John Keegan

SAVAŞ SANATI TARİHİ

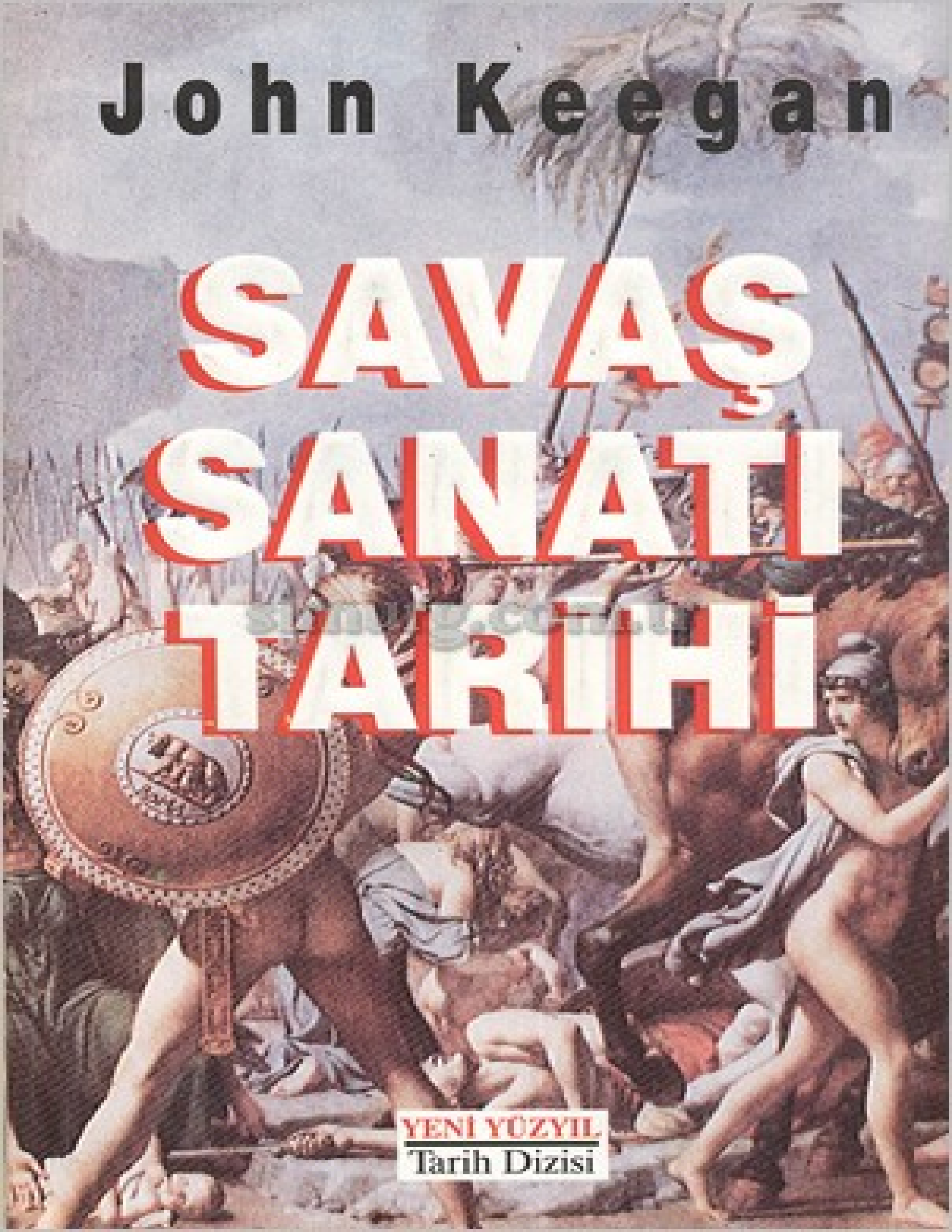

YENİ YÜZYIL
Tarih Dizisi

John KEEGAN

SAVAŞ SANATI TARİHİ

Çeviren: **Füsun Doruker**

Özgün adı: A History of Warfare

Copyright ©: John Keegan, 1993

Birinci baskı (ciltli): Sabah Kitapları, Gençlik Yayınları

A.Ş., İstanbul, 1995. ISBN 975-7238-09-0 Karton kapaklı bu baskı Bilgin Yayıncılık

A.Ş. tarafından yayınlanmıştır. İstanbul, 1995. Bilgin Yayıncılık

A.Ş., Medya Plaza, Basm Ekspres Yolu,

34540 Güneşli, İstanbul. Tel:502 81 44

Kezban Akçalı Telif Haklan Ajansı Teknik Tasarım: Ortam Şenol

Türkçeye çeviren: Füsun Doruker Baskı ve cüt: Medya Holding A.Ş. Tesisler

Table of Contents

SAVAŞ SANATI TARİHİ

- Teşekkür
- Giriş
- Bölüm 1
- İnsanlık Tarihinde Savaş
- CLAUSEWİTZ KİMDİ?
- KÜLTÜR AÇISINDAN SAVAŞ
- SAVAŞSIZ UYGARLIK
- ARA BÖLÜM 1
- İNSANLAR NİÇİN SAVAŞIR?
- SAVAŞ VE İNSAN DOĞASI
- SAVAŞ VE ANTROPOLOGLAR
- BAZI İLKEL TOPLULUKLAR VE SAVAŞ BİÇİMLERİ
- SAVAŞLARIN BAŞLANGICI
- SAVAŞ VE UYGARLIK
- ARA BÖLÜM 2
- BÖLÜM 3
- SAVAŞ ARABALARI
- SAVAŞ ARABALARI YE ASURLAR
- SAVAŞ ATI
- BOZKIRIN ATLI KAVİMLERİ
- HUNLAR
- ATLI KAVİMLERİN UFKU, 453-1258

ATLI KAVİMLERİN ÇÖKÜŞÜ
ARA BÖLÜM 3
BÖLÜM 4
YUNANLILAR VE DEMİR
YUNANLILAR VE AMFİBİK STRATEJİ
MAKEDONLAR VE FALANKS SAVAŞININ
SONA ERİŞİ
ROMA: MODERN ORDULARIN RÜYASI
ROMA İMPARATORLUĞU SONRASINDA AVRUPA:
ORDULARIN OLMADIĞI KITA
ARA BÖLÜM 4
BÖLÜM 5
BARUT VE TAHKİMAT
DENEYSEL ÇAĞDAKİ BARUT SAVAŞLARI
DENİZDE BARUT KULLANIMI
BARUTUN YERLEŞMESİ
POLİTİK DEVRİMLER VE ASKERİ DEĞİŞİKLİKLER
ATEŞ GÜCÜ VE ASKERLİK KÜLTÜRÜ
SON SİLAHLAR
YASALAR YE SAVAŞIN SONU
Sonuç
NOTLARDA KULLANILAN KISALTMALAR

Teşekkür

Bu kitabı yazmaya başladığım 1989 yılından bugüne dek söz edilmesi gereken çok büyük değişiklikler oldu. Soğuk Savaş sona erdi. Kısa ama dramatik bir Körfez Savaşı yaşandı. Eski Yugoslavya'da acımasız ve gitgide uzayan bir iç savaş çıktı ve halen sürüyor. Bu kitapta işlenen konuların bazıları, en azından benim için, Körfez ve Yugoslavya savaşlarında kendilerini gösterdiler.

Körfez Savaşı'nda, koalisyon güçleri tarafından Saddam Hüseyin'in güçlerine karşı Clausewitz'vari bir zafer kazanıldı. Yine de başına gelen felaketleri yadsıması, uğradığı tüm kayıplara karşın, çok tanıdık bir İslam düşüncesine sığınarak ruhsal açıdan yıkılmadığını iddia etmesi, koalisyon güçlerinin zaferini politik açıdan gölgelendirdi. Saddam Hüseyin'in yönetimde kalmasını zafer kazanan tarafın kabul eder görünmesi, kendi kültürel görüşlerini paylaşmayı reddeden bir rakiple karşılaştığı zaman 'Batı yöntemiyle savaşmak' tanımlamasının ne kadar boş olduğunun dikkati çeken bir örneğini oluşturmuştur: Körfez Savaşı bir bakıma, kökleri çok eskilere dayanan birbirinden çok farklı iki askeri kültürün çatışması olarak görülebilir; her ikisini de 'savaşın yapısı' gibi soyut kavramlarla anlamak olanaklı değildir, çünkü gerçekte böyle bir şey yoktur.

Yugoslavya'daki savaşın uygar insanlar için anlaşılmaz ve tiksindirici olan dehşeti, bilmen askeri kurallarca açıklanamamaktadır. Bölgesel olarak ortaya çıkan düşmanlık duyguları, kabile savaşlarını inceleyen profesyonel antropologlar dışında hiç kimse için tanıdık değildir. Antropologların çoğu da 'ilkel savaş' tanımlamasını kabul etmemektedir. Gazetelerdeki 'etnik temizlik', kadınlara sistematik olarak kötü davranılması, intikam alarak tatmin olunması, katliamların düzenlenmesi, sonradan terk edilecek toprakların boşaltılması gibi haberlerin silinmeyecek izler bıraktığı akıllı ve zeki okurlar, bu kitapta anlatılan devlet-öncesi

toplulukların davranışlarıyla arasındaki paralelliklerden etkileneceklerdir.

Savaş antropolojisi edebiyatının içinde yolumu bulmama yardımcı olan Profesör Neil Whitehead'e özellikle teşekkür etmek isterim. Yanlış anlamalar ve yorumlamalar benim hatamdır. Şimdiye dek görülmüş savaş biçimleri konusunda anlaşılabilir bir portre çizmeme yardımcı olan profesyonel askerlere, askeri tarihçilere şükran borçluyum, isimleri sayamayacağım kadar çok olan bu kişilerin hepsi benim görüşlerime tümüyle katılmıyorlar. Bana ilk kez askeri tarihi öğreten Balliol'deki eğitmenin A.B. Rodger'i, bu konuda ders vermeye çabaladığım Kraliyet Askeri Akademisi'nin Başkam General Peter Young DSO, MC ve aynı akademide meslektaşım olan ve Habsburg hanedanlığıyla Osmanlıların askeri tarihi konusundaki derin bilgisiyle savaş fikrinin kültürel bir eylem olduğuna dikkatimi çeken Dr. Christopher Duffy'yi anımsamadan geçemeyeceğim.

Kitabın taslağı üzerindeki çalışmalarından dolayı Amerikalı editörüm Elisabeth Sifton'a, baskıya hazırlamak için olağanüstü çaba harcayan İngiliz editörüm Anthony Whittome'a, okunaksız yazımı daktiloya çeken Francis Banks'e ve her zamanki gibi otuz yıllık dostum ve menajerim Anthony Sheire şükran borçluyum. Sandhurst Kraliyet Askeri Akademisi'nin, dünyanın en büyük askeri kütüphanelerinden biri olan ve kullanmama izin verilen, Merkez Kütüphanesini yöneten Andrew Orgill ve yardımcılarına, Savunma Bakanlığı ve Londra Kütüphanesi çalışanlarına teşekkür ederim.

1990 Kasımı'nda Körfez bölgesini, Hırvatistan ve Bosna savaşları arasında Yugoslavya'yı gezmeme yardımcı olan The Daily Telegraph'daki dostlarım Conrad Black, Max Hastings, Tom Pride, Nigel Wade, Peter Almond, Robert Fox. Bili Deedes, Jeremy Deedes, Christopher Hudson, Simon Scott-Plum-mer,John Coldstream, Miriam Gross,Nigel Home, Nick Garland, Mark Law, Charles Moore, Trevor Grove, Hugh Montgomery-Massingberd, Andrew Hutchinson ve Louisa Bulia en içten teşekkürlerimi sunarım.

Annemizin ataları olan Toomdeely'li Bridgman'ların tarihine gösterdiği ilgi sonucunda, Kral XW. Louis zamanında Fransızlarla

birlikte savaşmak için İrlanda'dan giden birçok askerle olan ilişkimizi ortaya çıkardığı için kardeşim Francis'e teşekkür ederim. Kitabın içeriğinde adı sık sık geçen uluslararası profesyonel subayların tipik bir örneği olan William Bridgman'a bu kitabı ithaf ediyorum. Tüm çalışmalarından dolayı Francis'e tekrar teşekkür ederim. Son olarak da Kilmington'daki dostlarım Hnor Medlam, Michael ve Nesta Gray, Don ve Marjorie Davis ile her zaman olduğu gibi çocuklarım Lucy ile Brooks Newmark, Thomas, Rose, Matthew ve Mary ile sevgili karım Susanne'a teşekkürlerimi sunmak isterim.

Giriş

Ben bir asker olmak üzere yaratılmamışım.Geçirdiğim bir çocukluk hastalığı 1948'de bende bir sakatlık yarattı ve kırk beş yıldır topallıyorum.1952'de zorunlu askerlik hizmeti için sağlık kontrolüne çıktığım zaman, bacaklarımı muayene eden doktor, başını sallayarak dosyama bir şeyler yazdı ve gidebileceğimi söyledi. Birkaç hafta sonra gelen mektup, sağlığımın silah altına alınmama engel olduğunu bildiriyordu.Yine de kader, yaşamımı askerlerin arasında geçirmemi öngördü. Babam Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştı. Ben İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngiltere'de büyüdüm ve Normandiya çıkartması öncesi İngiliz ve Amerikan kuvvetlerinin toplandığı yörede yaşadım. Babamın 1917-18'de Batı Cephesinde geçirdiği yılların, yaşamının en önemli deneyimi olduğunu anlıyordum. 1943-44'teki çıkartma hazırlığı ise bana aynı duyguları verdi. Askeri olaylara ilgim daha da arttı ve 1953'te Oxford'a girince, askerlik tarihi üzerine eğitim yaptım.

Diploma alabilmek için seçilen özel konunun işlerliği mezun olunca sona erdiğinden askerlik tarihi de benim için kapabilirdi ama Oxford'daki arkadaşlarımın çoğu askerliklerini yapmış olduklarından, bu konuya duyduğum ilgi gitgide arttı. Bir şeyleri yitirdiğimi fark etmemi sağlamışlardı. 1950'li yıllarda ufak tefek koloni çarpışmaları ile Britanya İmparatorluğu sarsılmaktaydı ve arkadaşlarımın bir kısmı bu savaşlara katılmışlardı.

Onları ciddi meslek yaşamları bekliyordu ve akademik başarı ile öğretmenlerin iyi kanaatlerini, geleceğe açılan bir kapı olarak kabul ediyorlardı. Bana kalırsa üniforma giyerek geçirdikleri iki yıl, adım atmaya hazırlandıkları dünyadan farklı bir yaşamın büyüsünü onlara katmıştı. Yabancı yerler, alışık olunmayan sorumluluklar, heyecan ve tehlikelerden oluşmuştu bu büyü. Komutası altında oldukları profesyonel subaylarla tanışmak da bu büyünün bir parçasıydı. Öğretmenlerimize bilgileri ve davranışları yüzünden hayranlık

duyuluyordu. Benim dönemim-dekiler de tanıdıkları bu subaylara, gündelik konularda gösterdikleri cesaret, canlılık, sabırsızlık gibi daha değişik niteliklerinden dolayı hayranlıklarını sürdürüyorlardı. Sık sık isimleri geçiyor, özellikleri, davranışları anımsanıyor ve özellikle otoriteye baş kaldırışları tekrar tekrar anlatılıyordu. Bu insanları tanıyormuşum gibi geliyordu bana ve askerlik tarihi kitaplarımla uğraşırken, hiç olmazsa savaşçıların dünyası hakkındaki düşlerimi gerçeklerle karşılaştırabilmek için yavaş yavaş bir fikir beliriyordu kafamda.

Üniversite yaşamı sona erip arkadaşlarım bundan sonraki yaşamlarına başlamak için ayrıldıklarında, onların geçirdiği askerlik deneyiminin etkilerinin beni de büyülemiş olduğunu fark ettim. Askerlik tarihçisi olmak gibi garip bir karar verdim çünkü bu konuda akademik görev olanağı çok azdı. Tahminimden daha kısa sürede, Sandhurst Kraliyet Askeri Akademisinde bir yer boşaldı ve 1960'ta bu göreve getirildim. Yirmi beş yaşındaydım, ordu hakkında hiçbir bilgim yoktu, öfkeyle sıkılan bir kurşunun sesini bile duymamıştım, profesyonel bir subayla tanıştığım söylenemezdi ve askerlik hakkımdaki tüm bilgim yarattığım hayallerden oluşuyordu.

Sandhurst'da geçirdiğim ilk dönemde, kendimi hayalimde bile canlandıramadığım bir dünyanın içinde buluverdim. Kolejin askeri bölümünün üst kademeleri yalnızca İkinci Dünya Savaşı'nda çarpışmış olan subaylardan oluşuyordu. Daha alt kademe-dekiler ise Kore, Malaya, Kenya, Filistin, Kıbrıs ve benzeri koloni çarpışmalarına katılmış kişilerdi. Bölüm başkanım olan emekli subayın resmi gece giysilerini Üstün Hizmet Madalyası ve Askeri Haç süslüyordu. El-Alameyn, Cassino,Arnhem ve Kohima çarpışmalarından cesaret madalyası almış birçok binbaşı ve albay vardı. İkinci Dünya Savaşının tarihi, sanki umursamadan taşıdıkları şu küçük ipek parçalarda, haçlarda ve madalyalarda yazılıydı.

Beni büyüleyen yalnızca madalyalar değildi; farklı üniformaların değişik anlamları da ilgimi çekiyordu. Üniversitedeki arkadaşlarım, kendi alaylarının işaretlerini taşıyan ceketlerini ya da parkalarını getirmişlerdi beraberlerinde. Süvari bölüğünde askerlik yapmış

olanlar geceleri, topukları mahmuz takmak için şekillendirilmiş rugan çizmelerini giyiyorlardı. Her alayın birbirinden farklı bir üniforması olduğunu öğretmişlerdi bana ama Sandhurst'taki ilk resmi yemekte çok daha farklı renk ve biçimlerde üniformalar olduğunu öğrendim.

Daha önceleri ordunun bir bütün olduğunu düşünürken, o geceden sonra, değişik üniformaların çok daha önemli bir farkın belirtisi olduğunu öğrendim. Alaylar kişilikleriyle övünen topluluklardı ve bu kişilik sayesinde savaşta başarıya ulaşıp dört bir yanımda dolaşan madalyaları kazanabilmişlerdi. Herkes bir bakıma silah arkadaşı sayılırdı ama bu dostluk bir noktaya kadar sürüyordu. Hepsinin yaşamının en önemli noktası bağlı bulundukları alaya sadakatti. Kişisel bir hata ertesi gün bağışlanabilirdi ama alaya karşı işlenecek bir suç asla unutulamazdı ve bu nedenle hiçbir zaman işlenmezdi. Bu konuya verilen değer, kabile yaşamının tabularını anımsatıyordu.

Gerçekten bir cins kabile yaşamı ile karşılaşmıştım. 1960'larda Sandhurst'ta tanıştığım kişilerin diğer mesleklerdeki benzerlerinden aslında pek farkları yoktu. Aynı okullarda, bazen aynı üniversitelerde okumuşlar, ailelerine bağlı, diğer erkekler gibi çocukları için büyük umutlan olan, para konusunda aynı endişeleri duyan kişilerdi bunlar. Para kazanmak en önemli amaç değildi. Ordu sistemi içinde terfi etmeye de pek önem verilmiyordu. Elbette subaylar bir üst rütbeye çıkmak istiyorlardı ama kendilerini rütbelerine göre değerlendirmiyorlardı. Bir general saygın olabilir veya olmayabilirdi. Saygınlığı rütbesinin üstünlüğünden kaynaklanmazdı. Adamlarının arasındaki şöhreti temel belirleyici unsur sayılırdı. içinde bulunduğu kabile yalnızca üst rütbeli subaylardan değil, çavuş ve erlerin de varlıklarıyla oluşmuştu. Askerlere iyi davranmaz', lafı lanetlemek için yeterliydi. Zeki, yetenekli ve çalışkan bir subay hakkında askerlerin bir kuşkusu varsa, bu niteliklerinin hiçbir değeri kalmazdı. Kabileden biri olarak kabul edilmezdi.

Bazı alayların kuruluşu 17. yüzyıla kadar uzanan İngiliz ordusunda, kabile yaşamı anlayışı en üst düzeye ulaşmıştı. Aynı dönemde batı Avrupa'ya gelip Roma İmparatorluğunu yıkan

işgalcilerin feodal orduları, modern ordu biçimine daha yeni yeni dönüşmeye başlıyordu. Sandhurst'a ilk katıldığı tarihten bu yana tanıdığım bazı ordularda da aynı kabile savaşçısı değerlerine rastladım. Cezayir'deki çarpışmalarda gazilik geleneklerine bağlı Müslüman askerlerine önderlik eden Fransız, subaylarında da aynı kabile havası vardı. Bozkırlarda Ruslarla çarpışmış ve yaşadıkları güçlükler ortaçağdaki atalarının savaşlarını anımsatan ve bundan gurur duyarak savaştan sonraki orduya tekrar yazılan Alman subaylarında da aynı havayı bulmak olasıydı. Hindu subaylar arasında daha da belirgindi bu duygu. Özellikle, Hindistan'ın yazılı tarihi başlamadan önce bu ülkeye göçmüş olanların soyundan gelme Rajputlar ya da Dogralar oldukları konusunda inanılmaz bir ısrarları vardı.

İngiliz ordusunda, kabile yaşamı anlayışı en üst düzeye ulaşmıştı. Aynı dönemde batı Avrupa'ya gelip Roma İmparatorluğu'nu yıkan işgalcilerin feodal orduları, modern ordu biçimine daha yeni yeni dönüşmeye başlıyordu. Sandhurst'a ilk katıldığı tarihten bu yana tanıdığım bazı ordularda da aynı kabile savaşçısı değerlerine rastladım. Cezayir'deki çarpışmalarda gazilik geleneklerine bağlı Müslüman askerlerine önderlik eden Fransız, subaylarında da aynı kabile havası vardı. Bozkırlarda Ruslarla çarpışmış ve yaşadıkları güçlükler ortaçağdaki atalarının savaşlarını anımsatan ve bundan gurur duyarak savaştan sonraki orduya tekrar yazılan Alman subaylarında da aynı havayı bulmak olasıydı. Hindu subaylar arasında daha da belirgindi bu duygu. Özellikle, Hindistan'ın yazılı tarihi başlamadan önce bu ülkeye göçmüş olanların soyundan gelme Rajputlar ya da Dogralar oldukları konusunda inanılmaz bir ısrarları vardı.

Askerler diğer erkeklere benzemez. Yaşamı onların arasında geçen bir kişi olarak bunu öğrendim. Aldığım bu ders, savaş kurallarını, insan yaşamının diğer olayları ile eşit görmeye yönelik tüm kuramları kuşkuyla karşılamamı öğretti bana. Kuramcıların tanımladığı gibi savaşın hiç kuşkusuz ekonomi, diplomasi ve politikayla bağlantısı vardır ama bu bağlantı bir benzerlik yaratmaya yeterli değildir. Savaş kesinlikle diplomasi ya da politikaya benzemez

çünkü değer yargıları ve yetenekleri politikacılar ve diplomatlardan çok farklı insanlar tarafından yaşanır. Bu insanların yaşamı, diğerlerinin günlük yaşamına paraleldir ama kesinlikle bağlılık göstermez. Geçen zaman içinde her iki dünyada da gelişmeler gözlenir ve savaşçıların dünyası sivillerinkine uyum sağlar, ama onu biraz uzaktan izler. Savaşçı sınıfın kültürü, uygarlığın kültürü ile aynı olamayacağından, aradaki mesafe hiçbir zaman kapanamaz. Tüm uygarlıklar başlangıçlarını savaşçılara borçludur ve kendi kültürleriyle bu sınıfı eğitirler. Belirgin farkları olan üç savaşçı sınıfın gelenekleri bu kitabın konularından birini oluşturmaktadır. Yine de sonuç olarak tek bir savaşçı sınıf kültürü olduğunu söyleyebiliriz. İnsanlığın başlangıcından çağdaş dünyaya varışına dek geçen süre içinde gösterdiği değişiklikler ve gelişmeler, savaşın tarihini oluşturmaktadır.

Bölüm 1

İnsanlık Tarihinde Savaş

SAVAŞ NEDİR?

Aslında savaş, politikanın devamını sağlayan bir araç değildir. Eğer Clausewitz'in vardığı bu hüküm doğru olsaydı, dünyayı anlamak çok kolaylaşırdı. Napoleon'un savaşlarına katılmış deneyimli bir Prusyalı subay olan Clausewitz, emeklilik yıllarını, daha sonraları savaş hakkında yazılmış en ünlü kitap haline gelecek olan, On War (Savaş Üstüne) adlı eserini meydana getirmekle geçirmişti. Clausewitz'e bakılırsa, savaş, 'politik temasların',(des politischen Verkehrs) diğer araçların karışmasıyla oluşan (mit Einmischung anderer Mittel) (İ) devamıdır ve Almanca orijinalinin anlamı daha derin ve karmaşıktır ama yine de bu fikir tamam değildir. Devletlerin varlığım ilgi alanlarını ve nasıl elde edilebileceklerinin mantıksal hesaplamalarını ima eder ama bunlara karşılık savaşların tarihi, devlet, diplomasi ve strateji kavramlarından binlerce yıl eskiye dayanır. Neredeyse insanoğlu kadar yaşlıdır; savaş ve kişiliğin mantıksal amaçları erittiği, duyguların, gururun ön plana çıktığı, içgüdülerin yönetime el koyduğu, insan yüreğinin en gizli noktalarına kadar nüfuz eder, Aristo "insan politik bir hayvandır" demişti. Bu mantığı sürdüren Clausewitz ise politik hayvanın savaşan hayvan olduğunu söylemekle yetindi. Her ikisi de insanın düşünen hayvan olduğu ve zekasının avlanma, öldürme yeteneklerini yönettiği düşüncesini göz önüne almaya cesaret edememişti.

Bu fikirle yüzleşmek ise, çağdaş insana olduğu kadar, bir din adamının torunu olarak dünyaya gelip,18. yüzyılın Aydınlanma ruhu içinde büyüyen Prusyalı bir subaya da zor gelmektedir. Freud, Jung ve Adler'in bakış açımızdaki etkileri ne olursa olsun, ahlaki değerlerimiz tek tanrılı dinlerin izlerini taşıdığından, insanları öldürme olgusu ancak en zorlayıcı koşullar altında kabul edilebilir hale gelmektedir. Antropoloji ve arkeoloji, uygarlık öncesi atalarımızın çok

saldırgan olduklarını bize bildirirken, psikanalistler içimizdeki vahşinin pek de derinlerde olmadığına bizi inandırmaya çabalamaktadır. Ne var ki, biz insanları, modern yaşamın gerektirdiği biçimde sergilenen uygarca davranışlarıyla tanımayı yani, karşımızdakileri belki mükemmel oldukları halde, birbirleriyle iyi geçinen ve çoğu zaman iyiliksever olarak görmeyi yeğliyoruz. Kültürün insanların kendilerini nasıl yönettikleri konusunda en önemli etken olduğuna inanıyoruz. 'Doğallık ya da eğitilmek' konusundaki bitmek bilmeyen tartışmalar, daima tarafların 'eğitilme kavramını desteklediğini açıkça ortaya koymuştur. Kültürümüzün zenginliğinden dolayı şiddete yönelik potansiyelimizi kabul ediyoruz ve aynı zamanda bunu ortaya çıkarmanın kültürel bir hata olduğuna inanıyoruz. Tarih dersleri, içinde yaşadığımız devletlerin yasalarının bile bizlere çatışmalar ve hatta kavgalar sonucu ulaşabildiğini Öğretmektedir. Medya her gün hiç aksatmadan, burnumuzun dibinde yeterince kan döküldüğünü bize bildirmekte ve genellikle bunu yaratan koşullar kültür kavramımıza ters gelmektedir.

Yine de gerek tarih derslerini gerekse haberleri 'ancak başkalarının başına gelir' dosyasında toplamayı başarıyoruz ve bunu yaparken, içinde bulunduğumuz dünyanın yarım nasıl olacağı konusundaki beklentilerimizi farkına varmadan yaralıyoruz. Yasalarımız ve geleneklerimiz, insanların şiddet potansiyeline öylesine bir sınırlama getirmiştir ki, günlük yaşamda ortaya çıkacak şiddet eğilimleri suç olarak kabul edilmektedir. Buna karşılık devletin aynı şiddet davranışlarına yönelmesi ise 'uygarlaştırılmış savaş' diye adlandırılan özel bir sınıfa dahil olmaktadır.

Uygarlaştırılmış savaşın sınırları tamimiyle birbirine zıt iki tip insan tarafından çizilmiştir: Barışseverler ve 'yasal olarak silahlandırılmışlar'. Yasal olarak silahlandırılanlar her zaman saygı görmüşlerdir çünkü bu saygıyı uyandıracak araç gerece sahiptirler. Barışseverlerin ise ancak Hıristiyanlığın başlangıcından bu yana geçen iki bin yıl içinde değeri anlaşılmıştır. Ortak noktaları ise, Hıristiyanlığın kurucusu ile, uşağının iyileşmesi için sihirli kelimeyi söylemesini isteyen profesyonel bir Romalı asker arasında geçen

konuşmada ortaya çıkmaktadır. “Ben de emir kuluyum”, diye açıkladı Romalı yüzbaşı. (2)

Doğruluğun ve ahlakın gücünün, temsil ettiği kanun kuvvetlerinin tamamlayıcısı olduğuna inanması Hz.İsa’yı çok şaşırtmıştı. Bir askerin komutanının emriyle kendini tehlikeye atmaya hazır oluşuyla, inançlarına karşı gelmemek için, yaşamından vazgeçmeye hazır olan bir barışsever arasındaki benzerliği mi değerlendirmişti acaba? Oldukça karmaşık olan bu düşünceyi Batı kültürü rahatlıkla kabul edebilmektedir. Bu kavramın içinde profesyonel askerlerle barışseverler birlikte yer alabilirler. İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere’nin en acımasız birliklerinden olan (3). Komando Bölüğü’nde, sedye taşıyıcılarının tümü barışseverdi ve gerek cesaretleri gerekse her an kendi canlarını fedaya hazır oluşları yüzünden komutanları tarafından saygı görüp takdir edilirlerdi. Batı kültürünün en önemli özelliği ise, hem yasal olarak silanlandırılanlara, hem de silahlanmayı yasa dışı kabul edenlere aynı zamanda saygı duyabilmesidir. Kültürümüz uzlaşmaya yönelik olduğundan, şiddet konusunda varılan ortak nokta, ortaya çıkışına itiraz etmek ama kullanımını yasallaştırmak olmuştur. ilke olarak barışseverlik yüceltilirken, yasalar çerçevesinde ve kontrolünde insanların silahlandırılması bir gereksinim olarak kabul edilmiştir.

Tanıdığı devletlerin vardığı uzlaşma noktasını Clausewitz,‘politikanın uzantısı olarak savaş’ tanımlamasıyla açıklamayı yeğlemiştir. Bu tanımlama, kesin egemenlik, belirlenmiş diplomasi ve yasal açıdan bağımlı kılan anlaşmalar gibi ahlak ölçütlerine uyum sağladığı gibi, her şeyi çiğneyip geçme hakkına sahip olan devlet ilkelerinin varlığına da izin veriyordu. Prusyalı düşünür Kant’ın, din dünyasından siyaset dünyasına aktarmakta olduğu barışseverlik ilkeleri-18 ne yer vermiyordu ama yasal olarak silahlandıranlarla haydutlar ve eşkıyalar arasında kesin bir ayran yapmaktaydı. Yüksek düzeyde bir askeri disiplin ve astların yasal üstlerine hayranlık uyandıracak itaatkarlığını önceden varsaymakta, savaşın kuşatma, baskın, devriye, ileri karakol, meydan muharebesi, mevzi keşfi gibi birbirinden çok farklı biçimleri olacağını tahmin etmekteydi. Tüm savaşların kesin bir başlangıcı ve sonu olduğu

yargısına varmıştı. Ne var ki, insanlık tarihinin başından beri varolan, başı sonu belli olmayan, yasal ve yasadışı silahlanmış kişilerin arasında ayrım yapılmayan yerel savaşları bu hesaba katmamıştı. Devlet kurma fikri ortaya çıkmadan önce de tüm toplulukların erkekleri savaşçı olarak kabul edilirlerdi; uygar ülkeler oluştuktan sonra da süregelen bu alışkanlık, bu insanların 'düzensiz' hafif süvari ya da piyade sınıfı olarak orduya katılmalarıyla devam etmişti. Uygar subaylar, bu başıbozuk askerlerin barbar savaş tekniklerine ve kendilerine savaş alanlarından çıkar sağlamalarına göz yumuyorlardı, çünkü eğer bunlar olmasaydı, Clausewitz gibilerinin görev yaptığı düzenli orduların tek başlarına başarıya ulaşmaları olanaksızdı. Tüm düzenli ordular, hatta Fransız Devrimi'nin orduları bile, kendi adlarına devriye görevi yapmaları, düşman mevzilerini keşfetmeleri ve çarpışmalara katılmaları için başıbozuk askerleri göreve çağırmışlardı. 18. yüzyılda Kazaklar, 'avcılar', İskoç Dağlıları, 'sınırboyu sakinleri', Macar Süvarileri gibi isimler altında bu güçlerin genişletilmesi, çağdaş askeri gelişmelerin en önemlisi olarak kabul edilmişti. Bu süreç içinde uygar subaylar, başıbozukların yağmacılık, çapulculuk, ırza geçme, cinayet, adam kaçırma, zorbalık ve yakıp yıkma gibi alışkanlıklarını görmezden gelmek zorunda kalmışlardı. Bu savaş biçiminin kendi uyguladıklarından çok daha eski ve daha yaygın olduğunu itiraf etmekten hoşlanmıyorlardı. Clausewitz, 'politikanın uzantısı olarak savaş' tanımını yaparak, düşünmesini bilen subaylara, mesleklerinin eski, karanlık ve temel niteliklerinden düşünsel düzeyde kaçış noktası oluşturmuştu.

Ne var ki Clausewitz, savaşın kendi tanımından farklı olduğunun da farkındaydı. En tanınmış yazılarından birine, "Eğer uygar insanların savaşları, o vahşilerin kinden daha az zalimce ve daha az zarar verici olsaydı", diye başlamıştı. Bu düşünceye uzun süre bağlı kaldığı söylenemez çünkü, gerçekte savaşın ne olduğu değil, ne olması gerektiği konusunda geniş kapsamlı bir kuram geliştirmeye çalışıyordu ve belli bir noktaya kadar başarılı oldu. Savaş konusunda hala devlet adamları ve komutanlar onun ilkelerinden yararlanıyorlar ama görgü tanıkları ile tarihçiler bundan uzak kalmalıdırlar. Clausewitz'in kendisi hem görgü tanığı hem de savaş tarihçisi

olduğundan, öne sürdüğü teorilerinde yer almayan birçok şeyi görmüş ve bunları yazabilmiş olmalıydı. Ekonomist F.A. Hayek, “Teoriler olmadan gerçeklerin sesi duyulmaz”, demişti. Bu sözler ekonominin soğuk gerçekleri olabilir ama savaşın gerçekleri asla soğuk değildir, cehennem ateşiyle yanıp tutuşurlar. Atlanta’yı yakan ve güney eyaletlerinin büyük bir kısmım alevler içinde bırakan General William Tecumseh Sherman en az Clausewitz’in tanımları kadar ünlü olan sözleriyle açıklamıştı düşüncelerini: “Savaşmaktan bıkıp usandım. Savaşın şanı şerefi boş laftır... Aslında savaş cehennemdir.” (3)

Savaşın cehennemi ateşlerini tanıyan Clausewitz, Moskova’nın yanmasına da tanık olmuştu. Napoleon devri savaşlarının en önemli maddi zararına yol açan Moskova yangını Avrupa için 1755’teki Lizbon depremiyle aynı psikolojik etkiyi yaratmıştı. İnanç devrinde Lizbon’un tümüyle yerle bir olması Tanrı’nın gücünün bir göstergesi olarak kabul edilmiş ve Portekiz ile İspanya’da dine dönüşün başlangıcı olmuştu. Devrimlerin yaşandığı çağda Moskova’nın kül edilişi ise, insan gücünün göstergesi olarak yer almıştı. Kent valisi Rostopchin yangının kasıtlı olarak çıkarıldığını iddia edince, Napoleon kundakçıları buldurup cezalandırmıştı ama Clausewıtz, kentin Napoleon kundakçıları buldurup cezalandırmıştı ama Clausewitz, kentin Napoleon’a bir ödül olarak verilmemesini sağlamak için yangının bilinçli olarak çıkarıldığına bir türlü inanmamıştı. Tanrı tersine, “Fransızların bunu yaptığına inanmıyorum; Rusların yaptığı da bence kanıtlanamamıştır.” diye yazmıştı. Yangının bir kaza sonucu çıktığına inanıyordu.

Rus artçı kuvvetleri ilerlerken sokaklarda gördüğüm karmaşa ve dumanın ilk önce Kazakların bulunduğu dış mahallelerde başlamış olması, Moskova yangınının bir kaza sonucu çıktığına inandırdı beni. Ayrıca Kazaklar’ın, düşmanın eline geçmeden önce evleri yağmalayıp yakmak gibi bir alışkanlıkları vardı. Ne gariptir ki, Rusya’nın geleceğini böylesine etkileyen bu olay, yasadışı bir aşk ilişkisinden doğmuş, varlığını kabullenecek babası olmayan bir piçi andırıyordu. (4)

Gerek Moskova yangınının gerekse Napoleon'un 1812'deki Rusya seferindeki tüm yasadışı olayların gerçekten kasıtsız olmadıklarını Clausewitz'in bilmesi gerekirdi. Kazaklar'ın savaşa katılmış olması, yangın, talan, ırza tecavüz, cinayet ve diğer akıl almaz olayların yaşanacağının belirtisiydi. Çünkü Kazaklar İçin savaş, politika değil, yaşam biçimiydi.

Kazaklar Çar'ın askerleriydiler ve aynı zamanda Çarlık yönetimine karşı isyan ediyorlardı. Soylarının nereden geldiği kesin olarak bilinmiyordu ve geçen zaman içinde atalarının daha da efsanevi bir hale gelmesi için çaba gösterdikleri kuşkusuzdu. (5) Ne var ki efsanenin özü hem gerçek hem de çok basitti, îsimleri Türkçe'de 'özgür adam' anlamına gelen Kazaklar, Polonya, Litvanya ve Rusya'daki esaretlerinden kaçan Hıristiyanlardı ve Orta Asya'nın zengin ve yasaların işlemediği uçsuz bucaksız steplerinde yaşam şansı arıyorlardı.

Clausewitz, onları tanıdığı zaman, özgür doğmuş oldukları öyküleri gitgide yayılmış ama gerçekliğini yitirmeye başlamıştı. Başlangıçta gerçek eşitliğe dayanan topluluklar oluşturmuşlardı. Yöneticileri, taşınmaz malları, kadınları olmayan, özgürlük fikrinin cisimlendirilmiş haline gelmiş, öyküleri tüm dünyayı sarmış savaşan bir güç oluşturmuşlardı. 1570'te Korkunç îvan, Rus esirleri, Müslümanların baskısından kurtarmak için Kazaklar'ın yardımına karşılık bozkırlarda elde edemedikleri barut, kurşun ve parayı vermeyi kabul etmişti ama son yıllarına doğru onları Çarlık sistemine katabilmek için elinden gelen çabayı göstermeye başlamıştı. (6) Kendisinden sonra gelenler de bu baskıyı sürdürdüler. Rusya'nın Napoleon ile yaptığı savaşlar sırasında düzenli Kazak alayları oluşturulmuştu. Bu durum gerçi genel tanımlamalara uymuyordu ama Avrupa'nın tüm ülkelerinde ormanlık ve dağlık yörelerin insanları, düzenli ordulara katılmaya başlamıştı. 1837'de Çar I. Nikola, oğlunu 'Tüm Kazaklar'ın Atamam' ilan ederek bu süreci tamamlamıştı. İmparatorluk ordusunda temsil edilen Don, Ural ve Karadeniz Kazaklarının alaylarını diğer sınır boyu alaylarından ayıran tek fark egzotik üniformalarının ayrıntılarıydı. Tüm ehlileştirme çabalarına karşılık Kazaklar, bir bakıma köle olduklarını belirten 'Can

Vergisi' ödemekten ve köleler için ölüm fermanı sayılan zorunlu askerlikten muaf tutuluyorlardı. Çarlık döneminin sonuna dek Kazak ordularının özgür savaşçı topluluklar olarak kabul edilmesi fikri sürdürüldü. Orduya katılma sorumluluğu bireylere değil, grubun tümüne aitti. Birinci Dünya Savaşı'nın başında Rus Savaş Bakanlığı, Kazaklar'ı tek tek askere almak yerine, alaylar oluşturmalarını istedi. Planlanmış savaşların başlangıcından beri, eğitimli asker birliklerinin devlet hizmetine verilmesi, yarı diplomatik, yarı derebeylik sisteminin devamı gibi işleyen bir yöntemdi.

Clausewitz'in tanıdığı Kazaklar, daha sonraları Tolstoy'un ilk romanlarında anlattığı gözüpek serserilerden çok, önceki devirlerden kalma çapulculara benziyorlardı ve 1812'de dış mahallelerde çıkardıkları yangınlarla tüm Moskova'nın alevler içinde kalmasına neden olmaları karakter yapılarıyla uyum içindeydi. Kutup soğuğunu andıran bir kış öncesinde yüz binlerce Moskova'lıyı evsiz bırakmaları gerçi acımasız bir davranıştı ama en acımasızı da sayılmazdı. Yangını izleyen büyük kaçış sırasında Kazaklar'ın ortaya koyduğu acımasızlık, batı Avrupalı kurbanlara, bozkırlardan kalkıp gelen, acıma duygusuyla hiç tanışmamış, ayak bastıkları her yere ölümün gölgesini taşıyan göçebeler hakkındaki efsaneleri anımsatmıştı. Diz boyu karın içinde kurtulma umuduyla çırpınarak ilerleyen Büyük Ordu'nun askerleri tam tüfek menzilinde bekleyen Kazak süvarileri tarafından avlanıyor ve yok ediliyorlardı. Napoleon köprüleri yakmadan önce Beresina Nehri'ni geçmeyi başaramamış olanlar Kazaklara yakalanınca, toptan katledilmişlerdi. "Korkunç sahnelere tanık oldum," demişti Clausewitz karısına, "...eğer duygularım körelmemiş olsaydı, herhalde çıldırırdım. Yine de gördüklerimi dehşete kapılmadan anımsayabilmem için aradan uzun yıllar geçmesi gerekecek." (7) Bir subayın oğlu olan Clausewitz, profesyonel bir askerdi, savaşmak için eğitilmişti, yirmi yılını savaş meydanlarında geçirmişti ve Jena, Borodino çarpışmaları ile Napoleon'un ikinci en kanlı savaşı olan Waterloo'dan sağ olarak kurtulmuştu. Durmamacasına akan kanları, hasat sonrası tarlalara dağılmış denetler gibi birbirine karışmış yatan yaralıları, ölüleri görmüş, yanı başındakilerin ölümüne tanık olmuş, bir keresinde

altındaki at yaralanmış ve kendisi ölümden mucize eseri kurtulmuş bir insandı. Gerçekten de duygularının körelmesi gerekirdi. Öyleyse Fransızları kovalayan Kazaklar'ın yaptıklarını niçin böylesine dayanılmaz bir zalimlik olarak görmüştü? Çünkü duygularımız ancak bildiğimiz ve mantıklı kabul ettiğimiz olaylar karşısında körelir ve hatta bize yakın gelen kişilerin acımasız davranışlarına bir kılıf uydurabiliriz ama aynı acımasız davranışlar yabancılar tarafından ortaya konduğu zaman bizim gözümüzde bambaşka bir biçim aldığı için, öfkeleniriz, nefret ederiz. Kazaklar'ın kaçmaya çabalayanlara mızrakla saldırmaları, esirleri para karşılığında köylülere satmaları, satılamayacak durumda olanları çırılçıplak soyarak giysilerine el koymaları, Clausewitzl yabancı olduklarından dolayı dehşete düşürmüştü. Ayrıca bir Fransız subayının tanımlamasına göre Kazaklar, sayıca üstün oldukları zaman bile cesaretle üstlerine gelenlere karşı koymuyorlardı. (8) Kısacası zayıflara karşı acımasız davranırken, cesurların karşısında korkuya kapılıyorlardı. Buna karşılık Prusyalı bir subay ve bir centilmen tam aksine davranmak İçin eğitilmişti. 1854'teki Kırım Savaşı sırasındaki Balaclava çarpışmasında iki Kazak alayı, Hafif Süvari Birliği'nin saldırısına karşı koymakla görevlendirilmişti. Çarpışmayı gözleyen bir Rus subayının raporuna göre, üstlerine doğru gelen disiplinli İngiliz askerlerinden ürken Kazaklar onlara karşı koymadıkları gibi, sola dönüp, kaçış yollarını açabilmek için kendi askrerlerinin üzerine ateş açmışlardı. Rus ordusu, Hafif Süvari Alayı'nı Ölüm Vadisi'nden kovmayı başarınca, başka bir Rus subayının raporuna göre, ilk kendini toplayanlar Kazaklar olmuştu ve karakterlerine yakışır bir biçimde binicisiz kalmış İngiliz atlarını yakalayıp satmaya çalışmışlardı. (9) Eğer tanık olsaydı, Kazaklara 'askeri unvanının verilmesinin yanlış olduğunu düşünen Clausewitz'in nefretini bu sahneler perçinlerdi. Onlara paralı asker bile denemezdi çünkü paralı askerler her şeye karşın yaptıkları anlaşmalara sadık kalırlardı. Herhalde Clausewitz, Kazaklar'ı, kasaplıktan kaçındıkları halde artıklarla yetinmeye çabalayan leş yiyen hayvanlara benzetirdi.

Clausevvitz'in zamanında savaşın gerçek işlevi bir bakıma kasaplık sayılabilirdi. Askerler bazen saatlerce yerlerinde

kıpırdamadan durup öldürmeyi beklerlerdi. Borodino'da, Ostermann-Tolstoy'un piyadelerinin hiç kıpırdamadan iki saat ateş altında durdukları anlatılmıştı: "Bu süre zarfından tek hareket, ölü ya da yaralıların yere düşmeleriydi." Bu katliamdan sağ çıkmak, kurtulmanın işareti değildir.

Borodino çarpışmasının sonunda Napoleon'un baş cerrahı Larrey, iki yüz kol ya da bacak kesmişti ve bu yaralılar şanslı sayılırlardı. Eugene Labaume, savaş alanındaki siperlerin içini şöyle anlatır: "Yaralıların hepsi içgüdüsel bir biçimde, korunmak için oraya doluşmuş, birbirlerinin üstüne yığılmışlardı... Kendi kanları içinde yüzüyor gibiydiler; bazıları yoldan geçenlere seslenip acılarına son vermeleri için yalvarıyordu." (10)

Savaşma biçiminin kaçınılmaz sonucu olan mezbahayı andıran bu sahneler, Kazaklar gibi Clausewitz'in vahşi diye tanımladığı kişiler için, kendilerini kapsadığı zaman derhal kaçılması ama eğer tanık olmazlarsa, onlara anlatılırsa kahkahalarla gülünmesi gereken olaylar olarak kabul ediliyordu. Japon askeri reformcusu Takashima 1841'de, Avrupa ordularının talimlerini üst rütbeli samuraylara ilk kez gösterdiğinde,alaya alınmıştı.Mühimmat subayı bu gösteriyi, "Aynı anda ve aynı biçimde silahlarını kaldırıp, nişan alan adamlar, sanki bir çocuk oyunu oynuyorlar," diye tanımlamıştı. (11) Göğüs göğüse çarpışmaya alışmış olanlar için savaşmak insanın yalnızca cesaretini değil, kişiliğini de ortaya çıkardığı bir hareketti. 1821'de yarı-haydut, yarı-asi sayılan Yunanlı klepht'ler (hırsızlar),Türkler'e karşı ayaklanınca, çoğunluğu Napoleon savaşlarının emekli subaylarından oluşan Yunan dostu Fransız, İngiliz ve Alman subaylar, yanaşık-düzen talimini öğretmeye çalışmış ve benzer bir inanmazlık ve alayla karşılaşmışlardı. Yunanlıların savaş taktikleri Büyük İskender'in Anadolu'yu işgal ettiği dönemlerden kalmaydı. Düşmanla karşılaşacaklarına inandıkları noktalara küçük duvarlar inşa ediyorlar, bağırıp çağırıp düşman askerlerine hakaret ederek üstlerine çekiyorlar ve düşman yaklaşınca kaçıp gidiyorlardı. Yalnızca günlük çarpışmaları kazanmayı düşünüyorlar, tüm bir savaşı kazanmak fikrini algılayamıyorlardı. Türk askerleri de yine geleneksel biçimde, ölenlere, yaralananlara aldırış etmeden topluca

saldırıya geçiyorlardı. Tüm dostları Yunanlılarca, Türkler'e karşı koymadıkları takdirde savaşı kazanamayacaklarını defalarca söylediler ama onlar, tipik Avrupalılar gibi göğüslerini Türk tüfeklerine açıp kıpırdamadan durdukları takdirde, öleceklerini ve sonunda yine savaşı kaybedeceklerini söyleyerek itiraz ettiler.

En ünlü Yunan dostu Byron, *"Bir Yunanlı'nın utancı, Yunanistan'ın gözyaşıdır"*, diye yazmıştı. Öteki özgürlükçülerle bir olup, Yunanlılar'ın yanında, 'yeni bir Thermopilai* yaratmayı' ummuştu ama diğer Avrupalı idealistler gibi, Yunanlılar'ın, mantıksal taktikleri kabul etmemelerinden dolayı hayal kırıklığına uğramıştı.

Yunan dostluğunun altında yatan inanç, çağdaş Yunanlılar'ın, cehalet ve pislik örtülerinin altında Eski Yunanlılar oldukları fikriydi. Hellas adlı yapıtının önsözünde "Dünyanın en görkemli devri yeniden başlıyor,Altın yıllar geri dönüyor," diyen Shelley bu inancı şöyle özetlemiştir: "Modern Yunanlılar, hayal gücünün bile bizlerle ilişkisini neredeyse kabul etmediği harikulade varlıkların soyundan gelmektedirler ve atalarının kıvrak zeka, anlama yeteneği, heyecan ve cesaret gibi özelliklerine sahiptirler." Ne var ki modern Yunanlılarda savaş meydanlarını paylaşan Yunan dostları eski ve yeni Yunanlılar arasındaki benzerlik konusundaki inançlarım çok çabuk yitirdikleri gibi, Yunan dostluğu tarihçisi William St Clairin anlattığına göre, "Ülkelerine döndüklerinde istisnasız hepsi Yunanlılardan nefret ediyorlardı ve bu aldatmacaya inandıkları için kendilerini aşağılıyorlardı. "12 Modern Yunanlıların cesareti konusunda Shelley'in safiyane bir tutumla yazdığı şiirsel sözler özellikle üzücüydü. Eski Yunanlılar'ın, Perslere karşı savaşlarda göstermiş oldukları cesareti, çağdaş Yunanlıların da göstereceğine inanmak istiyordu Yunan dostları. 'Ölüme karşı ayakta durmak' biçimi çarpışmak batı Avrupa'nın savaş stilini oluşturmuştu ve eğer Türklere karşı durup özgürlüklerini kazanmak istiyorlarsa, çağdaş Yunanlılar'ın bu çok eski taktikleri yeniden öğrenmeye hevesli olacaklarına inanmışlardı. Ne var ki modern Yunanlılar savaşa bambaşka bir açıdan bakıyorlardı. Onların anlayışında özgürlüklerini kazanmak, dağlık sınır bölgelerinde otoriteye karşı gelmek, haydutlukla geçinebilmek, işlerine geldiği zaman taraf değiştirmek,

ellerine fırsat geçtiğinde din düşmanlarını temizlemek, göz alıcı üniformalarla caka satmak, ürkütücü silahlarıyla göz korkutmak, ceplerini rüşvetle doldurmaktı. Savaş alanlarında son asker ayakta kalıncaya dek dövüşmek gibi bir inançları yoktu. Eğer becerebilirlerse bir tek kişi bile ölmeden çarpışmayı sona erdirmeyi yeğliyorlardı. Gözlemlerinin sonucunda Yunan dostları, eski ve modem Yunanlılar arasında ki farkı, kan bağlarında bir kopukluk olduğunu öne sürerek, kahramanlıklarla dolu bir kültürün yıkılmış olmasıyla açıklayabilmişlerdi.

Yunan dostları, kendi askeri kültürlerini onlara aşılamak için çabaladılar ama başarılı olamadılar. Clausewitz ise hiç denememişti ama kendi bilgisini Kazaklar'a öğretmeyi başaramayacaktı. Oysa gerek Clausewitz'in gerekse Yunan dostlarının göremedikleri çok önemli bir nokta var. 18.yüzyılda ünlü Fransız Mareşal de Saxe, düşmanlarının askeri yetersizliklerini eleştirirken Batı stili savaşmayı Tordre, et la discipline, et la maniere de combattre' (düzen, disiplin ve çarpışma stili) sözleriyle tanımlamıştı. Bu savaş biçimi Batı kültürünü ne kadar ortaya koyuyorsa, Kazaklar'ın ve klepht'lerin 'bugünkü çarpışmayı atlatalım yeter' anlayışı da kendi kültürlerini yansıtıyordu.

Kısacası kültür açısından bakıldığı zaman Clausewitz'in 'Savaş nedir?' sorusuna verdiği yanıt hatalıdır. Ama şaşırtıcı değildir. Hepimiz kendi kültürümüze yeterince uzaktan bakıp, kişi olarak bizi nasıl şekillendirdiğini algılamayı çok zor buluruz. Modern Batılılar, bireysellik inancına tutkularından dolayı, bu algılamayı diğer insanlar kadar zor kabul ederler. Aydınlatma Çağı'nda, Alman Romantizmi'nin çağdaşı olan Clausewitz ise işlevsel reformcu, olaylara katılmayı seven bir entellektüel idi ve kendi toplumunu eleştirirken, değişmesi gerektiğine yürekten inanmıştı.İçinde bulunduğu zamanı çok yakından incelediği gibi, kendini geleceğe adamıştı. Hataya düştüğü tek nokta ise, bir orta Avrupa ülkesinin profesyonel subay sınıfına ait olan bir kişinin kendi geçmişine ne kadar derinden bağlı olduğunu fark etmesiydi. Gerçi son derece iyi çalışan bir beyne sahipti ama eğer fazladan bir entellektüel boyuta sahip olabilseydi, savaşın politikadan çok daha fazlasını kapsadığını görebilirdi. Savaşın

aslında kültürün bir göstergesi olduğunu, çoğu zaman kültürel biçimleri saptadığını ve bazı toplumlarda kültürün ta kendisi olduğunu algılayabilirdi.

CLAUSEWİTZ KİMDİ?

Clausewitz'in bir alay subayı olduğunu söyleyip, bu tanımı açıklayabiliriz. Alay, genellikle bin askerden oluşan bir ordu birimidir ve 18. yüzyıl Avrupası'nın en yaygın askeri kuruluşu olup günümüze kadar gelmiştir. Özellikle İngiliz ve İsveç ordularında tarihleri üç yüzyıl öncesine dek uzanan alaylar vardır.17. yüzyılda ilk kez ortaya çıktığında Avrupa'da devrim yaratan bir yenilik olarak kabul edilmiştir ve otonom bürokrasi ile tarafsız mali otoriteler kadar etkili bir konuma gelip bu kuruluşlarla sıkı bir kaynaşma içine girmiştir.

Silahlı kuvvetlerin devlet tarafından kontrol edilmesini sağlayan bu sistemin ortaya çıkışında, iki yüzyıl önce krallarla, onlara asker temin edenler arasında yaşanan krizin önemli bir yeri vardır. Geleneksel olarak kralların ordu gereksinimini taşradaki arazi sahipleri karşılıyordu ve bu kişilere sağlayacakları asker sayısıyla orantılı olarak toprakları kullanma hakkı veriliyordu. Bu eski sistem geçim sorununun sonucunda ortaya çıkmıştı. İlkel ekonomilerde ürünlerin hasat edilmesi ve dağıtılması, ulaşım güçlüklerinden dolayı zor koşullar altında gerçekleştirile bildiğinden, silah altına alınacak olanlar işçi statüsüne düşmemeleri için, üründen pay verilerek toprağa bağlanıyorlardı.

Ne var ki, bu feodal sistem çoğunlukla düzgün işlemiyordu ve 15. yüzyıla gelindiğinde, işe yaramaz bir hal almıştı. Avrupa'nın büyük bir kısmı iç ve dış tehditler sonucu uzun sürecek bir savaş tehlikesiyle karşılaştığında feodal ordular bu problemle başa çıkamaz hale gelmişti. Silahlı kuvvetleri daha etkili bir konuma getirebilmek için tehlikeli bölgelerdeki arazi sahiplerine daha fazla bağımsızlık tanımak ya da şövalyeleri silah altına almak çabası ise durumu biraz daha kötüye götürmüştü. Arazi sahipleri asker gönderme çağrısına uymamaya, daha sağlam şatolar inşa etmeye ve kendi başlarına savaşlar açmaya başladılar. Bazen kendi

krallarına karşı bile savaş ilan ettikleri oluyordu. Krallar uzun zamandan beri feodal orduları, paralı askerlerle takviye ediyorlardı ama 15. yüzyılın ortalarında para vaadiyle askere alınıp, maaşları ödenemeyen paralı askerler hem kralların hem de güçlü toprak sahiplerinin arazilerini talan etmeye başladılar.

Bu problem sonsuz bir daire halini almıştı: Düzeni sağlamak amacıyla asker sayısını artırmak, çapulcuların çoğalma riskini göze almak demekti; düzeni sağlamak için çaba göstermemek ise topraktan geçinenlerin ırza tecavüz ve hırsızlık gibi suçlara itilmesine yol açıyordu. Sonunda ülkesini saran bu sorundan bıkan bir Fransa kralı riski göze aldı. Ecorcheurs diye tanımlanan çapulcuların 'ordudan dışlanmış olup günün birinde bir kral ya da önemli bir soylu tarafından fark edilmeyi bekleyen askerler' olduklarını kabul eden Kral VII.Charles, 1145-45 yıllarında sürekli bir ordu kurmak yerine, zaten bu işe talip olanların arasından en iyilerini seçti. (14) Monarşinin emrindeki bu paralı askerlerin görevi geri kalan çapulcuların kökünü kazımaktı.

Compagnies d'ordonnance (emir erleri birlikleri) adı verilen ve toplumsal sıralamada feodal süvarilerden daha aşağıda yer alan bu piyadelerin savaş alanında atlılara karşı fiziksel açıdan yeterli bir güç oluşturup oluşturmayacakları kuşkusu yaygındı. Bu arada İsviçreli piyadelerin yalnızca kesici silahlar! süvarileri yendikleri gözlemlenmişti. 16. yüzyılın başında tabancalar ortaya çıkınca askeri tarihçi Sir Michael Howard'ın söylediği gibi, teknoloji bu sorunu ortadan kaldırmış oldu. (15) Çok eskiye dayanan sosyal seviyelerinin korunmasında ısrar eden süvariler, savaş alanlarında kötü durumda kaldıklarını, sürekli olarak piyadelere yenildiklerini gördüler. Feodal süvari birliklerinin kalelerine yağan top mermileri de, sosyal seviyelerinin gitgide düşmesine neden oldu. Kale kadar sağlam şatolarında krala başkaldıran soyluların bu davranışları VIII. Charles zamanında ortaya çıkan ve hareket edebilen top bataryaları ile sona erdi. Bu süreç 1490'larda başladı ve 1600lere gelindiğinde sözü geçen soyluların torunları, krallık tarafından kendilerine verilen piyade bölüklerini yönetme görevini seve seve kabul etmeye başladılar.

Kraliyet Muhafızları Birliği dışındaki tüm birlikler, savaş alanlarında saldırıya geçemeyecek ya da yeterli güç sergileyemeyecek kadar küçük olduklarından doğrudan doğruya bir alayın komutası altında hareket ediyorlardı. Bu yönetim biçiminde alay komutanları ve 18. yüzyıla dek varlığını sürdüren paralı askerlerden oluşan birliklerin komutanları aynı 32 zamanda bu birimlerin sahipleri sayılırlardı. Kraliyet hâzinesinden belirli miktarlarda ödenen parayı komutanlar, maaşlar ve üniformalar gibi giderler için istedikleri şekilde harcayabilirlerdi. Komutanlar çoğu zaman gelirlerini arttırmak için yüzbaşı, teğmen gibi rütbeleri satışa çıkarırlardı. Rütbe satın alma işlemleri İngiliz ordusunda 1871 yılına dek sürdü.

Haçlı seferleri için oluşturulan ordular ve toprak sahiplerinin kurduğu paralı asker birlikleri görev tamamlanınca ya da para suyunu çekince dağılırdı. İtalyan şehir devletlerinde ise paralı askerlerin yönetime el koymalarına çok sık rastlanmıştı. Buna karşılık yeni kurulan alayların yapısı daha değişikti. Bunlar, zamanla ulusal ordular biçimine dönüştüler, çoğunlukla taşranın büyük kentlerinde bir merkez üs kurarak askerleri bulundukları yöreden alıp, subayları çevrenin soylu aileleri arasından seçmeye başladılar. Clausewitz'in on bir yaşındayken 1792'de katıldığı Prusya 34. Piyade Alayı da bunlardan biriydi. Berlin'den kırk kilometre uzaktaki Neuruppin kentinde 1720 yılında kurulmuş olan alayın başında kraliyet ailesinden bir prens vardı, tüm subayları Prusya'nın soyluları arasından seçilmişti. Yüzyıl kadar sonra bazıları birkaç alayı birden barındıran küçük garnizon kentleri tüm Avrupa'ya yayılmıştı. Bu alayların, en kötülerini Tolstoy, adamlarından çok atlarıyla ilgilenen, tembel, şımarık beyefendiler kulübü olarak tanımlar ve Anna Karenina'nın sevgilisi Vronski'yi böyle bir ortama yerleştirir. (16) 'Ulusal okullar' diye adlandırılabilecek en iyi alaylar ise kişilerin gerek fizikslel gerekse ruhsal gelişmesinin üstünde önemle duruyordu. Clausewitz'in alayı da bunlardan biriydi. Komutanlar, genç subayları eğitmek için okuma yazma dersleri veriyor, eşlerine yün eğirmek, dantel işlemek gibi konulan öğretmelerini bile sağlıyordu.

Aydınlanma Çağı'nda toplumsal kusursuzluk olgusu herkese çok çekici geldiğinden, 'kişiyi geliştiren' alaylar, komutanların gurur kaynağı idi. Gerçi askerler bir bakıma köle gibiydiler ve kaçmalarım önlemek için garnizon kentlerine hapsedilmişlerdi ama sanki yörenin kaba saba köylülerinden farklıydılar ve toplu haldeyken göz kamaştıran bir manzara oluşturuyorlardı. Ordudan başka bir yaşam biçimini tanımayan, savaşa katılamayacak kadar yaşlı ya da sakat askerlerin, savaşmak için yola çıkan alaylarının ardından topallayarak yürümeleri konusunda insanın içini burkan tanımlar epey çoktur. Askerleri bazen, talim kuralları ve kırbaçlarıyla bu hale getirmeyi başaran albaylar, onların toplumsal ahlakın göstergesi olduklarına kendilerini inandırmışlardı. Eğer bu fikre gerçekten inanmışlarsa, kendilerini kandırdıkları da söylenebilir. Alaylar toplumun huzurunu bozanları dışlamak için kurulmuştu ama zaman içinde kuralları, töreleri ve disiplin anlayışları ile kendilerini toplumdan uzaklaştırdılar.

Ordunun toplumsal açıdan başarısızlığı, eğer aynı zamanda Prusya'yı askeri felaketlere sürüklememiş olsaydı, genç Clausewitz'ı herhalde pek üzmezdi. Orduya katıldıktan bir yıl sonra, komuta ettiği eski kölelerden farklı fikirlerle hareket eden Fransızlar'a karşı savaşın ortasında buluvermişti kendisini. Fransız Devrimi'nin orduları, Cumhuriyet yönetimi altında herkesin eşit olduğu ve orduya katılmanın her vatandaşın görevi olduğu fikrine kapılmıştı. Avrupa'da halen varlıklarını sürdüren krallıklara karşı savaşarak, tüm devletlerin hem kendi ülkelerindeki devrimi savunmak hem de henüz özgürlüklerini kazanamamış kişilerin bulunduğu toplumlara bu fikirleri yaymayı amaçlıyorlardı. Cumhuriyetçi General Bonaparte kendini İmparator Napoleon olarak ilan ettikten sonra bile Devrim ordularının askeri dinamizmi sürüp gitti ve neredeyse asla yenilmez bir hal aldı.

Napoleon 1806'da dikkatini Prusya'ya çevirip birkaç, hafta içinde ordusunu yok etti. Clausewitz Fransız topraklarında esir düşmüştü ve evine dönmesine izin verildiği zaman, yalnızca Fransa'nın hoşgörüsü ile ayakta kalabilen üç beş kişilik bir ordunun subayı idi. Birkaç yıl boyunca General Scharn-horst ve Gneisenau ile, Prusya ordusunu Napoleon'un fark etmeyeceği bir yöntemle geliştirmek için

gizli işbirliğini sürdürdü ama 1812'de çok ağır işleyen planlara başkaldırıp 'Çifte vatanseverlik' yolunu seçti. Bu kavram, Napoleon'un ordusuyla birlikte Rus işgaline katılmasını emreden kralına karşı gelip, Prusya'nın özgürlüğüne yardımcı olmaya çalışan Çarlık ordusuna girmesine yol açtı. Çarlık ordusunun subayı olarak Borodino çarpışmasına katıldı ve üzerinde Rus üniforması ile Prusya'ya dönüp 1813'teki Özgürlük Savaşı'nda yerini aldı. 'Çifte vatanseverlik' İkinci Dünya Savaşı öncesinde aşırı milliyetçi Japon subayların da kabul ettiği bir kavramdı. Hükümetin ılımlı politikasına başkaldırarak, imparatorun gerçek istekleri doğrultusunda davrandıklarını savunuyorlardı.

Clausewitz'i bu yöne yalnızca vatanseverlik duyguları itmiş olabilir. Bu yolu seçtikten sonra da entellektüel açıdan tüm dünyayı etkileyen bir çabanın ortasında buluverdi kendini. 1806 yılında yaşanan felaket, Prusya devletine olan inancını derinden sarsmış ama içinde büyüdüğü alay kültürünün değer yargılarına bağlılığını zayıflatmıştı. Aslında savaşı, askerleri doğaya karşı çıkmaya zorlayan bir çağrı olmasının dışında düşünemezdi. Doğa kaçmayı, korkmayı, kişisel çıkarlar peşinde koşmayı öğütlüyor, insanların tıpkı Kazaklar gibi emredildiği değil, istediği zaman savaşmasını, eğer amacına uygunsa bir savaş alanım ticarethaneye çevirmesini öneriyordu. 'Gerçek savaşın' en kötü yönü buydu. Alay kültürünün ilkeleri arasında ise koşulsuzluk, itaatkarlık, cesaret, onur yer alıyordu ve 'doğru savaş' kavramına yaklaşıyordu. Clausewitz de profesyonel bir askerin bu fikre bağlı olması gerektiğine inandırmıştı kendini.

Michael Howard'ın belirttiği gibi, 'gerçek savaş' ile 'doğru savaş' arasındaki ayrım Clausewitz'e özgü değildi. (17) 19. yüzyılın başlarında Prusya üniversitelerine ve kültürel yaşamı etkileyen idealist felsefeye bağlı olarak, bu fikir zaten Prusya ordusunu da sarmıştı. Ciddi bir felsefe eğitimi almamıştı Clausewitz; yalnızca 'kendi kuşağının tipik temsilcisi olarak mantık ve ahlak konularında halka açık konferanslara katılmış, mesleki olmayan kitaplar ve makaleler okumuş ve kültürel çevrenin fikirlerini ikinci elden öğrenmişti.' (18) Kültürel çevreler, doğru ve gerçek savaş

konusundaki tartışmalar sonucu ortaya çıkan askeri kuramların gelişmesine yardımcı olmuş ve Clausewitz'in kendi kuramını çağdaşlarına en iyi biçimde açıklayabilmesini sağlayan sözcüklerin, tartışmaların ve tanıtım biçiminin yaratılmasına yol açmıştı.

Clausewitz 1813'te Rus üniforması ile Prusya'ya döndüğü zaman ikilem içindeydi. Mesleği mahvolmuştu ama ateşli bir Prusya milliyetçisi olmaktan vazgeçmemişti. Ordunun gelecekte zafer kazanmasını garantilemek için bir savaş kuramı geliştirmek istiyordu ama ne var ki ülkesi, Devrim süreci içinde yıkılmaz hale gelen Fransa'nın geçirdiği içsel değişikliklere eğilim göstermiyordu; Aslında kendisi de böyle bir değişikliğe taraftar sayılmazdı çünkü Fransızlar'ı horgörüyor, kurnaz ve geveze olduklarını düşünüyordu. Buna karşılık Prusyalılar dürüst ve soyluydu. Bir yandan da mantığı devrim ateşinin Fransız ordusunu zafere getirdiğini ona bildiriyordu. Fransa'da Devrim sırasında, politika her şey demekti; Prusya'da ise, Napoleon'a yenildikten sonra bile yalnızca kralın kaprisi olarak görülüyordu. Fransız ordusunun savaş biçimini, devrim politikasından ayrı tutarak elde etme düşüncesi, içinde bulunduğu ikilemi meydana getirmişti. Halk yönetimi olmayan bir ülkede, halk ordusu nasıl kurulabilirdi' Savaşın gerçekte bir çeşit politik hareket olduğuna Prusya ordusunu ikna edecek sözleri nereden bulabilecekti? 'Doğru savaş' kavramına yaklaştıkça, devletin politik amaçlarına daha iyi hizmet verdiğine, 'gerçek savaş'ın kusurlu biçimiyle 'doğru savaş' arasında kalan boşluğun, yalnızca stratejinin politik gereksinimlere saygısı olarak görülmesi gerektiğine nasıl inandırabilecekti? Bunu başarabilirse, Prusya askerleri hem politikadan uzak kalacaklar hem de damarlarında politika ateşi dolaşıyormuş gibi savaşacaklardı.

Clausewitz'in ikilemine bulduğu çare, birkaç yıl sonra Marx'ın politik ikilemine bulduğu çıkar yola bir bakıma yol yakındır. Her ikisi de Alman idealizminin hüküm sürdüğü aynı kültürel ortamda yetişmişlerdi ve ayrıca Marx, felsefe eğitimi almıştı. Clausewitz ise bu eğitimden geçmediği halde başta Lenin olmak üzere tüm Marksist aydınların gözünde her zaman üstün bir yere sahip olmuştu. Bunun nedeni çok açıktır. Marx'ın metodolojisinin temeli redüktivizme

dayanmaktadır. Clausewitz de aynı yöntemi kullanarak savaşta en kötü halin daha iyi olduğunu çünkü kötü halin ‘gerçek’ yerine ‘doğru’ savaşa daha yakın olduğunu ileri sürmüştü. Marx da aynı yöntemle politikadaki en kötünün, sınıf mücadelesinin zirvesi sayılan devrimin en iyi durumunu oluşturduğunu, ‘gerçek’ politikanın boş dünyasının yerini, proleter zaferin ‘doğru’ toplumunun alacağım ileri sürmüştü.

Marx ve Clausewitz’i benzer savları ortaya koymaya yönelten temel noktalar aynı değildi. Clausewitz toplumun içinde bulunmayı, Londra elçisi ya da genelkurmay başkanı olarak atanmayı, boş yere de olsa ummuştu. Daha cesur bir yapıya sahip olan Marx ise toplumsal dışlanmadan adeta zevk almış, sürgün, yoksulluk, Prusya’nın nefretini kazanma gibi olgularla bilenmişti.Belirli bir kitleyi ısrarla karşı durduğu bir konuya ikna etmek gibi benzer problemi yenmeye çalışan iki adam, her şeye karşın benzer fikirler taşıyordu.

Fransız devrimini anımsayan, 1830 devriminin başarısızlığına tanık olan toplumun ilerleme fikri sürekli olarak devrimlerle sekteye uğramıştı; ayrıca ülkeyi çevreleyen tüm devletlerin krallık ya da burjuva sınıfı yöneticilerinin baskısıyla karşı karşıyaydılar ve Marx işte bu topluma devrim fikrini aşılamaya çabalıyordu. Clausewitz’in savaş konusundaki devrimci kuramı ise politikadan uzak kalmaya gayret eden bir topluma, savaşın politik bir hareket olduğunu öğretmeye çabalıyordu. Zaman içerisinde her ikisi de ikna etmeye çalıştıkları kitlelerin inadını yenmeyi başardılar. Bilimsel tarihi yasalar diye nitelediği kuralları öne süren Marx, emekçi sınıfın zaferinin yalnızca bir umut değil, kesin ve kaçınılmaz olduğuna ilericileri inandırmayı başardı. Clausevvitz’in geliştirdiği kuram ise subayların mesleklerine bağlılıklarını ve hatta topun ağzında durup ölmelerini yalnızca ahlaki bir değer olmaktan çıkarıp politik inanç statüsüne yükselterek, daha derin politik fikirlere kapılmalarına gerek olmadığını açıkladı.

Konu açısından her ne kadar Kapital ile On War (Savaş Üzerine) birbirinden farklıysa, yukarıdaki nedenden dolayı aynı cins iki kitap sayılabilir. Clausewitz hiç kuşkusuz eserinin, Aydınlanma Çağı’nın başyapıtı sayılan Adam Smith’in Wealth of Nations (Ulusların

Zenginliği) adlı kitabı ile bir tutulacağım ummuştu. Belki aynen Adam Smith gibi tanık olduğu olayları araştırdığına, tanımladığına ve sınıflandırdığına inanıyordu. Marx da tanımlamaya çok geniş yer ayırmıştı ve yazdıklarının büyük bir kısmı doğruydu. Sanayideki iş bölümü konusunda Adam Smith'in zekice tanımlamalarına yaklaşarak, böyle bir bölünmenin yarattığı duyguları 'yabancılaşma' olarak adlandırdı. Makineleşme devri öncesinde toplu iğne yapımının iş bölümünü Adam Smith bir işçinin teli çekmesi, İkincisinin belirli boyutta kesmesi, üçüncünün ucunu sivriltmesi, dördüncünün ise başını şekillendirmesi olarak tarif edip, 'görünmeyen bir elin' çalışması sonucunda piyasa ekonomisinin yönlendirildiği sonucunu çıkarmıştı. Marx ise bu çalışma biçiminin, düşünen ve hisseden bir insanın kalbinde yeşerteceği duyguların 'sınıf savaşma' yol açacağı tanısına varmıştı. İçinde bulundukları ekonomik sistemde, eğer işçiler çalıştıkları fabrikaya sahip değillerse, devrim kaçınılmazdı. Gözlemlerinde haklı olduğu için, günümüzdeki sanayiciler, işçilerin çalışma koşullarını daha iyiye götürmek, hatta bir anlam kazandırabilmek için hala arayış içindedirler. Askeri üniformaları, marşları ve talimleri gerekli gören Clausewitz, bu noktadan yola çıkarak, askerlerin zorluklar, yaralanmalar, ölüm gibi konulara yabancılaşmaları halinde, orduların yenilgiye uğramasının kaçınılmaz olduğunu, bunun da ordu için bir cins devrim sayılacağım ileri sürmüştü. Askerlerin yakından tanıdığı daha kolay olan 'gerçek savaş' yerine, ürkütücü 'doğru savaş'ın devlete daha yararlı olduğuna inanılmadığı sürece, sonuç değişmeyecekti.

Sağduyumuz, uzun süreli sınıf savaşlarının toplum için çekilmez hale geldiğini, verdiği zararın devrimlerin yol açtığı zararların yanında önemsiz kaldığını bildirirken, 'doğru savaş'ın belki de insanların dayanamayacağı kadar berbat olacağı konusunda da bizi uyarmaktadır. Bir düşünür olarak Clausewitz, 'gerçek savaş' ile 'doğru savaş' arasındaki farkın tümüyle kapanacağını hiçbir zaman beklememiştir. Kuramlarının özellikle Marksist aydınlara yakın gelmesinin en önemli nedeni, şans, yanlış anlama, yeteneksizlik, beceriksizlik, politik görüşlerin değişmesi, iradenin yıkılması, fikir birliğinin yok olması gibi soyut faktörlerin üzerinde durmasıdır.

Yaşanacak savaşların doğru savaştan çok ‘gerçek savaş’a benzer olmaları da aynı nedenden kaynaklanmaktadır. Gerçekten de ‘doğru savaş’a dayanabilmek olanaksızdır.

Clausevvitz’in ‘doğru savaş’ın acımasızlığından kaçış için olanak tanımasına karşın On War adlı kitabının tahmin edemeyeceği kadar başarılı olması bir paradoks yaratmıştır. 1831 yılında Avrupa’yı saran son kolera salgınında öldüğünde, ülkesinde düşlediği yere gelememiş, arzuladığı saygıyı kazanamamış, hayal kırıklığına uğramış bir insandı ve On War ancak dul karısının çabaları sonucunda kitap haline getirilebildi. Paris Komünü’nün 1871’deki yenilgisi sonucu, Avrupa’daki burjuva sınıfının emekçi sınıf üzerindeki baskısının kaçınılmaz sonucu olarak bir devrimin gerçekleşeceğine inancım yitiren Marx da on iki yıl sonra hayal kırıklığına uğramış bir insan olarak öldü. Ne var ki, yalnızca otuz dört yıl sonra, geri kalmışlığından dolayı herhangi bir devrimin tohumlarının yeşermeyeceğine Marx’ın kesinlikle inandığı bir ülkede, devrim gerçekleşti ve emekçi sınıfının ilk diktatörlüğü oluştu. Burjuva devletler arasındaki büyük savaşın en kızgın döneminde gerçekleşmişti bu devrim ve eğer bu savaş yaşanmasaydı, Rus Devrimi’ne yol açan koşullar asla bir araya gelemezdi. Endüstriyel kapitalizmin kötü yapısından çok, savaşın korkunç yapısı Rusya’daki devrimin itici gücü oldu. Savaşın korkunçluğu da, Clausevvitz’in, orduların ‘doğru’ ve ‘gerçek’ savaşlar arasındaki farkı görmemeye çalışmaları gerektiği konusundaki ısrarının geç ortaya çıkan sonucu gibidir.

On War, yayınlanmasından ancak kırk yıl kadar sonra 1832-35 yılları arasında dolaylı yoldan ün kazandı. Prusya Genelkurmay Başkanı Helmuth von Moltke, 1870'lerde birkaç hafta süren seferlerle, önce Avusturya, sonra Fransa împaratorluğu’nun ordularım adeta sihirli bir yönetim gücüyle yenmişti. Tüm dünya, sırrım öğrenmek isteyince, kendini en fazla etkileyen kitapların, İncil, Homer’in destanları ve On War olduğunu açıkladı. Böylece Clausewitz’in ölümünden sonra kazandığı ün perçinlendi. (20) Prusya askeri okulunun idari başkanlığını Clausewitz’in yürüttüğü yıllarda Moltke’nin öğrenim görmüş olduğu gerçeği gözardı edildi ve

zaten pek de konuyla ilgili sayılmazdı. Tüm dünya bu kitabı okudu, kendi diline çevirdi ve çoğu zaman yanlış anladı ama başarılı bir savaşın temel noktalarını anlattığına inandı.

Bu eserin yazılışından sonra gerçekleşen olaylar, anlattıklarım doğruladığı için On War'ın ünü gitgide yaygınlaştı. Bu gelişmelerin en önemlisi Clausewitz'in yetiştiği alay düzeninin yaygınlaşmış olmasıydı. Kitabın ana fikri olan, savaşın politik bir davranış oluşu üzerinde yaptığı kendine özgü bir sapmayla şöyle diyordu; 'Savaşmak daima belirgin ve kişiye özgü bir iş olacaktır. Bundan dolayı, savaştıkları sürece askerler, kendilerini kuralları, yasaları ve töreleriyle savaşçılık ruhunun baştacı edildiği bir kurumun üyeleri olarak göreceklerdir.Sözünü ettiğim 'kurum' elbette alaydı ve bu alayın ruhunu ve ahlaki değerlerini aşağıdaki gibi açıklıyordu.

Öldürücü ateş altında beraberliğini yitirmeyen, hayal ürünü korkularla sarsılmayan, gerçek korkulara tüm gücüyle karşı koyabilen, kazandığı zaferlerle övünen, emirlere itaat etme gücünü yitirmeyen, yenilgiye uğradığı zaman bile subaylarına saygı ve güven duyan, fiziksel gücü tıpkı bir atletin kasları gibi sıkıntı ve çabayla geliştirilen bir ordu, silahına karşı duyduğu saygı fikriyle niteliklerine ve görevlerine sarılırsa, gerçek askerlik ruhuna sahip olmuş demektir. (21)

'Ordu' yerine 'alay' sözcüğünü kullandığınız zaman, onu oluşturan parçaları tanımış olursunuz.19.yüzyılda Prusya alaylarla doluvermişti. Her sağlıklı Prusyalı ya bir alaya bağlıydı ya da gençliğinde bağlı olmuştu ve herkes 'silahına karşı saygı duyma fikrinin' gücünü anlayabiliyordu.

Bu fikir Prusya ordularının Avusturya ve Fransa ile yaptıkları savaşları kazanmalarını sağladı ve diğer ülkeleri Prusya modeline uygun alaylar oluşturma çabasına itti. Tüm ülkelerin en başarılı gençleri bu alaylara seçilirken, eski askerler, orduya alındıkları devreyi *rite de passage* diye adlandırılan çocukluktan erkekliğe geçiş dönemi olarak anımsayıp, onları destekliyorlardı. Rite de passage, tüm genç erkeklerin geçirdiği bir deney olarak Avrupa'nın bütününe yayıldı, yerleşim bölgelerinde toplumsal yaşamın bir parçası olarak

kabul edildi ve toplumun askerileştirilmesinin kaçınılmazlığını ortaya koyarken, Clausewitz'in savaşın, politikanın uzantısı olduğu konusundaki yargılarım bir kez daha perçinledi. Eğer insanlar zorunlu askerlik için oy verirse ya da bu yasayı kabul ederse, savaş ve politikanın bir bütünün parçaları olduğunu nasıl yadsıyabilirsiniz?

Savaş tanrısı ile şaka etmeye gelmez. 1914'te Avrupa'nın zorunlu askerlik çağrısıyla oluşturulmuş alayları, peşlerinde ihtiyat bölükleriyle savaşmaya giderken, katılacakları çarpışmaların o güne dek hayal bile etmedikleri kadar korkunç olacağını bilmiyorlardı. Birinci Dünya Savaşı'nda, 'gerçek' ve 'doğru' savaş kavramları kısa sürede birbirinden ayırt edilemez hale geldi. Clausevvitz tarafsız bir gözlemci olarak, ortalığı yatıştırıcı etkilerin bir savaşın amacını ve yapısını ayarladığını bildirmişti. Ne var ki bu etkiler bir anda görünmez oldu ve Almanlar, Fransızlar,İngilizler, Ruslar yalnızca savaşmış olmak için savaştıklarını fark ettiler. Savaşın saptaması zaten zor olan politik amaçları unutulmuş, mantığa hitap eden politikacılar lanetlenmiş, liberal demokrasilerde bile politika, daha büyük savaşları, daha uzun yaralı listelerini, daha yüksek harcamaları ve insanların perişanlığını haklı çıkaracak bir hale gelmişti.

Birinci Dünya Savaşı'nda politikanın oynadığı rol, sözü edilmeyecek kadar önemsizdi. Avrupa'yı savaşçı bir topluluk haline sokmak Clausevvitz'in 1813'te Rusya'dan dönüşüyle başlayıp 1913'e dek süren uzun barış dönemine son veren, inanılmaz boyutlarda bir hatanın sonucu olarak başladı. Aynı dönemde liberalizmi saptıran devrimci dürtülerin mimarı olarak Marx'ı kabul etmiyorsak, bu savaşa yol açan hatalı kararın yaratıcısı olarak da Clausewitz'i kabul edemeyiz; ama her ikisi de büyük bir sorumluluk yüklenmiştir. Başyapıtları bilimsel olarak hazırlanmışsa da, aslında dünyanın nasıl olduğu değil, nasıl olabileceği konusunda kışkırtıcı ideolojik kitaplardı.

"Savaşın amacı politik bir sonuca ulaşmaya, yapısı ise yalnızca kendisine hizmet eder," demişti Clausewitz. Bu mantık çerçevesinde varılacak sonuç, savaşın kendisini bir amaç olarak kabul edenlerin,

politik amaçları uğruna yapısını yumuşatmaya kalkışanlardan daha başarılı olacaklarıdır. Gelişme ve zenginlik örtüsünün altında yatan bu çarpık fikir, kaynayan bir yanardağ gibi, Avrupa tarihinin en huzurlu barış dönemini sona erdirdi. Ulaşılan zenginlik sonucunda daha önce rastlanılmamış bir biçimde, okullar, hastaneler, üniversiteler, yollar, köprüler, yeni kentler, iş yerleri yapıldı, yani gerçek bir barışın göstergesi olan neredeyse sınırsız bir ekonominin altyapısı oluşturuldu. Toplanan vergilerle sağlık hizmetlerinin koşullan düzeltildi, doğum oranları arttı, yeni askeri teknolojiler gelişti ve dünyanın tanıdığı en güçlü savaşçı toplumun oluşturulmasıyla birlikte yalnızca 'doğru' savaşta çarpışacak zengin bir kitle geliştirildi. 1818'de Clausewitz On War adlı kitabının ilk çalışmalarına başlarken Avrupa silahsızlanmıştır. Napoleon, St. Helene Adası'na sürgüne gönderilince Büyük Ordusu dağılmış, düşmanlarının orduları da küçülmeye başlamıştı. Gençlere zorunlu askerlik yaptırılmasından çoğu ülkede vazgeçilmiş, generaller emekliye sevkedilmiş, silah endüstrisi batmış ve eski askerler sokaklarda dilenmeye başlamıştı. Doksan altı yıl sonra, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından az önce, askerlik çağı gelen tüm gençlerin böyle bir çağrı yapıldığı takdirde nerede görevlendirileceklerini belirten askeri kimlik kartları bulunuyordu. Alay depoları ihtiyat birliklerine dağıtılmak üzere hazırlanmış üniformalar ve yedek silahlarla dolup taşıyordu. Çiftçilerin tarlalarındaki atlar bile seferberlik ilan edildiği anda el konulmak üzere kayıtları alınmıştı.

1914 Temmuzu'nun başında dört milyon asker vardı ve bu sayı Ağustos sonunda yirmi milyona çıkmıştı ama bu arada on binlercesi ölmüştü. Huzur ve barış dolu örtünün altından savaşçı bir toplum ortaya çıkmış ve dört yıl sonunda artık savaşamayacak hale gelene dek hiç durmamacasına savaşacaktı. Nasıl Marx'ı Rus Devrimi'nin ideolojik babası olarak kabul ediyorsak, korkunç bir felaket olan sonucunun sorumluluğunu üstüne yıkamazsak da, Clausewitz'i Birinci Dünya Savaşı'nın ideolojik babası olarak görebiliriz. 1820'lerin sonunda, kendi gençliğinin bir kasırga gibi geçen olaylarım şöyle açıklıyordu:

İnsanların devletin önemli işlerine katılmaya başlamalarının bir nedeni Devrim'in, tüm devletlerin içişlerinin üzerindeki baskısı ve hepsinin gözünde Fransa'nın büyük bir tehlike oluşturmasıydı. Gelecekte de durum böyle mi olacak? Avrupa'daki bütün savaşlar devletlerin tüm gücüyle mi savaşılacak? Yalnızca insanları etkileyen en önemli nedenler uğruna mı çıkacak? Yoksa yine vatandaşlarla hükümetlerin yavaş yavaş birbirinden uzaklaştığını mı göreceğiz? Bu soruları yanıtlamak çok zordur... (22)

Clausewitz gerçi çok iyi bir tarihçiydi ama alay ve devlet kavramlarının dünya görüşünü sınırlayıp, düşüncelerini daraltmasına izin verdiği için, devlet ve alay kavramlarının tümüyle yabancı olduğu toplumlarda savaşın göstereceği farklılıkları gözlemleme iznini kendine vermedi. Aynı hataya Moltke düşmezdi. Clausewitz'in ideolojisini yalnızca yararlı sonuçlarından dolayı benimsemişti ama dünyanın uzak köşelerinde, örneğin bir sultanın emri altında askerlik yaptığı Türkiye ve Mısır'da savaşların Clausewitz'e tümüyle yabancı biçimler aldığını ve bununla beraber, adı geçen toplumların ayrılmaz bir parçası olduğunu biliyordu.

Birinci biçimde, savaşların üzerindeki dini yasaklar maddi gereksinimler tarafından yok edilmişti. Paskalya Adası'nın gizemli tarihinde bu örnek açıkça görülebilir: İkincisinde ise Zulu Krallığı'nda savaşçılığın kaçtığı aşırıcılık örnek olarak alınabilir; ilkel bir toplumun barışçıl görüşleri toplumsal kargaşaya dönüşüvermişti. Üçüncü örnek olarak Memluklular devrindeki Mısır'da aynı inancı paylaşanların birbirleriyle savaşması yasaklandığından, garip karşılanacak bir askeri kölelik kavramından söz edilebilir: Son olarak da samur ay Japonyası'nda, varolan sosyal yapının bozulmaması için savaş tekniklerinin geliştirilmesinin yasaklanmasıdır. Clausewitz'in bu bilgilerin tümüne ulaşması olanaksızdı. Pasifik Okyanusu'nu dolaşmış olan gezginlerin kitaplarından Polinezya'ya ait Paskalya Adası ile Japon samuraylarının durumunu, 18. yüzyıl Avrupası'nda çok ilgi çektiği için öğrenmiş olabilirdi. Zulular ise ancak onun öldüğü tarihte Afrika'nın güneyinde bir güç olarak ortaya çıkmaya başladıkları için, onlar hakkında bilgisi olması beklenemezdi. Avrupa'nın uluslararası politikasının askeri konularında önemli bir

nokta olan Osmanlı împaratorluğu'nun en iyi tanınan kişileri olan Memluklular hakkında epey bilgisi olması gerekirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda askeri köle olan Yeniçeriler'in varlığının Türkler'in yaşamında politikadan çok, dinin önemli olduğunu işaret ettiğini muhakkak ki biliyordu. Osmanlı ordularını gözardı etmesi, kuramının temelinde bir çatlak oluşturuyordu. Zulular'ın, Polinezyalılar'ın, samurayların, Batı'nın algıladığı politika mantığına ters gelen askeri kültürlerini incelemek, savaşı politikanın uzantısı olarak kabul etmenin ne kadar eksik, kısıtlı ve yanlış yönlendirici olduğunu anlamaya yarar.

KÜLTÜR AÇISINDAN SAVAŞ

Paskalya Adası

En yakın anakaralar olan Güney Amerika'dan 2000, Yeni Zelanda'dan 3000 mil uzakta, Pasifik Okyanusu'nun güneyinde bir nokta olan Paskalya Adası, dünyanın en yalnız kalmış köşesidir. Üstelik sönmüş yanardağların bir üçgen biçiminde çevrelediği 112 kilometre karelik yüzölçümüyle dünyanın en küçük yerleşim yeridir. Her yere uzak olmasına karşın, Polinezya kültürüne tümüyle sahiptir. Pasifik Okyanusu'nun ortasında, Yeni Zelanda, Hawaii ve Paskalya Adası'nın oluşturduğu üçgenin içinde yer alan birbirinden binlerce mil uzakta ve ilk yerleşim tarihleri arasında yüzyıllarca fark bulunan binlerce adayı, çok gelişmiş Yeni Taş Devri uygarlığı diye tanımlanan Polinezya kültürü 18. yüzyıla gelindiğinde tümüyle etkisi altına almıştı.

Polinezya kültürü olağanüstü maceralıdır. Avrupalı kaşifler ve ilk budunbilimciler, yazılı dilleri bile olmayan bu insanların, yirmi milyon milkarelik okyanusa yayılmış bunca adaya koloni kurmuş olduklarına bir türlü inanamamışlardı. Kano kullanan Polinezyalı denizcilerin, La Perouse ile Cook'un başarılarına benzer olayların üstesinden gelmiş olduklarım yadsımak için tamamiyle asılsız, ayrıntılı öyküler yaratmışlardı. Her şeye karşın Polinezya kültürü şaşırtıcı benzerlikler gösteriyordu. Birbirinden çok uzaktaki adaların dillerinin benzerliğinin yanı sıra Hawaii,Yeni Zelanda ve Paskalya Adası'nın gelenek ve töreleri de birbiriyle uyum içindeydi.

Polinezya toplumu yapısal olarak teokratiktir. Atalarının doğaüstü güçlere sahip olan tanrılar oldukları kabul edilen şefler aynı zamanda başrahip görevini de üstlenmişlerdir. Şefler tanrıyla insanlar arasındaki ilişkiyi yürütüp, toprağın ve denizin zenginliklerinin insanların eline geçmesini sağlarlar; mana denilen meditasyon güçlerinden dolayı toprağın, denizin, buralardan sağlanan ürünlerin,

kısacası gerekli olan her şeyin üzerinde tapu (tabu) diye adlandırılan kutsal haklan vardır. Mana ve tabular normal koşullar altında oldukça huzurlu ve kolay değişim göstermeyen topluluklar yaratmıştır. Teokrasi, şeflerle halkın ve hatta ilk yerleşen şefin soyundan gelen klanların arasındaki ilişkinin düzgün yürümesini sağlamıştır.

Ne var ki, hiçbir zaman Polinezya'nın Altın Çağı yaşanmadı. Eğer normal yaşam koşulları tanımının anlamı, gerekli kaynakların halkın tümünü beslemeye yeterli olması demek ise, insanlara en iyisini sunan Pasifik'te bile durum her zaman parlak değildi. Adaların halkı nüfus artışım doğum kontrolü, çocukların öldürülmesi ve göçe teşvik etmek gibi yöntemlerle belli bir oranda tutmaya çaba gösterdiyse de, sayıları günden güne artıyordu ve günün birinde bereketli toprakların, deniz kaynaklarının ürünleri yetmez oldu ama yakın çevrede göç edebilecekleri bir ada görünmüyordu. Problemler başlayınca şef olmayan savaşçılar gereksinimlerini elde etmek için tabuları yıktılar ve Polinezya'nın toplumsal yapısını korkunç bir biçimde etkilediler. Koşullar daha da kötüleşince pek önemli sayılmayan kabilelerin başa geçtiği ya da bir kabilenin yerleşim yerinden tümüyle sürüldüğü de oldu.

En kötü olaylar Paskalya Adası'nda yaşandı. Polinezyalılar'ın en yakın yerleşim yerinden açık denizde bin yüz mil uzakta olan bu adayı MS 3. yüzyılda nasıl keşfettikleri hala açıklanamamıştır ama bu adaya beraberlerinde tatlı patates, muz ve şeker kamışı gibi ürünlerini de taşıyarak gelmişlerdir. MS 1000 yıllarında tüm Polinezya'da rastlanan en ayrıntılı teokratik ilkeleri yerleştirmişlerdir. Paskalya Adası'nın nüfusu hiçbir zaman 7000 kişiyi geçmediği halde 700 yıl içinde muazzam tapınak platformları üzerinde yükselen, doğal ölçülerin en az beş katı büyüklükte üç yüzden fazla heykeli yaratmayı başarmışlardır. 16. yüzyılda son heykellerin yapımı sırasında, rahiplerin gelenekleri ve soyları hakkındaki bilgileri daha kolayca anımsayabilmeleri için bir çeşit yazı geliştirmişlerdi. Tanrıların gücünün şefler tarafından kullanılıp düzen ve barışın sağlandığı uygarca yaşamın en yüksek noktasına ulaştıkları devri yaşıyorlardı.

Sonra bir terslik oldu. Nüfusun artmasıyla birlikte adanın doğal dengesi farkına varılmadan bozulmaya başladı. Ormanların tarıma açılması yağmuru azalttı, tarlalarda ürün miktarı düştü, kanoların yapıldığı ağaçlar azaldığı için denizden yararlanma oranı düştü. Paskalya Adası'nda yaşam zorlaşmaya başladı. Yanardağların cama benzer çok sert taşlarından mata'a adı verilen öldürücü etkisi olan mızrak başları yapılmaya başlandı.Tangata rima toto (elleri kanlı adamlar) denilen savaşçılar etkili olmaya başladı. Adaya ilk yerleşen şefin soyundan gelen kabileler ikiye bölünüp adanın iki ucunda birbirleriyle bitmek bilmez savaşlara girdiler. En büyük şef simgesel bir figür haline geldi ve mana'sının etkisi kalmadı. Çıkan çarpışmaların yol açtığı toplumsal çözülmeler sonucunda heykeller ya düşman kabilenin dünya'sına hakaret etmek ya da kendi şeflerinin işe yaramazlığını kanıtlamak için sistematik bir biçimde yıkıldı. Polinezya'da hüküm süren devletsel teokrasiyle hiç uyuşmayan garip bir din ortaya çıktı. 'Elleri kanlı adamlar" bir deniz kırlangıcı yumurtasını ilk bulan kişi olmak için birbirleriyle yarıştılar ve yumurtayı ilk bulan bir yıl için şef ilan edildi.

Hollandalı gezgin Roggeveen 1722 yılında Paskalya Adası'na ayak bastığında anarşi alıp yürümüştü.19. yüzyılın sonunda ise Avrupalılar'ın getirdiği hastalıklar ve yine onlar tarafından sürdürülen esir ticaretinden dolayı adanın nüfusu, olağanüstü geçmişlerinin geleneklerini sürdürmeye çabalayan 111 kişiye düşmüştü. Yaşayanların anlattıklarına ve arkeolojik buluntulara dayanarak antropologlar Paskalya Adası halkının 'Çöküş Devri" diye adlandırdıkları iç karartıcı yıllarım ortaya çıkarttılar. Yerel savaşların, yamyamlık belirtilerinin yanı sıra bazı adalıların savaştan kaçınabilmek için gösterdikleri çabalar da ortaya çıktı. Lavların arasındaki doğal mağara ve girintilerin ağızları, tahrip edilen heykellerin taşlarıyla örtülüp sığınaklar yapılmıştı. Adanın bir ucundaki uzantının anakarayla bağlantısının kesilmesi için derin bir hendek kazılarak stratejik savunma sağlanmıştı.

Kaçış yeri ve stratejik savunma hattı, askeri araştırmacıların kabul ettiği üç istihkam sisteminden ikisini oluşturmaktadır; bölgesel savunmaya güç veren kalelerin yokluğu ise Paskalya Adası halkının

başarısızlığını değil, savaş alanının ne kadar küçük olduğunu belirtmektedir. Adanın sınırları içinde Clausewitz mantığına dayanan savaş biçimini, toplum, kanlı deneyler sonucu öğrenmişti. Clausewitz'in özellikle üzerinde durduğu liderliğin önemini de öğrenmişlerdi. Poike yarımadasındaki hendeğin varlığı, stratejik savunmanın savaşın en etkili biçimlerinden biri olduğu konusundaki yargılarına ada halkının da katıldığım gösteriyordu. 17. yüzyılda nüfusun hızla azalması ve obsidiyen taşından mızrak başlarının çok sayıda üretilmesi, Clausewitz kuramlarında görülen nihai savaşın da yaşandığını kanıtlamaktadır.

Ne var ki bu savaşlar korkunç bir yenilgiye yol açmıştı. Clausewitz savaşın, politikanın uzantısı olduğuna inanıyordu ama politika uygarlığa hizmet eder ve Polinezyalılar, dünya yüzündeki diğer insan topluluklarının yarattığı kadar yararlı bir kültür ortaya çıkarmayı başarmışlardı. Pasifik Okyanusu'nun güney kesimlerini keşfeden Fransız denizcisi Bougainville, 1761'de Tahiti'ye ayak bastığı zaman cennet bahçesine vardığını ilan etmişti. Harikulade doğa koşulları arasında yaşayan güzel insanların öyküsü, kendi yarattıkları zoraki 18.yüzyıl dünyasından sıkılmaya başlamış olan Avrupalılar'ı çabucak etkisi altına alıp, 'soylu vahşi' ekolünün doğmasına neden oluvermişti. Bu sıkıntı ve sabırsızlık, politik görüş ayrılıklarına yol açmış ve romantik ideolojilerle birleşip, soylu vahşileri beğenen toplumların, içinde yetiştiği krallık devletlerinin yıkılmasına neden olmuştu.

Nihai çarpışmayı ve özellikle Napoleon'un kişiliğiyle örneklenen bencil lider kavramını yüceltirken Clausewitz, eski rejime düşman kesilenlerin tümü gibi Romantizm akımının etkisinde kalmıştı. Yine de kralına ve alayına bağlılığının mama ve tabularla belirlenmiş sınırlarının farkında değil gibiydi. Fransız Devrimi'nden önceki krallık Avrupa'sında, alaylar, askerlerin şiddet eğilimlerini basla altında tutabilmek ve kralların amaçlarına hizmet etmek için kurulmuş topluluklardı. Clausewitz'in hizmet ettiği Prusya, garip bir biçimde dünyanın nimetlerinden yararlanamadığı için, en ünlü kralı Büyük Friedrich, diğer kralların hatalı bulmasına karşın, askerlerine acımasızca dövüşmelerini emretmişti. Kutsal gücünü bu şekilde ilan

ederek bazı tabuları yıkınca, diğer kralların eleştirilerine hedef olmuştu.

Hiçbir şeyden geri kalmak istemeyen Friedrich, savaşı kabul edilebilir acımasızlık sınırlarını zorlayacak bir biçime sokmuştu. Kraliyet mana'sı ve askeri tabuların sonsuza dek yıkıldığı bir dünyada yetişmiş olan Clausewitz, yeni düzeni yasal hale sokacak tanımları bulmuştu. Ne yazık ki bunun bir düzen olmadığını, ortaya attığı savaş felsefesinin Avrupa kültürünü yok edecek bir reçete olduğunu kesinlikle anlayamamıştı. Ama onu suçlamak olası mı? Daha büyük ve iyimser Polinezya dünyasından çok uzaklarda yaşayan Paskalya Adası halkı, eğer anlatmayı başarabilseydi, hiç kuşkusuz değişen koşulların, bir kültür devrimi gerektirdiğini söyleyecekti. Deniz kırlangıcının ilk yumurtasını bulan kişinin yönetime geçmesi konusunda, bağlılıkların değişme sürecini açıklamak için 'politika' ile eşanlamlı bir sözcük yaratmış bile olabilirler. Artık bunu öğrenemeyiz, çünkü ilk antropologların tanıdığı adalılar, yerel savaşın sonunda oluşan bozuk bir düzenin içinde yaşıyorlardı ve içinde bulundukları durum, uygarlıklarının geçirdiği evrimleri araştırmaya uygun değildi. Yine de bazı araştırmalar yapılabildi ve Clausewitz'in savaş kuramlarının Polinezya kültürünün amaçlarına hizmet etmediği ortaya çıktı. Gerçi bu kültür Batı anlayışına göre özgürlükçü, demokratik, dinamik ya da yaratıcı değildi ama bir Pasifik Adası'nın yaşam koşullarına en iyi biçimde uyum gösteriyordu. Mana ve tabular şefler, savaşçılar ve diğer kabile üyelerinin rolleri arasında bir denge kurup, her üç grubun da çıkarım kolluyordu. Grupların arasındaki bu ilişkiye Polinezya usulü 'politika" denebilirse, savaş bu kavramın uzantısı olmamıştı. Paskalya Adası'nda savaş gerçek yüzünü gösterdiğinde önce politika, sonra uygarlık ve en sonunda neredeyse tüm halkın sonu gelmişti.

Zulular

Paskalya Adası halkı kendi yarattığı, ölümcül sonuçlara sahip savaş deneyiminden geçerken, dış dünya bunu fark etmemişti. Buna karşılık Zulular askeri devrim geçirmelerinin nedeni, 19. yüzyılın başında Batı uygarlığı ile çok abartılı bir biçimde tanışmaları olmuştu

ve bu öykü dilden dile dolaştıkça genişlemişti. Afrika'nın güneyindeki bu trajedinin başlangıcı, Clausewitz'in bilemeyeceği kadar geç bir tarihe rastlar ve modern zamanın en popüler tarih öyküsü haline gelirken, Afrikaner'lerin efsaneleri arasında da çok önemli bir yer tutar. Pretoria'daki mermer tapmaktaki Boer kahramanlar kadar, çarpıştıkları Zulu savaşçılarının heykelleri de dikkat çeker.

Bu duruma şaşmamak gerekir çünkü Afrikaner efsaneleri düşmanlarının hem soylu hem de korkutucu olmalarını gerektiriyordu. 19. yüzyılın başında girdikleri yükselme süreci,1879'daki savaşta korkunç bir yenilgi ile son bulana dek, Zulular gerçekten korkunç savaşçılar haline büründüler.

Başlangıçta Zulular'ın son derece rahat, sakin bir yaşamı vardı. 14. yüzyılda kuzeydeki yerleşim bölgelerinden güney-batı kıyılarına göç etmiş olan hayvancılıkla geçinen Nguni'lerin soyundan geliyorlardı ve üç asır sonra gemileri kazaya uğrayan Avrupalılar bu insanları, 'aralarındaki ilişkilerde son derece saygılı davranan, çok konuşkan, kadın, erkek, genç, yaşlı her kim olursa olsun karşılaştıklarında birbirlerini selamlayan...' kişiler olarak tanımlamışlardı.Yabancılara karşı da çok nazik davranıyorlardı.Gece karanlığında bile yolculuk yapmak güvenliydi. Ancak yolcuların yanlarında demir ya da bakır bulundurmamaları gerekiyordu.. Bu madenler öylesine az bulunuyordu ki, varlıkları 'cinayete davetiye çıkarmak' olarak açıklanabilirdi. Bunun dışında Zulular özellikle kişisel ilişkilerinde yasalara karşı çok saygılıydılar. Kölelik diye bir kavram bilinmiyordu, intikam almak önemli bir konu değildi, tüm anlaşmazlıklar kabile şefi tarafından çözümleniyor ve en ufak bir itiraz mırıltısı duyulmuyordu. Şefler de yasalara saygı göstermek zorundaydılar. Aksi takdirde danışmanları tarafından cezalandırılabilirler ya da en büyük şef, verdikleri kararları değiştirebilirdi.

Gerçi Nguni'ler kavga eder, birbiriyle çarpışırlardı ama ilk Avrupalı konukların dikkatini çeken nokta ubuntu yani insanlığa çok değer vermeleri olmuştu. Tek geçim kaynağı olan hayvanların sayısının insanlardan fazla olduğu tüm toplumlarda görüldüğü gibi, casus belli

(savaş nedeni) otlaklar yüzündendi ve kaybedenler daha verimsiz arazilerle yetinmek zorunda kalıyorlardı. Nüfusun az olduğu tüm ilkel topluluklarda yaşandığı gibi sonuçlar katliam değil, yer değiştirme oluyordu.

Gençlerin ve yaşlıların gözü önünde cereyan eden savaşların adeta törensel nitelikleri vardı; karşılıklı hakaretlerle başlayıp, yaralanmalarla son buluyordu. Şiddet düzeninin hem geleneksel hem de doğal sınırları vardı. Madenlere pek ender rastlanıldığı için silahlar ateşle sertleştirilmiş tahtadan yapılıyor ve yüz yüze çarpışmadan çok uzaktan fırlatmayla yetiniliyordu. Eğer bir savaşçı karşısındakini öldürürse savaş alanım derhal terk etmek ve 'temizlenme' işleminden geçmek zorundaydı. Yoksa kurbanının ruhu kendisine ve ailesine çok kötü bir hastalık aşılayabilirdi.

Bu ilkel savaş biçimi 19. yüzyılın başında ani bir değişikliğe uğradı. Küçük bir Nguni kabilesi olan Zulular'ın Şefi Shaka, karşısına çıkanları yok etmeye yönelik biçimde savaşan vahşice eğitilmiş birliklerden oluşan bir ordunun komutasını eline aldı ve Zulu Krallığı güney Afrika'da büyük bir güç haline geldi. Yerinden ettiği diğer kabileler, kaçak klanlara dönüşüp, bu toplumsal kargaşadan kurtulabilmek için yüzlerce kilometre uzaklara yerleşmek zorunda kaldılar.

Shaka'nın yükselişine tanık olan Avrupalılar tıpkı Polinezyalılar'ın denizcilik konusundaki becerileriyle hayrete düşen denizciler gibi, bu olaya bir açıklama getirmeye çabaladılar. Shaka'nın Avrupalılar'la tanışıp onların askeri organizasyon ve taktiklerini öğrendiği söylentisi çıktıysa da, bu doğru değildi.Gerçek olan tek nokta ise kuzeyden göç etmiş olan Nguni'lerin sürdürdükleri huzurlu yaşamın 18. yüzyılın sonunda yok olmasıydı. Nguni'lerin servet ölçüsü olarak kullandıkları ürünlerin sayısı Verimli otlakların karşılayamayacağı kadar artmıştı. Batıda yer alan Drakens Dağı'nın yarattığı engele doğru giderken Verimsiz' otlaklarla karşılaşıyorlardı. Kuzeydeki Limpopo Nehri çevresinde çeçe sineklerinin bulunuşu bu yöne doğru genişlemeyi engelliyordu. 16. yüzyılda Amerika'dan Afrika'ya getirilmiş olan mısır tarımı güney Nguni'lerde nüfus artışına neden olmuştu ama Kap

bölgesine yerleşen Boerler, düşlerinin ülkesini (Lebensraum) kurmaya kesin kararlı oldukları için ateşli silahlarla karşı koyup bu yönde ilerlemeyi olanaksız hale getiriyorlardı. Doğuda ise açık deniz vardı.

Shaka ün kazanmadan önce de özgür ve rahat yaşam biçimlerinde bazı değişiklikler olmuştu. Tüm savaşçıların çağrıyı yapan kabile şefinin köyünde toplanmaları yöntemini, önceki şeflerden biri değiştirip, aynı yılda doğan erkeklerden oluşan 'yaşıtlar birlikleri' kurmaya başlamıştı. Askerlik süresince savaşçıların eşlerinden ayrı kalmaları doğum oranını düşürmüştü ama aynı zamanda, silah altında bulundukları süre içinde askerler şefe bağlı sayıldıklarından ellerine geçen hayvan, tarla ürünü, av hayvanı gibi armağanlarla şefin gücünü de artırıyorlardı.

Shaka bu değişiklikleri en uç sınırlara kadar taşıdı. 'Yaşıtlar birlikleri' sivil toplumdan uzakta, askeri kışlalarda yaşayan kalıcı ordular haline geldi. Savaşçıların evlenme yasağı yalnızca bir-iki çarpışma süresince değil, kırk yaşına basana dek uzatıldı. Kırkına geldiklerinde de yine Shaka'nın kurduğu kadın askeri birliklerinden kurayla eş seçmelerine izin verildi.

Döviz konusundaki eski sınırlamalar da bir yana atıldı. Shaka'nın geliştirdiği vurucu mızrakla askerler düşmana yaklaşıp öldürme konusunda eğitildiler. (Kap bölgesindeki Boerler'in gösterdiği ilerleme sayesinde belki de demir kolay ele geçen bir maden oldu ve Nguni'lerin savaş tekniklerinin şiddetlenmesinde bir rol oynadı. İşin bu yönü tarihçiler tarafından araştırılmamıştır.)

Göğüs göğüse çarpışmanın gerektirdiği yanaşık düzen taktiklerini de icat etti Shaka. Adamlarını sandaletlerini çıkarıp, uzun mesafeleri çıplak ayakla koşmaya zorladı. Alay düzenini iki yan kanat güçlü merkez ve arkada bekleyen yedek birlik olarak yerleştirdi. Çarpışma başladığı zaman merkezdeki kuvvetler sıkı saflar halinde düşman üzerine yürürken, iki kanat da düşmanı çember içine alıyordu. 'Temizlenme' töreni* çarpışmanın sonuna dek ertelenmişti.Her savaşçı kurbanının ölümünü kesinleştirmek için bağırsaklarını ortaya çıkarmak ve ancak ondan sonra bir başkasına saldırmak zorundaydı.

Bağırsaklarını deşmenin geleneksel anlamı ise ölenin ruhunu özgür kılmaktı, bu işlem yapılmadığı takdirde ruhun, öldüren kişiyi delirteceğine inanılırdı.

Nguni atalan tiksindirici bulduğu halde, kadın ve çocukları da öldürmekten kaçınmıyordu Shaka. Ama genellikle komşu kabileyi yöneten ailenin erkeklerini ve savaş alanına çıkan savaşçıları öldürmekle yetiniyordu. Çarpışmadan sağ kurtulanlar gitgide genişleyen krallığına katılıyordu. Shaka'nın amacı otoritesine boyun eğecek tüm Nguni'lerden oluşan bir ulus yaratmak ve bulundukları toprakların sınırlarını genişletmekti.

Shaka'nın yöntemleri Zululand'de nüfusun fazla yoğunlaşmasını önlüyordu ama diğer insanların vatanlarından ve alıştıkları yaşam biçimlerinden ayrılmalarına neden oluyordu. 'Zulu Krallığının yükselişinin etkileri Kap Kolonisi sınırlarından Tanganika Gölü'ne dek uzanıyordu. Afrika kıtasının yaklaşık beşte birinde yaşayan tüm topluluklar derinden etkilenmiş ve büyük bir çoğunluğunun düzeni altüst olmuştu.

Zulu yayılmacılığının bu korkunç etkilerine Difa-qane 'zorunlu göç' adı verildi. '1824 yılına gelindiğinde Tukela ve Mzimkhulu nehirleri, Draken Dağı ve deniz arasında kalan bölge allak bullak olmuştu. Binlerce insanı ölmüş, bazıları daha güneye kaçmış ve bir kısmı da Zulu ulusuna katılmıştı. Natal bölgesinde düzenli toplum yaşamı neredeyse tümüyle yok olmuştu.31 Sözü geçen bölge yaklaşık 24.000 kilometrekareyi kapladığı için pek de küçük sayılmaz, ama Zulular'dan kaçanların katettikleri mesafeler düşünülürse, önemini yitirir. Bir grup 3600 kilometrelik bir kaçıştan sonra Tanganika Gölü kıyılarına varmıştı. Bazı gruplar kaçış sırasında hayvan sürülerini yitirmişler ve otlarla beslenmek zorunda kalmışlardı. Bazıları işi yamyamlığa kadar götürmüştü. Bir kısmı ise, kendilerinden önce çekirge sürüsü gibi geçtikleri yerlerde bir tek ot bırakmayıp, arkalarında yalnızca ölülerini terk ederek izlerini bırakmışlardı.

Shaka'nın 1828'de yenilgiye uğramasından sonra bile genç Zulular bir süre onun kurduğu askerlik sistemine ve kavimlerinin

özelliklerine bağlı kaldılar. Kazandıkları zaferlerin ganimetleriyle ekonomilerini ve toplumlarını güçlendirmeme hatasına düşen başarılı savaşçı sistemlerinin sonu daima galibiyetlerinin görkemi içinde fosilleşmek olmuştur. Bu konunun bu kitaba alınmasının bir nedeni var. Tıpkı Prusyalılar gibi Zulular da her zaman göz önünde yaşamak zorunda kalmışlardı; çünkü eşit durumdaki askeri güçlerin tehditi altındaydılar ve tüm enerjilerini bu noktaya yönlendirmeleri gerekmişti. (19. yüzyılda güney Afrika'nın ekonomik gelişmesi daha ileri bir düzeye varmıştı.) Zaman içinde Zulular da ateşli silahlara sahip oldular ama savaş taktiklerini değiştirmek yerine, savaş alanında başarıya giden yolun vurucu mızrakla toplu saldırı olduğu konusunda ısrar ettiler.

Shaka, Clausewitz kuramına tümüyle uyum gösteren bir kişiydi. Belirli bir yaşam biçimini korumaya ve sürdürmeye yönelik olarak geliştirdiği askeri sistem, bunu en etkili şekilde başarmıştı. Savaşçılık değerlerini zirveye çıkarıp bu değerlerle hayvancılıkla geçinen bir ekonomiyi koruma altına aldı ve toplumun en dinamik bireylerini olgunluk çağına dek kısır askeri kölelik altında tutarak çevresindeki dünyanın gelişmesine ayak uydurmayı engelledi Zulu kültürü. Kısacası Zulu ulusunun yükselişi ve çöküşü Clausewitz kuramlarının kusurları hakkında önemli bir uyarıdır.

Memluklar

Askerliğin olağan koşullarından biri zorunlu bağımlılıktır ve Zulular arasında en uç noktaya varmıştı. Shaka'nın savaşçıları korkuyla sindirilen köleler değildiler ama yasalar bazı haklarını kısıtlıyordu.Bir bakıma da Shaka'nın iradesinin esiriydiler. Günümüzde bu kavram bizlere çelişkili gelse de, geçmişte askerler yasaların gözünde köle sayılabiliyorlardı. Modern dünyada köleliğin anlamı bireylerin özgürlüğünün tümüyle elinden alınmasıdır ve silah bulundurup bunu kullanma yetkisine sahip olmak ise özgürlüktür. Bir insanın aynı zamanda hem özgürlüğünden yoksun bırakılması hem de eline silah verilmesini bizler algılayamayız.Ne var ki ortaçağda İslam ülkelerinde köle durumundaki bir askerin varlığı çelişki yaratmıyordu. Memluklar (köle askerler, Kölemenler) birçok

Müslüman ülkede görülmekteydi. Doğal olarak çoğu zaman bu devletlerin başına geçiyorlardı ve liderleri bazen kuşaklar boyu yönetici olarak kalıyordu. Bu gücü kullanarak kendilerini yasal olarak özgür kılmak yerine, Kölemenlik 'kurumunu' devam ettiriyorlar ve değiştirmeleri için yapılan baskılara şiddetle karşı koyuyorlardı. Karşı koymalarının bazı mantıksal nedenleri vardır. Okçuluk ve binicilik konuları onların tekelinde olduğu için güç kazandıklarından, bu konulardan ayrılıp daha basit kabul edilen ateşli silah kullanma ya da yaya olarak savaşma yöntemlerine geçmek, içinde bulundukları düzeyi yitirmelerine neden olabilirdi. Ne var ki, askerlik kültürlerinin dar sınırları tıpkı Zulular gibi Memlukların da kötü sonunu hazırladı. Politik güçlerini askerlikten aldıkları halde savaşmanın modern yöntemlerine uyum göstermek yerine modası geçmiş teknikleri kullanmayı tercih ettiler. Zulular gibi, onlar için de, Clausewitz analizleri tepetaklak oldu. Yönetme gücünü ellerinde tutanlar politikayı savaşın uzantısı halinde getirdiler; işlevsel açıdan tümüyle saçmalıktı bu. Kültür açısından ise başka bir seçenekleri yoktu.

Eski Yunan, Roma ve İslam dünyalarında köleliğin çeşitli şekilleri vardı; bir köle saygın bir zanaatkar, bir öğretmen, kendi adına iş yapan bir tüccar, gizli konuların paylaşıldığı özel sekreter bile olabilirdi. İslam dünyasında diğerlerinde görülmeyen kölelik biçimleri de vardı, Hz. Muhammed'in soyundan gelen, hem din hem de devlet işleriyle uğraşan halifelerin yönetiminde bir köle, çok yüksek derecede bir devlet memuru bile olabilirdi. Bu uygulamanın bir parçası olarak köle askerler yaratılmıştı ve yalnızca İslam dünyasında askerlik kurumunun en üst düzeyini oluşturuyorlardı.

Memlukluların bu duruma gelmelerinin nedeni İslam dünyasında savaş kavramı ile eylemi arasındaki ahlaki açıdan varolan çelişkidir. Hz. İsa'dan farklı olarak Hz. Muhammed şiddete yatkın bir insandı, silah kullanıyordu, bir çarpışmada yaralanmıştı ve kendisine açıklandığı biçimdeki tanrının buyruklarına karşı gelenlere cihad açılması gerektiğini savunuyordu. Onun soyundan gelenler dünyayı kesin bir biçimde ikiye bölünmüş olarak kabul ettiler: Hz. Muhammed'in Kuran'da toplanmış olan öğretilerini kabul edenler-ki onlara Darül'islam 'İslam Dünyası' ve bunları kabul etmedikleri için

savaşılması gereken diğer devletlere de Darül'harb (Gayrimüslimlerin Dünyası ya da Savaş Dünyası) adı veriliyordu.32 7. yüzyılda Arapların ilk zaferleriyle Darül'islam'ın sınırları kasırga hızıyla genişledi ve MS 700 yılında şimdiki Arabistan'ın tümü, Suriye, Irak, Mısır ve kuzey Afrika bu sınırların içinde kaldı. Bundan sonra savaşlar daha zorlaştı. Arap komutanların sayısı, fetihleri, başlangıçtaki yoğunlukta sürdüremeyecek kadar azdı. Ayrıca insanoğlunun bazı zayıflıklarına olan eğilimlerinin varlığı da ortaya çıktı: Kazandıkları zaferlerin meyvelerinden huzur içinde keyif almaya düşkündüler ve aynı zamanda liderliklerinin sürdürülmesi konusunda kavga etmekten de kaçınmıyorlardı.

Lider olarak Hz. Muhammed'in 'haleflerinden' biri seçiliyordu. İlk halifeler savaşmadan huzur içinde yaşamak isteyen eski askerlere, elde ettikleri ganimetlerce karşılanan emekli aylığı bağlamışlardı. Kimin halife seçileceği konusunda çıkan anlaşmazlıkları ise kolaylıkla çözemiyorlardı. Halife, Hz. Muhammed'in soyundan mı gelmeliydi, yoksa toplumun vereceği bir kararla mı saptanmalıydı: Şii ve Sünni Müslümanlar arasında bu ayrılık halen sürmektedir. Anlaşmazlığı içinden çıkılmaz hale getiren üçüncü nokta ise Müslümanların inancına göre din kardeşleriyle savaşmaları yasaktı. Müslümanlar için savaş, yalnızca bu dini kabul etmeyenlere karşı açılacak olan kutsal savaşlar, yani cihadlar demekti. İnananlar arasında savaşmak dine karşı gelmekti.

Her şeye karşın bazı Müslümanlar halifelik konusundaki anlaşmazlıkları savaş noktasına kadar götürdüler ve daha sonraları bölünen İslam dünyası açıktan açığa toprak savaşma girdi. Her iki gelişmenin karşısında bazı dindar Müslümanlar dünyevi yaşamdan ellerini çektiler. Daha önceki kahramanlıklarıyla bilinen Araplar, divandan alacakları maaş yeterli olmadığından askerlikten uzaklaştılar; bu dini sonradan seçenler dindarlıklarından dolayı savaşmayı kabul etmez oldular. Ne var ki, muhaliflerin halifelik konusundaki iddiaları ve kutsal savaşların açılması zorunluluğu çarpışmaları kaçınılmaz hale getirdi. Halifeler bu soruna bir çıkar yol bulmak zorundaydılar. İslam dünyası ilk savaşlarında aslen Arap olmayıp, bu dini sonradan seçerek bir Arap efendiye bağlananları

askere almışlardı (ileriki yıllarda Müslümanlığı sonradan seçenler İslam dünyasının çoğunluğunu oluşturacaktı)

Aynı ilkelere dayanarak Arap efendilerin köleleri de askere alınmıştı ve son çare olarak kölelerin doğrudan doğruya asker olarak yetiştirilmelerine karar verildi. Bu uygulamanın başlangıç tarihi tartışılabilir ama 9. yüzyılın ortasında İslam dünyasına özgü bir askerlik politikası izlenmeye başlamıştı: Müslüman olmayan genç kölelere hem askerlik hem de dini eğitim verilecekti.Köle askerlerin neredeyse tamamı İslam dünyası'nın Orta Asya stepleriyle sınırı olan Hazar Denifzi'yle Afganistan dağlan arasında kalan bölgeden, daha sonraları da Karadeniz'in kuzeyinden elde edilmişti. 9. yüzyılda Halife el-Muntasır bu uygulamayı sürdürdüğü zaman bu bölgelerde yaşayanlar Türkler'di, 'Dünya yüzünde hiç kimse onlardan daha cesur, daha sadık ve daha kalabalık değildir' dediği iddia edilmektedir. Türkler gerçekten çetin insanlardı ve batıya doğru ilerlemeye çoktan başlamışlardı; elde ettikleri zaferler Araplar'dan çok daha fazla olacaktı. Halifelerin hoşuna giden başka yetenekleri de vardı. Müslüman değildiler ama bozkırın sınırı, Türkler'in ve Türk olmayanların baskın ve ticaret amacıyla sık sık gelip geçtikleri bir nokta olduğundan, İslam dinini tanıyorlardı ve çoğu zaman daha iyi koşullar elde edebilmek için göç ediyorlardı. Onların tanıdığı İslam dünyası, kahramanlıklarıyla ünlüydü. Ön saflarda dövüşen gaziler kutsal savaşlara gönül rahatlığıyla katılıyorlardı. Daniel Pipes'ın 'içe dönüş' diye adlandırdığı, ana vatanlarında yaşayan Müslümanlar'da görülen, dinin dünya işlerinden uzaklaşma olduğu duygusuna sahip değildiler.34 Hepsinden çok Türkler'in binicilik ve at sırtında dövüş teknikleri hayranlık uyandırıyordu. Binicilik bozkırlarda başlamıştı ve Türkler atları neredeyse bedenlerinin bir parçası gibi kullanıyorlardı. Söylencelere göre, Türk kadınları at üstünde hamile kalıp doğum yapıyorlardı. Süvari silahları olan mızrak, yay ve kılıçlarını kullanmaktaki beceri ve başarılarına rakip tanımıyorlardı. (Bozkır savaşçılarının yenilmezliklerini takdir etmek için, İngiliz generallerinin Memluk kılıçları, onların kullandıklarına benzetilmiştir.) Biraz süt ve etten başka bir şey elde edilemeyen bozkır yaşamının zor koşullarına tepki olarak çapulculuğa yönelmişlerdi ve bunu

sürdürebilmek için köle askerliği kabullenmek kaçırılmaz bir fırsattı. ‘Kölemenlik müssesesi’ kurulunca, İslam dünyasının gücünden yararlanmak isteyen aile reisleri ve yöneticiler, köle askerleri temin etme görevini yüklenmişler, saygın ve güvenli bir iş sahibi olma fikri de gençleri heveslendirmişti.

Büyük Müslüman devletlerin çoğunda köle askerler kullanılıyordu. Bunların içinde en önemlisi Mısır’daki Abbasi Halifeliği’dir ve 1258’de Moğollar, Bağdat halifesini tahttan indirince 13. yüzyılın ortasından 16. yüzyılın başına dek Memluklar’ın himayesi altında halifeliği sürdürmüşlerdir. Memluklar hanedanlık kavgasında doğru tarafı tutmuşlar ve 1260’ta Ayn Calut’daki nihai savaşı kazanarak Müslümanlığın kurtarıcısı rolünü üstlenmişler ve yine Moğollar’a karşı diğer uygar ülkeleri de koruma altına almışlardı, iki yıl önce Bağdat halifesini tahttan indirip öldüren Cengiz Han’ın soyundan gelen Moğollar’a karşı Memluklar’ın dışında hiçbir askeri güç, hatta Haçlı Seferleri’ni yapan profesyonel Hıristiyan askerler bile karşı duramamıştı. Memlukların zaferinin en çok dikkati çeken yönü ise Moğol ordusundaki süvarilerin büyük bir çoğunluğunun Türk olmasıydı. Bozkırlarda Moğollarla komşu olan Türkler, Cengiz Han’ın orta Asya’da açtığı yollardan yararlanıp yağmacılık yapma fırsatım kaçırmak istememişlerdi. Böylelikle Ayn Callut’ta Arap tarihçi Ebu Şima’nın gözlemlediği gibi ‘kendi kardeşleri tarafından yenilgiye uğratılıp yok edilmişlerdi’.Kendi ırklarından demek daha doğru olacaktır çünkü Memluk askerlerinin yetiştirilme yöntemleri çok özeldi.

Ayn Calut’daki Memluklar’ın çoğu,(en ünlüleri Baybars) Karadeniz’in kuzey kıyısından çocukluklarında satılıp eğitim için Kahire’ye getirilen Kıpçak Türkleri’ydi. Manastırlarda gözlerden uzak yaşayan papaz adayları gibi bu köle çocuklar da önce Arap alfabesini ve Kuran’ı öğreniyorlar ve daha sonra binicilik, at sırtında silah kullanma gibi savaş alanlarında Memluklar’ın gücünü ortaya koyan, furusiyya denilen eğitimden geçiyorlardı.36 Biniciyle atı adeta birleştiren, silah kullanımında çeviklik sağlayan, tüm süvariler arasında taktik birliği sağlayan bu eğitim, Hıristiyan Avrupa’sının silahlı talimlerine benziyordu. Onur ve silah konularındaki

kahramanlıkların Haçlı şövalyeleri ile Müslüman fari'ler arasında ne dereceye kadar benzerlik gösterdiği ortaçağın askeri tarihinin en ilginç sorularından biridir.

Ancak at sırtında dövüşmeye olan bağlılıkları onların sonunu hazırladı. Dünyadaki askeri gelişmelerden habersiz kaldıkları için süvarilerin günlerinin sayılı olduğunu öğrenemediler; batı Avrupa'nın zırhlı şövalyelerinden farklı olarak ilkel ateşli silahlan tanımadılar ve aşağı tabaka sayılan piyade erlerinin haklarını arayışını fark edemediler. 15. yüzyılın sonuna dek askeri ve politik açıdan durumları değişmedi ama at sırtından inmedikleri halde furusiyya talimleri unutulmaya başladı.

Kölemenlik sisteminin en üstün özelliği kesinlikle kalıtsal olmayışı idi. Memluklar istedikleri kişiyle evlenebilirler ve çocukları özgür olarak doğardı ve askerlik eğitimini bitirdikleri zaman yasal olarak özgür sayılırlardı ama ordudan ayrılmaları ya da sultandan başka bir efendi seçmeleri yasaktı. Özgür doğan çocukları ise bu sisteme alınmazdı. Bu açıdan yeni fikirlerin ve yeni kanın içlerine karışması gerekiyordu ama gerçekte bu olmadı. 14 ve 15. yüzyıllar boyunca steplerin sınırından yeni köle askerler Mısır'a gelmeyi sürdürdü ve eğitimlerini tamamlayınca kendilerinden öncekilerden hiçbir farkları kalmadı. Bunun nedeni kölemenler sınıfının çok özel haklara sahip olmasıydı. Askeri kölelik müessesesi mantığına uygun olarak kölemenler güç ve özel hak kazanmışlardı. Hiç kuşkusuz geçmişte onları yücelten durumlarına sıkı sıkıya bağlı kalmanın en iyisi olacağına inanmışlardı.

16. yüzyılın başında iki ayrı yönden, gelişmiş ateşli silahların tehdidi ile karşılaştılar. Ağır silahlarla donatılmış gemileriyle Afrika kıtasını dolaşmış olan Portekizliler Kızıldeniz üzerindeki egemenliklerine son vermek istiyorlardı. Mısır'ın sınırları ise, süvari birlikleri iyi tüfek kullanan nişancılarla güçlendirilmiş Osmanlı Türkleri'nin tehdidi altına girmişti. Memluk sultanı yüzyıllık ihmalinin sonuçlarını aceleyle düzeltmeye çabalayıp toplar döktürdü, tüfekli birlikler kurdurdu, furusiyya talimleri gündeme getirildi ve kölemenler mızrak, yay ve kılıç kullanmanın ustalığını yeniden öğrenmeye

başladılar. Ne var ki kölemenlerin askeri eğitimden yeniden geçmeleriyle, ateşli silahların kullanımı tamamiyle birbirinden ayrı tutularak korkunç bir hata yapıldı. Hiçbir kölemen ateşli silah kullanma konusunda eğitilmedi. Bunları kullanacak olanlar siyah Afrikalılar ve Arabistan'ın batısı sayılan Magripliler arasından seçildi.

Sonuç kolayca tahmin edilebilirdi. Kızıldeniz'e giden silahlı askerler, açık deniz için yapılmış gemileriyle daracık sularda savaşan ve iletişim hatlarının en sonunda bulunan Portekizliler'e karşı zafer kazandılar. Osmanlılar'ın ateşli silahlarla donatılmış ordularıyla Ocak 1516'da Mercidabık ve Ağustos 1517'de Ridaniye savaşlarında çarpışan Memluklar bozguna uğratıldılar, kölemenlik müessesesi kaldırıldı ve Mısır, Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı.

Mercidabık ve Ridaniye yenilgileri aynı sistemle oluştu. Yavuz Sultan Selim komutasındaki Osmanlı ordusu, ortaya piyadelerini iki yana da topçu birliklerini yerleştirip Memluklar'ın saldırısını bekledi. Geleneksel hilal biçimi saldırı düzenini koruyan Memluklar, Osmanlılar'ın açtığı ateş sonucu bozguna uğradılar. Ridaniye savaşında birkaç top edinmiş olan Memluklar, Osmanlılar'ın kendilerine saldıracağını umdular ama iki yandan çevrildiklerini görünce süvari birlikleriyle atağa kalkıştılar. Osmanlı ordusunun bir kanadını yendiler ama ateşli silahların gücü günü kurtardı.7000 Memluk öldü, geri kalanlar Kahire'ye doğru kaçtı ve sonunda teslim oldular.

Her iki savaşın taktikleri, Memluklar'in daha sonraları yenilgi nedenleri üzerine düzdükleri ağıtları kadar ilginç değildir. Ülkesinin başına gelen felaket üzerine Memluk tarihçisi îbni Zabul, kölemenlerin reisi Kurtbey'in söylevindeki 'onurlu süvari' kuşaklarından şöyle söz eder:

Sözlerine kulak verin ve iyi dinleyin ki, aramızda kaderine ve kanlı ölüme koşan süvarilerin bulunduğunu sizler de, ötekiler de öğrensin. içimizden biri bile sizin bütün ordunuzu yenebilir. Eğer buna inanmazsanız,deneyebilirsiniz ama lütfen adamlarınıza ateşli silahlarını bırakmalarını söyleyin. Burada değişik ırklardan 20.000 kişilik ordunuzla bulunuyorsunuz. Olduğunuz yerde durun ve

ordunuzu savaş düzenine sokun. Yalnız üç kişi size karşı geleceğiz... bu üç kişinin başaracaklarını gözlerinizle göreceksiniz... Dünyanın dört bir ucundan asker toplamışsınız: Aralarında Hıristiyanlar, Yunanlılar ve diğerleri de var ve savaş alanlarında Müslüman ordularıyla karşılaşmayı başaramayan Avrupalı Hıristiyanlar'ın yaptığı ateşli silahları da getirmişsiniz. Bu tüfeği bir kadm bile ateşlese, büyük bir grup erkeği durdurabilir... Yazıklar olsun size! Müslümanlar'a karşı ateşli silah kullanmaya nasıl cesaret edebiliyorsunuz!

Kurtbey'in mekanik silahları aşağılaması, 'korkusuz ve kusursuz şövalye' Bayard'ı anımsatır. Fransız şövalye Bayard'ın tatar yayı kullanan esirleri öldürttüğü ve 1870'te Marsla-Tour'dan von Bredow'un 'ölüm saldırısı' yapan süvarilerinin Fransız tüfeklerince püskürtüleceğini tahmin ettiği bilinir. Yeni savaş yöntemlerinin başlangıcında süvarilerin dünyanın dört bir yanından yükselen küstah narasıydı bu. Yine de Kurtbey'in hiddetli çıkışında, sınıflar arası gururdan, değişikliğe itirazdan, dine bağlılıktan, alt sınıfları küçümsemekten başka anlamlar da vardı. Askeri yeteneklerin gereğinde ateşli silahları yenilgiye uğratabileceğinin somut bir örneği yaşanmıştı ve Memluklar bu yeteneklerinden dolayı tüm dünyaya hükmedebileceklerine inanıyorlardı. 1497'de çocuk sultan Sedat Muhammed, silahlı siyah kölelerden Kahire'de bir alay kurup, onlara bazı haklar tanıdı ve siyasal çarpışmalarda kullanıldı. Belki ateşli silahların yaratacağı devrimi önceden görmüştü, belki de bunların varlığıyla kendini daha güçlü hissetmişti. Sedat Muhammed, Farajallah adındaki siyah bir gözdesini, bir Çerkez esir kızla evlendirince,çoğu Çerkez asıllı olan Memluklar'ın sabrı taştı.

Tarihçi el-Ensari'ye göre, Memluklar hoşnutsuzluklarını Sultan'a aktardıktan sonra, savaş kılıklarına büründüler. Sayıları beş yüzü bulan siyah esirlerle aralarında çarpışma çıktı ve esirler kaçıp, hisarların kulelerinde toplandılar ve Memluklara ateş açtılar. Memluklar üstlerine yürüyüp Farajallah dahil elli siyah esiri öldürünce gerisi çareyi kaçmakta buldu; çarpışmada iki Memluk askeri öldü.

Eşit değerdeki askerlerin, eşit olmayan koşullar altında savaştıkları zaman, daha üstün silahlara sahip olanların kazanacağını Memluklar da öğrenecekti. Mercidabık ve Ridaniye savaşları bu dersi verdi, 400 yıl sonra Pasifik'de Amerikalıların güçlü silahlarıyla karşılaşan Japon intihar pilotları, düşman uçak gemilerine saldırdıkları kamikaze'lerin kokpitine girerken samurai kılıçlarını taktıklarında da aynı dersi alacaklardı, 20. yüzyılda ise Almanya, katıldığı iki dünya savaşında düşman ordularının üstünlüğünü küçümseyince, kendi ordusunun cesaretini sergileme fırsatı yakalayamadan bu dersi aldı.

Memluklar ne var ki bu dersi iyi öğrenmemişlerdi. 1516-117'deki Osmanlı zaferleri bu askerlik sisteminin sonu olmadı çünkü Osmanlılar sistemin kendilerine yararlı olacağını anlamışlardı. Gerçekten de 20. yüzyılda İslam dünyasında temelde tümüyle zıt bir kavram olan milliyetçilik oluşuncaya dek, köleliğe dayanmayan profesyonel askerlik sisteminin geliştirilememesi tartışmaya açık bir konudur. Memluk hanedanları yalnızca Osmanlı egemenliği altındaki Mısır'da değil, Irak, Tunus, Cezayir gibi daha uzak eyaletlerle de güç sahibi oldular ama her şeye karşın, askerlik anlayışlarını değiştirmediler. 1798'de Napoleon Mısır'ı işgal ettiği zaman top ve tüfeğe karşı furusiyya teknikleri ile karşı koymaya çalıştılar ve Piramitler Çarpışmasında bozguna uğradılar. Soylu vahşiliklerine hayran kalan Napoleon, Rüstem adındaki subayı, iktidarda kaldığı sürece özel muhafızı olarak çalıştırmak için yanma aldı. Bu çarpışmadan sağ kurtulan ve hala modem silahları at sırtından yenebileceklerine inanan Memluklar, 1811'de Kahire'de 'Hıristiyan' yöntemleriyle savaşmaktan çekinmeyen Osmanlı sadrazamı acımasız Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından katledildiler.40

Clausewitz mutlaka Piramitler Çarpışmasından ve büyük bir olasılıkla Kahire katliamından haberdardı. Askeri araçların seçiminde kültürün en az politika kadar önemli bir güç olduğunu ve bazen politik ya da askeri mantıktan üstün tutulduğunu göstermek açısından her iki olay da iyi birer örnektir. Ama Clausewitz gerçekleri öğrenmişse, bunlardan bir sonuç çıkarmamıştır. Garip bir rastlantı olarak öğrencisi Helmuth von Moltke, eski Memluk topraklarında

Osmanlıların gücünün uygulayıcısı olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın yaptıklarına tanık olmuş ve alınan askeri kararlarda politikadan çok kültürün ön plana çıktığını bu olaylarda yaşamıştır.

Moltke 1835'te Prusya ordusu tarafından Türk ordusunun modernleştirilmesine yardımcı olmak üzere gönderilmiş ve bu deneyim cesaretini kırmıştı. "Bir Hıristiyan'ın uzattığı en ufak bir hediye bile kuşkuyla karşılanıyor... Bir Türk, bilim, yetenek, zenginlik, cesaret ve güç konularında Avrupalılar'ın kendi ulusundan daha üstün olduğunu duraksamadan kabul eder ama bir yabancının kendini bir Müslüman'la bir tutabileceği kesinlikle aklına gelmez." diye yazmıştı Moltke. Askerlik konusunda bu tutum inatçı bir saygısızlığa dönüşüyordu. "Albaylar bizi tanıyorlardı, subaylar oldukça kibar davranıyorlardı ama diğer insanlar silahlarım bize vermiyorlar, zaman zaman kadınlar ve çocuklar peşimizden küfrediyordu. Askerler emirlerimizi yerine getiriyor ama selam vermiyorlardı."

Osmanlı sultanının 1839'da Mısır'ın asi valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı dize getirmek için Suriye'ye yolladığı orduya eşlik edecekti Moltke. Garip bir karşılaşma oldu. Görünürde Osmanlı ordusu modernize edilmişti ama Mısır ordusu bu konuda daha da ileriydi. Arnavut asıllı bir Müslüman olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Avrupalı sayılabilirdi ve 'Hıristiyan' yöntemi çarpışmanın üstünlüğünü Yunanistan'ın Bağımsızlık Savaşı'nda öğrenmişti. Moltke'nin birlikte savaşmış olduğu Fransız Albay Seve gibi bazı kaçak Yunan dostları da Memluklar'a karşı savaşıyorlardı. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın ordusu Nizip, Suriye yakınında Osmanlı ordusunu bozguna uğratırken Moltke yalnızca bir seyirciydi. Çoğunlukla askere çağrılmış Kürtler'den oluşan ordu dağıldıktan sonra Mısırlılar onu Prusya'ya geri gönderdiler; Osmanlılar'ın orduda yapılması gereken yeniliklere gösterdiği tepki Moltke'yi hayal kırıklığına uğratmıştı.

Osmanlı Türkiye'si sonunda modern bir orduya kavuştu ancak etnik Türkler'i silah altına alarak kavuştu. Sultan ile halkın arasındaki ilişkinin sınırlanması, Osmanlı hükümetinin Müslüman fakat Türk olmayanların üzerindeki egemenliğini azalttı. Sultan-Halife,

‘Hıristiyanlaştırılmış’ ordunun komutam olarak 1914’te Almanya’nın yanında savaşa katıldığı zaman, Osmanlı İmparatorluğu’nun içine düştüğü zorlukların ana nedeni, gücünü kazandığı temellerin daraltılması olmuştu. Savaşın sonunda Türkiye’nin imparatorluğu kalmadığı gibi, kısa bir süre sonra sultanlık ve halifeliği de sona erdi. Yalnızca yaratmak için her şeyini feda ettiği ordu kalmıştı geriye.

Clausewitz ile Moltke’nin mirasçılarının, Türk öğrencilerine karşı gösterdikleri sabırsızlıkta büyük bir ironi vardır. 1918’de Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılışı, kendi devletlerinin yıkılış nedeniyle çakışır. Yanlış yorumlanmış politik amaçlar yüzünden savaşa katılmak bu sonu hazırlamıştır.Sultan’ın ordusunun ‘Hıristiyanlaştırılması konusuyla yakından uğraşmış olan ‘Jön Türkler’, ülkenin güçlenmesine yardımcı olacaklarına inanarak Almanya’nın yanında savaşa katıldılar. Almanya ise, savaşmanın kendisine güç kazandıracağına inanarak katılmıştı savaşa. Genel durumun kültürel açıdan böylesine çarpıtılması gerek geleneksel Alman kültürüne gerekse Halife’nin hizmetkarlarına ölüm getirmişti.

Samuraylar

Memluklar’ın baruta yenik düştüğü tarihte, dünyanın öteki ucunda başka bir askeri topluluk, kendisini tehdit eden koşullara başkaldırarak varlığını güvence altına alıyordu. Japonlar’ın kılıç-kullanan sınıfı ateşli silahların meydan okumasıyla karşılaştı ve bunları ülkeden uzaklaştırıp 250 yıl daha toplumun üzerindeki hakimiyetini sürdürebilmek için çıkar yollar aradı. Bu silahlara 16. yüzyılda kısa bir süre için el süren Batı dünyası, kendini ticarete atıp, sanayileşir, uzun yolculuklara çıkar ve politik devrimler geçirirken Japon samurayları ülkelerini dış dünyaya kapattılar, bin yıldır sürdürdükleri geleneklerinden kopmamak için yabancı dinler ve teknik gelişmeler gibi etkileri kökünden kazıdılar. Aynı olaylar 19. yüzyılda Çin’de de yaşandı ama Japonlar’ın başarısıyla ölçülemezdi. En büyük başarı politik mantığın savaş konusuna eğilmemesiyle elde edilmişti. Tam tersine özellikle zaferin bedelinin geleneksel ve saygın değerleri alt üst etmek olduğu zamanlarda, kültürün, teknik çareler arama güdüsüne şiddetle karşı çıkmasıyla elde edilmişti.

Samurayların bağlı bulunduğu feodal şövalye sınıfı, Japon adalarını kaplayan sıradağların oluşturduğu vadilerin coğrafi konumundan dolayı oluşmuştu. Osmanlı devrindeki Anadolu'da varolan köy ağalarına benzeyen 'vadi lordları', soyu çok eskilere kadar giden ama gücü sınırlı olan imparatora bağlılık yemini etmişlerdi. 7. yüzyılda Fujivvara Kamatari adlı bir kabile başkanı, Çin'deki Tang Hanedanlığına benzeyen bir hükümet modeli geliştirdi ve bu sistem önce kendi ailesi sonraları daha başarılı rakipleri tarafından yürütüldü. Rakipleri vergi toplama yönteminden dolayı bir süre sonra Fujiwara'nın gücünü aşabildiler: Budizm devlet aracılığıyla Çin'den ithal edildiği zaman yanlış bir uygulama ile Budist manastırları vergi kapsamı dışında bırakıldı. Manastırların komşuları da kendileri için aynı hakkı istediler ve aynı zamanda köylülerin vergilerinin doğrudan doğruya yerel kabile başkanına ödenmesi yöntemini geliştirdiler. Toplanan vergilerin oluşturduğu zenginlikle, soylu aileler neredeyse imparatorluk sarayım etkileri altına almaya başladılar. 12. yüzyılda bu gücü elinde tutan soylu kişi, o günkü çocuk-İmparatordan kendisine Sei-i tai-Shogun yani başkumandan unvanını vermesini istedi. İlk şogun Yoritomo, hükümette Bakufu (karargah bürosu) adı altında bir üs kurdu ve 19. yüzyılda Meiji dönemindeki değişikliklerle yönetimin gücü meclisin eline tekrar geçinceye dek şogunlar merkezi otoriteyi elde tuttular.

Yönetimde söz sahibi olmak için sürekli birbirleriyle rekabet içinde olan şogunlar ve komutanları altındaki samuraylar, aynı devirde Avrupa'daki benzer asker sınıfının aksine haydut olarak adlandırılamazlardı. Beyefendi sınıfına mensup oldukları konusunda ısrar eden samuraylar, iki kılıç taşıma ayrıcalıklarından dolayı diğer savaşçılardan ayrılırlardı. Acımasız ve yetenekli dövüşçüler olan samuraylar, 1260'ta Arap dünyasına, 1274'te Japon adalarına saldıran Moğollar'ı bozguna uğratarak kendilerini kanıtlamışlardı. Moğollar 1281'de tekrar geldiklerinde gemilerinin çoğunu bir kasırgada yitirmişler ve bir daha dönmemek üzere adalardan uzaklaşmışlardı.

Samuray yaşamının en önemli noktası 'stil' idi; giyim, zırh, silah, dövüşme ve savaş alanında davranış stillerine verdikleri değer,

Fransa ile İngiltere'deki şövalyelerden pek farklı sayılmazdı. Kültürel açıdan ise aralarında büyük bir fark vardı. Japonlar bilgi ve eğitime değer veren bir toplumdu ve samuray sınıfının edebi kültürü son derece gelişmişti. Hiçbir gücü bulunmayan tanrı-imparatorun sarayında yaşayan en soyluları, askerlik konusunda şöhret kazanmak yerine edebiyat alanında isim yapmak peşindeydiler. Onları örnek alan samuraylar da hem savaşçı hem de şair olarak tanınmayı istiyorlardı. Kabul ettikleri Zen-Budizmi, evrene duygusal ve düşünsel bir bakış açısı oluşturmayı özendiriyordu. Tüm bu nedenlerden dolayı feodal Japonya'nın en üstün savaşçıları aynı zamanda mantık, ruh ve duygularını kullanabilen kişilerdi.

Feodal Japonya'da yerel şogunluk mevkii için süregelen rekabetin yarattığı politik kaos her şeye karşın kabul edilebilir sınırlar içinde kalmıştı. 16. yüzyılın başında ise bu kavgalar belirli sınırları aşmış, toplumsal düzen tehdit altında kalmıştı. Soyları eskiye dayanan liderler sonradan görmeler tarafından alt edilmeye başlamıştı. Şogunların gücü de tıpkı imparatorun gücü gibi yalnızca lafta kalmıştı. 1560-1616 yılları arasında şogunun adına hareket eden üç güçlü adam, Oda Nobunaga, Toyotomi Hideyoshi ve Tokugawa Ieyasn toplumsal düzeni tekrar kurmayı başardılar. Budist manastırlarının, macera peşinde koşan kabile liderlerinin ve liderleri olmayan yasa dışı serseri gruplarının güçlerini yok ettiler. Ieyasu 1614'te Osaka'da rakiplerinin son kalesini de ele geçirerek huzuru sağladı ve Japonya'daki mesken olarak kullanılmayan tüm şatoların yıkılmasını emretti.

Huzur ve barışın sağlanmasındaki tek özellik üstün bir yönetim yeteneği değildi, aynı zamanda yeni bir silahla tanışmışlardı. Portekizli zenginler 1542'de Japonya'ya ateşli silahlar ve toplar getirmişlerdi. Barutun gücünden oldukça etkilenen Oda Nobunaga, askerlerini derhal tüfeklerle donattı ve o güne dek her çarpışmanın öncesinde uygulanan töreni orta-. dan kaldırdı. Her iki ordunun komutanı karşılıklı olarak birbirine meydan okuyup, kimliğini açıklıyor, silahlarını sergiliyordu. Oda Nobunaga buna karşı çıktı ve adamlarına aynı anda sürekli olarak ateş açma emrini verdi ve 1575'teki Nagashino'daki nihai savaşı bu yöntemle kazandı.41

1548’deki Uedahara çarpışmasıyla kıyaslandığı zaman, bu yöntemin yararı kolayca anlaşılmıştı. Uedahara’da elinde ateşli silahlar bulunan taraf, tören sona erdiği anda düşmanları kılıçlarıyla saldırıya geçtiği için bu fırsatı kaçırmıştı.

Bu üç adamın kurduğu düzenin devamı silahların egemenliğine dayanabilirdi ama gerçekte tam tersi oldu. 17. yüzyılın sonunda Japonya’da silah kullanımı neredeyse tümüyle ortadan kalktı ve silahlar çok seyrek rastlanan araçlar oldu. Tüfek yapmasını ya da top dökmesini bilen Japonlar’ın sayısı bir elin parmaklarını geçmiyordu ve kullanılabilir haldeki topların çoğu 1620 yılından önce dökülmüştü. Bu durum 19. yüzyılın ortalarına kadar sürdü ve 1854’te Tokyo limanına giren Komodor Perıy’nin ‘kara gemileri’ Japonya’ya barutun gücünü karşı konulmaz bir biçimde tekrar tanıttı. Aradan geçen 250 yıl içinde ise Japonlar barutsuz yaşamayı başarmışlardı. Üç güçlü adamın sonuncusu olan Tokugawa Ieyasu, barış ve huzuru sağlamaya yönelik çabalarından dolayı şogun unvanını aldığı zaman silahsız yaşam başlamıştı. Nasıl ve niçin silahları yasa dışı ilan etmişti

‘Nasıl’ın yanıtını vermek çok kolay. Kendisinden önce aynı görevi yapan Hideyoshi 1587’de samuray sınıfına dahil olmayan herkesin tüfek ve kılıç gibi tüm silahlarım hükümete teslim etmelerini emrederek halkın elindekileri toplamıştı. Silahların toplanmasının amacının, metal kısımlarının eritilerek Buda’nın dev boyutlarda bir heykelinin yapımında kullanılacak olmasıyla açıklanmıştı. Esas amaç ise silahların hükümetin kontrolü altında bulunan ordunun tekelinde kalmasını sağlamaktı. Barutun kullanılmaya başlamasından sonra Avrupa devletleri de aynı önlemi almaya çalışmışlar ve amaçlarına ulaşmaları çok uzun sürmüştü. Adalet sistemi kesin ve acımasız olan Japonya’da ise bir anda ulaşılmıştı.

1607 yılından sonra ise Ieyasu’nun getirdiği sistem, tüm silahların yalnızca hükümetin isteği doğrultusunda yapılıp, tek alıcısının yine yalnızca hükümet olacağını öngörüyordu. Silah imalatçılarına işyerlerini Nagahama kentine taşımaları emredildi ve dört büyük imalatçı samuray sınıfına dahil edilerek orduya sadık kalmaları

sağlandı. Silah Komisyonu'nca onaylanmamış bir siparişin yerine getirilmesinin yasak olduğu ilan edildi. Silah Komisyonu ise yalnızca hükümetin vereceği siparişleri onaylayacağı için, bu işin ticareti gitgide azalacak. 1706'da Nagahama'dakı atölyeler çift yıllarda 35 adet büyük, tek yıllarda ise 250 adet küçük, fitilli tüfek imal eder hale geldi. Yarım milyon askere dağıtılan bu silahlar genellikle törenlerde kullanılıyordu ve sayıları sözü edilmeyecek kadar azalmıştı. Silah kontrolü işe yaramış, Japonya barut devrinden uzaklaşmıştı.

Ama niçin? Daha karmaşık bir sorudur bu. Silahlar, yabancıların gelişinin simgesidir. Mantıksız sayılsa da kaçınılmaz bir biçimde Portekizli Cizvit misyonerlerinin Hıristiyanlığı yayma çabalarıyla bir tutulmuşlardır: Üstelik bu misyonerler bir işgalin habercileri olarak kabul ediliyorlardı; korkulan işgal örneğinin yaşandığı Filipinler,İspanya'nın bir parçası oluvermişti. Ieyasu'nun halefi Hidetada, kendinden önceki şogunların gecikmeli olarak çıkardıkları baskı altında tutmak ve ülkeden kovmak yasalarını sert bir şekilde uyguladı. Şogunların Hıristiyanlık ve beraberindekiler konusundaki kuşkuları,yerli Hıristiyanların 1637'de çıkarttığı Shimbara isyanı ile bir kez daha doğrulanmış ve bu isyanın bastırılması için silah kullanılmıştı. Bu iş bittikten sonra 200 yıldan daha uzun bir süre Tokugawa ailesinin elinde bulunan şogunluk unvanına kimse meydan okumadı. 1636'da ülkeyi yabancılara ve her türlü yabancı etkiyi kapatma işlemi böylelikle tamamlanmış oldu.

Japonya'nın tek dış politika macerası olan 1592'de Kore'nin işgal edilmesi şovenizme olan eğilimin bir parçası olarak düşünülebilir. Çin'e karşı girişilen saldırgan tutumun ilk adımı olarak gerçekleştirilen bu işgal 1598'de başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Yabancılardan gelen her şeye karşı takınılan tutumun yanı sıra silahların toplum düzenini bozacağı da fark edilmişti. Barut devrinde yaşamış olan her Avrupalı şövalyenin bildiği gibi, eline silah geçiren sıradan bir insan hatta bir haydut en soylu kişiyi bile alt edebilirdi. Cervantes bunu Don Kişot'un ağzından 'korkak ve alçak bir elin cesur bir şövalyenin yaşamına son vermesine olanak tanıyan bir buluş' olarak lanetlemiştir.43 Japonya'da silah kontrolünün üçüncü nedeni ise uygulanabilirliğiydi. Avrupa'daki savaşan sınıf da

silahların yaşam biçimleri üzerindeki etkilerinden belki hoşlanmıyordu ama, eğer Hıristiyanlığı sürdürmek istiyorlarsa, güneydoğuda Osmanlılar'ın sürekli olarak büyük toplarla dövdükleri açık sınırı korumak zorundaydılar. Teknolojinin ateşli silahları güvenilir ve topları hareket edebilir hale getirdiği ve Hıristiyanlar'ın birbirine ateş etmesi konusundaki çekingenliğin yenildiği sırada ortaya çıkan Reform hareketiyle Hıristiyanlık parçalanmıştı. Japonya'da ise böyle etkenler yoktu. Aradaki mesafe ve ordunun şöhreti ülkeyi Avrupalı gezginlerden korumaya yetiyordu. Çin'in işgal edecek ne donanması ne de arzusu vardı. Bunlardan başka da işgale kalkışacak herhangi biri yoktu, içişlerinde ise sınıf ve gruplara ayrılmış olmasına karşın genel bir kültür birliği vardı. Ulusal güvenliği korumak için silaha gerek yoktu, ideolojik açıdan karşıt gruplar ise galip gelmek için silaha başvurmayı düşünmezdi.

Kavimsel özelliklerin içtenlikle korunduğu Japon savaşçı sınıfı için barut bu özelliklerle uyumlu değildi. Tokugawa ailesinin elinde bulunan şogunluk yalnızca politik bir kurum değil, aynı zamanda kültürel bir araçtı. Kültür tarihçisi G.B.Sansom şöyle yazmıştır:

Yalnızca devletin gelirini sağlayıp, düzeni korumak göreviyle yetinmeyip, insanların ahlakım da belirli bir düzeyde tutmak ve davranışlarını en ince ayrıntısına kadar saptamak görevlerini de üstlenmişlerdi. Daha önceki tarih kayıtlarında, devletin bireylerin özel yaşamına böylesine karıştığı ve tüm ulusun hem davranışlarım hem de düşüncelerini kontrol altında tutmaya çalıştığı konularına rastlanacağından kuşkuluyum.

Özellikle kılıç-kuşanan sınıfın davranış ve düşüncelerinin üstünde duruluyordu. Japonya'nın eğitim biçimine uyum gösteren tek silah ise samuray kılıcıydı.Tokugawa'lar ve ataları 'gerçekçi politika' nedeniyle barut kullanmış olabilirler ve güç kazanmalarına yardımcı olduktan sonra her türlü ateşli silahın kullanılmasına mani olmuşlardır.

Kılıç kullanımının yerleşmesinin çeşitli nedenleri vardır.Zen-Budizm,'sadakat ve fiziksel zorluklara aldırış etmemek en önemli iki ilkedir' diyerek kılıcın kullanılmasını etkilemiştir. 'Yaşamda ve sanatta, resmi, törensel ve en zarif biçimde her şeye dikkat eden bir

kültüre’ sahip olan savaşçı sınıfı kullanımını desteklemiştir. Japonlar’ın kılıç oyunları, Avrupa’nın eskrim gösterileri gibi yeteneğe dayalıdır ve yaşamın her yönünde bir ‘stil’ arayan anlayışın göstergesidir.Doğa ve doğal güçlerle uyum içinde olmaya verilen önemin bir parçasıdır; kasların çalıştırılması ne denli ‘doğal’ ise, barutun kimyasal gücü o denli doğa dışıdır. Hiç kuşkusuz Japonlar’ın geleneklere bağlılığıyla da uyumludur. Hem kılıç oyunları gelenekseldir hem de en iyi kılıçlar tıpkı soyadı gibi babadan oğula geçen aile yadirgarlarıdır.

Bu tip kılıçlar artık koleksiyonlarda yer almaktadır. Ama yalnızca güzel birer antika değildirler. Birinci kalite samuray kılıçları şimdiye dek yapılmış en üstün kesici silahlardır. Silah karşıtı hareketi gözlemleyen bir tarihçiye göre:

15. yüzyılın en ünlü kılıç ustası II. Kanemoto’nun yaptığı bir kılıçla bir makineli tüfeğin namlusunun yarıya kesildiğini gösteren bir film var Japonya’da. Eğer bu olanaksız gibi geliyorsa, bir kılıcın yaklaşık dört anyon tabaka dövülmüş çelikten oluştuğunu unutmamak gerekir. Kanemoto gibi ustalar bunu elde edebilmek için günler boyu çekiç sallarlardı.Oraklar, tırpanlar varolduğu sürece, bir toplumu tümüyle silahtan arındırmak olanaksızdır. Ama gündelik yaşamın bu araçları, özel yapılmış silahlara karşı pek başarılı olamazlar. Tokugawa şogunluğu, savaşan sınıfın kılıçlar üzerindeki tekelini sağlayarak samurayların Japon toplumunun en üst sınıfı olarak kalmalarını sağlamıştı.

Clausewitz ile Tokugawa’nın mantığı birbirinden farklıydı. Görünürde Clausewitz,savaşın yapısı konusundaki araştırmalarının değerlendirmelerden uzak olduğuna inanıyorsa da, o dönemde Avrupa’yı saran, insanoğlunun doğal olarak 'politikaya’ ya da 'politik eylemlere’ yöneleceği ve politikanın etkin ve ileriye dönük bir konu olduğu görüşünün etkisi altında kalmıştı, ilke olarak Fransız Devrimi’ne karşı çıkan tutucu Wellington Dükü’nün tüm gücüyle onaylamadığını belirttiği bir görüştü bu. Gerçekten Clausewitz politikayı, mantığın ve duyguların buluştuğu ama ortak inançlar, değerler, efsaneler, tabular, töreler, gelenekler, davranış biçimleri,

her toplumu etkileyen düşünce, konuşma ve sanatsal anlatımlardan oluşan kültürün önemli bir rol oynamadığı, özerk bir etkinlik olarak algılıyordu. Tokugawa tepkisi ise ne kadar hatalı olduğunu kanıtlıyor ve savaşın diğer bazı konuların yanı sıra bir kültürün de kendi araçlarıyla devamını sağlamasına yol açabileceği gerçeğini ortaya koyuyor.

SAVAŞSIZ UYGARLIK

Clausewitz’in politikanın kültürden önce geldiğine inancı yalnızca ona özgü bir düşünce değildi. Aristo’dan başlayarak Batı dünyası düşünürleri aynı fikri paylaşmıştı ve şiddet ve haksızlığa karşı Paris caddelerinde yaşanan özgürlük hareketlerinde Clausewitz’in çağdaşı olan Voltaire ve Rousseau gibi düşünürlerin ürettikleri politik fikirlerin gücünü ortaya koyan olaylarla onaylanmıştı. Clausewitz’in bildiği ve bizzat katıldığı çarpışmalar Fransız Devrimi savaşlarıydı ve onun, savaşı kontrol altında tuttuğuna inandığı 'politik görüş’ en azından ilk başında mevcuttu. Avrupa’nın hanedanlık devletleri Fransız Devrimi nin monarşi için bir tehdit unsuru oluşundan korkuyorlardı ve savaş gerçekten de ‘politikanın bir uzantısı gibi görünüyordu.Ayrıca bir tarihçi olarak Clausewitz'in insanların yaşamında kültürel etkenlerin önemini tanıtacak bir rehberi bulunmadığını da unutmamak gerekir. Uygarlık tarihi, kıyaslamak tarihin ancak çocuğu sayılabilir ve Clausewitz'in kendine örnek aldığı ünlü tarihçilerin hiçbiri bu konuya eğilmemiştir. Sir Isaiah Berlin, kıyaslamak tarihin babası diye bilinen Giambattista Vico’ya gönderme yaparken Aydınlanma Çağı’nın ruhunu başarılı bir biçimde özetlemiştir: ‘insanları tüm zamanlarda ilgilendiren, bilginin her alanında neyin doğru neyin yanlış olduğunu saptamak ve temel sorunların sonuçlarım bulmak için yaratılan, evrensel olarak geçerli bir yöntem yaratıldığına inanmak.

Aydınlanma Çağı’nın en ünlü yazarı olan Voltaire toplumsal ve ekonomik işlerin etkileriyle birlikte tarihsel açıdan incelenmesini öne sürdüğü zaman bile, bu incelemeye yalnızca başarıların alınmasının yeterli olacağını söylemişti. ‘Seyhun ya da Ceyhun nehrinin kıyısında bir barbarın başka bir barbarı yendiğini bildirmekten başka bir şey söylemeyeceksen, senin topluma ne yararın olabilir?demişti Voltaire.

Voltaire’in açtığı yoldan Clausewitz’in ilerlemesi beklenirdi zaten. 19. yüzyılda Alman tarihçiler, tarih ve politika konularında kıyaslama yönteminin uzmanları olacaklardı ama onun devrinde Aydınlanma

Çağı'nın etkileri sürüyordu. "Bu koşullar altında savaşın bağımsız bir olay olarak algılanmaması gerektiğini anlıyoruz. Savaş politik bir araçtır ve ancak bu fikri kabul edersek, askerlik tarihinin tümüne karşı çıkmamış oluruz," diye yazmıştı Clausewitz.

Seyhun Nehri kıyısındaki olayların önemini aşağılayan Voltaire ise Clausewitz kuramına darbe indiriyordu. Şimdi askeri tarihçiler Seyhun Nehri ile savaş arasındaki bağlantının Bastille hapishanesiyle devrimlerinin ya da Westminster ile parlamenter demokrasinin ilişkisi ile aynı olduğunu kabul etmektedirler. Orta Asya'yı Ortadoğu ve İran'dan ayıran bu nehrin çevresinde insanlar atları ehlileştirmeyi, arabaya koşmayı ve eyerlemeyi öğrendiler. Seyhun Nehri'nden yola çıkan ordular Hindistan, Çin ve Avrupa'da imparatorluklar kurdular. Bir savaşın yadsınmaz gelişmelerinden olan süvarilerin ortaya çıkışı da aynı yerde görülmüştü. Birbiri ardınca Batı dünyasını işgal eden Orta Asyalı fatihler-Hunlar, Avarlar, Macarlar, Türkler,Moğollar-hep Seyhun Nehri'nden yola çıkmıştı. Süvari başkanlarının en amansızı olan Timurleng de nehrin kuzeyindeki Semerkand kentinde başlamıştı terör rüzgarlarını estirmeye. İlk halifeler gibi Osmanlı sultanları da köle askerlerini bu bölgeden topluyorlardı. 1683'te Osmanlılar'ın Viyana'yı kuşatarak Hıristiyanlık dünyasının kalbini tehdit etmesi, Clausewitz'in çağdaşlarının anılarında, en fazla hasar veren askeri olay olarak yer almıştı. Seyhun Nehri'nin önemini göz önünde bulundurmayan bir savaş kuramı, hatalı bir kuramdır. Her şeye karşın Clausewitz, çok korkunç etkileri olan böyle bir kuram geliştirdi.

Birinci Dünya Savaşı'm izleyen yıllarda radikal askeri yazarlar doğrudan doğruya değilse bile, koşullandırmalardan dolayı Clausewitz'i bu katliamdan sorumlu tuttular. Örneğin İngiliz tarihçi B.H. Liddell Hart, zafere giden yolun mümkün olan en büyük güçle en büyük saldırıyı gerçekleştirmekten geçtiğini iddia etmekle suçlamıştı onu. ikinci Dünya Savaşımı izleyen yıllarda ise gelmiş geçmiş ve yaktığı çılgınlık ateşinin etkisiyle geleceğin de en önemli askeri düşünürü olarak neredeyse tapınılacak düzeye yükseltilmiştir. Soğuk Savaş yıllarının strateji uzmanları, nükleer savaş tehdidinin karamsarlığı içindeyken, Clausevvitz'in evrensel gerçeğe giden yolda

ışık tuttuğunu ilan ettiler. Ona yöneltilen eleştiriler fazla uzun ömürlü olmadı. Örneğin Liddell Harfin saldırısı bir ‘karikatür’ olarak tanımlandı.

Strateji uzmanları bir gözlemle bir varsayımı birleştiriyorlardı. Gözlemler savaşın evrensel bir olay olduğunu ve Buzul Çağı’nın sona ermesinden beri her yerde her zaman yaşandığını ortaya koyuyordu. Varsayım ise her savaşın bir amacı olduğu ve bu amaca en iyi biçimde nasıl ulaşılabileceği konusunda tüm evreni kapsayan doğru bir kuram olduğunu ileri sürüyordu. Clausewitz’in etkisinde neden kaldıklarım görmek kolaydır: Bir nükleer saldın tehdidi altındayken bir devletin dış politikasını stratejik doktrinlere olduğunca yaklaştırması ve değişiklik yaratabilecek tüm temel aykırılıklardan uzak tutması gerekir. Nükleer güce sahip bir devlet söylediklerini yapacak gibi görünmek zorundadır, çünkü caydırıcılığın temelinde kararlılığını düşmanına inandırmak yatar. Fikirleri kendine saklamak ise ikna etmeyi zorlaştırır.

Nükleer caydırıcılık, bir devletin varlığım savunmak için, gerektiğinde kendi halkını ve düşman ülkenin halkını gözardı ederek acımasızca harekete geçebileceğini ima ettiği için, insancıl duygulara tümüyle zıt bir fikirdir. En azından Batı dünyasındaki Musevi-Hıristiyan inancının üstüne yoğunlaşan son iki bin yıllık politika, her bireyin değerli olduğuna dayandığından, caydırıcılık kuramı, ulusal savunmaya kendini adamış vatanseverlerden, ülkeleri uğruna kanlarım akıtmış profesyonel savaşçılara kadar herkesin nefretini uyandırmıştır.

Nükleer caydırıcılık kuramı ile genel ahlak kavramları ve demokratik ülkelerin politik ahlakım kaynaştırmayı amaçlayan bir felsefe yaratmaya kalkışmak, en zeki kuramcıların bile yenik düşecekleri bir görevdir. Ama bunu yapmak zorunda kalmadılar. Clausewitz’in eserinde, tarihin geçerlilik kazandırdığı askeri alandaki aşırıcılığın felsefesini hazır olarak buldular. Nükleer silahlar ortaya çıktıktan sonra, ‘doğru’ ve ‘gerçek’ savaşların aynı şey olacağına inanılıyordu ve böyle bir dehşet düşüncesinin bile savaşın çıkmasını önleyeceğine inanılıyordu.

Bu mantıkta iki zayıf nokta vardı. Birincisi tümüyle mekanik bir görüş olması ve caydırıcılık işleminin tüm koşullar altında hiç hatasız yürütülmesi gereksinimiydi. Ne var ki, politikanın gözlemlenmiş bir gerçeği, mekanik araçların hükümetlerin davranışlarını kontrol etmekte pek başarılı olmadığını ortaya çıkarmıştır. İkinci zayıf nokta ise nükleer güce sahip ülke vatandaşlarının dünya görüşlerinin çift-kişilikli (şizofrenik) bir biçime dönmesini gerektirmesiydi. Yani hem insan yaşamının kutsallığı, birey haklarına saygı, azınlık fikirlerine hoşgörü, özgür seçimleri kabullenme, temsilci kurumlara karşı yasaları uygulayıcıların sorumluluğu, kısacası yasalar, demokrasi ve Musevi-Hıristiyan ahlakının öngördüğü her şeye-ki nükleer silahlar bu değerleri korumak için yaygınlaştırılmışlardır inançlarını sürdürecekler, hem de fiziksel cesaret, kahraman lidere itaat ve 'güçlü doğrudur ilkesinden oluşan savaşçı görüşünü kabul edeceklerdi. Çift-kişilikli olma durumu ise sonsuza dek sürmek zorundaydı, çünkü nükleer kuramcıların parolasına bakarsanız, 'nükleer silahlardan geriye dönüş yoktur.'

Başkan John F. Kennedy zamanında Savunma Bakam olan Robert McNamara, 1962'de, Michigan Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada Clausewitz'vari caydırıcılık mantığını "Birleşik Devletler'in (temelinde Amerika'nın yattığı NATO) yapısı ve gücü, hiç beklenmedik bir saldırı karşısında bile, gerekli olduğu takdirde bir düşman toplumu yok edecek yedek saldırı gücünü elimizde tutabilme fırsatını vermektedir," diye özetlemişti.51 'Gerçek savaş' başlatmış olan bir düşman üzerine 'doğru savaş'la yürüme tehdidinin mantıksal masumiyetini Clausewitz herhalde alkışlardı. Ama bu alkış geçmişten yükselen bir çığlık olarak kalırdı. Daha önce de belirttiğim gibi Clausewitz, yaşadığı devirde bile, çağdaş devletlerin atalarının kendi sınırları içinde kalanları imha etmeye çabaladıkları savaşçı kültürünün yalnız kalmış bir savunucusu idi. Doğal olarak ülkelerinin çıkarları doğrultusunda savaşçıların değerini kabul ediyorlardı ama bu insanları belirli bölgelerde, belirli koşullar altında içinde yaşadıkları sivil toplumun geleneklerinden farklı anlayışları olan alaylarda barındırıyorlardı.

Eski devirlerde Avrupa toplumu savaşçı değerler ve eylemlerle dolup taşmıştı ama 17. yüzyıldan sonra halkın elindeki silahlan toplayıp, yerel soyluların şatolarını yıkıp, oğullarım düzenli orduya subay atayıp, savaşçı olmayan sınıflardan özel birlikler yaratıp ve ağır silahların üretimini devlet tekeline alıp, Berlin ve Viyana'dan Atlantik kıyısına kadar uzanan Avrupa toplumunu, Clausewitz'in hizmet ettiği devletler, etkili bir biçimde sivilleştirmeyi başardılar.

Fransız Devrimi'nin ortaya saldığı güçlere bir yanıt olarak diğer ülkeler kendi toplumlarını silahlandırmak zorunda kaldılar ama bu işlemi yukarıdaki koşullar altında gerçekleştirdiler. Silahlandırılmanın sonu ızdırap ve ölümle birlikte anılmaya başlandı: Birinci Dünya Savaşı'nda 20.000.000, ikinci Dünya Savaşı'nda ise 50.000.000 insan öldü. 1945'ten sonra İngiltere ve Amerika bu tip savaşlara katılmaktan vazgeçtiler ve 1960'lı yıllarda Amerika bu konuyu tekrar gündeme getirince, askere çağrılan gençlerin olumsuz yanıtları ve ailelerinin savaşçı değerleri önemsemediklerini belirtmesi, bir süre sonra Vietnam Savaşı'nın sona erdirilmesine yol açtı. Bir toplumun içinde, yaşam, özgürlük ve mutluluk gibi 'vazgeçilmez hakların tanınması ve stratejik gereksinimler sonucunda kişinin neredeyse kendinden feragat etmesini istemek gibi birbirine zıt iki ilkeyi bir arada yürütme çabasının uğradığı yenilginin örneği olmuştu bu durum.

Gerçekten modern dünyada yukarıdan aşağıya doğru önemli toplumsal değişiklikler yapma çabalarının ne denli zor olduğu kanıtlanmış ve özellikle, tarımla uğraşanların toprakları üzerindeki hakları ve özel mülkiyet sahipliğinin değiştirilmesi konusundaki girişimlerin büyük bir çoğunluğu sonuçsuz kalmıştır. Reformcu dinsel hareketlerin ana niteliği olan toplumsal değişmelere alt tabakadan başlama görüşü ise daha fazla başarı kazanmıştır. Bu nedenle 20. yüzyılda, toplumları alt tabakadan başlayarak tekrardan askerileştirmek konusunda girişilen iki ayrı harekete özellikle dikkat etmek gerekir. Bunlardan birincisi, Mao Zedung'un Çin'de ve onun izinden gidenlerin Vietnam'da giriştikleri hareket ve İkincisi de Tito'nun Yugoslavya'da yaptıklarıdır. Her ikisi de kaçınılmaz devrimin yolunu açmak için Marx'ın 'halk orduları' yaratmak fikriyle işe

başlamış, benzer gelişmeler sergilemiş, yöneldiği politik değişiklikleri gerçekleştirmiş ve uygarlık ve kültür açısından felaketlerle sonuçlanmıştı.

1912'de son imparatorun tahtından indirilmesini izleyen dönemde Çin'in işbaşındaki cumhuriyetçi hükümeti tüm eyaletlerdeki askeri güç komutanlarıyla otorite tartışmalarına yol açan bir anarşi ortamına düşmüştü. Bu çekişmenin üçüncü yönünü ise yeni yeni gelişmeye başlayan Komünist Parti oluşturuyordu ve liderlerinden biri olan Mao Zedung ile çok daha önceden Merkez Komitesi ve Rus eğiticiler arasında amaç ayrılığı tartışmaları çıkmıştı. Rakipleri doğruca kentleri işgal etme fikrinde ısrar ederken, Mao kentleri ele geçirmenin en iyi yolunun çevrelerinde devrimci gerilla örgütleri oluşturmak olduğunu iddia ediyordu. Kırsal kesimde yaşayanlar arasında dolaşan askerlerinin aracılığıyla, yöre halkının gerçek dertlerini çok yakından inceleme fırsatını elde etmişti. Bu gerilla örgütlerinden zafere doğru koşacak orduların geliştirilebileceğine inanıyordu. 1929'da yazdığı bir muhtırada yöntemlerini şöyle tanımlamıştır: ve eylemlerle dolup taşmıştı ama 17. yüzyıldan sonra halkın elindeki silahları toplayıp, yerel soyluların şatolarını yıkıp, oğullarını düzenli orduya subay atayıp, savaşçı olmayan sınıflardan özel birlikler yaratıp ve ağır silahların üretimini devlet tekeline alıp, Berlin ve Viyana'dan Atlantik kıyısına kadar uzanan Avrupa toplumunu, Clausewitz'in hizmet ettiği devletler, etkili bir biçimde sivilleştirmeyi başardılar.

Fransız Devrimi'nin ortaya saldığı güçlere bir yanıt olarak diğer ülkeler kendi toplumlarını silahlandırmak zorunda kaldılar ama bu işlemi yukarıdaki koşullar altında gerçekleştirdiler. Silah! andır limanın sonu ızdırap ve ölümle birlikte anılmaya başlandı: Birinci Dünya Savaşı'nda 20.000.000, İkinci Dünya Savaşı'nda ise 50.000.000 insan öldü. 1945'ten sonra İngiltere ve Amerika bu tip savaşlara katılmaktan vazgeçtiler ve 1960dı yıllarda Amerika bu konuyu tekrar gündeme getirince, askere çağrılan gençlerin olumsuz yanıtları ve ailelerinin savaşçı değerleri önemsemediklerini belirtmesi, bir süre sonra Vietnam Savaşı'nın sona erdirilmesine yol açtı. Bir toplumun içinde, yaşam, özgürlük ve mutluluk gibi

Vazgeçilmez haklar'ın tanınması ve stratejik gereksinimler sonucunda kişinin neredeyse kendinden feragat etmesini istemek gibi birbirine zıt iki ilkeyi bir arada yürütme çabasının uğradığı yenilginin örneği olmuştu bu durum.

Gerçekten modern dünyada yukarıdan aşağıya doğru önemli toplumsal değişiklikler yapma çabalarının ne denli zor olduğu kanıtlanmış ve özellikle, tarımla uğraşanların toprakları üzerindeki hakları ve özel mülkiyet sahipliğinin değiştirilmesi konusundaki girişimlerin büyük bir çoğunluğu sonuçsuz kalmış-

"Üç yıldır süren mücadelemizde öğrendiğimiz taktikler, eski yeni, Çin ya da yabancı kaynaklı tüm taktiklerden farklıdır. Bu taktiklerle kitleler gitgide genişleyen bir şekilde mücadele için ayaklandırılabilir ve ne kadar güçlü olursa olsun hiçbir düşman bizimle başa çıkamaz. Bizimki gerilla taktiğidir. Temel noktaları ise kitleleri ayaklandırmak için güçlerimizi içlerine dağıtmak ve düşmanla çarpışmak için tüm gücümüzü bir araya toplamaktır... Önemli olan en kısa zamanda en fazla kişiyi ayaklanmaya katmaktır."

Bu taktiklerin kendine özgü olması konusunda yanılıyordu Mao. Çevresine hükmederek kentleri birbirinden ayrı düşürmek yöntemi neredeyse iki bin yıldır Çin'in düşmanı olan atlı savaşçı toplumlarının sürdürdükleri taktiklerden alınmıştı. Ama yine de bazı yenilikleri vardı: 'Cesurca savaşan ve iyi bir liderin yönetiminde bir devrim gücü oluşturabilecek sınıfsız kitleler' yani askerler, haydutlar, hırsızlar, dilenciler ve fahişeler, bir devrim çarkının vazgeçilmez parçaları olarak kabul ediliyorlardı. Ayrıca daha güçlü bir düşman karşısında her şeye karşın savaşı kazanmanın bir yolu da vardı: Düşmanın yorulup, hayal kırıklığına uğrayıp zafere ulaşma fırsatını yitirdiği zamana kadar sabır gösterip karar almaktan kaçınıldığı takdirde sonuç kendi çıkarına olacaktı.'Uzatılmış savaş' kuramı Mao'nun askeri teoriler konusuna en büyük katkısı olarak anımsanacaktır. Çin'de Çan Kay-Şek'i yenmesinden sonra, bu yöntem Vietnamlılarca önce Fransızlar'a sonra da Amerikalılar'a karşı kullanılmıştı.

1942-44 yılları arasında Yugoslavya Komünist Partisi genel başkanı olan Josip Broz Tito, Karadağ ve Bosna Hersek'de aynı

yöntemi uygulamıştı. Yugoslavya'yı işgal eden Mihver devletlerin orduları sürgündeki hükümete bağlı olan gerilla orduları (Mihailoviç'in çetnikler'i) ile zaten savaş halindeydiler. Çetnikler'in politikası, Mihver güçlerinin ülke dışındaki savaşta yeterince yorulmalarını bekleyip ülke çapında bir ayaklanma ile zafere ulaşmaktı. Tito bu görüşe katılmadı. Nedenlerden biri Sovyetler Birliği üzerindeki baskıyı biraz olsun azaltmak umuduydu ve ayrıca Komünist Partisi'ni tüm ülkeye yaymak istediği için Partizanlar'ı durmamacasına çalışıp ellerinden gelen en geniş kampanyayı sürdürüyorlardı. Partizanlar bir bölgeyi ele geçirince yerel işleri yürütmek ve düzeni sağlamak için köylülerden komiteler kuruyorlar, bu bölgelerin kontrollerini yitirdikleri zaman bile kurdukları politik birimler faaliyetlerini sürdürüyordu.Ingiliz irtibat subayı Sir William Deakin, Almanlar'ın 1943'te Tito'nun karargah tugayını bozguna uğratmasından sonra bu faaliyetin sürdürülmesini şöyle aktarmıştı: "Bozguna uğratıldığımız yerden yorgun argın kaçarken, Milovan Djilas (birçok Alman askeri öldürmüş olan bir Komünist aydın), birkaç arkadaşıyla birlikte güneydeki savaş alanına doğru yola çıktı. Yitirilmiş boş bölgelerde Parti işlerinin yürütülmesi ve gelecekte geri dönüleceği göz önünde bulundurularak hücrelerin oluşturulması Partizan savaşlarının bir kuralıdır. "

Partizan mücadelesinin 'kahramanlık' yönü okunduğunda etkileyici olduğu için Deakin gibi asker-aydınlara esin kaynağı olmuştu. Ama eyleme girişildiği zaman, Yugoslavya boyutlarında bir ülke çapında askeri-politik bir kampanya yürütmek insanlara anlatılması olanaksız acılar vermişti. Ülkenin tarihi zaten acımasız rekabetlerle doluydu ve savaş bunları yeniden uyandırmıştı. Kuzeyde Katolik Hırvatlar, İtalya'nın yardımıyla Ortodoks Sırpları sınırlarından dışarı sürmek ya da yok etmek kampanyasına girişmişlerdi. Bosna Hersek'deki Müslümanlar da iç savaşa katıldılar. Güneyde ise Kosova bölgesindeki Sırplar komşuları olan Arnavutların saldırısıyla karşılaştılar. Çetnikler Sırp topraklarında ortak bir strateji belirlemeyi başaramadıkları Partizanlarla mücadeleye giriştiler ama misillemelere hedef olmamak için işgalci Alman güçlerine savaş açmadılar. Misillemeleri korkusuzca karşılayan Tito ise Mihver güçlerin acımasız davranışlarım, halkı

askere çağırmak için yeterli bir tahrik unsuru olarak gördü. Yedi kez ‘saldırı’ adı altında Almanlar’ı bilinçli olarak kendi güçlerinin üstüne çekerek, Partizanların geçtiği arazilerin viraneye çevrilmesine neden oldu. Köylüler ya Partizanların peşinden ‘ormana’ gideceklerdi (Türkler’e karşı koyanların bulundukları yerleri tanımlamak için kullanılan geleneksel bir deyim) ya da oldukları yerde kalıp düşmanın misillemesine katlanacaklardı. Tito’nun yardımcısı Kardeliç, gönüllü olmayanların böyle bir ikilemle karşı karşıya bırakılmaları konusunda ısrarlıydı: ‘Bazı komutanlar misillemelerden korkuyorlar ve bu duygu Hırvat köylerinin harekete geçmesini engelliyor. Bence misilleme gösterileri, Hırvat köylerini Sırplar’ın tarafına itmek gibi yararlı bir sonuca yol açacaktır. Bir savaşta tüm köylerin yerle bir edilmesini göze almak zorundayız. Terör silaha sarılmayı gerektirecektir.”

Kardeliç’in analizi doğruydu. Zaten varolan yerel etnik ve dinsel çatışmalar, işbirlikçiler ve karşıtları arasındaki mücadeleler üzerine, Tito’nun tüm Yugoslava’yı kapsayan, Komünizm yanlısı, Mihver karşıtı bir kampanya sürdürmesi ve karşısına çıkan bütün barışçıl adamları alt üst etmesi, gerçekten de birçok küçük çarpışmayı, bir tek büyük savaşa döndürmeye yetti ve onun Mihver karşıtı tarafın en önemli komutanı düzeyine ulaşmasını sağladı. Emirleri doğrultusunda Yugoslav erkeklerinin neredeyse tümü ve kadınlardan büyük bir çoğunluğu taraf seçmek zorunda kaldılar. Sonuç olarak halk alttan başlayarak asker sınıfına dahil edilmiş oldu. Savaşın sonunda yanlış tarafı seçen en aşağı 100.000 kişi Partizanlar tarafından öldürülürken, İtalyanlar’ı tutan Hırvatlar’ın öldürdüğü Sırplar’ın sayısı da 350.000 olmuştu. Yugoslav ordusu 194l’de ancak sekiz gün dayanabildiği için, 1941-44 arasında ölen 1.200.000 kişinin de Partizan savaşlarının sonucunda hayatlarını yitirdiğini kabul etmek gerekir. Tito’nun politik amacına ulaşabilmesi için toplam yaklaşık 1.600.000 insanın ölmesi, bedelinin çok yüksek olduğunu gösterir.

Yugoslavya, Çin, Rusya ya da Vietnam’da yaşanan bu tip savaşların görünümleri Sosyalist Realizm sanat akımının önde gelen konularım oluşturdu. Belgrad’daki askeri müzenin büyük salonundaki

gerçek boyutlarda işlenmiş, ülkesi uğruna ölmek için çırpınan bir gencin heykeli, halk direnişi fikrini başarılı bir biçimde dramatize etmektedir. Sergei Gerasimov'un Partizan Anne adlı, evine baskın yapan Alman askerine karşı duran karnında yeni doğacak bir savaşçı taşıyan hamile kadın tablosu aynı konuyu daha başka bir açıdan işlemektedir. Almanlar'ın acımasız davranışlarına karşı yardımın çok geç kalışını anlatan Tatyana Nazarenko'nun Partizanlar Geldiler ve Tito savaşlarından bir sahneyi canlandıran ismet Mujesinoviç'in Jacge'nin Özgürlüğü adlı tabloları da, Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda, Osmanlılar'ın baskısını resimleyen Gericault'un ünlü tablolarını anımsatmaktadır. Mao'nun ve Ho Şi Minh'in savaşlarını anlatan tablolar da hemen hemen aynı konuyu işliyordu: Temiz ama eski üniformaları içinde Halk Ordusu'nun askerleri, Çan Kay-Şek'in kurbanlarıyla karşılaşıyor, tehdit altındaki tarlalarında köylülere hasat için yardım ediyor ya da Kızıl Şafak'ta son zafere doğru omuz omuza yürüyor... Her şeye karşın Partizan sanatı, aslında tümüyle zıt olan bir gerçeğin içinden seçilmiş, görünürde gerçek olan belirli sahnelerin yer aldığı bir sanat biçimidir. Barış taraftan ve yasalara saygılı kişileri, istekleri dışında silah kullanmaya, kan dökmeye zorunlu tutarak halk mücadelesi deneyiminden geçirmek, inanılmaz derecede korkunç bir olaydır, ikinci Dünya Savaşı'nda Amerika ve İngiltere'de bu olaylar hiç yaşanmadığı gibi Batı ülkelerinin çoğunda da pek sık rastlanmadı. Buna tanık olan çok az sayıdaki insan gördüklerinin korkunç öykülerini yazdılar. Oxford'lu genç tarihçi William Deakin, Tito'nun güçlerine katılmak için 1943'te paraşütle Yugoslavya'ya inmişti ve yakalanan bazı Çetnikler'le karşılaşmasını şöyle yazmıştı:

"0 gece Partizanlar, Çetnik Zenica kumandanı Golub Mitrovic ile iki adamını yakaladılar. Ormanın ortasındaki bir açıklıkta bunlarla karşılaştım ve onları sorgulamam istendi. îlk ve son kez böyle bir durumla karşılaşmış oluyordum. Bir İngiliz'in iç savaşta taraf tutamayacağını belirterek bunu reddettim. Kanıtlar fazlasıyla açıktı. Biraz sonra idam edilecek Çetnik esirlerin sorgulanmasına karışmak benim sorumluluk sınırımı aşıyordu. Arkamı dönüp ağaçların arasına doğru yürüdüm. Birkaç kurşun sesi olayı sona erdirdi. Birkaç dakika

sonra yerdeki üç cesedin yanından geçip gittik. Partizanların komuta düzeyinde bu olay hiç de iyi karşılanmadı. Günün birinde böyle bir olayla karşılaşacağımı önceden tahmin ettiğim için, belirli bir tavır takınmam ve bu tutumumdan ödün vermemem gerektiğini biliyordum. Partizan dostlarımız bunu hiçbir zaman anlayamadılar ve belirgin bir kötü niyetle karşıladılar. Başka bir savaş verdiğimizi düşünüyorlardı.

Gerçekten de böyle davranması gerekiyordu. İngiliz ordusunun kabul ettiği yasaların hiçbiri, suçu mahkeme tarafından kanıtlanmamış silahsız insanların vurulup öldürülmesini onaylamaz.

Milovan Djilas, Partizan deneyiminin gerçeklerini anlattığı Wartime adlı kitabında, büyük bir dürüstlükle, gerilla çarpışmalarının kurallarının sonucunda değer yargılarının ne denli bozulduğunu açığa vurmaktadır. Eline düşen silahsız esirlere nasıl davrandığını şöyle anlatıyor:

Tüfeğimi aşağıya indirdim. Almanlar kırk yarda kadar yukarıda olduklarından ateş etmeye cesaretim yoktu. Seslerini bile duyabiliyorduk. Alman'ın kafasına tüfeğimle vurdum. Kabza kırıldı ve Alman sırt üstü yere düştü. Bıçağımı çekip, gırtlağım kestim. Sonra bıçağı savaştan önce tanıdığım, köyünü Almanlar'ın 1941'de yaktığı politik eylemci Raja Nedeljkovic'e uzattım. Nedeljkovic'i ikinci Alman'ı bıçakladı ve adam biraz kıvranıp hareketsiz kaldı. Bir Alman'ı göğüs göğüse çarpışarak öldürdüğüm öyküsü bu olaydan doğdu. Aslında diğer esirler gibi Almanlar da donup kalmışlardı; ne kendilerini savunuyorlar ne de kaçmaya kalkışıyorlardı.

Djilas'ın, Yugoslavya dağlarında öğrendiği acımasızlık, 'halk savaşlarının" yaşandığı her yerde milyonlarca insana da öğretilmişti. Bu öğretiler sonucunda ölenlerin sayısını düşünmek bile korkunçtur. Çin'de, Güneydoğu Asya'da ve Cezayir'de on milyonlarca insan bu savaşlara katılarak ya da masum seyirciler olarak öldü. 1934-35'teki Mao'nun güneyden kuzeye giden Uzun Yürüyüş'üne katılan 80.000 kişiden ancak 8000'i bunu başardı ve sağ kalanların hepsi tıpkı Djilas gibi kusursuzluğunu, öldürdükleri 'sınıf düşmanlarının' sayısında arayan bir toplumsal devrimin, acımasız eylemcileri oldular. 1948'de

Komünistler Çin'de iş başına geldikten sonra bir yıl içinde yaklaşık bir milyon "toprak sahibi" öldürüldü. Bu insanların öldürülmesi genellikle Uzun Yürüyüş'ten sağ kalanların oluşturduğu parti 'kadro'sunun kışkırtmasıyla kendi köylüleri tarafından gerçekleştiriliyordu. Soykırım, ilk başından beri halk savaşlarının doktrininde yer alan bir özelliktir.

Belki de aşağıdan yukarıya doğru tekrardan askerleştirmenin en acıklı örneği 1954-62 yılları arasında Cezayir'de yaşanan olaylardır. Bir yanda ilk Güneydoğu Asya savaşlarının gazileri olan Fransız subayları, öbür yanda Fransız-Cezayir alaylarının eski subayları, kontrolleri altına alabildikleri herkese halk savaşının doktrinlerini aşılamaya başladılar. Ulusal Kurtuluş Cephesi ise bilinçli olarak Mao'yu taklit ederek, köylüleri ellerinden geldiğince isyan hareketlerine bulaştırıyordu. Vietnam'daki esir kamplarında zorla Marx'ın kitapları okutulmuş olan bazı Fransız subayları da 'kendi' köylülerini karşı devrime! olarak yetiştiriyorlar ve sadakat gösterenleri Fransa'nın asla yalnız bırakmayacağına yemin ediyorlardı. Oysa ayrılık zamanı geldiğinde, en az 30.000 belki de yaklaşık 150.000 kişi zafer kazanmış olan Ulusal Kurtuluş Cephesi tarafından katledilmişti,Bugünkü Cezayir hükümeti savaştan önceki 9 milyonluk Müslüman nüfustan,1.000.000 kişinin halk savaşında yitirildiğini açıklamaktadır.

Cezayir, Çin, Vietnam ve eski Yugoslavya'da yeniden-askerleştirmenin oluşturduğu kuşaklar bugün artık yaşlanmaktadır. Hem kendilerinin hem de milyonlarca masum katılımcının kanları ve ıstıraplarıyla bedelini ödediği devrimlerin kökleri bile kurudu. Ho Şi Minh'in uzun savaşın ödülü olan Güney Vietnam, kapitalist alışkanlıklarından vazgeçmeyi reddetti. Çin'deki Uzun Yürüyüş'ten sağ kalan yaşlılar, partinin otoritesini ancak Marx'ın doktrinlerine aykırı bir biçimde ekonomik özgürlükler dağıtarak koruyabildiler. Cezayir'de yeni yetişen toplum, ekonomik zorlukları yenmenin çaresini îslami köktendinciliğe sığınmak ya da Akdeniz'in karşı kıyısındaki daha zengin dünyaya göç etmek olarak görüyor. Tito'nun Mihver güçlere karşı savaşta ellerini kana bulayarak birleştirmeye çalıştığı eski Yugoslavya'nın halkları şimdi birbirlerine karşı ellerim

kana buluyorlar. Şu anda sürdürülen mücadele, antropologların kabile toplumlarının ‘ilkel’ savaşlarının mantığı olan ‘yerleşim yeri değişikliği’ olgusunu andırıyor. Modern devrimcilerin esinlendikleri, dağılan Sovyetler Birliği’nin sınır ülkelerinde de benzer olaylar yaşanıyor. Rusya’nın kontrolünden kurtulup bağımsızlıklarını kazanan ‘azınlıklar’ aralarındaki başlangıcı çok eskilere dayanan nefretleri ortaya döküp, eski savaşlarını bir kez daha canlandırıyorlar. Bazen kabileler arası olmaktan bile çıkan bu savaşlar kendi içlerinde cereyan ediyor. Dışarıdan bakanlara göre herhangi bir politik amaçları bile bulunmuyor.

20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, yeniden-askerleşmeyi yukarıdan aşağıya doğru yapılandırmış olan zengin ülkelerin artık barış içinde olduğu, aşağıdan yukarıya doğru yeniden-askerleşme ıstırabını çekmiş olan yoksul ülkelerin ise bu durumdan kurtulmaya çabaladıkları görülüyor. Acaba artık savaşlar yararlılığını ve çekiciliğini yitiriyor mu? Günümüzde savaşlar yalnızca devletler arası anlaşmazlıkların çözümü olarak değil, acıyla kıvranan, yerinden edilen, özgürce solumaya özlem duyan aç kitlelerin öfkelerini, kıskançlıklarım, içlerinde biriken şiddet eğilimlerini ortaya çıkarmak için kullandıkları bir araç haline gelmiştir. Beş bin yıldır kayıtları tutulan savaşlardan sonra, kültürel değişiklikler ve savaş araçlarının gelişmelerinden dolayı insanları silaha sarılma eğilimlerinin gerileyeceği konusunda bazı işaretler oluşmaktadır.

Savaş araçlarındaki değişiklik her an gözlerimizin önünde bulunan termonükleer silahlar ve kıtalar arası balistik füzelerdir. Ne var ki nükleer silahlarla 9 Ağustos 1945’ten beri bir tek insan öldürülmemiştir. O tarihten bu yana çeşitli savaşlarda yitirilen 50.000.000 insan yine aynı dönemde dünyayı sarsmaya başlayan transistörlü radyolar ya da kuru pillerle eşdeğerdeki ucuz, küçük silahlarla öldürülmüşlerdir. Politik terörizm ve uyuşturucu mücadelesinin sürdüğü sınırlı bölgeler dışında bu küçük silahlar yaşamı pek fazla etkilemediği için, zengin ülkeler bu kirliliğin yarattığı dehşete çok geç uyanmışlardır. Yine de yavaş yavaş bunun boyutlarını algılamaya başlamışlardır.

1962’de sona eren Cezayir’deki savaşa televizyonlarda pek fazla yer verilmemişti ama Vietnam’daki savaşın görüntüleri, askerlik çağma gelmiş gençleri ve ailelerini savaşa karşı tiksinti duymak yerine orduya katılma fikrine karşı çıkmaya yöneltmiştir. Açlıktan ölmek üzere olan Etiyopyalıîar’ın kendilerinden biraz daha iyi karnı doymuş olan askerlerden kaçışları, Kızıl Kmerler’in Kamboçya’daki vahşi katliamları, Irak bataklıklarında İranlı çocuk askerlerin toplu olarak öldürülmeleri, Lübnan’ın toplumsal açıdan mahvedilmesi ve bunlara benzer diğer acımasız, amaçsız çatışmaların televizyon ekranlarında yer almasının sonuçları çok farklı olmuştur. Savaşın haklı görülebilecek bir durum olduğu fikrine destek verecek mantıklı kişileri dünyanın hiçbir yerinde bulmak olanaklı değildir. Körfez Savaşı için Batı’nın duyduğu heyecan, neden olduğu katliamlar gözler önüne serilince birkaç gün içinde sönüverdi.

Russell Weigley önemli, yeni bir çalışmasında 'savaşın kronik kararsızlığına karşı sabırsızlık olarak tanımladığı bir olgunun başlangıcını işlemiştir. Devletlerin teknik açıdan birbirine eşit, güvenilir savaş araçlarına sahip oldukları 17. yüzyılın başı ile 19. yüzyılın başı arasındaki dönemi çalışma konusu olarak alıp, bu devirdeki savaşların ‘politikanın başka araçlarla bir uzantısı değil, politikanın iflas etmesi’ olarak göründüğünü öne sürmektedir. Nihai sonuçlara varılmasının yarattığı hayal kırıklığının sonraki dönemlerde 'daha derin ve daha alçakça acımasızlığa ani kararlarla ya da önceden hesaplanarak düşülmesine’ yol açtığını ifade edip, 'intikam amacıyla kent ve köylerin yakılıp yıkılmasında, sınırları genişleyen acımasızlığın düşmanın moralini bozacağına yönelik sonuçsuz bir umut vardır’ demektedir.(62) Weigley’in teziyle, kitabın bu bölümü aynı yönde ilerlemektedir ve aşağıdaki biçimde özetlenebilir.

Fransız Devrimi ile başlayan yüzyıl boyunca askeri mantık ile kültürel değerler birbirine zıt yollar izledi. Gelişen sanayileşmiş dünyada zenginliğin ve liberal değerlerin yükselmesi, insanoğlunun sırtındaki ağır yükün gitgide azalacağı yolundaki beklentilerin ortaya çıkmasına neden oldu. Yine de bu iyimserlik, devletlerin aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek için kullandıkları araçların değiştirilmesine

yeterli olmadı. Sanayileşme getirisinin büyük bir kısmı, bundan yararlanan ülkelerin askerleştirilmesi için kullanıldı ve 20. yüzyılda savaşlar başlayınca Weigley'e göre 'inatçı kararsızlığı eskiye oranla daha büyük bir güçle kendini gösterdi. Bu çıkmazdan kurtulabilmek için zengin ülkelerin gösterdiği tepki, toplumlarını yukarıdan aşağıya doğru daha fazla silahlandırmak oldu. Savaş rüzgarları yoksul dünyada esince, Avrupa devletlerinin hakimiyetinden kurtulmak ve Batı uygarlığı düzeyinde ekonomik refaha kavuşmak isteyen liderlerin sayesinde köylüler savaşa katılma zorunluluğu hissettiler ve askerleşme hareketi aşağıdan yukarıya doğru yapılandı. Her iki gelişme de hüsranla sonuçlandı, ikinci Dünya Savaşında sanayileşmiş ülkelerdeki ölü sayısının çok yüksek oluşu nükleer silahların geliştirilmesine yol açtı. Bu silahlar savaş alanında insan gücünün yitirilmesine neden olmadan savaşları sona erdirmeye yönelikti ama yaygınlaştıkları anda her şeyin sonunun bir anda geleceği tehdidi ortaya çıktı. Yoksul dünyada ise toplulukların askerleştirilmesi, özgürlük yerine ölüm ve ıstırapla bedelini ödeyerek güç kazanan rejimlerin baskısı altında ezilmekle sonuçlandı.

Dünyanın bugünkü durumu böyledir ama tüm kargaşa ve kararsızlıklara karşın, savaşsız bir dünya olasılığının belirtileri sezilmeye başlamıştır. Savaşların demode olduğunu söylemek cesaret ister. Balkan ülkelerindeki ve Eski Sovyetler'in Transkafkasya bölgesindeki toplumların yeniden canlanan milliyetçilik fikirleri nefret duyguları uyandıran savaşlara yol açarak, bu düşünceyi yalanlamaktadır. Yine de bu savaşlar nükleer silah devrinden önceki benzer anlaşmazlıkların yarattığı tehditlerden yoksundur. Büyük güçlerin sahip çıkarak daha büyük tehlikelerin oluşacağı tehditleri yerine insancıl açıdan barışı sağlama çabalarının oluşmasına yol açmaktadır. Balkanlar ve Kafkasya'daki çatışmaların başlangıçları çok eskiye dayanmaktadır ve antropologların 'ilkel' savaşlar üzerinde yaptıkları çalışmalarla tanıdıkları 'toprağından uzaklaştırma' amacına yönelik gibidirler. Yapıları itibariyle çatışmalar dışarıdan gelen arabuluculuk çabalarına karşı koyarlar, çünkü ikna ve kontrol konularındaki mantıksal önlemlere boyun eğmeyecek bir

biçimde hiddet ve kinle beslenmektedirler; Clausewitz'in üstünde durmadığı bir biçimde apolitiktirler.

Barışa yönelik çabaların ortaya çıkması, uygarlıkların savaşa karşı tutumlarında önemli önemli bir değişiklik olduğunu göstermektedir. Barışı sağlama çabalarının nedeni politik çıkar hesabı değil, savaşın oluşturduklarına duyulan tiksintidir. Gerçi hümanistler çok eskilerden beri savaşa karşı oldukları halde, daha önceleri bir büyük gücün dış politikasının ana ilkelerinden birinin hümanizm olduğu ileri sürülmemişti ve Amerika Birleşik Devletleri bunu yaptı. Gücüne destek olarak uluslar-üstü bir kaynağı ancak son zamanlarda Birleşmiş Milletler'de bulabildi. Hümanizm halen bu konuyla pek yakından ilgilenmeyip yalnızca ilkelere bağlılığını, çatışma bölgesine giden barış güçlerine katkıda bulunarak kanıtlayan ülkelerden de somut bir destek sağlayamamıştır. Başkan Bush Yeni Dünya Düzeni'nin ortaya çıkışından söz ederken belki de kendini aldatıyordu ama her şeye karşın düzensizliğin acımasızlığına son verme konusundaki yeni dünyanın kararlılığı açıkça görülebilmektedir. Eğer umut edildiği gibi bu kararlılık sürerse, korkunç olaylarla dolu olan 20. yüzyılın en umut verici sonucuna ulaşılmış olur.

Fazla atılganlar için kültürel değişim kavramının bazı gizli tehlikeleri vardır. Yaşam standartlarının yükselmesi, okur yazarlık, bilimsel tıp ve sosyal yardım gibi konuların yaygınlaştırmasıyla oluşacak iyiye doğru gidişin insanların davranışlarını düzelteceği beklentisi çoğu zaman öyle darbelere hedef oluyor ki, dünya yüzünde savaşa karşı etkili bir tutumun oluşturduğunu tahmin etmek biraz gerçek dışı gibi görünüyor. Ne var ki bazı önemli kültürel değişiklikler yaşanıyor ve bunların ortaya çıkışı somut olarak örneklendirilebiliyor. Amerikalı politika bilimcisi John Mueller'in dediği gibi,

"Kölelik kurumu, insan ırkının daha ilk günlerinde yaratılmıştı ve çoğu kimse bunu varlıklarının vazgeçilmez bir unsuru olarak düşünmüştü. Bu kurum 1788-1888 yılları arasında büyük ölçüde yok edildi ve bu durum şimdilik kalıcı gibi görünüyor. Aynı şekilde bir

zamanlar kutsal sayılan insanların kurban edilmesi, bebeklerin öldürülmesi ve düello etmek gibi olgular da ortadan yok oluyor. Bu nedenle savaşların da en azından gelişmiş dünyada aynı yolu izleyeceği öne sürülebilir.

Bu arada Mueller'in, insanın biyolojik açıdan şiddete eğilimli olduğu fikrine kesinlikle inanmadığını belirtmek gerekir. Davranış bilimlerinde ateşli tartışmalara neden olan bu fikirden, askeri tarihçilerin çoğu ihtiyatlı davranarak kendilerini uzak tutmuşlardır. Yine de insanoğlunun seçme şansı olduğu zaman kendini savaştan uzak tutmaya çalıştığının kanıtlarını kabul etmek için, inanmazlık görüşünü paylaşmak gerekli değildir.

Bu kanıtlar beni etkilemiştir. Yaşam boyu savaş hakkında okumak, bu işin içinde olan kişilerin arasına karışmak, savaş alanlarını ziyaret etmek ve sonuçlarım incelemek sonunda, artık savaşın sorunları halletmek için arzulanan, üretken ya da mantıksal bir araç gibi görünmediği duygusuna kapılıyorum. Yalnızca idealizm değildir bu. İnsanoğlunun evrensel girişimlerin yararlarını ve bedellerini kıyaslamak olarak tartışacak yeteneği vardır. Davranış biçimlerinin kayıtlarını tutmaya başladığımız süre için, insanların çoğu zaman savaşın yararının bedelinden fazla olduğuna inandıkları açıkça görülmektedir. Şimdi ise bu hesaplar daha farklı sonuçlar vermektedir. Ödenen bedelin elde edilenlerden fazla olduğu anlaşılmıştır. Silah alımının inanılmaz giderleri en zengin ülkelerin bile bütçelerini alt üst etmektedir. Yoksul devletler ise askeri açıdan kendilerini daha güçlü bir hale getirmek uğruna, ekonomik özgürlüğe kavuşma fırsatını kendilerine tanımamaktadırlar. Savaşın insan kayıpları açısından bedeli daha da ağırdır. Zengin ülkeler kendi aralarında bu yükü taşıyamayacakları konusunu fark etmişlerdir. Zengin ülkelerle savaşmaya kalkışan yoksul ülkeler ise alt edilmişler ve aşağılanmışlardır. Birbirleriyle savaşan ya da iç savaşa sürüklenen yoksul ülkeler kendi refahlarını yitirdikleri gibi, bu deneyimden kurtulmalarını sağlayacak yapıyı da yitirirler. Tarihteki salgın hastalıklar gibi savaşlar da insanlık için ağır bir ceza haline gelmiştir. Hastalıkların hiç yandaşı olmadığı için yok edilmeleri daha kolay olmuştur. Savaşın yandaşları ise ancak sahte dost olabilirler.

Savaşa kesinlikle yer vermeyen bir dünya ekonomi politikası insan ilişkilerinin yeni bir gelişmesi olarak algılanmalıdır. Hakkında bilgi sahibi olduğumuz uygarlıkların çoğu savaşçılık ruhuna kapılmışlardı. Bu nedenle böyle bir kültürel gelişmenin kökleri olmadığı için, geçmişle bağların koparılması gereklidir. Buna karşılık, dünyayı tehdit eden gelecek bir savaşın getireceği felaketin de önceden yaşanmış bir örneği yoktur. Uygarlık ve kültürün savaşa yatkın geçmişinden barışçıl bir geleceğe doğru uzanan yolunun çizilmesi bu kitabın ana fikrini oluşturmaktadır.

ARA BÖLÜM 1

Savaşlara Getirilen Kısıtlamalar

Gelecekteki savaşlara mantıksal sınırlamaların getirildiğini düşünürken, geçmişte savaşmanın hiçbir sınırı olmadığı kararma varmak hatalıdır. Çok eskilerden beri politik ve etik sistemler, gerek savaşmak gerek savaşı bir araç olarak kullanmak konularına yasal ve ahlaki kısıtlamalar getirmek için çabalamışlardır. En önemli kısıtlama ise komuta düzeyindeki kişilerin gücü ve iradesinin dışında kalıyordu. Sovyet Genelkurmayının “sürekli var olan faktörler” diye tanımladığı hava koşulları, iklim, mevsimler, arazi yapısı, bitki örtüsü gibi etkenler, çarpışmaları her zaman etkilemiş, bazen de engellemiştir. “Karşılaşılması olası faktörler” diye nitelendirilen geçici karargah, erzak ve malzeme sağlama konularındaki güçlükler, savaşların süresini, boyutlarını ve şiddetini etkilemiştir. Teknoloji ilerleyip, gelir artınca bu güçlüklerin bir kısmının üstesinden gelindi ya da etkisi azaltıldı Örneğin asker tayınları çok uzun süre bozulmayacak biçime getirildi ama tümüyle ortadan kaldırılamadı. Bir komutanın çözmesi gereken sorunların başında ordusunu nasıl barındıracağı, besleyeceği ve hareket ettirebileceği gelmektedir.

"Sürekli” ve "olası” faktörlerin herhangi bir savunma ya da saldırı hareketini nasıl etkilediği en açık biçimde deniz savaşlarında izlenebilir. Karada yumruklarıyla bile dövüşebilen insanın su üzerinde bunu yapabilmesi için yüzer bir platforma gereksinimi vardır. Bu amaçla yapılan platformların, çürümeye yatkın oldukları için tarihin oldukça geç dönemlerinde ortaya çıktıklarını tahmin edebiliriz. Bulunan en eski salın tarihi MÖ 6315 olarak belirlenmiştir ama yapımı için gereken kemik ya da taş aletlerin çok daha önceden beri var olduğu bilinmektedir.

Özel savaş gemilerinin, hatta savaşmaya uygun teknelerin ortaya çıkışı oldukça yenidir; hem yapımı pahalıdır hem de özel eğitilmiş

mürettebata gerek vardır. Herhalde yapımı ve yürütülmeleri kralların tüm gelirini süpürüyordu. En eski deniz savaşlarının korsan savaşları olduğunu düşünsek bile, bir korsanın işe başlamak için oldukça büyük bir sermayeye gereksindiğini unutmamalıyız, ilk donanmaların korsanlara karşı oluşturulup oluşturulmadıkları bilinmiyor; belki askerleri ve malzemeleri kıyı boyunca ya da nehirlerle taşımanın daha yararlı olacağı düşünülerek ilk savaş gemileri yapılmıştı ama bir donanmaya sahip olmak her zaman için tek tek gemilere sahip olmaktan pahalıya gelmişti. Konuya ne yönden bakılırsa bakılsın, ilk başından beri denizde savaşmak karadakinden daima daha masraflı olmuştur.

Su üzerinde savaşmayı sınırlayan tek nokta para değildir, hava koşullan ve tekneleri yürütebilecek güç kaynağının durumu da etkili olur. Deniz savaşlarının en eskisi MÖ 1186'da Firavun III. Ramses'in askerleriyle, Deniz Kavimleri arasında, Nil deltasında yapılmıştı ve Mısır yelkenlileri bedava olan rüzgar gücünü kullandılar. (2) Ne var ki, ateşli silahların ortaya çıkışından önceki dönemde, yelkenli tekneler kılıç ve mızrakla göğüs göğüse çarpışan askerler için uygun bir platform oluşturmuyorlardı. Manevra yeteneği daha fazla olan kürekli gemiler bu konuda daha yararlıydılar ve burunlarına bir zırhlı mahmuzu takıp küreklere son hızla asılınca, düşman gemisinin bordasına çarpıp batırmak olanağı da doğuyordu. Ahşap bir yelkenli gemi, çarpışma şokuna dayanabilecek kadar sağlam olsa bile bunu başaramazdı. Hafif rüzgarla istenilen hıza ulaşılamazdı; kuvvetli rüzgarla deniz kabarınca, gemisinin sağlam kalmasını isteyen bir kaptan böyle bir çarpışmanın tehlikesini göze alamazdı.

Kürekli gemilerin de savaş aracı olarak ciddi yetersizlikleri vardı ama MÖ 2000 yılından, ateşli silahların ortaya çıkışına dek, zengin ülkelerin hükmettiği Akdeniz gibi kapalı sularda, deniz savaşlarının temelini oluşturmuşlardır. Yine de kötü hava koşullarına dayanıklı olmadıkları için, genellikle yaz aylarına özgü bir silah olarak tanınıyorlardı. Düzgün sularda hızlı gitmelerini sağlayan ince uzun ve pek derin olmayan yapıları, çarpışma hızına ulaşmayı sağlayacak kadar çok kürekçinin gereksindiği miktarda yiyecek ve suyu taşımaya uygun olmadığından, ikmal limanlarından birkaç günden fazla

uzaklaşa-mamaları bu tip gemilerin en kötü yönüydü. Daha sonraları daha derin karina yapımı ve yıldızlardan yön saptamak gibi teknik konularda ilerleme kaydedilince, Vikingler gibi nihilistler çıkış noktalarından yüzlerce mil uzaktaki sahillere ve nehir deltalarına dehşet ve ölüm saçarak okyanuslara açılmak için kürekli gemileri kullandılar. Devletlerin deniz konusunda zayıf olduğu bir devrede ortaya çıkan Vikingler uzun gemilerini savunmasız kıyılara taşımak için yelkenlerden yararlanıyor ve küreklerini yardımcı olarak kullanıyorlardı.

Akdeniz'deki deniz savaşları konusunda John Guilmartin'in yaptığı başarılı araştırmanın gösterdiği gibi, kürekli gemiler kendi başlarına bir strateji aracı olmayıp, karadaki orduların devamı ya da yardımcısı olarak görev yapmışlardır.(3) Bir kadırga filosunun sahil kanadı genellikle, kara ordusunun sahil kanadına bağlı oluyordu ve en önemli görevi düşman filosunun sahildeki ikmal noktalarıyla bağlantısını kesmekti. Kendi kara ordusu ise gemilere gereken malzemeyi sağlayabiliyordu. Bu karşılıklı dayanışma, MÖ 480'deki Salamis Savaşı'ndan MS 1571'deki înebahtı Savaşı'na kadar Akdeniz'deki bütün önemli deniz savaşlarının karaya yakm yapılmasını açıklayan unsurdur. Öyleyse 16. yüzyılda büyük toplu, yelkenli gemiler ortaya çıktıktan sonra bile niçin deniz çarpışmalarının çoğu karaya yakın yapılmıştı? Yelkenli gemi amirallerinin en ünlüsü olan Nelson, Nil deltası ve Kopenhag'da, kıyıda demirli donanmalara karşı, Trafalgar Savaşı'nda ise İspanya kıyısından yalnızca yirmi beş mil açıkta çarpışarak zafer kazanmıştı.Yelkenli filolarının kıyıya yakın savaşmasının dayanıklılıkla ilgisi yok. Kadırgalardan daha farklı yapıdaki diğer ahşap savaş gemileri aylarca yetecek kadar erzak ve su taşıyabildikleri için, 1502 yılında Portekiz gemileri Ümit Burnu'nu dönmüş ve Hindistan'ın batı kıyısındaki yerel filoları yenmeyi başarmıştı. 16501i yıllarda Cromweirin amirali Blake, İngiltere'nin hiçbir üssü bulunmayan Akdeniz'de savaşlara katılmaya başlamıştı. 18. yüzyılda ülkelerinden altı ay uzaktaki Hindistan'ın doğu kıyısında İngiltere ile Fransa arasında sık sık şiddetli çarpışmalar olmuştu.

Çıkış limanlarından bunca uzaklığa karşın, yine de bütün çarpışmalar kıyıya yakın sularda yapılıyordu.

Deniz savaşlarının kıyıya yakın yapılmasının nedenlerinden biri, sert denizde yelkenlilerle çarpışmanın zorluğudur ve sahile yakın kesimlerde deniz, açığa oranla daha sakindir. Bu genellemenin tek aykırı örneği 1759 Kasım'ında Atlantik Okyanusu fırtınaları arasında yaşanan Quiberon Körfezi çarpışmasıdır. Başka bir nedeni ise, limandan açık denizlere çıkma özgürlüğü, kıyı boyunca taşımacılığı koruma ya da işgale karşı savunma gibi sebeplerden dolayı deniz savaşlarının çıkmasıdır. Üçüncü neden, yelkenli filolarda görsel iletişimin çok iyi kurulmasına karşın açık denizlerde birbirlerini bulmakta büyük güçlüklerle karşılaşmalarıdır. Aralarında bir firkateyn zinciri olsa bile, görüş uzaklığı yirmi mili geçmiyordu. Filoların açık denizde birbirini yitirmesine pek sık rastlanmıştır ve bunun en güzel örneğini 1798'deki Nil savaşında Amiral Nelson yaşamıştır. Açık denizlerde yer alan iki önemli savaş ise her ikisi de Fransızlar'la Ingilizler arasında yapılan Ushant'ın 200 mil açığındaki 1747 ikinci Finisterre Savaşı ve yine Ushant'ın 400 mil açığında okyanusta yer alan 1794 Şerefli Bir Haziran Savaşı'dır. Her iki seferinde Fransız filosu konvoylarından dolayı neredeyse hareket edemez durumdaydı ve ikinci seferde 130 gemiden oluşuyordu. Suyun üzerinde öylesine geniş bir yer kaplıyordu ki, düşman için mükemmel bir hedef haline gelmişti.

Yelkenlilerden sonra buharlı gemilerin ortaya çıkışının, kara bağlantısını gereksiz hale getireceği düşünülmüştü. Buharlı gemiler en sakin havada manevra yapabiliyor, yelkenlilerin toplarını kapatıp, yelkenlerini küçültmelerine neden olan şiddetli rüzgarlarda bile sabit atış platformları olarak görevlerini sürdürebiliyorlardı. Ne var ki buharlı gemiler, kadırgaların gereksindiği lojistik bağımlılıktan kurtulmayı başaramamışlardı. Bir bakıma yelkenliler bu konuda daha yeterli sayılabilirdi. Sıvı yakıtların kullanımına kadar buharlı savaş gemileri öylesine çok kömür harcıyorlardı ki, ikmal merkezlerinden uzaklaşmaları olanaksızdı. Örneğin 1906'da HMS Dreadnought yirmi deniz mili hızla beş gün seyredince kömürlükleri boşalıvermişti.(4) Deniz gücü çok yüksek olan İngiltere, o tarihlerde dünyanın dört bir

ucunda kömür ikmal limanları kurabildiği için filolarını açık denizlerde gezdirebiliyordu ama gemilerin yapısı okyanuslara uygun değildi, Böylesine bir ikmal zinciri kurmamış olan bir ülke ise ya donanma kurmaktan vazgeçmek ya da müttefiklerinin iyi niyetini güvenmek zorundaydı. İngiltere ile arasının bozuk olduğu 1904-5 yıllarında Baltık Filosunu Uzakdoğu'ya gönderen Rusya, Fransız kolonilerinin limanları arasında yol alabilmek için güvertelerine öylesine kömür yığmıştı ki, gerekse bile toplarım kullanamayacaktı.*

İki günde 500 mil yol alabilen kömürlü gemilerin kuramsal olarak okyanusların ortasında çarpışmaları gerekirdi ama savaşları kıyılara yakın noktalarda yapmayı yeğlediler. Telsizin ortaya çıkışma dek, kendilerinden önceki yelkenliler gibi iletişim güçlükleri çekmeyi sürdürdüler. Ancak telsiz kullanımı ve gemilere inip havalanabilen uçakların yaygınlaşmasından sonra görüş uzaklığının gerçek genişliğine kavuştular. Bunun sonucu olarak Birinci Dünya Savaşı'nın tüm deniz çarpışmaları kıyıdan en fazla yüz mil açıkta gerçekleşti. İkinci Dünya Savaşı'nda ise, radarın gelişmesi, uçak gemileri ve uzun menzilli devriye denizaltılarının çıkışı ve su üzerinde ikmal tekniğinin başarılmasına karşın, yine çarpışmalar kıyıya yakın yapıldı. Bunun tek açıklaması okyanusların boyutlarıdır. Ucu bucağı görünmeyen açık denizleri yenebileceklerine güvenmiyordu filolar. Dünya tarihindeki gerçek okyanus çarpışmalarından biri olan Midway'de Japon gemilerini batıran Amerikan uçakları, hedeflerini ancak tahmin sonucu bulmuştu. Bısmarck, en sonunda 1941 Mayıs'ında Brest'in bin mil açığında batırıldığı zaman, İngiltere'nin Kıyı Filosu'nu iki kez atlatmayı başarmıştı. Atlantik Okyanusunun ortasında Müttefik güçlerle yüzeye çıkmış Alman denizaltılarının arasındaki çatışmalar ise ağır seyreden konvoyların olağanüstü göze batan hedefler oluşturmasından kaynaklanmıştı.

1941 Aralık'ında Pearl Harbor'a gelirken Japonlar'ın ardına gizlendiği hava cephesi gibi meteorolojik olaylar, gözetleme sistemlerinin güvenilirliğini azaltıyordu. Uzun ve kısa menzil hedef saptama araçlarının koordinasyonunu sağlamakta çekilen güçlük, denizlerin daha uzun süre gizemini korumasına neden olacaktır.

Eski savaşların gerçekleri kolayca saptanabilir. Yeryüzünün yüzde yetmişi suyla kaplıdır ve bunun büyük bir çoğunluğu açık denizlerdir. Deniz savaşlarının neredeyse tümü bu yüzeyin ancak küçük bir bölümünde yapılmıştır. Creasy'nin ünlü Fifteen Decisive Battles of the World adlı eserine bir gönderme yaparak sonuçları kalıcı ve geniş bir bölgeyi etkileyen On Beş Nihai Deniz Savaşımı şöyle sıralayabiliriz:

Salamis MÖ 480; Yunanlılar Pers donanmasını yendi.

İnebahtı 1571: Batı Akdeniz'e Müslümanlar'ın ilerleyişi kontrol altına alındı.

Armada 1588: Protestan İngiltere ve Hollanda'ya karşı İspanya'nın saldırısı sonuçsuz kaldı.

Quiberon Körfezi 1759: Kuzey Amerika ve Hindistan'da güç sahibi olmak için Fransa ile çekişen Anglo-Saksonlar başarıya ulaştı.

Virginia Capes 1781: Amerikan kolonileri zafer kazandı.

Camperdown 1797: Hollanda'nın donanma konusunda İngiltere ile sürdürdüğü yarış sona erdi.

Nil Savaşı 1798: Napoleon'un Akdeniz'in her. iki kıyısına hakim olma ve Hindistan uğruna savaş çıkarma çabası sona erdi.

Kopenhag 1801: Kuzey Avrupa sularında egemenlik İngiltere'ye geçti.

Trafalgar 1805: Napoleon'un donanması tümüyle bozguna uğratıldı.

Navarin 1827: Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'dan çekilme dönemi başladı.

Tsushima 1905: Çin ve Kuzey Pasifik üzerinde Japonya'nın gücü kanıtlandı.

Jutland 1916: Almanya'nın okyanus donanması sahibi olma umudu söndü.

Midway 1942: Batı Pasifik'in kontrolünün Japonlar'a geçmesi önlendi.

Marc konvoy çarpışmaları 1943: Alman denizaltıları Atlantik Savaşı'ndan çekilmeye zorlandı.

Ley te Körfezi 1944: Amerika'nın Japon İmparatorluk Donanması üzerindeki tartışılmaz üstünlüğü kanıtlandı.

Belki uzmanlar itiraz edebilir ama seçilen savaşlarla ilgili kısa notlar, çoğunun birbirine yakın yerlerde yapıldığım ortaya koymaktadır. Camperdown, Kopenhag ve Jutland çarpışmaları 300 millik bir alan içinde yer almıştı. Birincisiyle üçüncüsü arasında 2300 yıllık bir süre olan Salamis, İnebahtı ve Navarin savaşları, birbirinden ancak 100 mil kadar uzakta Peloponez yarımadası kıyılarında yapılmıştı. Armada, Quiberon Körfezi ve Trafalgar çarpışmaları, büyük bir kısmını karaların kapladığı elli ile otuzuncu kuzey enlemler arasında, batı beşinci boylamından 100 mil uzakta yaşanmıştı. Virginia Capes bölgesinde 1781'den sonra birçok deniz savaşı gerçekleşmiş; Tsushima'da ise 1905'ten önce özellikle 1274-81 yılları arasındaki Moğol saldırısı sırasında epey çarpışma olmuştu. Nil savaşının yapıldığı kıyılar Firavunlar devrinden beri bir mıknatıs gibi deniz savaşlarını çekmiştir. Adı geçen en önemli on beş deniz savaşının arasında yalnızca iki tanesinin, karalardan uzakta, daha önce hiç savaşılmamış yerlerde geçtiği görülmektedir.

Aynı şekilde karaların büyük bir bölümünde savaş olmamıştır. Tundralar, çöller, yağmur ormanları, yüksek sıradağlar yolcular gibi askerler için de aşılması güç arazilerdir; hatta gereksinimleri daha fazla olan askerler için durum daha da kötüdür. Askerlik kitaplarında gerçi "çöl", "dağ" ve "yağmur ormanı" gibi bölüm başlıkları vardır ama gerçekte suyu ve yolu olmayan arazilerde savaşmak bir bakıma doğayı yenmeyi de gerektirir. Benzer noktalardaki çatışmalar yalnızca gereğinden fazla araçla donanmış uzmanlar arasında çıkan önemsiz olaylardır. Rommel'in ve Montgomery'nin ikinci Dünya Savaşındaki çöl orduları Afrika'nın kuzey kıyılarına sarılmışlardı; Japonya'nın Aralık 1941-Ocak 1942 arasında Malaya'nın ormanlarını eline geçirmesinin nedeni koloninin düzgün yollan oluşu ve sahile

“çengel” atılmış olmasıydı. Çin, 1962’de Hindistan’ın dağlık sınırlarının bir kısmını 4000 metre yükseltide geçen saldırılarla ele geçirmek için, askerlerini bir yıl boyunca Tibet yaylasında iklim koşullarına alıştırmıştı ve ovalardan gelen Hint askerleri ise yüksekliğin getirdiği hastalıklardan dolayı eli kolu bağlı kalmışlardı.

Dünyanın karasal yüz ölçümünün yaklaşık yüzde yetmişi askeri hareketler için çok yüksek, çok soğuk ya da çok kurak bölgelerdir. Kuzey ve Güney kutuplarında ulaşım güçlüğü ve iklim koşulları, binlerce yıldan beri savaş yapılmasına engel olmuştur ama buzulların altında değerli madenlerin oluşundan dolayı çeşitli ülkeler, belirli bölgelere sahip çıkmışlardır. 1959’da imzalanan Antartika Antlaşması ile tüm sahiplenme iddiaları süresiz olarak askıya alınmış ve bu kıtanın askerden arındırıldığı kararma varılmıştır. Kuzey Kutbu’nda ise tam tersine bir durum vardır ve buzulların altından nükleer güç kullanan denizaltılar sık sık geçmektedir. Ama kutup gecelerinin kış mevsiminde üç ay sürmesi, dayanılmaz ısı düşüklüğü ve değerli kaynakların bulunmaması, yüzeyde herhangi bir savaşın çıkmayacağını göstermektedir. Bu bölgede 1940-43 yılları arasında Almanya ve Müttefik güçler tarafından kurulmuş olan meteoroloji istasyonlarını savunmak ya da elde etmek için bazı çarpışmalar, kuzey sekseninci enlem civarında Spitzbergen’de Grönland’ın doğu kıyısında yapılmıştır. Çarpışmalar sonunda her iki taraf bazı kayıplar vermişse de, çoğu zaman hava koşullarına dayanabilmek için birbirlerine yardım etmek zorunda kalmışlardı. (5) Bunun dışında, daha şiddetli çarpışmalar, askerlerin daha kolay hareket edebildiği ufak bir bölgede yoğunluk göstermiştir. Savaşlar genellikle birbirine çok yakın, bazen de aynı noktada çok geniş bir zaman dilimi içinde tekrarlanmıştır. “Avrupa’nın kokpiti” diye tanımlanan Belçika bu bölgelerden biridir. Bir başkası da kuzey İtalya’da, Mantua, Vero-na, Peschiera ve Legnano arasında kalan bölgedir.

En dikkat çeken örnek ise adı bir zamanlar Adrianople olan Edirne’dir. MS 323 ve Temmuz 1913 yılları arasında on beş kez kuşatma ve savaş yapılmıştır.

Ladnanople Savaşı Roma İmparatoru Konstantine ile kent üzerinde hak iddia eden Licinius arasında geçmiştir. Tarihin büyük felaketlerinden biri olan II. savaş 378 yılında İmparator Valens ile bozkırlardan gelen atlı kavim Hanlardan kaçan Gotlar arasında yapılmış ve Tuna Nehri'nden akın eden Gotlar son büyük Roma ordusunu bozguna uğratmışlardır. 718 yılındaki III. savaşta İstanbul'u almak isteyen Müslüman ordusunu, Hıristiyan Avrupa için yaratacağı tehlikeyi düşünen ve bölgeye yeni yerleşen Bulgarlar yenmiştir.IV.,V.ve VI.savaşlar sırasıyla 813, 914 ve 1003 yıllarında İstanbul'u almak isteyen Bulgarlar tarafından çıkarılmıştır. 1094'teki VII. savaş bir Bizans İmparatoru ile kent üzerinde hak iddia eden bir kişi arasında geçmiştir. 1205'teki VIII. savaşta Bulgarlar, kendini Bizans İmparatoru ilan eden Haçlı Baldwin ile Venedik Dükü Dandolo'yu yenmişlerdir. (Dandolo'nun Venedik'teki evi şimdi kentin en pahalı otelidir.) IX. savaş 1224'te Bizans İmparatorluğumun gücünü toplayıp Bulgarları yenmesiyle sonuçlanmıştır. X. savaş ise Bizanslılann bir iç çekişmesi sonucu 1255'te yapılmıştır. 1355'teki XI. savaşta Balkanlar'da yeni bir askeri güç olarak ortaya çıkan Sırplar'ı Bizanslılar yenmiştir. XII savaş Osmanlılar'ın Anadolu'dan Avrupa'ya ilerlemelerinin işareti olarak 1365'te yapılmıştır. Osmanlılar'ın bölgeye tümüyle yerleşmesinden sonra 1829'daki Rusya'yla yapılan XIII. savaşa dek barış yaşanmıştır. Son iki savaş 1913'te yapılmış ve Osmanlılar önce kaybedip, sonuncusunda kenti Sırplar'dan ve Bulgarlar'dan geri almışlardır.

Edirne hiçbir zaman çok büyük bir kent olmamıştır, halen nüfusu 400.000 civarındadır ve dünya yüzünde en çok savaşılan yer olmasının nedeni zenginliği ya da yüz ölçümü olmayıp, ilginç coğrafik konumudur. Vadilerinin batıda Makedonya'ya, kuzeybatıda Bulgaristan'a ve kuzeyde Karadeniz'e ulaşan yollara geçit veren üç nehrin buluştuğu noktada kurulmuştur ve Avrupa kıtasının en güneydoğu ucundaki en büyük ovaya sahiptir. Bu ovanın diğer ucunda, Avrupa ile Asya'yı ayıran Boğaz'ın kenarına, kolayca savunulabilecek bir biçimde kurulmuş olan İstanbul yer almaktadır ve Konstantine bu nedenlerden dolayı o devirdeki adıyla Konstantinople kentini başkent olarak seçmiştir.Edirne ile İstanbul, Karadeniz'den

Akdeniz'e ve güney Avrupa'dan Anadolu'ya yapılan tüm geçişleri kontrol altında tutan stratejik önemi yüksek ikiz kentlerdir.

Özellikle Theodosius surlarının 5. yüzyılda yapılmasından sonra İstanbul'a denizden saldırı düzenlemek olanaksızlaştı ve Anadolu'dan gelip güney Avrupa'yı fethetmek isteyenler kentin arkasındaki ovaya çıkmak zorunda kaldılar. Karadeniz'in kuzey kıyısından gelenler ise Karpat Dağları'nın oluşturduğu sınırın koruduğu batı sahiline çıkmak zorundaydılar ve onlar da sonunda Edirne ovasına eriştiler. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Batı dünyasının en zengini unvanını alan İstanbul'u ele geçirmek isteyen Avrupalı istilacılar da kente yaklaşmak için yine Edirne ovasından geçmek zorundaydılar. Kısacası Edirne, coğrafyacıların kara köprüsü diye tanımladığı Asya'dan Avrupa'ya açılan iki önemli yolun Avrupa ucunda bulunmaktadır. Doğudan-batıya ya da batıdan-doğuya büyük bir asker akımının olduğu her seferinde bu noktada bir savaşın çıkması kaçınılmazdı ve bu koşullar altında kentin büyümemesine de şaşmamak gerekir.

Sürekli ve olası faktörlerin savaşın seyri üzerindeki etkilerinin Edirne kadar açık bir örneklemesi ancak bir kaç değişik yerde görülebilir ama yine de yoğun askeri faaliyetlerin yaşandığı yerlerde, daha zayıf da olsa bu faktörlerin etkilerine rastlamak olasıdır. Büyük nehirler, yüksek dağlar, sık ormanlar "doğal sınırlar" oluşturur ve zamanla politik sınırlarla çakışırlar. Ordular ancak bunların arasındaki boşluklardan ilerleyebilir. Böyle bir boşluğa girdikleri zaman ordular, görünürde hiçbir engel olmasa bile, rahatça manevra yapamadıklarını fark ederler çünkü iklim ve mevsim gibi daha belirsiz coğrafi koşullar etken olmaktadır. Almanya'nın 1940'ta Fransa'ya karşı başlattığı Blitzkrieg (yıldırım savaşı), tankların Ardennes ormanları ve Meuse Nehri'ni geçmesinden sonra açık arazide yapılıyor gibi görünüyordu ama MÖ 1. yüzyılda Galya'yı ele geçirdikten sonra Sezar'ın büyük bir kısmını yaptırdığı 43 numaralı Ulusal Karayolu'nu çok yakından izlediği anlaşılmıştır. (7) Ne Romalılar ne de daha sonra modern karayolunu inşa edenler, coğrafya koşullarıyla kavga etmedikleri için, Alman tank komutanları, kendi seçtikleri rotayı izlediklerine inansalar da, aslında on bin yıl

önce buzulların çekilmesiyle oluşan kuzey Fransa topografyasının emirlerine uyum gösteriyorlardı.

Fransa'ya yapılan Blitzkrieg'den bir yıl sonra Rusya'ya açtığı savaş sırasında da Alman ordusunun doğa yasalarına itaat ettiği gözlemlenmiştir. Batı Rusya, özellikle mekanize birliklere sahip bir işgalci ordusuna hareket özgürlüğü verir gibi görünür. 1941'deki sınırıyla Leningrad (St. Peterburg), Moskova ve Kiev arasındaki 960 kilometrelik mesafede arazi 150 metreden fazla yükselmez, göz alabildiğine uzanan ağaçsız ormanda akan nehirler, ilerleyen ordunun yolunu kesmek yerine, paralel akar gibidir. İşgal güçlerine engel olabilecek hiçbir katı cisim yoktur. Ama tam ortasından Rusya'nın en büyük nehri olan Dinyeber ve Niemen sırasıyla Karadeniz'e ve Baltık Denizi'ne doğru akmaktadır. İki nehrin kaynak noktaları sayısız ayak noktalarıyla birlikte 64.000 kilometre karelik Pripet bataklığını oluşturur. Askeri hareketlere hiçbir olanak tanımayan bu bölge Alman Genelkurmayı'nın haritalarında Wehrmachtloch (Krallık orduları deliği) olarak geçer ve kayda değer hiçbir Alman gücü bulunmaz. Sonuçta Alman ordusuna karşı savaşan Sovyet partizanlarının ana eylem merkezi haline gelir ve ordunun Rusya'daki ön safları doğuya doğru ilerlemeyi sürdürdükçe, tüm komutanları rahatsız eden bir şekil alır.

Rus cephesinin kalıcı bir özelliği olan Wehrmachtloch, Alman ordusu üzerinde pek etkili değildi, ilkbaharda eriyen karların ve sonbaharda yağmurların oluşturduğu mevsimsel bataklık ise iki cephenin tam ortasında yer alıyordu. Rusların rasputitsa diye adlandırdığı yılda iki kez yaşanan geçici bataklık hali, her seferinde ordunun hareketlerini bir ay için durduruyordu. Voronezh Cephesi'nin Sovyet komutanı Golikov, 1943 Mart'mda, karşı saldırı birliklerinin Dinyeper kıyılarına ulaşma olanağım soran bir subaya, "Dinyeper'e kadar 320-360 kilometre var; ilkbahar rasputitsa'sma ise 30-35 gün kaldı. Sonucu sen sapta" yanıtını vermişti. (8) Kaçınılmaz sonuçta, eriyen karlar Sovyet ordusundan daha hızlı ilerleyecekti ve Dinyeper hattı Almanlar'ın elinde kalacaktı. Gerçekten de böyle oldu ama çoğu zaman rasputitsa Almanlar'ın aleyhine faaliyet gösterdi. 1941 ilkbaharında süresi uzayınca, işgalin başlangıcındaki çok kritik birkaç

hafta boşa geçti; sonbaharda ise Moskova'ya doğru yapılan ilerlemeyi erteletti. Bozkırların üzerinde ağırlık taşıyabilecek bir yüzey oluşturan buzlanma, o kış geç başlayınca Wehrmacht'ın tankları, istenilen tarihte Moskova'ya ulaşıp kenti ele geçiremeyecek kadar uzakta kalmıştı. Çar I. Nikola ocak ve şubat aylarına "Rusya'nın güvenebileceği iki general" adını vermişti.(9) 1941'de mart ve ekim aylarında rasputitsa ise daha güvenilir generaller olduğunu kanıtlayıp, ülkeyi felaketten kurtarmıştı.

Bu konuyu nasıl özetleyebiliriz? iklim, bitki örtüsü, topografya ve insanların doğal arazi üzerinde yaptığı değişiklikler gibi "sürekli" ve "olası" faktörlerin birbiriyle uyumu, dünya haritası üzerinde askeri ve sivil bölgeleri keskin bir çizgiyle ayırmayı sağlar ve sivil bölgelerin askeri olanlardan çok daha geniş olduğu görülür. Kuzey yarıkürede onuncu ile elli beşinci enlemler arasında Kuzey Amerika'da Mississippi vadisinden Filipinler'e ve Pasifik Okyanusu'nun batısına, yani Greenwich boylamının 90 derece batısından 135 derece doğusuna uzanan bölgede organize ve şiddetli savaşlar değişik zaman dilimleri içinde yer almıştır. The Times Atlas of the World (Times Dünya Atlası) on altı kategoriye ayırdığı bitki örtüsünün içine (tarım için orman alanı açılmadan önce) Karışık Orman, Geniş yapraklı Orman, Akdeniz Makileri ve Kuru Tropik Ormanlar bölümlerini de katar.(lO) Eğer kuzey yarıkürede bu dört bitki örtüsüne sahip bölgeleri bir çizgiyle birleştirirsek, aralarındaki kara ve denizlerde tarihteki bütün savaşların birkaç istisna dışında yer aldığını görürüz. Savaş alanlarına ay olarak bakıldığı zaman ise mevsimlere bağlı olarak değişen ısı, yağmur ve hasat durumuna göre yoğunluk kazandığını görürüz. Örnek olarak ilk üç Edirne savaşının sırasıyla temmuz, ağustos ve yine temmuz aylarında, son üç savaşın ise ağustos, mart ve temmuzda yapıldığını sayabiliriz. Gerçi mart ayı güney Balkanlar'da bile savaşmak için çok erken bir tarih sayılır, eriyen karlardan dolayı nehirler yükselmiştir ama öteki tarihler Akdeniz bölgesinin hasat dönemini izlediği için tahminlere uymaktadır.

Mevsimsel değişiklikler dahilinde, organize savaş alanlarının, coğrafyacıların "birinci seçenek olan araziler" diye tanımladığı,

ağaçlardan kolayca arındırılabilen ve en zengin ürünlerin yetiştirilmesini sağlayan tarım alanlarıyla çakışması gerçekten doğru olabilir mi? Yani haritacılık açısından savaşlar, çiftçiler arasında geçen bir kavgadan başka bir şey değil mi? Bir bakıma ciddi savaşların gideri çok yüksektir ve yakın zamana kadar, bunu karşılayabilen tek iş kolu tarımdı. Gerçi çiftçiler su hakkı ve tarla sınırı gibi konularda kavgadan kaçınmayan ve orduya alındıkları zaman cesurca savaşan askerlerdi ama hayvanlarından ve tarlalarından ayrılmaya gönüllü olmadıkları da biliniyordu. Marx, çiftçileri "ıslah olmaz" diye tanımlarken, kapitalist düzeni yıkmak için oluşturulması gereken devrimci ordularına onları katmanın yararı olmayacağına inanmıştı.(ll) Mao ise farklı düşünüyordu. Eski Yunan'daki savaşlar konusunda soluk kesen bir çalışma yapmış olan Victor Davis Hanson, Batı ülkelerinin o tarihten bu yana yaptığı "nihai savaşların" ilk kez site devletlerinin mülk sahipleri tarafından ortaya atıldığını savunmaktadır. Her şeye karşın Marx önemli bir noktayı açığa vurmuştu. Çiftçiler gerçekten tarlalarına, köylerine ve kavgalarına içtenlikle bağlıdırlar ve ilk seçenek olan topraklan bırakıp, el sürülmemiş arazilere uzanan sınırlara asker olarak yürümeye hiç de hevesli değildirler.

Dinleri ve dilleri ortak olan çiftçi toplumlarının birbiriyle ciddi savaşlara giriştiklerine pek rastlanmamıştır. Buna karşılık sürülen ve sürülmeyen toprakların arasındaki sınırlar çoğu zaman büyük ve pahalı güvenlik önlemleriyle belirlenmiştir: Iskoçya'nın Highland bölgesinin yanındaki Romalılardan kalma Antonine Duvarı, Romalılar devrinde Almanya'nın orman ve tarım alanlarını ayıran limes hattı, verimli Magrip topraklarım Sahra'dan gelen, yağmacılardan koruyan fossatum Africae (Afrika çukuru), Romalıların "Suriye" sınırı olarak bilinen, çölle verimli toprakları Ürdün ve Dicle-Fırat hattından ayıran kalelerle bezenmiş ordu yolları, bozkır yağmacılarına karşı Hazer Denizi'nden Altay Dağları'na kadar 3600 kilometre uzanan Rusya'nın cherta hattı, Hırvatistan'da Sava ve Drava ovalarını Türkler'in kontrolündeki dağlık bölgeden ayıran Habsburg Askeri Sınırı ve en önemlisi Çin Şeddi. Bozkırlardaki göçebe kabilelerin Yangtze ve Sarı Irmak'la sulanan verimli topraklara girmesini önlemek için inşa

edilmiş olan bu duvar öylesine büyük ve öylesine uzun bir sürede tamamlanmıştır ki, arkeologlar tümünün haritasını henüz çıkaramamışlardır.(12)

Koruma altına alınmış sınırlar, bereketli topraklarla, hava koşulları ve toprağın durumu gibi nedenlerle işlenmeye uygun olmayan arazilerde yaşayanlar arasında sürekli bir çekişme olduğunu işaret etmektedir. Bu gerginliği kabul etmek, savaş çıkmasının ana nedeninin yalnızca verimli arazileri ele geçirmek olduğu yanılgısına düşmek değildir. İnsanoğlunun savaşçı ruhu bu kadar basit değildir. Etnik açıdan akraba sayılan, toprağı işleyen toplumlar da bazen öldüresiye savaşlara girişmişlerdir. Çorak topraklarda yaşayanlar ise çoğu zaman inandıkları bir fikir uğruna savaş çıkarmışlardır. Örneğin Hz. Muhammed'in Arap taraftarları sürekli olarak savaşıp toprakları işgal ediyorlardı ama bunun nedeni yalnızca toprak sahibi olmak değil, inançlarının yayıldığı alanı genişletmekti. Makedonyalı Büyük İskender, dünyanın uzak noktalarına doğru sefere çıkmadan önce, Yunan şehir devletlerini kontrolü altına almıştı ve Pers imparatorluğunu adeta zevk için talan etmişti. İskender'den daha büyük çapta saldırılar düzenlenmiş olan Moğollar ise zaferlerinin meyvelerini elde etme yeteneğini gösterememişlerdi. İskender'in generallerinden Diadochi'nin soyundan gelenler, ölümünden 300 yıl sonra Bactria ülkesinde hala yönetimi elde tutuyorlardı; buna karşılık Cengiz Han ya da hemen ardından gelenlerin kurduğu iktidarlar yüzyıl bile sürmemişti. Atalarının Moğol olduğunu iddia eden Tatar Timurlenk, işgal ettiği zengin topraklara hiç değer vermemiş, yakıp yıkıp, yağmaladıktan sonra başka yönlere doğru ilerlemişti.

Yoksul bölgelerden gelenlerin, ele geçirdiklerini çoğunlukla kötüye kullanmış olmaları, savaşların genel olarak yoksulluk içindeki yerlerden zengin topraklara doğru aktığı, aksi yönde bir akımın çok seyrek görüldüğü savını geçersiz kılmaz. Verimsiz topraklar için savaşılmamasmın bir nedeni, uğruna savaşmaya değmemeleri, bir başka nedeni ise buralarda çarpışmanın zor, bazen de olanaksız olmasıdır. William McNeill'in "kıtlık bölgeleri" diye tanımladığı çöl, bozkır, orman ve dağlarda yaşayanlar da kendi aralarında savaşırlar ve bu konuda üstün yeteneklerinden dolayı organize savaşların

kayıtları tutulmaya başladığından beri, zengin devletler tarafından değerlendirilip kullanılırdı. Bu nedenle bazı Avrupa alayları bugün hala hussar (süvari), uhlan (oğlan), jager (avcı) gibi egzotik isimlerini gururla taşımakta ve törenlerde, ayı derisi şapkalar, kılıç kancalı palaskalar, kiltler, aslan postu önlükler gibi barbar devirlerden kalma egzotik aksesuarlar takmaktadırlar. Verimsiz topraklarda yaşayanların yaptıkları savaşlar yoksulluklarından dolayı hacim ve şiddet açısından kısıtlı oluyordu. Ancak zengin topraklara ayak bastıktan sonra gerekli erzağa el koyup ilerleyebiliyor ve zafer kazanma olasılığına yaklaşa biliyorlardı. Buna karşılık tarımla uğraşan toplumlar, başlarına ciddi bir dert açmadan önce yağmacıları topraklarından uzak tutabilmek için sınırlarını güçlendirmeye para ve işgücü harcıyorlardı.

“Kalıcı” ve “olası” faktörlerin savaşı etkilemesinin altına yatan nedenler, son derece karmaşık olarak gözükebilir. Savaşan insanoğlu, diğer zamanlarda davranışlarını akıl, sağduyu ve geleneklerle sınırlasa bile, savaşırken bu sınırları aşıp geçer ama yine de sınır tanımayan özgür iradenin temsilcisi değildir. Savaşların üzerindeki kısıtlamaların nedeni insanların seçimi olmayıp, doğanın emirlerinin yerine getirilişidir. Düşmanlarına haykıran Kral Lear, “Öyle şeyler yaparım ki, -neler yapacağını ben henüz öğrenebilmiş değilim- dünyanın göreceği son dehşet olur,” diye tehdit etmişti ama çok güç durumlarda kalmış olan diğer kralların da öğrendiği gibi, bunu hayal etmek bile çok zordur. Para yetmez, hava kötüleşir, mevsimler değişir, dost ve müttefiklerin yakınlığı biter, insan doğası, bu mücadelenin gerektirdiği güçlüklere karşı isyan eder...

Dünyadaki insan nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar, savaşmak konusunda birbirine zıt duygu ve fikirlerle yüklüdürler. Kadınlar bir savaşın bahanesi ya da nedeni olabilirler; ilkel toplumlarda birinin karısını çalmak kavga çıkarmanın en önemli nedenidir. Bazen de şiddet kışkırtıcılığını en üst düzeyde ortaya koyarlar; Lady Macbeth herkesin tanıdığı, evrensel bir tiptir. Katı kalpli anne oldukları zaman, savaşa giden oğullarının ölüm acısını, korkakça kaçmalarım kabul etmeye yeğlerler.(13) Ne var ki kadınlar adeta tapınılacak savaş komutanları olabilirler; taraftarlarından bir

erkeğin asla sağlayamayacağı fedakarlık ve bağlılığı sağlayıp, dişiliklerinin karmaşık kimyasıyla yoğururlar.(14) Her şeye karşın, birkaç önemsiz istisna dışında, her zaman ve her yerde kadınlar savaşmak eyleminden uzak durmuşlardır. Erkeklerin kendilerini tehlikelerden korumasını isterler ve savunma konusunda başarısızlığa uğradıkları zaman onları şiddetle kınarlar. Ailenin erkeği bir komutanın peşinden gittiğinde, kadınlar ordu bandolarını izlemiş, yaralıları tedavi etmiş, tarlalarda çalışmış, sürülerle uğraşmışlardır. Hatta kendilerini korumaları için erkeklere siperler kazmış ve silah üreten atölyelerde çalışmışlardır. Ama kadınlar savaşmazlar. Kendi aralarında pek kavga etmedikleri gibi, askeri açıdan savaş tanımlamasına giren eylemlere katılmazlar. Eğer savaş, tarih kadar eski, insanoğlu kadar evrensel ise, artık yalnızca erkeklerin tekelinde olan bu eylemin son derece önemli sınırlarına girmek zorundayız.

İNSANLAR NİÇİN SAVAŞIR?

İnsanlar niçin savaşır? Taş devrinde de savaşırlar mıydı, yoksa ilk insanlar saldırgan değiller miydi? Toplum ve davranış bilimleri uzmanları bu sorular üzerinde şiddetle savaşmaktadırlar. Belki de askeri tarihçiler, insanların niçin birbirlerini öldürdükleri konusunu düşünmeye zaman ayırsaydılar daha iyi tarihçi olabilirlerdi. Toplum ve davranış bilimi uzmanları İse bunu araştırmaktan kaçınamazlar, çünkü birey olarak insan ve toplum, üzerinde çalıştıkları konuları oluştururlar ve çoğunlukla insanlar toplumun ortak çıkarları için işbirliği içindedirler. Eğer işbirliği ilkesinden sapmalar olmasaydı, toplum ve davranış bilimi uzmanlarına yapacak iş kalmayacaktı. Onlardan açıklama bekleyen konular ise, insan davranışlarının önceden tahmin edilemeyen yönleri ve özellikle şiddete yönelik davranışların bilinmezliğidir.

Birey ve grup davranışları konusundaki çalışmalar değişik yönlere doğru açılırlar ama tartışmaların er ya da geç döndüğü ortak bir noktalan vardır: insan yapısal olarak mı şiddete yöneliktir yoksa bu potansiyeli, maddesel faktörlerin etkisiyle mi kullanıma girer? Her insan tekme atıp, ısırabildiği için şiddet potansiyelinin varlığı konusunda tartışmak bile gerekli değildir. “Materyalist” görüşe inananlar, kendi savlarının, “doğal yapı” savını çürüttüğünü ileri sürerler. Doğallık taraftarı olanlar ise materyalistlere karşı birleştikleri halde kendi içlerinde kesin bir biçimde ikiye bölünürler, insanın yapısından dolayı şiddete yatkın olduğunu iddia eden azınlık grubu, aradaki benzerliği kabul etmeseler de, Hıristiyan teologların Hz.Adem’in günahı ve fıtri günah doktrinlerine yaklaşırlar. Grubun çoğunluğu ise bu tanımlamayı reddetmektedir. Şiddet hareketlerini, kusurlu bireylerin hatalı davranışları ya da birtakım dürtülere ve tahriklere tepki olarak kabul ederler ve eğer şiddeti ortaya çıkaran dürtüler tanımlanıp ortadan kaldırılabilirse, insanların birbirine karşı davranışlarından şiddet öğesinin tümüyle silineceğini öne sürerler.

Doğallık taraflısı olan iki görüşün arasındaki tartışmalar geniş yankılar uyandırmıştı. 1986 Mayıs'ında Seville Üniversitesinde yapılan toplantıya katılanların büyük bir çoğunluğu, UNESCO'nun Irk Raporu'ndan örneklenen bir bildiri hazırlayıp, şiddetin insanın doğal yapısında bulunduğu inancını kınamışlardı. Seville Bildirisindeki beş madde "Bilimsel açıdan yanlış olan" diye başlamakta, her birinin onaylanması beklenmektedir. Maddelerin tümü, şiddetin insanın yapısından kaynaklandığı tanımını tümüyle reddetmektedir. Ayrıca "savaşmaya yatkınlık kalıtsal olarak hayvan atalarımızdan bize geçmiştir" ve "savaş ve diğer şiddete yönelik davranışlar insan yapısına genetik olarak programlanmıştır", "insanoğlunun evrimi sırasında, şiddete yönelik davranışlar, diğer davranışlara oranla daha fazla seçilmiştir", "insanların beyni şiddete yatkındır", "savaşlar içgüdüler ya da benzer dürtülerden çıkar" gibi kavramlar tümüyle reddedilmektedir.(l)

Seville Bildirisi epey destek gördü; örneğin Amerikan Antropoliji Derneğince kabul edildi. Ne var ki savaş tarihinin çok eskilere dayandığını ve Yeni Gine dağlarında günümüze dek "Taş Devri" yaşamını sürdürmüş insanların savaşa yatkınlığının kuşku götürmediğini bilen, kendi içindeki şiddet eğilimini fark eden ama taraf tutabilecek derecede genetik ya da nöroloji bilgisi olmayan sıradan kişilere yardımcı olamaz. Her şeye karşın, doğallık yanlısı iki grup arasındaki tartışmalar materyalistlerle olan tartışmalar kadar önemli ve temel niteliktedir. Silahsızlanmanın etkili olduğu, dünyayı ilgilendiren olaylarda hümanitarizm doktrininin uygulandığı, insanlık tarihinin en umut verici döneminde, sıradan insanlar Seville Bildirisi'ni yayınlayanların doğru yönde olduklarından emin olmak istiyorlar. İnsanoğlunun son iki yüzyılda yaşamın maddesel koşullarını daha iyiye götürmek konusunda gösterdiği başarı, materyalist görüşün organize şiddet açıklamasına destek vermektedir. Salgın hastalıkları, açlığı, cahilliği, beden gücü harcamasının getirdiği zorlukları yenen çabaların savaşları da ortadan kaldırabileceği umudunu yaymaktadır. Savaşlar ortadan kalktığı takdirde Taş Devri'nden günümüze dek süren savaş tarihi, yalnızca antika meraklılarının ilgisini çeken bir konu haline gelecektir

ve Newton öncesi fen bilimlerine gösterilen ilgi ya da dünyanın keşfi gibi günlük yaşama etkisi olmayan bir şekil alacaktır. Bunlara karşın eğer Seville Bildirisi'ni hazırlayanlar yanılıyorlarsa, eğer şiddet konusunda natüralistlerin açıklamalarını kınamaları yalnızca iyimserlik ifadesiyse, materyalist görüş de yanlış demektir. Yüzyılın sonunda savaşların sona ereceği konusundaki beklentilerimiz de yanlıştır. Bu nedenle natüralist görüşü paylaşan hem iyimser hem de kötümserlerin açıklamalarına kulak vermek gereklidir.

SAVAŞ VE İNSAN DOĞASI

Şiddet ile insan yapısı üzerindeki çalışmalarında bilim adamları belki de ön yargılı olarak beynin lenf sistemini “saldırı merkezi” olarak tanımlamaktadırlar. Üç hücre grubundan oluşan bu sistem, merkezi beynin aşağı kısmında yer almaktadır ve her üç hücre grubu da hasar gördüğü ya da elektrik dürtüsü aldığı zaman kişinin davranışlarında değişiklik oluşturur. Örneğin erkek farelerin hipotalamüsu hasar gördüğü zaman saldırganlıkları azalır ve cinsel güçleri yok olur, buna karşılık elektriksel dürtü saldırganlıklarını artırır. Elektrikle uyarılan fareler “yalnızca daha güçsüz olanlara saldırdıkları için, saldırı yönünün beynin başka bir noktasından kontrol edildiği anlaşılmaktadır.(2) Daha güçsüzlerden söz edilmesi önemlidir, çünkü çok eski tarihlerden beri sürdürülen incelemeler, sürü halinde gezen hayvanların tıpkı kümes hayvanlarının örneklendirdiği gibi bir hiyerarşik düzen kurduklarını göstermektedir.

Korku, nefret ve tehditlere karşı tepkilerin saldırganlığa ve aynı zamanda savunmaya dönüşmesinin kaynağını nörologlar beynin lenf sisteminde aramaktadırlar. Ayrıca lenf sisteminin, gelen duyumsal bilgilerin işlemden geçtiği beynin ön loblarıyla son derece karmaşık bir ilişkisi olduğunu ısrarla belirtmektedirler. A.J. Herbert’a göre, ön loblar, “saldırgan davranışları düzenleyen ve kullanan” kısımlardır; ön loblar hasar gördüğü zaman, insanlarda “kontrol edilemez şiddetli saldırganlık patlamaları” ortaya çıkar ve “bunların ardından pişmanlık duygusu gelmez”.(3) Kısacası saldırganlık alt beynin bir işlevidir ve üst beynin kontrolüne boyun eğer. Beynin çeşitli kısımları arasında iletişim nasıl sağlanır? Bunun bir yolu kimyasal geçirgenler diğeri ise hormonlardır. Bilim adamları serotonin adı verilen bir kimyasal maddenin azalması halinde saldırganlığın arttığını keşfetmişlerdir ve serotoninin akışını kontrol eden başka bir madde olup olmadığını araştırmaktadırlar. Buna karşılık hormonlar çok kolaylıkla tanımlanabilir. Erkeklerin testislerinin salgıladığı testosteron

hormonunun saldırganlıkla yakından ilgisi vardır ve yoğunluk farklılıklarına sık rastlânmaktadır. Erkek ya da dişi insanlara verildiği zaman saldırgan davranışlarda artış saptanmıştır. Genel olarak erkeklerde testosteron düzeyinin yüksekliği saldırganlığı arttırırken, düşüklüğünün cesaretsizliğe ya da dövüşme yeteneğinin yok olmasına yol açmadığını söyleyebiliriz. Hadım edilmiş muhafızların ve ünlü Bizanslı general Narses'in başarıları bu noktayı kanıtlamaktadır. Bilim adamlarının üzerinde durdukları bir nokta ise, hormonların etkilerinin, içinde bulunulan şartlarla yumuşayabileceği yani, alınacak riskin hesaplanmasının içgüdünün harekete geçmesini engelleyeceğidir.

Kısacası nöroloji, saldırganlığın beynin içinde nasıl başladığım ve nasıl kontrol altında tutulduğunu açıklamayı henüz başaramamıştır. Buna karşılık genetik dalında, kalıtım ile "saldırganlığın seçimi" arasında bir ilişki olduğu ortaya çıkarılmıştır. 1858'de Damin, doğal seçim fikrini ortaya atınca, değişik konularda çalışan uzmanlar, bunu yadsınmaz bir bilimsel temele oturtmak için çabalamışlardı.Darwin'in ilk çalışmaları canlı türlerini dıştan incelemeye dayanıyordu. Ortamlarına daha iyi uyum gösteren bireylerin hayatta kalma olasılıklarının daha yüksek olduğunu ve kendilerinden sonraki kuşağın ebeveynlerinin özelliklerini taşıyacağını, daha az uyum gösterenlere oranla sayılarının daha yüksek olacağını ve sonucunda bağlı bulundukları canlı türüne tümüyle hükmedebileceklerini ileri sürmüştü. Çağdaşı Lamarck'ın itirazına karşın, ebeveynlerinin yalnızca kalıtsal yolla sahip oldukları özellikleri çocuklarına verebileceklerini, sonradan elde ettiklerini veremeyeceklerini öne sürmüştü. Mutasyon adını verdiğimiz süreçle, özelliklerin daha iyi uyum sağlamak için nasıl değişim gösterdiklerini ise Darwin açıklayamamıştı. Gerçekten de ilkel organizmaların nasıl bir değişim sürecinden geçip, on binlerce değişik türün ortaya çıkmasına neden oldukları henüz açıklığa kavuşmuş değildir.

Yine de mutasyon gözlemlenebilir ve saldırganlık değişimi bunun bir biçimidir. Ayrıca saldırganlık, hayatta kalma olasılığını arttıran genetik bir kalıtımdır. Eğer yaşam bir kavgaysa, düşmanca koşullara karşı durabilenler daha uzun yaşarlar ve karşı durma olasılığı yüksek

yeni kuşak üretirler. Richard Davkins'in The Selfish Gene adıyla yayımlanan yeni kitabı, bu sürecin yalnızca genetik bir miras olmayıp, doğrudan doğruya genlere bağlı olduğunu savunmaktadır. (4) Genetik deneyler bazı denek hayvanların soylarının diğerlerinden daha belirgin bir biçimde saldırgan olduklarını ve bu özelliklerini yavrularına aktardıklarım ortaya çıkarmıştır. Yine bu konuda yapılan çalışmalar abartılı saldırganlığın çok seyrek rastlanan bir gen yapısı ile ilgili olduğunu da kanıtlamıştır. Bu örneklerin en iyi bilineni erkeklerde görülen XYY kromozomudur. Yaklaşık binde bir erkek, normal olan bir yerine iki Y koromozomuna sahip olur ve XYY grubunda saldırgan suçluların sayısı oldukça yüksektir.(5)

Mutasyon yoluyla ortama başarılı bir biçimde uyum sağlamak olasıdır ve genetik mühendisliği ile saldırgan tepkilere sahip olamayan canlılar yaratmak düşünebilir ama bunların hayatta kalabilmeleri için her türlü tehdit unsurundan uzak bir ortam oluşturmak gereklidir. Dünya yüzünde böyle bir ortam bulunmadığı gibi bunu yaratmak da olanaksızdır. Saldırganlık duygularından tümüyle arınmış bir insan soyu, yalnızca iyi koşulların bulunduğu bir ortamda yaşasaydı, yine de hastalıkları yaratan organizmaları, bunları barındıran böcekleri ve küçük hayvanları, ayrıca bitki örtüsü içinde yiyecek için bir-biriyle rekabet eden daha büyük hayvanları öldürmek zorunda kalacaktı. Saldırgan tepkilerden yoksun olan canlıların gereken çevre kontrol sistemini nasıl sağlayabileceğim anlamak çok güçtür.

Çok açıkça görülen bir nokta ise "insan yapısal olarak saldırgandır" fikrini savunanlar ve karşıt görüşlü olanların kendi savlarına olanca güçleriyle savunuyor olmalarıdır. Karşıt görüşte olanlar, sağduyuya da karşı çıkmaktadırlar. Yapılan gözlemler, hayvanların başka türden olanları öldürdükleri gibi kendi aralarında da savaştıklarını ve bazı türlerin erkeklerinin bu savaşı taraflardan biri ölene kadar sürdürdüklerini göstermektedir. Saldırganlığın insanoğlunun genetik mirasının bir parçası olma olasılığım ortadan kaldırmak için, hayvanlar dünyası ile arasındaki tüm genetik bağlantıları yadsımak gerekir ki bu durumu yalnızca, her bireyin ruhunun ayrı ayrı yaratılmış olduğu kuramına inanan Kreatonistler

kabul etmektedir. Birinci neden saldırganlığın sınırlarını fazla geniş tutmaktır. Bu grubun çoğunluğu, “dolayısıyla ya da özgün saldırganlık” diye tanımlanan “belirli nesneleri elde etmek ya da tutmak; istenen faaliyetlere, pozisyonlara ulaşmak” için ortaya çıkan saldırganlık ile “düşmanca ya da tepkisel” diye adlandırılan “başka bir bireyi yaralamak ve rahatsız etmeye” yönelik olup, “başkalarının davranışları sonucu doğan ve savunma amaçlı ya da tepkisel” olarak nitelendirilen saldırganlık arasında tartışmasız bir ayırım yapmaktadır. (6) Saldırganlık ile kendini savunma arasında ise mantıksal bir ayırım vardır ve sözü edilen çoğunluk, her üç tip davranışın benzer olduğunu ve beynin aynı bölgesinden ortaya çıktığını kanıtlasa bile, bu ayırım geçerliliğini korur, insan yapısal olarak saldırgandır fikrini savunanların ortaya attığı bu birleştirme kuramı, lenf sisteminin dışında kalan beynin bölümlerine gereğinden az önem verdiklerini göstermektedir. Gözlemlenmiş olduğu gibi, “saldırgan davranış sergileyen tüm hayvanlar, bunun düzeyini ayarlayabilen genlere sahiptirler.” Saldırgan dürtüler, kaçış olanağına yönelik tehditler ve risk hesapları ile dengelenirler ve bu dürtülerin değiştirilebilirliği özellikle insanlarda görülen “savaş ya da kaç” diye tanımlanan davranış biçimi ile örneklenir.) Sonuç olarak bilim adamlarının yalnızca bilinen duyguları ve tepkileri tanımlayıp sınıflandırmakla yetindiklerini söyleyebiliriz. Artık korku ve öfkenin beynin alt bölümündeki sinirsel dokudan kaynaklandığını, üst beynin tehdit olarak tanımladığı dürtülerle harekete geçtiğini ve her iki bölge arasında kimyasal ve hormonal bağlantılar olduğunu, bazı genetik kalıtların saldırganlığın dozunu ayarladığını biliyoruz. Ama bilim, bir bireyin ne zaman saldırganlaşacağını önceden tahmin edemez. Ayrıca niçin bazı birey gruplarının birleşip diğerleri ile savaştığını açıklayamaz. Savaşmanın kökünde yatan bu olayı çözebilmek için psikoloji, etoloji ve antropolojiye yönelmek zorundayız.

SAVAŞ VE ANTROPOLOGLAR

Önceleri saldırganlığın cinsel dürtülerin bastırılması sonucu ortaya çıktığını savunan Freud, şiddet eğilimi kuramları için psikolojik bir temel kurmuştur. iki oğlunun da takdir kazanarak çarpıştığı, ama yarattığı trajediyle onu etkileyen Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise daha karamsar bir görüşe sahip olmuştur. (8) Why War? (Neden Savaş?) adıyla kitap haline getirilen Einstein ile yazışmalarında "insanın içinde nefret ve mahvetme arzusu vardır" diye açıklamakta ve bu duygunun ancak "gelecekteki savaşların alacağı biçim konusunda haklı bir korku" oluştuğu takdirde dengelenebileceğini öne sürmektedir. Freudçular'm "ölüm dürtüsü" diye tanımladıkları bu kuram, temel olarak bireyi konu almaktadır. 1913'te yayımlanan Totem and Taboo adlı eserinde Freud'un ileri sürdüğü grup saldırganlığı kuramı edebi antropolojiye yaklaşmaktadır. Pederşahi ailenin temel toplumsal birim olduğunu ve içindeki cinsel gerginlikten dolayı parçalandığını önermektedir. Pederşahi aile babasının aile içindeki tüm kadınlar üzerinde cinsel hakkı olduğu için, bu konuda yoksunluğa düşen erkek çocukları onu öldürüp yemişlerdir. Suçluluk duygusuna kapılınca da ensesti yasaklamışlar ve aile dışından evliliği gündeme getirmişlerdir. Bunun sonucunda başkasının karısını kaçırma, ırza tecavüz olayları ve aileler arası, kabileler arası savaşlar çıkmaya başlamıştır. İlkel toplumla-rm incelenmesinde bu olayların örneklerine çok sık rastlanmaktadır.

Totem and Taboo tümüyle hayal ürünü bir eserdir. Günümüzde etolojinin (kavim özellikleri bilimi) yeni kavramları arasında psikolojik kuramlar hayvanların davranışları üzerindeki çalışmalarla birleştirilip grup saldırganlığı konusunda daha ayrıntılı açıklamalar ortaya atılmıştır. "Toprak sahiplenme" fikri Nobel ödüllü Konrad Lorenz'in çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Hem doğal hem de kontrollü ortamlardaki hayvanların davranışlarını inceleyen Lorenz, saldırganlığın doğal bir "dürtü" olduğunu, enerjisini organizmadan

aldığını ve uygun bir tahrikle harekete geçildiği anda ‘boşaldığını’ öne sürmektedir. Hayvanların çoğunda, hemcinslerinin saldırganlığını yatıştırma yeteneği vardır ve gerek geri çekilme gerekse boyun eğme belirtileri göstererek bunu ortaya çıkarırlar. Lorenz insanların da önceleri aynı biçimde davrandığını ama av silahlarını yapmayı öğrenince, bulundukları toprakları gereğinden fazla kalabalıklaştırmayı başardıklarını iddia etmektedir. Bireyler sahip oldukları toprakları korumak için birbirlerini öldürmeye başladılar ve silahların kullanılması duygusal açıdan öldüren ile öldürülen arasına bir mesafe koyduğu için boyun eğme yanıtları gitgide zayıflamıştır. Yaşamını sürdürebilmek için başka cins hayvanları öldüren avcı olmaktan çıkan insanoğlu hemcinslerini öldüren saldırgan katil haline girmiştir. (9)

Lorenz’in toprak sahiplenmesi kuramını geliştiren Robert Ardrey, bireysel saldırganlığın grup saldırganlığı biçimine dönüşmesini açıklarken, insanların topluca avlandıkları takdirde daha başarılı olduklarını fark edip, tıpkı sürüler halinde ava çıkan hayvanlar gibi davranmaya alıştıklarım ve ortak toprakları üzerinde işbirliği yaparak bir çeşit toplumsal organizasyonun temelini attıklarını ve işlerine karışan diğer insanlarla savaşma dürtüsünü kazandıklarını öne sürmektedir. (10) Ardrey’in avcılık savından yola çıkan Robin Fox ile Lionel Tiger, erkeklerin niçin toplum lideri olduklarına bir açıklama getirmeye çalışmışlardır. Dediklerine göre, avcı grupları yalnızca erkeklerden oluşuyordu ve bunun nedeni erkeklerin daha güçlü olmaları değil, kadınların varlığının biyolojik düzensizlik yaratacağı düşüncesiydi. Ayrıca yararlı olabilmesi için avcı gruplarının bir liderin çevresinde oluşması gerekiyordu ve binlerce yıl besin sağlama görevini üstlenen saldırgan erkek liderler, tüm toplumsal düzenlemelerin özelliklerini ve biçimlerini saptama görevini de üstlendiler. (11) Lorenz, Ardrey, Tiger ve Fox’un, insan ve hayvan davranış bilimcilerinin çalışmalarına dayanan kuramları, toplumsal bilimlerin en eski dalının uzmanları olan antropologlar tarafından hoş karşılanmadı. Etnografinin uzantısı olan antropoloji halen yaşamlarını sürdüren ‘ilkel’ insanları doğal ortamları içinde inceler ve etnografiye dayanarak uygar toplumların yapılarına ve

başlangıçlarına yanıtlar bulmaya çalışır. 18. yüzyıl etnografları Latifau ile Demeunier, üzerinde çalışma yaptıkları toplumlarda savaşın en önemli faktörlerinden biri olduğunu görmüşler ve örneğin Kızılderililer konusundaki araştırmaları 'ilkel' savaşlar açısından paha biçilmez tanımlar yaratmıştır. (12) Tanımlayıcı etnografi daha sonraları antropolojiye dönüştü çünkü 19. yüzyılda Darvvin kuramlarının taraftarları ve karşıtları bu alanı ellerine geçirdiler ve günümüze dek süren 'doğallık/eğitim' tartışmalarını başlattılar. 1874'te Darwin'in yeğeni Francis Dalton tarafından başlatılan bu tartışmaların içeriğinden savaş konusu bir süre sonra çıkarıldı. 19. yüzyıla özgü bir yöntemle, insanın üst değerlerinin alt değerlerinden daha güçlü olduğunu savunan ve bu mantık açısından işbirliğine daha yatkın toplumsal yaşamlar kurulabileceğini öne süren eğitim ekolü, antropolojik araştırmalarının odak noktasını politik kurumların başlangıcında yoğunlaştırmayı başardı. Bu başlangıcın aile, klan ve kabile ilişkilerinde aranması gerektiğini ve savaşmanın da dahil olduğu dış ilişkilerde bulunmayacağını öne sürmüşlerdi. Eğitim ekolüne dahil olan ve toplumcu Darwinciler diye bilinen bir grup, çekişmelerin değişimin aracı olduğuna sıkı sıkıya bağlı kaldıkları için bu görüşü paylaşmıyordu ama sonunda azınlıkta kalmışlardı. (13) Eğitim ekolü, tartışmayı, ilkel toplulukların akraba ilişkileri incelendiği zaman, daha 140 karmaşık, kan bağı bulunmayan ilişkilerin şeklinin de ortaya çıkacağı yöne çekmişti.

Akrabalık konusu ebeveynlerle çocukların, çocukların birbirleriyle ve daha uzak akrabalarıyla olan ilişkilerini kapsamaktaydı. Bu ilişkilerin devletlerin kurulmasından çok önceye dayandığı hiç gündeme getirilmemişti. Ayrıca devlet ile ailenin birbirinden tümüyle farklı iki kurum olduğu da konu edilmemişti.' Önemli olan nokta, devletin aile kurumundan çıktığını ve akraba ilişkilerinin devletler arası ilişkileri yönlendirip yönlendirmediğini açığa kavuşturmaktı. Eğitim ekolünün liberal görüşü, bir devletin içindeki ilişkilerin mantıksal seçimlerle kurulup yasalarla sabitleştirilebileceği konusunda kanıtların ortaya çıkmasını gerektiriyordu. Bu nedenle baskı altında kalan antropoloji, ilkel toplumlardaki akrabalık ilişkilerinin, günümüz liberal devletlerinin politikasını belirlediğini

kanıtlamak için örnekler bulmak zorunda bırakıldı. İstenilen yöne çekilebilecek ve özellikle akrabalık ilişkilerini güçlendiren efsane ve geleneklerle bezenmiş şiddete giden yolu açan örneklerin sayısı çoktu ve eğitim ekolü bunların hepsini kendi çıkarına kullandı.19.yüzyılın sonunda antropologlar akrabalık bağlarının insan ilişkilerinin özünü oluşturup oluşturmadığını tartışmak yerine, aynı dönemde değişik yerlerde ortaya çıkmış olan yaratıcı uygarlıkları örnek olarak alıp, bunların bir merkezden başlayıp dağıldıklarını mı, yoksa bağlantısız olarak mı oluştuklarını incelemeye başlamışlardı.

Bu kaynak araştırması kişileri yenilgiye götürüyordu, çünkü üzerinde çalışma yapabildikleri en ilkel toplumlar bile esas durumlarından çok farklıydılar. Hepsi herhangi bir biçimde değişime uğramış ya da diğerleriyle iletişim kurarak etkilenmişti. Antropologların bu gereksiz çabası, 20. yüzyılın başında Amerika'ya göç eden Alman asıllı Fransız Boas'ın kaynak araştırmasının sonuçsuz kalacağı konusundaki tartışma kabul etmez sözleriyle sona erdi. Boas, antropologların yeterince geniş bir araştırma yaptıkları takdirde uygarlıkların kendilerini devam ettirdiklerini ortaya çıkaracaklarını öne sürdü ve bu devamlılık her zaman rasyonel olmadığından, modern politik şekillerin onaylanması için eski uygarlıkların taranmasının sonuç vermeyeceğini açıkladı. İnsanoğlu var olan kültür ve uygarlık biçimlerinden herhangi birini seçmek konusunda özgür olmalı ve kendisine en uygun bulduğunu uyarlamalıydı. (14) Kültürel Saptama adıyla bilinen bu akademik doktrin Boas'ın asistanı Ruth Benedict'in 1934'te yayımlanan Patterns of Culture adlı eseriyle yaygın bir ün kazandı ve antropoloji konusunda tüm zamanların en etkileyici yapıtı olarak tanımlandı. Hatta Sir James Frazer'in mitoloji konusundaki The Golden Bough (on bir cilt 1890-1915) adlı yapıtını bile göldede bıraktı. (15) Benedict, daha baskıcı olan Apollon ve daha uysal olan Dionysia kültür ekollerinin varlığını ortaya atmıştı. Dionysian görüşü, Boas'ın genç öğrencisi Margaret Mead'in 1925'te Güney Denizlerine yaptığı yolculuğun sonucu olarak zaten yaygın bir ilgi toplamıştı. Margaret Mead, Corning of Age in Samoa adlı yapıtında, kendisiyle mükemmel bir uyumluluk içinde yaşayan bir toplumla karşılaştığını

anlatıyordu. Bu toplumda akrabalık bağları neredeyse görünmez bir biçime gelmişti; ebeveyn otoritesi, genişlemiş aile sevgisi içinde erimişti; çocuklar öncelik kazanmak için rekabet halinde değildiler ve şiddet kavramı neredeyse hiç bilinmiyordu.

Varlığının farkında olmasalar bile, Corning of Age in Samoa, feministler, modern eğitimciler ve ahlak kuramcıları için kutsal kitap sayılır. Anglo-Sakson dünyasındaki antropologlar üzerinde Kültürel Saptamacılığın bambaşka bir nedenle derin bir etkisi görüldü. İmparatorluklarının uçsuz bucaksız toprakları, alan çalışmalarını kolaylaştırdığı için etnografi konusunda lider durumundaki İngilizler, bu doktrinin dürtülerinin önemini kabul ettiler ama entelektüel kesinliğe karşı çıktılar. İnsanın doğası ile materyalist gereksinimlerinin, içinde bulunduğu uygarlığı seçme özgürlüğü kadar önemli olduğu konusunu Kültürel Saptamacılığın reddetmesi, uzmanlarda tatminsizlik yarattı. Margaret Mead'den on yıl önce Güney Denizlerinde çalışmalar yapmış olan başka bir Alman asıllı göçmen Bronislaw Malinowski'nin etkisi altında kalarak, daha sonraları Yapısal İşlevsellik olarak tanımlanacak olan bir seçenek ileri sürdüler. (16) Bu başlık iki felsefenin birleşmesine işaret ediyordu. Her toplum biçiminin ortamına uyum göstermesinin bir işlevi olması tümüyle Danvinci bir görüşü kapsıyordu. Basit bir örnek olarak toprağı yakıp yıkan tarımcıları ele alabiliriz. Toprağın verimsiz olduğu ormanlık bölgelerde bulunanlar, yaşamlarını sürdürebilmek için ağaçları kesip bir iki mevsim ürün alıp, domuzlarını semirttikten sonra başka yere taşınmayı uygun görmüşlerdi. Bu tip toplumlarm ortamlarına 'uyumlu' kalmalarını sağlayan kültürel yapıları ilk bakışta çok basit gibi görünür ama aralarında yeterince uzun süre kalan etnograflar şaşırtıcı bir karmaşıklığı olduğunu fark etmişlerdi.

Yapıcı İşlevciler, Kültürel Saptamacıların gerekli gördüğünden çok daha ayrıntılı araştırmalara girmişlerdi. Toplum yapısının işlevi nasıl desteklediğini belgelemek için topladıkları kanıtlar, ne var ki akrabalık ve efsane olarak bilinen iki kategoriye de girmiyordu. ikinci Dünya Savaşı ve sonrasına kadar, her iki sınıfın arasındaki ilişkileri gitgide karmaşık bir şekle bürünen, neredeyse özel bir dille tartışıp durdular. Savaş sonrasında ünlü Fransız uzman Cla-ude Levi-

Strauss, yapının işlevden daha önemli olduğunu ortaya çıkarınca, tartışmalar daha da kızıştı. Freud'un tabu kavramından yola çıkıp, psikanalizin vermeyi başaramadığı temeli bu kuram sağladı. Levi-Strauss, ilkel toplumlarda ensest ilişkilere karşı efsanelerle desteklenen bir tabu olduğunu öne sürüp, aileler ve kabileler arası alışveriş ile buna uyum sağlandığını ve bu takaslarda en değerli malın kadınlar olduğunu öne sürüyordu. Takas sistemleri karşılıklı öfke ve kin duygularını aynı düzeyde tutuyor; kadınların değiş tokuş edilmesi ise ensesten kaçınma yollarını kolaylaştırıyordu. (17)

Antropoloji öyle bir hale geldi ki, toplumların kendine yeterli olma şeklini nasıl korudukları dışındaki tüm açıklamalar önemini yitirdi. İlkel toplumlarda çıkan kavgaların en önemli nedeninin kadınlar olduğunu biliyordu antropologlar ama bunun sonucu olan savaş konusuna el atmayı reddediyorlardı. Dünyanın tanık olduğu en kötü savaşın ertesinde yazan Levi-Strauss ve kendi kuşağının en önemli ismi olan İngiliz Edward Evans-Pritchard bu konuya girmemeye özen göstermişlerdi. Flatta Evans-Pritchard 1941'de Etiyopya'da İtalyanlar'a karşı savaşan gaddar bir kabilenin başında yer almıştı ve kabile savaşçılarının eski yöneticilerinden aldıkları intikamın dehşeti, yaşamının sonuna dek karabasan gibi sürüp gitmişti. (18) Her iki dünya savaşının yapısı ve özellikle Birinci Dünya Savaşımın siperlerde yer alan kanlı sahneleri antropolojik araştırmalar için haykırıyordu ama antropologlar bu çağrıya kulaklarını tıkamayı yeğlediler.

Bunun nedenlerinden biri, meslektaşlarının savaş konusunun önemini reddetmelerine tepki olarak bir antropologun neredeyse bir meslek suçu sayılacak bir kitap yaymlamasıydı. Amerikalı antropolog Harry Turney-High, kendi kuşağının diğer uzmanları gibi araştırmalarının büyük bir kısmını etnografların tanıdığı en savaşçı insanlar olan Amerikan yerlileri üzerinde yapmıştı ve Primitive Warfare adlı yapıtını 1949'da yayınlamıştı. 1942'de orduya katılmak üzere üniversiteden ayrılan Turney-High, şans eseri olarak bir süre sonra tümüyle ortadan kalkacak olan bir süvari bölüğüne alınmıştı. At üzerinde savaşan, eğitim görmüş bir insanın görüşleri tahmin edileceği gibi insanoğlunun hayvanlar dünyası ile ilişkilerinin

başlangıcına kadar gitmişti. Turney-High'ın çağdaşı olan Alexander Stahberg, son Alman süvari birlikleri hakkında, Atların toplu halde davranışlarını anlayabilmek için, muhakkak bir süvari bölüğü ile birlikte at binmiş olmalısınız, çünkü atlar içgüdüsel olarak sürü halinde dolaşan hayvanlardır' diye yazmıştı.(19)Turney-High'in yaptığı kılıç talimleri, etnografların ilk savaşlar konusunda yazdıklarının ne denli yetersiz olduğunu fark etmesine yol açmıştı.

Toplumbilimcilerin savaşı, savaş araçlarıyla karıştırmak konusunda gösterdikleri ısrarcı tutum, yazdıklarının açıklığa kavuşturmadığı noktalar kadar şaşırtıcıdır... askeri tarihin en basit yönleri hakkında hiçbir bilgi bulunmuyor... İkinci sınıf güçlerin profesyonel orduları içinde, toplum bilimciler kadar aklı karmakarışık, küçük rütbeli bir subay bulmak bile oldukça zordur. (20)

Turney-High haklıydı. Barut devrinde yaralı askerlerin suratlarından cerrahların en çok silah arkadaşları tarafından kırılmış kemik ve dişlerinin toplandığını, dünyanın en ünlü silah ve zırh koleksiyonunun yöneticisine laf arasında söylediğimde, bu saygın kişinin yüzünde dolaşan tiksinti ifadesini hiçbir zaman unutamadım. Sanatsal açıdan çok yakından tanıdığı silahların, onları kullanan askerler üzerinde nasıl etkileri olduğunu hiç düşünmemiş olduğu belliydi. Turney-High bu konuda, "Bu sivil tutum sonucunda dünyanın dört bir yanından toplanmış silahların, sınıflandırıldığı, sergilendiği ama kesinlikle anlaşılmadığı yüzlerce müze açılmıştır" (21) demişti. Meslektaşlarına, yaşam biçimlerini inceledikleri insanların karanlık ve saldırgan yönleri olduğunu anımsatıyor, törenlerde taşıdıkları silahların amaçlarının kafataslarını kırmak, etleri delmek olduğunu gösteriyor ve akrabalık sistemlerini eşit düzeyde tutmak için kurdukları takas mekanizmalarındaki herhangi bir tersliğin açabileceği ölümcül sonuçlan gözler önüne seriyordu. Bazı ilkel toplumların askerlikten uzak bir yaşam biçimi sürdürdüklerini yadsımıyordu Turney-High. Bazı insanların kendi başlarına bırakıldıkları takdirde, Margaret Mead'ın Samoa'da karşılaştıkları gibi barış ve huzur dolu bir yaşam biçimini seçerek mutlu olduklarını itiraf ediyordu. (22) Ama birkaç istisnanın dışında savaşın her zaman görülebilen evrensel bir eylem olduğu konusunda kesin tutumunu

sürdürüyor ve diğer antropologların bunu iyice anlamaları için acımasızca davranıyordu.

Etnograflar ellerinden gelenin en iyisini yaparak kültürle ilgili her noktayı tanımlar, sınıflandırır ve koordine ederler. Savaş konusunu ayrıntılı olarak tartışmaktan kaçınmazlar; çünkü insanların en önemli maddesel-olma-yan düşünce sistemidir bu. Ama bunun çekirdeğini oluşturan, 'Bu grup insan nasıl dövüşür?' sorusu asla konuya dahil edilmez. Araştırmacılar pastanın kremasını ayrıntılı olarak incelerken, pastanın kendisini gözardı etmişlerdir.

Süvari bölüğüne katılan bu antropolog, değişik toplumların nasıl dövüştüklerini incelemek için Polinezya'dan Amazon havasına, Zululand'den Kızılderililer'e, Kutup dairesine yakın tundra bölgelerinden Batı Afrika ormanlarına kadar dolaşıp esirlere yapılan işkenceler, yamyamlık, kafatası avcılığı, kafa derisi yüzmek, geleneklere uygun olarak bağırsakları deşmek gibi eylemlerin en kanlı ayrıntılarını topladı. Bir düzine değişik toplumda görülen birbirinden farklı dövüş tekniklerini inceledi. Örneğin Yeni Hebridliler, birbirleriyle savaşan tarafların gözü önünde birer şampiyonu ortaya çıkarıp geleneksel biçimde düello etmelerini izliyorlardı; Kuzey Amerikalı Papago reisleri bazı erkekleri 'katil' olarak tanımlıyor, diğerlerine de katilleri savunma görevini veriyordu; Assinibolar zafer düşü görmüş kişilerin liderliğini kabul ederken, İrokualar savaştan kaçanları yakalayıp tekrar göreve getirmek için savaş polisleri seçiyordu. İnsan bedeni üzerinde mızrak, ok, topuz ve kılıcın etkilerini ayrıntılı listeler haline getirmeye üşenmemişti. Yufka yürekli bir meslektaşının çakmaktaşından bir mızrak başının ne işe yaradığı konusunu düşünmeye çekineceğini göz önüne alarak, bu savaş aracının gelişimi sonucunda süngünün ortaya çıktığını ve tarih boyunca kullanılmış her türlü silahtan çok, süngüyle insanların öldürüldüğünü açıklamıştı. (24)

Turney-High'm amacı yalnızca antropologlara, ilkel insanların ellerinin kanlı olduğunu kanıtlamak değildi. Ortaya çıkardığı kanıtlardan üzücü bir sonuç elde etmişti: Etnografların incelemeyi yeğlediği toplumların çoğu "askeri ufuk çizgisinin altında" yer almıştı

ve ancak geleceklerinin güneşi, ufuk çizgisini aştıktan sonra modernliğe ulaşmışlardı. Kültürel Saptamacılığın, Yapısal İşlevselliğin ve Structures elementaires de la parente adlı yapıtı 1949'da çıkan Levi-Strauss taraflarının tüm kuramlarına meydan okumuştu. Liberal devletlerin kaynağını, var olan kültür sistemlerinin seçme özgürlüklerini, ortama yapısal uyum sağlama ya da takas sisteminin efsanelere dayanan yönetiminde aramanın sonuçsuz kalacağını iddia etmişti Turney-High. Bu düzeyde kalan toplumların tümü, krallıklar kuruluncaya dek ilkel durumda kalmaya mahkumdular. Bir toplum ilkel savaştan doğru (ya da uygar) savaşa geçtiği zaman ancak devletleşme olabilirdi ve bundan sonra yapısal durumu, yani teokratik, monarşik, aristokratik ya da demokratik olup olmayacağı gündeme gelebilirdi. İlkellikten modernliğe geçişin ana göstergesi "subayları olan ordunun ortaya çıkışıdır." (25)

Yapıtının ilk sayfasında meslektaşlarının çoğunu, küçük rütbeli subaylardan aşağı gördüğünü açıkladığı için, sözü edilenlerin onun kitabını yok saymalarına şaşmamak gerekir. 1971'de ikinci baskısına önsözü yazan politika bilimcisi David Rapaport, bu davranışı, "önemli bir çalışmayı kabul etmek konusunda gösterilen eğitimli bir yetersizlik" olarak açıklamıştır. (26) Aslında açıklama daha basittir. Antropologlar kendilerine hakaret edildiğinin farkındaydılar ve hakareti yapan kişiye topluca sırt çevirdiler. Eğer bu kitap bugün ortaya çıksaydı, bu davranışın mantıksal bir nedeni olabilirdi. Tutucu bir Clausewitz taraftarı olan Turney-High, bir toplumun askeri durumunu, zafere giden bir yöntemle savaşıp savaşmadığını, yani toprak elde edip etmediği, düşmanı silahsız bırakıp bırakmadığı gerçeğiyle ölçer. Turney-High, kitabını Sovyetler Birliği'nin ilk atom bombasını patlatmasından önce yazmış olduğu için, nükleer çağda Clausewitz'vari bir zafer henüz görülmemiştir. En duygusuz strateji araştırmacılarına göre bile kuşku götüren bir amaçtır ve Turney-High'ın kırk yıl önce önerdiği "uygarca savaş" kavramını kabul edip etmeyecekleri belli değildir. Her şeye karşın, mesleğini tehlikeye atarak bu kitabı yazmıştı.Meslektaşlarından savaşların çok sevdiği devletleşmemiş toplulukların sonunda nasıl devlet haline gelip, araştırmalarını parasal açıdan desteklediklerini düşünmelerini

istemiş ve yanıt vermeyi reddedenlere tahammül edemeyeceğini açıklamıştı.

Zaman içinde yanıt ortaya çıktı. Olayların etkisiyle antropologlar ilkel topluluklara yalnızca efsane-yaratanlar, armağan-verenler olarak bakmaktan vazgeçip, savaşçı olduklarını kabul ettiler. Bu baskının en çok Amerika'da hissedilmesinin nedeni en önemli nükleer güç haline gelmesi ya da Vietnam'da güçlü bir ordu bulundurması değil, 1945'ten sonra antropolojinin anavatanı şekline gelmesiydi. Bilimsel araştırmalar yapmanın bedeli çok yüksek olduğu için uzmanlar parasal desteği yalnızca zengin Amerikan üniversitelerinden sağlayabildiler ve bu üniversitelerin gerek nükleer silahlara gerekse Vietnam Savaşı'na karşı olan öğrencileri yanıtlaması zor soruları sıralamaya başladılar: İnsanlar niçin savaşır? İnsanlar doğuştan saldırgan mıdır? Savaşı tanımayan topluluklar hiç yaşadı mı? Hala var mı? Çağdaş bir toplum sonsuz barışa kavuşabilir mi? Kavuşmazsa, bunun sebebi nedir?

1950'li yıllarda savaş antropolojisi üzerine yalnızca beş makale yer aldı ciddi yayınlarda ve 1960'lardan sonra sayıları hızla artmaya başladı. (27) 1964'te Margaret Mead, "Savaş yalnızca bir icattır" isimli makalesiyle Kültürel Determinizm için adeta haykırıyordu. (28) Yeni kuşak antropologlar ise konunun bu denli basit olmadığını düşünüyorlardı. Gelişmekte olan yeni kuramlar çıkmıştı karşılarına. Bunlardan biri matematiksel oyun kuramıydı ve çıkarların çakıştığı her alanda olası seçeneklere rakamsal değerler verip toplamı en yükseğe ulaşan seçeneğin "strateji" olarak kabul edilmesini öngörüyordu. Bu kuramı önerenler oyunun bilinçaltında oynandığını iddia edip, insanların nasıl bir oyuna katıldıklarını bilmelerine gerek olmadığında ısrar ediyorlardı. Doğru seçim yapanların kurtulmalarına dayalı bir sistem kurulmuş olacaktı. (29) Aslında bu kuram Darwin'in doğal seçim yöntemini kitlelere uygulamaktan başka bir şey değildi ama zekaya dayandığı için fazlasıyla taraftar toplamıştı. Bazı antropologlar ise toplumla içinde bulunduğu ortamın ilişkisine dayanan çalışmalar yaparak bir ekolojik disiplin geliştirmeye yönelmişlerdi. Genç bilim adamları, taşıma kapasitesi diye tanımlanan doğal kaynakların besleyebileceği sınırlar içinde kalan

nüfus yoğunluğu gibi ekolojik kayranların kendi çalışmaları açısından çok değerli olduğuna inanmışlardı. Tüketim nüfus artışını, nüfus artışı rekabeti ve rekabet de çıkar uyuşmazlıklarını körüklüyordu. Acaba rekabet başlı başına bir savaş nedeni olarak görülebilir miydi? Yoksa savaş, nüfusu azaltmak ya da yenilgiye uğrayanları uyuşmazlık bölgesinden uzaklaştırmak gibi "işlevlerinden" dolayı kendi kendinin nedeni olabilir miydi?

"Kaynaklar" ve "işlevler" konularının aşınmış yollarındaki bu dans oldukça uzun süreceğe benziyordu ama yönünü ve hızını değiştiren iki olay yaşandı. Bunlardan birincisi Amerikan Antropoloji Cemiyetimin 1967'deki toplantısında düzenlenen sempozyumda, Turney-High'ın ortaya atışından on sekiz yıl sonra, "ilkel" ve "doğru" ya da "uygar" savaş kavramları arasındaki farklılığı kabul etmesiydi; aynı zamanda "modern" savaş tanımının kullanılmasına da bu tarihte başlandı. (30) İkinci olay ise Turney-High'ın görüşlerinin gerçekliğini kabul etmiş olan antropologların, ilkel savaşçılara onun görüş açısından bakarak incelemeler yapmaya gitmeleri ve dönüşte bu çalışmalarını yayınlamalarıydı. Gerçi gözlemlerini nasıl açıklayacakları konusunda fikir birliği içinde değildiler ama ilkel savaşçıların kullandıkları ok, mızrak, topuz gibi ilkel silahlarla ilk savaşları çıkarmış oldukları kuşkusuzdu. Bu silahların yalnızca tahtadan mı yapılmış oldukları yoksa kemik veya taşla mı güçlendirildikleri konusunda tartışmalar ortaya çıktı. Belki de maden çağı başlayana dek tanımlanabilecek gibi savaşların ertelenmesi gerekmişti. Teknolojinin insanlığın toplumsal biçimini saptadığı konusuna en hararetle karşı çıkanlar bile mızrak, topuz hatta yay ve okların bile çarpışma sırasında karşıdakilere fazla zarar vermeyeceğini, özellikle zarar verme mesafesini sınırlandıracağını kabul etmek zorundadırlar. Ok, mızrak ve topuz kullanarak savaşan çağdaş toplumların sürdürdüğü savaşlar ise en eski savaşların yapısı açısından fikir vermeye yeterli olabilir. Çarpışmalar savaşların kalbidir. İnsanların yaralandığı, öldüğü çarpışmalar savaşı basit düşmanlıktan ayıran en önemli göstergedir; insan iyi midir yoksa kötü müdür diye özetlenen ahlaksal sorunun kaynağıdır. İnsan savaşmayı kendi mi seçer yoksa savaş onun adına mı seçilip

karşısına çıkartılır? Turney-High'ın "Bu toplum nasıl savaşır?" sorusunu yanıtlamak üzere yola çıkmış olan genç antropologlar, ilkel silahlarla süren çarpışmaların yapıları üzerinde ilk somut gözlemleri gerçekleştirmişler ve ilk savaşın nasıl çıktığı konusuna biraz olsun açıklık getirmişlerdir. Çalışmalardan örnekler ilkel biçimden başlayarak izledikleri gelişmelere dayanarak sunulmuştur.

BAZI İLKEL TOPLULUKLAR

VE

SAVAŞ BİÇİMLERİ

Yanomamöler

Nüfusu yaklaşık 10.000 olan bu kavim, Brezilya-Venezüella sınırını çizen Orinoco Nehri çevresindeki 104.000 kilometre karelik sık ormanlık arazide yaşar. 1964'te Napoleon Chagnon onların arasında on altı ay boyunca kaldığında, kendileriyle ilişki kuran ilk yabancı olmuştu ve o tarihe kadar bu insanlara dış dünyadan gelen bir tek nesne ulaşmamıştı. Kes-yak çiftçileri olarak tanımlayabileceğimiz Yanomamöler ormanda geçici tarım alanları açıp ekip biçerler ve toprağın bereketi azalınca yeni araziler açarlar. 40-250 kişilik, birbiriyle yakın akraba olan köylerin arası birer günlük yürüyüş mesafesindedir. Düşman kabul edilen komşularla aralarında ise daha uzun mesafeler vardır ve sık sık yinelenen düşmanlıklar sonucunda çok sık yer değiştirirler. Küçük bir köyün en tipik göçü, daha büyük düşman köyünden uzaklaşıp kendi dostu olan güçlü bir köye yaklaşmak olarak tanımlanabilir.

"Vahşi insanlar" diye de bilinen Yanomamöler'in davranışları gerçekten de korkutucudur; waiteri denilen korkutma geleneklerine uygun olarak köyün erkekleri teker teker saldırganlıklarını sergilerler ve köyün geri kalanı ise başkalarını, kendilerine saldırmalarının ne gibi sonuçlar doğuracağı konusunda ikna etmeye çabalarlar. Erkek çocuklar çok küçük yaşlarda vahşi oyunlarla yetiştirilirler ve büyüyünce özellikle kadınlara karşı çok haşin davranırlar. Tüm dövüş ve çatışmaların ödülleri kadınlar olmasına karşın, onlara sahip olanlar kötü davranmayı sürdürürler. Kadınlar dövülür, yakılır, hatta erkekler öfke krizine yakalanırsa oklara bile hedef olurlar. Öfke

krizleri çoğu zaman waiteri gösterisi olarak düzenlenir ve kadınlar, eğer köydeki erkek kardeşlerinin vahşiliği kocalarınınkinden daha ünlüyse koruma altına alınma umudunu taşıyabilirler.

Yanomamöler için yılın en önemli olayı, kurak mevsim başlayınca komşu köyler için düzenlenen ziyafetlerdir. İtimata dayalı ticaret sistemi bu ziyafetlerin başlangıç noktası sayılabilir. Gerçi Yanomamöler'in maddesel kültürü hiç gelişmemiştir, ancak hamaklar, kil çömlekler, oklar ve sepetler imal ederler ama köylerin hepsinde aynı maddeler imal edilmediği için eksiklerini birbirinden tamamlayabilirler. En başarılı ziyafetlerin sonucunda en önemli takas işlemleri yani kadınların değiş tokuşu yer alır.

Kadınların takas edilmesi gerek bireysel gerekse tüm köy halkı tarafından sergilenen vahşiliği bir yere kadar yumuşatırsa da, şiddet olaylarının patlamasını tümüyle önleyemez. Erkekler sürekli olarak başkalarının karılarını ayartmaya çalışıp köyün içinde şiddet gösterilerine neden olurlar ve bazen içlerinden bir kısmı köyden ayrılıp kendi başlarına küçük ve düşman bir köy kurarlar. Kalabalık köylerin daha küçüklere yaptıkları kadın takasları sırasındaysa, haksız oranlar derhal ortaya çıkar. Bazen de kocası tarafından çok fazla horlanan bir kadın doğduğu köydeki akrabaları tarafından geri alınır.

Bu gibi olaylar karşısında "vahşi insanlar" derhal şiddete başvururlar ve Yanomamöler'e özgü şiddet gösterilerinin belirgin bir biçimi vardır. İlkel toplumlar arasındaki çarpışmaların genellikle törensel 154 kuralları olduğu konusundaki inanış çok yaygındır ama bu görüşü dikkatle tanımlamak gerekir. Yanomamöler'in şiddet gösterileri göğüs yumruklama düelloları ile başlayıp topuz savaşı, mızrak savaşı ve köy baskınları ile sürüp gider.

Göğüs yumruklama düelloları genel olarak köyle-rarası ziyafetlerde değişik köylere mensup erkekler arasında görülür ve nedeni çoğu zaman yiyecek, satılan mal ve kadın konusundaki isteklerin aşırıya kaçması ya da korkaklıkla suçlanmaktır. (31) Düellonun seyri hiç değişmez: Savaş havasına girebilmek için ziyafete katılanların tümü halüsinojen ilaçlar alırlar ve içlerinden biri

ortaya çıkıp göğsünü gerer. Meydan okumasını kabul eden öbür köye mensup biri karşısına gelip olanca gücüyle göğsüne vurur. İlk erkek dayanıklılığını kanıtlamak için genellikle birinci vuruşa karşılık vermez ve en az dört darbe yer ve sonra kendisi vurur. Düello karşılıklı yumruk atmalarla rakiplerden birinin yaralanmasına ya da her ikisinin de devam edemeyecek kadar yorulmasına kadar sürer. Bu durumda, genel olarak düello tokatlamayla devam eder ve yenilen taraf soluk soluğa kalınca sona erer. Eğer bu düello önceden tasarlanarak yapılmışsa, rakipler birbirlerine sarılıp sonsuza dek dostluk yeminleri ederek şarkılar söylerler.

Genellikle birdenbire ortaya çıkan topuz dövüşleri daha kötüdür ama yine de törensel yanları vardır. “Bunların nedeni genel olarak ihanet ya da ihanet kuşkusudur.” (32) Elinde üç metrelik bir sopa taşıyan davacı, köyün ortasına çıkıp suçladığı kişiye hakaretler yağdırmaya başlar. Eğer meydan okuması kabul edilirse sopasını yere saplayıp üzerine abanır ve kafasına bir darbe indirilmesini bekler. Darbe yedikten sonra vuruş sırası kendisine geçer. Kan çıktığı zaman bu dövüş bir anda herkesi kapsar ve tüm erkekler ellerinde topuzlarıyla birbirine saldırır. Davacının topuzunun ucu sivri olduğundan yaralanma ve hatta ölüm tehlikesi mevcuttur ve dövüş bu düzeye gelince köy reisinin görevi, yayını eline alıp aracılık yapmaktır. Durmamakta ısrar edenleri okla vurmakla tehdit eder. Bazen öldürücü yaralar açılır ve bu gibi durumlarda ölüme neden olanların köyü terk etmesi gerekir. Eğer dövüş iki köy arasında yapılmışsa, saldırgan taraf geri çekilmek zorundadır. Ama her iki şıkta da baskın yapılması kaçınılmazdır.

Chagnon köy baskınlarını Yanomamö “savaşlarının” bir parçası olarak düşünüyor ve baskınla göğüs yumruklama dövüşü arasında yer alması gereken ve yalnızca bir kez tanık olduğu, mızrak savaşını da tanımlıyor. Küçük bir köy halkı, kocasından çok kötü muamele gördüğü için reis olan ağabeyi tarafından geri alman bir kadın uğruna çıkan topuz savaşını kaybedince, başkalarıyla birleşip planlı bir çıkış düzenliyor. Bir “mızrak yağmuru” altında daha büyük olan köy halkını evlerinden çıkmaya zorlayıp uzaklara doğru kovalıyor. Büyük köy toparlanınca saldırganlar kaçmaya başlıyor ve bu kez birkaç

kilometre daha ötede ikinci mızrak savaşı gerçekleşiyor. İki taraf da “neredeyse sinirlendiği anda” savaş sona eriyor. Birkaç erkek yaralanıyor ve içlerinden biri daha sonra ölüyor.

Daha sonra iki köy birbirine baskın düzenliyor ve Chagnon mızrak savaşından çok, baskınları daha savaşa benzer bir eylem olarak kabul ediyor çünkü Yanomamöler baskına kalkıştıkları anda tek amaçları öldürmek oluyor. Kaç kişiyi ne şekilde öldürdüklerine hiç önem vermiyorlar. Hedef köyün yakınında pusu kurup savunmasız birini örneğin “yıkanan, içme suyu alan ya da çişini yapan” birini görünce öldürüp kaçıyorlar. Geri kaçış çok iyi planlanıyor ve artçılardan oluşan bir zincirle korunuyor; her baskın bir sonrakini başlatıyor. Baskınlar Chagnon'a , göre en acımasız biçimde gerçekleştiriliyor. Savaş durumundaki bir köy, düşmanını ziyafete çağırması için üçüncü bir köye baskın yapıyor ve toplantı sırasında düşmana saldırıyor. Baskın sırasında en fazla sayıda erkeğin öldürülmesine gayret ediliyor ve dul kadınlar galip gelenler arasında paylaştırılıyor.

Yanomamö usulü savaşı Chagnon, toplumun ortamına kültürle yanıtı olarak tanımlıyor. Savaşlar hiçbir zaman toprak kazanmak içini yapılmıyor, galip gelenler asla yendiklerinin köyüne yerleşmiyor ve Chagnon’a göre çıkan savaşların ana nedeni “hakimiyet” gösterisi: Bir köy diğerinin gelip kadınlarını almasını engellemeyi başarıyor ya da kadınları daha iyi koşullar altında almayı sağlamak için kendi gücünü kanıtlıyor. Bu nedenle kadınları baştan çıkarmaya niyetli olanlara, başkalarının karılarını ayartanlara ya da baskına kalkışanlara ilk başından “şiddet” gösterisi ile gözdağı veriliyor.

Yanomamöler kendilerinden olmayanlara karşı daha farklı davranıyorlar. Son yıllarda topraklarını genişletmeyi başardılar ve hatta bir kabileyi yok ettiler. “Dünya yüzündeki ilk, en iyi ve en üstün insan olduklarına” inandıkları için başka kabilelerin kendi saf kanlarının bozulmasından oluştuğunu düşünüp gerçek şiddet içeren davranışlarım sergiliyorlar. (33) Yanomamöler için “düşmanlar” genellikle evlilik bağı bulunmayan insanlardan oluşuyor. Kendi aralarında vahşice denebilecek bir biçimde kadın takası yapıyorlarsa

da, ensestten uzak kalabilmek için ortaya atılmış olan akrabalık kurallarım sıkı sıkıya uyguluyorlar. Ne var ki, gruplar arasındaki akrabalık bağları, savaş çıkmasına kesinlikle engel olmuyor. Chagnon'un gözlemlerine göre, ilkel topluluklar arasında pek sık rastlanan kız bebekleri öldürme işlemi Yanomamölerce sürekli olarak gerçekleştirilip kadın takasının sürdürülebilmesi için "vahşi" erkeklerin sayısının artmasına çaba gösteriliyor.

Yanomamöler'i ilk kez ziyaretinden bu yana Chagnon savaşlarının işlevi konusundaki görüşlerini değiştirmiş bulunuyor. Olaylara yeni-Darwinizm açısından bakarak "üremeyi sağlamak için seçilmiş" olarak kabul ediyor: Öldürme kadınların sayısı ile birlikte doğan çocukların sayısını da artıyor. (34) Savaşın nüfusu, varolan araziye göre ayarlandığına hiç şüphe yok; çevrebilimcilerinin tahmin ettiği gibi Chagnon'un araştırma yaptığı birbiriyle ilintili üç grupta erkek ölümlerinin %24'ünün nedeni savaş. Yapısalcılara göre akrabalık sistemindeki görece zayıflık oldukça önemlidir çünkü savaşın karşılıklı ilişkilerin bir hatasından kaynaklandığını öne süreceklerdir. Yapısal İşlevciler ise savaşı ve bu konudaki efsaneleri, Yanomamö kültürünün ortamlarına tümüyle uyum gösterdiğinin kanıtı olarak algılarlar. Davranış bilimciler ise "vahşiliği" insanoğlunda kendini göstermeye hazır bir şiddet dürtüsü bulunduğu konusundaki savlarının bir kanıtı olarak görürler.

Askeri tarihçiler ise her şeyden çok Yanomamö savaşlarının dış görünümü ile ilgilenirler. İnsanların açıkça gözlemlenen korkularını başlama noktası olarak ele alıp, korkunun öldürücü silahların varlığıyla biraz daha arttığını vurgularlar ve Yanomamöler'in silahlı çatışmalarının törensel yapısı üstünde dururken, Chagnon'un yarattığı hiyerarşiyi alt üst ederler. Chagnon'un savaşın doruğu olarak gördüğü baskınlar ve "tuzak ziyafetler" kamu hukuku kurallarıyla yönetilen göğüs yumruklama düelloları ile mızrak ve topuz çarpışmaları törensel niteliklerini korurken, özenle seçilmiş birkaç kişinin dışında kalanları tehlikeye atmamanın ne kadar doğru olduğunu da ortaya çıkarır. Ayrıca seçilecek silahların sınırlaması olmadığı takdirde, törensel nitelikli savaşların bile bir anda genel bir şiddet eylemine dönüşeceği de açıkça görülmektedir. Bu nedenle

meydan okuyan kişiden başkasının sopasının ucu sivriltilmez ya da mızrak gibi öldürücü silahlar yakın mesafede kullanılmaz.

Kısacası Yanomamö'ler içgüdüsel olarak Clausewitz'in tanımına ulaşmış ve hatta onu bile aşmışlardır. Eğer istemiş olsalardı, akraba grupları kesin sonuca ulaşacak "hakimiyet" savaşı başlatabilirlerdi ama bunu yapmak bir bakıma toplam katliamı göze almak olacaktı, "gerçek" ya da "törensel" diye tanımlanabilecek savaşları bir anda "doğru" savaşa dönüşecekti. Karşılıklı sağduyuyu yeğleyerek, ufak tefek yerel savaşlarla yetinmişler ve bunların sonucunda birkaç kişi ölse bile çoğunluğun bir sonraki savaşa katılabilmesi için hayatta kalmasını sağlamışlardır.

Maringler

Budunbilimcilerin ilkel topluluklar konusunda yaptıkları tüm araştırmaların içinde askeri tarihçilerin en çok ilgisini çeken nokta törensel savaşlardır çünkü bunların izleri "uygar" savaşlarda açıkça görülebilmektedir. Ne var ki törensel savaş sahneleri çoğu zaman gereğinden fazla genelleştirilir ve törenin ağır basmasından dolayı savaş zararsız bir oyuna dönüştürülür. Şimdi burada, kaynakları çok geniş olan ama özünde Yeni Gine'nin dağ insanlarının ilkel savaşını tanımlayan bir bibliyografın yapıtından alıntı yapacağız:meydan savaşı... savaşan tarafların sınırları arasında kalan önceden belirlenmiş hiç kimseye ait olmayan arazide yer alıyor ve iki yüz ile iki bin arasında savaşçı katılıyor. Ordular aralarında evlilik bağı bulunan birkaç köyün bir araya gelmesinden oluşuyor. Gerçi savaşçı sayısı çok fazla ama askeri bir çaba görülmüyor. Bunun yerine düzinelerle bireysel düello yapılmakta. Her savaşçı rakibine hakaret yağdırıyor ve mızraklar, oklar atıyor. Oklardan kaçınma becerisi beğeni kazanıyor ve genç savaşçılar mağrur adımlarla ortalıkta geziniyor. Savaşı izlemeye gelen kadınlar şarkı söylüyor ya da erkeklerine cesaret veriyor. Boşa giden düşman oklarını toplayıp tekrar kullanmaları için kocalarına götürüyor. Meydan savaşları genellikle daha gelişmiş, nüfus yoğunluğu fazla olan Yeni Gine'nin dağlık kesiminde sık sık karşılaşılıyor... Savaşçıların sayısının yüksek olmasına karşın, ölenlere pek sık rastlanmıyor. Savaşçıların

arasındaki mesafenin fazlalığı, ilkel silahların pek yararlı olmayışı genç savaşçıların oklardan korunma konusundaki becerileriyle birleşince, isabet ettirme olasılığı epey düşüyor. İçlerinden biri kötü bir şekilde yaralanırsa ya da ölürse, o gün için savaşa son veriliyor. (35)

Bu tanımlamanın bazı unsurları kavgacılıktan uzaktır: Örneğin standart silahların ortaya çıkışından sonra oluşan sık-saf çarpışmalarına kadar tüm savaşlar bireysel düellolar gibi sürmekteydi. Törensel savaşların sonunda ölü ve yaralı sayısının az olmasının bir nedeni de zaten budur. Hatta "uygar" savaşların bazı örnekleri de belirli savaş alanlarının kullanıldığını göstermektedir. Bir nedeni de büyük orduların her yerde toplanmasına coğrafi koşulların olanak tanımamasıdır. Her şeye karşın en ilkel Yanomamöler'in savaşlarının kötü yanlarının da gösterdiği gibi, bu yalnızca bir idealdir. Törensel savaşların yaygın izlenimleri ile daha karmaşık olan gerçeklikleri arasında bir kıyaslama yapmak için mükemmel bir başlangıç noktasıdır.

1962-63 ve 1966'da Andrew Vayda'nm gözlemlediği Maringler'in o zaman 7000 olan nüfusu Yeni Gine'nin Bismarck sıradağlarının ormanlık tepelerinde 494 kilometre karelik bir alanda yaşıyordu. Orman "bahçelerinde" patates gibi bitkiler yetiştiriyorlar, tarlalarını nadasa bırakınca yer değiştiriyorlar, domuz yetiştiriyorlar, avlanıyorlar ve tipik kes-yak çiftçiliğinin örneğini sergiliyorlardı. Her kilometre kareye yüz kişi düştüğünden nüfus yoğunluğu Yanomamöler'e oranla çok fazlaydı ve sosyal yapı olarak eşlerini dışarıdan seçen erkeklerin soyundan oluşan klanlar halinde yaşıyorlardı. Klan toplulukları 200 ile 850 arasında değişiyordu ve su kaynağından çıkan akarsuların kenarlarındaki belirlenmiş bölgelerde yaşıyorlardı. Sınırlarda nüfus yoğunluğu düşüktü ve bazı klanlar kendi arazilerinin içindeki ormanların oluşturulduğu daha önce ekilmemiş tarım alanlarından yararlanabiliyorlardı. Dağlardan aşağıya doğru inince toprağın bereketi kalmıyordu ve değişik lisan gruplarına mensup diğer insan toplulukları ancak sahilde yoğunlaşmışlardı. 1940'lara kadar madenlerle tanışmamışlardı ve en üstün araçları ve silahları taştan yapılmıştı. (36)

Savaşlarının yapısının da ortaya çıkardığı gibi araç gereç açısından Maringler Yanomamöler'den üstündüler. Tahta yaylar, oklar ve mızrakların yanı sıra cilalı taştan baltalara ve büyük tahta kalkanlara sahiptiler. Tüm bu araçlarla evreleri çok iyi düzenlenmiş savaşlar yapıyorlardı. Birinci derecedeki savaşlara "önemsiz" adı verilmişti; ikinci dereceye "gerçek" savaş ve üçüncü ile dördüncü evreler ise çarpışmanın hızlanmasını göstermediği halde "baskın" ve "bozgun" adıyla biliniyordu.

Vayda'nın anlatımına göre "önemsiz" savaşlar ilkel savaşların tipik örneklerini oluşturması gereken zarar vermeyen törensel çarpışmalardan oluşmaktaydı.

Savaşçılar her sabah evlerinden çıkıp iki düşman tarafın sınırlarında, daha önceden belirlenmiş yerlerde ok menzilinde toplanıyorlardı. insan boyunda, yetmiş beş santim enindeki kaim tahta kalkanlar, savaş sırasında kendilerini korumalarına yardımcı oluyordu. Bazen bu kalkanların alt kısımları yere dayanabilecek şekilde yapılıyordu ve savaşçılar kalkanların ardından çıkıp ok atıyor ve tekrar ardına sığmıyorlardı. Bazıları geçici olarak korunaklı yerlerden çıkıp, düşman ateşini üstlerine çekerek hem karşı tarafı sinirlendiriyor, hem de cesaretlerini sergiliyorlardı. Günlük savaş sona erince herkes evine dönüyordu. Ok ve yay ile yapılan bu önemsiz savaşlar günlerce ve hatta haftalarda sürdüğü halde, ölümler ya da ciddi yaralanmalar çok seyrek görülüyordu. (37)

"Gerçek" savaşların farkı ise hem taktiklerde hem de kullanılan silahlarda görülüyordu. Savaşçılar baltaları ve mızrakları ile savaş alanına gelip menzili elle ulaşılabilecek kadar daraltıyordu. Arkalarda yer alan okçular düşmanı ok yağmuruna tutarken, ön sıradaki savaşçılar, kalkanlarının ardından teke tek dövüşüyorlar ve ara sıra dinlenmek için okçularla yer değiştiriyorlardı. Çok yoruldukları zaman ön sıralardakilerin yer değiştirmeden de dinlenmeye hakkı oluyordu. Oklar ya da mızraklar ön sıralardan bir savaşçıyı yere düşürdüğü zaman eğer düşman taraf saldırıyı iyi bir zamanlama ile gerçekleştirebilirse balta ya da kısa mızraklarla işini bitirdikleri dç

görülüyordu. Ne var ki bu savaşlarda da kayıpların sayısı çok azdı ve çarpışmalar günlerce sürebiliyordu.

Savaş olduğu zaman erkekler köyün ortasında toplanıp, günlük çarpışmayı gerçekleştirmek için önceden belirlenen savaş alanına giderken kadınlar geride kalıp her zamanki gibi ev ve bahçe işleriyle uğraşmayı sürdürüyorlardı. Savaş süresince erkeklerin tümü de her gün çarpışmıyordu. Yağmur yağdığı zaman kimse evinden çıkmıyordu. Karşılıklı anlaşma ile kalkanlarının boyasını tazelemek, ölenler için yapılan törenlere katılmak ya da yalnızca dinlenmek için ara verildiği de oluyordu. Düşmanca davranışların askıya alındığı ve erkeklerin bahçeleriyle uğraştığı geçici barış süreleri üç hafta kadar uzayabiliyordu. (38)

Truva surlarının altındaki dövüşlerin yankılarını taşıyan bu savaşlar, çağdaş insanlar için neredeyse anlaşılmaz olaylardır ve çoğu zaman karşılıklı ok atışları ile sona erer. Bazen de bir taraf "bozgun" amacıyla yola çıkıp düşmana büyük kayıplar verdirebilir. Yine ölümcül sonuçlar açabilen ama daha sınırlı olan "baskınlar" şiddet sıralamasında "doğru" savaşların alternatifi olarak kabul edilirken, bozgunlar "doğru" savaşların sonucunda yer alır ve savaşçıların yanı sıra kadın ve çocukların ölümleriyle sonuçlanır. Yenilen tarafın yaşadığı bölgeyi terk etmesi de yine bozgunun sonucudur. Barış döneminde biriken aşağılamaların, hakaretlerin sonucunda ortaya çıkan "önemsiz" savaşların nedeni hakaret etmekten cinayete kadar uzayan bir yelpazeyi kapsar ve ırza tecavüz, adam kaçırma ve büyü yapma gibi nedenler de buna dahildir. Bu savaşların iki amacı vardır: Karşı tarafın savaş gücünü ölçmek ve uyuşma zemini hazırlamak. Savaş alanındaki haykırışların çoğu barış için ısrar eden arabuluculardan kaynaklanmaktadır. Havada savaş kokusu sezildiği zamanlar kabilelerin yardıma çağırdığı taraftarlardır bu arabulucular ve genellikle tarafsız kaldıkları halde, taraflardan biri "doğru" savaşa yöneldiği takdirde diğer tarafa güç katkısında bulunurlar.

"Doğru" savaşlarda ve "baskın"larda genellikle her iki taraf da kımıldayamayacak hale gelip bir bakıma berabere kalmayı kabul

ederken, “bozgunlarda genel olarak yenilen taraf evlerini terk eder ve galip gelenler evleri, bahçeleri yakıp yıkarlar. Toprak sıkıntısı çeken bir toplumda, hangi tarafın daha güçlü olduğunu ve komşusunun arazisine saldırabileceğini ortaya çıkaran bir güç gösterisi olarak da tanımlanabilir. Maring savaşları bir bakıma “ekolojik” amaçlıdır: Zayıfların topraklarını güçlülerin arasında paylaştırır.Ama Vayda’nın gözlemleri bunun tam tersini işaret eder. Maringler yendikleri kabilelerin topraklarının tümünü ya da bir kısmını çok seyrek olarak işgal ederler çünkü kötü büyülerin etkilerinden çekinirler. Ayrıca savaşlar daima bir klanın atalarının ruhlarına şükran kurbanları adayacakları zamana denk gelir.

Şükranlarını bildirme törenlerinde her klan mensubu için bir adet büyük domuz kesilir ve yenir ve bunca domuzu istenilen semizliğe getirmek yaklaşık on yıl sürdüğü için savaşlar da on yılda bir yapılır ve işin garip tarafı, komşu klan toplulukları savaş çıkmasına yol açan hakaretleri birbirine on yıllık sürelerin sonuna doğru yağdırmaya başlar. Ataların ruhlarına teşekkür etmeden savaşa girişmek yenilgiye davetiye çıkarmak sayılır ve aynı zamanda kesip yemek için bir bahane olmadan domuzları semirtmenin de bir anlamı olmaz. Son dönemlerde Maringler’in nüfus yoğunluğunun gitgide düşmekte olduğunu gözlemleyen Vayda, toprak yetersizliğinin savaşa yol açması konusundaki kendi görüşlerini sorgulamak zorunda kalmıştır. Belki de Maringler alışkanlıkların devamı olarak ya da hatta eğlence olsun diye savaşmayı sürdürüyorlardı; antropolojik kuramların dayanağı olacak geçerli bir nedenleri bile olmayabilirdi.

Savaşı bir eğlence aracı olarak düşünmek, kolayca küçümsemeye yol açabilir ama ne var ki savaşların “oyun” yönü tarihçiler tarafından ciddiyetle ele alınmıştır ve ilk savaşın ortaya çıkışını araştırmak için geri gittikçe, insanoğlunun avcılıkla geçindiği dönemlere kadar uzanmak zorunda kalırız. Gerek av sporunda kullanılan gerek oyuncak olarak imal edilen silahların gelişmesi, insanların beslenebilmek için avlandıkları silahlara dayanmaktadır. Çok kabaca da olsa tarım gelişince günlük yiyeceği sağlamak için yabanıl hayvanlar peşinde koşmak zorunda kalmayan insanlar, bugün olduğu gibi kendi devirlerinde de avcılık sporunu, silahlı

oyunları hatta savaşmayı bu gereksinmenin yerine koymuşlardı. Bu nedenle ellerindeki silahlara göre Maringler'in, oyun yönü çok güçlü olan bir savaş sistemi yaratmalarına şaşmamak gerekir. Tahta mızraklar ve taş baltalarla yapılan savaşlardan öldürücü silahlara geçiş yalnızca araç gerecin niteliğinin değişmesinden değil, savaşanların amaçlarından kaynaklanmaktadır. Maring savaşlarının "ilkelliğinden" çok gelişmişliği bizi etkilemelidir. Estetik amaçlarına ulaşmamış toplumlar-da bireysel düzeyde bu savaşlar kendini anlatma, yeteneklerini sergileme ve rekabet etme gereksinimlerini karşılamaya yeterli olmuştur. Hatta eğer bu kuram kabul ediliyorsa saldırganlığın "boşalma-dürtü-sünün" yerine getirilmesini sağlamıştır. Topluluk düzeyinde ise iyi komşuluk ölçütlerinin belirlenmesi, daha güçlüleri kabul etmekte yapılacak bir saygısızlığın getireceği pek hoş olmayan sonuçların anlatılması gibi noktaların açıklığa kavuşmasında şiddetten çok diplomasiyi çağrıştıran simgesel bir biçemin başlatılmasına yararlı olmuştur.

Askeri tarihçiler öncelikle Maringler'in silahlarının özellikleri üzerinde durmalıdır. Turney-High'ın "listelenmiş ama anlaşılmamış" olarak vurguladığı taş baltalar ve kemik ok uçları, kanla bezenmiş bir geçmişi ima etmektedir. Tabakalara ayrılmış çakmaktaşı kalıntılarıyla karşılaşınca çağdaş insanın aklına derhal yarılmış kafatasları ve parçalanmış kemikler gelmektedir. Tarih öncesi atalarımız düşmanlarım bu biçimde yaralamak için belki de kendi canlarını da tehlikeye atmışlardır. Buna karşılık Maringler hakkındaki bilgiler Taş Devri silahlarına sahip insanların, kendilerini korumaya önem verdiklerini gösteriyor.Yakın mesafede öldürücü olan silahlar, bunları taşıyanların daima bu mesafede dövüştüklerini kanıtlamıyor. Maring taktiklerinin tedbirli, dikkatli ve erteleyici özellikleri, insanoğlunun davranışlarına bir "teknolojik seçicilik" getirdiği sonucuna ulaşmayı engellemektedir. Eğer Maringler sonuca ulaştıracak nihai savaşı yapmaktan kaçınmışlarsa, savaşın amacının yalnızca savaş alanında kazanılacak bir başarı olmadığına inandıklarını ve bu nedenle aynı tip silahları kullanan diğer insanların da aynı düşünceleri paylaşmış olabileceklerini varsayabiliriz. Tarih öncesi

geçmişte, tahta, taş ve kemik silahların ne şekilde kullanıldıklarını düşünürken, bu fikri asla aklımızdan çıkarmamalıyız.

Maoriler

Yeni Gine dağlarında, son derece basit toplumsal organizasyonlar içinde yaşayan insanların savaşlarından, güney Pasifik'e yayılmış Polinezya yerleşim merkezlerinin en büyüğü olan Yeni Zelanda'daki hiyerarşik ve teokratik reisliklere geçmek büyük bir adım sayılır. Ayrıca bu adımla yalnızca zaman ve kültür değişikliği değil, ilkellikten çağdaşlığa geçiş süreci içinde antropologların fikir birliğine varamadıkları geniş bir dönem de atlanmaktadır.

Klasik antropolojik görüşlere göre, tarih öncesi toplumları Band, Kabile, Reislik ve ilkel Devlet evrelerinden geçerek gelişmiştir. Bu sıralamaya göre Bandlar, aralarında kan bağı olduğunu bilen ya da buna inanan ve genelinde güney Afrika'daki Buşmanlar'ın örneğinde olduğu gibi tek bir Otorite'ye bağlı olarak yaşayan çekinik, içine kapanık avcılar veya çiftçilerden oluşan küçük gruplardır. Kabileler genellikle aynı atalardan geldiklerine inanırlar ama esas olarak dil ve kültürle birbirlerine bağlıdırlar. Kesin bir orotireye gereksinim göstermezlerse de, çoğu zaman efsanelerle beslenen bir gücün varlığını kabul ederler ve antropolojik kuramlara göre eşitlik ilkelerine yakındırlar. (39) Buna karşılık Reislikler hiyerarşik düzene sahiptirler ve çoğunlukla teokratiktirler. Kutsal atalara yakınlık derecelerini ölçüt olarak kullanan bireyler, buna dayanarak kendilerine toplum içinde yer seçerler. Bugün dünya yüzündeki insanların büyük çoğunluğunun içinde yaşadığı Devlet biçiminin ise Reislik sisteminden geliştiğine inanılmaktadır. Max Weber'in ünlü farklılık deyimlerini kullanan antropologlar, reislik ile devlet arasındaki ayırımı "geleneksel" (bazen de "karizmatik") ve "yasal" kurallara dayandırılmak olarak tanımlarlar. (40)

Son zamanlarda antropologların, devletleşme öncesindeki toplumların yalnızca "hiyerarşik" ve "eşitçi" olanlarını tanıyarak geliştirdikleri daha basite indirgenmiş sınıflandırma sistemi, sıradan insanlar için bir kolaylık olmuştur. (41) Gerçi tüm dünyada kabul edilmemiştir ama bu görüş değişikliğinin nedeni, dağlar, çöller,

ormanlar gibi ulaşımı zor yerlerde etnograflar tarafından bulunan daha basit toplulukların, güçlü komşularının baskısından kaçanlar tarafından oluşturulduğunun saptanmasıdır. Yer değiştirmenin sonucu olarak bu insanların karşılaştığı ekonomik güçlükler, dağılmalar, efsanelerinin ve inandıkları otoritelerin değer yitirmesi sosyal yapılarının basitleşmesine yol açmıştır. (42) Bu tanımlama, devletsiz toplumların kendi seçenekleri olduğu ya da ortama uyum sağlama nedeniyle geliştirildiği inancına bağlanmış olan kişilere ters gelmektedir ama ne var ki antropolojinin bu yönü gitgide zayıflamaktadır. (43)

Maring toplumu kesinlikle devlet kavramına benzemezken ve Yanomamöler, hiç değişme göstermemiş yerliler olarak kabul edilirken, Yeni Zelanda'daki Maoriler, uzak mesafelerde büyük çaplı savaşlara girişmek ve ortak kullanıma yararlı olacak inşaatlar yapmak gibi becerilerinden dolayı devlet kavramına en yakın toplumu oluştururlar. Hiçbir zaman yiyecek sıkıntısı çekmeyen Maoriler, Yeni Zelanda'ya yerleşmelerinden sonra geçen 600 ya da 800 yıl içinde, aralarında yöreye özgü uçamayan mao kuşunun da bulunduğu on sekiz kuş cinsinin soyunu tüketmeyi başarmışlardır. (44) Buna karşılık adalar arasındaki göçün ana hedefi nüfus yoğunluğunun artmasıydı ve üretim artışı, çocuk ölümleri, "yolculuklar" ve savaşlar bu baskıyı kontrol altında tutamayınca büyük gruplar halinde yer değiştirmeler ortaya çıktı. Yeni Zelanda'ya ilk kez muhtemelen MS 800 yıllarında ayak basan Polinezyalılar belki de Vikingler gibi maceraperest "seyyahlardı"; Vikingler'in şefi Leif Ericksson gibi güneyde bir Vinland arıyorlardı; belki de doğup büyüdükleri adadaki bir kabile şefinden kaçıyorlardı ya da karaya ulaşma şansını yakalamış kazazedelerdi. (45) Her ne şekilde olursa olsun, buraya ayak bastıkları zaman Polinezya yaşam biçimine özgü kuramlarını, tanrıların efsanelerinden gelen reisliklerini, sosyal sınıflandırma kavramını ve askeri özelliklerini de birlikte getirdiler. Üzerine işledikleri kabuklar, mercanlar, kemikler veya taşlarla öldürücü nitelikler kazandırdıkları mızraklarını ve topuzlarını da getirdiler. Kuzey ve Güney Adaları'nın uçsuz bucaksız topraklarında Maoriler bu silahlarla savaşmaya kalkışınca, demir ve hatta barut

dönemine erişmiş olan diğer toplulukların onlardan alacak bir dersleri yoktu.

Bir Polinezyalı reisin gücü iki ayrı noktadan geliyordu: Tanrıyla insanlar arasında sürdürmesi gereken dini görevleri sayılan mana ve tanrıların verdiği suları ve yiyecekleri dinsel amaçlarla paylaştırmak olan tabu. Bu ritüel bir kutlama, kurban adamak ya da tapmak inşa etmek olabilirdi ama hepsi için vergi ödenmesi ve çoğunlukla iş gücünün ortaya konması gerekiyordu. İnsanların başkanlarına yalnızca liderlik, öğüt ve aracılık vasıfları nedeniyle başvurdukları daha basit ve eşitçi toplumların yöneticilerinden 170 güçlerini artırmalarını isteyebilir ve hatta onları bu konuda zorlayabilirlerdi. Artan nüfusun baskısının hissedildiği adalarda üretimi artırmak için çiftçilik, balıkçılık, inşaatçılık ve sulama konularında halkın el birliğiyle çalışmasını istemek de Polinezyalı reislerin hakkı sayılırdı. Eğer nüfus artışı savaşı kaçınılmaz hale getirirse, reisin gücü daha da fazlalaşırdı ve özelikle toa denilen savaşçı unvanını almışsa, askeri emirlerini adamlarına daha kolayca yağdırabilirdi. (46)

Maori reisliklerinin nüfus artışını dengelemek için bereketli toprakları olan düşmanlarına savaş açmayı, ormanları azaltmaya yeğledikleri tahmin edilmektedir çünkü 1840'larda ilk Avrupalılar buraya ayak bastıklarında ormanlar hiç el değmemiş gibiydi. Savaş için gerekli araç gereç ve yiyecekleri sağlayabilen, uzak mesafelere ulaşmak için kano filoları oluşturan reisler halkın kendilerini izleyeceğinden emin olarak savaş ilan edebilirlerdi. Eğer politik yetenekleri de varsa, belirli bir düşmana karşı ortak şikayetlerini dile getirebilirlerdi.

Maori savaşlarının tanıdık bir biçimi vardı. Savaşlar daima öç alma duygusunu ortaya çıkartırdı ve bir grubu baskına gönderip düşmanı öldürmekle bu duygu bazen körelmezdi. Maori savaşçıları korkunç derecede acımasızdı. Önce bir toplantı yapılır ve işlenen suçlar bir bir sayılıp dökülür, savaş türküleri söylenir, silahlar sergilenir ve savaşa gidecek olanlar yola çıkardı. Eğer düşmanla açık arazide karşılaşıp saflarını bozmayı başarırlarsa, bunu izleyen bozgunun dehşet verici sonuçları ortaya çıkardı:hızlı koşan bu

savaşçıların hedefi hiç durmadan karşılarındakileri kovalamak ve yaklaştıkları anda sakatlayacak bir tek darbe indirip arkalarından gelenlerin adamın işini bitirmelerini sağlamaktı. Güçlü ve hızlı koşan bir savaşçının hafif mızrağıyla on, on iki kişiyi arkadakilerin öldürmesini sağlayacak biçimde yaralaması son derece olağandı. (47)

Bu yöntemlerle Maoriler, eğer savaşları iki yönden sınırlanmamış olmasaydı, birbirlerini tümüyle ortadan kaldırabilirlerdi. Yapısal açıdan saldırı ve savunma istihkamına yöneldiler. Şimdiye dek Maoriler'e ait en az 4000 korunağın bulunuşu, kültürlerinin politik açıdan ne denli gelişmiş olduğunu ve her birinin nüfusu 100.000 ile 300.000 arasında değişen 40 kabilenin ortak çalışmasını sağlayan reislerinin ne denli güçlü olduğunu göstermektedir. Askeri açıdan da bu kalelerin varlığı, aralarındaki savaşlarda kendilerini korumaktaki başarılarını belirtmektedir. Genellikle tepelere inşa edilen kalelerin varlığı, aralarındaki savaşlarda kendilerini korumaktaki başarılarını belirlemektedir. Genellikle tepelere inşa edilen kalelerin büyük kilerleri tarım ürünlerini uzun süre saklamalarına olanak veriyordu. Kaleleri korumak için derin hendekler, sağlam siper kazıkları ve yüksek setler de yapılmıştı. Maoriler'in kaleleri kuşatmaya yarayacak silahları olmadığından, saldırganların savaş tayınları bitene dek savunmayı sürdürmek olasıydı. (48)

Kültürel açıdan Maori savaşları ellerindeki ilkel silahlarla sınırlandırılmıştı. Antropologlar, zayıfların ellerindeki toprakları güçlülere dağıtmak için savaştıklarını ileri sürerek kendilerini tatmin etmektedirler ama Maori savaş planlarına, öldürdükleri düşmanlarını yemek de dahildi. (Yalnızca kafalarını yemeyip zafer simgesi olarak saklıyorlardı.) Etnograflar ile antropologların bulguları arasındaki bu çelişki son derece hareketli akademik tartışmalara neden olmuştur. Askeri tarihçiler için ise, Maoriler'in askerlik kültürünün intikama dayalı olduğunu bilmek yeterli olmuştur. Erkek çocuklara hakaret etmek çok küçük yaşlarda öğretilirdi. Hırsızlık ya da cinayet asla bağışlanmazdı. İntikam konularında unutmaya hiçbir zaman yer verilmezdi ve kuşaklar boyu süregelen düşmanlıklar ancak karşı taraf öldürülüp vücudu yenip, kafası siper kazığa yerleştirildikten

sonra tatmin olunurdu. İntikam savaşları teke tek olarak da düşünülmezdi. Bir düşmanı öldürüp, yemek ve kafasını zafer simgesi olarak asmak, karşı tarafın daha fazla ölüme neden olacak intikam duygularına kapılmasına yol açardı. (49)

En vahşi biçimdeki kültürel etkilerin, savaşçıların birbirine verebileceği zararı sınırlaması, tümüyle çelişkili etkilerin bir örneğidir. Kaleler inşa ederek kendilerini emniyete aldıktan sonra reisliklerinin devamını sağlamak için, Maoriler'in topuz ve mızrak teknolojisini geliştirip tüm adayı istila etmeleri beklenirdi ama böyle bir sonuca ulaşılamadı. Tüfeklerin ortaya çıkışıyla birlikte Maori reisliklerinin birçoğu şaşırtıcı bir hızla devletleşmeye yöneldiler ama bu tümüyle başka bir konudur. Bu arada Kolomb-öncesi dönemde Amerika'daki bir toplum, Maoriler'den çok daha fazla gelişmiş olduğu halde kültürel etiklerinden dolayı, Clausewitz'in nihai çarpışma kavramı potansiyelini dikkat çekici bir biçimde sınırlamıştır.

Aztekler

Kuzey ve Orta Amerika'daki bazı Kolomb-öncesi toplumlarda görülen savaş acımasızlığının dünya yüzünde başka hiçbir yerde eşine rastlanmamıştır. Gerçi somut bir kanıt yoktur ama Turney-High, Güney Pasifik'teki Malenezyalılar'ı, gaddarlıkla lider olarak görüp, bazı Güney Amerika topluluklarının en acımasız yamyamlar olduğu görüşünü ortaya atmıştır. (Yamyamlığın protein eksikliğinden kaynaklandığını öne süren görüşe ilk katmanlardandır ve bu görüşe o zamanlar epey taraftar toplamışsa da, artık destekçilerini yitirmiş durumdadır.) (50) Oysa bu gruplar esirlerini törensel bir biçimde işkenceye tabi tutmamışlardır ve gerek Aztekler gerekse bazı Kızılderili kabilelerinde görülen yamyamlığa yönelmemişlerdir. Turney-High şöyle anlatır:

Skidi Pawneeleri her baskında güzel bir genç kızı esir almak için çaba gösterirlerdi. Bu kızlar en şerefli Pawnee ailesince evlat edinilir ve evin gerçek kızlarından çok daha iyi muamele görürlerdi. Ama bir gece yarısı kabaca yerinden kaldırılıp giysileri çıkartılır, başından ayağına kadar bedenlerinin yarısı kömürle karaya boyanırdı. Böylelikle gece ve gündüzü simgelemiş olurlardı. Sonra iki uzun

kazığın arasına asılırlardı... Onu evlat edinmiş olan babası kutsal Sabah Yıldızı yükselirken kalbine bir ok atmak zorundaydı. Bunu rahiplerin okları izlerdi ve vücudu görevini yerine getirene dek delik deşik olurdu. Pawneeler için her konuda ve özellikle tarımda başarılı olup refaha kavuşmaları için Sabah Yıldızı'na böyle bir kurban vermek çok önemliydi. (51)

1637'de Huronlar'ın arasında yaşamış olan Cizvit misyoneri, Senecalı esirlerden birinin daha da vahşi bir törenle öldürülmesini anlatır. Esir, önce reisin ailesine katılmış ve vücudunda yaralar olduğu için dışlanmıştı. Yanarak ölmesine karar verilince "meclis evine" getirilmiş, Huronlar'ın hazırladığı ziyafetten sonra gece boyunca acı çekmeye hazırlanmıştı. Huron reisi bedeninin nasıl parçalanacağım anlattıktan sonra esir, savaşçı türkülerini söyleyerek, ateşlerin arasında koşarak daireler çizmeye başlamıştı ve yanından geçtiği kişiler meşalelerle onu yakmaya çalışmışlardı. Esirin çığlıkları kulübeyi sarsar gibiydi. Bazıları onu yakıyor, bazıları ellerini yakalayıp kemiklerini kırıyor, diğerleri kulaklarına sopalar sokuyordu. Baygın düşünce "sevecenlikle kendine getirilmişti", yiyecek verilmiş, dostça hitap edilmiş ve esir de bedenini yakmaya çalışanlara aynı biçimde karşılık vermişti. Bu arada "savaşçı türkülerini en iyi biçimde söylemeyi de sürdürüyordu". Güneş doğarken, daha bilincini yitirmeden dışarı çıkarılıp bir direğe bağlanmış ve sıcak baltalar vücuduna değdirilerek yakılmıştı. Reisin daha önce söz verdiği gibi bedeni parçalanıp dağıtılmıştı. (52)

Cezayir savaşında genç Fransız paraşütçülerin bilgi almak için işkence ettikleri Müslüman esirleri daha sonra teselli etmeleri konusunda bazı öyküler vardır ama bu gibi davranışların Huron törenleri ile hiçbir ilişkisi yoktur. Paraşütçüler belirli bir amaç için işkence yaparlarken, Huronlar ve esirleri, başkalarının anlaması olanaksız olan iğrenç bir törenin suç ortakları sayılabilirlerdi. Senecalı esirin öldürüldüğü dehşet gecesi, uygarlık tarihçisi Inga Clendinnen tarafından, orta Meksika Aztekleri'nin özelliklerini tanıtmak için yeniden canlandırılmıştı. İnsanların kurban edilmesi Aztekler için dinsel bir zorunluluktu ve bu kurbanların elde edildiği en önemli kaynak savaşlardı. Kahraman Senecalı gibi tüm savaş esirleri

de vahşice ölümlerini emreden bu dinin mensuplarıydı. Yenilmez savaşçılar olan Aztekler, MS 13 ile 16. yüzyıllar arasında orta Meksika vadisinin hakimi olmuşlardı ve maden ile yazı dönemi öncesi uygarlığının en parlak yapıtlarını inşa etmişlerdi. İspanya'dan gelen istilacıların bildiklerine göre karşılaştıkları görkemli uygarlık, ana vatanlarında tanıdıklarından çok üstündü. Askeri tarihçiler içinse Aztek uygarlığının büyüleyici yanı, dinsel inançları yüzünden savaşma yeteneklerine getirdikleri olağanüstü sınırlamalar ve bu inançların savaşçıları da etkilemesidir.

Başlangıçta Aztekler, nafakalarını sağlamak için orta Meksika vadisine gelen alçak gönüllü insanlardı. Vadide sözü geçen üç güçten biri olan Tepanecler'e savaşçı olarak katılıp ve o tarihe kadar hiç kimsenin yerleşmediği Texcoco Gölü'nün ortasındaki ıssız bir adaya yerleşip kendi başlarına bir güç oluşturmaya başladılar. Onların önderliğini kabul edenler imparatorluklarına katıldı; kabul etmeyenlere karşıysa savaşlar açıldı. Yüksek düzeyde bürokratik bir uygarlığa uyumlu olarak Aztek orduları son derece düzenliydi ve iyi besleniyordu. 8000 kişilik gruplar halinde ülkenin düzgün yollarında günde yirmi kilometre hızla yürüyebiliyorlar ve sekiz günlük bir çarpışmaya yetecek kadar malzeme taşıyorlardı. (53)

Clausewitz'in çok iyi bir biçimde anlayabileceği gibi Aztek "stratejisinden" söz etmek olasıdır. R. Hassing savaşların başlamasını şöyle anlatır:

Her iki taraftan eşit sayıda asker, yeteneklerini sergilemek için göğüs göğüse çarpışmaya başlarlar ve eğer bu gösteri bir tarafın teslim olmasını sağlamazsa çarpışmanın şiddeti yükselir, askerlerin sayısı artar, yay ve ok gibi silahlar ortaya çıkarılır... Bu savaşlar boyunca tehlikeli düşmanların sayıları azalınca sayıca üstün olan Aztekler'in kazanması kaçınılmaz oldu ve her yöne yayılmalarına fırsat çıktı... Karşı gelenlerin zamanla tüm çevreleri sarıldı, yardım olanakları kesildi ve yenilgiye mahkum oldular. (54)

Clendinnen, Aztek savaşlarını tümüyle daha karmaşık bir görüşle ifade eder. Hiyerarşik toplum düzeninde insanların sınıflandırılması yalnızca yaşlarına değil durumlarına da bağlıydı. En aşağıdaki esirler

ve ekonomik sistemin dibine çökmüş şanssızlar bulunuyordu. Kent ve taşra tüccarları, zanaatkarlar, çiftçiler gibi sıradan insanlar ikinci sınıfı oluşturuyordu. Bunlardan sonra sırasıyla soylular ve rahipler sınıfları geliyor ve sistemin en üstünde kral bulunuyordu. Tüm erkek çocuklar potansiyel savaşçılar olarak dünyaya gelip, calpulli adı verilen yarı kulüp yarı manastır sayılan eğitim merkezlerinde yetişip savaşçı sınıfına yükselme şansına sahiptiler. İçlerinden bir kısmı rahip olurken çoğunluğu sıradan işleri seçiyor ve gerektiği zaman savaşa katılmaya zorunlu oluyorlardı. Savaşlardaki kahramanlıklarına dayanılarak onurlandırılmış soylu ailelerden gelenler ise aile geleneklerini sürdürmek zorundaydılar. Krallar savaş lideri sınıfına yükselmiş olanlar arasından seçiliyordu.

Krallar ne yalnızca asker ne de rahip sayılırlardı ama günlük işlerini düzene koymakla yükümlü rahiplerin arasında yaşarlardı. Tanrı sayılmazlardı ama tanrısal bir gücün bedenlerinde bulunduğuna inanılırdı. Kral ilan edildikleri zaman “Efendimiz, celladımız, düşmanımız” unvanıyla tanıtılırlardı. Yönettikleri halkın arasında bulunan, gözleri önünde kanlı törenle kurban edilecek esirler ve satın alınmış çocuklar üzerindeki gücünü tam olarak belirleyen sözcüklerdi bunlar. (55) Bir kralı tanrıların hükmettiği bir dünyalı olarak görmek en doğru tanımlamaydı. Aztekler’in günlük yaşamlarını sürdürmek için gerekli ahengin bozulmaması, örneğin güneşin her gün yeniden doğmasının sağlanması için kan akıtılması gerekiyordu. Aztek toplumu ise yeterli sayıda kurban çıkaramıyordu kendi içinden. Bu kurbanların bir savaşta ele geçirilmesi gerekliydi.

Aztekler için en önemli savaş, meydan savaşıydı ve çarpışmalar yakın mesafede yapılıyordu. Son derece törensel olan yapısı ve hem Aztekler hem de düşmanları tarafından kabul edilmiş kuralları nedeniyle bu savaş biçimi bizlere oldukça garip gelebilir. Demir ve bronzu keşfetmemiş oldukları halde altını başarıyla işleyebiliyorlardı. Savaşta ok, yay, mızrak ve atılan mızraklara uzun menzil sağlayan manivela kullanıyorlardı. Öldürmek yerine yaralamaya yönelik bir biçimde, kesici tarafına obsidiyen veya çakmaktaşı parçacıkları yerleştirilmiş tahta kılıçlar en çok tercih ettikleri silahtı. Savaşçılar oklardan korunmak için içi sağlamlaştırılmış “pamuklu” zırhlar

kullanıyorlardı. Daha sonraları onlarla savaşan İspanyollar da kendilerine özgü çelik zırhlarının Meksika için hem çok sıcak hem de gereksiz olduğunu anlayıp, Aztek zırhını kullanmaya yönelmişlerdi. Ellerinde küçük, yuvarlak kalkanlar taşıyorlardı. Her savaşçının amacı düşmanına yaklaşıp kalkanın dışında kalan bacaklarına sakatlayıcı bir darbe indirmekti. (56)

Sivil toplumda olduğu gibi Aztek ordusunda da sınıflandırma sistemi vardı. En ön sıralardaki savaşçıların çoğunluğunu eğitim merkezlerinden yeni mezun olmuş acemiler oluştururdu ve esir alma becerilerini geliştirmek için gruplar halinde savaşırlardı.erektiği zaman yerlerini, daha önceki savaşlarda aldıkları esir sayısına göre rütbeleri artan deneyimli savaşçılara bırakmaları grup başkanları kontrol ederdi. Yedi esir alarak en üst rütbeye yerleşmiş olan savaşçılar görkemli giysileriyle belli olurlar ve iki kişilik gruplar halinde çarpışırlardı, içlerinden biri ölünce, diğeri kaçmaya kalkıştığı takdirde arkadaşları tarafından öldürülürdü.Aztek savaşlarının "çılgınları" diye adlandırılan bu insanlar, savaş meydanlarında cesaret örnekleri sergiledikleri için düzenli günlük yaşamda da başka kimsede tahammül edilmeyen kaba davranışlarına izin verilirdi.

Klasik ve ortaçağ uzmanlarının Homer ve kahramanlık destanlarından anımsayacağı gibi Aztekler'in "büyük savaşçıları yalnız avcılardı" ve "savaş alanının tozu toprağı arasında eşit hatta biraz daha yüksek düzeyde bir düşman arayıp duran kişilerdi."

Eşit koşullarda dövüşmek en çok tercih edilen yöntemdi... Savaşçıların amacı genellikle bacaklarına indirecekleri bir darbeyle düşmanın dizini sakatlamak, bacak kemiklerini kırmak ve yere düşüp teslim olmasını sağlamaktı. Ellerinde iplerle hazır bekleyenler esir düşenleri derhal bağlayıp kendi taraflarına götürüyorlardı.

Bireysel olarak esir almak Aztek savaşları için öylesine önemli bir olaydı ki, esir almayı başaramamış bir dostuna rütbesinin yükseltilmesine yardımcı olmak için kendi aldığı eseri devretmek her iki savaşçı için de ölüm cezasına çarptırılmakla sonuçlanırdı. (57)

Karşılıklı ok atışlarıyla başlayıp bireysel dövüşler için yeterli karmaşıklığı sağlanan savaşlar, esirlerin büyük kent Tenochtitlan'a götürülmeleriyle son bulurdu. Zafer kazanan savaşçılar kendi yollarına gidiyorlardı. Şampiyonlar bir sonraki çarpışmaya kadar dinleniyorlar, orta sınıf savaşçılar onurlu bir biçimde emekli olup bürokratik görevlere atanıyorlar, esir almak deneyimini iki, üç kez yenileyip başarılı olamamışlar ise savaşçı okulundan atılıp Aztek toplumunun en düşük düzeyi olan hamallığa ya da ücretle çalışmaya indirgeniyorlardı. Esirlerin ıstırabı ise yeni başlıyordu.

Kazanılan zaferleri düşman topraklarına el koyma eylemi takip ettiği takdirde Aztekler'in binlerce esir almış olmaları gerekirdi. İmparatorluklarına katmış oldukları Hauxtecler'in başkaldırması sırasında yaklaşık 20.000 esir başkente getirilmiş ve yeni piramid tapınağının tepesine doğru tırmanırlarken yürekleri çıkartılarak kurban edilmişlerdi. Bazı esirler, satın alman ya da ödül olarak verilen kölelerle birlikte her yıl kutlanan dört büyük festival için ayrılmaktaydı. Tlacaxipeualiztli adı verilen Derisi Yüzülen Adamlar töreninde, kurban edilen esirlerin yakalanma ve öldürülme şekilleri Aztek savaşlarının felsefe ve biçemini özetlemektedir. Aztekler'le yalnızca Nahuatl dilini konuşan komşuları arasında geçen bu "çiçek" savaşları, yalnızca bu törende kurban edilmeye değecek kadar yüksek rütbeli savaşçıların esir alınması için yapılmaktaydı. Çarpışmalar önceden planlanırdı ve kurbanların başına gelecek herkesçe bilinirdi. (58)

Savaşçı okulları tarafından her yıl alman 400 esirden yalnızca bir tanesi "kanla bezeme" töreni için seçilirdi. Tören tarihine kadar esire onur konuğu muamelesi yapılırdı. "Onu yakalayan savaşçı ve kendisine bağlı olan yöre gençlerinden bir grup esiri sık sık ziyaret eder, iltifatlar yağdırır" ve aynı zamanda kendisini bekleyen acı kaderi hakkında konuşarak "alay ederdi". Tören günü rahipler esiri, halkın rahatça izleyebileceği yükseklikte bir platforma çıkarıp uzun bir iple bağlar ve ölüm acılarını çekmeye bırakırlardı. (59) Yüksek platform kendisine saldıracak dört savaşçıya karşılık esire bir avantaj sağlardı. Ayrıca kendini korumak için dört fırlatma mızrağı ve

çakmaktaşı parçaları yerine tüylerle çevrilmiş bir savaşçı kılıcı bulunurdu.

Düşmanlarından daha yükseğe çıkarılmış olan esir, savaş alanlarında yasaklanmış olan öldürme dürtüsüne uyarak elindeki ağır gürzü hiç tanımadığı bir özgürlükle kafalarına doğru sallayabilirdi. Aztek şampiyonlarına da oldukça kolay bir hedef sağlanmıştı aslında. Esirin dizine ya da ayak bileğine indirilecek ağır bir darbe tıpkı savaş alanında olduğu gibi bir anda sakatlanmasını sağlayabilirdi. Ama böyle bir darbe hem tören kurallarına aykırı olup hem de kahramanlık onurlarına gölge düşürdüğü için, tahriklere kapılmamaları gerekirdi. Savaşçıların amacı silah kullanma sanatının en üst düzey örneklerini sergilemekti: Esirin vücudunu mümkün olduğunca uzun bir sürede ellerindeki ince bıçaklarla kesmek ve kanını dışarı akıtmak önemliydi. (Bu nedenle bu törene kanla bezemek adı verilmişti.) En sonunda esir yorgunluk ve kan kaybından dolayı sendeleyip düşerdi.

Göğsü kesilip, hala çarpan yüreği tören kurallarına uygun olarak yerinden çıkarılırdı. (60)

Esiri yakalayan savaşçı bu eyleme katılmayıp platformun altından izlemekle yetinirdi. Ancak esirin kafası tapmakta sergilenmek üzere bedeninden ayrılınca, ölen adamın kanını içip, vücudunu kendi evine taşırdı. Sonra ölünün vücudunu parçalara ayırıp, kurallar gereğince dağıtır, derisini yüzer ve bir kenara çekilip ailesinin,ölü savaşçının etinin parçaları serpiştirilmiş mısır yemeğini yine tören kurallarına uygun olarak yemelerini ve kendi genç savaşçı oğullarının aynı kaderi paylaşabileceğini düşünerek ağıt yakmalarını izlerdi. Bu acıklı “ziyafet” nedeniyle esiri yakalamış olan savaşçı görkemli giysilerini çıkarıp, tıpkı ölü esir gibi vücudunu tebeşirle beyaza boyayıp tüylerle süslerdi.

Daha sonra tören öncesinde esire “sevgili oğlum” diye hitap etmiş ve karşılığında “sevgili babam” diye hitap edilmiş, “kanla bezeme” töreni sırasında ona yardımcı olması için bir “amca” sağlamış olan savaşçı tekrar giysilerini değiştirirdi. Ölü esirin yüzülmüş derisini tümüyle kurutup, çatlayıp paramparça oluncaya dek sırtından

çıkarmaz ancak “sırtına geçirme onurunu kazanmak için yalvaranlara” ara sıra ödünç verirdi. “Derisi Yüzülmüş Efendimize” gösterilen son saygıydı bu. Ölümünden önceki dört gün içinde esir, tören provasını dört kez tekrarlamış olur, kalbi dört kez simgesel bir şekilde yerinden çıkarılır ve kurban edilme platformuna çıkma zamanı gelene dek son geceyi “sevgili babası” ile birlikte geçirirdi.

Clendinnen’e göre, akıl almaz işkencelere bir esirin dayanabilmesini sağlayan şey, “ölene dek kahramanca davrandığı takdirde, hiç unutulmayacağını, doğduğu kentte adına destanlar yazılacağını” bilmesiydi. Eski savaşçıların davranışları açısından, psikolojik inanmayı sürdüren Avrupa destan ve efsanelerini anımsatan bir düşüncedir bu. Dien Bien Phu düştüğü zaman Vietminh (Vietnam Bağımsızlık Cephesi) kameraları önünde yürümesi istenen Albay Bigeard’m “beyninin oyulmasını” ya da Birinci Dünya Savaşı’nda Victoria Haçı madalyası kazanmış Avustralyalı askerin Singapur düştüğü zaman, elinde bombalar ve dudaklarında “ben teslim olmam” sözcükleri ile bir daha görünmemek üzere kendini Japon hatlarına tek başına atmasını anımsatır insana.

Yine de savaş alanında toplu halde bulunan savaşçıları; savaşın materyalistik bir amacı ve ölen asker sayısıyla amacın doğru bir orantı olmasını bekleyen çağdaş düşünceyi açıklamaya yetmez. Aztek savaşlarının kesinlikle materyalistik yönleri olmadığını söylüyor Inga Clendinnen. Orta Meksika vadisindeki efsanevi uygarlığın kurucusu olan Toltekler’in mirasını devraldıklarına inanan Aztekler, bu imparatorluğun görkemini yeniden canlandırmayı kendilerine görev bilmişlerdi. Bu amaca ulaşamadılar gerçi ama bunu başarabilmek için en ufak bir değeri olan nesnelerden başlayıp insan hayatına kadar uzanan her şeyin kurban edilmesini isteyen tanrılardan güç almak zorunda kaldılar. “Toltek mirasını canlandırabilmek için yakınlardaki kentlerde yaşayanlardan uysallıklarının göstergesi olarak azami derecede katılım” beklediler ama bundan da önemlisi, tanrıların emrettiği kanlı ayinler sırasındaki işbirliği, isteklerinin kabul edilmesinin açıkça dışa vurulmuş olmasıydı.

Aztekler komşularından “kendi kaderlerini” önceden bilmelerini istiyorlardı. (61)

Kana susamış ve sevgi göstermeyen bir tanrıyı yatıştırmak için böyle bir kadere boyun eğmek, çağdaş dünyanın hiçbir görüşü ile uyum sağlamaz ve bugün mantıksal kabul ettiğimiz taktik ve stratejilerle pek ilgisi bulunmayan Aztek savaşlarını bir çarpıklık olarak algılama isteğine yol açar. Bunun nedeni dünya işlerine çok yakından karışan ilahi bir güce duyulan güvenle, güvenlik gereksinimi duygularını birbirinden ayırmayı başarmış olmamızdır. Aztekler ise tümüyle zıt bir görüşü kabul etmişlerdi: İlahi gücün sürekli olarak tatmin edilmesi, zorbalığını engellemeye yönelikti. Bunun sonucu olarak savaşlar, ulaşılması gereken amaçla, yani esir alma eylemi ile sınırlandırılmıştı ve bu esirlerin bir kısmı kendi törensel ölümlerine gönüllü olarak katılacaklardı. Daha da şaşırtıcı bir yönü ise çok kaliteli olan Aztek silahlarının öldürmek yerine yalnızca yaralamak için şekillendirilmiş olmalarıydı.

Bu savaş biçimi ancak Aztekler güçlerinin doruğuna ulaştıktan sonra ortaya çıkmıştı. Gelişmekte oldukları süre içinde nasıl savaştıklarının örneği olarak kabul edilemez. Zafer kazanan tüm diğer insanlar gibi onlar da herhalde düşmanlarını öldürmüşlerdi. “Çiçek savaşları” yalnızca çok gelişmiş ve kendine çok güvenen toplumlarda görülebilir çünkü artık sınırlarını zorlayabilecek düşmanları kalmadığı için savaşı törene dönüştürme lüksünü yaşayabilirler. Ayrıca çok zengin bir toplum oldukları için esirleri çalıştırmak ya da başkalarına satmak yerine binlercesini kurban edebiliyorlardı. Bıraktıkları yapıtlar boyut ve kalite olarak Aztekler’den kat kat üstün olan Orta Amerika’daki Mayalar ise tam tersini yapıp yalnızca soylu esirleri kurban edip, geri kalanlarını ya çalıştırmış ya da satmışlardı. Mayalar’ın davranışı diğer savaşçı toplumlara daha yakın sayılırdı çünkü onlara göre esir almak, savaşmanın bir ödülü ya da bazen dürtüsü olabilirdi. (62)

Savaşan Aztekler, asker değil savaşçıydı, yani maaş ya da zorunluluk nedeniyle değil, toplumdaki yerlerinden dolayı savaşa katılıyorlardı ve taştan yapılmış silahlar kullanıyorlardı. Bu iki koşul,

incelemekte olduğumuz savaş türünü daha da belirginleştirmektedir. Aztek savaşları maden öncesi döneminin en gelişmiş ve en alışılagelmiş biçimini temsil etmektedir. Madenlerin keşfinden sonra değişen ve düzenli orduların gelişmesine doğru giden savaş biçimi yerine, Maoriler, Maringler ve hatta Yanomamöler'le aynı sınıfa dahildir.Her dört toplumun savaşları da yakın mesafede yapılırdı, yaralama gücü yüksek olmayan silahlar kullanılırdı ve kafaya ya da bedene gelecek darbelere karşı koruyucu giysi ya da gereçlere gerek yoktu. Çarpışmaların törensel yanları ağır basıyordu ve çağdaş insanların savaşların nedeni ve sonucu konusunda algıladıkları ile yakından uzaktan ilişkisi yoktu. Genellikle nedenleri intikam veya hakaretlere karşılık vermek olurken, ilahi güçleri tatmin etmek ve efsanevi gereksinimleri yerine getirmek sonuçları oluşturuyordu. Buna benzer neden ve sonuçlar ancak Turney-High'ın "askeri ufuk" dediği düzlemin altında bulunabilir. Eğer sormaya cesaretimiz varsa, savaşlar ne zaman, nasıl ve niçin başladı?

SAVAŞLARIN BAŞLANGICI

“Tarihin” başlangıcını insanoğlunun yazı yazdığı ya da yazı diye tanımlanabilecek izler bıraktığı tarih olarak saptamaktayız. Bugünkü Irak’ta yaşamış olan Sümerler’in bıraktığı izleri MÖ 3100 yılma dek götürmek mümkün olmuştur ama belki de bu simgelerin kullanılması 5000 yıl kadar daha eskiye dayanıp MÖ 8000 yıllarına kadar gidebilir ki, bu dönemde insanların belirli bölgelerde yalnızca avlanmak ve meyve vs. toplamakla geçinmek yerine tarımla uğraşmaya başladıklarını biliyoruz.

Modern insanlar, elbette ki Sümerler’den çok daha eskidir ve beden yapısı ve yetenekleri açısından aralarında ilişki kurulabilen ataları çok daha eski tarihlere kadar gittiği için bizleri onlardan ayıran zaman ölçütlerini kolayca kavramak mümkün değildir. Tarihçi J.M. Roberts, yazılı tarihten önceki dönemleri şekilsel olarak tanımlarken, Hz. İsa’nın doğumunu yirmi dakika önceki bir olay olarak kabul ettiğimiz takdirde, Sümerler’in ortaya çıkışının kırk dakika önceye rastladığını, “modern fizyolojik yapıdan insanların” batı Avrupa’da ortaya çıkışının bundan beş, altı saat önce olduğunu ve “insansı özelliklere sahip yaratıkların” yaşadığı dönemi ise iki, üç hafta önce olarak göstermektedir. (63)

Savaşların başlaması yazılı tarihle birliktedir ama tarih öncesi dönemi de görmezlikten gelemeyiz. Antropologlar kadar tarih öncesi uzmanları da, “ilkel insanların” kendi cinslerine karşı şiddet eylemlerine girişip girişmedikleri konusunda tümüyle zıt görüşlere ayrılmışlardır.Bu tartışmanın dişilerle erkeklerin toplumsal rollerinin ayrılması ile başladığı söylenebilir.İnsanoğlunun atalarından Australopit-hecus’ların en belirgin izleri 1.500.000 yıl öncesine dayanmaktadır ve 5.000.000 yıl önce de bulunduklarına dair bazı izler vardır. Güney maymunu olarak da tanımlanan bu ataların yiyeceklerini buldukları yerden başka yerlere taşıdıkları, kendilerine

barınak yaptıkları ve kenarları kabaca yontulmuş çakıllardan ilk silahları şekillendirdikleri bilinmektedir.

Memeli sınıfların dişilerinin erkekleriyle birlikte yiyecek peşinde dolaştıkları süre içinde emzirdikleri yavruları da annelerinin bedenine yapışık yaşarken, Australopithecus'ların çocuklarının bu yeteneklerini yitirdiği ve bu nedenle yemek yenilen yerin erkeklerin yiyecek getirdiği bir ev olarak düşünülmesi gerektiği görüşü ortaya atılmıştır. Yaklaşık 400.000 yıl önce Australopithecus'lardan gelmiş olan homo erectus'larda bu yaşam biçimi daha da yaygınlaşmıştır. Beyin ve kafatası boyutları büyüdüğü halde doğum öncesinde beden boyutları orantılı bir biçimde büyümediği için homo erectus bebeklerin gelişmesi çok daha uzun sürüyordu ve anneleri beslenme yerlerine daha sıkı sıkıya bağlanmış oluyordu. Doğacak bebeğin başının büyüklüğüne uyumlu olarak dişilerde görülen iskelet yapısı değişiklikleri de yiyecek toplayıcılarla birlikte dolaşmalarına uygun düşmüyordu. Ortaya atılan bir görüşe göre, dişinin belirli zamanlarda yavru yapabilme yeteneklerindeki değişme de yine bu döneme rastlar. Diğer memelilerin tersine sürekli üreme özelliği kazandıkları için her zaman erkeklere çekici gelebilirler ve aynı nedenle uzun süreli eşler seçebilirler ve kan bağı olan yakınlarıyla cinsel ilişkiye girmekten kaçınabilirlerdi. Kızışma devresi diye de tanımlayabileceğimiz belirli devrelerin yok olmasından sonra dişiler, büyük beyinli, yavaş gelişen yavrularının yetişmesine gerekli olan özeni göstermeye başlamışlardır.

Aile kavramının oluşumu, barınak ve yiyecek taşınması gereksinimi ve başkalarından ayrı yaşamanın başlamasının bir açıklaması böyle olabilir. J.M. Roberts'e göre homo erectus'lar, "bazen yirmi metre uzunluğundaki dallar ve taşlarla yapılmış kulübelerinin kalıntıları, posttan yer döşemeleri, ilk ahşap çanaklar ve mızraklarla" bize aile ve belki de sosyal yaşamlarının izlerini bırakmışlardır.(64)Topladıkları kök sebzelerin, yaprakların, meyvelerin yanısıra, ilerleyen ve gerileyen buzulların oluşturduğu iklim değişikliklerine göre bitkiler canlanıp, solarken, büyük sürüler halinde yer değiştiren av hayvanlarını da avlayarak geçiniyorlardı.

Bu iklim değişiklikleri zaman içinde çok geniş aralıklarla oluşmuştur. 1.000.000 yıl süren ve yaklaşık 10.000 yıl önce sona eren buzul çağında dört iklim değişikliği tanımlanabilmiştir. Bu dönemde birçok insan grubunun ortamlarındaki değişikliklere uyum sağlayamadıkları için öldükleri sanılmaktadır. Bazıları ise uyum sağladı, ateşi kullanmayı başardı, çok sayıda insana yeterli yiyecek sağlayacak büyük memeli hayvanları tuzağa düşürüp avlanmasını öğrendi ve soylarını sürdürdü. Av partilerinin bir araya gelip filleri, mamutları ya da gergedanları, uçurumlardan aşağıya ya da bataklıklara sürdükleri ve hayvanların gerek düşerken gerekse ilkel silahların etkisiyle aldıkları yaralardan öldükleri sanılmaktadır. (65)

Bulunan en eski taş aletler, sürek avı silah olarak kulanılamayacakları için, savaşmak için kullanılmadıkları da kesindir. Austrolapithecusların silahı, bir kenarı kabaca sivriltilmiş bir çakıldan oluşuyordu. Özellikle çakmaktaşının kenarları sivriltildiği zaman ortaya çıkan parçacıkların işe yaradığını gören insanlar hem taşları hem de parçacıklarını bilinçli olarak elde etmeye başladılar. Yetenekleri biraz daha gelişince taş bir örs ile bir kemik ucunu kullanarak her iki tarafı da keskin aletler yapmayı başardılar. Hayvanlara nişanlamak ya da batırmak için keskin uçlu mızraklar ve gövdeleri parçalanmaya yarayan baltaları vardı. Bu özellikleri taşıyan aletler 10.000-15.000 yıl öncesine rastlayan Yontmataş Devri'nin son dönem kazılarında ortaya çıkmıştır.

Yüz binlerce yıl boyunca insanların büyük hayvanları avlamaya çabaladığı şiddet dolu dönemlerdi bunlar. İtalya'da Arene Candide'de en az 10.000 yıl önce ölmüş olan genç bir erkek iskeleti bulunmuş ve alt çenesi, köprücük, kürek ve bacak kemiklerinin büyük vahşi bir hayvan tarafından ısırılarak parçalandığı görülmüştür. Yaraların ölümünden önce oluştuğunun kanıtı ise buraların dikkatle kille kaplanıp gömülmesidir.(66)Belki de bu genç adam bir ayı avının şanssız kurbanı olmuştu. 100.000 yıl önce buzullar arası dönemde öldüğü saptanan ve Trieste'de bulunan bir ayının kafatasındaki çakmaktaşı parçacıkları Neanderthal insanın, baltanın taş kısmını sapına doksan derecelik bir açıyla yerleştirmeyi ve yakın mesafede öldürücü darbe indirmeyi öğrendiğini göstermektedir. (67) Schleswig-

Holstein'de bulunan ve ölüm tarihi aynı döneme rastlayan bir filin kaburgaları arasında porsuk ağacından bir mızrak olduğu görülmüştür. Filistin'de ortaya çıkarılan bir Neanderthal insanının kalça kemiğinde bir mızrak ucunun derine kadar batmış olduğunu gösteren kesin izler vardır.

Bunların hepsi avcıların cesur ve yetenekli olduğunu göstermektedir. Tarih öncesi uzmanları Breuil ve Lautier'ye göre,insanları hayvanlardan ayıran sınır geniş değildi. Aralarındaki bağlar henüz kopmamıştı ve insanlar kendilerini çevrelerinde yaşayan, tıpkı onlar gibi öldürüp beslenen hayvanlara yakın hissediyorlardı... Uygarlığın daha sonraları körelttiği hızlı hareket, çok gelişmiş görme, duyma ve koku alma duyulan, en üst derecede fiziksel sertlik, ev hayvanlarının yaşamları ve adetleri hakkında ayrıntılı bilgi edinme ve ellerinde bulunan ilkel silahlan en etkili biçimde kullanma yeteneklerini henüz yitirmemişlerdi. (68)

Tüm zamanların savaşçılarında aranan özelliklerdir bunlar ve çağdaş askeri eğitim okulları Özel Timleri yetiştirmek için çok fazla para ve zaman harcayarak bu yeteneklerini yeniden geliştirmeyi amaçlamaktadırlar. Çağdaş askerler yaşamak için avlamayı öğrenirler ama acaba tarih öncesi avcılar da insanlarla savaşırlar mıydı? Bunun kanıtları çok az ve çoğu zaman zıt biçimdedir.

Neanderthal insanının kalçasındaki mızrak yarası bir kanıt olarak kabul edilemez çünkü bir av partisinin kargaşası içinde kazayla yaralanmış olabilir; silah kullanan herkesin bildiği gibi en tehlikeli silahlar hemen yakınında duranların elindekilerdir. Acaba son buzul çağında, yaklaşık 35.000 yıl önce ortaya çıkan mağara sanatı, hala avcılık kültürü sürdüren insanların hemcinslerine saldırdıklarının belirtisi olabilir mi? O tarihte dünya yüzündeki tüm insanlar 5000 yıl kadar önce ortaya çıkıp hiçbir tarih öncesi uzmanının açıklayamadığı bir biçimde Neanderthal insanlarının süratle yerini alan homo sapiens sapiens'lerden oluşmaktaydı. Dünya yüzündeki çok çeşitli yerlerde binlerce mağara resmi bulunmuştur ve bunların yapıldığı dönemde dünya nüfusu bir milyonun altındaydı. İlk örneklerden 130 tanesinin 35.000 yıllık olduğu sanılmaktadır ve insan ya da insansı

yaratıkları göstermektedir. Resimleri yorumlayanların bir kısmı ölü ya da ölmekte olanları gösterdiklerini öne sürerken bazıları da dikkatle çizilmiş hayvan resimlerinde mızrak, ok ve kargı simgeleri bulunduğunu savunmaktadır. Bu yorumlara karşı çıkanlar ise insan şekillerinin huzurlu manzaralar içinde resmedildiğini ve ok simgelerinin "cinsel işaretler ya da anlamsız çizikler" olabileceğini öne sürmektedirler. (69)

Her ne olursa olsun Yontmataş Devri insanı henüz yayı keşfetmemişti. (70) 10.000 yıl kadar önce Ortataş Devri'nin başında "silah teknolojisinde bir devrim oldu ve son derece güçlü dört yeni silah ortaya çıktı... yay, sapan, bıçak ve gürz." Son üçü zaten varolan silahlardan gelişmişti. Gürzler, topuzlardan, bıçaklar mızrak başlarından ve sapanlar av yerine sürülmüş geyik ve bizonların bacaklarına sarılmak üzere fırlatılan deriye sarılmış bir çift taşın bağlandığı iplerden yapılan bolas'dan gelişmişti. (71) Sapanla aynı prensiple çalışan mızrak atma manivelası olan atlatda bolas'dan geliştirilmiş olabilir. Ne var ki yay tümüyle ayrı bir olaydı. Hareketli parçaları bulunduğu ve kas enerjisini mekanik enerjiye dönüştürdüğü için ilk makine olarak da kabul edilebilir. Ortataş Devri insanının bunu nasıl keşfettiğini tahmin edemeyiz ama bir kez ortaya çıktıktan sonra hızla yayıldığını biliyoruz. Yayılma nedeni ise son buzulların çekilmesine bağlı olabilir. Havanın ısınması av hayvanlarının göç yollarını değiştirdiği, daha geniş arazide dolaşmalarını sağladığı için, avcılar uzak mesafelerde kaçışan hedeflere karşı etkili olabilecek silahlar aramak zorunda kaldılar.

Genellikle bir fidan boyundaki "basit yay" diye tanınan ilk örneklerin her tarafı eşit olduğu için daha sonraki bileşik ve uzun yaylara özgü daha uzağa fırlatma ve hedefe tümüyle girme özelliklerine sahip değildiler. Yine de en ilkel şekliyle bile insanlarla hayvanların arasındaki ilişkilerde değişikliğe yol açmış oldu. İnsan artık avını öldürmek için kol uzunluğuna kadar yaklaşmak, yaşamını tehlikeye atmak zorunda kalmıyordu. Avını uzaktan da öldürebilirdi. Lorenz ve Ardrey gibi davranış etilojisi uzmanları, insanların diğer yaratıklarla olan ilişkileri kadar hemcinsleriyle olan ilişkilerinde de

yeni bir ahlak anlayışının başlangıcı olduğunu ileri sürmüşlerdir. İlk okçular acaba aynı zamanda ilk savaşçılar mıydı?

Ortataş Devri'nin mağara resimleri, çarpışma sahnelerinde okçuların bulunduğunu gösterir bize. Arthur Ferrill, İspanyol Levant'ındaki mağara resimlerinin savaş alanı taktiklerinin köklerini gösterdiğini açıklamaktadır. Liderlerin ardına sıralanan savaşçılar düzenli bir biçimde ok atarlarken, yine Ferrill'in "üç kişilik ordu" ve "dört kişilik ordu" diye tanımladıkları arasındaki çarpışmada yan kanattan saldırı bile görülmektedir. Taşları işlemedikleri halde yayları bile Yanomamöler'le Maringler'den öğrendiğimiz kadarıyla her üç sahne de, güç gösterisinin simgeleri olarak kabul edilebilir. Örneğin Yanomamö şefi, topuzla dövüşenlerin arasındaki şiddet tehlikeli boyutlara ulaştığı zaman yayım gerip dövüşçüleri tehdit etmektedir.Maringler "önemsiz" ve "doğru" savaşlarda hiç kimseye zararı dokunmayacak mesafelerden ok atmaktadırlar.Böylelikle "üç" ve "dört" kişilik orduların okçularının birbirine yakınlığının gerçekle olan ilgisi, mağara ressamlarının perspektif kullanımına bağlı olarak değişmektedir.

Ortataş Devri okçularını, çağdaş dünya avcılarının prototipleri olarak düşünürsek, onlara savaşçı özellikler katmak ne kadar yanlışsa, barışsever olduklarını da ileri sürmek o kadar yanlıştır. Halen varlığını sürdüren gruplar üzerinde çalışmaya kendilerini adamış olan etnograflar, avcılık-ürün toplayıcılığın, son derece barışçıl bir toplumsal düzenle iç içe bulunabileceği ve hatta yaptıkları işlerin barışı destekleyeceği görüşünü hararetle savunmaktadırlar. Güney Afrika'daki Kalahari Çölü'nde yaşayan Sanlar (Buşmanlar) ve Malezya ormanlarında saklanan Semagnlar nezaketin simgesi olarak öne sürülmektedirler.(72)Halen yaşamlarını sürdüren avcı topluluklardan yola çıkarak, ortak atalarımızın davranışlarını incelemeye çalışmanın zorluğu, çağımızdaki avcıların Ortataş Devri insanına hiç benzememesidir. Örneğin Semanglar, mağara resmi döneminde hiç bilinmeyen ürün yetiştirme ile de uğraşmaktadırlar. Bugün yaşadıkları kıraç topraklara, hayvan yetiştiricisi olan Bantular tarafından sürülmüş olan Buşmanlar belki de daha saldırgan olan komşularının dikkatini çekmemek için son derece munis kavgadan

kaçar davranışlara yönelmişlerdir.Avcılık üzerine yoğunlaşmış toplumların davranışları gerçekten yardımseverlikten kavgacılığa dek değişen örnekler sergilemektedir. Büyük Beyaz Avcı'nın ilk örneği olan Frederick Selous (1851-1971) bugünkü Zimbabwe topraklarına 1880'li yıllarda ava çıktığı zaman et açlığı çeken yerli halkın katılımıyla av partisinin neredeyse kontrol edilmez boyutlara ulaştığını anlatmıştır. Etnografların bazı çalışmalarına göre şansını yitiren bir avcı herhangi bir av partisinde söz sahibi olma niteliğini de çabucak yitirir ve hatta yiyecek sağlaması için ondan medet umanların kurbanı bile olabilir. Aynı biçimde, göç yollarına ve bereketli-bereketsiz yılların dönümüne göre, komşular avı paylaşmayı öğrenebilirler ya da tam tersi bir davranış sergileyip avlandıkları yerleri özel mülkleriymiş gibi koruyup sınırlarından içeri girenleri öldürebilirler. Mağara sanatının öncü yorumcularından olan Hugo Obermaier, resimlerden birinin mülkünü savunan bir Taş Devri insanını gösterdiğine kesinlikle inanmıştır. (73) Yukarı Mısır'ın Jebel Şahaba bölgesindeki ünlü kazı noktasında bulduklarını uzmanlar aynı biçimde değerlendirmektedirler.F.Wendorf'un belirttiğine göre kazılarda ortaya çıkan mezarlardaki 59 iskeletin üzerinde yara izleri vardır ve iskeletleri çevreleyen 110 alet, hepsinin vücutlara çeşitli noktalardan girdiğini göstermektedir. Bu buluntular mezar süsleri değildir. Birçoğu omurgaların yakınında bulunmuş, diğerleri ise göğüs boşluğu, alt karın boşluğu, kollar ve kafatasında görülmüştür. Hatta iki tanesi parçaların alt çeneden kafatasının alt kısmındaki kemiklere girdiğini gösteren bir biçimde yerlerini korumaktadır. (74)

Kadın ve erkek iskeletlerinin hemen hemen eşit sayıda olması ve kemiklerdeki izlerden yaraların öldürücü olduğunun anlaşılması, av bölgesi yüzünden çıkan bir çarpışmanın kurbanları olduklarına işaret etmektedir. Belki de Buzul Çağı'nın sonundaki iklim değişiklikleri nedeniyle Nübye bölgesinde ani bir kuraklık verimsizliğe yol açmıştı.

"Bu kazı noktasında, tarih öncesi savaşlarının kanıtı olarak yeter miktarda iskelet vardır" demektedir Ferrill. (75) Ama belki de böyle değildir. Başka bir yorumcu, cesetlerin değişik zamanlarda gömülmüş olabileceklerini öne sürmüştür. Bir başka görüşe göre iskeletler kendilerini öldürenlerden çok farklı bir uygarlığın insanları

da olabilirler çünkü Ortataş Devri'nde Nil vadisinin yukarı kısımları insanların birbirine karıştığı bir bölgeydi, bu nedenle her şeyi, Taş Devri avcılarının kavgacılığında aramamak gerekir. Üzerinde durulmamış dördüncü olasılık ise mezarların gerçekten de avcılar arasında çıkan bir savaşta ölen cesetleri barındırdığı ama bu savaşın Yanomamö ve Maringler'de görülen "baskın" ya da "bozgun" benzeri bir olay oluşudur. Kurbanların hem kadın hem de erkek olması bu görüşü desteklemektedir. Ayrıca genç bir kadının iskeletinde görülen yirmi bir ok yarası, gereğinden fazla şiddetin yer aldığını işaret etmektedir. Özellikle Maringler "bozguna" çıktıkları zaman, hedef köydekilerin hepsini, yaş ve cinsiyet gözetmeden yok etmeyi amaçlarlar. Eğer bu kazılarda ortaya çıkan yaralama kanıtları bir katliamı belirtiyorsa, asırlar boyu, dünyanın her yerinde yaşanmış bir insan davranışına uygun olduğunu söyleyebiliriz. Gotland Adası'nda 1361'deki Visby Savaşı'ndan kalma bir toplu mezarda ortaya çıkarılan 2000 cesedin üzerindeki yaralar, büyük bir çoğunluğunun öldürüldükten sonra yapıldığını kanıtlamaktadır. Ne var ki, daha önce de belirttiğim gibi "bozgun" ve "baskın" gerçek bir savaş sayılmaz ve her iki eylem de "askeri ufkun altında kalır" ve bir çarpışmadan çok bir katliam olarak kabul edilmelidir. Eğer Kazı da bulunan iskeletler ve onları öldürenler, mezarları bulanların tahmin ettiği gibi avcı toplulukların mensuplarıysa ve eğer hepsi bir anda öldürülmüşse, Ortataş Devri avcılarının ilkel savaşçılardan farklı olmadıkları, belirgin bir asker sınıfına sahip olmayan ve "çağdaş" savaş kavramlarını bilmeyen bir kültüre sahip oldukları konusundaki görüşler desteklenmiş olmaktadır. Hiç kuşkusuz dövüşüyorlar, pusu kuruyorlar, baskın düzenliyorlar ve belki de "bozguna" bile çıkıyorlardı ama kendilerini zafer kazanmaya hazırlamadıkları da bir gerçekti.

Verimli ve verimsiz toprakların yan yana geldiği Nübye bölgesinde tarih öncesinde yaşamış olanlar belki de "ilkel" savaşların ne şekilde "doğru" ya da "uygar" savaş haline geldiğini öğrenmemize yardımcı olacaklardır. Kazı 117'deki kanıtların başka bir yorumu da avcıların av bölgeleri için dövüşmeleri ve tümüyle farklı iki ekonomiye bağlı grupların çatışması olarak öne sürülmektedir. Son Buzul

Çağı'nı izleyen iklim değişikliği süresince Yukarı Nil vadisi, Taş Devri insanı için daha yeni ve yerleşik bir yaşam biçimi kurmasına en uygun bölge olarak kabul edilebilir. Bazı bulgulara göre yöre halkı otları harmanlayıp, tohumları yemek için ezmeye ve tam anlamıyla evcilleştirememiş bile olsa, yaşamlarını sürdürmek için gereksindikleri hayvanları beslemeye başlamıştı. (76) insanın yaşadığı yerle olan ilişkisinde değişiklik yaratan işler olarak görülen ziraat ve besiciliğe adım atmaya hazırlanmışlardı. İnsanlar, belirli bir yerdeki çabalarının sonucunu beklemeye başlayınca, hızlı bir şekilde sahiplenme duygusuna kapılırlar. Zamanını ve gücünü harcadığı yerlerden izinsiz geçecek olanlara karşı düşmanlık hissetmeye başlarlar. Besicilik ve tarım savaşa bile yol açabilir. Kazı kalıntıları konusunda böyle bir görüş de yer almaktadır. Yeryüzünün ısınma süreci içinde görülen ani iklim değişikliklerinden dolayı, Nil Nehri'ne doğru ilerleyen avcı ve toplayıcı grupları, orada yerleşmiş gibi görünen ilk besici ya da çiftçilerle arazi çatışmasına girmiş olabilirler. Bulunan iskeletlerin hangi gruba ait olduğunu ise ancak tahmin etmeye çalışabiliriz.

Silah kullanımında üstünlük herhalde avcıların grubunda görülmüştü. J.M. Robert bu konuda, "Soyluluk kavramının daha eski bir toplumsal sınıf olan avcı-toplayıcılara kadar uzandığını düşünebiliriz. Ektikleri topraklara bağımlı olarak yaşayan yerleşik insanları kendi çıkarları uğruna kullandıklarını tahmin edebiliriz" demektedir. (77) Gerçekten avcılık haklarının, toprağı işleyenlerin üzerinde egemenlik kurmuş olanların ellerinde olması evrensel bir olaydır. Soylular tekellerine aldıkları haklarına karşı çıkanları şiddetle cezalandırmaktan geri kalmamışlardır ve çoğu zaman devrimcilerin en önemli istekleri, avcılık haklarının soylulardan alınması olmuştur. Avcı-toplayıcıların önlerinde yüzyıllar boyu sürecek çöküş başlamıştı ve çok uzun zaman sonra, soylarından gelenler Büyük Şahinciler, Ormanların Şefleri ya da Binicilik Ustaları olarak feodal düzenin çiftçileri ve köylüleri karşısında övünmeye başlayacaklardı. Bu açıdan ekolojik açıdan verimli olan bölgelerin geleceği ise toprağın yalnızca sunduklarını toplamakla yetinmeyip, onu işlemeyi yeğleyenlerin elindeydi. Tarımcılık geleceğe açılan kapıydı.

Buzların çekilmesi ile Sümerler'de yazının ortaya çıkışı arasında geçen 7000 yıl içinde insanlar taş aletlerle çalışmayı sürdürerek sık sık sil baştan yaparak toprağı temizleme, tohumlama ve ürün kaldırmayı önemli uygarlıkların merkezi olacak Dicle, Fırat, Nil, Indus ve Sarıırmak vadilerinde öğrendi. Elbette ki, Buzul Çağı'ndaki yaşamdan bilimsel çiftçiliğe bir adımda ulaşmadı. Kuzey Irak'ta MÖ 9000 yılında çobanlık yapılmış olduğunu gösteren kanıtlara dayanarak, tarihçiler insanların önce sürü halinde gezen hayvanları kontrol altına almayı ve yabanıl tohumları toplamakla başlayıp tohum atmayı öğrendiği konusunda fikir birliği içindedirler. Ne var ki, ilk tarımcılığın nerede başladığı konusunda hemfikir değildirler çünkü kanıtlar çok dağınıktır. Yakındoğu ırmaklarının üst taraflarının toprakları aşağılara oranla daha kuru ve sağlıklı olduğundan bu yörelerin tercih edildiği düşünülmektedir. Ayrıca ağaçları kesip yakarak verimli topraklar kazanmak da daha kolaydır. (78) Ağır bazalt ve granit kütlelerden yapılan "cilalı" balta ve keserlerin bu dönemde ortaya çıkışı da bu kuramı desteklemektedir. Bazı tarihçiler Neolitik Devrim fikrini öne sürerek çiftçiliğin gereksinimlerinden dolayı yeni aletlerin ortaya çıktığını ya da yeni aletler ormanların içinde ilerlemeyi kolaylaştırdığı için ziraatin ilerlediğini savunurlar. Gerçekten de yontulmuş çakmaktaşları ağaçlara pek etkili olamaz ama cilalı ağır bir balta büyük ağaçları bile kolayca yere indirebilir. Bu kuramın teknolojik saptaması pek uzun sürmedi ama Ortataş Devri atalarımızın tarım konusunda ilerleme gösterdiğini işaret etmeye yetti. Çiftçiler, Bereketli Hilal'in engebeli yamaçlarından büyük nehirlerin alüvyonlu vadilerine doğru indiler ve kes-yak yöntemi yerine vadilerin her yıl yinelenen su baskınlarıyla beslenen topraklarını işlemeye koyuldular.

Böyle bir devinimin gerçekleştiği kuşkusuzdur ama MÖ 9000 yıllarında insanoğlu çok farklı bir tarım sistemi de geliştirmişti. Ürdün'ün kurak vadisinin ortasında deniz seviyesinden 200 metre aşağıda, Eriha'da yapılan kazılarda MÖ 7000 yılında yaklaşık 2000-3000 kişinin yaşadığı bir kentin kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Kent halkı çevrelerindeki vahanın verimli topraklarını işlemek için buğday ve arpa tohumlarıyla aletleri için gerekli olan obsidiyenleri başka

yerlerden getirtiyordu. Günümüz Türkiye'sinde Çatalhöyük'teki kazılarda ise 5000-7000 kişinin oldukça gelişmiş bir uygarlık ortamında yaşamış olduğu kentin kalıntıları ortaya çıkarmıştır. Kazılarda takas sistemiyle geldiği sanılan çeşitli ithal ürünlere ve görev dağıtımını işaret eden yöresel el sanatlarının örneklerine rastlanmıştır. En ilginci ise sulama sistemidir. Bu sistem, daha ileri tarihlerde, büyük nehirlerin vadilerindeki kalabalık yerleşim yerlerinde tatbik edildiğine inanılan çiftçilik yöntemlerinin kent halkı tarafından da kullanılmış olduğunu göstermektedir.

Askeri tarihçiler açısından ise her iki kentin yapısal durumu önemlidir.. Çatalhöyük'teki dış evlerin duvarları, dümdüz giden bir duvar oluşturmaktadır ve bir saldırgan ister delik delerek isterse damdan tırmanarak içeri girsin "kendisini kentin ortasında değil, tek bir odanın içinde bulacaktır". (79) Eri-ha'daki duvarın genişliği üç metre, yüksekliği dört metre ve oluşturduğu dairenin çevresi yaklaşık yedi yüz metredir. Duvarın dibindeki kayalardan oyulmuş hendeğin genişliği on, derinliği ise üç metredir. Bir noktasında bulunan kule, duvarın beş metre üstüne kadar yükselir ve gözetleme olanağı tanır ama daha sonraki yapılarda görülen çarpışma platformu oluşturmaz. Çatalhöyük'ü çevreleyen duvar, topraktan yapılmışken, Eriha'nm duvarı on binlerce adam/saat çalışması sonucunda taştan örülmüştür. Belki Çatalhöyük duvarı raslantısal olarak gelecek bir hırsız ya da soyguncudan korunmak amacıyla yapılmıştır ama Eriha'daki duvarın işlevi çok farklıdır: Barutun ortaya çıkışına dek sürecek olan askeri mimarinin iki unsurunu bünyesinde barındırmaktadır. İstila silahları dışında her türlü saldırıya karşı koyabilecek güçteki duvar ve gözetleme kulesi ile çok daha ileri tarihlere kadar kullanılacak olan geniş hendek. (80)

1952-58 yılları arasında Eriha'nın ortaya çıkarılışı, çiftçilik, kent yaşamı, uzun mesafelerde ticaret, hiyerarşik toplum ve savaşın ilk olarak ne zaman başladığı konularındaki akademik varsayımların yeniden gözden geçirilmesine neden oldu. Bu tarihe kadar, MÖ 3000 yıllarında Hindistan ve Mısır'dan öğrenilmiş olan sulama sistemlerinin Mezopotamya'da yerleşmesine kadar bu gelişmelerin olmadığına inanılmaktaydı. Eriha kazılarından sonra görkemli

imparatorluklardan çok önce savaşların insanları tedirgin etmeye başladığı anlaşıldı. Eğer kesin kararlı, iyi organize olmuş, güç silahlara sahip bir düşman yoksa, duvarların, kulelerin ve hendeklerin ne gereği vardı? (81)

Her şeye karşın, Eriha ile Sümerler arasında geçen süre içinde askeri alandaki gelişmelerin ne yönde olduğu konusunda elimizde pek az bilgi vardır. Belki de bunun nedeni, henüz çok boş olan dünya yüzünde homo sapiens'lerin, birbiriyle çatışmak yerine enerjilerini kolonileşme yönünde harcamalarıydı. Avrupa'da MÖ 8000 yıllarında çiftçi köyleri ortaya çıkmıştı ve batının daha verimli topraklarına doğru yılda yaklaşık bir buçuk kilometre ilerleyerek

MÖ 4000 yıllarında İngiltere'ye varmıştı. MÖ 6000 yılında Girit'te ve Yunanistan'ın Ege kıyılarında yerleşim başlamıştı; MÖ 5500'de Bulgaristan'da çömlekçilik gelişmişti; MÖ 4500'de ise Fransa'nın Bretanya bölgesinde yaşayanlar atalarının anısına taş mezarlar inşa etmeye başlamışlardı. Aynı tarihte Hindistan yarımadasının en belirgin altı etnik grubundan beşi, dağınık yerleşim yerlerinde Ortataş Devri yaşamı sürdürmekteydi. Kuzey ve kuzeybatı Çin'de ise MÖ 4000'de Sarı Irmak'ın rüzgarın sürüklediği çok verimli topraklarının yayılmasıyla yine Ortataş dönemi uygarlığı görülmeye başlamıştı. Yalnızca Afrika, Avustralya ve Amerika hala kes-yak tarımı yapanların egemenliği altındaydı. MÖ 10.000 yıllarında Sibirya'dan Amerika'ya Bering boğazından geçmiş olan Kızılderililer, Eski Dünya'nın gelişmiş av tekniklerini de taşımışlardı ve yaklaşık bin yıl içinde bu kıtanın büyük av hayvanlarının, özellikle dev bizonların ve mamutların üç türünün soylarını kurutmayı başarmışlardı.

Hemen hemen her yerde nüfus yoğunluğu çok düşüktü. Gerçi MÖ 10.000 yılında 510 milyon arasında olan dünya nüfusu, MÖ 3000 yılma kadar yaklaşık 100 milyona ulaşmıştı ama hiçbir yer kalabalık sayılmazdı. Avcı-toplayıcı toplumlarda her bireyin geçinebilmesi için iki buçuk ila on buçuk kilometre karelik bir araziye gereksinimi vardı. Çiftçiler ise tüm ailelerini daha küçük arazilerin semeresiyle besleyebiliyorlardı. Örneğin Firavun Akhenaten tarafından MÖ 1540 yılında kurulan El-Amarna kentinin bereketli

topraklarında her kilometre kareye 1250 kişi düşüyordu.(82) Ama burası verimli Nil vadisinin elle sulanan topraklarıydı ve daha ileri bir tarihte oluşmuştu.MÖ 6000-3000 yılları arasında doğu Avrupa'daki tarımsal yerleşme yerlerinin nüfusu elli, altmış hanedan fazla olmazdı.MÖ 5. bin yılda, Rhine bölgesindeki çiftçiler hala ormanları kesip-yakıyorlar, belirli sürelerle topraklarını terk edip tekrar geri dönüyorlar ve yerleşim yerleri hiçbir zaman 300-400 kişiden fazla olmuyordu. (83)

Bu koşullar altında savaşma dürtüsü pek güçlü olamaz.Toprak bedavaydı, 19.yüzyılda fakir Finlandiya köylülerinin yaptığı gibi birkaç kilometre ilerleyip bir ormanı yakan herkesin ekebileceği bir tarlası oluyordu. Alınan ürünler ise hasat mevsiminin dışında çalınmaya değer bulunmuyordu. Ayrıca çaldıklarını taşıyacak hayvanların, yolların ve hatta belki de taşıma kaplarının yokluğu soygunculuğu çekici kılmıyordu. (84) Yalnızca ürünün sağlandığı topraklara el koymak kalıyordu geriye ve genellikle bunu yapanların çiftçilik yetenekleri olmuyordu. İnsanoğlunun toprağı işlemesi öğrendiği ve Avrupa ile Yakındoğu'nun boş arazilerine yayıldığı bin yıl içinde, taşıma yolları bulunan ve gereğinden fazla ürün alınan bir tek bölge vardı: Eski tarihçilerin Sümer diye adlandırdığı Dicle ve Fırat nehirlerinin arasındaki alüvyonlu vadi. Yazılı tarihin başlangıcında, "uygar" savaşın anahtarlarının ilk kanıtlarını Sümerler'de bulabiliyoruz.

SAVAŞ VE UYGARLIK

Tıpkı Aztekler gibi Sümerler de taş teknolojisinin zorlukları içinde uygarlığa ulaştılar. Çok erken çağlarda madenleri işlemeye başlamış olmalarına karşın, savaşlarının özünü aletler değil, organizasyon güçleri oluşturuyordu. Tarihçilere göre Sümerler, bugünkü Suriye, Türkiye ve İran'ı oluşturan dağların yağmur çizgisinden ayrılmaya cesaret edince Irak'ın alüvyonlu vadilerine yerleştiler ve ağaçsız arazide tohum yetiştirip hayvancılığı denemeye başladılar. İki nehrin arasında kalan Mezopotamya, yerleşenlere zengin olanaklar sundu. Toprak çok verimliydi ve dağlardan gelen nehirler karların erimesiyle taşınca her yıl verimliliği artıyordu. Oldukça düz ovaydı. Ürünlerin yetişme mevsiminde don olayı görülmüyordu ve eğer yazın çok sıcak olursa, ekinleri yeşertmek için sınırsız su kaynağı vardı. Su kaynaklarının sınırsızlığını sağlamak için ilk yerleşenler elbirliği ile çalışmak zorunda kalmıştı. Bu davranış biçimi şimdiden Avrupa'nın görkemli ormanlarını yok etmeye başlamış olan kes-yak yöntemi ile çiftçilik yapanlardan çok farklıydı. Su taşkınları bazı yöreleri bataklığa çevirirken, diğer yörelerdeki kurak toprak çatlıyordu. Bataklıkları kurutup kurak toprağı sulamak için hendek kazılması gerekiyordu. Ve kazma işleminin belirli bir plana uygun olması gerekliydi. Ayrıca her yıl sellerin sürüklediği kum ve çamur, kanalları tıkadığı için sürekli olarak bakım gerektiriyordu. Böylece ilk "sulama toplumu" doğmuş oldu.

Tarihçiler arkeolojik kazılarda bulunanlara dayanarak sulama toplumları üzerinde ayrıntılı kuramlar geliştirdiler. Sümerler yapılış sırasına göre evler, tapınaklar ve kent duvarları inşa etmişlerdi. Bunların yanısıra imal ve ithal edilmiş araçlar, el sanatları örnekleri ve üzeri yazılı kil tablet arşivi bırakmışlardı. Tabletlerin tümü ürünlerin alım, satım, saklanma ve dağıtımı ile ilgiliydi ve hepsi tapınaklarda ortaya çıkmıştı. Bütün bunlara dayanarak Sümer uygarlığının gelişme yolunu izleyebiliriz.

Yöreye ilk yerleşenler kendi kendine yeterli olan küçük topluluklar kurdular. Nehirlerin sürekli olarak yataklarını değiştirmesi nedeniyle su kanalları açanlar işbirliği yapmak ve suyun yeri değiştikçe bir sistemi diğerine bağlamak zorundaydılar. Böylelikle yerleşim yerlerini de belirli bir biçimde genişletiyorlardı. Bu bağlantıların yapılması ve çıkan anlaşmazlıkların çözülmesi görevi geleneksel olarak dinsel görevleri üstlenen rahiplere düşmüştü, çünkü sellerin zamanı ve debisi tanrıların hoşnut kalıp kalmadıklarını gösteriyordu. Bu arada belki de kendilerine yeni tanrılar bulmuşlardı. İlahi güçlerle olan ilişkilerinden dolayı rahipler bir süre sonra bu güçlerini politikaya yönlendirdiler. Rahip-krallar tahmin edileceği gibi güçleri sayesinde hem kendilerine ev hem de hizmet ettikleri mezheplerin merkezleri olarak tapınakların inşa edilmesi için halkı çalışmaya zorladılar. Tapmak inşaatlarından sonra işgücü, su kanallarının yapılmasına ve diğer inşaatlara kaydırıldı. Bu arada tapınaklar idare merkezleri haline gelmişti. Çok sayıda çiftçi işgücünü kentin inşaatları için harcarken, belirli bir merkezden karnını doyurmak zorundaydı. Ve böyle bir merkezde toplanan ve çalışanlara dağıtılan tarımsal ürünlerin kayıtlarının çok dikkatli tutulması gerekiyordu. Ürün çeşitleri ve değişik miktarlar birbirinden farklı işaretlerle kolayca anlaşılabilmeliydi. Kil tabletlerin üzerine işaretleme ile başlayan bu çalışmalar, yazının ilk örneklerini oluşturdu.

Böylece MÖ 3000 yıllarında Sümerler'in sulama toplulukları ilk kentleri oluşturdular. Bu kentleri rahatça teokratik biçimde yönetilen kent devletleri diye tanımlayabiliriz. Rahip-kralların gücü, sulama çiftçiliğinin eşi görülmemiş bereketine "sahip olmalarından" ileri gelmekteydi. Ekilen her tohumdan 200 tohum elde ediliyordu ve krallar ürünün fazlasını kendilerine gelir getirecek biçimde değerlendiriyorlardı. Tapmakta çalışanları, belki de borçlardan dolayı gönderilen köleleri besliyor ve ticareti yönlendiriyorlardı. Mezopotamya'da taş, maden ya da ağaç bulunmadığından bu malzemelerin tümünün uzaklardan getirilmesi gerekiyordu. Sümerler bir süre sonra gereksinimlerine lüksü de kattılar ve toplumun bir kesimi günlük çahşmalardan muaf tutulmaya başlandı. Sümer kazıları çok uzaklardan getirilmiş lüks maddelerin ortaya çıkmasını

sağlamıştır: Altın indus vadisinden,lapis lazuli Afganistan'dan, gümüş güneydoğu Anadolu'dan ve bakır Arabistan kıyılarından geliyordu. (85) Sümer yerleşim yerlerinin devlet haline gelmesine kadar geçen süre içinde savaşıldığını belirten bir tek kanıt bile kazılarda ele geçmemiştir. 3. bin yılın başında varlığı bilinen Ur, Uruk ve Kish dahil on üç kentin hiçbirinde duvar bulunmuyordu. Anlaşılan Sümer uygarlığı rahip-kralların otoritesi nedeniyle iç çatışmalara sahne olmamıştı; birbirlerinin çıkarına zarar vermedikleri için kentlerarası çatışmalar da çıkmamıştı ve bereketli toprakları çevreleyen arazi kolayca geçilmez olduğundan dışarıdan saldırılar da görülmemişti. O dönemde henüz atlar ve develer evcilleştirilmediğin-den, batıdaki çöllerden ya da doğu bozkırlarından buraya ulaşmanın olanağı yoktu. (86)

Sümerler'in devletleşmeye başladığı bin yıllık süre içinde, Nil ve indus vadilerinde, Çin ve Çinhindi'nde benzer sulama toplumları da ortaya çıkıyordu ve daha ileri ki tarihlerde sulama tekniklerine dayalı olarak gelişeceklerdi ama henüz aynı ekonomik düzeye ulaşmamışlardı. Pişmiş tuğlanın keşfinin İndus vadisindeki teokratik yükselişin önleme çalışmaları sonucunda 3. bin yılın sonlarına doğru bugün izleri bulunmayan Harappa ve Mohenjo-Daro kentleri çevresindeki yaklaşık bir buçuk milyon kilometre karelik bir alan işlenebilir hale gelmişti. (87) Arkeolojik kazılar Indus vadisinin geçmişini daha yeni yeni ortaya çıkarmaktadır. Buna karşılık Mısır'da yaklaşık yüzyıl önce başlayan sistematik kazılar uygarlığın anatomisini çok eski tarihlerden bu yana canlandırmaya yararlı olmuştur.

Kazı 117, Mısır'ın geçmişinde şiddet olaylarının yaşandığı konusunda bizi uyarmıştır. Ne var ki, ele geçen kanıtlar, MÖ 10.000 ile tüm yerleşim yerlerinin tek bir kral yönetimine girdiği MÖ 3200 yılı arasında Mısırlıların yaşamının huzur ve barış içinde geçip geçmediği konusunu aydınlatmaya yetmiyor. Mısır uygarlığının biçimlenmesinde politik olaylardan çok, nehir vadisinin özelliklerinin rol oynadığı konusunda uzmanlar fikir birliğine varmışlardır. İlkbaharın muson yağmurlarından sonra Etiyopya'nın Tana Gölü'nden çamur ve mil taşıyan sellerle yaşamıştı Mısır ve gerek

suların hacmi gerekse geliş tarihi, krallarına tanrı gözüyle bakmaları açısından önemli bir noktaydı. 4. bin yıla kadar, delta ile İkinci Çavlan arasındaki çöller Nil Nehri'ne bugünkü kadar yaklaşmamıştı ve 960 kilometre uzunluğundaki nehir boyunca insanlar daha yükseklerde yaşayıp tarımcılıkla hayvancılığı birlikte sürdürmekteydiler. Nedeni bilinmeyen bir kuraklık yüzünden, halk tümüyle sel vadisine inmek ve geçimini buradan sağlamak zorunda kaldı. Uzmanlara göre, çölün sınırlarından gelen göçmenleri kontrol altında tutabilmek için vadi boyunca uzanan yerleşim merkezlerinin reisleri arasında bazı çatışmalar çıkmıştı ve sonunda MÖ 3100 yılında Yukarı ve Aşağı Mısır'ı (delta ve Güney Nil vadisi) birleştirip yaklaşık 3000 yıl sürecek firavunlar devrini başlatacak olan krallığın kurucusu Menes'e, reisler tüm yetkilerini kaptırdılar.

Askeri açıdan Mısır'ın kendine özgü bir biçimi vardı ve hemen hemen uygarlığının sonuna kadar değişim görmedi. Sümerler'den ve daha sonraları Mezopotamya'da güç kazanacak diğer uygarlıklardan çok farklıydı. Teknolojik açıdan geri kalmışlığıyla kendini belli ediyordu ve dıştan gelecek tehlikeleri umursamaz bir yapısı vardı. Bu özelliklerinin kökleri yine Mısır'ın kendine özgü konumunda yatıyordu. Bugün bile ülkeye kuzey ve güneydeki iki dar koridor dışında ulaşmak neredeyse olanaksızdır. Doğuda kurak dağlar yüzlerce kilometre genişliğinde doğal bir barikat gibi Nil vadisiyle Kızıldeniz'i birbirinden ayırırken, batıdaki Sahra, hiçbir orduya geçit vermez. İlk firavunlar güneyden gelecek tehlikeleri önlemek için Nübye'yi ele geçirdiler ve On İkinci Hanedanlık zamanında (-MÖ 1991-1785) Birinci ve İkinci Çavlanlar'ın arasındaki sınırı kalelerle sağlamlaştırdılar. Akdeniz doğu sahilleri o dönemlerde kalabalık sayılmazdı ve burada yaşayanların hareketini sağlayacak ulaşım olanakları yoktu; yani kuzey koridorundan gelecek bir tehlike beklenmiyordu (89) 2. bin yılda tehlikeler baş gösterince firavunlar, başkenti, Memfis'ten Teb'e taşıdılar, sürekli bir ordu beslemeye başladılar ve deltanın arazisinden doğal bir barikat olarak yararlandılar. (90)

Yeni Krallık (MÖ 1540-1070) döneminde düzenli ordu kuruluncaya dek Mısır'ın savaş yöntemleri garip bir biçimde gelişme

göstermedi. Orta Krallık döneminde bile “topuzlar ve çakmaktaşından mızraklarla” kral olabilmek için yapılan iç savaşları sürdürdüler. MÖ 1991-1785 yılları arasında tunçtan yapılmış silahlar çok çeşitli yerlerde kullanılmaktaydı ve Mısırlılar da birkaç yüzyıldan beri, önce bakır sonra tunç silah yapımına başlamışlardı. (91) Bu nedenle modası geçmiş bir teknolojiye bağlı kalmalarını anlamak oldukça zordur ve gelişme göstermediklerini, ortaya çıkarılan yontu ve duvar resimlerindeki izlerden kolayca görebiliyoruz. Askerlerin üzerinde hiçbir koruyucu giysi yoktu; göğüsleri ve başları açık savaş alanına doğru yürürlerken ellerinde küçük birer kalkan bulunuyordu yalnızca. Ancak Yeni Krallık’ın çok ileri tarihlerinde bir firavunun zırh kuşandığını görebiliyoruz. (92) Orta Krallık döneminin sonuna doğru başka kültürlerden gelen yabancıların ortaya çıkışma dek, Mısır savaşlarının stilize ve törensel olduğunu varsayabiliriz. Madenlerin az bulunuşu bir açıklama olabilir ama yine de son derece gelişmiş bir uygarlığın savaşçılarının, Taş Devri’ndeki atalarından pek az farklı silahlar kullanmalarını açıklamaya yetmez. Kralların statüsünün rahiplikten tanrılığa yükseldiği, sınıfsal ayırımların çok katı sınırları bulunduğu bir uygarlıkta, toplum ve özel yaşamın tüm yönleri törenlerle düzene sokulurken, savaşların da törensel niteliklere sahip olması kaçınılmazdır.

MÖ 3000 yılında başa geçen ilk firavun Narmer ile yaklaşık iki bin yıl sonra Yeni Krallık döneminde firavun olan II. Ramses’i, yalvaran bir esiri öldürmek üzereyken gösteren resimlerde gerek esirlerin gerekse firavunların duruşları bile aynıdır.(93)Mısır sanatının çok uzun süren alışkanlıkları göz önünde tutulduğu halde bile, benzerliklerin raslantı olduğu düşünülemez. Her ikisi de bir çarpışmanın sonunda belki bir esirin gerçekten öldürüldüğünü göstermektedir. Mısır uygarlığının erken dönemlerinde insan kurban etme olayı ortadan kaldırılmıştı ama belki de yalnızca savaş alanlarında tatbik ediliyordu. “İlkel” savaşların bir özelliği olan göğüs göğüse çarpışmaların yapılmamasından dolayı savaşçılar korunma gereği duymuyorlardı ama belki de zafer kazanılınca, esir düşenler ünlü bir savaşçı ya da bir firavun tarafından törensel bir şekilde öldürülmekteydi. (94) Aztekler’in “çiçek savaşlarıyla” arasında bir

benzerlik bulmak olasıdır ve Mısırlılar'ın ısrarla topuz, kısa mızrak, basit yay gibi silahlar kullanmaları da bu paralelliği desteklemektedir. Bu silahlar yaklaşık 1500 yıllık firavunluk döneminden sonra tarihe karışmıştır.

Yabancılara karşı yapılan savaşların ise hiçbir törensel yönü yoktu. MÖ 1540'ta Yeni Krallık döneminin kurulmasından önce, ülkesini savunan firavun Cesur Seqenenre'nin mumyası, kafasından kötü bir yara aldığını göstermektedir.(95)Bunu izleyen 1400 yıl içinde, yani bugünkü İngiltere, Romalılar tarafından yönetilirken ve Amerika'da hiçbir yönetim belirtisi yokken, Mısırlılar seller, toprağı işleme ve kuraklık olarak bilinen üç mevsimli yıllarını sükunet içinde yaşadılar. Yönetim, 2000 tanrıdan biri olarak kabul ettikleri bir kralın elindeydi, sulama ve toprak işleme işlerinden geri kalan tüm zamanlarını saraylar, tapınaklar ve mezarlar yapmakla geçiriyorlardı. Ölümden sonraki yaşamın gereksinimleri olarak inşa ettikleri bu yapıların anıtsal değerleri hala aşılamamıştır.* Sanatın en ağır yükünü, taşları yontanlarla,kızakları çekenlerin taşıdığı böylesine güzel ve düzenli bir dünyada savaşlara hiç önem verilmiyordu. "Krallık yine de bir gücün sonucudur" diyor uzmanlardan biri ama bu gücün Clausewitz'vari bir yanı olacağı sanılmamaktadır. Tahtta bulunan kralın beceriksizliği açıkça belli olunca törensel bir biçimde silahlanma yetkisi daha yetenekli birine devredilebilir. (96) 1400 yıllık bir süreyi Mısır halkı savaşın ne olduğunu hiç tanımadan geçirdi. Daha değişik bir tarih ve yörede de görüldüğü gibi, kuşaklar boyu insanlar savaşın gerçekliğinden uzak kaldılar.(97)

Sümerler ise bu kadar şanslı değildi. Dicle ve Fırat ırmaklarının vadisi Nil Nehri'nden çok farklı olarak coğrafya bakımından saldırılara karşı korunaklı değildi ve tek merkezden yönetilmeye uygun değildi. Buraya yerleşen Sümerler'in de zaten başka yerlerden göçtükleri sanılmaktadır. Mısır'da bir kral, vadinin iki ucunu elinde tuttuğu zaman upuzun bir nehri yalnızca kendi ülkesinin çıkarı için kullanabilir. Mezopotamya'da ise, ırmaklar mevsimsel olarak yer değiştirdikleri gibi, doğu ve kuzeydeki dağlar barikat görevini üstlenmek yerine, vadide yaşayanlara hükmetmeyi kolaylaştıran bir yapıdadır. Ayrıca bu nehirlere karışan diğer akarsuların yatakları

bereketli vadiye ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. Bu coğrafya yapısının politik etkilerini görmek çok kolaydır: Sümer kentleri arasında sınırlar, su ve otlak hakları konusunda çatışmalar çıkmaya başladı, dağlardan gelip kendi kentlerini kuran göçmenler Sümer krallarının egemenliğine meydan okumaya başladılar ve MÖ 3100-2300 yılları arasında savaşlar Sümer halkının yaşamının en önemli parçası haline geldi. Rahip-kralların yerini savaş liderleri aldı, askeri konularda gelişme görüldü, madeni silahların yapımı hızlandı ve çatışmaların şiddeti "çarpışma" olarak tanımlanabilecek şekle dönüştü.

Kent duvarları, madeni silahlar ve miğferler, kil tabletlerde sıkça yinelenen "çatışma" işaretleri, kralların unvanlarındaki rahip anlamına gelen en takısının büyük adam anlamındaki lugal ile yer değiştirmesi, belki de esir alınmış olan kölelerin satışını gösteren çizelgeler gibi kanıtları birleştirince bu sonuca ulaşmak olasıdır. (98) Daha da önemlisi, kuzeydeki Sami ırkından olan Akadlar'ın aynı bölgeye gelip kendi kentlerini kurması ve asırlar süren anlaşmazlıkların sonunda dünyanın ilk imparatoru olan Agadeli Sargon'un ortaya çıkmasıdır.

MÖ 2700 yıllarında Uruk kentinin kralı olan Gılgamış'ın destanında, uzak mesafelerde savaşmanın ilk kez Sümerler'de görüldüğünün kanıtları bulunmaktadır. Destana göre, Gılgamış dağlardan sedir ağacı getirebilmek için bir harekat başlatmıştır: "Sedir ağacını keseceğim, ismim sonsuza dek anımsanacak! Savaşçılarıma emir vereceğim... Sedir ağaçlarının yetiştiği ülkenin kralını öldürteceğini." (99) Sedir ağaçlarını ülkesine kadar nasıl taşıyabileceği konusunda hiçbir ipucu bulunmadığı için bu destan uzun mesafelerde yapılan savaşlar ve ticaret konusuna pek fazla destek sağlamıyor. Yine de Gılgamış zamanında Uruk kentinin çevresi sekiz kilometreden daha uzun bir duvarla çevrilince, işgücünü yönlendirme konusundaki yeteneği kanıtlanmış oldu ve bunu izleyen 200 yıl süresince ciddi savaşların yapıldığını gösteren yadsınmaz belirtiler birikmeye başladı. (100) Lagaş Kralı II. Eanatum'un, daha sonraları Pers krallığı olacak olan bölgede yaşayan Elamlar'ı yenerken gösteren Akbaba steli diye bilinen

dikilitaşta, askerlerin metal miğferler kullandıkları ve altışar kişilik sıralar halinde ilerledikleri görülmektedir. (101) Aynı döneme ait olan Ur Sancağı da benzer kılıktaki askerleri ve dört atın çektiği dört tekerlekli savaş arabalarını göstermektedir. Askerlerin pelerinleri ve madenlerle sertleştirilmiş kiltleri gerçi bazı uzmanlarca prototip zırhlar olarak kabul ediliyorsa da, pek etkili oldukları söylenemez. Ur kentinin "ölüm çukurlarındaki" kazılar, deri başlıklar üzerine giyilen metal miğferlerin varlığını ortaya çıkarmıştır. (102)

Doğada bol miktarda katışıksız külçeler halinde bulunan ve insanların işlemeye başladıkları ilk değersiz maden olan bakırdan yapılmıştı bu miğferler. Ancak bakır tabaka halinde vücudu korumak için kullanıldığı zaman kolayca delindiği ve silah şekline getirildiği zaman sivriliğini çabucak yitirdiği için askeri açıdan önemli bir maden sayılmazdı. (103) Yine de bazen bakır, az bulunan kalayla birlikte ele geçebiliyordu.4.bin yıl içinde madenlerin eritilip karıştırılması yöntemi de bulununca sert bir karışım olan tunç elde edildi. Mezopotamya demircileri bugün hala kullandığımız kalıba dökmek, karıştırmak, lehimlemek, ayrıştırmak gibi yöntemleri bulmak için durmaksızın çalışıyorlardı. (104) Madenleri karıştırıp kalıba dökmek yönteminin ilk ürünlerinden biri, tunç kafanın içine tahta sapı yerleştirilebilen ve güçlü kuvvetli bir savaşçının elinde etkili bir silah haline gelen balta idi. Bakırın ve taşın işlendiği "kalkolitik çağ", tuncun ortaya çıkışı ile sona erdi. Mezopotamya'da kolay ancak kasiterit denilen ve nehir yataklarından katışıklı olarak elde edilen kalay bulunuyordu ancak, yeterli miktarda saf kalay Hazar Denizi kıyılarından ve belki de orta Avrupa'dan getirtilmişti. Agadeli Sargon tüm Mezopotamya'nın MÖ 2340 yıllarında yönetimini ele geçirdiği zaman zafer kazanan orduların silahları artık yalnızca tunçtan yapılıyordu.

Sümer tarihi hakkındaki ana kaynağımız olan Sümer Krallar Listesi, Sargon'un MÖ 2340-2284 yılları arasında tahtta kaldığını bildirmektedir. Yakın komşu kentlerden başlayarak genişleyen sınırlar içinde. otuz dört savaş yapmış ve imparatorluğunun sınırları bugünkü Irak topraklarının tümüne yayılmıştır. Tahta çıkışının on birinci yılında Suriye, Lübnan, güney Anadolu'ya kadar orduları uzanmış ve belki de Akdeniz kıyılarına bile ulaşmıştır. Tabletlerden

biri ordusunun 5400 kişilik olduğunu ve Sami kökenli biri tarafından yönetilmeye karşı gelen Sümerler'in isyanlarını bastırmak için askerlerini sürekli olarak görev başında bulundurduğunu bildirmektedir. Sargon kendine evren anlamına gelen "Dört Ülkede Dolaşan Adam" adını takmıştı ve her zaman dikkati çekmeyi başarmıştı.

Sargon'un torunu Naram-Sin (MÖ 2260-23) gerçekten bir imparatora yakışan bir unvan olan "Dört Kıtanın Kralı" adını almıştı. Mezopotamya ile kuzey İran'ı ayıran Zagros sıradağlarına kadar ordusunu götürdüğü söylenir. Naram-Sin tahta çıktığı zaman, ülkesinin sınırlarını korumak zorundaydı ama imparatorluk kavramı yerleşmiş bir gerçek haline gelmiş ve Ortadoğu'da yaşam biçiminin gelişmesinde en önemli etken olmuştu. Ülkenin zenginliği, çevresinde yaşayanları çeken bir mıknatıs gibiydi ve biraz savaş biraz da ticaretin etkisiyle bu toplulukların arasında da uygarlık kıpırtıları görülmeye başlamıştı. "MÖ 2000 yıllarında Mezopotamya'nın çevresi uydu-uygarlıkla dolmuştu." Zamanla silah edinmeye başladılar ve bundan sonraki bin yıl içinde Gutiler, Hurriler ve Kassitiler uçsuz bucaksız vadinin bazen bir kısmını, bazen de tümünü ele geçirmeyi başardılar. Bu insanlar daha önce yaşadıkları yüksek yerlerde sürdürdükleri daha değişik ekonomik yaşamın koşullarını da beraberinde getirmişlerdi. Hayvancılıkla geçinmiş olduklarından eşekler, atlar ve öküzlerle askerlerine daha geniş ulaşım olanakları sağladılar. Yalnızca yağmurla sulanan topraklarda çiftçilik yapmış oldukları için uygar yaşama geçerken bu tekniklerin de yararını gördüler. (105)

Belirli askeri gereçler, nitelikler ve teknikler hem imparatorluk sınırlarında hem de yakınlarında yaşayanlar için ortak noktalar sayılabilir. Taş silahlar yerine tunçtan yapılmışlarını kullanmaya ve madeni zırhlar kuşanmaya başlamışlardı. Ok ve yay daha sık kullanılıyordu. Naram-Sin'i gösteren yontu eğer doğru olarak yorumlanmışsa, MÖ 2. bin yılın ortasında güçlü bileşik-yay bile ortaya çıkmıştı. İstihkam inşaatına yabancı değildiler. Gedik açmak, düz duvara tırmanmak gibi kuşatma sanatının bazı yöntemlerini de öğrenmişlerdi. Hiç olmazsa Mezopotamya'nın sınırları içinde kralların

gelirinden bir kısmıyla her an savaşa gitmeye hazır bir ordu beslemenin gerekliliğini anlamışlardı. Aynı gelir kaynakları belki de standart silahların yapımına da olanak veriyordu. Savaştıkları mesafeler göz önüne alınınca, lojistiğin en basit kurallarını öğrenmiş olmaları da gerekiyor. Düşman toprakları içinde hem askerlerini ve hem de hayvanlarını beslemek için yeterli yiyecek sağlamanın yöntemlerini keşfetmiş olmalıydılar. Hepsinden çok ehlileştirdikleri atları fiziksel açıdan güçlendirmek için iyi bakım ve sağlıklı yavru elde etmenin gerekliliğini kavramışlardı. (106) (Atların ehlileştirilmesi bozkırlarda 4.bin yılda başlamıştı.) Dört tekerlek yerine iki tekerlekli, şekli geliştirilmiş savaş arabalarını çeken güçlü atlar, gerçekten de savaş taktikleri konusunda bir devrim yaratmıştır. Çünkü zengin ve sakin vadi uygarlıklarını, yakın çevrede at yetiştirerek geçinen yağmacılar tehdit etmeye başlamışlardır. MÖ 2. bin yılın sonunda savaş arabalı yağmacılar, Mezopotamya, Mısır,İndus vadisi ve diğer yörelerdeki uygarlıkların gelişmesine engel olmaya başlamışlardı.

ARA BÖLÜM 2

İstihkam

İnsanlık tarihinin en korkunç ilk saldırganları savaş arabaları sürenlerdi. Savunma daima saldırganlığa tepki olarak ortaya çıkar. Bu .m. nedenle savaş arabaları ve onları izleyen süvarilerin, barış içinde, sanata yönelik yaşayan uygarlıkları nasıl alt üst ettiklerine geçmeden önce, bereketli topraklarda yaşayanların doğadan kazandıklarını soygunculara ve yok edicilere karşı korumak için neler yaptıklarına bir göz atmak gerekir.

Eriha kazılarının kanıtları, ilk çiftçilerin, hala kim oldukları bilinmeyen düşmanlarına karşı evlerini savunmak için bazı çareler yarattıklarını göstermektedir. Bu düşmanlar acaba stoklanan ürünleri çalmak için saldıran asalaklar mıydı yoksa Eriha'nın topraklarını ve su kaynaklarım elde edip çiftliğe başlamak isteyen kişiler miydi? Ya da yakıp yıkmak isteyen vandallar mıydı? İlk tanım daha akla yakın geliyor çünkü vahşi doğada yaşayanlar tarımdan hiç anlamadıkları gibi çiftçi olmayı da pek ender arzu ederlerdi. Gerçi tarih gereksiz vandalizm örnekleriyle doludur ama bir asalak gibi davranmanın soygun ve tecavüzden daha yararlı olduğunu baskına çıkanların bildiğini de belirtir. Eğer Eriha'daki durum böyle idiyse, kentin duvarlarını ve kulesini bir "sığınak" değil, istihkamın ilk üç şeklinden İkincisi olan "kale" olarak algılamamız gerekir.

Bir kale yalnızca saldırılardan korunulacak bir yer değil, aynı zamanda etkin savunma yapabilecek, saldırganları uzakta tutmak için harekatlar düzenlenecek ve sahip oldukları toprakları kontrol altında tutmaya yarayacak müstahkem bir yerdir. Bir kale ile çevresi arasında ortak yaşam ilişkisi vardır. Sığmak kısa süreli korunma amaçlı olup, eğer düşmanın gücü çevrede uzun süre kalmaya yeterli değilse ya da zayıf hedeflere karşı gelişigüzel saldırı düzenleniyorsa, işe yarayabilir. Ortaçağda Fransa'nın güneydoğusundaki Provence

bölgesinin sahile yakın tepelerine inşa edilmiş olan villes perchee'ler, (tünek şehir) Müslüman deniz haydutlarına karşı yapılmış en önemli sığınak örneklerini oluşturmaktadır.(1)Buna karşılık bir kale her zaman bir garnizonu beslemeye yetecek kadar ürün veren bir alana sahip olmak ve yakın saldırı durumunda bu garnizonu hem korumak hem de beslenmeye yeterli büyüklükte olmak zorundadır. Bu nedenle kale inşa edenler, ekonomik olması Çin çok küçük ya da bitirilmesi çok pahalıya mal olacak veya savunmasına yetecek kadar insan gücü bulunamayacak büyüklükte yapmamak için çok akılcı kararlar vermek zorunda kalmışlardı. Haçlı krallıkları döneminin özellikle çöküş yıllarında, gitgide küçülen garnizonlarını gereğinden fazla kalelerle donatmışlardı.

Bir sığmak, saldırganı amacından caydırmaya yeterliyse görevini başarıyor demektir. Kazıklı köyleri içindeki Maringler ya da tepe üstlerindeki pa'larda yaşayan Maoriler gibi "ilkel savaşçılar","bozgun" ve "baskın"a karşı sığınaklarla korunmuş sayılabilirlerdi çünkü düşmanlarının kuşatmayı gerçekleştirecek silahları yoktu ve kendi evlerinden uzakta çok uzun süre kalamıyorlardı.(2) Daha gelişmiş, dolayısıyla daha varlıklı toplumların inşa ettirdikleri kaleler ise tayınları yanlarında taşıyan, beslenme gereksinimleri için iletişim zinciri kurabilen ya da ağır silahları olan düşmanlara karşı savunma amacını güdüyordu. Bir kalenin kapladığı alan içinde su kaynakları (özellikle hayvan besleniyorsa), depolar ve yaşam birimlerinin bulunması gerekir. (3) Daha da önemlisi etkin bir savunma için gerekli olan silah kullanma platformları ve fırsat çıktığı anda karşı saldırı düzenleyebilmeyi sağlayan sağlam kapıları bulunmalıdır.

Barutun ortaya çıkışma kadar, kalelere saldırılar yakın mesafeden düzenlenmek zorundaydı. Bu tip saldırıların en basit biçimi ise merdiven dayayarak kale duvarlarını aşmaya çalışmaktır. Daha sonraları uzmanların "tasarlanmış kuşatma" diye tanımladıkları, mayınlama, şahmerdanlarla saldırı ya da gülle atıcıları kullanma, kuşatma kuleleri inşa etme gibi yöntemler de basit kuşatma sınıfına girmiştir. Gülle atmanın pek yararlı olduğu söylenemez. Gülleleri atmak için karşıt-ağırlıklara ya da burgu yaylara gereksinen makinelerin yaratacağı enerjiyi sağlam bir duvar

kolaylıkla emip yok edebilir. Yapıları bakımından bu makineler gülleleri etkili olacak bir açıyla fırlatamıyordu. Barutlu gülleler ise düz bir yolda ilerledikleri için öncekilerden daha başarılı oluyor ve yüksek bir duvarın en zayıf noktası olan temellerine nişanlanabiliyordu.

Bu nedenle kaleleri inşa edenler, saldırganların temele erişmelerini önlemek ve savunanlara daha etkili silah kullanma pozisyonlarını sağlamak zorundaydılar. İstihkam kavramının henüz ortaya çıkışında Eriha duvarlarını inşa edenlerin bu tehlikeleri görüp, önlemlerini almış olmaları ilgi çekicidir. Duvarın dışındaki geniş kuru hendek, saldırganların temellere zarar vermesini önlemektedir. Toprağın geçirgen olmadığı, buharlaşmanın daha az olduğu ve suyun daha bol bulunduğu bir yerde yapılsaydı herhalde sulu hendek tercih edilecekti. İnsan boyunun üç katı olan duvar yüksekliği, saldırganların merdiven kullanmasını gerektirmektedir ve merdiven üzerinden saldırıya kalkışmak ise pek güvenli bir hareket sayılmaz. Duvarlarda ayrıca ateş açma platformlarının da bulunduğuna inanılmaktadır. Duvardan da yüksek olan kule ise savunma tarafına daha da fazla bir yükseklik avantajı sağlamaktadır.

Eriha duvarları ile barutun ortaya çıkışı arasında geçen 8000 yıl içinde, istihkam mühendisleri, duvar, hendek ve kuleden oluşan üçlü savunma sistemine fazla bir ekleme yapamadılar. İç duvarların çevresine dış duvarlar eklendi; hendeğin kenarlarına barikatlar yerleştirildi (belki Eriha'da da bunlar vardı ve zamanla kayboldu); kale arazisi içinde daha küçük "kaleler" yapıldı; duvarların dış yüzüne ateş etmeyi sağlayan burçlar eklendi; çok önemli noktalardaki kalelere, kapıları korumak amacıyla esas kaleyle bağlantısı olmayan küçük kaleler inşa edildi. Ama genel olarak daha sonraki istihkamcıların Eriha kalesi düzeninin üzerinde yaptıkları değişiklikler, Gütenberg'in Incil'ini sonradan basan matbaacılarınkinden farklı değildir.

Merkezi otorite kurulmadan önce ya da gücünü yitirdikten sonra pıtrak gibi çoğalan küçük krallıkların yarattığı bir savunma biçimidir kaleler. Türkiye ve Sicilya sahillerinde koloniciliğin ilk yıllarında Yunanlılar'ın yaptığı istihkamlar ticari yerleşim birimlerini korumaya

yönelikti. 1066-1154 yılları arasında Normanlar'ın İngiltere'de çeşitli büyüklükte 900 şato inşa etmelerinin nedeni ise Anglo-Saksonlar'a kendi egemenliklerini kabul ettirmekti.(4) (Bu şatolardan bazılarının yapımı için 24.000 adam/gün işgücü harcanmıştır.) Revulver ve Pevensey gibi "Sakson Sahillerine" Romalılar tarafından yapılan kaleler,İngiltere'nin güneydoğusundaki nehirlere, MS 4. yüzyılda Roma'nm gücünün zayıflamasını fırsat bilen Germen kökenli deniz haydutlarının erişmesini önlemeye yönelikti.(5)Sakson sahilindeki bu kaleleri yalnızca müstahkem mevkii olarak değil, istihkamın üçüncü biçimi, yani stratejik savunma noktaları olarak da görmemiz gerekir. Stratejik savunma hatları, onarımı yapıldığı sürece etkili olan Hadrianus'un Duvarı gibi sürüp giden bir şekilde olabileceği gibi, düşmanın geçişine izin vermeyecek ve birbirlerini destekleyecek biçimde inşa edilmiş müstakil kalelerden de oluşabilir. Stratejik savunma hatları istihkamın inşaatı, bakımı ve donanımı en pahalı olan biçimidir ve bunları inşa ettiren toplumun hem zenginliğini hem de gelişmiş politik anlayışını göstermektedir.

Sargon'un merkezi kontrolü altına girdikten sonra Sümer kentlerinin de bir strateji sistemi oluşturdukları düşünülebilir ama bunların yapımı belirli bir düzene bağlı değildir ve ancak kontrol altına alındıkça düzenin parçaları haline geldiler. Tasarlanarak yapılmış ilk strateji sistemine örnek olarak MÖ 1991'de başlayan On İkinci Hanedanlık firavunları tarafından yaptırılmış olan Nübye kalelerini gösterebiliriz. Nil Nehri boyunca Birinci ve Dördüncü Çavlanlar arasında 400 kilometre uzanan kaleler hem nehri hem de çölü kontrol edebiliyorlar ve aralarındaki mesafeye bakılırsa duman işaretleriyle birbirleriyle iletişim kurabiliyorlardı. Buradaki arkeolojik buluntulara da daha sonraki stratejik savunma inşaatçıları tarafından pek az şey eklenmiştir. Birinci Çavlan'ın yakınında yapılmış olan ilk kaleler nehri kontrol etmenin dışında tarım topluluğunu barındıracak büyüklükte olan vadiyi de korumaya yarıyordu. Mısırlılar'ın barbar Nübye topraklarıyla yukarı Nil'in daha dar olan vadisine ilerlemelerini izleyen daha sonraki kalelerin işlevi ise yalnızca askeri amaçlıydı. Elimize ulaşan yazılı kayıtlar nehrin yukarı kısmındaki kalelerin eskeri sınırları oluşturduğunu göstermektedir. III. Senusret, kendi

heykelinin kaidesine şöyle yazdırmıştır: “Atalarımdan çok daha fazla güneye giderek sınırlarımı çizdim. Bana miras kalan toprakları genişlettim. Bu sınırı koruyacak olan oğlum... Ben, Majestelerinin oğludur... Ama eğer sınırları terk ederse ya da savunmak için savaşmazsa, benim oğlum sayılmaz.” Bu yazı Semna kalesinde bulunmuştu ve MÖ 1820 yılma aittir. Heykel ise kaybolmuştur ama yine aynı kale içinde III. Sensuret’in daha sonra (MÖ 1479-26 yılları arasında) yapılmış bir heykeli bulunmuştur ve kazandığı sınırların içtenlikle korunduğunun kanıtıdır. (6)

Mısırlılar’m Nübye’deki sınır politikası daha sonraları tüm emperyalistler için örnek oluşturmuştur. Semna’daki üç kalenin konumu nehri her iki kıyıdan kontrol altında tutmaya yaradığı gibi, aralarındaki tüneller nehrin suyundan yararlanmayı sağlıyor, kerpiç tuğladan örülme bir duvar ise güneye doğru giden yolu kara tarafından koruma altına alıyor. Tüm kalelerin tahıl ambarları yüzlerce askere en az bir yıl yetecek büyüklüktedir ve Askut’taki ada üzerinde tahıl silosu olarak inşa edildiği tahmin edilen depodan gerektikçe takviye edilmektedir. Burada bulunan bir yazı, kalenin görevlerini açıklamaktadır: “Gerek yayan gerekse tekneyle hiçbir Nübyeli ya da Nübyeliler’in hayvan sürülerinin kuzeye geçmesine izin verilmeyecektir. Yalnızca resmi bir ileti taşıyan ya da Iken’de mallarını takas etmeye gelenlere ayrıcalık tanınacaktır.” Kalelerden sonra Nübye Çölü’nde yaşayanlardan oluşan ve Medyaj adı verilen bir ileri karakol oluşturmuştu Mısırlılar. Teb’de bulunan bir papirüste “Semna Emirleri” adı altında bir çöl karakolunun raporu yer almaktadır: “Çöl kıyısını denetlemeye gidenler dönmüştür... ve şu raporu vermiştir bana: “32 insan ve 3 eşeğin izlerini bulduk.” “Hindistan’ın kuzeybatı sınırında deneyimi olan İngiliz subaylar, Mısırlıların yaptıklarını kolayca tanıyacaktır. Tıpkı Mısırlılar gibi ingilizler de yerleşik halkı korumak için büyük garnizonların bulunduğu bir alanı kontrol altına aldıktan sonra, daha ileride salt askeri amaçlı garnizonlar bulundurmuşlar ve bundan sonra da yöredeki kabilelerden kurdukları birliklerle yolları denetlemişlerdir. Hayber Tüfekleri, Tochi izcileri gibi isimler verilen bu milis kuvvetleri

aslında böylesine gelişmiş bir savunma hattının kurulmasına neden olan kişilerden seçilmekteydi.

Eriha ve ikinci Çavlan kalelerinin planlarının böylesine erken bir tarihte ortaya çıkmasına ve daha sonra çok değişik yerlerde tekrarlanmış olmasına aslında şaşmamak gerekir, insanlar ellerindeki çeşidi kısıtlı mimari elemanlarla şehirciliği kendini savunma sistemine çevirmeyi tasarladığı zaman Eriha ya da Semna kompleksine benzer bir yapı tarzının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Kaçak avcıları koruculuk görevine getirmenin kökleri belki daha psikolojiktir ama uygarlıkla barbarlığın arasındaki sınırı korumanın en etkin biçiminin sınırın yanlış tarafında yaşayanları (Medyajlar, Hayber Tüfekleri) rüşvetle doyurmak olduğu unutulmamalıdır.

Eriha ve Semna'daki inşaat prensiplerinin kısa zamanda geniş bir alana yayıldığını düşünmek hatalı olacaktır. Yaşadıkları dönemde Eriha halkı çok varlıklıydı. On ikinci Hanedanlığın firavunları ise daha da zengindi. Dünyanın başka yörelerinde yaşayanlar ise hem fakirdi hem de birbirlerinden çok uzak noktalara yerleşmişlerdi.Ancak MÖ 1. bin yıl içinde korunmalı yerleşim yerleri ortaya çıkmaya başladı. Arkeologlar MÖ 9. yüzyılda İzmir bölgesinde yontmataştan savunma duvarları bulunan bir Yunan yerleşim yerinin bulunduğunu bildirmişlerdir. Saragosa, İspanya ve Biskupin, Polonya gibi yerlerde ise duvarla çevrili kentler ancak 6. yüzyılda görülmeye başlanmıştır. (7) İngiltere'de 2000 tanesinin ortaya çıkarıldığı tepe üstlerine kurulu barınaklar olan "Maden Çağı Kaleleri" belki güneydoğu Avrupa'da 3.bin yıl gibi erken bir tarihte kazılmaya başlamıştı ama yaygınlaşmaları ancak 1. bin yılda gerçekleşmişti. (8) Tarihçiler bunların işlevleri konusunda karara varamamışlardır: İlk şehirlerin kalıntıları mı yoksa geçici sığınaklar mı? Ve hangi politik koşullar nedeniyle yapıldılar? Maoriler'in pa'ları gibi belki de kabileleşmiş toplumların yaptığı barınaklardı ve taşınabilir mallarını soygunculara karşı emniyete almak istiyorlardı; ama bu kuramdan da emin olamayız. Bütün bildiğimiz istihkam kavramının güneydoğu Avrupa'dan kuzeybatıya doğru ilerlediği 1.bin yıl içinde Yunanlılar ve Fenikeliler vatanlarından uzakta ticaret kolonileri kurmak için yolculuğa çıktıklarında, Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında savunma

sistemlerine sahip limanların da görülmeye başlandığıdır, istihkamın ticaret yollarını izlediğinden hiç kuşku yoktur. Şehircilik tarihinin en ünlü uzmanı olan Stuart Piggott, savunma sistemli Akdeniz limanlarından,Fransa ve Almanya'daki tepe kalelere doğru iki yönlü bir trafiğin bulunduğunu ileri sürmektedir. Kuzeye doğru şarap, ipek, fildişi ve hatta maymunlar ve tavus kuşları (tarih öncesi devirde kuzey Afrika'ya özgü bir maymunun Ulster Kralı'na ulaştığı bilinmektedir) giderken, dönüş yolunda ise kehribar, kürk, post, tuzlu et ve köleler taşınmaktaydı. (9)

1. bin yılın sonunda ılıman iklim kuşağında kaleler sivilceler gibi belirmeye başlamıştı. Çin'deki ilk kentlerde gerçi duvar yoktu ama ağacın bulunmadığı ve temel yapı malzemelerinin olmadığı alüvyon ovalarında sıkıştırılmış topraktan yapılma duvarlar MÖ 1500-1000 yılları arasındaki Shang hanedanlığı sırasında ortaya çıkmıştı. Shang yazısında şehir ideogramı olan yi, kapalı bir yer ve diz çökmüş bir insandan oluşmaktadır; diğer bölgelerde olduğu gibi Çin'de de kalelerin hem savunma hem de toplumsal kontrol amaçlı olduğu düşünülebilir.(10) Eski Yunan'da Minos uygarlığının çöküşünü izleyen Karanlık Çağ'ın sonunda ortaya çıkmaya başlayan kentlerin tümü duvarla çevriliydi ve aynı yerleşim biçimine Roma dahil bugünkü İtalya'daki kalıntılarda da rastlamak olasıdır. Büyük İskender İran üzerinden Hindistan'ı fethetmek için yola çıktığı zaman, MÖ 4. yüzyıl strateji uzmanları yerleşim yerleri yakınlarında çarpışmaya kalkıştıkları zaman yollarının kalelerle engelleneceğini tahmin etmekteydiler.

Ne var ki genel kanıya göre kalelerin çokluğu merkezi yönetimin zayıflığı ya da yokluğunu belirtmekteydi. Büyük İskender 335 ve 325 yılları arasında en az yirmi kuşatma yaptı ama çarpışmaların hiçbiri Pers İmparatorluğu'nun sınırları içinde yer almadı. Büyük bir ülkeye yaraşır bir biçimde, savunma sistemi, sınırların dışında başlıyordu. Pers ordusuyla karşılaştığı Granicus, Issus ve Gaugamela çarpışma

DİPNOT: *Çin alfabesinde olduğu gibi resimle yazıları hep açık arazide gerçekleşmişti. Ancak Pers ordusunu geri çekilmeye zorladıktan sonra, Hindistan'la arasındaki topraklara girip 334-32

yıllarında denemiş olduğu kuşatma manevralarını tekrarlayabildi. Romalılar, imparatorluklarını kurarken birbiri ardına saldırı ve kuşatma düzenlemişlerdi. MÖ 262'deki Birinci Pön Savaşı'nda ele geçen, Sicilya'nın ilk tahkim edilmiş limanlarından olan Agrigentum'dan, Sezar'ın Vercingetorix'i MÖ 52'de yenip Galya'yı ülkesine kattığı Alesia kalesine kadar sürmüştü bu savaşlar. Ayrıca Alpler'den Iskoçya'ya ve Rhine bölgesine kadar, askerlerin bir günlük yürüyüşü sona erince inşa edebildikleri dikdörtgen lejyoner kaleleri ile her yeri donatmışlardı. Dört kapısı ve ortasında tören alanı bulunan bu standart biçim garipsenecek kadar klasik Çin kentlerini andırmaktadır. Fethettikleri topraklarda kurdukları önemli Roma kentleri de aynı mimari biçimi göstermekteydi. Bugün Londra, Köln ve Viyana kentlerinin merkezlerinde lejyoner kalelerin kalıntıları bulunmaktadır.

Barış içinde yaşayan Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde ise istihkama gerek duyulmamıştı: "Galya kentlerinin çoğu açık yerleşim yerleri olarak kurulmuştur ve savunmasız bırakılmıştır." (11) Pax Romana'nın (Roma Barışı) anlamı, açık kentler, güvenli yollar ve batı Avrupa'nın geniş arazisine yayılmış ülkede dahili sınırların yokluğudur. Güvenliğin daha başka yerlerdeki savunma hatlarıyla sağlandığı belliydi ama bunun nasıl yapıldığı Roma tarihinin en fazla tartışılan noktalarından biridir. Sınırlardaki istihkamın en belirgin kalıntısı Hadrianus Duvarı'nın orta bölümlerinde bulunmaktadır. Kuzey İngiltere'nin içlerine doğru girdiklerini belirten Antoninus Duvarı'nın kalıntıları, Ren ve Tuna nehirlerince uzanan limes, Fas, Cezayir, Tunus ve Libya'nın çöl sınırında bulunan fossatum Africae (Afrika çukuru), Akabe Körfezi'nden Kızıldeniz'in kuzeyine, Dicle ve Fırat nehirlerinin çıkış noktalarına doğru uzanan limes Syriae, savunma hatlarının varlığını işaret etmektedir. Acaba bunlar, çağdaş tarihçilerin düşündüğü gibi "bilimsel sınırlar" mıydı yoksa Roma ordularının Akdeniz ekonomisinin sınırlarında karşılaştığı bazı düşman güçlerini kontrol altında tutmak için belirlediği limitlerin göstergeleri miydi? The Grand Strategy of the Roman Empire (Roma Imparatorluğu'nun Büyük Stratejisi) adlı yapıtında Edward Luttvvak, Romalılar'ın, tıpkı İngilizler'in Hindistan'da yaptığı gibi nelerin

savunulup nelerin savunulmayacağına kesin karar verdiklerini anlatmaktadır. Savunmanın gerçekleştirilmesi ise servetlerinin durumuna göre önce güçlü merkezi bir ordu, sonra güçlü yerel savunma ve sonunda pek tatmin edici olmayan iki şeklin karıştırılması ile olmuştur.(12)Luttwak'a karşı çıkanlar ise özellikle doğu sınırlarında böyle bir tutarlılığın olmayacağı görüşünü savunmaktadırlar. Benjamin Isaacs, Romalılar'ın çok uzun bir süre Persler'e ve Partular'a karşı saldırgan bir tutum izlediğini ve dolasıyla doğudaki istihkam kalıntılarının, sefere çıkan orduların iletişim şebekeleri olarak düşünülmesi gerektiğini öne sürmektedir. C.R. Whittaker ise, sınırların çoğunda sürekli yerel sıkıntılar olduğunu ve Roma savunmasının da Nübye'deki Mısır veya 1854-62 savaşında Cezayir'de Fransızlar'ın (Morice Hattı) yaptığı gibi kötü niyetli kişileri huzur içinde yaşayanlardan uzakta tutmaya yarayan bir sistem olduğunu ileri sürmektedir. (13)

Kesin olarak bilinen bir nokta ise, merkezi otoritenin her tarafta görülmeye başladığı ve stratejik savunma hatlarıyla kendini belli ettiğidir. Bu hatlar Anglo-Sakson İngiltere ile Kelt kökenli Galler bölgesi arasında Offa's Dyke kadar basit olabildiği gibi, henüz tüm gizleri çözülmemiş olan Çin Şeddi kadar karmaşık da olabiliyordu. Bu arada, çok basit olmasına karşın Mercia Kralı Offa tarafından yaptırılan devasa toprak setin hazırlanmasında on binlerce adam/gün işgücü harcandığı da sanılmaktadır. Bu tip savunma hatları genellemeye girmeyecek kadar çeşitli olduklarından kesin işlevlerini saptamak oldukça zordur. Habsburg Hanedanlığının yaptırdığı Krajina hattı Osmanlılar'ı dışarda tutmayı amaçlıyordu ama, bunun inşaatı daha eski bir hanedanlık olmalarına karşın, Avusturya'dan çok Türkler'in gücünün bir simgesiydi adeta. Buna karşılık ülkenin doğu ve güney kıyılarındaki limanları Fransızlar'dan korumak için 1860'larda yapılmış olan (1867 yılında 76 tanesi ya bitmiş ya da bitmek üzereydi) kaleler zinciri, Fransa'dan gelen bir tehdit gölgesinden kaynaklanmıştı. Belki de Ingiliz ahşap duvarlara karşı duydukları güveni zırhlı gemilere duyamamışlardı.(14) XIV.Louis'nin Fransa'nın doğu sınırına yaptığı kale zincirinin amacı ise gücünü adım adım Habsburg topraklarına doğru ilerlemekti. 16.

yüzyıldan başlayarak çarların bozkırlarda kurduğu istihkam hattı olan cherta'nın amacı da benzer sayılırdı: Göçebeleri Ural Dağları'nın güneyine sürmek ve Sibirya'ya doğru bir yol açmak. Cherta'nın ilerleyebilmesi ancak Kossaklar'ın pek de içten olmayan yardımlarıyla gerçekleşecekti. Bu hattın işlevlerinden birinin kendi özgür yerleşim merkezlerini Moskova'nın kontrolü altına sokmak olduğunu anlamakta epey gecikmişlerdi. (15)

Frederick Jackson Turner ile birlikte en ünlü hudut tarihçisi olan Owen Lattimore, Çin Seddi'nin görevini yarı savunma yarı saldırı olarak tanımlamaktadır.1893'te Amerikan Tarih Derneği'ne sunduğu ünlü makalesinde Turner, sınırları ilerletmenin, batıya gitmeye gönüllü olanlara bedava toprak sağladığını ve bu durumun Amerikan ulusunun enerjik, dışa dönük, araştırıcı karakterini yaratmaya yaradığını ve dolayısıyla ülkenin demokrasiden ayrılmayacağını anlatmıştı. Buna karşılık Lattimore, Çin Seddi'nin tümüyle farklı bir hudut oluşturduğunu ileri sürmüştü. Yeni oluşmakta olan devletçiklerini korumak isteyen yerel yöneticilerin yaptırttığı bağlantı duvarlarıyla birlikte Çin Şeddi de ilerlemişti ve sonunda MÖ 3.yüzyılda Çin Hanedanlığı döneminde sulanan arazilerle otlakların, başka bir deyişle nehir vadisiyle bozkırın arasında sabitlenmişti. Latti-more'un görüşüne göre, ne onlar ne de daha sonra yönetime gelen hanedanlıklar Çin Seddi'ni doğru bir hatta oturtamamışlardır. Bazen Sarurmak'ın en geniş dönüşünde kalan Ordos yaylasını kapsamına almış, bazen dışarda bırakmış, Tibet yaylasına doğru uzanan batı yönünde çeşitli eklemler ve düzeltmeler yapılmış ve tüm kollarıyla birlikte toplam 6400 kilometreyi bulmuştu. (16) Tüm dönüş ve kıvrımların hanedanların gücünün artış ya da azalmasını göstermekten çok, hayal ürünü bir karabasan peşinde koşulduğuna işaret ettiğini iddia etmektedir Lattimore. Daha sonraki imparatorlar, tarıma uygun arazilerle, hayvancılık yapan göçerlere terk edilebilecek araziler arasında "bilimsel" bir sınır çizgisi bulmak için çaba gösterdiler ama böyle bir çizgi saptanamadı, çünkü her iki tip arazinin ortasında ekolojik açıdan karışık bir bölge bulunuyordu ve Avrasya'nın uçsuz bucaksız toprakları üzerinde görülen iklim değişikliklerinin etkisiyle kuraklık ve yüksek nem oranı, üçüncü

bölgenin zaman zaman yer değiştirmesine neden olmaktaydı. Sınır bölgesinde Çinli köylüleri yerleştirerek ekolojik değişikliklere hükmetmeye çalışmak ise gelişme nedeniyle oluşan kötüleşmeyi oluşturuyordu. Özellikle Sarı Irmak'ın ödenemecine yerleştirilenler kuraklık baş gösterince göçerliğe yöneldiler ve Çin Seddi'ne birbiri peşine vuran dalgalar gibi saldırılar düzenleyen atlı kavimlerin sayısını artırdılar. Atlı kavimlerin saldırıları, evlere ara-bölgede olan yarı-göçerleri Çinlileştirmek için hudut komutanlarının gösterdiği çabaların da boşa çıkmasına neden oldu.(17)

Bu koşullar altında, Çinliler'in tarıma yönelik yerleşim yerlerinden gelen kentlerinin duvarlarını asla yıkmadıklarına şaşmamak gerekir. Bu kentler hanedanların güçlü olduğu dönemlerde imparatorluğun merkezleri olarak görev yaptılar ve göçerler tahta başkaldırdıkları zaman imparatorluk geleneklerinin korunduğu sığınaklar oldular. Ve bu gelenekler, her seferinde kenti ele geçirenlerin Çinlileştirilmesi ve ehlileştirilmesini sağladı. Uygarlığın simgesi olarak kabul edilen kent duvarlarının 500 tanesi Ming döneminde (MS 1368-1644) tümüyle yenilendi ve Çin Şeddi de onarıldı. (18) Ne var ki duvarlar, gücünün temelini Çinliler'in bir toplumun ne şekilde yönetilmesi gerektiği konusunda felsefi inançlardan alan imparatorluk sisteminin ayrıntıları olmaktan ileri gidemediler. Bu gibi inançların kalıcı olmasının nedeni yalnızca toplumun her düzeyine işlemiş olması değildi. Dışarıdan gelmeyi başaranların sayısı hem çok azdı hem de pek yakında tanımadıkları bozkır toplumlarından kopmuş gelmişlerdi ve hedefledikleri uygarlığın sınırlarıyla sürekli ilişki kurmak belli belirsiz bir biçimde Çinlileşmelerini sağlamıştı. Bu açıdan Çin Şeddi başlı başına bir uygarlaştırma aracı sayılabilirdi: Sık sık saldırı düzenleyenler duvarın ardından sızan düşünce ve inançların etkisiyle barbarlıklarından sıyrılmayı başarıyorlardı.

Batının klasik uygarlığı ise bu kadar şanslı değildi. Çinlilerin aksine, Romalılar, uygar ülkeyle sürekli ilişkilerinin bile barbarlıklarını yenmeyi başaramadığı saldırganlarla başa çıkmak zorunda kalmışlardı ve MS 3. yüzyılın ortalarından başlayarak barbarların baskınları artıp Galya'nm içlerine doğru etkisini gösterince yerel yöneticiler kentleri duvarlarla çevirmeye başladılar. Ne var ki 5.

yüzyıla kadar ancak sınır ve sahil kesiminde yer alan 48 kent duvarla çevrilmişti.İspanya'da yalnızca 12 kent, İtalya'da Po ovasının güneyinde ise yalnızca Roma duvarla koruma altına alınmıştı. (19) Kuzey Denizi, Manş Denizi ve Atlas Okyanusu kıyılarında kale zincirleri görülmeye başlandı ve Ren ile Tuna nehirlerinin yakınındaki limes'lar güçlendirildi. Sınırlardaki savunma hatları aşıldığı zaman, batı imparatorluğu elde edilmeye hazır demekti. Roma'yı ele geçiren barbar krallıklar nasıl yapacaklarını bilseler bile, önceleri istihkama gerek duymadılar. İskandinavyall deniz haydutları, Araplar, Orta Asya bozkırlarından gelenler gibi Romalılaştırılmamış saldırganlar kendilerine engel olacak stratejik savunma hatları ile karşılaşmadılar, ancak ülkenin iç kesimlerinde birkaç önemsiz istihkam noktası gördüler. Charlemagne'nın tüm Avrupa'yı kaplayan tek bir ülke yaratmak için harcadığı cesurca çabanın saldırganlar tarafından yavaş yavaş yok edilmesine de şaşırmamak gerekir.

Bir Çin hanedanını ürkütecek bir biçimde batı Avrupa tekrardan savunma hatlarıyla donandı. 1100 ile 1300 yılları arasında ticaretin gizemli canlanışı ve nüfusun 40.000.000'dan 60.000.000'a yükselmesi sonucunda kentlerin yaşamına canlılık geldi ve artan gelire bağlı olarak kendilerini duvarların ardındaki tehlikelerden korumak için önlem almaya başladılar. Örneğin 1155 yılında Pisa kentinin çevresine iki ayda derin bir hendek kazıldı ve ertesi yıl kulelerle sağlamlaştırılmış bir duvar örüldü. Duvarla çevrilen kentler, kraliyet otoritesini sağlamlaştırmak yerine özgürlük ve diğer haklarını istemeye başladılar.Pisa'nın duvarla çevrilmesinin nedeni İmparator Frederick Barbarossa'ya karşı bir başkaldırının işaretiydi. (20) Bu arada yine Çinli imparatorları korkutacak bir biçimde batı Avrupa toprakları şatolarla donanmaya başladı. İlk önceleri basit hendeklerle çevrilen şatolar 10.yüzyıldan sonra korunmalı kaleler şekline büründü. Bu yapıların bir kısmı krallara ve güvenilir sadık adamlarına aitti ama zamanla büyük bir çoğunluğu krala itaat etmeyen, başkaldıran kişilerin yasa dışı yapıları kimliğini kazandı. Şatoları yapmak için öne sürülen bahane ise Vikingler,Avarlar,Macarlar gibi tanrıtanımazların tehditlerine karşı koyabilmek ve silahlı adamlarıyla, savaş atlarına barınabilecekleri bir yer hazırlamaktı. İşin gerçeği ise,

stratejik savunmanın ve güçlü merkezi otoritenin bulunmadığı Avrupa'da, kendilerini yerel yöneticiler haline getirebilmek için bu koşullardan yararlanmak istemeleriydi.

Fransa'nın Poitou bölgesinde Vikingler'in baskınları başlamadan önce yalnızca üç şato varken, 11. yüzyılda bu sayı 39'a çıkmıştı. Tüm bölgelerde bu durum sürünce, güç kazanmak için başlatılan yerel sürtüşmelere şatoların sağladığı avantaj gitgide yok oldu. (21) Tüm güçlü adamların şatolarını silahlandırmaları sonunda, yöneticiliği elde etmek ya da düşmanlara karşı merkezi otoriteyi desteklemek yerine yerel çatışmalar çıkmaya başladı. Krallar şato yapımı için izin belgeleri düzenlemeye başladılar ve sadık adamları krala karşı çıkanları alt etmek için gayret gösterdiler. Ne var ki şatolar çok kısa bir sürede yapılabilirdi: Yüz işçi on günde küçük bir şatoyu inşa edebilirdi ve eğer sahibi inat ederse, yasalara dayanarak elinden almak daha zordu. (22) Güç açısından şatolar kuşatma silahlarından kat kat üstündü ve Eriha'nın yapımından barutun ortaya çıkışına dek geçen süre içinde bu gerçeği tersine çevirmek mümkün olmadı.

Tarih öncesi uzmanları, Mezopotamya ve Mısır'daki kazılarda ortaya çıkan, şahmerdan, merdiven, kuşatma kulesi ve mayın kalıpları gibi kuşatma silahlarına hayran kalmaktadırlar. Eski Yunanlılardan kalma yazılı kayıtlar gülle atıcıların ilk örneği olan katapultun MÖ 398-7 yılları arasında ortaya çıktığını bildirmektedir. (23) Pek de etkili olmayan ilk şahmerdan ise MÖ 1900 yılında Mısır'da kullanılmıştır. Duvar merdiveni ise 500 yıl öncesine kadar gitmektedir. Tekerlekler üzerine oturtulmuş daha güçlü bir şahmerdan ise, bir duvarın altına mayın döşeyen mühendislerle birlikte MÖ 883-59 yıllarına ait bir Mezopotamya sarayının kabartmalarında görülmektedir. Yine Mezopotamya'da MÖ 745-27 yıllarına ait bir kabartmada hareket ettirilebilen bir kuşatma kulesi resmedilmiştir. Bu dönemde hendekleri doldurup bir rampa ile duvarın üstüne erişmek gibi yöntemler uygulanmaya başlanmıştı. Savunan tarafın okçularını korumak için ise büyük kalkanların kullanılması gündeme gelmişti. Ayrıca kapılara saldırmak için ateş kullanmak, belki de istihkamın içinde yangın çıkarmak, mümkün

olduğu zaman su kaynaklarını kesmek ve kale içindekileri açlığa mahkum etmek olağan kuşatma teknikleri arasında yer almaya başlamıştı. (24)

Bu nedenle barutun ortaya çıkışma dek komutanların kullanabilecekleri tüm kuşatma silahları MÖ 2400 ile 397 yılları arasında icat edilmiş oluyordu. Açlık dışında kalanların hiçbirinin kaleyi savunanlar üzerinde kesin etkili olduğu söylenemezdi. Klasik strateji uzmanı Polybius'a göre, kuşatma yapanların sonuca kısa zamanda ulaşmak için tek umutları savunanları şaşırtmak ya da aldanmalarından yararlanmaktı. İhanet de başka bir yöntemdi: 1098'de Antioch'un (Antakya) Haçlılar'ın eline düşmesine yaradığı gibi birçok başka kalenin alınmasını da sağladı. (25) Bu yöntemlerin dışında saldıran taraf aylarca duvarın dışında oturup zayıf bir nokta bulmayı beklemek ya da kendi elleriyle yaratmak zorundaydı. 1204'te Chateau-Gaillard, nöbetçi bulunmayan bir lağım tünelinin kullanılmasıyla ele geçirilmişti. 1215'te Kral John'un kuşattığı Rochester Şatosu ise güney köşesi mayınlarla yıkılıp, tünel kirişleri kırk domuzun yağından oluşan ateşle yakıldıktan sonra bile direndi ve elli gün süren kuşatma süresince yiyecek bittiği için teslim oldu. O güne dek İngiltere tarihindeki en uzun kuşatmaydı bu ve uzun bir süre unvanını korudu. (26)

Haçlılar'ın 1099 yılında Kudüs'ü bir kuşatma kulesi ile ele geçirmeleri olağandışı sayılan bir durumdu ve nedeni hem garnizonun zayıflığına hem de saldırganların dinsel inançlarına bağlanabilir. Genel olarak barut öncesi dönemlerde kuşatma savaşlarında avantaj, yeterli yiyecek stoku bulunduğu takdirde savunan tarafın olmaktaydı. Ortaçağ Avrupası'nda her iki tarafın belirli bir süre için anlaştığı ve süre sonunda saldıran taraf kuşatmayı kaldırmadığı takdirde, duvarların ardındakilerin hiç ceza görmeden çıkıp gitmelerine izin verildiğine de rastlanmıştı. (27) Saldıran taraf da yiyeceksiz kalabileceği ya da kurulan kampın sağlıksız koşullarından dolayı hastalıklar baş gösterebileceği için böyle anlaşmalara varmak tüm garnizonlar açısından en mantıklı davranış sayılırdı.

Barut döneminden önceki savaşlarda, kuşatma sanatını ve araçlarını, “savaş sanatının” önemli kanıtları olarak tanıtıldıkları takdirde kuşkuyla karşılamak zorundayız. Savaş açısından sanat söz konusu olunca daima yaratıcıların ilgi çekici yönlerini aktarması istenmiştir. Bu nedenle Asur ve Mısırlılar’ın, kralların zaferini gösteren duvar resimleriyle kabartmalarının gerçeği ancak, David ve Le Gros’un yarattığı kahraman Napoleon tabloları kadar yansıttığını düşünmek zorundayız. Savaş resmi ile savaş karikatürü arasında incecik bir ayrım vardır ve herhalde ilk kez bir saray ressamına zafer kazanmış bir kralın resmini yapması emredildiğinden beri böyle süregelmiştir. İstihkamlar ve bunları alt etmek için yapılanlar, savaş ressamları için hazır konulardır ve saldıran ile savunan arasında önceleri yanlış yorumladığı takdirde barut öncesi dönemin savunmaya yönelik savaş biçimini anlatmakta büyük hatalara düşmemize neden olabilir.

İstihkam konusunu şu fikirleri göz önünde bulundurarak kapatabiliriz: Barut devrinden önce, cesurca savunulan ve yeterli yiyecek depolayan kaleleri elde etmek çok zordu; bu tip kaleler merkezi otoriteye başkaldırıyı simgelediği gibi daha sonra incelenecek bir nokta olan özgür vatandaşları ürkütmek gibi bir nedenle de inşa edilmişlerdi. Stratejik savunmanın bağlantıları olarak yapılmış olanları da vardı. Doğal sınırlarla çakışması hiçbir zaman kolay olmayan stratejik savunma hatlarının inşaatı, bakımı, beslenmesi ve asker yerleştirilmesi daima çok pahalıya çıktığı için, savunacakları gücün yetenek ve iradesine dayalı olarak gelişmişlerdi. “İnşa edenler boşa çabalamıştır” denilen savunma hatlarının ise kendi kendilerini savunmaları beklenmiştir.

BÖLÜM 3

Hayvanlar

Savaş arabaları, sürücüleri, tahtları yıkıp, kendi hanedanlıklarını kurmak için ortaya çıktıkları zaman, istihkamların pek azı direnebildi. MÖ 1700 yıllarında bugünkü Hiskoslar diye tanıdığımız Sami kökenli savaşçılar Nil deltasından Mısır'a girip Memfis'de kendi başkentlerini kurdular. Kısa bir süre sonra, MÖ 1700'lerde Hammurabi tarafından kurulan Amori Hanedanlığı altında birleşmiş olan Mezopotamya'ya, bugünkü İran ile Irak'ın kuzeyindeki dağlarda yaşayanlar akın yaptı ve MÖ 1525 yılında iki nehrin arasındaki eski krallığın yönetimine tümüyle el koydular. Doğu İran bozkırlarından yola çıkan Ari ırka mensup Hind-Avrupa dili konuşanlar, savaş arabalarıyla İndus vadisine girip uygarlığı tümüyle yok ettiler. MÖ 1400 yıllarında ise belki de yine İran bozkırlarından yola çıkanlar arabalarıyla kuzey Çin'e girip Shang Hanedanlığı'nı kurdular ve daha üstün askeri teknolojilerine ve duvarla çevrili kamplarına dayanarak ilk merkezi devleti oluşturdular.

Savaş arabalarının kullanımına başlanmasından sonra 300 yıl içinde Avrupa'daki tüm uygarlık merkezlerine güçleriyle el koymaları dünya tarihinin olağanüstü olaylarından biridir. Bu olay çeşitli gelişmelere dayanıyordu tabii: Metalürji, marangozluk, deri tabaklama ve işleme, zamk, kemik ve sinirlerin kullanımı ve hepsinden çok yabanıl atların evcilleştirilmesi ve fiziksel yapılarının güçlendirilmesi. Bugün insanlar dünyanın dört bir yanına motorlu araçlarla yolculuk yaparlarken, atlar büyük miktarlarda paranın evrensel boyutlarda yer değiştirmesine neden olmaktadır. Dünyanın en zenginleri, servetlerinin belirtisi olarak safkan atlar yetiştirmektedir. 'Kralların sporu' olarak adlandırılan at yarışlarında cumhuriyetçi mültimilyonerler servetlerini arttırmaya çabalamakta, ama ne krallar ne de mültimilyonerler, sıradan insanların,

kazanacağına inandıkları atlara yatırdıkları kadar fazla para yatırmaktadır. Atların dünyasında en fakirler bile kendilerini yakın bir gelecekte ülkenin en zenginleriyle eşit olarak görmektedirler, çünkü yaygın bir deyişe göre ‘hayvanlar hepimizi maskara edebilir’.Safkan hayvanların gücünü daima gözönünde bulundurmak gerekir, çünkü içlerinden bazıları birçok devlet adamından daha fazla ün kazanabilir. Safkan atlara neredeyse soylu muamelesi yapılır. Onların koşmasını izlemek için meraklılar dünyanın adeta öbür ucuna göç ederler; genleri sonraki kuşaklara aktarılırken bir Bourbon ya da Habsburg hanedanının varislerinden söz ediliyormuşcasına özenle kayıtları tutulur.

SAVAŞ ARABALARI

Homo sapiens'lerin ilk tanıdığı atlar öylesine zavallı hayvanlardı ki, insanlar onları yemek için avlarlardı. Günümüz atları olan equuscaballus'un ataları olan equus türü, son Buzul Çağı'nın sonunda Yeni Dünya'ya göç etmiş olan Amerikalı-Kızılderililer tarafından soyları tükenene dek avlanmışlardı. Eski Dünya'da ise Buzul Çağı'ndan sonra Avrupa'da ormanların oluşması equus caballus'u önce avlandığı sonra yararlanmak için evcilleştirildiği bozkırlara doğru göçe zorlamıştı. Karadeniz'in kuzeyinde Dinyeper Nehri üzerindeki Srednij Stog adıyla bilinen yerleşim yerinde yapılan kazılarda MÖ 4. binlerden kalma terbiye edilmiş atların ait olduğu sanılan kemikler ele geçmiştir(l). Taş Devri insanı, atları, üzerine binmek ya da arabaya koşmak yerine etini yemek için avlamaktaydı çünkü o dönemdeki atlar sırtında bir insan taşıyamayacak kadar güçsüzdü ve insanlar da atı bağlayıp çektirebilecekleri arabaları henüz icat etmemişlerdi. İnsanoğlu ile atlar arasındaki ilişki son derece karmaşıktır. Sürü halinde yaşamasına karşın bir köpek kolayca bir insanla bireysel ilişki kurabilir ve yaklaşık 12.000 yıl önce kurmaya başlamıştır; buna karşılık insan efendisi ile arasında 'ortaklık' kurulacakr ise, bir atın sürüden ayrılması ve eğitilmesi şarttır.

Ayrıca Taş Devri insanının atların, özel üretim yöntemleriyle daha büyük, daha güçlü ve daha hızlı olabileceklerini ve diğer türlerine oranla kendilerine daha fazla yarar sağlayacaklarını bilmesi olanaksızdı. Şimdi biliyoruz ki, genetik nedenlerden dolayı, her yörede görülen eşekler, Moğolistan ve Türkistan'da bulunan hemiyonlar, Tibet yaylasının kiyangları, batı Hindistan'ın gorkurları ya da Mezopotamya ve Türkiye'nin yaban eşekleri bu gelişmeyi gösteremezlerdi. Erken equus caballus görünüş olarak, hala varlığını sürdüren equus przewalskii ve geçen yüzyıla değin bozkırlarda yaşamını sürdürmüş olan tarpanlara benzer ve her üç cins de renk,

boyut ve biçim olarak eşek, hemiyon ve yaban eşeğini andırır. Taş Devri insanı içinse böyle bir ayrım yapmanın olanağı yoktu(2). Özellikle caballus, kısa bacakları, kalın ensesi, çıkık karnı, dışa çıkık suratı ve sert yelesi ile türü ortadan kalkıncaya dek görünümü ve performansında hiçbir değişiklik olmayan tarpandan büyük bir farklılık sergilemezdi.

İnsanoğlunun atları ve benzerlerini gerek binmek gerekse herhangi bir aracı çekmek için kullanmaya doğrudan başlamayıp inekleri ve belki de ren geyiklerini kullandıktan sonra bu cinse yöneldiği sanılmaktadır. MÖ 4. binlerde çiftçiler erkek inekleri hadım ederek öküz cinsini ortaya çıkarmışlar ve o güne dek kendi çektikleri ilkel sabanlara bağlamaya başlamışlardı. Alüvyon ovalarında ve ağaçsız bozkırlarda bu tip hayvanları kızaklara bağlayıp çektirmek doğal bir gelişimin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kızakları dönen merdanelerin üzerine oturtmak, daha sonraları da tekerleklere bağlamak herhalde çok kolayca birbirini izlemiştir(3). Sümer kenti Uruk'ta MÖ 4. binden kalma resim-yazıda kızaktan, tekerlekli kızağa geçiş oldukça düz bir çizgi üzerinde gösterilmiştir. MÖ 3. bine ait olan ünlü Ur Sancağı'nda ise dört yaban eşeğinin çektiği dört tekerlekli aracın üzerinde kralın bulunduğu ve balta, kılıç, mızrak gibi savaş silahlarını kullanacağı bir platformun yer aldığı görülmektedir, iki parçalı tahta tekerlekli bu araç, tek parça tekerlekli prototipten gelişmiştir. Ayrıca Sümerler'in yaban eşeklerinin öküzlerden daha hızlı ve canlı hareket ettiklerini algıladıklarını belirtmektedir.

Çocukluğunda evcil hayvan olarak bir sıpa beslemiş olan herkes bundan biraz daha büyük ve uzun bacaklı olan yaban eşeğinin de sevimliliğine karşın bazı olumsuz yanları olduğunu bilir. İnatçılığı efendisinden çok daha uzun sürer, acı duyma eşiği çok yüksek olduğu için kamçılanmakla yola getirilemez, ancak art ayakları üzerinde yük taşıyabildiği için ön taraftan 'kontrol' edilerek binilemez ve yalnızca iki çeşit adım atışı vardır: Yürüyüş veya koşu. Yürüyüş adımları bir insanınkinden daha yavaştır, ama koşuya başladığı zaman tehlikeli olabilecek hıza ulaşır. Seçme ve ıslah çalışmalarıyla bu özellikleri değiştirilemediği için eşekler ancak hizmet işlerinde

kullanılmıştır. Yük taşıma kapasitesi ve mesafesi de kısıtlı olduğundan binek hayvanı olarak en son sırada yeralır.

MÖ 2. binlerin başında evcilleştirilmiş atların etinden yararlanmak yerine yük çekme işlerinde kullanılmaya başlanması şaşırtıcı olmamalıdır. Yaban atlarının boyutları birbirinden çok farklıydı ve Taş Devri'nin kısraklarının boyu omuzlarında 120 santimden kısayken daha büyük aygırlar 150 santime kadar yükselebiliyordu(4). Hayvan yetiştiricileri koyun, keçi ve inekleri seçme ve ıslah yöntemiyle geliştirmenin ana kurallarını öğrendikleri için bunları atlara uygulamaları da herhalde uzun sürmemiştir. Bu yöntemlerle elde edilen yeni kuşak hayvanlar genellikle daha küçük boyutlarda oldukları için atların da binek ya da yük taşıma işlerine uygunluğu azalmıştır^). Ayrıca bir atın, yük taşıma işinde kullanılmasının başka bir zorluğu da vardı. Taşıma gücü daha düşük olan bir eşeği burnundan geçen bir bantla bağlanan dizginlerle kontrol etmek mümkündü ve koşumlarının kendisini rahatsız etmesine izin verecek kadar karşı koymazdı. Ağır kanlı öküzleri bir kırbaç darbesiyle harekete geçirmek olasıydı ve çıkık omuzlarına uyum sağlayan bir boyundurukla arabaya bağlamak çok kolaydı. Daha hareketli olan atlar ise ancak ağızlarına gem vurularak kontrol edilebilirler ve gemlerin biçimi bugün hala tartışılmaktadır. Bir atı yük çekmeye uygun bir şekilde bağlamak için insanlar herhalde epey uğraşmışlardır. Çinlilerin geliştirdiği sanılan göğüs bantları ya da tüm boynunu çevreleyen destekli bantların ortaya çıkışma dek, atları kontrol etmek ve arabaya koşmak için geliştirilen yöntemler tümüyle birbirine zıttı. Atı yönetmek ve yürüyüş hızım değiştirmek için ağzına gem vurmak, başını boyun bantına doğru atmasına ve soluğunun kesilmesine neden olduğu için adımlarını da ağırlaştırıyordu.

Koşum takımları içindeki atlar ağır arabaları ya da MÖ 2. binlerde Avrupa'da görülmeye başlamış olan derin izler açan ağır sabanları çekmeye uygun değildiler(6). Bu nedenle atların çekeceği arabaların son derece hafif olması gerekiyordu. Sonuç olarak 'chariot' olarak bilinen savaş arabaları ortaya çıktı. Tarihçi Stuart Piggott, ulaşım psikolojisine evrensel ve zaman sınırı olmayan bir görüş getirerek, hızlı ve gösterişli arabanın, sahibine sosyal prestij, fiziksel heyecan

ve hiç kuşkusuz cinsel çekicilik sağladığını ve hafif savaş arabalarının neredeyse birdenbire Mısır'dan Mezopotamya'ya kadar tüm uygarlıkları kaplayıverdiğini anlatmıştır.

Ortaya çıkan yeni unsur, yeni bir itici gücün sağladığı hızdır ve antik çağlardaki küçük atların durumunda ancak hafiflik ve yeni bir geri çekimin birlikte kullanımı ile elde edilir. Yapı mühendisliği açısından disk-tekerlekli öküz arabaları ağır, yavaş ve tahtadan yapılma nesnelerdir, savaş arabaları ise hızlıdır, hafif ahşaptan imal edilmiş olup bölmeli ve çember tekerleklidir.

Piggott'ın öne sürdüğü gibi bu arabaların ortaya çıkışı devrim yaratmıştır. 'İnsanların ulaşım hızı birdenbire on katma çıkmıştı. Öküzlerin çektiği arabaların hızı saatte 3 kilometreydi ve yaklaşık 17 kilo gelen ve bir çift midillinin çektiği eski Mısır savaş arabaları ise bu hızı saatte 32 kilometreye çıkarmıştır.' (Yalnızca iki yüzyıl önce güzel bir kadınla bir arabada gezmenin keyiflerin en güzeli olduğunu söyleyen Dr.Johnson'ın insan vücudunun saatte 40 kilometreden daha yüksek hareket hızına dayanamayacağını iddia ettiğini de unutmamak gerekir).

Bu arabaların ortaya çıkışının etkisi yalnızca psikolojik değildi. Özel ve pahalı arabalarını beceriyle kullanan ve bileşik yay gibi gelişmiş silahlar taşıyan yeni bir savaşçı grubu yaratıldı ve gerek arabaları gerek atları iyi durumda tutabilmek için seyisler, saraçlar, tekerlekçiler, marangozlar ve ok yapımcıları gibi meslek sahiplerine yeni iş sahaları açılmış oldu.

Bu yeni savaşçılar nereden geliyorlardı? Gerçi belki yabanıl atlar vardı ama batı Avrupa'nın ormanlık bölgelerinde yetişmiş olmaları düşünülemezdi; üstelik ormanlar, savaş arabalı soyluların ortaya çıkışma yaklaşık 500 yıl kadar engel olmuştu. Kurak, ağaçsız ve her yöne gidişi kolaylaştıran bozkırların, yaban atlarının anavatanı olduğu kuşkusuzdu, ama ilkbahar ve sonbahar rasputitsa'ları (geçici bataklık hali) dışında tekerlekli araçların geçmesine izin verdiği halde, bu bölgeler araba yapımı için gerekli olan tahta ve madeni yeterli miktarda sağlayamazlardı. Sonuç olarak savaş arabalarının ve bunları ilk kez kullananların bozkırlarla, uygarlaşmış nehir vadileri

arasında ortaya çıktıkları yolundaki varsayımı doğru olarak kabul edebiliriz.

Tarihçi William McNeill, Hind-Avrupa dili konuşan ve ‘savaş baltası’ taşıyan insanların MÖ 2. binde, batı bozkırlarından göç edip Atlas Okyanusu kıyılarında taş mezarlar inşa eden barışçıl toplumları’ egemenlikleri altına almaya geldikleri konusundaki genel görüşü kabul ederek, şunu ileri sürmektedir: Bu insanlar maden işleyicilerinin gizemli ve pahalı sanatlarını satın alarak Avrupa’nın Taş Devri insanlarına hükmetmişler ve sonra da ters yönde, Mezopotamya’dan kuzey İran bozkırlarının kenarına doğru göç etmişlerdir.

MÖ 4. binlerden itibaren tarım toplumları bu ovanın daha sulak bölgelerinde toplaşmaya başlamıştı ve 2. binlerde tarımın önemi iyiden iyiye artmıştı. Tarımsal yerleşim alanlarının çevresindeki otlaklarda batı bozkırlarının savaşçılarına dil açısından benzeyen, barbar hayvan yetiştiricileri yaşamaktaydı. Tarımsal toplumların aracılığıyla, hayvan yetiştiricileri çok uzaklardaki Mezopotamya kültür merkezinden dağılan etkilerin altında kalmaya başladılar.MÖ 1700 yılma doğru, gelişmiş tekniklerle barbar yiğitliğinin kaynaşması çok önemli bir birleşme olarak ortaya çıktı(7).

Bu birleşme savaş arabalarının icadı ya da mükemmelleştirilmesiydi. Savaş arabası kullananlar ya da soylarından geldikleri hayvan yetiştiricileri, acaba niçin çiftçi komşularından ya da avcı atalarından daha fazla savaşa yatkındı? Bu sorunun yanıtı bir insanın diğer memelileri nasıl öldürdüğü ya da öldürmediğini gösteren tüm faktörlerin bir arada düşünülmesinde yatmaktadır. Çiftçiliğe başlandıktan sonra insanların beslenmesinde et ürünlerinin miktarının düşmüş olduğunu kabul etmek gerekir. Tahıllara fazla yer verildiği zaman protein aliminin azaldığı bilinen bir gerçektir. Ayrıca tarımla uğraşanlar, evcilleştirdikleri hayvanları istenilen olgunluğa eriştikleri zaman kesip etinden yararlanmak yerine, alabilecekleri süt miktarını arttırmak, kaslarını güçlendirmek gibi nedenlerle yaşamlarını uzatmayı tercih ederler. Sonuç olarak bir çiftçinin kasaplık yeteneği yoktur ve genç, hareketli hayvanlar

ölümcül amaçlarından kolayca kaçıp kurtulabilir. Başarılı kasaplar oldukları kuşku götürmeyen ilkel avcılar ise öldürme tekniklerinde belki de çok yetenekli değildiler. Öldürücü darbeyi nasıl vurmaları gerektiği konusunda uzmanlaşmak yerine avlarını nasıl daha kolay ele geçirebileceklerini düşünürlerdi.

Hayvan yetiştiricileri ise işlerinin gereği hem öldürmeyi hem de öldüreceklerini iyi seçmeyi öğrenmek zorundaydılar. Besledikleri koyun ve keçileri süt ve tereyağ, yoğurt, peynir, mayalanmış içecekler, et ve belki de kan olarak yararlandıkları dört ayaklı yiyecek depoları olarak gördükleri için herhangi bir duyguya kapılmaları olanaksızdı. Eski devirlerdeki bozkır göçerlerinin, doğu Afrikalı hayvan yetiştiricilerinin yaptığı gibi kanlarını içip içmedikleri bilinmemekle birlikte yaralı, hastalıklı, sakat hayvanları ve belirli bir düzene bağlı olarak yavruları ve kocamışlarını öldürdükleri kesindir. Böyle bir öldürme programı canlı bir yaratığın bedenine ve içindeki değerli kısımlarına zarar vermeden öldürme ve sürünün geri kalanını ürkütmeme becerisinin gelişmesini gerektirir. Tek bir öldürücü darbe indirmek hayvan yetiştiriciliğinin önemli konularından biriydi ve hiç kuşkusuz kasaplık yaparken öğrenilen anatomi bilgisinin de yararı olmuştu. Sürüdeki erkek hayvanların iğdiş edilmesi, kuzuların doğurtulması ve bazı ameliyatların yapılması kesip biçme konularında iyi dersler olmuştur.

Hayvanları öldürmek, kesmek, sürüleri yönetmek gibi beceriler, yetiştiricilerin uygar topraklardaki çiftçilerle yaptıkları savaşlarda soğukkanlı davranmalarına yol açmıştır.Bu nedenle bu iki grup arasındaki çarpışmalar herhalde Yanomamö ve Maringler'in törensel unsurlarla dolu savaşlarından farklı değildi. Aralarında özel bir savaşçı sınıf varsa bile bu kuram geçerliliğini yitirmez, çünkü zırhların ve gerçek öldürücü silahların bulunmayışı, Nil krallıklarının savaş yöntemlerinin 'ilkel' geleneklerini koruduğunu kanıtlamaktadır: Sümerler'in silahları ve diğer gereçleri de onlarınkiden daha fazla gelişmiş değildi. Böyle teknolojik koşullar altında, savaş alanlarındaki düzen, bozuk, dağınık ve sürüyü andırır davranışlar biçimde olmalıydı. Buna karşılık sürülerle uğraşmak hayvan yetiştiricilerinin mesleği idi. Bir sürüyü, yönetebilecekleri gruplara ayırmasını,

arkalarını çevreleyerek kaçışlarını önlemesini, dağınık hayvanları bir araya toplamasını, sürü liderlerini ayırmasını, tehdit ve korkutma yöntemiyle daha kalabalık olanları baskı altında tutmayı ve çoğunluğunu kontrol altında etkisiz durumda bulundururken seçtikleri birkaç tanesini öldürmeyi gayet iyi biliyorlardı.

Tarihin daha ileri zamanlarında tanımlanmış olan hayvan yetiştiricilerinin savaş yöntemleri benzerlikler göstermiştir. Avrupalı ve Çinli yazarların yakından tanıdığı Hunlar, Türkler ve Moğollar savaş arabalarından at binmeye terfi ettikleri için taktiklerinin daha etkili olduğunu biliyoruz ama yöntemlerinin temelleri hiç değişmemiştir. Yazarların anlattıklarına bakılırsa bu insanlar savaş alanında düz bir sıraya girmiyor ya da kendilerini geri dönüşü olmayan bir biçimde saldırıya kaptırmıyorlardı. Düşmanlarına bir hilal biçiminde yayılarak yaklaşıyor ve çevrelerini sarıyorlardı. Herhangi bir noktada güçlü bir savunma ile karşılaşırlarsa, geri çekilip düşmanlarını hatalı bir biçimde peşlerinden gelmeye zorluyor ve düzenlerini kolayca bozuyorlardı. Çarpışmalar ancak kendi lehlerine döndüğü zaman göğüs göğüse dövüşe girişiyorlar ve çok keskin uçlu silahlarıyla düşmanlarının kafalarını ya da kol ve bacaklarını kesiveriyorlardı. Düşman silahlarını pek tehlikeli bulmadıkları için zırh kullanmak gereksinimi duymuyorlardı. Kullandıkları etkili bileşik yayla uzun mesafeden düşmanlarını ok yağmuruna tutup korkmalarını sağlıyorlardı.Ammianus Marcellinus MS 4. yüzyılda Hunlar'ı şöyle anlatır: 'Savaş alanında korkunç çığlıklar atarak düşmanın üzerine yürüyorlar. Karşı durulduğu zaman dağılıp tekrar birleşiyor ve yollarına çıkan her şeyi kesip biçerek yeniden saldırıyorlar... Çok uzaklardan attıkları, demir kadar sert ve öldürücü keskin kemiklerle uçları sertleştirilmiş oklarını kullanma yetenekleriyle boy ölçüşebilecek hiçbir şey bulunmuyor'(8).

Bileşik yayın ortaya çıkış tarihi konusunda uzmanlar karara varamamışlardır. Eğer bir Sümer dikilitaşı doğru olarak yorumlanmışsa MÖ 3.binlerde kullanılmaktaydı.2.binlerde kullanıldığı kesindir.Watteau ve Boucher'in tablolarını süsleyen sevda çeken genç kızlara oklarını nişanlayan ve 'Eros'un Yayı' olarak bildiğimiz biçimi, şimdi Louvre Müzesi'nde bulunan, MÖ 1400 tarihine ait altın

bir kasenin üzerinde açıkça görülmektedir(9). Tıpkı iki tekerlekli savaş arabası gibi yapısının karmaşıklığından dolayı yüzlerce değilse bile onlarca yıl süren deneylere gerek gösterdiğinden bir anda ortaya çıkıvermiş olamaz. MÖ 2. binlerde aldığı son biçimi, MS 19. yüzyıla kadar korumuş ve en son olarak Mançuryalı sancaktarlar tarafından taşınmıştır. İnce ahşap tabakaların 'arka' tarafına esnek hayvan tandonlarının ve 'karın' tarafına genellikle bizon boynuzlarının tabaka olarak yapıştırılması ile imal edilmiştir. Kullanılan yapıştırıcılar sığır landonlarının ve derilerinin kaynatılıp balık kılçığı ve pullarıyla karıştırılmasıyla elde edilmiştir ve bu yapıştırıcıların 'kuruma süresi bir yılı geçtiği gibi ısı ve nem koşullarının çok dikkatli kontrol edildiği zamanlarda kullanılması gerekir... hazırlanmasında, yapımında ve kullanılmasında gerçek bir sanatçının ellerine gerek gösterdiği için bileşik yaylara mistik, yarı-dinsel bir yaklaşımla bakılmaktadır'(IO).

Bileşik yaylar önceleri düz ya da tabaka halindeki tahtalardan oluşan beş parçadan yapılmaktaydı: Orta tutamak yeri, iki kol ve iki uç. Birbirlerine yapıştırıldıktan sonra ahşap 'iskelet', gerildiği zaman alacağı şeklin tam tersine bir yay biçimine ısıtılarak döndürülüyor ve buharla yumuşatılmış boynuz bantlar 'karnına' yapıştırılıyordu. Sonra tam bir daire haline getirilip (yine gerilme yönünün aksine) 'arkasına' tandonlar yapıştırılıyordu. Tümüyle kuruyup katılaşana dek olduğu gibi bırakılıyor ve zamanı gelince ilk kez ipi takılıp geriliyordu. Bileşik yayı serbest duruş biçiminin aksine germek kuvvet ve beceri isteyen bir işti.

Ortaçağ'da batı Avrupa'da kullanılan uzun yaylar da değişik ağaçların özelliklerine dayanılarak yapılıyor, aynı prensiple çalışıyor ve yayı çektiği anda okçunun kolunda toplanan esneklikle basıncın karşıt güçleri parmaklarının arasından fırlayan okun ileri doğru gitmesini sağlıyordu. Uzun yayların tek olumsuz yanı uzunluğu idi; ancak ayakta duran okçular tarafından kullanılabiliyordu. Gerildiği zaman bir insanın tepesinden beline kadar gelen bileşik yaylar ise savaş arabasından ya da at sırtından rahatça kullanılabiliyordu. Yaklaşık 25 gramlık oklar, uzun yaylarla kullanılanlardan daha hafifti ve 282 metre mesafede hedefe isabet ettirilebiliyordu (serbest

atışlarda daha uzun mesafeler de kaydedilmiştir) ve 90 metreden bir zırhı delebiliyordu. Okların hafifliği savaşçılara ok kılıfı içinde elli tanesini birden taşıma olanağı verdiği için, düşmanını ok yağmuruna tutup zafere ulaşmanın yolunu açmış oluyordu.

At ya da savaş arabası üzerindeki okçuların donanımı 3000 yıldan fazla bir süre hiç değişmedi. Temel gereçler, yayın kendisi, oklar ve oku fırlattığı anda derisinin soyulmasını önleyen başparmak yüzüğü idi. Önemli aksesuarlar ise ok kılıfı ve silahın menzilini ve doğruluğunu azaltan ısı ve neme karşı korumaya yönelik olan yay kutusu idi. Bu donanım, bileşik yay kullanan savaşçıların bazı ilk resimlerinde görülebilir; aynı nesneler İstanbul'daki Topkapı Sarayı'nda, MS 18. yüzyıl Osmanlı padişahlarının eşyaları arasında da göze çarpar(ll). Atçıların dünyasında çadırlar, döşemelikler, yiyecek kapları, giysiler ve göçerlerin basit eşyaları gibi diğer malzemeler de değişiklik göstermedi. Hayvan yetiştiricileri tüm eşyalarım bir yük hayvanının iki yanma asabilecekleri sandıkların içinde saklarlardı. Kullandıkları yuvarlak dipli tencereler ve çaydanlıklar torbalara yerleştirilebilirdi. Türkler'in savaş notaları çaldığı davullar, göçerlerin üzerine deri gerilmiş kamp kazanlarından başka bir şey değildi.

Savaş arabası kullananların taşıdıkları malzemeler kadar hayvanlara olan yakınlıkları ve her an harekete hazır olmaları, saldırgan savaşçılar haline gelmelerine neden olmuştur. Tüm savaşlar hareket gerektirir ama yerleşmiş insanlar için kısa mesafeler bile bazı zorluklara yol açar. Yunanlılar tarım işinde çalışmanın savaşçı olmaya yatkınlığı geliştirdiğini iddia ederdi ama göçerlerle kıyaslandıkları zaman çiftçiler çok çelimsiz ve dayanıksız dururlar. (12) Göçerler sürekli olarak devinim halindedirler, fırsat buldukça yiyip içerler, her türlü hava koşuluna dayanabilirler, en önemsiz yardımlara bile minnettar kalırlar. Belirli noktalarda yazlık ve kışlık otlakların bulunduğu çok iyi koşullarda yaşayan göçerler bile yerleşik çiftçilerden daha serttirler.

Amerikalı Çin bilimcisi Owen Lattimore 1926-7 yıllarında Hindistan ile Çin arasındaki 2720 kilometrelik kurak araziyi geçerken

savaş arabalarını MÖ 2. binlerde Çin'e götürmüş olanların kullandıkları yolu izlemişti. Birlikte yolculuk yaptığı kervancıları şöyle tanımlar:

Göçer olmuşlardı. Öfkelerini yatıştırıcı törelerinin ve öz savunma tabularının çoğunu Moğollar'dan aldıkları gibi, ilkel göçerlerin temel içgüdülerine de sahip olmuşlardı. İşlenmemiş toprakların haşinliği ile gece gündüz başa çıkmaya çabalayan insanları adım adım izleyip, çadırlarının yanma kadar sokulan gizli güçleri ve ruhları yatıştırmak için çalışıyorlardı. ilk kamp yerinde bir çadır kurulduğu anda ateş ile suyun farklı bir önemi ortaya çıkıyordu. Her konaklama yerinde ilk çadır kurulunca, kaynatılan ilk suyun bir miktarı ile ilk pişirilen yemek, kapıdan dışarı atılıyordu.

Bazı günler kervancıların ellerine geçen su ve yiyeceğin tadı hiç beğenilmiyordu ama bu gelenek asla değişmiyordu.Yeni güne çay hazırlayarak başlıyorduk... en sert yapraklar, dal parçacıkları ve çay kalıntıları kaynatılıyordu... Bu çayın içine ya fırınlanmış yulaf unu ya da kanarya yemine benzer akdarı unu katıp karıştırıyor ve içiyorduk. Öğleyin yarı pişmiş hamurdan oluşan günün tek gerçek yemeğini yiyorduk. Yanımızda taşıdığımız beyaz undan hergün aynı tip ekmek yapıyorduk. Unu ıslatıyor, yuvarlatıyor ve yumruklarımızla bastırıyorduk, sonra ya küçük lokmalar halinde ya da spagettiye benzer biçimde kesiyorduk... Sürekli çay içmemizin nedeni suyun kötü oluşuydu. Su hiçbir zaman kaynatılmadan içilmiyordu... Suyumuzu tuz, soda ve sanırım bazı minerallerin karıştığı kuyulardan alıyorduk her zaman. Bazen içilmeyecek kadar tuzlu, bazen de çok acı tadı oluyordu. En kötüsü ise... yoğun, neredeyse yapış yapış ve inanılmaz derecede acı olanıydı(13).

Lattimore'un çay ve un kullanan göçerleri 2. binlerde yaşayanlardan bu açıdan belki farklıydılar ama doğa güçleriyle başa çıkmak, beklenmedik dayanılmaz koşullarla karşılaşmak gibi konularda yaşam biçimlerinin pek değişmiş olduğu söylenemezdi. Doğanın haşinliğini biraz olsun azaltan her şey minnettarlıkla karşılanıyordu. Bu nedenle savaş arabası ve bileşik yay gibi iki

olağanüstü aracın, uygarlığın, göçerlerin dünyasına temas ettiği sınırlarda nasıl değil niçin geliştiğine bakmamız gerekiyor.

Savaş arabalarının tekerlek, şasi, metal bağlantılarının kökeni ‘uygarlıkta’ idi; tarım ve inşaat işlerinde kullanılmak üzere yapılan daha kaba modellerden gelişmişti. Arkeologlar, bu parçaları açık arazide kullanılmaya uygun biçime getirenlerin kimler olduğu konusunda tartışmaktadırlar, ama bu arabaların ne iş için yapıldığı sorusunu sormuyorlar. (14) Bunun yanıtı arabaların savaş ve av için yapılmış olduğudur. Bozuk arazide kullanılabilirdi ve avcıların bileşik yayla avlarını kolayca vurabilecekleri bir platformu vardı. Mısır ve Mezopotamya kaynaklı birçok resimde bu durum açıkça görüldüğü gibi, Chou Hanedanlığı döneminde yazılmış şiirler de av arabalarının kullanıldığını açıkça göstermektedir.(15)

Bu durumda bileşik yay ile arabanın aynı zamanda ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Göçer hayvan yetiştiricileri için çok önemli bir gereksinimi karşılıyordu: Yaya olarak ulaşabileceği hızdan çok daha süratle sürülerini toplayabilir ve kurtlar, ayılar, yaban kedileri gibi sürülerin peşinde dolanan hayvanlara eşit olmasa bile yakın hıza ulaştırabilirlerdi. Kurt avına çıktığı zaman hareketli hedefleri belki de kendilerinden sonra gelen binicilerin eyer üstünden vurduklarından daha kolayca nişanlayıp öldürebilirlerdi. Yerleşik insanlar, atlıların dizginlerini bırakıp bir okun ucuyla bir kurbanı yerden alırken süratlerini düşürmemelerini hayretler içinde izleyeceklerdi. John Guilmartin bu yeteneği, ‘bozkır göçerlerinin sürülerini gütmek ve korumak için eyer üstünde geçirdikleri zamana’ bağlamaktadır. ‘Ok atma talimlerinden başka yapacak işleri yoktu...bozkırların sunduğu insan ve hayvan gibi yenen ve yenmeyen tüm hedefler sürekli talim olanağı sağlıyordu.(16) Bu alıntıda ‘eyer’ sözcüğünü ‘av arabası’ ile değiştirdiğimiz zaman anlamında bir farklılık görülmüyor.

MÖ 2. binlerin ortalarına doğru, nasıl başardıklarını tahmin edemediğimiz bir biçimde, savaş arabası ve bileşik yay kullanmayı başarmış olan göçerler, sürülerine saldıran yabanıl hayvanlara karşı kullandıkları yöntemlerin uyguladıkları zaman, toprağı işleyen yerleşik insanların karşı koyamadıklarını keşfettiler. Yüksek

yaylalardan düz geniş ovalara inen savaş arabası sürücüleri, Mısırlı ve Mezopotamyalılar'a hiçbir karşılık görmeden oldukça ağır kayıplar verirler. Hiçbir koruyucu zırhı olmayan yaya askerlerin, 100-200 metre uzağında daireler çizen biri sürücü diğeri okçu iki kişiden oluşan savaş arabası ekibi dakikada altı kişiyi vurabilirdi. On araba on dakikada 500'den fazla yaralıya neden olabilirdi. Herhangi bir manevra ile başını dertten kurtaramayan yerleşik toplum askerlerinin iki seçeneği kalıyordu geriye: Kaçıp kurtulmak ya da teslim olmak. Her iki durumda da savaş arabalılar, üzerlerinde hak iddia edebilecekleri çok sayıda esiri savaş ganimeti olarak ele geçirebilirlerdi.

Bozkır ve uygar toplumlarının arasına ilk giriş çıkışların, uzak mesafelerde ticaret yapan kişiler tarafından başlatıldığı sanılmaktadır. Giysi, süs eşyası, işlenmiş maden götüren tüccarlar bunların karşılığında barbarlardan, kürkler, kalay ve köle alabiliyorlardı. Köle ticaretinin nasıl başladığını hiç kimse bilmiyor. Dört ayaklı hayvanları gütmeye alışkın olan hayvan yetiştiricilerine, köle ticareti çok doğal gelmiş olmalı. Yetiştiricilerin mevsimlik festivaller için toplandıkları alanlara, eğer Lattimore'un dediği gibi tüccarlar mallarını götürüp buraları 'fuar biçimine sokmuşlarsa',ilk köle pazarları da böylece başlamış olabilir.(17) Eğer hayvan yetiştiricileri esirleri bozkırlarda satmak için toparlayıp götürmesini biliyorlarsa, savaşmak için dağlardan aşağıya indikleri zaman esir almayı, yönetmeyi, yendikleri düşmanlar üzerinde kendilerine bağladıkları esirler aracılığıyla otorite kurmayı daha önceden biliyor olmalıydılar.

Küçük gruplar halindeki saldırganların kendilerinden daha kalabalık olan toplumları yalnız yenmekle kalmayıp bir süre egemenlikleri altında nasıl tuttuklarını bu şekilde açıklayabiliriz. Savaş arabası öncesinde Mısır ve Mezopotamya'da kölelik kavramı vardı ama ticaretinin savaş arabalıların ortaya çıkışından sonra arttığı söylenebilir. Köleliğin Avrupa'ya yayılışını ise Anadolu'dan göç eden Mikenler sağlamıştır. Gerçi Mikenler savaş arabalarını beraberlerinde getirmemişlerdir, ama Ortadoğu'da savaşların en etkili silahı olarak görüldüğü MÖ 2. binlerin ortalarında bu aracı

benimsemişlerdir.(18) Çin'deki kölelik ise Shang Hanedanlığı ile başlamıştır. Vedacılığın dört kitabından biri olan Rig-Veda'ya göre, İndus Vadisini ele geçiren savaş arabalıların getirdiği kölelik kavramı daha sonraki kast sisteminin temelini oluşturmuştur.

Savaş arabalarının çok kısa zamanda yaygınlaşması bizleri şaşırtmamalıdır. Çağımızın Üçüncü Dünya ülkelerini donatan hafif, kolay taşınabilir, alıcıların verdikleri her kuruşa değdiğini düşündükleri yüksek teknoloji ürünü silah sanayi ve pazarına benzer bir şekilde o dönemde de bir savaş arabası endüstrisi ve pazarı kurulmuş olmalıydı. Bir kez geliştirildikten sonra, savaş arabası teknolojisinin taklit edilmesi, hatta taşınıp satılması bile herhalde çok kolay olmuştu. Geliştirildikten sonra en fazla elli kilo ağırlığında olduğu için, satış şansı böylesine yüksek bir malın gerekli beceriye sahip ustaların yaşadığı her yerde üretilmiş olması doğaldır. Çok kolayca pazarlanabilen bu pahalı ürünün gereğinden fazla üretilmesini engelleyen tek neden beceri ya da hammadde eksikliği değil, uygun atların kısıtlı sayısıdır. Bilinen standartlarda at eğitiminin başlangıcı MÖ 13 ve 12. yüzyıllardan kalma bazı Mezopotamya yazıtlarına dayanır ve tıpkı çağımızdakiler gibi o devrin genç atlarının pek kolay yola gelmedikleri hangi dilde olursa olsun rahatça anlaşılabilmededir. (19)

Dil konusu, zafer kazanan ilk savaş arabalıların kimlikleri hakkında bir ipucu vermektedir. Arabistan Çölü'nün yarı verimli kuzey kıyılarından gelip Mısır'ı işgal etmiş olan Hiskoslar Sami dili kullanmışlardı. Hammurabi'nin Mezopotamya İmparatorluğu'nu bölüp parçalayan, Hurriler ile Kassitiler'in kullandığı dil tanımlanamadığı için 'Asya dili' olarak adlandırılmaktadır. Hurriler ile bugünkü Türkiye topraklarında bir imparatorluk kurmuş Hititler, Hint-Avrupa dili kullanıyorlardı. Hindistan'ı ele geçiren Ariler'in dili de aynıydı. Çin'deki Shang Hanedanlığı'nı kurmuş olan savaş arabalılar da belki Kuzey İran'dan yola çıkmışlardı ya da belki İran'dan daha önce önemli bir merkez olan Altay bölgesin-den.(21)

Savaş arabalı toplumların kimliklerinin açıkça bilinmemesinin nedeni, yaratmak yerine yıkıp yakmayı tercih etmeleriydi. Kendi

kültürleri içinden bir uygarlık geliştirmek yerine, yenildikleri düşmanlarının gelenek ve törenlerini benimseyerek gelişmeye çalışmışlardı. Her tarafta savaş arabalıların zulmü kısa süreli olmuştu. İndus uygarlığını yöneten Ariler, halkın içinden başlayan bir isyanla yıkılmayan tek savaş arabalı işgalciler olmuşlardı. Anadolu'daki Hititler ile Girit'teki Minos uygarlığının yıkılmasına neden olan ve belki de Homeros'un yazdığı Truva Savaşı öyküsünün esin kaynağı olan Mikenler'i, yine kuzey Yunanistan'dan gelen Frigyalılar ve Dorlar MÖ 1200 yıllarında yok etmişlerdir. Bu olayların en önemlisi ise Mezopotamya'nın yerli halkının Asuru-ballit komutasında MÖ 1365'te büyük bir savaş kazanıp Murriler'den kurtulması, eski krallıklarını canlandırıp Asurlar diye bildiğimiz imparatorluğu kurmasıdır.

Nini ve Nimrud kentlerinde ortaya çıkan sanat eserleri Asurlar'ın savaş arabaları kullanan bir kavim olduğunu göstermektedir. Böylece kralları, soyluları ve Yeni Krallığın firavunları da, atalarından farklı olarak arabaları kullanmaya başladılar. Uygar dünyada kralların değişen rolleri çok önemlidir ve eski teokratik devletlerin üzerinde savaşçıların uzun süreli etkilerinin bulunduğunu belirtir. Eski ve Orta Krallık dönemlerinde Mısırlılar'a savaşçı bile denemezdi. Hatta Sargon'un ordusu Asurlular'la kıyaslandığı zaman karmaşık, etkisiz bir topluluk olarak algılanabilir. Savaş arabalılar Asurlar'a ve Mısırlılar'a savaşmanın tekniğini ve özelliklerini öğrettikleri için, her iki devlet de kendi bölgelerinde büyük bir imparatorluk haline geldi. Asurlar, doğal savunma hatları bulunmayan verimli topraklarına saldırılar düzenleyerek Mezopotamya uygarlığını tedirgin eden düşmanlarına karşı savaş açtılar ve sınırlarını genişleterek bugünkü Arabistan, İran ve Türkiye'nin bazı bölümleriyle Suriye ile İsrail'in tümünü ülkelerine katıp, köken açısından farklı kaynaklardan oluşan ilk imparatorluğu kurmuş oldular. Görüldüğü gibi savaş arabalarının mirası, savaş açmaya hazır ülkelerin ortaya çıkışı oldu. Arabanın kendisi ise savaşa giden orduların çekirdeğini oluşturuyordu.

SAVAŞ ARABALARI YE ASURLAR

MÖ 8. yüzyılda gücünün doruğundayken, Asur ordusunun sergilediği özellikler, daha sonra kurulan başka imparatorlukların ordularına örnek olmuş ve içlerinden bazıları zamanımıza kadar gelmiştir. En önemli özellik lojistik düzenlemeler idi: Yedek malzeme depoları, ulaşım katarları ve destek birlikleri, Asurlar ilk gerçek uzun mesafe ordusunu kurmuşlardı. Merkezden 480 kilometre kadar uzaklaşabiliyorlardı ve onların bu hızlarına, içten yanmalı motorların ortaya çıkışma kadar erişilememiştir.

Yolları kaplama işine girişmemişlerdi çünkü son derece kuru olan iklimde bunun gereği yoktu ve yağmur yağınca ziftle karıştırılmamış olan kaplama malzemesi kayıp gidiyordu. Arkeologlara çeşitli bilgiler veren, kil tabletlere çivi yazısıyla arazi tapularını kaydeden yazmanlar, tarlaları sınırlayan krallık yollarından söz ettikleri için ülkenin çok geniş bir ulaşım şebekesine sahip olduğunu biliyoruz. (22) Bu yollarda arabalarla günde elli kilometre kadar ilerleyebiliyorlardı ki bu, çağdaş ordular için bile iyi bir sürat sayılabilir. Merkezdeki ovadan uzaklaşıp özellikle düşman topraklarına girdikçe, yolların kalitesi bozuluyordu ve askeri mühendisler tepelere doğru yükselen yollan ve dağ geçitlerini onarmak zorunda kalıyorlardı. Bazı yerlerde su yollarından da yararlanıyorlardı ama Dicle ve Fırat nehirleri sığ kumsallar ve düzensiz mevsim taşkınları nedeniyle kolayca geçilecek gibi değildi. 7.yüzyılın başlarında Kral Sinahheriba, bugünkü güney İran'da yaşayan Elamlılar'a karşı savaş açmak için Suriyeli gemi ustalarını Ninova'ya (Nineve) getirtip tekne yapmalarını istedi. Akdeniz'de kullanılan türden tekneler istiyordu ve bu iş Mezopotamya'nın nehir kıyılarında tekne imal edenlere göre değildi. Gemiler yapılınca, Fenikeli denizciler, Dicle ırmağı boyunca girebildikleri kadar ilerleyip, bunları insan gücüyle bir kanaldan geçirdiler ve Basra Körfezi'ne açılıp Elam topraklarına götürmek üzere askerleri ve atları yüklediler.

Savaş gereçleri, arabalar, atlar ve diğer malzemelerin tümü ekal masharti (hareketli güçlerin bulunduğu saray) diye tanımlanan merkezi depolarda bulunduruluyordu. MÖ 7. yüzyılda Kral Esarhaddon, Ninova'daki depoyu şöyle tanımlamıştı: "Benden önce gelen krallar"....savaş için gerekli düzenlemeleri yapmak, savaş arabalarına ve atlara bakmak, savaş gereçlerini ve düşmandan alınan ganimetleri saklamak için yapmışlardı. Artık atları eğitmek ve araba talimleri yapmak için çok küçük geliyor.'(24) Savaşa giden ordunun yanma ne kadar yiyecek aldığı bilinmiyor, belki de Asurlular düşman topraklarında bulacakları ile beslenmeyi düşünmüşlerdi. MÖ 714'te kuzeydeki güçlü Urartu devletine savaş açan II. Sargon'un ele geçirilen bir kaleye 'mısır, yağ ve şarap' gönderdiği bilinirken, oğlu Sinahheriba 703'te güney Mezopotamya'daki Keldaniler ile savaşırken 'askerlerin bahçelerdeki ürünleri ve ovadaki hasatta topladıkları tahılları yemelerini' istemişti. Düşman topraklarına girince, yiyip içip, taşıyabilecekleri kadarını aldıktan sonra geri kalanları mahvetmek olağan bir davranış haline gelmişti. Urartular'a karşı açtığı son savaşta Sargon, sulama sistemlerini bozmuş, tahıl ambarlarına girmiş ve meyve ağaçlarını kesmişti.

Sargon'un öfkesinin nedeni belki de savaş koşullarının zorluğu idi: Askerleri 'sayısız dağları defalarca geçtiler ve isyan çıkaracak hale geldiler. Ne onların yorgunluğuna çare bulabiliyor ne de susuzluklarını giderebiliyordum.' Zağaros sıradağlarının kuzeyinde Van ve Urmiye göllerinin arasındaki engebeli arazide savaşıyordu ve bu bölge bugün bile düzenli birliklerin neredeyse adım atamayacağı bir yer olarak bilinir. Urartu Savaşı'nda Sargon, 'Istihkamcılarıma bakır (muhtemelen tunç) kazmalar verdim ve dağların dimdik tepelerini kireç taşıymış gibi yonttular ve güzel bir yol açtılar', diye not düşmüştü. Ordu su yollarında ilerlemekte daha başarılıydı. Yüzyıllar önce sürekli dert kaynağı olan Babil'in güney kesimlerine savaş açan Asurnasirpal, 'Fırat Nehri'ni Haridi kentinden geçtik... benim yaptığım sandallarla... Yollarda hep yanımda bulunan derilerden yapılma sandallar' demişti. Son zamanlara kadar Irak'ta kullanılmakta olan deri sandallar ya havayla şişirilmiş tek kişi taşıyan koyun postlarıydı ya da bu tip postlarla su yüzünde duran tahta

platformlardan oluşan kelek raflardı. Ordu ayrıca hala Dicle ve Fırat nehirlerinin birbirine karıştığı bölgede yaşayan Bataklık Arapları'nın kullandığı kamışlardan yapılma sandallar da kullanmış olabilir. Asurlular'dan kalma yarı kabartmalar parçalara ayrılmış savaş arabalarının sandallarla su yollarında taşındığını göstermektedir.

Asur ordusunun düzeni, daha sonra kurulacak olan imparatorlukların ordularının öncüsü olacaktı. Etnik ayrım yapmadan asker toplama işlemi ilk kez Asurlular'da görülmüştü. Daha sonra Osmanlılar'ın ve Stalin'in yaptığı gibi, ülke içinde huzuru sağlamak için ayrılıkçıları evlerinden uzaklaştırıp başka bölgelerde yaşamaya zorlamak konusunda son derece acımasız davranmışlardı ve aynı zamanda sadakatlerine güvendikleri savaş esirlerini ve egemenlikleri altına aldıkları yerlerin halkını da orduya katmakta sakınca görmemişlerdi. Dil ve ortak din, toplayıcı görevini görüyordu. Asur kültü içinde ilkel bir tek tanrılığı yayıyorlardı ve herkesin kolaylıkla anlaşmasını sağlamak için, resmi dile diğer dillerden sözcüklerin ödünç alınmasına izin veriyorlardı. Daha sonra Romalılar'da görüleceği gibi orduya katılanlar yaylar, sapan türünden silahlarını da getiriyor ve ana savaşçı gruba destek güç oluşturuyorlardı. Asurlu ressamların yapıtlarında gördüğümüz gibi belki bu insanlar kuşatma mühendisleri olarak çalışıyor, duvarların temellerine saldırıyor, tuzak kazıyor, kuşatma rampaları inşa ediyor ve kuşatma silahları kullanıyorlardı. Kuşatma konusunda en başarılı olanlar Suriyeliler'di. Kral Sinahheriba, eski Ahit 2 Krallar 18'de de anlatıldığı gibi Kudüs'te Hezekiel'i nasıl kuşattığını şöyle anlatır: 'Benim yönetimime boyun eğmedi. Güçlü duvarlarla çevrili kentlerinden kırk sekizini ve sayısız köyünü kuşatıp ele geçirdim. Şahmerdanlar kullanmak için rampalar yaptırdım, piyadelerle saldırdım, gedikler açtırdım ve kuşatma silahları kullandım... Onu kafese kapatılmış bir kuş gibi başkenti Kudüs'e hapsettim.' Sonuçlara katlanmamak için Hezekiel teslim oldu ve haraç verdi(25).

Tüm ilavelere karşın Asur ordusunun temel gücü savaş arabalarıydı. MÖ 691'de Elamlılar ile savaşan Sinahheriba, saray tarihçisine 'düşman askerlerini oklar ve ciritlerle nasıl altettiklerini şöyle anlattırır:'

Elam kralının başkomutanı ile soyluların gırtlaklarını koyun boğazlar gibi kestim... koşumlara alışık olan atlarım nehre dalar gibi, akan kanlarının içine daldılar; savaş arabalarının tekerlekleri kan ve çamur içinde kaldı. Savaşçılarının cesetleri yaprak gibi dağıldı ovaya... Korkuç savaşa girdikleri anda sürücüleri ölen arabaların atları kendi başlarına kalmışlardı; bir o yana, bir bu yana koşturuyorlardı... Keldaniler'in (Elamlılar'm müttefikleri) şeyhlerine gelince, yaptığım katliamdan paniğe kapılıp şeytanla karşılaşmış gibi oldular. Çadırlarını terk edip hayatlarını kurtarmak için kaçarlarken askerlerinin cesetlerini çiğnediler. Korkudan arabalarının içine pisliediler(26).

Ölesiye çarpışılan bir savaştı bu, gerçekçi ayrıntılardan görüldüğü gibi. Belki de bunun nedeni Elamlılar'ın, Sinahheriba'nın ordusunun Dicle Irmağı'na ve yazmanın da belirttiği gibi içme suyuna ulaşmasını engelleyecek yerde durmalarıydı ve daha sonraları da tanık olunacağı gibi, bu çarpışma bir seçenek değil bir gereklilikti. Sargon'un Urartular'la yaptığı son savaş ise şövalyeliğin izlerini taşıyordu: Kral Rusa, Asurlular'la çarpışmak için meydan okuyan bir ileti göndermişti.

Arabalı savaşçılar belki daha sonraki süvariler gibi, çıkan çatışmaların kendi aralarında çözülmesinin doğru olacağını anlamaya başlamışlardı. Piyadeler ve diğerleri arkalarında toplanıp, zafer kazanıldığı takdirde ganimetleri ele geçiriyorlar, kaybedildiği takdirde sonuçlarına katlanıyorlardı. Birbirini izleyen ilkbahar ve sonbahar dönemlerinde kayıtlara geçtiğine göre CHOU devrindeki Çinli savaş arabalılar da şövalyelik ruhundan paylarını almışlardı. MÖ 638'de rakip devletler olan Ch'u ile Sung arasında yapılan savaşta, ordu sıraya girmeden önce Sung Dükü'nün savaş bakanı düşmana saldırmak için iki kez izin isterken gerekçe olarak 'onlar kalabalık biz ise çok azız' demiş ama kabul edilmemişti. Sunglar yenilip Dük yaralanınca, 'centilmenler ikinci kez yaralamazlar ya da kır saçlı birini esir almazlar... Belki de ben düşmüş bir hanedanlığın değersiz bir kalıntısıyım ama, ordusunu düzene sokmamış olan düşmana saldırmak için savaş davullarını çaldırmam' diyerek düşüncelerini açıklamıştı. Çinli arabalı soyluların arasında, kaçak bir

düşmanın arabası bozulduğu zaman saldırmak (tersine, onarmasına yardım edilirdi), bir yöneticiyi yaralamak, ölen bir yöneticisinin yasını tutan topluma ya da içeride halk ayaklanması çıkmış bir düşman devlete savaş açmak şövalyeliğe aykırı davranışlar olarak kabul edilirdi.27

Arabalı savaşçıların örnek davranışlarından birine, daha sonraki bir Sung savaşında rastlanmıştı: Dükün oğlu bir anda kendini yayı gerili bir savaşçıyla karşı karşıya bulmuştu ve savaşçı okunu atıp ıskalamış ve tekrar yayını gererken dükün oğlu hala atmaya hazır olamamıştı; ‘Eğer bana bir şans vermezsen, sen alçak bir adamsın’ diye seslenmişti dükün oğlu. Rakibi bu şansı vermiş ve ölmüştü.28

Çeşitli düzenlemelere gerek gösteren, şampiyonların törensel karşılaşmaları ya da düello töreleriydi bunlar. Savaş arabalarıyla yapılan çarpışmalarda da düzenlemelere gidildiği biliniyor. Urartular’ın Asurlular’ı savaşa davet etmesiyle kalmadı bu uygulama;ilkbahar ve sonbahar dönemlerinde Çinliler habersiz saldırılar yapanları tiksintiyle karşıladılar ve kendileri olağan koşullar altında belirlenmiş yer ve tarihlerde savaşmak için haberciler gönderdiler. Savaş arabalarının rahatça dolaşabilmeleri için arazinin belirli bir sistemde sabanlarla sürülmesini, açık ocakların ve kuyuların örtülmesini istediler. Çağımızın savaşlarında bile çarpışma alanlarında bazı düzenlemelerin yapılması gereklidir ve işaretsiz mayın tarlaları yapmak gibi bazı konular yasalarla yasaklanmıştır. Eski devirlerde ise bir orduyu diğerine yakın bir noktaya getirebilmek, bir ya da en fazla iki gün aynı yerde besleyebilmek gibi neredeyse aşılması olanaksız lojistik problemler vardı ve bu nedenle ünlü savaşçıların temel silahlarını kullanacakları alanın engellerini yok etmek son derece mantıklı bir davranış sayılırdı. MÖ 331 yılında Dicle Nehri yakınında Gaugamela’da Büyük İskender ile karşılaşmadan önce Pers Kralı Darius, alanı yalnızca düzlemekle kalmamış, savaş arabalarının rahatça ilerleyebilmesi için üç tane ‘yol’ açtırmıştı. Danışmanları Büyük İskender’e gece saldırısını önerdikleri zaman, kaybederse gözden düşeceğini, kazanırsa, haksızlık ettiğinin söyleneceğini belirterek kabul etmemişti.

Büyük İskender efsanevi atı Boukephalos üzerinde, Dareious'u yendiği zaman, savaş arabalarının çarpışmaya katılmaya başlamasının üzerinden 1500 yıl geçmiş ve yavaş yavaş da eskimeye yüz tutmuşlardı. Yalnızca uygarlığın kıyılarında kalan, örneğin Roma saldırısına karşı arabayı kullanışlı olarak gören eski İngilizler tarafından kullanımı sürdürülmekteydi. Bu kadar uzun bir süre gündemde kalmıştı.

Savaş arabalarının ilk ve en önemli avantajı çarpışma alanında ilerleme hızını birdenbire arttırması ve öldürme alışkanlığına sahip olan savaşçıların uzun menzilli bileşik yaylarıyla başarıya ulaşmalarını sağlamasıdır. Bu avantajların zamanla değerini yitirmiş olması gerekir. Yeni silahlarla tanışmak karşı önlemlerin alınmasına yol açar: Savaş arabalarıyla saldırıya uğrayanlar da aynı araçlardan edindiler; düşmanlarının atlarına nişan almaya başladılar; arabaların geçişini engelleyecek barikatlar kurdular; okların delmesini önleyen zırhlar kuşandılar; arabaların yürüyemeyeceği bozuk arazilerde savaşmayı yeğlediler. Ama her şeye karşın düşman ordulardaki ünlü savaşçılar bu arabaların savaşa katılmasını sağlayıp arzuladıkları gösterişi yapabilmek için işbirliğine giriştiler. Daha önce de gördüğümüz gibi, savaşların törensel yönü insanların kanma işlemiştir ve ancak ölesiye savaşlar dışında, ki savaşların hepsi böyle değildir, geleneklere uygun bir biçimde yapılması için çaba gösterilmiştir.

Kuzey Filistin'de MÖ 1469'da Firavun III. Tutmosis ile Hiskoslar'ın yönetimi altında birleşen tüm Mısır düşmanlarına karşı yapılan Megiddo Savaşı, hakkında ayrıntılı bilgi bulunan ilk savaş arabalı çarpışma olarak tanımlanır ve her iki taraftan da neredeyse hiç kan dökülmeden sonuçlanmıştır. Tarihini, yerini katılanları ve seyrini yakından izleyebildiğimiz için Megiddo tarihteki ilk savaş olarak da kabul edilir. Tahta henüz çıkmış olan Tutmosis, nehir krallığını tehdit eden tüm yabancılara karşı saldırıya geçme stratejisi izleyen bir ordu toplamış ve günde on beş, yirmi kilometre hızla Akdeniz kıyısında yürüyüp Gazze'ye varmış ve Suriye sınırındaki dağlara ulaşmış olmasına karşın savaş arabalarının temel kullanım amacının ne olduğu konusunda tarih uzmanları tümüyle birbirine zıt fikirler ileri

sürmektedirler. Profesör Creel, Çin savaşlarında ‘Üstünlük noktasına hareketlilik’ kazandıran bir araç olarak kullanıldığını öne sürüp, profesörler Oppenheim, Wilson ve Gertrude Smith’in Mısır’da komuta arabası ve Mezopotamya ve Yunanistan’da savaş alanına ulaşıma aracı olarak kullanıldığı konusundaki görüşlerini yinelemektedir. Buna karşılık Profesör M.I., Finley, bu arabaların savaş alanına ulaşım için adeta bir ‘taksi’ gibi kullanıldığına yalnızca Homeros’un yapıtlarında rastlandığını ve İlyada’daki kahramanların başka yöntemlerle savaştıklarının anlatıldığını açıklamaktadır.29

Finley yanılıyorsa, bu çok şaşırtıcı olur. Saray ressamları her şeyi daha görkemli gösterebilir, ama asla tablolarında alaycı olmazlar. Şövalyelik fikri ve davranışlarının yeniden gündeme geldiği dönemde kraliçenin kocasını zırh giymiş olarak resmetmek Viktorya devri insanını güldürmeyebilirdi ama Hitler’i üzerinde zırhla at sırtında göstermek saçmalık olurdu. 30

Firavunlar, Asur kralları ve Pers imparatorları bir savaş arabasının üzerinde bileşik yay kullanırken resimlerinin yapılmasını hiç de saçma bulmazlardı. Belki saray ressamları efendilerinin savaş alanındaki görüntülerini biraz abartmişlardı ama eğer bu görkemli kişiler kendilerini savaş arabası okçusu olarak görmek istiyorlarsa, MÖ 1700 yıllarından süvarilerin yaklaşık bin yıl kadar sonra ortaya çıkışma dek geçen süre içinde, bu araçların savaş kazanmanın en etkili yöntemlerden birini oluşturduğunu kabul etmemiz gerekir.

Düşmanlar, engebeli arazinin saldırıyı engelleyeceğine güvenmişlerdi. Megiddo kentine giden üç dağ yolundan en zor aşılanını geçmişti. Tutmosis ve karşı çıkanlara düşmanı daha kolay şaşırtabileceğini anlatmıştı. Kente varmak üç gün sürdü ve son iki günü ancak iki arabanın yan yana geçebileceği genişlikte bir yolu aşmaya çabalayarak harcadılar. Akşamüstü Megiddo’nun önündeki ovada kamp kurup ertesi sabah savaşa hazırlandılar. Düşman güçleri de öne çıkmıştı ama Mısır ordusunun neredeyse tüm ovayı kapladığını ve firavunun tam orta yerde savaş arabasının içinden komuta ettiğini görünce, moralleri bozulup kentin duvarlarının güvencesine sığındılar. Tutmosis arkalarından kovalamalarını emretti

ama askerler düşmanın terk ettiği kamp yerini yağmalamakla zaman yitirince, düşman ordusu kentin içine kaçacak zamanı buldu. Kentin su kaynakları yeterli olduğundan, Mısırlılar'ın dışarıdan yardım gelmesini önlemek için duvarların çevresine tekrar bir duvar inşa etmelerine karşın Megiddo yedi ay kuşatmaya dayandı. Yalnız 83 düşman öldürüldü ve 340 kişi esir alındı. Kuşatma altındaki krallar sonunda teslim oldular ve çocuklarını rehine olarak dışarı yollayıp firavundan 'Yaşamın Soluğunu duymalarına izin vermesini' istediler.31

Savaşın en değerli ganimeti Mısırlılar'ın yakaladığı 2041 tane attı. O dönemde hala cins atları dışarıdan aldıkları için, elde ettikleri ganimet, savaş arabaları için önemli bir kazanç olacaktı. Megiddo Savaşı'nda her iki tarafın kaç tane savaş arabası kullanmış olduğu konusunda hiçbir bilgimiz yok. İki yüz yıl sonra 1294'te II. Ramses, güney Suriye'de Asi Nehri kıyısında, Yeni Krallığın, savaşları Nil deltasından mümkün olduğunca uzakta açmaya yönelik saldırganlık politikasına uygun olarak başlattığı ve Hitit ordusunu yendiği Kadeş Savaşı'nda, ordusunun 5000 askeri ve elli savaş arabası vardı. Daha kalabalık olan Hitit ordusunda 2500 araba bulunduğu söylenirse de biraz abartıldığını düşünebiliriz, çünkü saldırı alanının en az 8 kilometre olması gerekir.52 arabayı görüntüleyen Mısır yarı kabartmaları ise katılan araba sayısının epey fazla olduğunu belirtmektedir.32

Hititler'in bileşik yay kullanıp kullanmadıkları bilinmiyor. Savaş arabalarının ekipleri daima mızrak atarken gösterilmiştir ve belki de bu nedenle Kadeş Savaşı'nda Mısırlılar olası bir yenilgiden sıyrılabilmişlerdir. Üstelik Megiddo ve Kadeş savaşlarında arabaların kullanımı MÖ 8. yüzyılda Asur İmparatorluğunun gücünün doruğunda olduğu kadar gelişmemişti. Silah sistemlerinin yerleştirilmesi çok zaman alır ve ne kadar karmaşık olursa oturtulması o kadar uzun sürer. Savaş arabası sistemi ise yalnızca bir arabayla kalmayıp, bileşik yay, at ve diğer gereçlere de gereksinim gösterdiği için oldukça karmaşık bir sistem sayılabilir ve arabalı kralların hüküm sürdüğü ülkeler için yabancı bir araçtır. Mısırlılar'ın ve Hititler'in beceriksiz sürücüler olması bizleri

şaşırtmamalıdır. Arabaların görevlerini tam anlamıyla yapmaları için Asurlular tarafından geliştirilmiş olmaları gerekmiştir. Yine de Sargon ve Sinahheriba'nın yazmanlarına bakılırsa ürkütücü bir silah olarak ortaya çıkıyorlardı ve iyi eğitilmiş atların ardından tozu dumana katarak düşmana doğru saldırırken, okçular da arabanın platformundan ok yağmuruna başlıyorlardı. Sürücüler birbirlerine destek vererek hareket etmeyi öğrendikleri için grup halinde düşmanın üzerine doğru gittikleri zaman, günümüzde zırhlı araçların çarpışmasına benzer sahneler ortaya çıkıyordu. Karşı tarafa en fazla zararı verebilen başarıya ulaşmış sayılıyordu ve arabaların yollarına çıkacak kadar şanssız ya da aptal olan piyadeler ise rüzgarla dağıtılan yapraklara benziyorlardı.

SAVAŞ ATI

Savaş arabaları, bağlı olduğu sistemin tek bir unsuru olan atlar yüzünden, en etkili oldukları dönemde önemlerini yitirdiler. Asurlular'ın, imparatorluklarının yıkılmasına yol açan bu devrimi hazırlamış oldukları ileri sürülmüştür.

2. bin yıldan beri uygar dünyada at binilmekteydi. MÖ 1350 yıllarına ait Mısır yarı kabartmalarında at binenler görülmektedir ve 12. yüzyıldan kalma kabartmaların bir tanesinde Kadeş Savaşı'na katılmış bir atlı açıkça görülmektedir.33 Yine de bu atlı askerler süvari sayılmazdı. Eyersiz, üzengisiz biniyorlar ve atı kolayca yönetemeyecekleri bir biçimde arkaya doğru oturuyorlardı. Atların henüz o devirde sırtının ortasında insan taşıyacak güce kavuşmadıklarını böylelikle öğrenmiş oluyoruz. MÖ 8. yüzyılda ise seçme ve ıslah yoluyla elde edilen cins atlara Asurlular ağırlıklarını omuzlarına vererek biniyor, hayvanlarla gerekli iletişimi kurabildikleri için hareket halindeyken ok atabiliyorlardı. Belki binicilik yeterince gelişmemişti ama biniciler her an dizginlerini bırakabiliyorlardı. Bir Asur yarı kabartması ikişerli gruplar halinde çalışan atlıları göstermektedir. Biri bileşik yayını gererken İkincisi her iki atın dizginlerini tutmaktadır. William McNeill'e göre arabasız araba kullanmaktır bu yöntemin adı.34

Binicilik bozkırlarda herhalde uygar ülkelerden çok daha önce başlamıştı ve Asurlular'da gelişen at sırtında ok atma sanatı bozkır sınırından dışarı taşınca, binicilikte usta olanlar tarafından derhal benimsenmişti. II. Sargon'un dönemi gibi geç tarihlerde bile, bozkırlarda yakalanıp eğitilen genç tayların Asurlular'a satıldığını biliyoruz; at sırtında ok atmanın da bu devirde bozkırlara yayılmış olması olasıdır.35

Asur İmparatorluğu'nun çöküş nedeni MÖ 7. yüzyılın sonunda, ilk çıkış noktaları Orta Asya'nın doğusundaki Altay Dağları olduğu

sanılan Iran kökenli atlı kavimlerden Iskitler'in saldırısıdır. İskitler, MÖ 690 yılında Anadolu'yu kasıp kavurmuş olan başka bir İran kökenli atlı kavim olan Kimmerler'in ardından ortaya çıkmışlardı. Bu arada Asurlular sınırlarda zorlanmaya başlamışlardı. Kuzeyde Filistin topraklarında yaşayanlar, güneyde bir derebeylik ülkesi olduğu iddia edilen Babiller ve doğuda Iran kökenli Medler sürekli baskı yapıyorlardı ve eğer Asurlular daha önceki problemlerini halletmiş olsalar da yine de dayanabilirlerdi. Ne var ki MÖ 612 yılında iskitler, Medler ve Babiller birleşip büyük Ninova kentini kuşattılar ve ele geçirmeyi başardılar, iki yıl sonra Mısır'dan gelen yardıma karşın son Asur kralı, Harran'da İskit ve Babil ordusuna yenildi ve 605'te Asur'un gücü tümüyle Babil'in eline geçti.

Babil'in elindeki güç kısa bir süre sonra, uygarlığın beşiğindeki sonuncu büyük imparatorluk olan Persler'in eline geçti. Ama Persler'in gücü ileri askeri tekniklere dayanmıyordu. Paralı piyadeleri askere almalarına, soyluları süvari birliklerine katılmaya ikna etmelerine karşın Pers imparatorları yine de savaşa arabayla gitmeyi yeğliyorlardı ve imparator Da-rius, gelişmiş askeri olanaklarla karşısına çıkan düşmanlarına yenilmişti. İmparatorluğu Büyük İskender'in soyundan gelenlerin yönetimine geçti ve yüz yıldan biraz fazla bir süre İskender'in geliştirmiş olduğu askeri tekniklerin zayıflamış biçimleriyle yönetildi. Atlı kavimler, uygarlıkların kendi saldırılarına dayanamadıklarım bir kez öğrendikten sonra bozkırları, Himalayalar'la Kafkasya dağlarına kadar yerleşik ülkelerden ayıran 2400 kilometrelik sınır boyunca ne savaş arabaları ne de İskender'in Avrupa'dan getirdiği askeri taktikler işe yaramıyordu. MÖ 7. yüzyılın sonunda Mezopotamya'ya saldırmış olan İskitler, Ortadoğu, Hindistan, Çin ve Avrupa'daki uygarlıkların sınırlarında 2000 yıl kadar sürecek olan baskın, yakıp yıkma, köle alma, öldürme ve topraklara sahip çıkma olaylarının adeta habercisiydiler. Uygarlığın sınırlarına aralıksız sürdürülen saldırıların merkezde de bazı değişikliklere neden olduğu ve böylece bozkır göçerlerinin askeri tarihin en önemli ve en zararlı askeri güçlerinden biri olarak tanınmalarına yol açtığı bilinmektedir. İskitler ilk ürkütücü saldırılarını yapmadan birkaç kuşak öncesine kadar Volga kıyılarında insanların

yetiştirdiği ve yediği ufak tefek, sert tüylü midilliler, bozkır göçerlerinin uygarlıklara verdiği büyük zararların masum taşıyıcıları haline gelmişlerdi.

BOZKIRIN ATLI KAVİMLERİ

Bozkır nedir: Ilıman iklim kuşaklarında yerleşmiş olanlar için bozkır, Kuzey Buz Denizi'nden güneyde Himalayalar'a, doğuda Çin nehirlerinin suladığı vadilere, batıda ise Karpat Dağları'yla Pripet bataklıklarına kadar uzanan uçsuz bucaksız boş arazidir. Uygar insanın beynindeki haritaya göre, burada dağlar, nehirler, göller, ormanlar yoktur, çok az bitki bulunur, iklim farklılıklarına pek rastlanmaz; bilinir bir yolcusu olmayan susuz bir okyanustur adeta.

Bu izlenim oldukça hatalıdır. Günümüzde bozkırın batı tarafından milyonlarca insanın yaşadığı Rusya ve Ukrayna kentleri vardır: Batı bozkırlarının Volga, Don, Donets ve Dinyeper gibi büyük nehirlerinin vadileri kalabalıklaşmaya başlamadan önce, buraya gelmeye cesaret etmiş olan gezginler, iklim ve topografyanın çeşitli belirgin bölgeler yarattığını görmüşlerdi. Coğrafyacılar genelde üç büyük bölgeyi kabul ederler: Kuzey Pasifik'ten Atlas Okyanu-su'ndaki Kuzey Burnu'na dek uzanan ve tayga adıyla bilinen orman bölgesi; doğuda Çin Seddi'nden batıda İran'ın tuzlu bataklıklarına kadar uzayıp giden geniş çöller; her iki bölgenin arasında kalan gerçek bozkırlar.

Tayga yaşamaya uygun bir yer değildir, iklim koşulları çok serttir. Yakutsk çevresinde toprağın, 150 metre derinliğine kadar sürekli buz tuttuğu saptanmıştır. Yaylanın sularını Kuzey Buz Denizi'ne taşıyan Obi, Yenisey, Lena ve Amur nehirlerinin kıyılarında yaşayan balıkçı ve avcılar çekingen orman adamlarıdır, içlerinden yalnızca Amur nehri civarında ve doğu Sibirya'da yaşayan Tunguzlar tarih kayıtlarına geçmiştir ve bunun en önemli nedeni MS 17.yüzyılda Çin tahtını ele geçiren Mançular'ın soyundan olmalarıdır.

Çöl kuşağında ise,nehirlerin hiçbiri denize ulaşmıyor veya kumların içinde yitiyor ya da tuzlu bataklıklara akıyor. Gobi Çölü 2000 kilometre uzanan kum, kaya ve çakıldan oluşmuş sevimsiz bir yalnızlık sunuyor. Yaygın inanışa göre burada yalnızca şeytanlar

yaşıyor ve onların gök gürültüsünü andıran haykırışları olduğu söylenen gürültüler, herhalde güçlü rüzgarların etkisiyle yer değiştiren kumullardan kaynaklanıyor.

Bitki olarak yalnızca bodur çalılar ve otsu sazlar var. Kışın ve ilkbaharda buzlu kum fırtınaları görülüyor. Çok az yağmur yağıyor ama kısa bir sağanaktan sonra çöl tabanında yeşil bitkiler ortaya çıkıveriyor. Gobi Çölü'nden daha küçük olan Taklamakan'da yaz aylarında boğucu toz fırtınaları estiği için yalnızca kışın yolculuk yapılabiliyor. İran'daki Kevir çölü 1280 kilometre eninde ve kumdan çok tuzlu bataklıklar var, sık sık vahalara rastlanıyor.

William McNeill'in kuramına göre Hint-Avrupa kökenli savaş arabalılar Çin'e doğru giderken bu vahalardan yararlanmışlardı.

Gerçek bozkır kuşağı ise 4800 kilometre uzunluğunda, ortalama 800 kilometre genişliğindedir. Kuzeyinde kutup bölgesi, güneyinde çöller ve dağlar, doğusunda Çin'in nehir vadileri ve batısında ise Ortadoğu ve Avrupa'nın bereketli topraklarına ulaşan yollarla çevrilidir.

Dağların arasındaki ağaçsız bölge yaygın sulama yöntemleri kullanılmadıkça tarıma uygun değildir ama büyük ve küçük baş hayvanların yetiştirilmesi için özellikle Altay Dağla-rı'nm yamaçlarındaki otlaklar son derece verimlidir. Bitki örtüsü çeşitli otlardan oluşmakta. Toprağın yüzeyi çakıldan, tuza ve kumlu karışımlara kadar değişmekte. Yüksek yerlerde kış mevsiminde olağanüstü soğuk iklim koşullarına (Altay Dağları'nda yılda 200 gün donma derecesinin altına düşüyor ısı) nem bulunmağı için dayanmak zor değil ve bölgelerde bulunan çobanların çok ileri yaşlara kadar yaşadıkları gözleniyor.36

Coğrafyacılar Himalayalar'dan yükselen Pamir yaylasının doğu ve batısında kalan bölgeleri yüksek ve alçak bozkırlar olarak ayırmaktadırlar. Yükselti doğudan batıya doğru alçaldığı için otlakların kalitesi de aynı yönde zenginleşmekte ve Avrupa ile Ortadoğu'ya göçü özendirmektedir. Tarihte ise tam ters yönde, Altay Dağları'nın güneyindeki Dzungarian bozkırları Çin ovalarına doğru

doğal bir yol oluşturduğu için, göçler yaşanmıştır. Bu yol, batıya açılan Kafkas Dağları'nın her iki ucundaki geçitlerden, Hazar ve Aral göllerinin arasındaki düzlükten ve Karadeniz'in kuzeyinden Edirne üzerinden geçen yoldan çok daha kolayca aşılabilmektedir. Üstelik batıya giden yolların tümü daha dar olduğundan savunmak çok daha kolaydır.

Tanıdığımız ilk bozkır insanı olan İskitler herhalde Altay bölgesinden çıkmışlar ve batıya doğru alçalan bozkırı izleyip Asur ülkesine saldırmışlardı. Daha sonra ortaya çıkan Türkler'in ise Altaylar'dan geldikleri kesindir. Kazak, Özbek, Uygur ve Kırgızlar'ın da aralarında bulunduğu çeşitli grupların konuştuğu ve Orta Asya'nın en yaygın dili olarak bilinen bir dili kullanıyorlardı Türkler. MS 5. yüzyılda Roma önlerine kadar gelen Hunlar da Türk dili grubuna bağlı bir dil kullanıyorlardı. Çok az bozkır kavmi tarafından kullanılan Moğolca ise Baykal Gölü'nün kuzeyi ile Altaylar'ın doğusundaki ormanlık bölgede ortaya çıkmıştı. Tunguzlar'dan gelen Mançu dili ise doğru Sibirya'dan kaynaklanıyordu. İlk savaş arabaları gibi bu atlıların ilk ortaya çıkanları Hint-Avrupa kökenliydi ve şimdi Farsça diye bilinen dili konuşuyorlardı. Şimdi unutulmuş ama zamanında bazı savaşçı gruplar tarafından kullanılan diller arasında Sogdca, Tokarca ve Romalılar'ın Sarmatlar diye tanıdığı insanların kullandığı Sarmatça vardı.37

Atlı göçerleri bozkırlardan dışarıya çeken acaba neydi? Sosyal antropologların diğer toplumlarda incelediği savaş davranışlarının göçerlerde görülmediğini biliyoruz. 'İlkel savaşçılar' olmadıkları kesindir, ilk başından beri kazanmak için savaşmışlardır ve bu nedenle akrabalık kavgaları ya da törensel nitelikli savaşlar gibi kavramlar bu duruma uymamaktadır. Arazi yüzünden savaş çıkmış olması da inanılır gibi değildir çünkü göçerler hiç kuşkusuz belirli otlaklarla bağlı oldukları halde birbirlerinin hakkına saldırmazlardı. Göçerliğin en belirgin özelliklerinden biri ise kabile yapısının kesin sınırları olmayışı, reislik mevkiinin sık sık değişmesi ve hiç beklenmedik dağılmaların ve birleşmelerin görülmesidir. William McNeil, bozkırda yaşamın ani iklim değişiklikleri ile kesintiye uğradığını iddia etmektedir. Ilıman, nemli mevsimler verimli otlakları

güçlendirip insanların ve hayvanların yaşam koşullarını yükseltirken bunları izleyen kötü şartlar sürülerin ve insanların geçim derdine düşmesine neden olmaktadır. Komşular da aynı problemleri yaşadıkları ve akınlara rahatça karşı koydukları için bozkır sınırları içinde göçün anlamı olmazdı. En mantıklı kurtuluş yolu, işlenmiş toprakların yeterli yiyecek sağladığı daha ılıman iklim kuşaklarına göç etmekti.38

Bu açıklamadaki en belirgin hata, McNeill'in de fark ettiği gibi göçerlerin zaman içinde iyi ve kötü koşulların birbirini kovaladığını öğrenmesi, at binmeyi başardıktan sonra ılıman iklim bölgelerine göç edip bozkırları boşluğa terk etmesi gerekirken bunu yapmamış olmalarıdır, içlerinden bazıları özellikle Moğollar ve Türkler, bozkırlarda çektikleri kıtlık dönemlerinden kurtulmak için ılıman iklim kuşaklarına yayılmışlar ve yerleşik toplumları yenip büyük imparatorluklar kurmuşlardır. Yine de zayıf bir yönleri vardı: Göçerliği seviyorlardı ve sabanına, öküzüne bağlı yorgun çiftçilerin yaşamı çekici gelmiyordu. Yerleşik toplum düzenini ve aynı zamanda göçerliğin çadırlı kamplarını,avcılık olanaklarım ve mevsimlere bağlı olarak yer değiştirme gibi özgürlüklerini de birlikte istiyorlardı.

Göçerlik geleneklerinin süregelişi en kolay Osmanlı sultanlarının Topkapı Sarayı'nda görülebilmektedir. 19. yüzyılın başına dek Tuna Nehri'nden Hint Okyanusu'na kadar uzanan bir imparatorluğu yöneten sultanlar tıpkı bozkırlarda yaptıkları gibi saray bahçesine kurulan çadırlarda halıların üzerine yerleştirilen yastıklarda oturup atlılara özgü bol pantolonlar ve kaftanlar giyiyorlar, ok kılıflarını, baş parmak yüzüklerini yanlarından ayırmıyorlardı. Doğu Roma împaratorluğu'nun başkentinde kurulmuş olan Topkapı Sarayı, göçer kampından farklı değildi. Sultanın önünde at eğitimi yapılırken, ahırlar kapının hemen dışına yerleştirilmişti.

Göçer savaşlarının nedeni olarak öne sürülen başka bir iddia da uygar ülkede yaşayanları ticarete zorlamaktı. Bozkır insanları ticareti çok önceden öğrenmişlerdi ve atlar, köleler gibi profesyonel tüccarların almak için peşinde koştukları mallara sahiptiler. MS 5. yüzyılda Hunlar'ın barışı kabul etmek için Romalılar'dan istedikleri

koşullardan biri ‘eski günlerde olduğu gibi’ Tuna üzerindeki pazarın tekrar açılmasıydı.39

Çin’i Ortadoğu’ya bağlayan ve MÖ 2. yüzyılda açılan İpek Yolu üzerindeki trafiğin bin yıl devam etmesi göçerlerin yurtlarından geçen malları yağmalamak yerine ticareti özendirmenin daha mantıklı olduğunu öğrenmiş olduklarını göstermektedir. Yine de ara sıra bölgesel hırs ve açlık, ticaret mantığım yeniyor ve trafiğin akışı durduruluyordu. Ayrıca sunulan ve talep edilen mal arasındaki denge bozulunca zorlamaya giren ticaretin pek kolaylıkla yürümeyeceği de bilinmektedir. Bozkırlarda üretilenler uygar dünyanın isteklerini karşılamaya yetmeyince, askeri önlemlerle kendi kendini yeterli bir hale gelmeye çalışıyordu. 19. yüzyılda İngilizler,Çin’e, istenmeyen afyonu hile ve zorlama ile sokmaya çalışınca aynı durumla karşılaşmışlardı. Satmak zorunda oldukları malı isteksiz alıcıya silah zoruyla vermeye kalkışarak politik iradelerini de onlara kabul ettirmişler ve böylece ismen değilse bile işin özünde emperyalist olmuşlardı. Ne var ki böylesine karmaşık bir aldatmaca erken atlılar dönemi insanı için erişilmeyecek kadar ileri sayılır.

HUNLAR

Haklarında ayrıntılı bilgi sahibi olduğumuz ilk bozkır göçerleri MS 5. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nu işgal etmiş olan Hunlar'dır. Türk dili grubuna bağlı bir dil kullandıkları sanılan Hunlar'ın yazıları yoktu ve doğaya tapınma biçiminde basit bir dine bağlıydılar. Kuzey ormanlarından Kuzey Amerika'ya göç etmiş olan insanların yaptığı gibi, tanrı ile kullar arasında aracılık eden şamanları kullandıkları varsayılmakta ve koyunların kürek kemikleri arasındaki şekillere bakarak geleceği tahmin ettikleri ise kesin olarak bilinmektedir. Geleceği tahmin etmek Hunlar için önemli bir konuydu ve eski pagan ayinlerini yapan son Romalı general olarak bilinen Litorius,439'daki Toulouse Savaşı'ndan önce belki de komutasındaki paralı Hun askerlerinin varlığından dolayı, geleceğe ait tahminler yaptırmıştı.40 Hunlar'ın toplumsal yapısı çok basitti: Soyluluk ilkelerini kabul etmişlerdi, Attila soylu olmakla övünürdü, belirli sayıda köleleri vardı ama başka bir sınıflandırmayı kabul etmezlerdi.

Köle ticareti yapıyorlardı. Özellikle bir çarpışma kazandıkları zaman çok sayıda esir ve köle satıyorlardı ve bu satışlar için aileleri gaddarca parçalamaları 5. yüzyıldaki Çinli yazarları şaşkına çevirmişti.41 Köle ticaretinin at ve kürkten daha karlı olduğu gerçekti ve Roma İmparatorluğu'nun sınırlarına yerleşince ellerindeki asker ve sivil esirlere karşılık olarak aldıkları altınlarla epey zenginleşmişlerdi. Daha sonraki imparatorlardan ise açıkça rüşvet istemişlerdi ve MS 440-50 yılları arasında doğu bölgelerinde yaşayanlar barışı satın alabilmek için yaklaşık altı ton altın vermek zorunda kalmışlardı.42 Bu gibi alış verişler, bozkır insanlarının 'iklim koşullarından kurtulmak' ya da 'ticareti güçlendirmek' gibi ileri sürülen göç nedenlerine gölge düşürmektedir. Gerçek aslında daha basittir: Fiziksel açıdan güçlü, mantıksal olarak göçe hazır, kültürel bakımdan kan akıtmaktan çekinmeyen kabilelerinin dışında kalanların özgürlüklerini kısıtlamak ya da canlarını almak konusunda

dinsel yasakları bulunmayan göçerler savaşın insanı zengin ettiğini öğrenmişlerdi.

Zaferle sonuçlanan savaşların getirdiklerini koruyup korumayacakları ise başka bir konudur. Göçerlerin, yerleşik toplumların arasında ilerlemelerine doğa bazı sınırlar koymuş gibidir. Sulama yöntemiyle tarım yapılan alanları, göçerler hayvanları için otlak olarak kullanmaya başlayınca sistem altüst olduğu için ne insanları ne de hayvanları besleyemeyecek hale geliyordu. Çift sürenler uzaklaşınca tarlalar, eğer ormandan temizlenerek elde edilmişse tekrar ağaçlanmaya başlıyordu. (13. yüzyılda Türkler'in gelişinden sonra Mezopotamya'da bu değişiklikler felaketlere yol açtı)43

Bu nedenle göçerlerin yayılması tarım ve bozkır sınırları arasında tutulmalıydı ama bu bölgeler ancak çok az sayıda insanın yaşamasına yeterliydi. Uzakdoğu'da fetihler yapan göçerlerin yönetici sınıfından olanları bile Çinlileşme yolundaydılar. Batıda ise dinler ve uygarlık gelenekleri iki toplumun arasında daha büyük farklılıklar yarattığı için sınır bölgeleri savaşların ara vermeden sürdüğü alanlar haline geldi ve toprağı işlemek ancak silah zoruyla mümkün oldu.

Attila'nın Hunları için Galya'nın ekilmiş tarlaları ve Po ovasının bahçeleri herhalde çok şaşırtıcı olmuştu. Yeterinden fazla yiyecek bulmuşlardı ama alıştıkları cins değildi ve talan edildikten sonra tekrar yetişmiyordu. Bir tek mevsim süresince otlar bile buğdayların ya da fasulyelerin yerini alamıyordu. Attila'nın aileleri, vagonlarla getirdiği söylenmektedir ama koyunlarım ve atlarının büyük bir kısmını da taşımış olması olanaksızdır; Tuna vadisinde bırakmış olması akla yakındır. Belki de İtalya yarımadası savunmasız bir biçimde önünde yatarken 452'de anlaşılmaz bir biçimde buradan ayrılması geride bıraktıklarının özlemidir. Bu koşullar altında otlak bölgelere dönmesi mantıksal bir karardır. Roma İmparatorluğu'nu sarsan onun geri dönüşü değil, ilk ilerleyişi ve daha önce doğu Avrupa'ya ilk ayak bastıkları zaman Tuna sınırındaki Germen kavimlerinin toplu akınlarına neden oluşudur. Bozkırlardan yola çıkan

Hunlar'ın saldırılarının sonuçları, atlı kavimlerin savaş yoluna koyuldukları zaman ne denli zarar verdiklerini gözler önüne sermektedir.

Eğer Hunlar, MS 2.yüzyılda Çin'e saldıran Hiungnular'ın soyundan geliyorlarsa (İskitler'den kalma bir tek kanıta dayanmaktadır bu iddia), MÖ 1. yüzyıl ile Volga ve Don nehirleri arasındaki Tanais Nehri'ndeki savaşta İran kökenli Alanlar'ı yendikleri MS 371 yılına dek haklarında hiçbir şey duyulmamıştır. Bu savaşta yenilen Alanlar'ın bir kısmı Hunlar'a katılmış, diğerleri Roma sınırlarına ulaşıp paralı süvari olarak görev yapmışlardı.44

376'dan Hunlar, Volga'dan yola çıkıp, Dinyeper Nehri ile Tuna üzerindeki Roma sınırı arasında kalan Got topraklarını işgal etmişlerdi. En az yüz yıldır Roma İmparatorluğu'nun sınırlarına baskı yapan Germen kabilelerinin en saldırganı Gotlar'dı.Gotlar tarafından başlatılan sıkıntılar Romalılar'ın Almanya ile olan sınırı boyunca alevlendi ve genç imparator Gratian, Almanlar'ı Rhine Nehri üzerinde durdurmaya çalışırken, doğudaki İmparator Valens, toplayabildiği en güçlü ordu ile doğu Yunanistan'ı yağmalamakta olan Gotlar'ı engellemek için yola çıktı.9 Ağustos 378'de Gotlar'ın Adrianop-le (Edirne) yakınındaki tahkim edilmiş kampına ulaştı ve karmaşık çarpışma sırasında yaralanıp, çarpışmayı izleyen katliamda öldürüldü. Persler'le yapılan savaşta Julianus'un ölümünden (363) çok kısa bir süre sonra bir imparatoru daha savaşta yitirmek Romalılar için çok ağır bir darbe oldu. Edirne Savaşı'nın geri döndürülemeyen sonuçları ise uğradıkları maddi ve manevi kayıplar değil, Vizigotlar'ın (Batı Gotları) etkisiyle Roma ordusunun biraz daha barbarlaştırılmasıydı. Tuna'mn güneyinde imparatorluk sınırları içinde silahları ile birlikte yerleşmelerine (382) izin verilen Vizigotlar barışı sürdürmeye söz verdikleri gibi imparatorun emrinde çarpışmaya da söz vermişlerdi.

'Vizigotlar'ın yerleştirilmesi, süregelen alışkanlıkları tersine çevirmişti.'45 Kendilerinden önceki Asurlular'ın yaptığı gibi Romalılar da barbarları küçük gruplar halinde uzman oldukları konularda yardım etmeleri için orduya katmışlardı. İmparatorluk üzerindeki

baskılar arttıkça barbar askerlerin sayısı da çoğaldı. Edirne'de belki de 20.000 'Romalı' Got vardı, süvari bölüğünde bazı Hunlar paralı asker olarak görev yapıyordu, diğer atlı kavimlerin insanları da orduya katılmıştı ama o tarihe kadar liderlik hep Romalılar'ın elinde kalmıştı. Bunu sağlamak için ya imparatorluk görevlilerini general olarak atıyorlar ya da barbarları dört gözle bekledikleri daha yüksek maaşlı rütbelere yükseltiyorlardı. Yeni doğu imparatoru Teodosius'un Gotlar'ı sınırların içine yerleştirmesi bu dengeleri bozdu. Barbar orduları özerklik kazandılar ve dışarıdan gelen barbar baskıları artıp ülkenin içinde liderlik krizlerine yol açınca, barbar reisleri ağırlıklarını onlardan yana kullanıp, ekonomik ve askeri felaketlere neden oldular.

Gerçi Theodosius, imparatorluğu bir tek taht altında birleştirmeyi başarmıştı ama barışı sürdürme çabaları arasında daha fazla Got'un ülkeye girmesine neden olmuştu. Ölümünden sora 395 yılında Alarik komutasındaki Vizigotlar, batıdaki imparatorluktan geriye kalanlara onarılması olanaksız zararlar verdiler 401 yılında Yunanistan'daki karargahından yola çıkan Alarik, Alpler'i geçip İtalya'yı istila etti ve son ünlü Roma generali Stilicho'nun kontrol altına alabilmek için üç yıl çabaladığı bir soyguna girişti. Sonunda Stilicho'nun ordusu öylesine küçülmüştü ki, bundan sonra karşılarına çıkacak önemli bir tehdide karşı duracak gücü kalmamıştı. 405 yılında ise Vandallar, Burgonlar, Süevler ve Gotlar'dan oluşan, o tarihe kadar görülen en kalabalık barbar Agermen ordusu Radagais'in komutasında Tuna Nehri'ni geçip, Alpler'i aştı ve kışı geçirmek için Po ovasına indi. Ormanlık Avrupa'ya dayanan bozkır otlaklarının sınırı olan Dacia'ya yerleşik Hunlar kuzeye doğru ilerlemeye başlayınca, kuzey Almanya'ya yerleşik Germen kavimleri göç etmek zorunda kalmıştı.Stilicho en sonunda Radagais'in adamlarını Floransa yakınlarında kıstırdı ve açlığa mahkum edip teslim olmalarını sağladıktan sonra geri kalanları tekrar Alpler'i geçip güney Almanya'ya dönmeye zorladı. Bu savaşı izleyen birkaç yıl boyunca kabileler teker teker Rhine Nehri'ni geçip Galya bölgesinin barbarlaşmaya başlamasına neden oldular.

Roma’nın geriye kalan batı bölgelerinde yönetimi süratle yitirmesinde Alarik’in rolü büyüktü. 410 yılında Roma’yı ele geçirdi ve Afrika’ya gitmek üzere güneye doğru yola çıktı ama gemilere ulaşamadan öldü. Bu arada 409 yılında kısa bir süre için Yunanistan’ı istila etmiş olan Hunlar, Doğu Roma İmparatorluğu için bir tehdit unsuru oldular. Ne var ki Hunlar’ın bazıları karşı tarafa geçmek için ikna edildiler ve ‘son Romalı’ Aetius’un gereksindiği paralı askerler ordusunu oluşturdular. Böylece Aetius 5. yüzyılın ikinci yarısında imparatorluk yönetimini elinde tuttu.46

424 yılından itibaren Galya’da savaşmaya başlayarak Germen istilacıları engellemeyi başardı ama bu arada İspanya ve Afrika’da Vandal saldırıları yüzünden Roma İmparatorluğu tümüyle yıkılmak üzereydi. 433-50 yılları arasında Aetius neredeyse hiç ara vermeden Galya’da çarpıştı.

450 yılında başka bir tehditle karşılaştı. Macaristan Hunları yirmi yıldır Doğu Roma İmparatorluğu’nun sınırlarında bağımsız bir güç gibi hareket ediyorlardı; imparatordan haraç aldıkları halde ülkesini talan etmeyi sürdürüyorlar ve Germen yöneticilerle kendi çıkarları için ilişki kuruyorlardı. 441’de kralın yeğeni Attila’nın komutasında tekrar Yunanistan’a girdiler ve Attila 447 yılında İstanbul surlarının altında boy gösterdi. 450’de ise yönünü Galya’ya çevirip bir yıl sonra Orleans kentini kuşattı. Kuşatma taktiklerini Hunlar henüz geliştirememişlerdi ve Attila kentin duvarları dibinde beklerken, Aetius zekice bir diplomasi ile Franklar, Vizigotlar, Burgonlar ve Alanlar’dan oluşan bir ordu toplayıp, Troyes ile Chalons arasındaki geniş Champagne ovasında onu savaşa katılmaya zorladı.

451 Haziranı’nda yer alan Chalons Savaşı ‘tarihin nihai savaşlarından biri’ olarak bilinmektedir. Her iki tarafta da Germenler ve atlı kavimler vardı ve sonunda Aetius’un yanındaki Alanlar, Attila’nın Hunları’nı meydan savaşında durdurmayı başardı. Aetius’un, bu yenilgiden sonra kendi ordusunu arkadan saracağını düşünen Attila, arabalarla çevrilmiş kamp yerine sığındı ve Hunlu okçuların başlattığı ok yağmurunun koruması altında Rhine bölgesine kadar kaçmayı başardı. Ertesi yıl İtalya’ya doğru yola

çıkınca Po ovasında yaşayanlar sonradan Venedik kentini oluşturacak olan adalara sığındı. Yaygın söylentilere göre Papa I.Leo kamp yerini ziyarete gelip onu Roma'ya saldırmaktan caydırmaya çabaladı.Attila daha güneye gitmek yerine önemli esirlerini çok yüksek fidyeler karşılığında serbest bırakıp geri döndü, iki yıl içinde 'Tanrı'nın laneti' öldü ve Hun İmparatorluğu yıkıldı.

Attila'nın İtalya'dan ayrılmasının nedenlerini açıklayan ayrıntılı bilgiler vardır. Bölgede kıtlık baş göstermişti, orduda salgın hastalık vardı ve Doğu Romalılar Macaristan'da savaşmak üzere Tuna'yı geçmişlerdi. Yine de bu nedenler Attila'nın ölümünden sonra Hun İmparatorluğu'nun niçin ayakta kalmadığını ya da iki oğlunun ölümünden sonra tümüyle tarih kayıtlarından niçin silindiklerini açıklamaya yetmiyor, ileri sürülen iddialardan birine göre,Roma İmparatorluğu'nun sınırları çerçevesinde kaldıkları süre içinde bozkır alışkanlıklarını yitirip Germen biçimi savaşmaya başladılar ve onların arasına girip kaybolup gittiler.47 Hunlar konusundaki tüm ayrıntıları dikkatle inceleyen Maenchen-Helfen bu iddiayı kabul etmemektedir.: 'Attila'nın atlıları 380'li yıllarda Vardar ovasından Yunanistan'a giren okçulardan hiç farklı değildiler.' Başka bir açıklama ise Macar ovasının, Hunlar'ın atlarını beslemek için yeterli olmayışıdır. Atlı savaşçıların gerçekten de çok geniş alanlara gereksinimi vardı. 13.yüzyılda Orta Asya'yı gezen Marco Polo, tek bir binicinin on sekiz at bulundurduğunu yazmıştı. Macar ovasında yapılan hesaplamalara göre ancak 150.000 at otlayabileceği için, her biniciye onar at diye düşünülse bile, bu sayı Attila'nın ordusu için yeterli değildir. Ilıman iklim koşullarının, otlakları daha bereketli hale getirmiş olması bu hesaplamalarda göz önüne alınmamıştı. 1914'te Macaristan'da birer ata sahip 29.000 süvari vardı ve atları Attila'nınkilerden daha büyük olmalarına karşın, otla birlikte tahıl da yiyorlardı ama yine de bu gibi farklar gereksinimlerin onda bire inmesini açıklamaya yetmez.48 Ovada kaldıkları yetmiş yıl boyunca Hunlar'ın atları herhalde karınlarını doyurmuşlardı ve 450'de batıya doğru yola çıkarken Attila at eksikliği çekmemişti.Buna karşılık savaşa götürdüğü atların büyük bir kısmının ölümüne koşturulmuş olması ve çok iyi işleyen iletişim ağları olmadığı için yedeklerin ulaştırılamaması olasıdır. Eğer atlar

düzenli olarak dinlenmeye ve otlamaya bırakılmazlarsa süvari saldırılarında ölenlerin sayısı epey kabarık olur. 1899-1902 yılları arasında yapılan Boer Savaşı'nda, bulundukları bölge iklim ve yiyecek koşulları açısından mükemmel olmasına karşın, İngiliz ordusu 518.000 attan 347.000 tanesini yitirmişti. Atların yalnızca yüzde ikisi savaş alanında ölmüştü. Geri kalanları fazla yorulmak, hastalık ya da kötü beslenme gibi nedenlerle ölmüşlerdi ve savaş süresiyle kıyaslayınca günde 336 at yitirilmiş demekti.49 Üstelik İngilizler atları Güney Afrika'da vagonlarla taşımışlardı ama Attila'nın elinde böyle bir olanak yoktu.Yedek olarak Macaristan'dan karayoluyla gönderilen atların durumu ise herhalde savaş alanında kullandıklarından farklı sayılmazdı ve otlaklara doğru geri çekilirken de savaştan kurtulanların büyük bir kısmı da ölmüştü. "Tanrının Laneti" belki de kendi ordusunun en büyük düşmanıydı. Oğullarına pek büyük bir güç bırakmış sayılmaz ve bir oğlu Gotlar'ın, diğeri de 469'da Doğu Roma İmparatorluğu'nun bir generalinin elinde öldükten sonra Hunlar'dan bir daha hiç bilgi alınamadı.50

ATLI KAVİMLERİN UFKU, 453-1258

Hunlar'ın tarihin sayfalarından bir anda yok olmalarına karşın, atlı kavimler ortaya çıkmıştı. Bundan sonraki bin yıl boyunca Avrupa, Ortadoğu ve Asya'daki uygarlıklara karşı sürekli bir tehdit unsuru olarak yaşayacaklardı. 1500 yılı biraz aşkın bir süre içinde olağanüstü bir biçimde güce ulaşmışlardı. Dünyanın daha önceleri hiç tanımadığı tümüyle yepyeni bir insan türüydüler. Onların ortaya çıkışından önce askeri güçler oluşturulmuştu ama bunlar yalnızca hükümetlerin kontrolü altındaydı ve ekonomik getirilerle varlıkları sınırlandırılmıştı.

Tarım ürünleriyle beslenen ve yaya olarak sürdürdükleri manevralarda güçleri ve hızları kısıtlı olan ordular, uzun mesafeli fetihlere çıkamazlardı. Ayrıca buna gerek de yoktu: Benzer koşullar altında olan düşmanları onları ancak çarpışmalarda yenebilirlerdi ama Blitzkrieg'ler (yıldırım savaşları) düzenleyemezlerdi.

Atlı kavimler ise farklıydı. Prusya Genelkurmayının doktrinlerinde daha sonraları Schwerpunkt olarak adlandırılacak olan strateji merkezini, Attila doğu Fransa'dan kuzey İtalya'ya birbirini izleyen savaşlar boyunca taşımıştı. Kuş uçucu olarak 800 kilometre vardı arada ama sınırlar boyunca ilerlediği için çok daha fazla yol katetmesi gerekmişti. Böyle bir stratejik manevraya Attila'dan önce cesaret eden olmamıştı. Bu boyuttaki hareket özgürlüğü 'süvari devriminin' ana noktasıydı.

Başka açılardan da savaşlarında kısıtlayıcı bir unsur yoktu. Gotlar'ın yaptığı gibi istila ettikleri uygarlıkları daha ne olduğunu bile anlamadan kendilerine uyarlamaya çalışmıyorlardı. Attila'nın Batı Roma imparatorunun kızıyla evlenmeyi düşündüğü konusundaki söylentilere karşın, başkalarının politik otoritelerini yıkıp yerine geçmeyi düşünmüyorlardı.Savaşın ganimetine hiçbir koşula bağlı olmaksızın sahip olmak istiyorlardı.Yalnızca savaşmak için savaşıyor, elde edecekleri ganimetleri, karşılaşacakları riskleri, duyacakları heyecanı, zafer kazanmanın vereceği tatmin olma

duygusunu düşünüyorlardı. Attila'nın ölümünden 800 yıl sonra Moğol silah arkadaşları ile yaşamın en büyük zevklerini tartışan Cengiz Han,şahinle avcılık yanıtını alınca şöyle konuşmuştu: 'Yanılıyorsun. İnsanın en büyük keyfi, düşmanını kovalayıp yenmek, tüm mallarına el koymak, nikahlı karılarını gözyaşları içinde bırakmak,atlarına binmek ve kadınlarının bedenlerini gecelik entarisi ve destek olarak kullanmaktır.Bu konuda Attila da herhalde benzer bir yanıt verirdi; benzer duygularla hareket etmiş olduğu kesindi.

Gaddar insan ile atlar birleşince savaşlar değişmiş, 'başlı başına bir olgu' haline gelmişti. Böylece 'militarizm' kavramından söz etmeye başlayabiliriz.Savaşma yeteneğinin savaşmış olmak için savaşmak şekline dönüşüdür bu olgu ve sonunda kazançlı çıkmak beklentisi vardır. Ne var ki atlı kavimler için bu kavramı uygulayamayız, çünkü militarizm diğer toplumsal kuramların dışında ve onlara hükmeden bir ordunun varlığı durumunda geçerlidir. Attila'nın Hunları arasında böyle bir ayrım yoktu ve Türkler İslamiyet'i kabul edene dek hiçbir atlı kavimde de oluşmadı. Tüm atlı kavimlerde sağlıklı erkekler orduyu oluşturuyordu ama bu ordu Turney-High'ın 'askeri ufuk hattı' ölçüsüyle toplumun bu hattında altında ya da üstünde yer aldığını ölçmeye yetecek biçimde değildi. Uygar dünyaya saldırmış tüm atlı kavimler 'doğru savaş' yapıyorlardı: Güç kullanmada sınırlama yoktu, amaçları kazanmaktı ve açıkça kazanılmış bir zafer dışında hiçbir şeyle yetinmiyorlardı. Yine de onların savaşlarının Clausewitz'in tanımladığı şekilde politik bir amacı yoktu ve kültürel açıdan değişiklik yaratma fikrini taşımıyordu. Toplumsal olarak ilerlemeyi de düşünmüyorlardı. Tam tersine kazandıkları servetle yaşam biçimlerini korumayı amaçlıyorlardı. Atalarının ilk kez eyer üzerinden ok attığından beri süregelen biçimde kalmayı arzuluyorlardı.

Bozkırlarla ilişkisini kesmeyen kavimi erin hiçbiri kendi isteğiyle alışkanlıklarını yitirmek niyetinde değildi. Gösterdikleri en büyük değişiklik yendikleri yerleşik toplumlarda yönetici sınıfına giren liderlerinin toplumla kaynaşması idi, ama yine göçerlik özelliklerini yitirmiyorlardı. İslamlığı kabul eden Türkler'de bile, 1453'te İstanbul'u ele geçirdikten sonra Bizans biçimi hükümet kavramını yürüttükleri

halde bu durum gözlemlenmişti. Memlûk sistemi, sağladığı otonomiye karşın yine de atlı kavim yaşam biçiminin devam ettirilmesini engellemiyor, yalnızca askeri güç sahibi olmanın getirdiği servet ve şöhreti de beraberinde sunuyordu. Çin, Ortadoğu ve Avrupa'daki sınırlar çoğu zaman saldırılarına açık bir halde bulunduğu halde atlı kavimlerin neredeyse hiçbiri ne buralarda bireysel olarak kendilerine iş bulabilmiş ne de daha ileri toplumlara kendilerini yönetici güç olarak kabul ettirebilmişti. Bozkır yaşamının kökleri savaşlarda yatıyordu ama savaşa giden yollar oldukça güç aşılıyordu. Atlı kavimleri ait oldukları bozkırların sınırları içinde tutmak isteyen uygar ülkeler bunu başarabilmek için var güçleriyle karşı koyuyorlardı. Savunma konusunda verecekleri en ufak bir açığın ne kadar korkunç sonuçları olduğunu öğrenmişlerdi.

Hunlar'ın ortalıktan kaybolmasından sonra Avrupa ya da Ortadoğu'daki uygar güçlerle ilişkisini sürdüren güçlü atlı kavimler kalmadı. En önemlileri Akhunlar da denilen Eftalitler'di ve Çin sınırında birlikte yaşadıkları Efiungnular tarafından Pers împaratorluğu'nun kuzey sınırına doğru sürülmüşlerdi.52 Persler güçlerini Bizans ile sürdürdükleri yerel savaşa çevirmiş olduklarından Eftalitler bir kez lü'nün üst sınırında yaşayan Cücenler'le çarpıştılar ve topraklarından sürdüler: Cücenler için demirci ustası olarak çalışan bir grup bu konuda Weiler'e yardımcı oldu. Bu grup Türkler'di ve yöneticilerine kin besliyorlardı: Kendileri gibi yine Cücenler'in yönetimi altında bulunan başka bir kavmin isyanını bastırmak için onlara yardım etmişlerdi ve reisleri ödül olarak Cücen reisinin kızıyla evlenmek istemiş ama isteği reddedilmişti. Kuzey Weiler reise kendi soylularından birinin kızını önerdiler ve birlikte Cücenler'in üzerine yürüyüp darmadağın ettiler. Türkler bu topraklara yerleştiler ve reislerine han ya da kağan adını verdiler. Bu unvan bozkır kavimlerinin reislerinin çoğu tarafından kullanılmaya başladı.

Türk hanı ve onu izleyen hanlar büyük bir imparatorluk kurdular. 'Dönemin en önemli dört uygarlığı olan Çin, Hindistan, Pers ve Bizans imparatorluklarına kadar uzanan sınırlara sahip ilk imparatorluğu kuran barbarlar' olarak tanıdılar.53 563 yılında Persler'in doğu sınırındaki Ceyhun Nehri'ne kadar ilerlediler ve

Eftalitler'e karşı onlarla birlik oldular. 567'de İstemi Han, kazandığı zaferin ödülü olarak Eftalit topraklarının bir kısmına sahip oldu. Ertesi yıl öylesine önemli bir kişi haline gelmişti ki, Bizans imparatoru II. Justin, kendisine gönderilen elçiyi kabul etmekle kalmayıp kendi elçisini de bozkırların ortasından geçen, bitmek bilmez bir yolculuk ile istemi Han'a gönderdi. Türkler imparatorluk sınırları içinde taht kavgasına giriştiler ve atlı kavimlerin vazgeçmedikleri hatayı yineleyip, yapısı zaten sağlam olmayan politikaları yüzünden çöktüler. Çökmeye başlayınca Çin'deki T'ang Hanedanlığı'na topraklarının doğu taraflarını yitirdiler ve Çinliler 659 yılında Ceyhun Nehri'ne kadar genişlediler. Bu arada batıda güç kazanmaya başlayan ve bozkırlara açılıp, Orta Asya'nın kontrolü için Çinliler'e kafa tutan başka bir düşman çıktı Tüıkler'in karşısına. Yüzyıl boyunca süren bozkır yönetiminde söz sahibi olma çatışmalarından sonra bugünkü Kırgızistan'da Talaş Nehri yakınında 751'de yapılan savaş sonunda Türk imparatorluğu tümüyle yıkıldı.54 Bu yeni düşman Araplar'dı.

Araplar ve Memlükler

Araplar atlı kavimlerden değildiler ama uygar dünyada atlı kavimlere görev verecek ilk işveren olacaklardı. Askeri tarihçilerin ilgisini çekmek için bu neden yeterlidir aslında ama başka nedenler de vardı. Türklerle ilk kez karşılaştıklarında tarihin en büyük fetih savaşını bitirmek üzereydiler ve Arabistan çöllerinden gelen hiç bilinmeyen bir kavim olarak Ortadoğu'nun büyük bir bölümünü, kuzey Afrika'nın tümünü ve İspanya'yı ele geçirmişlerdi.Bizans İmparatorluğu'nu sarsmışlar, Pers Imparatorluğu'nu yıkmışlar ve kendi imparatorluklarını kurmuşlardı. Tarihte, bu boyutlardaki toprakları bu kadar çabuk ele geçirebilen tek fatih, uzun mesafelerde fetihler yapan ilk kişi olan Büyük İskender'di. Araplar'ın fetih yöntemleri ise birleştirici ve yaratıcıydı.Gerçi daha sonra kendi aralarında çatışmalar çıkacaktı ama ilk imparatorluk bir bütün olarak gelişti ve derhal kendilerini barış zamanı sanatlarına yönelttiler. Arap yöneticiler görkemli inşaatlar yaptılar, her yeri güzelleştirdiler, edebiyat ve bilim konularında çalışanları desteklediler. Daha sonraları asker olarak görev verecekleri haşin atlı kavimlerden farklı

olarak, savaşarak yaşama biçiminden hayret uyandıracak kadar kısa sürede sıyrıldılar, uygarlığa kucak açtılar ve düşünce ve davranışlarda gelişmiş görenekler edindiler.

Askeri toplumlar arasında öne çıkmalarının nedeni yalnızca kendilerini değil aynı zamanda savaş yöntemlerini de geliştirmeleriydi.

Savaş arabalarının ve atların kullanımı daha önce gerçekleşmiş askeri devrimlerdi, Asurlular askeri bürokrasinin temellerini atmışlar ve Romalılar bunu genişletmişlerdi. Daha sonra göreceğimiz gibi Yunanlılar yaya olarak ölesiye çarpışarak nihai savaşı gerçekleştirme tekniklerini ortaya çıkarmışlardı. Araplar ise savaş kavramına fikir gücünü kattılar. Aslında ideolojilerin daha önceleri de savaşlarda rolü olmuştu, Atinalı Isocrates, Yunanlılar'ı Persler'e karşı bir 'haçlı' seferine çıkmak için ikna etmeye çabalarken, bunun altında özgürlük fikri yatıyordu.55 383 yılında İmparator Theodosius, Gotlar'la çarpışırken Romalı Themistius, ülkenin gücünün yalnızca 'zırhlar ve kalkanlarda ya da savaşa katılan sayısız askerde değil, mantıkta' olduğunu ileri sürmüştü.56 Yahudiler tek ve büyük Tanrıları ile birlikte savaşmışlardı. Milvian Köprüsü Savaşı'nda ise Konstantine, tahtta hak iddia eden düşmanını yenerken başarılı olmak için haç simgesinin gözlerinin önünden gitmemesine çalışmıştı. Yine de bunların hepsi sınırlı fikirlerdi. Gerçi Yunanlılar sahip oldukları özgürlükten gurur duyuyorlar ve Kserkses ile Darius'un yönetimindekileri özgür olmadıkları içni hor görüyorlardı ama Persler'den nefret etmelerinin nedeni temelde milliyetçiliğe dayanıyordu. Barbar askerler Roma ordularını doldurmuşken mantıktan söz etmek gereksizdi, vahşilerin mantığın ne demek olduğunu bile bilmedikleri açıktı. Haçın yardımıyla kazanmaya çalışan Konstantine daha o zaman Hıristiyanlığı seçmemişti. Belki İsrail'in savaşçı kralları küçük yerel savaşlarını kazanmak için Eski Ahit'ten güç alıyorlardı ama Yeni Ahit'e bağlı olan Hıristiyanlar savaşmanın ahlak açısından doğru olup olmadığını yüzyıllar boyu tartışacaklardı. Savaşan bir insanın aynı zamanda dindar olabileceğine bir türlü inanamadılar, şehitlik mertebesine erişmek fikri ise bugün bile gücünü yitirmemiştir. Fetih savaşlarını yaptıkları

yıllarda Araplar böyle bir sıkıntıya düşmediler. İslamiyet'in özünde mücadele vardı ve bu dini seçenlere, öğretilerine sorgusuzca baş eğilmesi gerektiğini bildirirken, inançlı olanların karşı çıkanlara silah kuşanmasını haklı olarak görüyordu.Araplar'ın fetihlerinin altında onları asker toplum haline getiren İslamiyet fikri yatıyordu. Dinin kurucusu olan Hz. Muhammed'in örneği ise onlara savaşçı olmayı öğretmişti.

Hz. Muhammed 625 yılında Mekkeliler'le Medine'de yaptığı savaşta yaralanmış bir savaşçıydı. Savaşılması gerektiğini söylediği gibi, kendisi de savaşa katılıyordu.632'de Mekke'yi son kez ziyaretinde tüm Müslümanlar'ın din kardeşi olduğunu ve savaşmamaları gerektiğini ama buna karşılık Allah'tan başka tanrı yoktur' dedirtene kadar diğerleri ile savaşmaları gerektiğini anlatmıştı.57 Müritleri tarafından sözlerine uygun olarak yazılmış Kuran, bu emri ayrıntılı olarak yinelemektedir. Hz.İsa'dan daha ayrıntılı olarak Hz. Muhammed, Tanrı'nın sözlerini kabul edenlerin bir birlik (ümmet) oluşturduğunu, birbirlerine karşı sorumlulukları olduğunu, kardeşlerini öldürmemenin yeterli olmadığını, Müslümanlar'ın gelirlerinin bir kısmını hayır kuramlarına vererek zor durumda olanlara yardım etmeleri gerektiğini ısrarla söylemişti. Ama ümmetin dışına çıkınca görev değişiyordu: 'Siz inananlar, yakınınızdaki inanmayanlarla savaşın.'58 Aslında bu, insanları dini kabul etmeleri için zorlama anlamına gelmiyordu. Kuran'ın otoritesi altında yaşayan inanmayanlar da kuramsal olarak koruma altında olacaklardı, barışı bozmayanlara saldırılmayacaktı. Pratitke ise ümmetin sınırı Dar'ül-İslam (İslam ülkesi) ile çakışıyordu ve bunun dışında kalanlar Dar'ül-harb (Savaş ülkesi) kabul ediliyordu ve Hz. Muhammed'in 632'deki ölümünden sonra İslam dünyası Dar'ül-harb ile savaşa girişti.

Dar'ül-harb ile savaşlar kısa bir süre sonra cihada dönüştü. Müslümanlar'ın çok başarılı savaşçı olmalarının yanı sıra, zaferden zafere koşmalarının tek nedeni peygamberin emirleri değildi. İlk zaferlerinin kolaylığını açıklamak için en az iki neden vardır. Birincisi İslamiyet'te dine bağlılık ile servet sahibi olmanın arasında bir terslik yoktu.Hz.İsa kendini izleyenleri daha sonraları ahlak yönünden

sıkıntıya düşürecek bir biçimde yoksulluğun kutsal bir ideal olduğunu öne sürmüştü. Buna karşılık kendisi de tüccar olan Hz.Muhammed zenginliğin değerini çok iyi anlamıştı ve ümmetinin hem bireysel hem de toplumsal olarak varlığa erişmek için çalışmasını istemişti. Hatta kendisi bile Mekkeli inanmayan tüccarların kervanlarını soyup, gelirini fikirlerini yaygınlaştırmak için kullanmıştı. Zengin Bizans ve Pers imparatorluklarına saldıran kutsal savaşçıları bu örneği izlemekteydiler.

İkinci neden ise daha önceleri savaşılmasma yol açan toprak ve akrabalık bağları gibi konuları İslamiyet'in ortadan kaldırmış olmasıydı. İslamiyet'in amacı tüm dünyayı Allah'ın emirlerine boyun eğen bir duruma getirmek olduğu için, toprak sınırlaması söz konusu olamazdı. İslam'ın ve ondan türeyen Müslüman sözcüğünün anlamı kendini Tanrı'nın buyruklarına adamak olduğundan, Dar'ül-harb'in tamamı Dar'ül-İslam'ın yönetimi altına girince İslamiyet'in görevi tamamlanmış olacaktı. Böylece bütün insanlar Müslüman olacağı için kardeş sayılacaklardı. Önceleri ilk Arap Müslümanlar çöl dünyasının çok güçlü kabile bağlarına sadık kalarak, kardeşlik ilkesine karşı çıktılar ve mawali (müşteri) statüsünü tanıdılar. 59 Zaman geçince hiçbir imparatorluk ya da dinin yapamadığını, İslamiyet'in başardığı ve ırk ile dil farklılığını yok ettiği anlaşıldı.

Hz. Muhammed'in son yıllarında İslamiyet'in sınırlarını genişletmeye çalışan Araplar'a yardımcı olan başka bir faktör ise, güçlerini yönlendirdikleri krallıkların çökmekte oluşuydu. Bizanslılar kuzey sınırlarını zorlayan Avarlar'a karşı savaşırken bir yandan da 7. yüzyılın başından beri süregelen (603-628) en büyük Pers savaşıyla uğraşmaktaydılar. Tarih açısından çok büyük bir güç olan Pers İmparatorluğu ise, bir taraftan bozkırlar diğer taraftan Ortadoğu'nun verimli topraklarıyla sınırlanan coğrafi konumundan dolayı zayıflamıştı. Atlı kavimlerin ortaya çıkışından önce, batı sınırlarının ötesinde yaşanan çöküş ve yok oluşlardan yararlanarak ülkelerinin sınırlarını genişletmeyi başarmışlardı. Bin yıl önce Büyük İskender'in kararlı gücüyle karşılaşmışlar ve hanedanlıkları devrilip tüm hâzineleri generaller arasında paylaşılmıştı. Pers İmparatorluğunun merkezi kendi payına düşen General Seleucus, Elenistik gücü

burada sürdürmeyi başardı ama Pers toplumunu Helenleştirmeyi gerçekleştiremedi. Kurduğu imparatorluk bir süre sonra Orta Asya'dan göçmüş olan yine İran kökenli Partlar'ın eline geçti. Seleucus'un piyadelerini süvarileriyle yenen Partlar, uygarlığı benimseyerek büyük bir imparatorluk kurdular ve MÖ 1. yüzyıl ile MS 3. yüzyılın başına dek Roma'nın doğudaki en önemli düşmanı olarak yaşadılar. Persler'le Romalılar'ın arasındaki savaşların çoğu Persler'in zaferleriyle sonuçlandı.İmparator Julianus'un 363 yılındaki savaşta ölümü ve on beş yıl sonra Edirne'de Gotlar'ın zaferiyle sonuçlanan savaş Roma için büyük felaketler oluşturdu. Sürekli savaşlar bir yandan da Persler'in servetini, insan gücünü ve cesaretini azaltınca, bozkır sınırlarında ortaya çıkan göçerler tarafından imparatorluk sık sık saldırıya uğramaya başladı.

Bu nedenle 633'te bir Arap ordusu kuzey Mezopotomya'ya girdiği zaman Pers ordusu eski durumunda değildi; Bizans ordusu da aynı vaziyetteydi. Araplar büyük bir cüretle her ikisiyle birden savaşa giriştiler ve ordularını ikiye böldükleri halde başarılı oldular. Bugünkü Bağdat yakınında Kadiziya'da 637'de kazanılan savaş, İslamiyet'in Pers ülkesindeki en önemli zaferi oldu. Bunun Arap dünyasında önemi öylesine büyüktür ki, 1980'li yıllarda İran ile sürdürdüğü savaşta Saddam Hüseyin sık sık bunu anımsattı. Bu arada öteki Arap orduları 636'da Suriye, 642'de Mısır'ı alarak Akdeniz kıyısından batıya doğru ilerleyip kuzey Afrika'daki Bizans topraklarına baskı yapmaya başlamışlardı.674'te Hz.Muhammed'in dördüncü halifesi Muaviye, İstanbul'u kuşattı ve 677 yılında vazgeçerek geri döndü ama 717'de kuşatma yinelendi. 705 yılında kuzey Afrika'nın tümünü ele geçirip İspanya'ya geçmişler (711) ve Pireneler'i aşıp Fransa'ya girmişlerdi. Doğuda ise Afganistan'ı fethetmişler, kuzeybatı Hindistan'a baskınlar yapmışlar, Anadolu'nun bir kısmını ele geçirmişler ve kuzey sınırlarını Kafkas dağlarına kadar genişletmişlerdi. Ceyhun Nehri'ni aşıp, 751'de Talaş Nehri'nde Çin Seddi'ne doğru giden İpek Yolu'nun üzerindeki Buhara ve Semerkand gibi büyük kervan kentlerinin kontrolü için Çinliler nihai bir çarpışma yaptılar.

Araplar'ın zaferlerinin hayret edilecek bir yönü de silahlarının basitliği ve kalitesizliği idi. Yüzyıllar boyu çöllerde dövüştükleri halde ciddi bir savaş deneyimleri yoktu; gazva diye bilinen baskınları yeğleyen 'ilkel savaşçılardı'.60 Başlarındaki generallerin de özellikle kurnaz oldukları iddia edilemezdi. Askeri teknik ya da araç gereç açısından hiçbir avantajları yoktu. Hızlı, canlı, güzel Arap atları çok iyi bakılıyor, hatta elle besleniyordu ve uzun tüylü bozkır midillilerinden farklı bir hayvanmış gibi görünüyordu ama sayıları çok azdı. Birinci binlerde evcilleştirilmiş olan tek hörgüçlü Arap ve çift hörgüçlü Baktria develerinin sayısı epey fazlaydı ama çok dayanıklı olmalarına karşın oldukça ağır hareket ettikleri gibi idareleri de güçtü.61 Yine de diğer orduların giremediği yörelere Arap ordularının kolayca geçip hiç beklenmedik bir anda savaş alanında bulunmalarını sağlıyorlardı. Savaş taktiği açısından ise develerin yakın mesafe kullanımı sınırlıydı. Bu nedenle Arap orduları deve üzerinde uzun mesafeleri kate-dip, düşmanla karşılaştıkları anda beraberlerinde getirdikleri atları kullanıyorlardı. Örneklemek gerekirse Kadiziya Savaşında kullanılan at sayısı yalnızca 600 idi.62 Fetihlerin en ünlü komutanlarından olan Halid,ordusunu Mezopotamya'dan bu yöntemle getirip 634'te Filistin'de Bizanslılar'la Ecnadeyn Savaşı'nı yapmakta olan silah arkadaşı Amr bin As'ın düşmana korkunç bir darbe indirmesine yardımcı olmuştu. Savaş alanlarında Arap orduları atlarından indikten sonra ardına gizlenip bileşik yaylarını güvenle kullanabilecekleri doğal barikatların bulunduğu yerleri seçerlerdi ve kolayca çöle kaçabilecekleri yolların yakınında olmayı yeğlerlerdi.63 Engellere güvenmeye ve kaçmaya hazır olmaya dayalı savaş biçimi tipik 'ilkel savaş' örnekleridir ve daha önce görmüş olduğumuz gibi Türkler'e karşı bağımsızlık savaşı verirken Yunan ordusunda rastlanan bu özellikler Yunan dostlarını en çok kızdıran olaylar olmuştu. Ama burada bir problem var. Eğer Araplar gerçekten 'ilkel savaşçılar'sa, her türlü askeri sınıflandırma sisteminde 'düzenli' adını taşıyabilecek olan Bizans ve Pers imparatorluklarının ordularına karşı yaptıkları savaşları nasıl kazanabilmişlerdir? Bizans ile Pers ordularının birbiriyle savaşmaktan yorgun düştüklerini biliyoruz. Yine de ilkellerin düzenli ordulara sonunda yenilmeleri genel bir kuraldır. Karşındakini taciz

etmek savunma amaçlı savaşın etkili bir yöntemidir ama savaşlar daima saldıran güçler tarafından kazınılır ve Araplar da fetihler yaptıkları dönemde kesinlikle saldırgan davranmışlardı. Sonuç olarak inanç uğruna savaşmayı vurgulayan İslamiyet'in etkisiyle yenilmezliğe ulaştıklarını söyleyebiliriz. Eğer bir savaşçı kazanmasının kesin olduğuna inanırsa, yılmadan aynı düşmanla defalarca çarpışmaya hazırsa, 'ilkel' taktikler etkili olabilir.Daha ilerki tarihlerde Mao'nun anlayışı da bu yönde olacaktı. Taktikleri 'ilkel'di ve askerlerinin eninde sonunda zafere ulaşacaklarına inançlarını yitirmedikleri sürece geri çekilmelerinde onur kırıcı bir yön görmüyordu. Stratejisinin başka bir dayanağı ise içinde bulunduğu toplumun desteğini kazanmış olmasıydı. Musta'ribalar, yani yerleşik Araplar'ın bulunduğu topraklarda savaşmak, Arap ordularına güç vermişti. Çöl yaşamından vazgeçmiş olanlar bile onlarla bağlarını koparmamışlardı ve İslamiyet adı altında kardeşlik doktrinlerinin savunulduğunu duyunca, birlikte savaşa katılmaya hazır oluvermişlerdi.64

Yine de Memlükler'in yükseliş öyküsünde gördüğümüz gibi, Arap gücünün zayıflamasında en önemli etken İslamiyet'ti. Müslümanlar'ın Müslümanlarla savaşmasını yasaklayan kuralların çok geçmeden çiğnenmiş olması, daha sonra yönetime geçen halifelerin genelinde, bozkırların atlı kavimlerinin seçme askerlerinden oluşan ordu üzerindeki otoritelerinin zayıflamasına neden olmuştu. Bildiğiniz gibi 'Halife' unvanı,Hz.Muhammed'in halefi anlamına geliyordu ve bu kişileri hem din hem de dünyevi konularda sonsuz otoriteye sahip kılıyordu. İlk halifeler yüklendikleri görevler arasında bir fark olduğunu düşünmüyorlardı çünkü doktrinlere göre olmaması gerekirdi. Bunun nedeni ilk Müslümanlar'ın askeri 'kamp' kentlerine -ki bunlardan biri daha sonra Kahire olacaktı- yerleştirilmeleri ve dinsel yaşamlarında halifenin emirlerine bağlı olmalarıydı. Maddi varlıklarını ise ya kazandıkları savaşların ganimetlerinden ya da inanmayanların ödedikleri vergilerden karşılıyorlardı.

İslam'ın başarısıyla Müslümanlar'ın sayısı artınca kamp tipi yaşam sürdürülemedi.Hz.Muhammed'in oğlu olmadığı için kabileler arasında beklendiği gibi kavgalar çıktı ve dördüncü halifenin seçimi

konusunda Müslüman toplum, çoğunluğu Sünni ve azınlığı Şii olarak ikiye bölündü. Müslümanlığı en başta seçmiş olan kabilelerin, divan adıyla bilinen askeri yönetimce hala, kutsal savaş ganimetlerinden elde edilen gelirden pay verilerek desteklenmesi, aralarına daha sonra katılanları rahatsız etti ve başka bölünmeler de ortaya çıktı.65 Halifelik konusundaki anlaşmazlıklar giderildi ve Şamlı halifelerin İspanya ve orta Asya'ya savaş açmalarına izin verildi ama gerginliğin tümüyle geçtiği de söylenemez.749'daki iç savaşı kazanan Abbasi halifelerinin, başkenti Bağdat'a taşımalarından sonra düzen kurulabildi. Abbasiler'in zafer kazanmalarının bir nedeni ilk Müslümanlarla sonradan bu dini kabul edenler arasındaki ayrımı kaldırmaya söz vermeleriydi. Askeri kayıtlar ortadan kaldırılınca, halifeler adına savaşmanın kazancı düştü, muhalif Müslümanlar halifelere karşı çıktığı zaman önemli dinsel kararsızlıklar da görülmeye başlandı. 8. ve 9. yüzyıllarda İspanya ve Fas, birlikten ayrılıp kendilerini Hz.Muhammed'in ailesinin soyundan gelenlere daha yakın hissettiklerini ileri sürerek, rakip halifelikler kurdular. Geleneksel kabile desteğinden yoksun kalan, sonradan Müslüman olanların din kardeşleriyle savaşma yasağını ciddiye almaları Abbasiler'i ordu toplamakta zora düşürdü ve çareyi askerleri başka yerde aramakta buldular. Sonuçta esirleri silahlandırarak ordu kurdular ve devlet geliriyle ordu beslemeye başladılar.

Halife El-Mutasim (833-42) Müslüman askeri köle sisteminin kurucusu olarak bilinir. Aslında Hz. Muhammed'in zamanında bile köle askerler özgür Müslümanlarla birlikte çarpışıyorlardı ve çok çeşitli yerlerden gelmişlerdi, hatta bir kısmı efendilerinin özel hizmetkarlarıydı.66 Abbasiler böylesine karmaşık bir biçimde toplanan ordu üzerinde otorite sahibi olamayacaklarını anlayınca, halife El-Mutasim, genelinde bozkır sınırlarında gelen Türkler'den oluşan bir ordu toplamak üzere çalışmaya başladı ve söylentiye göre sonunda 70.000 Türk esir askerden oluşan bir ordu oluşturdu.67 Böylesine büyük çaplı bir köle asker ordusunun kurulması İslamiyet'in askeri konulardaki ikilemini çözmüş oldu.Müslümanların din kardeşleriyle savaşmalarına gerek kalmadan sınırsız bir askeri otorite kurulmuştu.Ne var ki Orta Asya ve kuzey Afrika'da rakip

halifelikler kurmuş olan Müslümanlar'ın kendilerine itaat etmelerinin nasıl sağlanacağı konusu çözülmüş olmuyordu. Yeni köle asker ordusunun başına geçecek etkili ve dinamik komutanlara gerek vardı.945'te Bağdat'ta kendi seçtikleri halifeyi başa getirip Orta Asya sınırını cesaretle koruyan Büveyhiler ilk komutanları sağladılar ve daha sonraları,Büveyhliler'in karşı koydukları Türk toplumlarından Selçuklular daha etkin komutanlar yetiştirdiler. 1055'te Bağdat'a giren Sünni Selçuklular, Şii Büveyhiler'i devirip kendilerini halifenin koruyucuları ilan ettiler ve kısa bir süre sonra 'güç sahibi' anlamına gelen sultan adını aldılar.

Selçukluların İslamiyet'in Sünni mezhebini seçmeleri 'beş yüz yıl önce Franklar'ın Clovis'in önderliğinde Hıristiyanlığı seçmeleri kadar önemli bir değişiklik' olarak kabul edilmiştir.68 Bunun sonucunda Bizans împaratorluğu'nun Asya'da kalan tüm toprakları elden gitmiş ve Hıristiyanlığın tehdit altında olduğu gerekçesiyle Haçlı Seferleri başlatılmıştı. 960 yılında Orta Asya'nın yönetimini ele geçirmek için Karluklar, Kıpçaklar Kırgızlarla birlikte savaşan Selçuklular, bozkır sınırlarında çalışan misyonerlerin etkisiyle bir bütün olarak İslamiyet'i seçmişlerdi. Karluklar, Afganistan'ın Gazzeli yöneticileri olarak ün yapmışlar ve daha sonra Memlûk devletlerinin en önemlilerinden biri olan Delhi Kölemen Krallığını kurmuşlardı.69 Yine de kahramanlıkları, Tuğrul Bey, Melik Şah, Alparslan gibi rakipsiz komutanlar yetiştirmiş olan Selçuklularla kıyaslanamaz. Melik Şah ünlü veziri Nizamülmülk ile birlikte 1080-90 yılları arasında Orta Asya'ya Abbasi gücünü yaymayı başarmıştır. Öteki yönde savaşlara kalkışan Alparslan Kafkas dağlarının engeline takılınca 1064 yılında Hıristiyan Erminastan'ın başkentini ele geçirdi. Geçit vermez Kafkas dağları boyunca ilerleyip Bizans'ın doğu sınırını tehdit edebileceği güvenli noktalar buldu. 1071 Ağustosu'nda Malazgirt'te Bizans ordusuyla çarpışıp Ortadoğu ve Avrupa'nın politik coğrafyasını etkileyecek bir zafer kazandı. Anadolu'daki Bizans toprakları 'Türk dili konuşan, İslam dinine bağlı bir ülke' kısacası 'Türkiye' oldu.70

Abbasiler'in köle orduları kurarak savaşma deneyimi birbirine ters sonuçlar verdi. Türk kökenli atlıları orduya alıp halifeliğin gücünü tekrardan kurmayı başardılar ama savaşçı göçerler hizmet ettikleri

otoriteye sonradan başkaldırıp İslamiyet'in liderliğini Arap köklerinden ayırdılar. Abbasiler yalnızca isim olarak kaldılarsa da, 1180-1225 yılları arasında halife olan Nasır'ın kişiliğinde, hanedanlığın ilk yıllarındaki görkemini yeniden canlandırır gibi oldular. Ama büyük bir hata yapılmıştı. Gururlu, güçlü, dayanıklı, zeki köle askerler bir süre sonra bu konumlarından vazgeçip, imparatorluğun efendisi olmak için çabalamaya başladılar ve zekalarını kullanarak hem halifeliğin onurunu korudular hem de gücünü ve servetini kendi kontrolleri altına aldılar.

Diğer yabancı Müslümanlar da Selçuklular'ın açtığı yoldan ilerleyip 12.yüzyılın sonunda güçleri tükenince onların yerini almaya başladılar.Doğuda Selçuklular'ın ele geçirmiş olduğu topraklar Gazneliler'in ve bozkırlardan yeni gelen Türkmenler'in yönetimine geçti. Haçlılar dönemindeki ortaya çıkan krizde önemli bir rol oynamış olan İran'ın kuzey dağlarından gelen Kürt kökenli Selahaddin Eyyubi halifeliğin batıdaki koruyucusu oldu. Daha önce gördüğümüz gibi Malazgirt Savaşı Bizans ordularının Anadolu'yu terk etmesine neden olmuştu, imparator VII. Michael öylesine korkmuştu ki, yüzyıllar boyu Hıristiyanlığın batıdaki Latin, doğudaki Ortodoks mezhepleri arasında sürmüş olan ayrım ve güvensizliğe karşın Papa'dan yardım istedi. Yardım çağrısına yanıtın gelmesi uzun sürdü ama sonunda başarılı oldu. 1099'da Fransa, Almanya, İtalya ve diğer batı ülkelerinden yola çıkan Hıristiyan şövalyeler Kudüs'e ulaştılar ve kenti ele geçirip, eskiden Hıristiyanlar'a ait olan toprakları İslamiyet'in etkisinden söküp alabilmek için başlatacakları savaşların merkezi olarak tuttular. Haçlılar ile Müslümanlar arasında yaklaşık yüz yıl kadar süren savaşlar bazen bir tarafın bazen diğer tarafın kazançlı çıkmasıyla kesin bir sonuca ulaşamadı. 1171'de Mısır'ın gerçek hakimi olan Selahaddin Eyyubi, orduların komutasını ele alınca Müslümanlar'ın durumu belirgin bir biçimde düzeldi. Bundan sonraki seksen yıl boyunca Haçlı Seferleri sürekli olarak yinelendi ama savunma durumundan dışarı çıkamadılar. Selahaddin Eyyubi'nin başlattığı karşı saldırılar ise kesin bir Müslüman zaferinin habercisi oldu. Ne var ki İslam dünyası yanlış yöne bakmaktaydı. Batıdaki sınır problemlerini çözmeye çalışırlarken, doğunun

güvenliğini unutmuşlardı. Bozkırlarda başlayan ve önceleri pek belirsiz olan bir tehdit unsuru, 13.yüzyılın başında kendini belli etti. 1220-21 yılları arasında Orta Asya ve Pers ülkesi, 1243'te şimdiki Türkiye toprakları hiç de tanıdık olmayan bir atlı kavmin eline geçti. Bu kez gelenler Müslüman değildiler ve karşılarına çıkanlara dehşet verici bir acımasızlıkla saldırıyorlardı. 1258'de Bağdat'a girip son Abbasi halifesi Mustasım'ı öldürdüler. Yeni gelenler Moğollar'dı.

Moğollar

Kendilerinden önce bozkırlardan çıkıp uygar toprakları fethetmeye yönelmiş diğer atlı kavimlerden niçin çok daha kısa sürede, çok daha geniş sınırları olan bir imparatorluk kurabildiklerini açıklamak kolay değildir. Moğollar'dan ne önce ne de sonra böylesine büyük bir ülke, askeri otorite ile yönetilmemiştir. Sonradan Cengiz Han adını alacak olan Timuçin'in 1190'da Moğolistan'daki kabileleri birleştirmesiyle başlayan hareket, 1258'de torununun Bağdat'a girişine dek, kuzey Çin, Kore, Tibet, Orta Asya, Pers ülkesi, Kafkaslar, Anadolu ve Rus Prenslikleri'ni ele geçirip, kuzey Hindistan'a baskınlar düzenlemeye başlamıştı. 1237-41 yılları arasında Polonya, Macaristan, doğu Prusya ve Bohemya'da savaşlar açıp, Viyana ve Venedik'e keşif birlikleri gönderdiler. Ancak Cengiz Han'dan sonra tahta çıkacak olan oğlunun ölüm haberinin alınmasından sonra Moğollar ordularını Avrupa'dan geri çektiler. Çin'in tümünü ellerine geçirince Cengiz Han'ın torunu Kubilay Han 14. yüzyılın sonuna dek sürecek olan Yunan Hanedanlığı'nı kurdu. Burma ve Vietnam'ın bazı bölgelerini de kontrolleri altına aldılar. Ama Japonya ve Cava'yı istila etme çabaları sonuca ulaşmadı. Hindistan'a saldırmayı sürdürdüler ve 1526'da Cengiz Han'ın soyundan gelen Babür Han, burada Moğol İmparatorluğu'nu kurdu. 1876'da İngiltere Kraliçesi Victoria'nın kullandığı Hindistan İmparatoriçesi unvanı, 350 yıl önceki Moğol istilasına dayanıyordu. 1211'de ilk seferine başlamak üzere çadırından çıkan Cengiz Han halkına hitap ederken, 'Cennet bana zafer sözü verdi' demişti.71

Moğollar ilk önce Hindistan yerine sınırlarında yaşadıkları Çin İmparatorluğuna göz dikmişlerdi. MÖ 1. binlerde Ch'in ilk kez

Çinliler'i birleştirmesinden sonra tüm Çin hanedanlıkları Sarıırmak'ın kuzeyinde yaşayan insanların tehditleri ve saldırıları ile karşı karşıya kalmıştı. Zaman içinde hanedanlıklar bu saldırılara karşı ikili savunma sistemi geliştirdiler. Ch'in tarafından yaptırılmış olan Çin Seddi'ne gerekli eklemeler ve düzeltmelerle uygarlık ile göçerlik bölgeleri arasına belirgin bir sınır çizdiler. Ayrıca sınırın hemen ötesinde, Çinli tüccarlar, görevliler ve askerlerle temas halinde oldukları için Çinlileştirilmiş sayılabilecek bazı göçebeler vardı. Bunlar, Çin Seddi'nin içinde toprak sahibi kılınarak uygarlığın bekçisi konumuna getirildiler. Eğer saldırganlar bu savunma hatlarını aşmayı başarırsa, uygar Çin yaşamının üstün çekiciliğinin onları etkileyeceğini umuyorlardı. 'Çin kültürü ve kuramlarının barbarlarca kabul edileceğine' dayanıyordu politikaları ve 'barbarların Çin kültürüne gereksinmeyecekleri fikri akıllarına bile gelmemişti.'72

Bin yılı aşkın bir süre bu politika işlerliğini korudu. Sık sık istila edilmesine, bazı dönemlerde bölünmesine karşın, Çin'in tümü Çinli olmayanlar tarafından hiç yönetilmemişti. Ülkenin bir parçasına el koymayı başaranlar ise Çin kültürüne uyum sağlayarak ya da Çinlilerde evlenerek uygarlığın içinde kaybolup gitmişlerdi. Sıkıntılı dönemler genellikle olumlu ve yaratıcı bir tepkiye yol açarak merkezi gücün yeniden kurulmasını sağlamıştı. Sui (581-617) ve onu izleyen T'ang (618-907) hanedanlıkları 3. ve 5. yüzyıllarda bozkırlardan akın eden Türk kökenli kavimlere dayanıyordu ve bu hanedanlıklar döneminde Çin Şeddi sağlamlaştırılıp uzatıldı, Sarıırmak ile Yangtze nehirlerini birleştiren Büyük Kanal gibi kamu kullanımına açık önemli inşaatlar yapıldı. Tüm bunların gerçekleştirilmesi sırasında rejimin askerileşmemesi, Romalılar ile aralarındaki büyük farkı ortaya çıkarmaktadır; önceleri ordularının barbarlaşmasını yaşayan Romalılar sonra da, kılıçlarının gücüne dayanarak yaşayan savaşçı krallıkların yönetime karışması deneylerini geçirmişti.

Çinliler'in işbaşında bulunan hanedanları ve soyluları binicilik ve silah kullanma yeteneklerine değer verirken, bu yetenekleri askeri liderlik kavramları ile karıştırmamışlardı. Sui ve T'ang hanedanlıkları döneminde ise 4.yüzyılda yaşamış olan yazar Sun Tzu'nun ortaya attığı askeri stratejilerin yavaş yavaş geliştirilmesi fikri kabul edildi.

Sun Tzu kuramını varolan ilkelere dayandırmıştı aksi takdirde Çinliler'in düşünce biçimine bunu kabul ettirmesi olanaksızdı. Savaşların ancak zafer kazanmanın kesin olduğu koşullarda yapılması, risklere girilmemesi, düşmanı psikolojik yöntemlerle baskı altına almak ve güçten çok zamanı kullanarak yenmek konularını vurguluyordu bu kuram ve Mao Çe-Tung ile Ho Şi Minh'in savaşları Sun Tzu'yu gündeme getirince,20.yüzyıl strateji uzmanları bunu, Clausevvitz kuramlarının tümüyle tersi olarak nitelemişlerdi. Art of War (Savaş Sanatı) adlı yapıtında Sun Tzu, Çin ordusu ile politik kuramların entelektüel bir düzeyde kaynaştırılmasını savunmuştu.73 Milislerin orduya katılması ve sınır boylarında Çin kökenli olmayıp Çinlileştirilmiş güçlerle desteklenmesi biçiminde yapılaştırılan Sui ve erken T'ang dönemi Çin orduları için, ağır ağır gelişme yöntemi en uygun olanıydı.

8. yüzyılın ilk yarısında T'ang Hanedanlığı gücünün doruğundayken kendisinden önce ya da sonra gelen tüm Çin hanedanlıklarından çok daha fazla başarıya ulaştı. Maddi ve manevi yükselme dönemi içinde özellikle Çinli Budizm öğretcilerini doğu ve güney Asya'daki Hindular'ı ve Seylanlılar'ı inançlarında örnek alarak, kendi dinlerine çevirme çabaları sonucunda,T'ang İmparatorluğu sınırlarını Çin Seddi'nin dışına taşırıp Çinhindi'nin bir kısmı ile o zamanlar başlarına dert olan komşuları Tibet'in doğudaki topraklarına da sahip oldular.T'ang Hanedanlığının başarısı aynı zamanda sonunu da hazırladı. Ordunun başarısını sağlamış olan Çin kökenli olmayan subaylar kaçınılmaz bir biçimde önem kazandılar ve generaller ile mandarinler arasındaki güç çekişmeleri sonunda 755-63 yılları arasında çıkan askeri isyan, imparatoru başkentten kaçmak zorunda bıraktı. İmparatorun halefi ancak göçerlerin ve Tibetliler'in yardımıyla ülkede düzeni sağlayabildi. Bu olaylardan önce 751 yılında Araplar Talas'ta T'ang ordusunu yenip Orta Asya'nın kontrolü konusunda Ortadoğu ile Uzakdoğu arasında geçen çekişmelere son vermişlerdi. Talaş Savaşı'nda Çin ordusunun komutanı Koreli'ydi; 755'teki isyanın lideri olan An Lushan ise Soğd ve Türk karışımı bir soydan geliyordu. Çinliler'e göre her ikisi de barbar dünyanın insanıydılar.

Çin'in imparatorluk problemlerinin tam ortasında Çin kökenli olmayan insanların ortaya çıkışı, kötü bir geleceğin habercisi sayılabilirdi. 8. yüzyıldan başlayarak düzenli sulama yöntemleriyle pirinç üretimi gitgide yaygınlaştırılmıştı ve buna bağlı olarak Çin'in nüfusu neredeyse iki katı artmıştı; ne var ki bu gelişmeler yalnızca Yangtze Irmağı vadisinde ve ülkenin güneyinde görülüyordu. Kuzeyde ise askeri isyan sonunda kıtlık çıkmış, imparatorluk gücü, askeri bölgeleri ellerinde tutan yerel kişilere geçmiş, ordular 'ipsiz sapsız serserilerden, şartlı tahliyelerle salıverilen tutuklulardan oluşmaya' başlamıştı.74 Bu tarihte başlayan paralı askerliğe karşı küçümseme ve hoşnutsuzluk duyguları 1949'da Halkın Kurtuluş Ordusu'nun zaferine değin sürmüştü. 10. yüzyılın başlarında imparatorluk otoritesi yıkıldı ve 960'ta kurulan Sung Hanedanlığı birliği sağlamayı başardıysa da, Moğol kökenli Hitanlar'ın ve Sibirya kökenli Cürcenler'in (ki bunlar 17. yüzyılda Mançular olarak Çin'i istila edeceklerdi), eline düşen kuzey ve kuzeybatıdaki toprakları geri alamadı. Ülkenin batısındaki topraklar ise Türk-Tibet-Sibirya karışımı kökenli Tangutlar'ın eline düştü.

İmparatorluk topraklarını elinden geldiğince Çin kökenlilerle doldurduğu için hanedanlığın adıyla 'Han Çin'i' olarak anıldığı, koşulların son derece değişken olduğu dönemde (1211), Cengiz Han cennetten zafer vaatleri aldığını bildiriyordu. Çin Şeddi 'Han' olmayan insanların elindeydi; batı kanadı başka bir barbar topluluğun yönetimi altındaydı; Sung'un ordusu ise 'gereğinden fazla kalabalıktı, beceriksizdi, bütçenin büyük bir kısmıyla paralı askerlerin maaşı ödeniyordu' ama yine at sayısı çok azdı ve hanedanlık artık bozkır sınırlarında etkili olamadığı için, barbar yedeklerden yoksundu.75 Yine de bu koşulların varlığı, Moğollar'ın Çin'in çok büyük bir kısmını çarçabuk ele geçirmelerini açıklamaya yetmiyor.

Çin'in istilası ve batıda kazanılan baş döndürücü 312 zaferlerin altında büyük bir olasılıkla Cengiz Han'ın karakteri ve Moğollar'ın, kabile gelenekleri ile ön yargılarını yabancılara hiç ödün vermeden kabul ettirmeleri yatıyordu. Moğollar'ın cinsel ahlak anlayışı çok katıydı; İhanet olaylarında iki taraf da ölümle cezalandırılıyordu, esir kadınların kullanılmasına iyi gözle bakılmıyordu. Bu kurallar, ilkel

toplumların özellikleri olan başkasının karısını kaçırma konusundaki kavgaları tümüyle önlemişti.76 Her şeye karşın Moğollar ve özellikle Cengiz Han yabancılardan intikam alma konusunda acımasızdı ve incelendiği zaman Cengiz Han'ın yaşamının intikam almakla geçtiği görülebilir; Moğollar'ın savaş biçimi ise ilkel intikam duygularının inanılmaz boyutlara getirilmesi olarak algılanabilir. Moğollar yabancılardan yardım istemekten ya da onları ordularına katmaktan kaçınmıyorlardı. Belki de bunu yapmaya zorunluydular çünkü 1216'da kuzey Çin'i ikinci kez istila etmeye başladıkları zaman ordunun yalnızca 23.000 kişi olduğu tahmin edilmektedir.77 Batı uygarlığında terör estiren 'Moğol' ordularının çoğunluğunu Türkler ve Cengiz Han'ın yönetimi altında yaşayan komşu Tatarlar (ki Moğollarla sık sık birbirine karıştırılmıştır ve etnolenguistik ikisinin arasındaki farkları bulmakta zorlanmıştır) oluşturuyordu. 78

Cengiz Han'ı inceleyenler askeri organizasyonundan epey bilgi alabilirler: 'Yeteneklilere açık bir meslek' ilan ederek taraftarlarını orduya katıyordu ve orduyu 'onluk', 'yüzlük' ve 'binlik' gruplara bölüştürmüştü. Sonunda doksan beş tane 'binlik' grup oluştu ve çağdaş batı sisteminde görülen bölüklerin alaylara bağlanması yönteminin temelleri atılmış oldu.79 Kendi yakın ailesi dışında, komuta düzeyindeki kişileri aile ya da soyuna bakarak değil, gösterdiği performansa dayanarak atadığı için kabile düzeninden uzaklaşmaya başlamıştı. Tüm bu yenilikler sayıca çok küçük bir topluma getirilmekteydi ve nüfus olarak kendilerinden yüzlerce kat daha kalabalık olan toplumları alt edebilmeleri olanaksızdı. Bozkırlardan gelen toplulukların hiçbiri, birkaç yüz kişiden fazla değildi ama başarılarının boyutları hiçbir zaman Moğollar'ınkiyle ölçülemez. Ötekilerin de daha iyi organize olmaları durumunda savaşlarının daha başarılı olacağı savı ise pek yerinde değildir çünkü Moğollar için başka faktörler de vardı.

Bu faktörlerin arasında üstün teknoloji bulunmuyordu. Tıpkı Hunlar, Türkler ve Çinli soylular gibi Moğollar da bozkırlardaki atalarının at sevgisini taşıyorlardı ve bileşik yaylar dışında silah kullanmayı sevmiyorlardı. Moğol ordusunda zırhlı süvarilerin de bulunduğu ileri sürülmüşse de, bu durum pek olası değildi. Kuşatma

tekniklerini bilen yabancılardan yardım istedikleri gerçektir ama barut-öncesi devirlerde, kararlı bir biçimde savunulan kaleleri almaya kalkışmak son derece zor ve zaman yitirici bir olaydı. Tüm söylentilere karşı o dönemde henüz barut kullanmasını öğrenememişlerdi ama batıda ve doğuda, örneğin Seyhun Nehri civarında Utrar (1220),İran'da Belh, Merv, Herat ve Nişapur (1221) ve batı Tangutlar'ın başkenti Ninghsia (1226) gibi korunmalı yerleri birbiri ardına ele geçirmişlerdi. Bu kalelerdeki garnizonların belki de çatışmaya bile girmeden teslim odukları sonucunu çıkarabiliriz.80 Moğollar ancak bir tek yerde, Pers kenti Gurganj'da amansız bir savunma ile karşılaşmış ve kuşatma 1220 Ekimi'nden 1221 Nisanı'na kadar sürmüştü. O dönemde batıdaki derebeylerinin savaşçıları da böyle bir durumda bu kadar uzun bir gecikmeyi tahmin edebilirlerdi.

En mantıksal açıklama, Moğollar'ın yenilmez oldukları konusunda bir söylentinin yayılmış olmasıdır. Buhara ile Semerkand'ın Moğollar'ın göründüğü anda teslim olduklarını biliyoruz. Cengiz Han, Buhara'nın en büyük camisinde belki de Attila'nın ruhunu çağırarak bir vaaz vermiş ve kendini 'Tanrının silahı' olarak tanımlamıştı. Yenilmezlik şöhretinin altında yatan neydi? Attila'nın Hunları'ndan farklı olarak Moğollar, 500 yıldır var olan üzengileri kullanmasını biliyorlardı. Moğol atları herhalde zaman içinde Hunlar'ın atlarından daha iyi yetiştirilmişti ve bu konuda bilgi artışı olduğu için at sayısı da çoğalmıştı diyebiliriz ama Türkler de bu avantajlardan yararlanabilirlerdi. Cengiz Han ve oğulları kabileler üzerinde çok sıkı bir disiplin kurdular; getirdikleri yasalara göre, düşmandan ele geçen ganimet ortak sayılacaktı, bir savaşının silah arkadaşını savaş alanında terk etmesi ölüm cezasına yol açacaktı. Bireysel olarak zenginleşmeye çalışmak ya da tehlike anından kaçmak gibi 'ilkel savaş' özelliklerinin bulunmayışı Moğol atlılarını bir ordu olarak kabul etmemize, 'askeri ufuk hattının üzerinde' kaldıklarını düşünmemize neden olmaktadır.81 Her şeye karşın kendilerinden böylesine çekinilmesini nasıl sağladıklarını henüz anlayabilmiş değiliz.

Moğol istilasının bir cins askeri salgın olduğunu ve neredeyse etkilenen her yerde aynı anda göründüğü fikirlerini bir an için

unutabilirsek, konuya daha derinine bakabilir ve küçük adımlarla başladıklarını ve acımasız becerileriyle gerçekleştirdiklerini görebiliriz. Moğollar'ın savaşma dürtüsünde intikamın payı bulunduğu ileri sürülmüştür ve Cengiz Han'ın bir köle gibi kendilerine saygı göstermesini isteyerek hakaret eden Çinliler'e karşı açtıkları ilk savaşta ve ticaret hakkı elde etmek için gönderdikleri elçileri öldüren Harezmler'le açtıkları ikinci savaşta intikam duygusunun rolü büyüktür. Cengiz Han asla iyice hesaplamadan saldırmazdı ve tıpkı Büyük İskender gibi seçtiği kurbanlar hakkında her şeyi öğrenmek ister ve geniş bir casus şebekesi beslerdi. Yine İskender gibi son derece mantıklı stratejileri vardı. Çin'e saldırmak için yola çıkarken düz ama zor bir güzergah olan Gobi Çölü'nü geçmek yerine, Kansu koridorundan geçip İpek Yolu'nu izleyip Çin Seddi'nin bitimindeki Dzungarian açıklığından geçen dolaylı yolu yeğlemişti. Batı Hsia'daki Tangutlar'la çarpışmak ve kazanmak birinci amacıydı.

Batı Hsia ya da Tangutlar'ın,6.yüzyılda Türkler'in yarattığı birleşmiş bozkır imparatorluğunu yeniden canlandırmak için çalışan ama yabancılara hiçbir şey belli etmeyen bir grup atlı kavim olduğu ileri sürülmüştür. 'Birleşmiş bozkır imparatorluğunu yeniden yaratma çabalarının ne zaman, nerede başladığı efsanelere karışmıştır. Tıpkı Cengiz Han'ın yaptıklarının daha sonraları Moğollar tarafından efsaneleştirilmesi gibi.'82 Bu açıklamaya göre Moğollar da bu çekişmelere katılmışlardı ve kendi dillerini konuşan grupların arasından lider olarak sıyrılmışlardı: Bu başarıdan sonra talihleri devam etmişti.Eğer bu açıklamayı kabul edersek,Moğollar'ın bir dünya imparatorluğu kurma aşamasına nasıl geldiklerini anlamakta çekilen en büyük güçlüğü yenmiş oluruz.'Uygar yaşamın merkezlerinden uzak kalan ve doğu ile güney Asya kentlerinin yükselen dinsel ve kültürel etkilerinin dokunmadığı' insanlar olmaktan çıkmışlar ve tüm bozkır sınırı boyunca uzanan bir çekişmeye katılmışlardır. Bu çekişme aracılığıyla ufkun öte yanından aldıkları askeri disiplin ve organizasyon kavramları ile savaşma yöntemlerini değiştirmişlerdir.83

Bunların çoğu Çin'den ve İslamiyet'i kabul etmiş olan Ortadoğu'dan başkalaşmış bir biçimde geri dönen Türk kökenli

insanlar olmalıydı.Yüzyıllar boyunca İslâmlaştırılmış ya da Çinlileştirilmiş Türkler bazen başarılı savaş gazileri, bazen cezadan kaçanlar, tüccarlara eşlik edenler, resmi görevliler gibi değişik biçimlerde bozkırlara geri dönmüşlerdi. Eski askerlerin öyküleri her zaman karşısında bir dinleyici kitlesi bulur ve yabancı ordular hakkındaki bilginin değeri ise evrenseldir. Yola çıkmadan önce Moğollar'ın düşmanları hakkında hiçbir şey bilmediklerini ya da onlardan hiçbir şey öğrenmediklerini düşünmek hatalı olur.Belki de öğrendikleri en önemli şey İslam dünyasında olduğu gibi belirli bir fikre sahip olarak savaşmaktı.Moğollar'ın tanıdığı Türkler'in,ellerinde kılıçlarla Kuran'ı öğreten İslam dünyasının sınırlarında çarpışan savaşçılar olması önemli bir noktadır. Cengiz Han'ın görevinin ilahi güçlerce verildiğine inandığı söylenir;taraftarlarına da herhalde bunu öğretmiştir; şamanların kendisini desteklemesini istemiştir ve Moğollar'ın seçilmiş ırk olduklarına inanmalarını sağlayan ilkel milliyetçilik konuşmaları yapmıştır.84 Ama İslam'ın yatıştırıcı özelliklerini kabul etmediği de bellidir. Bir savaşın gereksinimleri olan atlı savaşçıların hareket yeteneği, bileşik yayların uzun menzilli öldürücü etkisi, gazilerin öl ya da öldür anlayışı ve kabile kavramının yarattığı toplumsal heyecan zaten elinin altındaydı. Bir de bunlara yabancılara acıma ya da kendini geliştirme gibi tek-tanrılı din ya da Budacılık öğretilerinin katılmadığı acımasız pagan inanışları eklenirse,Cengiz Han ve Moğollar'ın yenilmezlik konusunda haklı bir ün kazandıkları ortaya çıkar. Silahları kadar beyinleri de dehşet yaratmaya yönelik olduğu için yaşadıkları dönemde yaydıkları terörün anıları bugüne dek süregelmiştir.

ATLI KAVİMLERİN ÇÖKÜŞÜ

Fethettikleri topraklar üzerinde sürekli egemenlik kurma becerisine sahip olmamak, tıpkı Hunlar ya da bazı Türkler gibi Moğolların'da sonunu getirdi. Cengiz Han'ın yönetim yeteneğinin üstün olduğu biliniyordu ama bu yeteneğini göçer yaşam biçimini yerleşik düzene sokmak yerine eski şeklini korumak doğrultusunda kullanmıştı.Getirdiği düzen her yöneticinin bir tek halefi olmasını yasallaştırmadığı için gerek Moğollar'ın gerekse egemenlikleri altında yaşayan kavimlerin gözünde bağlayıcı değildi. Göçerlerin geleneklerine göre yöneticinin tüm varlığı, toprakları, taraftarları, sürüleri, oğulları arasında paylaştırılırdı ve Cengiz Han 1227'de ölünce aynı işlem yapıldı. İmparatorluğu esas karısı Börte'nin dört oğluna dağıtıldı. Yine geleneklerine göre atalarından kalan topraklar en küçük oğlunun payına düştü, fethedilmiş olan yöreler diğerlerine kaldı. Bundan sonraki kuşaklar boyunca Rusya'yı yöneten Moğollar kendi bildiklerince davranmayı sürdürürlerken,Orta Asya ve Çin'i yöneten torunları arasında tahta çıkış sırasından dolayı iç savaşlar patlak verdi.Orta Asya'yı elinde bulunduran Hülagü Han,kardeşi Kubilay Han'ın,Cengiz Han'ın bıraktığı unvanı taşıması fikrine destek verince durum sakinleşti ama eski birlik sağlanamadı.Kubilay Han,Çin'de Yuan olarak tanınacak hanedanlığını kurmak için savaşa girişmişti ve sonunda kendisini izleyen Moğollar tümüyle eski bozkır yaşamından uzaklaştılar. Orta Asya'nın yönetimini elinde tutmak isteyen Hülagü Han ise İslam dünyasının doğu sınırlarında yerel savaşlara girişti ve kendisini bu işlere öylesine kaptırdı ki, halifeye karşı bile savaş açtı.

Moğol İmparatorluğu'nun dağılmaya başlamasına Kubilay Han'ın Çin'e yönelmesinin neden olduğunu daha sonraki araştırmalarda görmek olasıydı,ama o dönemde gerek İslam gerekse Hıristiyanlık dünyası bunun farkında olmadığı için Moğollar'ı korkulacak bir düşman güç olarak algılamaktaydı.Kutsal Topraklar'ın ele geçirilmesi

konusunda neredeyse 150 yıldır süren kendi çatışmalarına dalmış olanlar, Hülagü Han'ın ordusunun Orta Asya'dan yola çıktığı haberini alınca kendi bakış açılarına göre korktular ve sevindiler.

Doğudaki Latin krallıklarının Haçlıları'na umut doğmuştu. İslam dünyası için Haçlılar 'yalnızca bir sınır problemi' olmaktan öteye gidememişti çünkü 1099 yılında Kudüs'ü ele geçirdikten sonra sınırlarını genişletmeyi başaramamışlardı.Hatta 12.yüzyılda Kudüs'ü Selahaddin Eyyubi'ye bırakmak zorunda kalmışlar ve Eyyubi'nin karşı saldırısından sonra ellerinde kalan Suriye kıyılarındaki birkaç küçük yerleşim yerine sıkı sıkıya sarılmışlardı. Yine de Batı'da Haçlılar'ın çekiciliği ölmemişti. Sürekli yenilenen Haçlı ordusu 13. yüzyılda beş 'resmi' saldırı yapmış ayrıca diğer ülkelerde Kilise'ye karşı çıkanların üstüne yürümüştü. Bunun sonucu olarak dinsel yeminlerle bağlanan güçlü şövalye orduları ortaya çıkmış, Haçlı krallıklarının sınırlarını korumak için şatolar inşa edilmiş ve Hıristiyan Avrupa'nın at binen şövalyeleri arasında bir 'şövalyelik kuralları' kavramı geliştirilmişti. 11 ile 13. yüzyıllar arasında Batı soylularının tüm enerjisinin savaşlar üzerinde yoğunlaştığı dönemde, şövalyelik Batı dünyasının askeri kültürünün sorgusuz sualsiz en önemli unsuru oluvermişti. Krallar kadar Doğu'da ün ve servet kazanmak isteyen topraksız şövalyeler de Haçlı ordusuna katılmaya hazır olduğu için, yinelenen çağrılar hiç karşılıksız kalmamıştı. 13. yüzyılın ortasında Hülagü Han'ın ordusu Orta Asya'dan yola çıkmaya hazır olduğunda, Kudüs tekrar ele geçirilmiş ve Latin krallıklarının bütünlüğü sağlanmıştı. Tekrar servet sahibi olmuşlar ve Haçlı ordusu zihniyeti yükselmeye başlamıştı. Fakat Haçlılar'ın umutları o kadar sık kırılmıştı ki, güçlüklerin geçici olarak azalmasını, güç dengesinde kalıcı bir değişiklik olarak görmek gibi bir hataya düşmediler. Güç hala İslam dünyasının elindeydi ve gerek fiziksel gerekse manevi kaynaklarını iyi kullanarak neredeyse bitmek bilmez bir enerjiyle yeni yeni savaşlar açmaktaydılar.Tek bir cephede savaşmanın avantajlarını yaşıyorlardı. Hülagü Han'ın ordusunun Orta Asya'dan yola çıktığı söylentisi ise ikinci cephenin açılacağına işaret ettiği için Haçlılar'ın koşulların değişebileceği umuduna kapılmalarına neden olmuştu. Haçlılar öylesine etkilenmişlerdi ki, bozkırların ortasından

yardımlarına koşan gizemli atlı kavimlerin başında Prester John adında bir Hıristiyan kral bulunduğu öyküsünü atmışlardı ortaya.85 Gerçi Hülagü Han,Prester John değildi ama düşman saydıkları İslam dünyasına karşı bir tehdit unsuru olarak kabul etmekte haklıydılar.Müslümanlar da yaklaşan Moğollar'dan ürkmekte haklıydılar ama ne kadar çok korkmaları gerektiğini daha sonra öğreneceklerdi.

Selahaddin Eyyubi'nin 12. yüzyılda Haçlı ordusuna karşı kazandığı zaferin sonucunda İslam dünyasının merkezi Mısır ve Suriye olmuştu ve onun soyundan gelenler Eyyubi Hanedanlığı olarak ülkeyi yönetmekteydiler. Yasal Abbasi halifeliği halen Bağdat'ta bulunuyordu ve Moğollar'ın yolunun tam üzerindeydi. 1257'de Hülagü Han, Pers İmparatorluğu topraklarına girip kolayca istila etti ve yıl sonunda da Mezopotamya'ya girmeye hazır konuma geldi. Abbasi halifesi Mustasim, dehşete düşmüştü ama ya teslim ya ölüm olarak sunulan Moğol emrine uymayı kendine yediremedi. 1258 Ocağı'nda Hülagü Han, Dicle Nehri'ni geçip halifenin ordusunu silip süpürdü ve Bağdat'ı ele geçirdi. Halife Mustasim boğularak öldürüldü ve bozkırların bu geleneğini Osmanlılar İstanbul'daki saray yaşamında da veliahtların tahta çıkma sırasında olağan bir işlem olarak sürdürdüler.86 Bağdat halkına hayatlarının bağışlanacağına dair önceden söz verilmiş olmasına karşın, büyük bir çoğunluğu katledildi. Moğol geleneklerine ters düşen bu davranış belki de şok dalgalarının yayılıp karşısına çıkacakları önceden korkutma amacını taşıyordu. Suriye'ye varınca ele geçirdiği Halep kenti halkı da katledildi ama ne de olsa kentlerini korumak için çaba göstermişlerdi. Şam ve diğer bazı

Müslüman kentlerin halkı daha akılcı davrandıkları için katliamdan kurtulabildiler. İslam dünyasının gücünün görkemli bir biçimde yıkılışı, Moğollar'ın yardıma geldiği konusundaki Haçlılar'ın inancını biraz daha pekiştirdi ve hatta en ünlü Haçlılar'dan olan Bohemond'un bir süre için orduya katılması için ikna edilmesine yaradı. Moğol ordusu Kutsal Topraklar'a baskı yapınca Haçlılar daha iyi olacağına karar verip sahillerdeki kalelerine çekildiler.Hülagü Han,Büyük Kağan seçimi için bozkırlara geri çağrıldığı

zaman,Selahaddin Eyyubi tarafından yenilgiye uğratılmanın anılarını taşımalarına rağmen, Mısır'daki Eyyubiler ile birlik olmaya karar verdiler ve Mısır ordusunun kendi topraklarına girip Akra yakınlarında kamp kurmasına izin verdiler. Moğollar'ın başında Ketboğa vardı ve karşılıklı bekleşirlerken, Mısır komutanı Baybars, Haçlılar'ı ziyaret ediyordu.

Memlûk asıllı olan Baybars inanılmaz derecede hırslı bir yapıya sahipti ve bir sultanı öldürüp bir başkasını tahta çıkartarak Mısır'da Memlûk gücünü sergilemişti. Ketboğa'nın her zamanki gibi teslim olmalarını istemek için gönderdiği elçilerin öldürülmesinde parmağı olduğu sanılmaktadır. İntikam, Moğollar için 'savaş nedeni' anlamına geldiğinden, bu olayın ardından savaş çıkması kaçınılmazdı. Moğollar; Suriye'deki kamplarından kuzey Filistin'e girdiler ve 3 Eylül 1260'ta Kudüs'ün kuzeyinde Ayn Calut'ta Sultan Kutuz ve Baybars komutasındaki Mısır ordusu ile karşılaştılar. Yalnızca bir tek sabah boyu süren çarpışmalarda Moğollar yenilgiye uğradı, Ketboğa yakalanıp öldürüldü ve hayatta kalanlar bir daha dönmemek üzere dağılıp gittiler.

Moğollar'm yenilgiye uğradığı ilk meydan savaşı olan Ayn Calut o tarihte Hıristiyan, Müslüman ve Moğollar'ın dünyasında şaşkınlık yarattı ve hala tarihçiler tarafından ilgiyle araştırılmaktadır. Sonucu tartışmalara yol açmıştır: Ortadoğu'nun Moğol egemenliğine girmesine engel mi olmuştu yoksa zaten Moğollar stratejik ve lojistik uzantılarının sonuna mı gelmişlerdi? Savaş taktikleri de tarihçileri ikiye bölmüştür: Baybars'ın silah kullanımındaki üstün zekası mı, yoksa Mısır ordusunun kalabalıklığı mı zaferi sağlamıştı? Bozkrırlardan çıkan tüm süvari birliklerinin yaptığı gibi Moğol ordusunun da Suriye'nin ekili topraklarında beslendiği ve Hülagü Han'ın Orta Asya'ya dönerken ordunun büyük bir kısmını götürdüğü iddialarına sağlam dayanakları vardır.87 Buna karşılık Ketboğa'nın komutasında 10-20.000 askerin kaldığı da yeni yapılan tahminlerde ortaya çıkmıştır. Ayrıca Mısır ordusunun sanıldığı kadar kalabalık olmadığı ve çekirdeğini oluşturan Memlûk askerinin toplam 20.000 kişilik bir orduda 10.000 kişiyi geçmediği savunulmaktadır. 88 Kısacası Ayn Calut eşit güçler arasında geçmiş bir savaş olması

nedeniyle çok önemlidir. Aynca yerleşik bir devletin geliriyle desteklenen atlı kabile değerleri gibi ilkel dürtülerle savaşan yine bir atlı kavim ordusunu yenmesini göstermektedir.

'Moğollar'ın kendileri gibi insanlar tarafından yenilgiye uğratılıp yok edilmeleri çok önemlidir,' diyerek her iki ordudaki Türkler'in sayısının kabarık olduğuna işaret etmişti tarihçi Ebu Şema. Gerçekten de savaş geleneksel bozkır çarpışmaları biçiminde yapılmıştı. Mısırlılar Moğollarla karşılaşmak üzere ilerlemiş ve çarpışma anında geri çekilir gibi yapıp düşmanlarını karşı saldırıya uygun olan araziye çekmişlerdi. Belki de savaşın dönüm noktası Sultan Kutuz'un 'Haydin Müslümanlar' diyerek kendini kargaşanın ortasına atması olmuştu. Böylelikle bize Memlükler'in, ortak inancı bulunmayan bir düşman ordusuna karşı savaşmayı haklı gören bir dinin askeri uşakları olduğunu bir kez daha anımsatmıştır.89 Baybars'ın ordusunun savaş deneyiminin fazla olmasının yanı sıra hala düşmanlarının gözünü korkutabilen Haçlı ordusunu yenmesinde, Memlûk savaş okullarının bitip tükenmeyen talimleri ve disiplininin de önemi çoktur. Baybars'ın askerlerini çağdaş anlamda ordu olarak nitelemek doğru olmayabilir ama taktikleri, daha sonra Osmanlılar'ın barutlu silahları karşısında olduğu gibi tarihi hatalar arasına karışıp henüz fosilleşmemişti ve Moğollar'ın meydan okumasına karşılık vermeye yetiyordu. Eşit koşullar altında çarpışırken yalnızca şöhretine ve heyecanına dayanan bir orduya oranla, talim yapmanın başarıya daha kolay ulaşan bir yol olduğunu gösteriyordu.

Ayn Calut Savaşı'ndan sonra ne Moğollar'ın ne de başka atlı kavimlerin, uygar dünyayı şaşırtacak herhangi bir sürprizi kalmıştı. Ne var ki bu yargının 1381-1405 yılları arasında fetihler yapan ve neredeyse Cengiz Han'ın ele geçirdikleri kadar geniş topraklar kazanan ve belki de ondan daha fazla terör estiren Timurleng'e haksızlık ettiği söylenebilir. Ne var ki, Cengiz Han'ın yönetim yeteneğine sahip değildi ve estirdiği terör dalgaları arasında, yaratabileceklerini oturtacağı tüm temelleri yakıp yıkmıştı.90

Savaşçı ruhuna sahip olan Timurleng'in esas adı Temur idi ve genç yaşta aldığı bir yara sonucu topalladığı için Timurleng ya da Aksak Timur olarak tanınmıştı. Askerlerinin gaddarlık konusunda acımasız davranmalarını isterdi ve kafataslarından oluşan kule ve piramitlerin anıları Cengiz Han'dan çok Timurleng'in savaşlarından kalmıştır.91 Savaşma içgüdüsü öylesine fazlaydı ki, taraftarlarına zaferin meyvelerinden yararlanma fırsatını asla tanımaz ve sürekli olarak fethedilecek yeni yerler arardı. Çin'de yeniden canlandırılmış Ming Hanedanlığının üzerine yürüyüp Kubilay Han'ın fetihlerine rakip olmak isterken ölüp gitmesi bozkırlara sınırı olan tüm uygar ülkeler için rahat bir soluk alma olanağı vermişti. Bozkır sınırının dışına taşmış olan tüm Moğol güçlerinin etkileri zamanla yok edildi, ancak Hindistan'da kendilerine bir gelecek yaratma imkanına kavuştular. Bu arada öylesine İslamlaştırılmışlardı ki,Cengiz Han ve Timurleng'in soyundan geldiklerine inanmak olanaksızdı.Öyleyse Moğollar'ın bıraktığı miras neydi? Bir tarihçiye göre Türk kökenli kavimlerin Çin, Hindistan ve Ortadoğu'ya yayılıp, her üç bölgenin askeri tarihlerini oluşturmasıydı. O dönemde pek de önemli bir topluluk olmayan Osmanlılar'ı Cengiz Han batıya doğru itmekle Ortadoğu'daki yerleşik düzeni sarsacak olayların başlamasına yol açmıştı.1453 yılında İstanbul'un fethinden 230 yıl sonra Viyana'nın kuşatılmasına kadar geçen süre içinde Osmanlılar, tüm Avrupa için İslami bir tehdit unsuru oldular.

Avrupa dünyası ile yakın ilişkileri sonunda Osmanlılar aslında birbirine hiç uymayan bozkır Blitzkrieg'leri ile ağır piyadelerle korunaklı kalelerin gerektirdiği yavaş seyreden savaş yöntemlerinin arasında bir yol çizdiler. Yine bir kölelik sistemi olan Yeniçeriliği kurarak kendilerine özgü disiplinli ağır piyade sınıfını geliştirdiler. Ama tıpkı Memlükler gibi bunlar da sonunda fosillere karıştı. Aynı dönemlerde Asya'daki toprakları üzerinde göçerlere özgü yasa tanımazlıkları ile silinmeyecek izler bırakan at binen bir soylu sınıfı yaratıp başlarına adeta dert açmak için ısrar ettiler. 18. yüzyılda bu Anadolu reisleri Osmanlı sultanından neredeyse bağımsız hareket etmeye başladılar.92 Her şeye karşın, Osmanlılar'ın bozkır miraslarıyla, kentleşmiş ve tarımla uğraşan Avrupa'dan

öğrendiklerinin bir ara noktasını bulmaya çalışmaları, atlı kavimlerin savaş konusuna getirdiklerinin gerçek önemini bizlere göstermektedir. Otlak bölgeleri fethetmedeki başarısızlıkları ya da bunu başardıkları takdirde bozkır kültüründen vazgeçmeleri konusundaki ekolojik açıklamalar hiç kuşkusuz hatalıdır. Sürülerin sürekli olarak beslenebileceği otlaklar, ya doğal ormanlık arazilerde ya da sulama konusuna ciddi bir şekilde eğilerek elde edilebilir. Bu gayreti göstermek için ise yerleşmiş bir topluluk gereklidir ve bunları doyurmak için de tarıma yönelmek şarttır.Tarım arazileri ile otlaklar bir arada yürütülemediği için at sürülerini beslemekte kararlı olan istilacılar ya eski yerlerine geri dönmek ya da yaşam biçimlerini değiştirmek zorunda kalmışlardı. Gördüğümüz kadarıyla atlı kavimler bu seçeneklerin ikisini de uygulamadılar. Sonuç ne olursa olsun, saldırdıkları ülkelerin bu deneyimden sonra askeri yöntemlerinin değiştiği yadsınmaz bir gerçektir.Kendilerinden önceki savaş arabalılar gibi atlı kavimler de, uzun mesafelerde savaşa gitmek, savaş alanlarında yaya askerlerden en az beş kat daha hızlı manevra yapmak gibi çarpışmaları hızlandıran kavramların ortaya çıkmasına neden oldular.Yabanıl hayvanlara karşı, sürülerini korumakla uğraştıkları için, tarım toplumlarını ancak soylu sınıflarında kalmış olan avcılık ruhunu yitirmemişlerdi.Sürüleri toplamak, birbirinden ayırmak, yiyecek elde etmek için öldürmek gibi işleri olağan kabul ettikleri için, çok kalabalık yaya askerleri bile kendilerini tehlikeye atmadan nasıl sarabileceklerini,köşeye sıkıştıra-bileceklerini ve sonunda öldürebileceklerini çok iyi biliyorlardı. Avladıkları hayvanlara saygı duyan ve aralarında bir bağ olduğuna inanan ilkel avcılar için çok yabancı duygulardı bunlar.Atlı kavimler için ise, yaşam biçimlerini sürdürmelerine yarayan hayvanların dokularından elde edilmiş temel silahları olan bileşik yaylar ile duygusal açıdan rahatsız olmalarını önleyecek kadar uzaktan öldürebilme yetenekleri adeta doğalarının bir parçası haline gelmişti.

Atlı savaşçıların tüm duygularından arınarak sergiledikleri gaddarlıklar yerleşik toplumları dehşetten dehşete sürüklüyordu. Çarpışma sırasında ve sonrasındaki törensellik ve çarpışmaların genellikle ölesiye olmayışı gibi ‘ilkel’ savaş gelenekleri, uygarlığın

gelişmesine kadar varlığını sürdürdüğü halde atlı savaşçılar her iki özelliğe de uyum göstermiyorlardı.Dövüşmeye hevesli bir düşman karşısında geri çekilir gibi yaptıkları zaman amaçlan düşmanı belirli bir yerden uzaklaştırıp düzenini bozmak ve karşı saldırıyla yok etmekti; ilkel savaşçıların göğüs göğüse çarpışmalardan kaçınmasıyla hiçbir ilgisi yoktu bunun. Atlı ordular,düşmanlarını öldürmeye karar erdiği anda vicdan azabı gibi duygular tümüyle yok oluyordu.Davranış biçimlerinde törenselliği andıracak en ufak bir belirti bulunmuyordu. Atlı savaşçılar en hızlı biçimde kazanmak için savaşıyorlardı,kahramanlık göstermeyi amaçlamıyorlardı.Kahramanlık gösterilerinden kaçınmak neredeyse bir göçerlik kuralıydı.Güce erişmediği yıllarda bir ok yarası almış olan Cengiz Han bile aslında ürkek bir insandı ve ismen komuta ettiği çarpışmalarda asla kendini düşmana göstermezdi.93 Tipik yarımay şeklinde ilerleyen orduların içinde liderlerin yerinin belli olmaması göçerlerin şaşırtıcı taktiklerinden biriydi Batıklara göre, çünkü bir Büyük İskender yada bir Aslan Yürekli Richard gözden kaybolmak yerine kendini kesinlikle tam ortaya, en görünür noktaya yerleştirirdi.

Kahramanlık gösterileri Batılı askeri liderlik kavramlarına çok uzun bir süre yapışıp kaldı.94 Atlı kavimler düşmanlarının arasında bulunan kahraman adaylarına, tehlikelere atılmanın gereksiz olduğunu öğretmeyi başaramadılarsa bile, kazanma konusunda hiçbir törene bağlı olmayan hırslarını aktarmayı başardılar. Askeri tarihçi Christopher Duffy'nin belirttiği gibi Avrupa kıtasındaki savaşlar, ırkçı ve totaliter özelliklerini ilk kez doğu Avrupa'da kazandı ve bu noktadan her yöne dağıldı. Duffy bunun nedenini 'Rus karakteri ve kurumlan üzerindeki Moğol etkisinin, köylülerin gaddarlaşmasına, insan onurunun yadsınmasına, kurnazlık, acımasızlık ve vahşet gibi çarpıtılmış değerlere hayranlık duymak' olarak açıklamaktadır.95 Önce Selçuklular'ın Anadolu'yu ele geçirmesi ardından Osmanlılar'ın Balkanlar'a sahip olması,bozkır acımasızlığının , güney yönünden Avrupa'ya girmesine de neden oldu. Yüzyıllar boyu Osmanlı sınırlarında yapılan savaşlar Avrupa'nın gördüğü en şiddetli çarpışmalar oldu; bozkır acımasızlığının, Haçlı ordularının İslam dünyasıyla karşılaşması sonunda da gelmiş olması mümkündür.

Haçlı ordularının savaşları cihadlarla aynı gibi görülürse de, Hıristiyan krallıkları ancak Selahaddin Eyyubi ile karşılaştıktan sonra gerçek bir savaşın nasıl olduğunu gördüler. Selahaddin Eyyubi, bozkırlardan yükselen meydan okumalara karşın İslam dünyasında ortaya çıkan enerji dolu bir yanıttı ve ordusunun çekirdeğini, atlı okçuluğun tüm acımasız taktiklerini uygulayan deneyimli Türk kökenli köle askerler oluşturuyordu. Doğuya yapılan Haçlı seferleri, orada edinilen deneyimleri Avrupa'ya taşıdı ve belki de pagan Slavlar üzerine düzenlenen Haçlı saldırılarında da bunlardan yararlanıldı. Slavlar aynı dönemde öteki yönden gelen bozkır atlılarının saldırılarına da uğramıştı. Bu yeni alışkanlıklar, sonunda İspanya'ya kadar ulaştı ve Reconquista şövalyelerinin İslam dünyası ile süren çarpışmaları, Cengiz Han'ın bile alkışlayacağı bir acımasızlık içinde geçti. Şiddetin doruğa ulaştığı savaş biçimi İspanya'ya yerleşti ve İnkalar ve de özellikle hala çiçek savaşlarının gereksiz törenselliğini sürdüren Aztekler'in,İspanyol istilacılar karşısındaki kötü kaderleri Cengiz Han'ın yöntemleriyle yaratılmış oldu.

Bozkır atlılarının sürekli temas halinde olduğu Çin İmparatorluğu üzerinde Moğol usulü savaşların en uzun süreli etkileri görüldü. John King Fairbank'ın anımsattığı gibi 'Çin Usulü Savaş' ilkel tören ve ayinlerin, çarpışmalardan önce şampiyonların gövde gösterisi yapmaları gibi özelliklerin diğer büyük uygarlıklara oranla çok daha uzun bir süre devam ettiği görülmüştür.96 Bunların yanı sıra Çinliler'in yaşamının merkez noktası olan Konfüçyüs kurallarmdan alınma bir fikir olan 'üstün insan şiddete başvurmadan istediğini elde edebilir' inancı da yaygındı.97

MÖ 1.binler boyunca Çin'i istila etmiş olan Türk kökenli kavimler bu inancı kabul ettiler, ama bozkır savaşçılarının gururu olan at binme ve okçuluk yeteneklerini de yitirmediler.Kubilay'ın istilasından sonra Moğollar'dan kurtulmak için,Ming Hanedanlığı daha önce hiç bilinmeyen mutlakiyet kavramını yerleştirmek zorunda kaldı ve bu hanedanlık döneminde ülke askerleştirilip kalıtsal bir asker sınıfı oluşturuldu. Çin Seddi'nin kuzeyinde yer alan Ming Hanedanlığı döneminde deniz aşırı ülkelere ilk ve son kez saldırı düzenlendi, bozkırları kontrol altına almak için savaşlar başlatıldı, beş önemli

sefere çıkıldı ve Çin Şeddi bugün gördüğümüz şekline getirildi. Geleneksel Çin'i yeniden canlandırmak için ortaya konan askeri çabaların hiç beklenmedik sonuçları oldu: Moğol Yuan Hanedanlığı'nı deviren Ming yönetimi son derece despot bir şekil aldı, Yuan askeri sisteminin bazı özelliklerini uyguladı ve Moğol gücünün yeniden ortaya çıkması tehdidi altında korkudan adeta donakaldı.98

Ming Hanedanlığı bozkırlı barbarlardan korkmakta haklıydı ve 17. yüzyılda onları yıkan yeni tehlike Moğollar'ın kendilerinden değil, uzun süreden beri düşman oldukları Mançular'dan kaynaklandı. Mançurya'dan ayrılmadan önce yerleşik düzene sahip olmuş, Çinlileştirilmiş ve ticarete başlamış olan Mançular aslında atlı kavim sayılmazlardı.Yine ordularının temeli süvarilere dayanıyordu ve Çin yönetim sisteminin kendileri için çalışmasını sağlamak amacıyla askerleri güçlerini Moğol teknikleriyle kullanıyorlardı.Elde edilen bu başarı yalnızca askeri düzeyde değil daha çok politik organizasyon düzeyindeydi. Bunun sırrı, sınır bölgelerinde yaşayan Çinliler'in temas halinde olan göçerlerin, Çinli olmayanların acımasız savaş yetenekleri ile Çinliler'in yönetim yeteneklerini birleştirip güç sahibi olarak bunu kullanmayı bilmelerinde yatıyordu.99

Ne yazık ki Mançular'ın Çin'de ele geçirdiği Ming Hanedanlığı'nın gücü, tümüyle Moğollaştırılmış bir devlet biçimiydi ve bunu hiçbir değişikliğe uğratmadan sürdürmeyi yeğlediler. 18. yüzyılda Ch'ing imparatorları despotlaştılar, aydın sınıfı himaye ettiler, güzel sanatların gelişmesine destek verdiler, ticaret ve bankacılığın yerleşmesi için çabaladılar, Çin köylüsünün tanıdığı en yumuşak mali rejimi yerleştirdiler. Bunca iyi davranışın cezası ise 'merkezleştirilmiş bürokrasinin gereğinden fazla büyümesi'oldu.Peking'e danışılmadan hiçbir karar alınamıyordu ve sistemin kurduğu tuzağa yakalanmış sivil görevliler 'özgür davranmayı engelleyen' bir eğitimin ürünü olmaktaydılar. 100 Devleşen bürokrasi Çinliler'e özgü ilerlemeyi durdurdu. Teknik gelişmelerin ve bilimsel araştırmaların beşiği olan Çin uygarlığı, Mançular'ın yönetimi altında her türlü yenilik ve değişikliği kuşkuyla karşılamaya başladı. Aynı dönemde Japonya'da, belirli bir sosyal düzeni korumak ve yönetici sınıfının etkinliğini

artırabilmek için teknolojik değişmeler yasaklanmıştı. Çin'de ise yabancı bir yönetici sınıfını korumak için teknolojik gelişmeler yasaklanmak yerine baskı altında tutulmaya başlanmıştı. Japonya'da samuraylar geleceklerinin Batı biçimi sanayi ve bilimi kabul etmekte yattığım görmüşlerdi ama Mançular ve yöneticileri ilerlemek için gerekli adımı atmaya yanaşmıyorlardı. Bunun nedenini açıklamak için birçok etkinin kanıtını sayabiliriz. En önemli neden ise kökenleri bozkırlardan yola çıkan istilacılara dayanan Mançular'ın yabancı oluşuydu. Güçlerinin temelini oluşturan askeri sistemi neredeyse kemikleştirdikleri için, yenileştirmeye çekiniyorlardı. 19. yüzyılda Avrupalı istilacıların top ve tüfeklerine karşı kesinlikle boy ölçüşemeyecek durumda olan bileşik yayları ile çıkan Mançu bayraktarlarının görünümü kadar acıklı bir manzaraya askerlik tarihinde bir daha rastlanmamıştır.

Çin'e karşı 19. yüzyılda afyon savaşlarını açan Avrupalılaşın çarpışma güçlerinin, çok eski tarihlerde Mançular'ın atlı kavim olan atlarıyla tanışan kendi ataları tarafından geliştirildiğini uzun bir teleskopla inceleyebiliriz.Yayılmacılık dönemindeki Avrupa ordularının etkinliğinin temelinde, bozkır sınırlarının dışında geliştirilmiş bir ilke yatıyordu:Sümer ve Asurlarca ortaya çıkarılıp Persler, Makedonlar, Romalılar ve Bizanslılar tarafından geliştirilen ve Rönesans devrinde yeniden canlandırılan bürokratik organizasyon. Etkinliğinin başka bir kaynağı ise Yunanlılardan kalma meydan savaşı teknikleriydi. Uzun mesafeli seferler, savaş alanlarında süratle manevra yapabilmek, tekerleğin savaş teknolojisine katılması, atlarla biniciler arasındaki uyum gibi tüm tekniklerin kökeni bozkırda ve sınır çevrelerinde yatıyordu. İslam dünyasında görülen, inancın savaşa, devrim yaratan katkısını özümledikleri için daha sonraki Türkler'i ve Moğollar'ı takdir etmeliyiz. Savaş fikrini aile, ırk, toprak ya da belirli politik biçimlerden uzaklaştırıp, savaşmanın neredeyse özerk bir faaliyet olduğu ve bir savaşçının yaşamının başlı başına bir kültürü bulunduğu düşüncesini yaymışlardı. 1812'deki Moskova seferi sırasında Clausewitz, karşılaştığı Kossak askerlerinin 'askeri olmayan' davranışlarında, bu kültürün biraz sulandırılmış da olsa hala tanımlanabilen özelliklerini

hakaret olarak kabul etmişti. Belki bu davranışlar ‘askerlik dışıydı’ ama Clausewitz stratejilerinden çok daha uzun bir süre dünyanın başına dert oldular. Savaşlarda görülen acımasızlık, şiddet ve koşulsuz zafer kazanma tutkusunun yerleşik toplumlara aktarılmasında Clausewitz, kendi beyin yapısından çok bu davranışlardan yararlanmıştı.

ARA BÖLÜM 3

Ordular

Kossaklar'ın savaş yönteminde alternatif bir askeri gelenek olduğunu Clausewitz fark edememişti, çünkü yalnızca bürokratik bir devletin maaşa bağlı ve disiplinle yetiştirilen ordularım rasyonel olarak kabul etmekteydi. Diğer biçimlerin de toplumlarına hizmet edebileceğini,onları savunabileceğini ve eğer geleneklerine uygun ise güçlerini artırmaya yarayabileceğini görememişti. Talim yapmayan askeri güçlerin, ateşle silah kullanan ordulara karşı duramayacaklarını biliyordu.Ellerindeki silahların gücü arttıkça orduların birbiriyle yenişemeyecek duruma geleceklerini önceden tahmin etmesi de olanaksızdı."Çin Usulü Savaşın" 20.yüzyılda Batı ordularını etkileyeceğini ve kendi öğretileri ile yetişmiş komutanların çok uzun süreli bir utanç duygusuna kapılacaklarını da önceden bilemezdi.

Yine de Clausewitz'in gözlerinin önünde, kendi yetiştiği ve hizmet ettiği olaydan çok farklı ve kendi biçimleri içinde rasyonel olan askeri organizasyonlar vardı. Kossak askerleri bunlardan biriydi; Napoleon'un geri çekilişini hızlandırmak için toprak sahibi Ruslar tarafından kurulmuş olan opolchenie denilen serf milis kuvvetleri de bir başkaydı. Büyük Ordu'nun askerlerinin kaderinin çizilmesinde "çevrede bulunan silahlı kişilerin" oynadığı rolü belirterek opolchenie'nin varlığını istemeyerek de olsa kabul etmişti. (1) Konu Prusya'nın özgürlüğe kavuşturulması olunca Clausevvitz milis gücünün en ateşli savunucusu olmuştu ve 1813 Ocağı'nda yayınlanan Essential Points on the Formation of a Defence Force (Bir Savunma Gücünün Kurulmasındaki Temel Noktalar) adlı yapıtı, muvazzaf askerlerden oluşan Landwehr'in kurulmasına temel oluşturmuştu. Fransızlara karşı kural dışı savaşlar açmaya hevesli genç romantik vatanseverlerin oluşturduğu Jager ve Freischutzen

birlikleri de Landwehr kadar önemliydi. Ayrıca Napoleon savaşları nedeniyle orduya katılmış olan çok çeşitli insanla tanışmış olmalıydı Clausevvitz. Bunların bir kısmı yurtseverlik duygusuna, geri kalanları ise (büyük bir çoğunluğu işsiz ve aç olduğu için), bazen isteyerek bazen de iradeleri dışında kendi devletleri tarafından imparatora ödünç verilen birlikler olarak ordunun içinde bulmuşlardı kendilerini. (2) içlerinde en iyileri kapitülasyon anlaşmaları ile getirtilmiş İsviçre alaylarıydı ve isviçreliler paralı asker olarak Fransız ihtilali öncesi ordularında görev yapmışlardı.Kökleri eski krallıklarının feodal süvarilerine dayanan Polonyalı mızraklı süvari bölükleri de yine en iyilerinin arasındaydı. Gözde alayların bir kısmı ise Napoleon'un bağımsızlıklarına son verdiği Alman prensliklerinin kişisel koruyucularıydı. (Örneğin Hesse Granddükü'nün cankurtaranı olan Yüzbaşı Franz Roeder, Ossian ve Goethe'nin yapıtlarına meraklıydı, Yunan dostu olarak düşleri vardı ve o dönemde askerliğin beyefendilere yakışan bir meslek olduğunu düşünen tipik Alman genciydi. Moskova'dan geri kaçışın en ayrıntılı anılarını bizlere sunmuştur.) (3) Prusya'daki Fransız garnizonunda Türklerle sınır oluşturan Habsburg Askeri Hududu'ndan gelen Hırvat askerleri de bulunuyordu ki, bunlar aslında Osmanlı topraklarından kaçmış olan Sırp mültecilerdi. İmparatorluk Muhafızlarının arasında ise Altın Ordu'nun Türk kökenli askerlerinden oluşup Litvanya Tatarları bölüğü olarak bilinen bir grup vardı. Bir askeri kurumun geçirdiği değişikliklerin en güzel örneği ise Neufchetel taburuydu. Napoleon'un, genelkurmay başkanı Mareşal Berthier'yi prens ve dükalık yöneticisi ilan ettiği İsviçre kantonunda kurulmuştu ve Napoleon'un düşüşünden sonra ayakta kalmayı başarıp Kayzer'in İmparatorluk Muhafız Taburu,adını alarak Prusya'nın hizmetine girmişti. Daha sonra 1919'da askerlerin bir kısmı, sosyal demokrat politikacılarla sağ eğilimli generallerin Berlin'deki "Kızıl Devrimi" bastırdıkları Freikorps'a katılmıştı. Hitler ise Nazi partisinin askeri gücünü Freikorps askerleri tarafından oluşturmuştu.Waffen SS panzer bölükleri askerlerinin soylarını,Berthier'in prensliğinde kurulmuş oyuncak orduya kadar götürmek hiç de hayal değildir. (4)

Kişisel koruyucular, muvazzaf askerler, serf milisler, bozkır savaşçı kabilelerinden geri kalanlar, Büyük Ordu'nun esas gücü olan Fransızlar -ki bunların bir kısmı Devrim'in sivil askerleri olarak orduya katılmış ve karşı durulmaz heyecanları ile Clausewitz'e "politikanın uzantısı olarak savaş" fikrini vermişlerdi- bunca karışık insanı bir düzene sokmak olası mıdır? Bu talim subayının gözünde hepsi birer askerdi belki ama bir kısmı en zor işleri başarabilirdi, bazıları keşif gibi özel görevlerde daha başarılıydı, bir kısmı aldıkları parayı hak etmiyordu ve birkaçı da hem arkadaşları hem de barış içinde yaşayan siviller için tehlike oluşturuyordu. Böyle bir çeşitliliğin içinde, askeri ve toplumsal biçimler arasındaki karşılıklı ilişkileri açıklayabilmek için yeterli malzeme bulmak olasıdır. Bu çeşitliliği hangi kuramlar açıklar?

Askeri sosyologların kabul ettiği kuram, herhangi bir askeri organizasyonun içinde bulunduğu sosyal düzeni yansıttığını öne sürmektedir. Ve toplumun büyük bir bölümü Norman İngilteresi'nde ya da Mançu Çini'nde olduğu gibi yabancı bir askeri hiyerarşi tarafından yönetilse bile bu kuramın gerçekliğini koruyacağını savunurlar. Bu kuramların en ayrıntılısı askeri bir göçmenin oğlu olan Anglo-Leh asıllı Stanislav Andreski'nin çalışmasıdır. Bir toplumun ne denli militarize edildiğini ölçmeye yarayan Askeri Katılım Oram'mn (AKO) evrensel varlığını ileri sürmekle ün kazanmış olan Profesör Andreski'nin çalışmaları ne yazık ki sıradan okurlar için "ulaşılabilir" değildir çünkü fikirleri açıklayabilmek için yeni sözcükler yaratmıştır. (5) Buna karşılık kolay anlaşılır ve sürükleyici bir anlatımı vardır ve bulgularına ahlak açısından yorum getirmez. Ordunun yasalara bağlı olarak yönetildiği AKO oranının düşük olduğu bir toplumda yaşamayı yeğlediğini açıkça belirtirse de, politik dergilere makaleler yazarak askeri diktatörlüğün yok edilebileceği düşlerine kapılmamaktadır. insan doğası konusunda oldukça karamsar, Hobbes'vari görüşlere sahip olduğundan, mücadele etmenin doğal olduğunu ileri sürüp tıpkı Dr. Johnson gibi "iki kişi yarım saat birlikte olunca birinin diğerine üstünlük taslamaması olanaksızdır" fikrini ortaya atmaktadır.

Nüfus artışının yiyecek ve yaşam yeri artışı ile doğru orantılı olmadığını ve doğum oranının sınırlandırılıp, ölümlerin hastalık ve

şiddet gibi nedenlerle hızlandırıldığı takdirde yaşamın tahammül edilebilcek hale geleceğini savunan nüfus kuramının babası sayılan Malthus'u kendine örnek almıştır Andreski. Savaşların ilk çıkış nedeninin bu olduğunu düşünmektedir ama eğer bazı hastalıkların savaştan daha fazla ölüme yol açtığını savunan McNeill'in Plagues and Peoples (Vebalar ve insanlar) yapıtından sonra bu görüşünü açıklasaydı herhalde bu kadar kesin konuşmazdı. (6) İlkel toplumlarda güçlü erkeklerin, zayıfların kadınlarına sahip çıkarak doğum oranlarını sınırladığını öne sürmektedir. Üst sınıf,doğum oranı artınca,fazlalıklarını ya kendi sayılarını şiddet olaylarının sonucunda sınırlı tutmaya çabalayan aşağı sınıflara vermek ya da komşularının topraklarında şiddet olayları yaratarak oranı belirli bir çizgide tutmak zorundaydı. Her iki şekilde de kendi toplumuna hükmeden ya da bir başka toplumu ele geçiren bir askeri sınıf doğmuş oluyordu.AKO ise daha sonra aşağı sınıfın gereksinimlerini ne ölçüde karşılamayı başardığına bağlı olarak hesaplanabilecekti. (7) Komşularını egemenlikleri altına alan toplumlarda tüm sağlıklı erkekler savaşçı olabilirler; daha iyi ekonomik koşullar altında yönetici sınıf, artan nüfusu ticaret, endüstri veya tarım geliriyle besleyebilirse, savaşan askeri güç gitgide küçülüp halkın savunması için yeterli olan sayıya inecektir ve bu gücün gerçekliğini gizlemek için demokrasi adım verdiğimiz kavram ortaya çıkacaktır. Andreski'ye göre toplumsal sistemlerin büyük çoğunluğu bu iki uç AKO arasında yer almaktadır. Bu sistemlerin dayandığı iki faktör vardır: Yöneticilerin gerekli gördüğü ya da yaratabildiği kontrolün derecesi -ki bunu Andreski itaat olarak tanımlıyor; ve askeri gereç ve yeteneklere sahip olanların arasında uyumun derecesi -ki bunu da birliktelik olarak tanımlıyor. **(8)**

Andreski'den birkaç örnek verebiliriz. 19. yüzyılın başlarında Güney Afrika'daki İngiliz yönetiminden ayrılıp, özgür topraklar arayan ve arazilerini Afrika yerlilerine karşı koruyan Trek Boerler (yarı-göçer çiftçiler) yüksek AKO (her erkek silah kullanıyordu) düşük itaat (kurdukları cumhuriyetlerin neredeyse hükümeti yoktu) ve düşük birliktelik (ataerkil aileler bağımlılık simgesi olarak kaldı) gösteren bir topluluk oluşturdular. Buna karşılık Kossaklar'da AKO yüksekti, itaat

düşüktü çünkü liderlerin gücünü kullanmasına olanak verecek araçları yoktu ve birliktelik yüksekti çünkü bozkır yaşamının tehlikeleri grupları bir arada tutuyordu. Ortaçağ Avrupası'nda monarşik yönetimin zayıfladığı uzun dönemlerde şövalyelik toplumlarında düşük AKO, düşük itaat ve düşük birliktelik görünürdü. Buna karşılık AKO, itaat ve birlikteliğin yüksek olduğu her iki dünya savaşı sırasında militarize edilmiş sanayileşmiş toplumlarda görülmüştü.

Andreski'nin kısacık kitabı cesareti ve sürükleyici-liğiyle okurun soluğunu kesiyor. Karmaşık ama mantıklı adımlarla okurlara yalnızca altı çeşit askeri organizasyon olabileceğini kabul ettiriyor ve dünya tarihine fırtına gibi dalıp en ilkel kabilelerden en gelişmiş demokrasilere kadar bilinen tüm toplumlara şöyle bir değinip geçiyor. Ancak soluklanmak için durunca, kuşkular ortaya çıkıyor. Genel olarak bakılınca Andreski'nin kuramının ana hatları çok mekanik gibi görünüyor. Marx'ı hor gördüğü halde salt ekonomik faktörler hiç kuşkusuz, tabakaların yüksekliği arasında değişikliklerin ortaya çıkmasına yol açar, ama uzun vadeli eğilimler ancak askeri gücün yerinin değişmesiyle elde edilir yaptığı analizler tartışmaya son derece açıktır. (9) Ayrıca Andreski'nin kesin bir biçimde hor gördüğü toplumlar hakkında okurların biraz bilgisi varsa, birbirlerine tam olarak uymadığını fark edeceklerdir. Örneğin Boerler'de birlikteliğin olmadığı söyleniyordu; inatçı, kavgacı insanlar oldukları öne sürülüyordu, ama onlarla savaşmış olan herkes, yasalarındaki boşlukların Hollanda Kilisesi tarafından doldurulmuş olduğunu doğrulayacaktı. Aralarındaki birliktelik politik değil dinseldir. Kossaklar'da itaatsizliğin de sınırları vardı: Yaşlıların ya da silah arkadaşlarının kararıyla ihraç edilmek kişiyi tehlikeli bir yalnızlığın ortasına atıyordu.(10) Diğer sosyologların "değer sistemleri" diye tanımladıkları konuya Andreski pek önem vermiyor. "Büyüye yönelik dinsel inançlar toplumsal eşitsizliğin ilk temellerini atmıştır" diyor ve konuyu kapatıyor.(11) Bazı ilkel toplumların törensel çatışmalarla şiddeti kontrol altına alarak azalttığını görmezlikten geliyor; İslamiyet gibi tek tanrılı dinlerin gereksinimlerini karşılamak için bir köle sınıfı yaratıldığını göz ardı ediyor; Çin uygarlığının, "üstün insan, amacına

şiddet kullanmadan ulaşmalıdır" inancına, bazı sapmalar olsa bile, genelde kahramanca bağlı kaldığından söz etmiyor.

Başka bir yöntemi kullanmak daha kazançlı gibi görünüyor: Askeri organizasyonların alacağı biçim sayısının sınırlı olduğunu, belirli bir biçim ile ait olduğu sosyal ve politik düzen arasında sıkı bir ilişki bulunduğunu ama bu ilişkiyi belirleyen noktaların son derece karmaşık olduğunu kabul etmek gerekir. Örneğin geleneklerin rolü oldukça önemlidir. Andreski "tüm erkeklerin silah altında bulunduğu eşitlikçi toplumlar, evrensel askerlik kavramını işe yaramaz bir şekle dönüştürecek daha etkin yöntemlere karşı koyabilir" diyerek itirafta bulunuyor. (12) Örnek olarak samuraylar ve Memlükler gibi askeri azınlıkları ele alırsak, çok eski tarihlere dayanan silah kullanma yeteneklerini yüzlerce yıl gereksiz yere sürdürdüklerini görürüz. Sosyologların yanlış bir biçimde "seçkin" olarak tanımladığı bu azınlıklar ki yalnızca kendileri tarafından seçilmektedirler bazen de bitmek bilmez bir yenilik peşinde koşma hırsına kapılırlar. Victoria devri Kraliyet Donanması'nın subayları buharlı, zırhlı gemileri bir kez kabul ettikten sonra savaş gemisi yapımı İngiltere bütçesinin en çok tartışılan konusu haline gelene dek, yeni modelleri sık sık demode olarak nitelemeye başlamışlardı. (13)Donanmanın üzerinde çok fazla durmaları İngiltere'nin coğrafyasal konumu ile ilintilidir: Zengin bir ara ülkesi olarak hem kendini istilacılara karşı savunmak, hem de deniz ticareti imparatorluğunun merkezi olarak denizaşırı bölgelerde sahip olduğu yerleri ve ticaret mallarını korumak zorundaydı.

Coğrafyanın da askeri organizasyon biçimleri üzerinde etkili olduğunu Andreski ara sıra kabul etmektedir: Mısır'ın kendine özgü ulaşılmazlığı nedeniyle taş devrinden metale geçişinin çok uzun sürdüğünü ve uygarlık yaşamının ancak son dönemlerinde düzenli bir ordu beslemek yükünün altına girdiğini kabul etmiştir. Buna karşılık Avrupa'nın bozkırlardan ve daha sonraları Vikingler'in denizden saldırısına açık olduğunu ve bu nedenle şövalye sınıfının büyük güç kazandığını; bozkırların değişmeyen doğal ortamının göçerleri, özellikle insan taşıyacak atları yetiştirdikten sonra saldırgan bir hale getirdiğini fark edememiştir. Daracık sahil şeritlerine sıkışan îskandinavlar'ın toprak açlığı diye tanımladıkları

saldırıları; ve Adriyatik Denizi'nden başka korunaklı doğal liman bulunmadığı için Venedik'in bu bölgeyi egemenliği altına alması ve bir süre sonra Girit ve Kırım gibi uzak noktalara kadar ticaret sahasını genişletmesi yine coğrafya koşullarının etkisidir. (14) Her şeyden çok Andreski, savaşçı yaşam biçiminin erkeklerin hayal gücüne çok çekici geldiğini göz önünde bulundurmuyor. Bu hatayı askeri olaylarla ilgilenip üniversite çevresinde hiç ayrılmayan tüm akademisyenler de yapmaktadır. Askerleri tanıyan herkes, içinde bulundukları organizasyonun bağlı oldukları toplumun kine benzeyen ama yine de farklılıklar gösteren kendine özgü bir kültürü olduğunu bilir. Örneğin ceza ve ödül sistemleri tümüyle farklıdır. Cezalar daha ağırdır, ödüller ise parasal olmayıp çoğunlukla simgesel ve duygusaldır ama bu sisteme dahil olanlara yeterli gelmektedir İngiliz ordusuyla yaşamım boyunca tanıştıktan sonra bazı erkeklerin yalnızca askerlik yapmak için doğmuş olduklarını söylemek dürtüsüne kapılıyorum. Kadınlar içinse aynı söz sahne sanatlarıyla ilgili olarak söylenebilir: Bazıları ancak bir prima donna, bir divan bir fotoğrafçının ya da modacının taptığı kişi olarak doyuma ulaşabilir ve bu doyum sonucunda hem erkeklerin hem de kadınların hayranlığını kazanan ideal kadını gözler önüne serer.Çok beğeni kazansalar bile aktörler için böyle bir aşırı hayranlık duyulmaz çünkü sahnedeki kahramanlar ancak tehlikeleri göze alıyormuş gibi davranırlar. Savaşçı kahraman ise gerçek tehlikeleri göze aldığı için hem kadınlar hem de erkekler tarafından beğenilir. Asker yaratılışlı bir erkek ise dış dünya onu beğense de beğenmese de tehlikeye atılmaya hazırdır. Eğer kazanabilirse diğer askerlerin hayranlığı onu tatmin eder. Askerlerin büyük çoğunluğu daha yumuşak olan dış dünyaya karşı ortak hoşgörüyü,kampın getirdiği sınırlı yaşamdan dostluk aracılığıyla uzaklaşmayı, açık, geçici ordugahın yarattığı rahatsızlığı, dayanıklılık konusunda yarışmayı, kendilerini bekleyen kadınlar arasında yaşayacakları (savaş arası) le repos du guerrier zamanını paylaşmakla mutlu olurlar.

Savaşa gitmenin verdiği sarhoşluk, ilkel savaşçıların geleneklerini anlatmaya yardımcı olur. Savaşlarda kazanılan başarılar bazı ilkel toplulukların niçin savaşçı olduklarını açıklıyor. Savaşın ödülü olan

toprak kazanma, yabancılara boyun eğdirme, ganimetler elde etme veya en azından ticaret hakkını alma, yerleşik düzen biçimini reddetmek için geçerli nedenler oluyor. Yine de savaşçı yaşam biçiminin dürtülerini abartmamak gerekir. Gördüğümüz gibi bazı ilkel toplumlar şiddet eğilimlerini kontrol altında tutmak için gayret göstermişler, öncekilerin çekingen adımlarım izlemişlerdi; eğer daha önceki atlı savaşçılar uygarlığın dayanıklılık sınırlarını denemiş olmasalardı, Timurleng yaptıklarının çoğunu gerçekleştiremezdi. Hayranlık uyandıracak bir şöhrete sahip olmanın çekiciliğine rağmen, savaşçılar tüm toplumlarda azınlık olarak kalmışlardır ve kendilerini, parlamenter kurumlan başkalarına öğreten kişiler olarak görmeyi yeğleyen, kavgacı Anglo-Saksonlar bile bu noktayı göz ardı etmişlerdi. İlkellik devrini aşan toplulukların içinde ise savaşçılar kesinlikle azınlıkta kalmışlardı. Aldous Huxley bir aydının seksten daha ilginç şeyler öğrenmiş bir insan olduğunu söylemişti. Buna dayanarak uygar bir. insanın dövüşmekten daha fazla tatmin edici şeyler bulmuş biri olduğunu söyleyebiliriz, ilkel yaşam devri aşılınca, savaşmak yerine toprağı işlemek, bir şeyler imal etmek ve satmak, inşaat yapmak, öğretmek, düşünmek, dünyanın geri kalanıyla temas kurmak gibi işleri yeğleyenlerin sayısı toplumların ekonomik kaynaklarının izin verdiği süratle artmıştır. Bu nedenle şanssız olanların başkalarının emrinde çalıştığını ve bazı ayrıcalıkları olanların, Andreski'nin ısrarla üstünde durduğu gibi bulundukları mevkii kendilerinin ya da sadık hizmetkarlarının kullandığı silahların gücüne dayadıklarını düşünmemek gerekir. İlkellik sonrası insanları, şiddetten uzak bir yaşam biçimine belirgin bir değer vermeye başlamışlardı ve sanatçıların, düşünürlerin ve hepsinden çok dinle uğraşan kadın ve erkeklerin varlığı bunu kanıtlamaktadır. Bu nedenle manastırları ve kiliseleri yakıp yıkan Vikingler'in gaddarlıkları Hıristiyan dünyasında nefret uyandırmıştı; ünlü Arap düşünürü İbni Haldun'u saygıyla karşılayan Timurleng bile onların kanla boyanmış seviyesine inmemişti. (15) Andreski'nin analizlerini yumuşatmak için, savaşın ne olduğunu bile bilmeyen toplumlarla, gelenek ve törenleriyle savaşı ılımlı bir biçime sokmaya çalışanların varlığını da kabul ederek, ilkel dünyada savaşların önemli olduğunu kabul edip, ilkellik dönemi sonrasına geçelim. Askerlik tarihini gözden

geçirdiğimiz zaman, askeri organizasyonların altı ana biçim aldıklarını görürüz: Savaşçı, paralı, köle muvazzaf, zorunlu askerler ve milisler. Andreski'nin de altı biçimin varlığına inanması ve hepsine kendince yepyeni kelimeler uydurmuş olması tümüyle rastlantısaldır çünkü her iki sınıflandırmanın ancak pek azı birbiriyle çakışmaktadır. Savaşçı sınıfını tanımlamaya gerek yoktur ama ben bu kategoriye samurayları ve Batı'nın şövalyeleri gibi savaşçı kabilelerin soylarından gelmiş gibi kabul edilenleri de katıyorum; ayrıca Müslümanlar ve Sihler gibi savaşçı dinlere mensup olanları ve Zulular ya da Aşantiler gibi kendi kendilerine savaşçı yönetim biçimlerini seçmiş olanları da ekliyorum. Paralı askerler, ya doğrudan doğruya para karşılığında, ya da Fransız Yabancılar Lejyonu ve Roma ordusunda olduğu gibi vatandaşlığa kabul edilmek, toprak sahibi olmak ve bazı ayrıcalıklar kazanmak karşılığında yönetimlerin emrinde askerlik hizmeti veren kişilerden oluşmaktadır. Muvazzaf askerler, vatandaşlık ve benzeri haklardan yararlanan para karşılığı askerlik yapanlardır; genelinde geçinmek için bu yolu seçerler ve zengin ülkelerde muvazzaf askerlik bir meslek şeklini alır. Köle asker sınıfını daha önce incelemiş bulunmaktayız. Milis gücü sağlıklı erkeklerin silah altına alınmasıyla oluşur ve bu görevi yapmamak genellikle vatandaşlık hakkının yitirilmesine yol açar. Zorunlu askerlik erkeklerin belirli bir yaşta belirli bir süre için silah altına alınmasıdır.Savaşçı toplumların nasıl ortaya çıktığını ve savaşçı olmayan toplumların üzerinde güçlerini kanıtladıklarını daha fazla incelemeye gerek yok.Bu savaşçılar ya savaş arabası gibi pahalı silahları tekellerinde bulunduruyorlardı ya da başarılması zor bir silah kullanma tekniğini mükemmelleştiriyorlardı. Atlı savaşçıların çok uzun bir süre terör estirmelerinin nedeni de budur. Savaşçı devletler son derece tutucu olduklarından, eğer bir toplum ilerlemek istiyorsa karmaşık geçiş dönemini aşmak zorundadır. Samuraylar, Mançular ve Memlükler kontrol altında tuttukları sistemin tümüyle yıkılacağından korktukları için hiçbir değişiklik getirmeyi istememişlerdir. Ama gördüğümüz gibi, eski askeri biçimler değişikliğe sürekli olarak karşı koyamazlar ve bu değişiklik gerçekleştiği zaman, yöneticiler -ki eski savaşçı sınıfının aydınlanmış mirasçıları olmaları olasıdır- iki büyük problem bekler. Problemlerden

biri yeni askeri sistemi parasal olarak nasıl besleyecekleri, İkincisi ise bu sistemin sadakatini nasıl sağlayacaklarıdır. İki sorun da birbiriyle ilişkilidir.Ordunun gücü, merkezi olmaktan uzaklaşmaya başladığı zaman askerleri ödüllendirmenin başka bir yolunu bulmak zorunludur.Cengiz Han tüm ganimetlerin toplanıp eşit olarak paylaştırılması konusunda son derece titiz davranmıştı. (16) Yine de imparatorluğunun sınırları genişleyince güvendiği kişilere yerel güç sahibi olma iznini vermek zorunda kalmıştı ve ölümünden sonra bu kişiler, yönetmek kadar vergi toplamak hakkını da elde ettiler.Cengiz Han'ın vergi toplayıcıları tüm geliri merkez hâzineye getirdikleri için Moğol ordusunun kendi döneminde gücünden bir şey yitirmemesi doğaldı. Torunlarının döneminde ise bir çeşit derebeylik sistemi ortaya çıkmaya başladı ve Moğol gücü çöküşe geçti.

Feodalizm ya da derebeylik, savaşçı toplumların başka biçimlere geçerken aştıkları bir dönemdir ve iki ana biçimi vardır. Birincisi Batı'da görülen, gerektiği zaman devletin ordusuna asker gönderme koşuluyla yüksek rütbeli kişilere toprak dağıtılmasıdır ve sahip olunan toprak,derebeyinin mirasçılarına aynı koşullarla devredilebilir. Avrupa'nın dışında daha yaygın olan ikinci biçim ise kalıtsal olmayan fief (dirlik) sistemidir ve ülke yöneticisi dağıttığı toprakları istediği anda geri alabilir. Selçuklular, Eyyubiler ve Osmanlılar'ın kullandığı bu sisteme İslam dünyasında ıkta sistemi adı verilmiştir. Her iki sistemin de bazı sakıncaları vardır. Kalıtsal olmadığı için ıkta sistemi, her şey yolunda giderken, hak sahibinin kendini zengin etmeye çabalamasına ve bunu başarmak için vergi ödeyenleri istismar edip askeri zorunluluklarını üstünkörü geçiştirmesine yol açıyordu. (17) Batı'daki derebeyler ise toprakları oğullarına kalacağı için dirliklerinin askeri önemini artırmaya çabalıyorlardı, ilerde yönetici statüsü kazanabilmek için başkalarına topraklarından dağıtıyorlar, şatolar inşa ediyorlar, haklar ve görevler konusunda yöneticilerle tartışmaları kazanıp durumlarını güçlendirmeye çabalıyorlardı. 9. yüzyılda Karolenj Hanedanlığının dağılmasından, 16. yüzyılda barutun ortaya çıkışma dek geçen süre içinde batı Avrupa tarihi bu çekişmelere sahne olmuştu.

Biçimi nasıl olursa olsun, savaşçı toplum şeklinden uzaklaşınca sapılan çıkmaz bir sokak oluyordu derebeylik sistemi. Muvazzaf askerlik sistemi daha etkindi ve Sümerler gibi çok erken bir zamanda şaşırtıcı bir şekilde ortaya çıkmış ve Asurlular tarafından, daha fazla gelişmeye gerek göstermeyen şekle getirilmişti. Asur ordusunda, o dönemde var olan tüm askeri biçimleri, piyadeleri, savaş arabası sürücülerini, atlı okçuları, mühendisleri ve arabacıları bir arada görmek olasıydı.

Ordunun çekirdeğini oluşturan kraliyet koruyucuları belki de muvazzaf askerliğin temellerini atmışlardı. Sümer ordusunun önceleri kraliyet muhafızlarından oluştuğu ve gerek duyuldukça diğer birliklerin bunlara katıldığı var sayılmaktadır. “Muhafız Alayları” tüm devletlerde var olmuştur ve gerek simgesel olarak gerekse hükümeti temsil ederek günümüze kadar gelmiştir.

Muhafız alayları diğer muvazzaf asker birimlerinden farklı, bazen de tümüyle zıt bir gelişme göstermiştir. Sürekli sabit ikametgahlar kurmuş olan yöneticilerin muhafızları da yerleşik yaşam biçimine alışıp savaşma yeteneklerini yitirmişler ve hatta kralların tahta iniş çıkışlarını kontrol eder olmuşlardı. Bunun sonucu olarak yöneticiler yerli halkla ilişki kurmalarını önlemek için kendi dillerini bilmeyen diğer savaşçı toplumlardan asker alarak muhafız olarak kullanmışlardır. Örnek olarak Bizans imparatorlarının Varang muhafızlarını gösterebiliriz. “Rusların” ticaret yollarını izleyerek nehirleri aşıp Konstantinopolis’e gelmiş olan İsveç ve Norveç asıllılardan oluşan Varanglar’ı 1066’dan sonra genellikle Anglosakson göçmenler oluşturmuştur. Kendilerine ait bir dil geliştirmişler ve bunun izlerini St. Mark Aslanı’nın üzerinde eski Germen alfabesiyle yazılmış İskandinav şiirleri olarak bırakmışlardır. 1688’de Francesco Morosini, Pire’yi Türkler’den alınca St. Mark Aslanı ganimet olarak götürülmüş ve şimdi Venedik’te Arsenal’in önünde durmaktadır. (18) Diğer ünlü yabancı muhafızlar arasında Fransız Krallarının İskoç Okçularını,II. Frederich Hohenstaufen’in Arap muhafızlarını, (General Franco’nun 1936-39 yılları arasında İspanya İç Savaşı sırasında, Faslı muvazzaf askerler arasından seçtiği Mağribi muhafızları çarpışmaları kazanmak için ellerinden

geleni yapmışlardı) ve Papalık dahil birçok Avrupa ülkesinde görev yapan İsviçre muhafızlarını sayabiliriz. Çağdaş,Special Air Service (SAS) Alayı'nın pek fazla açıklanmayan bir görevi, İngiliz hükümetinin, işbaşında kalmasını arzu ettiği bazı yöneticilere muhafız sağlamaktır. (19)

Gerek yabancılar gerekse halkın içinden seçilen ve başkentlerde durgun yerleşik yaşam biçimine geçen muhafızlar, belirli zamanlarda adeta fosilleşirler:Bunun en gülünç örnekleri İngiliz gönüllü süvarilerinden oluşan Yeoman muhafızları,Papalığın İsviçre muhafızları ve 19.yüzyıla kadar savaş baltaları taşımış olan Bavyera Trabantları'dır. Bazı krallar soylarının tarihini abartmak için arkaik muhafız alayları kurmuşlardır. Hohenzollern Hanedanlığı'nın kurduğu Schlossgardekompagnie, son Kayzer'in yanına sanki Büyük Frederich'in sarayına çıkıyormuş gibi giyinerek girebiliyordu. Yöneticilerine sadakatlerini, düşmanla çarpışan "muhafızlar" olarak göstermeyi yeğliyorlardı. Bu nedenle bazı muhafız alayları savaşan birimler olarak varlıklarını sürdürürken, birçokları da aynı biçim üzerine kuruluyordu: Prusya'nın Preobajensky ve Rusya'nın Semenovsky gibi seçkin piyade alayları tıpkı İngilizler'in muhafız alayı gibi bu geleneğe bağlıydı.

Tek sorun bu güçleri oluşturan askerlerin maaşlarının nasıl ödeneceği idi ve aynı sorun ordunun diğer muvazzaf askerlerinin konusunda daha da kötüye gidiyordu. Vergi toplama gücü yüksek olan zengin ülkeler uzun bir süre bu sorunun üstesinden gelebiliyorlardı; asker besleme konusunda fazla hırslı oldukları zaman halkı vergiyle ezdiklerine de rastlanıyordu tabii. Uzun süreli bir savaşın sonunda asker gücünü azaltmak ise 1923'te İrlanda Cumhuriyeti'nde yaşandığı gibi, isyanlara neden oluyordu. Nüfusu az olan zengin devletler düzenli bir ordu beslemek yerine gerektiği zaman askeri hizmeti satın alma yolunu seçmişler ve böylece paralı askerlik kurumunun yaratılmasına neden olmuşlardı. Tarih içinde birçok devletin her iki tarafı da tatmin eden uzun süreli kontratlarla paralı askerlerle kendi ordularının gücüne katkıda bulunduğu görülmüştür. Bir zamanlar Fransa ile İsviçre ve günümüzde İngiltere ile Nepalli Gurkhalar arasındaki anlaşmalar bunun örnekleridir.

Ayrıca paralı askerlerin kontrattan sona erince geri döndükleri düzenli çalışan bir pazardan asker bulmak da olasıdır.MÖ 4.yüzyılda Peloponnes'deki Tainaron Burnu'ndaki paralı asker pazarı, önceki yüzyılın site-devletleri arasındaki savaşların sona ermesiyle ortada kalan topraksız askerlerden oluşmuştu ve bu pazar, Pers savaşları boyunca ve daha sonra Elenleştirilmiş Doğu'da profesyonel askerlere gerek duyulduğu sürece düzenli çalışmıştı. (20) Büyük İskender 329 yılında böyle bir pazardan 50.000 Yunanlı paralı askeri orduya almıştı.

Paralı asker kullanmanın tehlikesi, daha kontratları sona ermeden onları beslemek için ayrılmış olan paranın suyunu çekmesi ya da savaşın beklenenden daha uzun sürmesiydi. Eğer bir devlet yalnızca kiralık askerlerle ordu kurmaya kalkışacak kadar cimri, rahatına düşkün ya da kaygısız ise, bir süre sonra bu askerler ülkenin içindeki tek gücün kendilerinde olduğunu anlayacaklardır.15.yüzyılda birçok İtalyan şehir devletinde durum böyleydi; halk askerlik görevini yapmak istemeyecek kadar ticarete kapılmış ve aynı zamanda düzenli bir ordu beslemeyecek kadar da cimrileşmişti. Bu koşullar altında paralı askerlerin tehditleri düşmanlarına değil işverenlerine yöneliyordu: Kentin iç işlerindeki tartışmalarda taraf tutuyorlar, olağanüstü paralar isteyerek şantaj yapıyor ya da greve gidiyorlar, hatta düşmanla işbirliği yapanlar bile oluyordu. (21)

Bazı kent devletleri paralı askerlere güvenmenin tehlikelerini sezmiş gibi, savunma sistemleri için daha farklı bir yöntem geliştirmişlerdi: Vatandaşlık hakkını elde edebilmek için mal mülk sahibi olan tüm erkekler silah satın alacak, askerlik taliminden geçecek ve tehlike zamanında görev başında bulunacaktı. Milis sisteminin başlangıcı böyleydi. Tarihin çok uzun dönemlerinde örneğin Çin ve Rus imparatorlukları gibi yerleşik düzene dayalı ülkeler, köylüler arasından asker toplayarak daha farklı bir milis gücü oluşturmuşlardı. Anglo-Sakson İngilteresi'nin fyrd sistemi ve kıta Avrupası'nda daha sonra jus sequellae ya da Heerfolge olarak bilinen benzer sistemler de aynı ilkelere dayanıyordu. Barbar istilacılar tarafından Almanya'dan getirilmiş olan bu sistem, Roma

dönemini izleyen krallıklar tarafından kullanıldı ve 9. ve 10. yüzyıllardaki askeri krizlere kadar geçerliliğini korudu. At yetiştiren soylulardan orduya asker gönderme şekline dönülünce önemini yitirdi. Yine de Tiroller ve İsviçre gibi uzak ve zayıf hanedanlıklarda daha uzun süre varlığını sürdürdü; İsviçre'de bugün bile aynı sistem yürürlüktedir.

Her şeye karşın milis gücü kavramını barbar dünya ile değil klasik dünya ile birleştirmeyi yeğleriz. Sitelar arası anlaşmazlıklarda birbiriyle savaşan mızraklı ve kalkanlı çiftçi-askerlerden oluşan ordular, örneğin MÖ 6. ve 5. yüzyıldaki Pers savaşları gibi ortak bir düşmana karşı güçlerini birleştiriyorlardı. Cumhuriyet öncesi dönemde Roma'nın savaş taktiklerini Yunanlılar'dan aldığı kesin olarak bilinmektedir. (22) Bundan sonra Yunanistan ile Roma, politik ve kültürel alanlarda farklılık göstereceklerdir. İmparatorluk yolunda ilerleyen Roma'nın çiftçi-askerleri yerlerini maaşlı profesyonellere bırakacaklardır. Yunanlılar ise "uyuşmazlık yeteneklerinden" dolayı bağımsız kent milis güçlerini, sonunda yarı-barbar Makedonyalılar silip süpürünceye dek sürdüreceklerdir. Yine de diğer bazı konularda olduğu gibi milis kavramı devam edecek ve Rönesans Avrupası'nda klasik öğretiler yeniden gündeme gelince önem kazanacaktır. Politik düşüncelerinin temeli egemenliğin ordulardan alındığı yönünde olan Machiavelli, bu konuda yalnızca kitaplar yazmakla kalmayıp Floransa milis yasasını (Ordinanza 1505) kaleme alarak kentini paralı askerler derdinden kurtarmaya çabalamıştır. (23)

Milis sisteminde askerlik açısından bir hata vardı. Askerlik görevi yalnızca mülk sahibi olanlara düştüğü için, bir devletin tüm sağlıklı erkek nüfusunun ancak bir kısmı asker olabiliyordu. Yunanlılar iki nedenden dolayı bu sınırlamayı kabul etmişlerdi: Orduyu beslemek için gerekli olan para problemi çözülmüş oluyordu, çünkü askerler bir bakıma kendi paralarını kendileri ödüyorlardı; mülk sahibi olmak aralarındaki politik görüş ayrılıklarını kaldırıp, silah kullanma hakkına sahip olmayan topraksız kişilerle köleler karşısında birlik olarak ordunun tümüyle güvenilir olmasını sağlıyordu. Bir tehlikeyle karşılaşıldığı zaman ise böylesine seçici davranmanın sakıncaları ortaya çıkıyordu: Seçkinlik ilkelerini en uç noktalara kadar taşımış

olan Spartalılar MÖ 4. yüzyıldaki Thebes Savaşı'nda bu gerçeği yaşamışlardı.

Zorunlu askerlik sisteminde ise yürüyebilen ve silah kullanabilen tüm erkekler servetlerine ya da politik görüşlerine bakılmaksızın orduya dahil edilirler. Bu nedenle bu sistem, silah altındakilerin yönetimi ele geçirebileceği korkusu taşıyan rejimlere ve ordu besleyecek parayı zor sağlayabilenlere hiçbir zaman önerilmemiştir. Zorunlu askerlik bazı haklar tanıyabilen ya da en azından bunu vaat edebilen zengin ülkelere göre bir sistemdir. Bu koşulları tümüyle yerine getirebilen ilk devlet Fransa Birinci Cumhuriyeti olmuştu. Diğerleri, örneğin Büyük Frederich zamanında Prusya zorunlu askerliğe benzer bir sistem kurmuştu ama erkekleri silah altına alabilmek için ordunun muvazzaf askerlerinden yararlanmak zorunda kalmıştı. Fransız Cumhuriyeti'nin 1793 Ağustosu'nda yaptığı açıklamaya göre, "tüm düşmanlar ülke topraklarından dışarı sürülünceye dek, bütün Fransız erkekleri orduda görev yapmaya çağırılıyordu"; daha önceleri askerlik görevinde sınırlamalara yol açan mülk sahibi olma zorunluluğu bu tarihten önce kaldırılmıştı. (24) 1794 Eylülü'ne gelindiğinde Cumhuriyet'in emrindeki asker sayısı 1.169.000'e ulaşmıştı ve Avrupa'da o güne kadar bu güçte bir ordu hiç görülmemişti.

Devrim ordularının baş döndürücü başarıları, zorunlu askerlik sisteminin gelecekte sürdürülecek tek sistem olduğunu belirtiyordu. Ne de olsa bu sistem Clausewitz'in "savaş politikasının uzantısıdır" demesine yol açmıştı. Ne var ki toplumun militarize edilmesi ve giderlerin olağanüstü artması gibi sakıncalar, ya fark edilmiyordu, ya da iyi gizlenmişti. Devrim orduları uzun sürelerce kendilerini yağmacılıkla geçindirdiler. 19. yüzyılın ortalarından sonra zorunlu askerlik sistemini benimseyen diğer Avrupa devletleri üstlendikleri ağır yükü kendilerinden bile gizleyebilmek için askerlere cep harçlığından bile az para veriyorlardı.

Zorunlu askerlik bir bakıma vergi gibi algılanabilir ve tüm vergiler gibi ödeyenlere eninde sonunda geri dönmesi gerekir.Fransa'da bu geri dönüş vatandaşlık hakkının elde edilmesiydi.19. yüzyılda bu

sistemi uygulamaya başlayan krallıklar güçlerinin zayıflayacağından korkarak bu yöntemi kabul etmediler. Bunun yerine Alman devletlerinde büyük bir başarıyla milliyetçilik coşkusu sunmaya başladılar. Ne var ki silah altına alınmış olanlara verilen vatandaşlık hakkı kavramı iyice yerleşmişti ve bu özgürlüğün silah altına alınmış olan herkesin hakkı ve işareti olduğu düşüncesinin süratle yayılmasına yol açmıştı.Vatandaşlık haklarının geçerli olduğu ve zorunlu askerliğin bulunmadığı İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde yüzyılın ortasında halkın gönüllü asker olarak kendini hükümete kabul ettirmesi gibi alışılmış olaylar yaşandı.Zorunlu askerlik sistemini yerleştirmek ve diğer kuramların büyümesini engellemek için Prusya gibi çaba gösteren ülkelerde, Napoleon savaşlarından dolayı oluşturulmuş olan orta tabaka milis kuvvetleri kralın düzenli ordusunun gücüne karşı haklarını koruyabilmek için çırpınıyorlardı.

Uzun vadede kıta Avrupası'nın ilerlemiş ülkelerinde zorunlu askerlik sisteminin yerleşmesi oy kullanma hakkının yaygınlaşması ile birlikte gerçekleşmişti. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Avrupa'daki devletlerin bir çoğunda temsilciler meclisine benzer kuramlar vardı ve bunların hepsi zorunlu askerlik sistemini uygulamaya başlamıştı. Bu orduların milliyetçilik duygularıyla güçlendirilmiş olan sadakatleri savaşın dehşetine üç yıl kadar dayanabildi. 1917 yılında tüm erkekleri silah altına almanın getirdiği maddi ve manevi yükün kaçınılmaz etkileri görülmeye başlanmıştı. İlkbaharda Fransız ordusunda büyük çaplı bir isyan çıktı; sonbaharda Rus ordusu tümüyle çöktü. Ertesi yıl aynı durum Alman ordusunda görüldü ve Kasım ayındaki ateşkes anlaşmasından sonra ordu ülkeye dönerken kendi kendini terhis edip Alman İmparatorluğu'nu ihtilalin içine attı. 125 yıl önce bir devrimi desteklemek için tüm vatandaşları silah altına çağıran Fransızlar'ın başlattığı olayın artık sonucunun yaşandığını söyleyebiliriz. Politikalar, bir yandan savaşın öte yandan da devletlerin tarih kadar eski çelişkisinin yani, güvenilebilir ve aynı zamanda kolay beslenebilir etkin bir ordu nasıl sağlanırın uzantısı haline geldi.Askerlerin maaşını vermek için devlet gelirini ortaya çıkaran

Sümerler’in bulduğu çareden çok daha farklı bir yöntem gerekiyordu artık.

BÖLÜM 4

Demir

Devletlerin kurulmaya başlandığı ve yerleşik bölgelerin dışında yaşayan savaşçılar tarafından saldırıların düzenlendiği dönemde, savaşlarda kullanılan en önemli araçlar taş, tunç ve atlardı ve hepsi değişik nedenlerden dolayı doğada sınırlı miktarda bulunurlardı. Taşı işlemek çok uzun süren bir iştir. Tunç az bulunan madenlerin alaşımıdır. Atlar ancak dünyanın belirli bölgelerinde yer alan otlaklarda süvari birliklerine yetecek sayıda yetiştirilebilir.Eğer taş,tunç ve at savaşlarda kullanılan tek malzeme olarak kalsaydı, herhangi bir savaşın şiddeti ve hacmi MÖ 1.binlerde gerçekleşenlerin düzeyini aşamayacaktı ve büyük nehirlerin bereketli vadilerinde yaşayanların dışında kalan insanlar hayvan yetiştiriciliği ve ilkel çiftçilikten öteye geçemeyeceklerdi. Dünyanın ılıman iklimli ormanlık bölgelerinde görüntüyü değiştirebilmek ve Tunç Çağı'ndan beri savaşın pahalı teknolojisini tekelinde tutan zengin ve güçlü azınlıkların yaşadığı toprakları ele geçirebilmek için daha başka gereçlere gereksinim vardı.

Bu gereksinimi karşılayan demir oldu. 'Demir Çağı Devrimi'nin başladığından kuşku duymak, düşünürler arasında moda olmuştur çünkü bu öneri, tarihe bakış açıları determinist ve mekanik olan Marxist düşünürler tarafından ortaya atılmıştır. Daha önce kullanılan malzemeler çok az bulunduğu ve çok pahalı olduğu için, kesici alet haline getirilebilecek bir maddenin birdenbire bol miktarda ortaya çıkmasının toplumsal ilişkileri değiştireceğini algılamak için kişinin determinist olmasına gerek yoktur. Bu yeni madde yalnızca silah olarak değil, toprağı kazmak ya da ormanları açmak için tahta ve taş aletlerle çalışanların da işine yarayacaktı. Demirden yapılan araçlar daha önceleri İşlenemeyen sert toprakların kazılmasına izin verdiği gibi insanların mevcut yerleşim yerlerinden uzaklara gitmesine,

savaş arabalıların bir zamanlar fethettikleri arazilerde koloni kurmasına da olanak tanımıştır.

Fazla açıklamaya gerek göstermeyen bir madendir demir. Daha önce kullanılan tunç, bol bulunan bakır ve az rastlanan kalayın alaşımıydı ve kalay ancak belirli bölgelerde bulunduğu için nakliye giderleri pahalıydı, varış noktasında ağır vergileri vardı ve bu nedenlerden dolayı istenilen yüksek fiyatlarla satılabiliyordu. Tuncu tekellerine almış olan savaşçılar bunun sonucunda yönetimlere el koymuşlardı. Buna karşılık yer kabuğunun %4.2'sini oluşturan demir her yerde bol miktarda bulunabiliyordu.İlkel insanların tanıdığı ve kullandığı katıksız biçimi, yalnızca göktaşı kökenli meteorik demir ve ender rastlanan tellürik demir olarak neredeyse kalaydan da zor bulunuyordu. Yine de ilkel insanlar meteorik demirle tanışmış ve kullanmışlardı ve yer küredeki yatağından ısıtılarak çıkartılabileceğini herhalde raslantısal olarak öğrendikten sonra, nasıl işleneceğini de bulmuşlardı. Mezopotamyalı demircilerin yaklaşık MÖ 2300 yıllarında kor gibi pigmentleri demir cevherinden ayırmak için erittikleri varsayılmaktadır.(2) Demirciler genellikle gizemli mesleklerini sürdürürken işin inceliğini anlatmayan insanlardı ve değerli silahlarını sağladıkları savaşçıların koruması altındaydılar. Eritilerek arıtılmış demirin halkın kullanımına geçmesi ancak MÖ 1400 yıllarında oldu. O dönemde demir en fazla Anadolu'da işleniyordu. Zengin cevherlere sık sık toprak yüzeyinde bile rastlanıyordu. Bunun sonucunda Hititler vadi krallıklarına karşı saldırılarına cesaretle başlayabildiler.

MÖ 1200 yılları dolayında krallıkları yıkılınca Hitit'lerin demir endüstrisinin tek sahibi olma durumu da sona erdi. Anadolulu demirciler, yeni alıcılar ve koruyucular arayarak dört bir yana dağıldılar. Belki de bu tarihe kadar demir işleme teknolojisinde de bazı gelişmeler görülmüştür. Bunların birincisi en ekonomik yakıt harcaması ile işlenebilecek hale getirilmesi için eritim işleminin yapılacağı fırınların ortaya çıkışıydı. (Önce Çinliler ve sonra Avrupalılar kömürü nasıl bir işlemle kok kömürüne dönüştürebileceklerini öğreninceye kadar demirciler, fırınlarda odun kömürü kullanmayı sürdürdüler.) Demir cevherlerinin eritilmesi bakır

ya da kalaydan daha fazla ısıya gerek gösterdiği için körükler icat edilene dek fırınlar rüzgarlı tepelere kuruluyordu. Eritilen her maden cevheri kendi ağırlığının yaklaşık yüzde sekizi kadar silah ya da araç gereç yapımına yarayacak demir sağlıyordu ve sürekli olarak ısıtılıp dövülen demir külçelerinde eğer yeterli miktarda nikel bulunmuyorsa elde edilen aletler son derece yumuşak olup keskinliklerini çok çabuk yitiriyordu. Tunç işleyen ustaların kullandığı soğuk dövme tekniği demir için geçerli değildi. Ancak MÖ 1200 yıllarında, sıcak dövme ve suya daldırma yöntemiyle işlendiği takdirde keskinliğini uzun süre yitirmediği ortaya çıkınca, demir araçların tunçtan yapılmış olanlardan çok daha üstün olduğu kabul edildi. Belki de bu evre Anadolu demircilerinin Yakındoğu'ya dağıldıkları zamana denk gelmiştir.

Demir işleme yeteneklerinin ortaya çıkışının askeri açıdan değişik etkileri görüldü. Savaşçılara daha iyi silahlar sağladığı için zengin yerleşik topluluklara saldırmalarına kolaylık getirdiği gibi belki de MÖ 1. binlerin başlarında Yakındoğu'yu kasıp kavuran çarpışmaların çıkışını da hazırlamıştır. Aynı şekilde imparatorluklar da, daha fazla silah sahibi olunca ordularındaki asker sayısını arttırmaya yöneldiler ve gelirleri yettiği sürece kalabalık orduları ile saldırganlara karşı koydular. Asur ordusu demir silahlar kullanan bir orduydu; teknoloji açısından geri kalmış Mısır bile geç firavunlar döneminde demir kullanımına başlamıştı.

Erken Demir Çağı kazılarından ortaya çıkan en etkileyici silahlar ise Doğu'da değil Avrupa'da bulunmuştur. MÖ 950 yıllarına kadar giden Hallstatt kültürüne ait diye tanımlanan kılıçlardır bunlar. (3) Tunçtan yapılmış kılıçların modellerinden esinlenildiği halde yeni bulunan maddenin ucuzluğu ve bolluğundan dolayı neredeyse abartılı boyutlara ulaşmıştır. Hallstatt uygarlığı mezarlığında, demir mızrak başları ve demirle sağlamlaştırılmış kalkanlar da bulunmuştur, ama sayısı en yüksek olan kılıçlardır. Hallstatt halkının keskin kenarlı ve ince uçlu kılıçlarla düşmanlarını altetmeyi düşünen, saldırgan silahşörler oldukları sanılmaktadır.

Çekoslovakya'daki ilk kazı merkezinin adını alan Hallstatt kültürü MÖ 1000 yılında Batı Avrupa'nın büyük bir kısmını ellerinde tutan Keltler'e aittir. MÖ 3. yüzyılda, Anadolu'ya doğru göç etmişlerdir. Fetihler yapan ve koloniler kuran Keltler'in demirden silahları, büyük Avrupa ovasının sınırını çizen dağların ardında yaşayan komşuları Yunanlılar tarafından kendi uygarlıklarına göre uyarlanmıştı.

YUNANLILAR VE DEMİR

Keltler gibi Yunanlılar'ın kökenleri de bilinmemekle birlikte MÖ 4. binlerin sonuna doğru güney Anadolu sahillerinden Kıbrıs, Girit ve Ege adalarına doğru yola çıktıkları sanılmaktadır. Aynı dönemde Yunanistan'da da aynı yörelerden gelen başka Taş Devri insanları yerleşmeye başlamıştı. 3. binlerin ortalarında ise Makedonya'da kuzeyden, belki de Tuna vadisinden gelmiş olan insanlar ortaya çıktı. Bölgeye ilk yerleşenler Tunç Çağı'na girmiş oldukları halde yeni gelenlerin uygarlığı henüz Cilalı Taş Devri düzeyindeydi, ama sonunda tüm Yunanlılar'ın konuşacakları dili getirmişlerdi.

Kuzeyden ve küçük Asya'dan gelenlerin kaynaşması epey uzun zaman aldı. MÖ 2. binlerin sonuna dek adalarda yaşayanlar ve özellikle Giritliler, anakara da yaşayanların ulaşamayacakları kültürel boyutlara erişmişlerdi. MÖ 1450 yılında Minos uygarlığını saran felaketlerin nedenini hala arkeologlar çözümleyemedi, ama Girit kıyılarında yeni kazılarda ortaya çıkan Minos istihkam yapıları, adanın daha önce inanıldığı kadar saldırılardan korunmalı olmadığını gösteriyordu. Belki daha önce de baskınlara uğramışlardı. Ya Küçük Asya'nın "Deniz Kavimleri" ya da Giritliler'in Akdeniz ticaretini ellerinde tutmalarını kıskanan Yunanistan yarımadasında yaşayanlar, bütün görkemli sarayları, depoları ve sanatçıların atölyelerini yerle bir etmişlerdi. (4)

Bu arada anakarada ileri Tunç Çağı kültürü ortaya çıkmıştı ve doğu sahillerinde, özellikle Peloponnes yarımadasında dağınık küçük krallıklar görülmeye başlanmıştı. En önemlilerinden biri olan Mikenler'in ismi bu uygarlığa verildi ve 1. binlerin sonuna doğru Küçük Asya kıyılarında ve Karadeniz'e açılan yolların yakınındaki Truva gibi uzak yörelerde Miken kentleri kurulmaya başlandı. Bu kentler üstün-donanımlı savaş arabalı ordular besleyecek kadar zengindiler ve yazılı Yunanca'nın ilk izleri olan Çizgisel-B tabletleri

(Linear-B) kanıt olarak alınabilirse, Pylos'daki sarayın kayıtlarına göre ordunun deposunda 200 çift araba tekerleği bulunuyordu. (5) Savaş arabalarının buraya nereden geldiğini bilmiyoruz. Belki sahil krallıklarının efendileri olan savaş arabası sürücüleri tarafından getirilmişlerdi, belki de kentlerin ticari zenginliği ileri askeri teknolojiyi satın alabilecek güçteydi. MÖ 13. yüzyılda Yunanistan ile Truva arasındaki uzun savaşta bu arabalar önemli bir rol oynayacaktı. En azından Homeros, İl-yada destanında, kahramanların savaş arabaları ile savaş meydanına geldiklerini anlatmıştır.

Tarih uzmanlarının görüşüne göre, destanı, olaylardan 500 yıl kadar sonra 8. yüzyılda yazan Homeros, kahramanlık döneminde savaş arabalarının oynadığı rolü yanlış anlamıştır. Çağdaş düşünürlerden birinin görüşü şöyledir:

Savaş arabalarının en önemli yararı toplu süratli saldırıların yapılmasına olanak vermesiydi. Mikenler gibi Yakın ve Ortadoğu'daki krallıklar hem Tunç Çağı'nda hem de Miken uygarlığının çöküşünden sonra bu biçimde kullanmak üzere savaş arabaları bulundurmuşlardı. Homeros'un tanımlaması ise çok farklıydı. Onun kahramanları bu arabaları yalnızca savaş alanına ulaşmak için kullanıp daha sonra yaya olarak yay ve mızraklarla dövüşmektedirler.Ne var ki 2.binlerin ilk yarısında hafif ve çubuklu-tekerlekli arabalar icat edildikten sonra bu silahlarla savaş alanında kesin başarıyı sağlayan araçlar haline gelmişlerdi.(**6**)

Homeros'un yanlış algılaması bugün, Truva Savaşı'ndan çok uzun bir süre sonra destanı yazmış olmasıyla açıklanmaktadır ve bu savaşın yalnızca bir efsane olmadığı ve Ege Denizi'ndeki ticaret hakları konusunda çıkan çekişmeleri çözümlemek için gerçekten yapıldığı sanılmaktadır. Kahramanlıkla dolu geçmişi tekrar canlandırma konusunda Homeros'un karşılaştığı güçlüğü açıklamaya yalnızca aradan geçen uzun zaman dilimi yeterli olmuyor. MÖ 13. ile 8. yüzyıllar arasında Yunanlılar'ın geçirdiği Karanlık Çağ, aradaki bağların kopmasına neden olmuştu. MÖ 1150 yılından sonraki 300 yıl boyunca Yunanistan'da yazının bile unutulmuş olduğu sanılmaktadır. (7) Bu felaketlerin nedeni daha

sonra Yunanlılar'ın, Dorlar olarak tanımlayacağı kuzeyden gelen yeni bir istilacı kavimin varlığı idi. Gerçi Dorlar da Yunanca konuşuyordu ama yine de barbardılar. Belki ilk istila dalgası deniz yoluyla gelmişti ama daha sonrakiler, atlarını ve demirden yapılma silahlarını da yanlarında getirdikleri için karayoluyla geldikleri sanılmaktadır ve bozkır sınırlarındaki diğer atlı kavimlerin sürüklemesiyle güneye inmişlerdi.

Bazı Miken toplulukları, özellikle Atina yakınındaki Attica'da yaşayanlar bu istilacılara karşı kendilerini savundular ve İyon Göçü diye bilinen göçlerle adalarda tekrar koloniler kurup Küçük Asya kıyılarına kadar Yunan kültürünü yaymayı başardılar. MÖ 10. yüzyılda çıkış noktaları olarak Atina'yı kabul eden ve hem birbirleriyle hem de Atina ile deniz yolu aracılığıyla iletişim kuran on iki müstahkem kent yarattılar. Anakara üzerinde ise Miken krallıklarının hiçbiri bağımsızlığını koruyamadı. Dorlar en iyi topraklara el koyup buralarda yaşayanları köle haline getirdiler ama kendi aralarında bir birleşme sağlayamadılar. "Köyler birbiriyle çarpışıyordu ve erkekler günlük işlerini yaparken silah taşıyorlardı."

Kent-devletleri, yani Yunan uygarlığının en belirgin ve etkili kuramlarının ortaya çıkışı, savaşçıların fethettikleri yerlere yerleşmeleri şeklinde başladı. Kent-devletlerinin tarihi Girit'teki Dor yerleşim merkezlerine kadar uzanmaktadır.MÖ 850-750 yılları arasındaki yasalar, silah kullananlara ve fetih yapanların soyundan gelenlere siyasi haklar tanırken diğerlerine tanımıyordu ve "Girit yasalarının en dikkati çeken özelliği, yurttaşları aile gruplarına değil devlete doğru yönlendirmesiydi." (9) Önde gelen ailelerin erkek çocukları on yedi yaşına basınca askere almıyor ve atletizm, avcılık ve savaş konularında talim yapıyorlardı. Kabul edilmeyen şanssızlar ise bu ayrıcalıklardan yararlanamıyor ve yasalar açısından daha az hakları oluyordu. On dokuzunda mezun olanlar yetişkin erkeklerin arasına kabul ediliyor ve onlarla birlikte yaşayıp savaşa gidiyorlardı. Paylaştıkları yemekhaneler adeta yuvaları haline geliyordu. Evlenmelerine izin verildiği halde eşleri ayrı tutuluyordu ve aile yaşamı en aza indirgeniyordu.

Savaşçı sınıfın dışında kalanlar çeşitli bağımlılıklar altında yaşıyordu. Ele geçirilen yerlerde daha önce bulunanlar serf olarak kabul edilmişlerdi veya kendi efendilerine ya da kamuya açık topraklara bağımlıydılar. Arazi sahiplerinin ayrıca pazardan satın aldıkları köleleri de vardı. İlk istiladan sonra ele geçirilen yerlerde yaşayanlar topraklarına sahip çıkabiliyorlardı ama hem vergi vermek zorundaydılar hem de yasal ayrıcalıklardan yararlanamıyorlardı. 9. yüzyıldan kalma bir Girit meyhane şarkısı bu durumu şöyle tanımlar: "Tüm servetim mızrağım ve kılıcım ve bedenimi koruyan sağlam kalkanımdır. Bunlarla sürerim, ekin toplarım ve tatlı şarabı üzümden çıkarırım. Bunlarla serflerin efendisi olurum." (10)

Polislerin (kent-devletlerinin) çok belirgin özellikleri vardı. Polisleri oluşturan unsurlardan biri olan komai'lerden (köylerden) son derece güçlü akrabalık anlayışı miras kalmıştı ve böylelikle yurttaşlık her iki tarafta da kalıtsal olarak tanımlanıyordu. Efendiler ilk serfler arasındaki ayrımı vurguladığı gibi toplumun yurttaş sınıfını da belirginleştiriyordu. Kendi kendine yeterliliğin kaynağı olan tarıma dayalı ekonomiyi destekliyordu ve yurttaş sınıfına, savaş ve barış sanatlarını uygulama zevkini tanıyordu. (11)

Girit'teki ilk örneklerin en yakın biçimi olarak polisler Yunan anakarasına göç etti ve ülkenin en savaşçı devleti olan Sparta'nın temellerini oluşturdu. Sparta'da özgür savaşçılar ile hak sahibi olmayan serfler arasındaki fark en uç noktaya vardı ve iki grup arasındaki orantısızlık büyüdü. Erkek çocuklar yedi yaşında talim bölüklerine alınmaya başladı. Kızlar da ayrılıp atletizm, dans ve müzik dersleriyle yetiştirilmeye başlandı. Evlenince dek kızlar evlerinde yaşamayı sürdürdüler, ama oğlanlar bir devlet görevlisinin gözetimi altında genç reislerle ayrı yerlerde yaşıyorlardı. Yaşamları, bedenlerini zorlukları yenmeye alıştırmak üzerine kurulmuştu ve sık sık kendi yaş grupları arasında dayanıklılık sınavları ve spor karşılaşmaları da yapıyorlardı. On sekizine gelince savaş konusunda ciddi bir eğitim görmeye başlıyorlar ve belirli bir süre için serflere karşı gizli görevli olarak çalışıyorlardı. Yirmisine gelince kışlalara yerleştiriliyorlardı. Gerçi bu yaşta evlenmelerine izin veriliyordu ama karılarıyla birlikte yaşayamıyorlardı. Otuzuna basınca vatandaşlık

haklarını elde edebiliyorlardı. Oy birliği ile seçilen adaylar tam vatandaş sayılıyor ve bir Spartalı "eşit" erkeğin yapması gereken temel görevlerine (yani, serf (helot) sınıfını baskı altında tutmak ve savaşa hazır olmak) başlıyorlardı. Her yıl "eşitler" helotlara karşı bir savaş açıyor ve gizli servisin güvenilmez olarak nitelendirdiklerini yok ediyorlardı.

Sparta'nın savaşa daha az yatkın olan tüm komşularına hükmetmesine şaşırmamak gerekir çünkü tarihçilerin tanıdığı toplumların arasında savaşçı sistemini böylesine mükemmelleştirmiş bir başkası yoktur. MÖ 8. yüzyılda Spartalılar kendi kurdukları ilk beş köyü çevreleyen yüz köyü egemenlikleri altına aldıktan sonra yirmi yıl süren (MÖ 940-920) bir savaşla Messenia bölgesini ele geçirdiler. Bu tarihten sonra Sparta'nın Peloponnes'de gücünün doruğuna erişmesi pek kolay gerçekleşmedi. Komşu devlet Argos onlara savaş açtı ve Sparta 669 yılında Hysiae Savaşı'nda yenilgiye uğradı. Bu yenilginin ardından egemenlikleri altındaki kentler Sparta'ya baş kaldırdı. On dokuz yıl yaşam savaşı verdikten sonra her iki taraftaki "Üçyüz Şampiyon" arasında bir uyuşmazlıktan çıkan bir çarpışma sonucunda Sparta, Argos'u yenip Peloponnes'deki en büyük askeri güç haline geldi.

Bu arada Yunanistan'ın diğer önemli kentleri başka bir biçimde ve yönde gelişmekteydi. Bu kentler etki alanlarını anakaradan uzaklaştırıp adalara ve küçük Asya kıyılarına geri götürdüler. Daha sonraları Sicilya, Fransa'nın güney sahili, Karadeniz ve Libya kıyıları gibi uzak noktalarda koloniler kurdular. Sparta, kara savaşı silahlan, taktikleri ve ordularını geliştirip Yunanistan içindeki savaşlara egemen olurken, başta Atina olmak üzere diğer kent-devletleri denizlerde güç oluşturmaya başlamış, Ege ve doğu Akdeniz'in kontrolü için Persler ve egemenlikleri altında bulunan deniz kavimleriyle rekabete girmelerini sağlayacak gemiler yapmaya başlamışlardı.

MÖ 499-448 yılları arasındaki Pers Savaşları epey uzun sürdü, çünkü Persler ancak Büyük Kyrus ortaya çıkınca birleşmiş bir krallık kurabilmişlerdi. MÖ 6. yüzyılda Yunanlılar arasındaki savaşlar,

genellikle toprak, güç ve ticaretin kontrolü gibi nedenlerle kent-devletleri arasında çıkıyordu ve bu süreç içinde yeni demir silahlarla sürdürülen değişik bir savaş biçimi halini almıştı. Demir silahlarm yaygınlığından dolayı tüm Miken dünyasının ordularından daha kalabalık ordular, eşit vatandaş sayılan küçük çiftçilerden oluşuyordu ve daha önceleri hiç görülmeyen bir şiddet ve vahşetle gerçekleşiyordu. Gerçi savaş alanlarındaki davranışları konusunda ayrıntılı bilgimiz yok ama Asurlular da dahil olmak üzere daha önceki toplumların savaş biçimleri ilkel başlangıçlarından beri çekingenlik, uzaktan savaşmayı yeğlemek, fırlatılan silahlara güvenmek ve zafer kazanacağından emin olmadıkça yakın mesafede çarpışmaya girmemek gibi bazı özelliklerini yitirmemişti. Yunanlılar bu çekingenlikleri bir yana itip, nihai çarpışma olarak tanımlanabilecek bir savaş biçimi geliştirdiler. Kanlı bir yenilgi tehlikesini bile göze alarak yetenek ve cesaretlerini yalnızca bir kez sınayarak zafer kazanmayı garantilemek ister gibi dövüşüyorlardı. Savaşmanın kazandığı bu yeni ruh öylesine etkiliydi ki, Yunan kent-devletlerinin taktiklerini bazı tarihçiler “Batı stili savaş” olarak tanımlayarak tartışmalara yol açmışlardı. Bu yöntemle Avrupalılar silahlarını taşıdıkları dünyanın dört bir ucundaki herkesi baskı altına almışlardı. (12)

FALANKS SAVAŞLARI

Dağlık bir yapıya sahip olan Yunanistan’da tarım ancak vadilerde, Peloponnes, Tesalya ve batı sahillerindeki bazı düz arazilerde yapılabilir. Zeytin ağaçları ve asmalar yamaçlarda yetiştirebildiği gibi teraslar yapıldığı takdirde tarlalar da açılabilir. Yunanlı yurttaş-askerlerin çoğunlukla on beş hektarı geçmeyen küçük topraklarına içtenlikle bağlı olmalarını kolayca anlayabiliriz. Bu tarladan bir çiftçi kendi geçim kaynağını elde ettiği gibi kalanıyla kalkanlı mızraklı bir asker olarak gerekli donanımını yapabilir ve sitenin yöneticilerini seçmek için oy kullananların ve yasaları yapanların arasında yerini alabilirdi. Tarlasını işgal etmek, ağaçlarını ya da asmalarını yok etmek ya da ekinlerini yakmak gibi tehditler bir sonraki kış mevsimini zorlukla atlatmasına yol açmanın dışında özgür insan statüsünü de tehlikeye atardı. Kent-devletleri arasındaki savaşlarda sık rastlanan

yakıp yıkma eylemlerinin yol açtığı tahrikler savaşların alışılmamış gaddarlığını açıklamaya yararlı olabilir. Son zamanlarda Amerikalı klasik tarih uzmanı Victor Hanson başka bir yorum getirmiştir.California'da üzüm yetiştiren bir ailenin oğlu olarak büyüdüğü için, "harabeye çevirmenin" şimdiye dek kabul edildiği kadar korkunç ekonomik etkileri olup olmadığından kuşkulanmaya başlamıştı. Kendi deneyimlerine dayanarak asmaların ne kadar kötü muamele edilirse edilsin tekrar canlanmak konusunda adeta mucize gösterdiğini ve kökleri kesilse bile ertesi ilkbaharda yeşilleneceğini ve yaz gelince büyüyeceğini ortaya attı.Bir asma bahçesini etkin bir biçimde yok etmek ancak tüm kökleri topraktan çıkarmakla başarılabilirdi ki bunu yapmak da uzun zaman ister.Hanson'ın hesaplarına göre 2000 asmanın bulunduğu bir hektarlık alanı yok etmek için 33 adam/saat çalışma gereklidir. (13) Zeytin ağaçları ise saldırıya daha da dayanıklıdır. Asmalar gibi zeytin ağaçları da kolayca kendini toplar ve ancak kökleri topraktan çıkarılırsa ölür. Bir zeytinliği söküp atmak bir asma bahçesini sökmekten daha da zordur. (14) Bu nedenle çiftçilere zarar vermek için saldırganların daha kolayca yok edebilecekleri tarlaları seçmeleri gerekiyordu. Bir yıllık ürünün yok olması çiftçiyi zor duruma düşüreceği gibi, iki yıllık ürünün yok olması açlıktan ölüme mahkum etmek sayılabilirdi. (15) Ama ne var ki tarlaları mahvetmek de pek kolay değildi. İlkbaharda yeşil olan mısır tarlalarını yakmak olası değildi; atlı saldırganların bazen yaptığı gibi ekinleri çiğnemek ise hem çok zaman kaybettiriyor hem de etkili olmuyordu. Hasat zamanından sonra ise ürün güvenli ambarlarda saklanıyordu. Bir tarlanın bir tek meşaleyle tutuşturulabileceği tek fırsat, mayıs ayındaki kısacık birkaç haftaydı.

Üstelik çiftçiler tarlalarını ya toprak setler ya da duvarlarla çevirdikleri için, "yağmacıların dört nala koşturup her yanı yakıp yıkmaları biraz zor olmaktaydı... Çitler, tepeler, küçük meyve bahçeleri ve asma bahçeleri saldırganların hızını kesiyordu." (16) Kısacası Yunan kent-devletlerinin toprakları savunulabilir biçimdeydi. Eğer düşman savaş hazırlıklarını gizleyemeyecek kadar yakından geliyorsa sınırda durdurulabilir ve çiftçilerin vatandaş, savaşçı ve aile

reisi sıfatlarını taşımasına yardım eden tarlalarındaki ürünlerin sağlam kalması sağlanabilirdi.

Hanson çalışmalarına başlamadan önce bu analiz yaygın olarak kabul edilmişti. Hanson bu açıklamayı başka bir biçime sokan bir fikir ekledi. Çiftçilerin dünyasına saldırı yapılacak süre çok kısa olduğundan ve kent-devletlerinin nüfusunun en az yüzde sekseni kent dışında yaşadığından ve saldırganlar da kendi tarlalarındaki işlerini bırakıp savaşa çıktıklarından dolayı, işi en kısa zamanda çözümlemenin ödülü büyük olmalıydı. (17) Sonuç olarak Hanson şöyle diyor:

Yunanlılar'ın savaşma biçimi gitgide gelişen bir fikir olarak açıklanabilir. Atalarından kalma topraklarına kendilerinden başka kimsenin ayak basmasını istemezler. Toprağın bütünlüğünü korumak için halkın tümü bir anda savaşmaya hazır olabilir... Yunanlılar'ın çoğu egemenliklerine karşı yapılan bir hakaretin en onurlu ve en uygun şekilde intikamının alınmasının meydan savaşı yapmak olduğuna inanıyorlardı. Gelenekleri, görevleri hatta arzuları törensel bir biçimde düşmanın mızraklarının üzerine gitmek ve işi en etkin ve en çabuk şekilde bitirmekti. (18)

Çağdaş dünyanın kaynağını Yunanlılar'da bulduğu başka bir yarışma şekli de, onlara, savaş alanlarında kesin zafer kazandıracak biçimde çarpışma fikrini aşılamış olmalıydı.MÖ 776 yılında Elis kenti yakınında Olympia'da yapılmaya başlanan bu yarışma, atletizm, savaş arabası ya da at yarışı, boks ve güreş karşılaşmalarından oluşuyordu ve MS 261 yılına dek kent-devletler arasında dört yılda bir düzenlenerek sürdürülmüştü. Spor karşılaşmalarının Yunanistan'daki tarihi çok eskilere kadar gitmektedir. Homeros eserinde, "Truva kentinin kapılarının önünde Hector tarafından öldürülen dostu Patroclus'un cenaze töreni için" Akhilleos, çift-atlı araba yarışları, boks, güreş, ağırlık atma ve koşu yarışmaları düzenlemişti. (19)

Benzer gelenekler başka topluluklarda da görülmüştü: Arizona'daki Hopi Kızılderilileri ekinlerin büyüme mevsiminde yağmurun yağmasını sağlamak için bulutları ve yağmuru simgeleyen

koşucular arasında yarışmalar düzenlerlerdi. Kuzey Amerika'daki Cherokee ve Huron kabileleri gibi avcı toplulukları da erkekleri ava hazırlayabilmek için çeşitli yetenek oyunları geliştirmişlerdi. Bozkır göçerleri ise belirli bir nesneyi varış çizgisine taşımaya dayanan bir yarışma yaparlardı. (20) Yine de spor yarışmaları atlı kavimler için yabancıydı; ve Solon ile Olimpiyat oyunlarına gelen bir İskitli arasında geçen konuşma güvenilir bir kanıt olarak kabul edilirse, fiziksel temas bir bakıma kişisel hakaret olarak algılanıyordu. Mısır'ın Yeni Krallık dönemindeki mezar resimleri güreş yapan askerleri göstermektedir ve Mısır askerleri, karşılarındaki Suriyeli ya da Numidialılar'ı yenmek üzeredirler. (21) MÖ 5. yüzyılda Mısır'ı ziyaret eden Herodot, "iyi düzenlenmiş yarışmalar göremeyince çok şaşırmıştı. Herkese açık olan oyunlar ise Yakındoğu'nun çok eski ülkeleri gibi en tepede firavunlar ve diğer kralların bulunduğu ve halkın, çok katı kuralları olan sınıflar ayrıldığı bir topluma hiç uygun değildi." (22)

Güreş ve boks gibi şiddete eğilimli sporları Yunanistan'da eleştirenler vardı ve karşı çıkışlarının nedeni günümüzdekilerle neredeyse aynıydı: Başarılı sporcular gereğinden fazla ödüllendiriliyor, asosyal bir kişilik örneği haline geliyorlar ve sakatlayıcı yaralarından dolayı aktif bir yaşam süremiyorlar. Platon kesin bir dille boksör ve güreşçilerin taktiklerinin "savaş sırasında işe yaramadığını ve bu nedenle tartışmaya bile gerek olmadığını" belirtmişti. Görüşü çok fazla idealistti. Kesin sonuçlar almaya yönelik sert sporlar Yunanlılar'ın askeri geleneklerini destekliyordu ve savaşları öylesine vahşice yapıyordu ki, hiçbir oyun, erkekleri bu dehşete tahammül etmeye hazırlayacak kadar sert sayılmazdı. (23)

Savaş alanında Yunanlı askerler omuz omuza çoğunlukla sekiz sıra halinde yer alıyorlardı. 8. yüzyıldan sonra zırhlarını ve silahlarını bireysel olarak sağlamalarına karşın aynı tip giyinmeye başlamışlardı. Tunçtan yapılmış miğfer, göğüs ve baldır zırhları çok pahalı olduğundan ancak servet sahibi bir erkek bunları taşıyabiliyordu. (24) (Demir Çağı'nda bile tunç zırhların varlığı, o dönemin demircilerinin demiri dayanıklı tabakalar haline getirmeyi başaramamış olmaları ile açıklanabilir. Gerçi başka bölgelerde deri

tüniklere bağlanmış balık pulu biçimi demir parçalardan oluşan zırhlar ve Yakındoğu'da demir miğferler kullanılmaya başlanmıştı ama her ikisi de tunç zırhlar kadar güvenilir değildi) Falanks ordusunda yer alan her askerin böyle bir korunmaya gereksinimi vardı.Sözcük anlamıyla parmak kemiklerinden türetilmiş olan falanks, tıpkı parmak gibi paralel uzanan mızrakları tanımlıyordu.Bir askerin karşı durması gereken,düz bir metal yüzeyden geri dönecek bir kılıç ya da ok ucu değildi.Dişbudak ağacından bir mızrağın ucundaki keskin demir parçası tüm gücüyle karşısındakine saplandığı zaman ancak çok sert bir madeni delip geçemezdi.

Falanks savaşçısı ayrıca hoplon adı verilen yuvarlak, dışbükey bir kalkan ile kendini korumaktaydı ve bu savaşlardaki Yunan askerlerini tanımlamak için kullanılan hoplites sözcüğü özel biçimli kalkanın isminden türetilmiştir. Demirle kuvvetlendirilmiş tahta kalkanın çapı doksan santimdi ve deri bir askıyla omuza asılıyordu.Sol eliyle kavrayabileceği bir tutamağı vardı. Böylece sağ eli mızrağını kaburga kemikleriyle dirseği arasına sıkıştırıp var gücüyle düşmanına saplamak için boşta kalıyordu. İlk kez Thukydides'in belirttiğine göre falanks ordusu harekete geçtiği zaman, her asker sağındakinin kalkanının korunmasına sığınmak istediğinden bir bütün olarak sağa doğru kayardı. Birbiriyle karşılaştığı zaman da bireysel korunma içgüdüsünün ortaya çıkarttığı güçle görünmez bir eksen üzerinde ağır ağır döner gibi görünürlerdi.

Falanks orduları Yunanlıların gerekli gördüğü ön hazırlıklar yapılmadan çarpışmaya başlamazlardı. Kurban kesmek bu hazırlıkların bir kısmıydı. "Yunanlılar için gerekli tören yapılıp doğaüstü güçlerin onayı alınmadan ya da en azından bu güçlerin düşmanlıklarından korunmadan herhangi bir işe başlamak doğru sayılmazdı... hoplites falankslarının savaş alanında göğüs göğüse gelişlerine kadar geçen süre tanrılara adanmış gibiydi." Savaşa giden bir ordu, geçecekleri nehirler, sınırlar, kamp yerleri ve en sonunda savaş alanında kurban edilmek üzere koyunlarını da beraberinde götürürdü. Sphagia adı verilen "kan akıtma törenlerinin çeşitli nedenleri olabilirdi." Sonucun başarılı olmasını önceden garantiye almak, doğaüstü güçleri yatıştırmaya çalışmak, törensel bir

başlangıç ile savaşın çok kanlı geçeceğini beklemek ve tanrılara yakarmak: “Öldürüyoruz. Öldürebilir miyiz?” (25) Sphagia zamanı geldiğinde hoplites’ler genellikle bu törenden daha değişik biçimde de cesaret kazanmaya çalışırlardı. Silahlara sarılmadan önce iki tarafın da törensel bir kahvaltı yapması olağan bir davranıştı ve bu son yemekte belki de her günkünden daha fazla şarap içilirdi. Alkollü içkilerin bulunduğu her yerde çarpışmaya girmeden önce içmek neredeyse evrensel bir davranış haline gelmiştir.Hoplites’ler komutanlarının cesaret verici sözlerini dinleyip sphagia törenini yaptıktan sonra Aristophanes’in “eleleleu” diye yazıya döktüğü savaş naralarıyla öne atılırlardı.

Komutanların ön sırada yer alıp almadıkları tartışılmaktadır; savaş gazisi ve tarihçisi olan Thukydides, Sparta ordusunun ardındaki grupların, ön sıradaki komutanların belirgin giysileriyle anlaşıldığını yazmıştı. Komutanların en tehlikeli yeri seçmeleri toplumlarındaki savaşçı geleneklerinin gücünü simgelemektedir. Diğer yerlerde, özellikle Atina’da durum farklıydı. “Klasik Yunan kentlerinde bir subay sınıfı bulunmuyordu”.Sivil görevler gibi askeri görevler de seçilerek elde edildiğinden subayları en ön sırada tehlikeye atmanın anlamı yoktu. Falanks savaşları cesaret örneklerinden yüreklenerek değil, eşit koşullardaki kişilerin birleşmiş cesaretiyle kısa ama dehşet verici bir beden ve silah çarpışmasıyla kazanılıyordu. (26)

Vahşi olduğu kadar devrim yaratan savaş biçimini Hanson, büyük bir ustalık ve hayal gücüyle canlandırmayı başarmıştır. Zırh alacak parası olmayan topraksız, hafif silahla donanmış piyadelerin arasında geçen hazırlık çarpışmalarını ve orduya eşlik eden birkaç zengin atlı savaşçının önemsiz olduğunu vurguluyor. Yunanistan toprakları kalabalık at sürüleri yetiştirmeye yeterli olmadığı gibi süvarilerin çarpışmaları için de uygun değildir. Düşman falanks orduları çok az bulunan düzlüklerden birinde karşılaştıkları zaman savaşın yeri seçilmiş oluyordu. “Yunanlılar savaşacağı zaman en iyi ve en düzgün yeri seçip bir anda savaşa başlar” diye yazmıştı Herodot. Hiç zaman yitirmiyor gibiydiler. (27)

Yaklaşık 135 metre genişliğindeki boş arazide otuz beş kiloluk silah ve zırh yükü altında koştuktan sonra doğruca birbirlerinin üstüne atılıyorlardı. Her asker hedef olarak iki kalkan arasında kalan, boyun, koltukaltı, kasık gibi korumasız bölgeyi seçer ve yüz yüze geldikleri anda mızrağını saplamaya çalışırdı. Karşısına çıkan fırsatı değerlendirmek zorundaydı. Ön sıranın ani duruşu geride kalan yedi sıranın bir anda düşmanla karşılaşan askerlerin üzerine yığılmasına neden olurdu. Bu yığılma nedeniyle bazılarının ölü ya da yaralı olarak yere yıkılması kaçınılmazdı. Böylece kalkan duvarının arasında belki de bir delik açılabilirdi.. İkinci ve üçüncü sıradakiler daha korunmalı yerlerinden mızraklarını uzatıp bu gediği büyütmek için çabalarlardı. Eğer başarılabilirse othismos yani kalkanla itmek işlemi başlardı. Gedik yeterince büyüyünce, hoplites'lere, ikinci silahları olan kılıçlarını kullanıp düşmanın bacaklarını kesme olanağı doğuyordu. Othismos son derece etkili yöntemdi ve parrarexis'e (kırılma) neden oluyordu. Düşman baskısını üzerinde hisseden askerlerin arasında kaçma duygusu yayılıyor veya arka sıralar çözülüyor ya da öndekiler utanç verici bir biçimde gerileyerek arkadaşlarım da paniğe sokuyorlardı.

Falanks sırası "kırılınca" yenilginin gelmesi kaçınılmazdı. Önlerinde boşluk bulan hoplites'ler sırtlarını dönenleri yaralayıp öldürmek için gerekli fırsatı yakalamış olurlardı. "Süvarilerin ve hafif silahlı piyadelerin işe karışmalarının yarattığı daha büyük tehlike de söz konusuydu... esas çarpışmadan önceki önemsiz itiş kakıştan sonra piyadelerin tekrar savaş alanına girmesi ve umarsız kalmış düşmanı etkin bir biçimde yok etmesi her şeye karşın yetenekli savaşçılar olduklarını kanıtlamaları anlamına geliyordu." (28) Hafif-silahlı askerlerden kaçmak çok zordu. Hoplites'ler kalkanlarını atıp kaçabilirlerdi ama koşarken zırhlarından sıyrılmaları olanaksızdı. MÖ 413'te Sicilya'daki Atina yenilgisinden sonra Thukydides "cesetten çok, kesik kol vardı yerde" demişti. Ölmekle yaşamak arasındaki seçim anında, vatandaş-savaşçı kentin önemli bir kişisi olduğunu simgeleyen zırhını, eğer kurtulmasına yardım edecekse, çıkarıp atmaktan kaçınmazdı. (29)Yine de bazen bu bile yeterli olmazdı. Yalnızca yarım saat ya da bir saat süren çarpışma, hoplites'leri

fiziksel açıdan çok yoruyordu ve kas gücü kadar korku da bu yorgunluğu artırıyordu. Gücü yerinde olan hafif silahlı askerlerin koşar adımlarından uzaklaşmaları pek kolay olmuyordu. Cesur ve iyi yetişmiş askerler küçük gruplar halinde geri çekilirken dövüşmeyi de sürdürürlerdi. MÖ 424'te Delion'daki Atina yenilgisini yaşamış olan düşünür Sokrates,bir grubun komutasını eline alıp, "kendisi gibi birine saldıracak herhangi bir savaşçının akıl almaz bir savunmayla karşılaşacağını uzaktan bile belli eder bir biçimde" geri çekil-meşini sağlamıştı.(30)Kırılan sıralardan kopan askerlerin büyük bir çoğunluğu ise yalnızca yaşamlarını kurtarmak için koşmaya başlarlar ve çoğu zaman güvenli bölgeye ulaşamadan öldürülürlerdi.

Bir falanks ordusunun yenildiği zaman gücünün yüzde on beşini yitirdiği hesaplanmıştır. Savaş alanında, aldıkları yaralar sonucunda ve kaçış sırasındaki katliamda ölenler bu rakama dahildi. Eğer galip gelen taraf biraz daha baskı yapsaydı, kayıpların sayısı daha da fazla olacaktı ama genellikle kesin bir zafer peşinde koşulmuyordu. "Kaçan hoplites'leri kovalamak önemli sayılmıyordu; Yunan ordularının çoğu eğer düşmanları birkaç gün içinde tekrar toparlanıp karşılarına çıkarsa, yine aynı başarıyı göstereceklerinden emin oldukları için" çarpışmalar uzamıyordu. Sonuç olarak "iki taraf da ateşkes ilan edip ölülerini takas etmekten mutlu oluyordu." Savaşta ölenlerin onurlu bir biçimde gömülmesi tüm Yunanlılar için kutsal bir görev sayılıyordu ve sonra "galip gelen taraf başarının simgesi olarak savaş alanına basit bir anıt dikip kendilerini takdir etmek üzere bekleyen ailelerine ve dostlarına kavuşmak için evlerine dönüyorlardı."(31)Yunan ordularının çarpışmaları daha önceleri benzeri görülmemiş bir vahşet sergilediği halde, niçin yendikleri düşman ordusunu, çağdaş anlamda tümüyle yok etmeye yanaşmıyorlardı? Hanson'un, özellikle üstünde durduğu bir noktadır bu. "Çağdaş anlamda bir zafer kazanmak ya da yenik tarafın esir alınması her iki ordu için de bir seçenek olarak düşünülmüyordu. Hoplites savaşları genellikle savaşı ve öldürmeyi tek, kısa, karabasan-vari bir çarpışma ile yapıp bitirmeye ortak karar veren küçük toprak sahiplerinin arasındaki çekişmelerden çıkıyordu. (32)

Yunan savaşlarının garip bir şekilde yarım bırakılmasına iki açıklama getirebiliriz; birinin kökleri çok eskiye dayanırken, diğeri Yunan polis'lerinin ortaya çıkardığı yeni bir özelliktir. Yunan savaşlarında, ilkel toplumların şimdiye dek tanıdığımız dolaylı ve çekingen taktiklerine yabancı olan öldürme güdüsüne rağmen, yine de ilkelliğin güçlü izleri gözlemlenmekteydi. Bunlardan biri intikam almaktı. Belki kadın kaçırma olayları savaş başlatmıyordu ama bir şehir-devletinin topraklarını istila etmek, bir tabunun yıkılması gibi akıl almaz bir hakaret sayılıyordu.(Her şeye karşın çağdaş uzmanlar, kahramanlık döneminde yaşanmış olan Truva Savaşı'nın en önemli nedeni değilse bile kadın kaçırmanın da savaşın çıkmasında etkili olduğunu kabul etmişlerdir.) Eğer tahriklerin temeli buysa, hoplites'lerin ani olarak savaşa başlamalarını da bir bakıma açığa kavuşturmuş olur. Tatmin olmak da ilkel bir duygu olduğundan, başlatılan savaş belki de Clausewitz'in çizgisine gelmeden sona erdiriliyordu. Kişinin fiziksel sınırlarını zorlamasına karşı duyulan korkuyu yenmiş olmak Yunanlılar için geleceğe doğru atılmış önemli bir adım sayılabilir ve hoplites savaşçılarının taktiklerini bu açıdan incelemek gerekir: Ölüm taşıyan silahlarla yüz yüze savaşmak doğaya karşı çıkmaktır ve askerler tehlikeyi birlikte göze alıp, birbirlerine cesaret verdikleri ve omuz omuza ilerlerken sıradaki yerlerini korumalarına yardımcı olduğu için, bu silahların tahammül edilebilir çizgiler içinde kalması sağlanmıştır. Göze alman bunca tehlikeden sonra, hayatta kalanların yeterince başarılı olduklarına inanmalarına şaşmamak gerekir. Yorgunluktan bitkin düşmelerine karşın, kaçan düşmanı kovalayacak gücü kendilerinde bulsalar bile, bu davranışın savaşa getireceği yeni boyuta, her şeye açık olan Yunan zekası bile hazır olmayabilirdi.

Ayrıca çağdaş anlamda zafer kazanmak Yunanlıların birbirleriyle yaptıkları savaşlarda kabul edilebilir bir fikir değildi. "Zalimler dönemi" diye bilinen MÖ 7.ve 6.yüzyıllarda Argos, Korinthos, Thebai, Atina ve Sparta arasında yapılan savaşlar son derece acımasızdı ama bunların amacı esas düşmanı egemenlik altına almak değil, müttefik sitelerin sayısını artırmaktı. Çok eski tarihlerden beri "Yunanlılar diğer insanlardan farklı olduklarına inanmışlardı... örneğin Yunanlı

savaş esirleri ‘barbarlar’ gibi köleleştirilemezdi...”, başta Olimpiyat oyunları olmak üzere, “her yıl Yunanca konuşan insanlara açık olan büyük dinsel festivaller yapılırdı.” Özellikle Atmalılar ve her konuda metropolis’den (anakent) yardım bekleyen küçük Asya’daki kuzenleri İyonlar için ancak denizaşırı yerlerdeki savaşlarda toprak elde edilebilirdi. Yabancı sahillerde koloniler kurmak için gerektiği kadar savaşıp yeni topraklar kazanmışlardı ama kendi topraklarında çok sık ve çok kanlı çarpışmalar gerçekleştirdikleri halde belki de Sparta’nın haricinde hiçbiri, diğerinin kabul edilmiş haklarını elinden almak için çabalamamıştı.6.yüzyıla gelindiğinde şehir-devletleri ortak bir hükümet kurma aşamasına ulaşmışlardı; “oligarşiler, anayasal hükümetler ve demokrasiler her yana yayılmıştı.” (33) Tüm devletler hala kölelik kurumunu sürdürüyordu ama son yıllarda yapılan araştırmalar polis’lerde kölelerle özgür insanların oranının abartılmış olduğunu ortaya çıkarmıştır.Örneğin 5.yüzyılda Atina’daki özgür vatandaş-çiftlerin sayısı kölelerden çok fazlaydı. Sparta dışındaki hoplites’lerin, özgür olmayanları çiftliklerinde çalıştırarak rahatça savaşa gittikleri konusundaki varsayımları bu araştırmalar boşa çıkarmıştır. (34)

7. yüzyılda Sparta, güney Yunanistan’da etkin askeri gücünden dolayı meydan okunması olanaksız bir konuma gelmişti ve ancak temel rakipleri olan Argos, Atina, Korinthos ve Thebai’nin aralarında kurulup bozulan birleşmelerle sınırlar içinde kalmaya zorlanabiliyordu. Ama MÖ 510 yılında Atina’nın demokrasiye geçme kararma Sparta engel olmaya kalkınca denge bozuldu ve bir ilkeler çekişmesi halini aldı. Seçkin savaşçılar ilkesiyle, en önemli rakibin öne sürdüğü temsilciler örneği yüzünden çıkan çarpışmalar yüz yıldan fazla sürdü. Yine de bu süre içinde milliyetçilik duygularından dolayı Sparta ile Atina’nın bir araya geldiği de görüldü. MÖ 511’de gitgide yükselen Pers İmparatorluğu’nun sınırları Mezopotamya ve Mısır’ı içine aldıktan sonra doğuda Seyhun ve Ceyhun nehirlerine kadar uzanmış ve batıda Küçük Asya’daki İyon yerleşim yerlerine saldırmaya başlamıştı. Bu kentlere önce Lydia Kralı Krezüs saldırmış ve sonra Persler’in kontrolü altına geçmişti. MÖ 499’da Atina’nın desteği ile bağımsızlıklarını ilan etmek için İyonlar ayaklanmışlardı.

Pers İmparatoru Darius MÖ 494'te bu ayaklanmayı bastırmış ve temelinde Yunanistan'ın yattığına inanıp işi kökünden halletmeye karar vermişti.MÖ 490 yılında 50.000 kişilik ordusunu dayanıklı Pers donanmasının yardımıyla Atina'nın 57 kilometre kuzeyindeki Marathon yaylasına taşımıştı. Atinalılar düşmanın ilerlemesini durdurmak için derhal ortaya çıkmışlar ve Plataialı dostlarından yardım görmüşlerdi. Bu arada Sparta'dan yardım istemişler ve onların yaklaşan dinsel törenler bittiği anda derhal yardıma koşacaklarını öğrenmişlerdi. Sparta askerleri savaş alanına vardığı zaman Marathon Savaşı sona ermişti.Atinalılar çok az kayıp vererek Pers ordusunun yedide birini yok etmişler ve düşman ordusu gemilerine geri çekilmişti.

Yunan falankslarının, Ortadoğu hanedanlıklarından birinin köle askerlerden oluşan pek de düzenli sayılmayan ordusu ile ilk kez karşılaşması gerçekleşmişti. Yunanlılar'ın ilerlemesini düşmanların son derece ürkütücü bulmuş olacağını iddia etmektedir Hanson. İmparator Darius'un yeğeni ve Marathon'a ilk ulaşan filonun komutanı olan Mardonious'un, Atinalılar ve müttefikleri olan Plataialılar'ın kana susamışlıkları hakkında söylediklerini Herodot'un nasıl yorumladığına dikkati çeker Hanson.

Büyük Pers ordusunun değişik bölüklerinin ürkütücü görünüm ve gürültüleriyle savaşta çok farklı bir durumları vardı... Ama Persler bir savaşın en tehlikeli eğiliminin kurbanı oldular: Öldürmek isterken ölmekten çekiniyorlardı... Ağır zırhları içinde koşarak üstlerine gelen Yunan ordusunu görünce "yok edici bir deliliğin" düşmanı sardığını düşündüler. Marathon Savaşı'nda hoplites'ler, Persler'in saflarına saldırınca Persler bu insanların yalnızca tanrı Apollon değil akıldışı bir tanrı olan Dionysos'a taptıklarını anlamış oldular. (35)

Marathon Savaşı'na vaktinde yetişemedikleri için, zaferin Atina'ya getirdiği onuru Spartalılar kıskançlıkla izledi.Yine de Persler'in saldırganlığının Yunanlıların haklarını yok etmeye yönelik olduğunu kabul edip, ortak düşmanları bir kez daha ortaya çıktığı takdirde Atmalılar ile işbirliği yapmaya kararlı olduklarını açıkladılar. Persler de inatlarından vazgeçmiş değildiler. Darius'un ölümünden sonra

imparator olan Kserkes MÖ 484-481 yılları arasında Sicilya'daki kolonilerin anakaradaki akrabalarının yardımına gitmelerini önlemek için Kartacalılar'ı kendi tarafına çekti ve ordusunu rahatça ilerletebilmek için Asya ile Avrupa'yı ayıran boğazlar üzerine gemilerden oluşan köprüler kurmak gibi gelişmiş lojistik düzenlemeler yaptı. Bu haberi alınca küçük devletlerin çoğu Kserkses ile barış yapma girişiminde bulundu. Yalnızca Atina ile diğer Peloponnes devletleri milliyetçi tutumlarından vazgeçmeyeceklerini bildirdi. Sparta, ordusunu güneye, kolayca savunulabilecek Korinthos kıstağına gönderip Peloponnes Birliği'ndeki diğer devletlere yardımcı olması için Atina'yı ikna etmeye çabaladı, ama Themistokles'in önderliğindeki Atmalılar kendi kentlerini terk etmek zorunda kalacakları için bu fikri kabul etmediler. Bunun yerine Sparta'nın güçlü donanması ile Birliğin ordularını koruyup Persler'in kuzeye doğru ilerlemesini durdurmasının daha yerinde olacağını ileri sürdüler.

Müttefikler kendi güçlerini Peloponnes yarımadasından çıkarmaya gönüllü olmadıklarından Sparta bu stratejiyi kabul etti ve Tessalya ovasından geçen sahil yolunu Thermopylae geçidinde tutmayı kararlaştırdılar. Üçte ikisi Atmalılar'dan oluşan Themistokles'in komutasında donanma, fırtınalardan ağır kayıplar vermiş olan Pers donanmasına MÖ 480 Ağustosu'nda saldırdı. Thermopylae geçidinde ise Sparta Kralı Leonidas, ihanete uğrayıp ordusu arkadan çevrilinceye dek Persler'in ilerleyişini durdurmayı başardı. Leonidas ile üç yüz kişilik pohlites muhafızları kanlarının son damlasına kadar savaşarak filonun Atina halkını Salamis adasına taşımasına olanak verdiler. "Geçitteki üç yüz kişi" deyimi daha sonraları umutsuz cesareti simgeleyen bir deyim olacaktı. Birliğin güçleri Korinthos kıstağının güneyine çekilmiş, Themistokles'in Persler'i yalnızca deniz gücüyle yenebileceği konusundaki iddiasını kanıtlamasını bekliyordu. Themistokles, İmparator Kserkses'i, donanması harekete geçtiği anda Atinalılar'ın saldıracakları konusunda bağışlanabilir bir kurnazlıkla kandırıp çevresi kaplı sulara doğru yol almaya zorladı. 500 Yunan gemisine karşılık 700 Pers gemisinin manevra olanağı kalmamıştı. Bir tek gün

süren çarpışmada (MÖ 23 Eylül 480 olduğu sanılmaktadır) Atinalılar düşman donanmasının yarısını yok ederken yalnızca kırk gemi yitirdiler ve Persler'in geriye, kuzeye doğru çekilmelerini sağladılar.

YUNANLILAR VE AMFİBİK STRATEJİ

Kserkses'in istilası tümüyle yenilgiye uğratılmış sayılmazdı. Ertesi yıl Atina, Sparta ve çoğunlukla Thebaililer'den oluşan müttefik güçler önce temmuzda Plataia kara savaşı ve ağustosta Mykale deniz savaşı ile Pers ordusunu yalnızca Yunanistan'dan püskürtmekle kalmayıp Karadeniz'e açılan boğazlardaki kontrolü yeniden ele geçirmeyi başardılar.

MÖ 480-479 yılı savaşları, on yıl önce Marathon Savaşı'nda olduğu gibi bir falanks ordusunu yenmek için ya Yunan cesaretine, ya Yunanlı askerlerin varlığına ya da daha yeni ve daha karmaşık taktiklere gerek olduğunu dış dünyaya sergiledi. Yunanlı paralı askerler eskiye oranla daha iyi koşullarla kendilerine iş bulmaya başladılar.MÖ 550 yılında Mısır'ı istila ederken Persler,orduya Yunan askerlerini almıştı. Zırhlı süvarilerin taktik talimleri ise son sürat ilerlemekteydi. MÖ 480-479 savaşı ise kara ordusundan çok donanmanın zaferiyle sona ermişti. Böylece donanmaların gücü, bir iç denize sınırı olan ülkelerin kara ordularına eşit olarak kabul edildi ve kendine özgü stratejisi olan yeni bir savaş yöntemi geliştirildi. Yüzyılın sonuna kadar doğu Akdeniz'e egemen olmak için sürdürülen savaşlarda bu stratejinin çok önemli bir yeri vardı ve daha sonraları ilkeleri tüm denizci kavimlerin geleneklerine karıştı.

Atinalılar'ın en önemli savaş aracı kürekle yürütülen savaş gemileriydi ve MÖ 1. binlerin başından kalma,Suriye kıyılarında yaşamış olan Fenikeliler'in ve hatta Kıbrıslılar'ın örneklerinden geliştirdikleri ileri sürülmektedir.Kserkses döneminde Fenikeliler,Pers egemenliği altına girmişlerdi ama teknolojileri Yunanistan'a kadar ulaşmıştı. Atinalılar'ın yaptığı 47 metre boyunda, 6 metre enindeki kadırgaların başı gaga denilen sivri bir burunla biterdi ve üçer kişilik sıralar halinde oturan kürekçiler, kadırgaların düşman gemilerini mahmuzlayarak batıracak sürate erişmesini sağlayabilirlerdi.

(36)Kadırgalara savaşçı deniz eri olarak binen hoplites'lerden daha aşağı bir sınıftan kürekçiler seçiliyordu ve yakın dövüşe sıra geldiğinde, onlar da savaşa katılıyordu.

Atina donanmasının gücü ve kentin donanmaya verdiği önem, bundan önceki iki yüzyıl boyunca ekonominin ve dış ilişkilerin gelişme yönünden kaynaklanıyordu. Peloponnes'de önemli bir güç haline gelebilmek için Sparta, kendine özgü toplumsal düzeninden yararlanarak ordusunu kuvvetlendirirken, toprakları pek bereketli olmayan Atina, halkı doyurabilmek için ticarete yönelmek zorunda kalmıştı. Bunun sonucu olarak küçük Asya gibi uzak yerlerde bile kendisine destek veren kentlerin bulunduğu politik bir imparatorluk geliştirmişti. Bu destek ve müttefik kentlerin varlığından dolayı, Salamis ve Plataia çarpışmalarından sonra, kara ve deniz gücünün büyük bir kısmıyla Mısır'ın kontrolünü sağlamak için Persler'e karşı sürdürülen savaşlarda (MÖ 460-454) Atina liderliği ele geçirmişti. Kendi kendine yeterli olan ve güven içinde yaşayan Sparta savaştan çekilmişti. Küçük kentlerin kurduğu Delos Birliği'nin başında bulunan Atina ise var gücüyle sürdürüyordu savaşı. Kendisini destekleyenlerden topladığı paralarla bunu sağlarken, 150 kentin vergi ödemesine yol açmıştı.

MÖ 448'de Persler'in savaşı sürdürme gücü kalmayınca barış imzalandı. Ne var ki bu barış yurt içinde barışa neden olmadı. Delos Birliği'ne bağlı kentlerin vergi veren sınıfları Atina'nın baskısından kötü yönde etkilenmişti. Atina'nın aracılığıyla bazen Atina stili demokrasi kuruluyordu ama politik baskıları, vergi toplaması ve stratejik ve ticari üstünlüğü kentlerin baş kaldırmasına neden oluyordu. Önce Korinthos ve sonra onu izleyen diğer kentler Atina'ya karşı çıktılar, düşmanlıklar ortaya döküldü ve Sparta, Korinthos ile Thebai'nın yanında olduğunu bildirdi. Birinci Peloponnes Savaşı iki tarafın da fazla zarar görmesine yol açmadan MÖ 445 yılında sona erdi. Ama Atina savaşların yeniden başlamasına neden olacak bir yolda ilerlemeye başladı. Atina, kenti ve limanı olan Pire'yi çevreleyen "Uzun Duvarlar" yaptırıp kara saldırılarına karşı kendisini korumaya alırken, dinamik lideri Perikles'in teşvikiyle parasal ve askeri kaynaklarım denizarışı topraklarda genişletmeye yöneltti.

Delos Birliğindeki diğer büyük ticaret kentlerine ve anakara üzerinde en büyük askeri güç olan Sparta'nın konumuna meydan okumaya başladı. MÖ 433 yılında Atina ile Korinthos arasında patlayan savaşa ertesi yıl katılan Sparta beraberinde Peloponnes ve Boiotia birliklerine bağlı küçük devletleri de soktu. (38)

Esas Pelopennos Savaşı olarak bilinen bu çatışma MÖ 404 yılına dek sürdü ve Sparta'nın galibiyeti, Atina'nın yenilgisiyle son buldu. Kent-devleti sistemi bir daha kurulmamak üzere ortadan kalktı ve savaş sonrasında sürüp giden düşmanlıklar Yunanistan'ı saldırılara açık bir biçime getirdi. Yunanlılar'ın kardeşi sayılan ama yarı-barbar kabul edilen Makedonyalılar yeniden birleşmeyi sağladılar ama özgür insanların yaşadığı, genişlemeye uygun koşulları olan imparatorluğun yarattığı entelektüel ve sanatçılarla kaynaşmış yaşam biçimi sona erdi. Peloponnes Savaşı da deniz ve kara güçlerinin üstünlüğünü kanıtlamaya yönelik geçmiş ve iki tarafa da yararlı olmamıştı. Atina'yı açlığa mahkum etmeye çalışan Sparta neredeyse her yıl tarım alanlarını işgal etmeye başladı. Atina da buna karşılık kırsal kesimde yaşayan nüfusundan vazgeçip Karadeniz yakınlarındaki tahıl merkezlerinden deniz yoluyla getirdikleri ile yetinmeye çabaladı. MÖ 424'te Sparta bu ticareti önlemek için Trakya limanlarına ordu gönderince Atina ateşkes isteyecek konuma geldi ama ne var ki Sparta sonsuza dek sürecek bir barışı sağlamaya yetecek diplomasiden yoksundu.Bazı müttefikleri Sparta'yı yalnız bırakınca Atina zafere ulaşabileceğini umarak 415 yılında son bir kriz yaratabilmek için savaşı genişletti. Sicilya'da Syracuse devletine karşı savaş açarken adanın tümünü ele geçirmeyi ve ekonomik durumunu düzeltmesine yardımcı olacak bir kaynak merkezine sahip olmayı tasarlıyordu.

Sicilya Savaşı Atina'nın hazırlıklı olmadığı kadar büyük bir krize yol açtı.Artık en önemli konunun Yunan dünyasında kimin lider olacağı şekline dönüştüğünü sezen Sparta, Thermopyloe'den beri sürdürdüğü milliyetçilik politikasından vazgeçip Persler'den yardım istedi. MÖ 412 ile 404 yılları arasında Karadeniz'in girişine dek uzanan kara ve deniz savaşlarında Sparta ordusuyla Pers donanması Atinalılar'ı sürekli yenilgiye uğratıp Uzun Duvarların

ardına çekilmesine neden oldu. Pers donanması 405 yılında Aegospotamos Savaşı'nda Atina donanmasını yok ettikten sonra Pire yakınlarında demirledi ve hem karadan hem denizden abkula altına alınan Atina, Nisan 404 tarihinde teslim oldu.

MAKEDONLAR VE FALANKS SAVAŞININ SONA ERİŞİ

Peloponnes savaşlarının sona ermesi, Yunanlıların arasındaki savaşların son bulması demek değildi. 4. yüzyıl boyunca hem anakarada hem de denizaşırı kolonilerde ayrıcalıklar peşinde koşanlar sürekli problem yarattılar; keyfi bir biçimde müttefiklerini değiştirdiler ve milliyetçilik duygularından uzaklaşıp, kendi çıkarları için Persler'den yardım istediler. 395-387 yılları arasında, Küçük Asya'daki Yunan kentlerinin davasına el atmış olan Sparta'ya karşı Atina ve müttefikleri Persler'le işbirliğine giriştiler ve 384 yılındaki Knidos Savaşı'nda Atina-Pers filosu,Sparta donanmasını bozguna uğrattı. Atina'nın yeniden güçlenmeye başlamasından ürken Persler gizlice Sparta'ya yardım ettiler ve sonuçta iki ordu birbirini yenemedi ve Yunanlılar hem anavatanlarından hem de denizaşırı yerleşim yerlerinde Persler'in ismen de olsa egemenliği altına girmekte olduklarını fark ettiler. Her şeye karşın Sparta, Peloponnes savaşlarından sonra alman kararları yürütmek için ısrar ederken, artık en önemli rakibi haline gelmiş olan Thebaililer'i sindirmeye çalışıyordu. Thebaililer 371'deki Leuktra ve 362'deki Mantinia savaşlarında çok önemli zaferler kazanırlarken, ünlü General Epaminondas, falanks sisteminin düşman karşısında nihai taktik manevra yapabilecek biçime uyarlanabileceğini kanıtlamıştı. Thebaililer, Leuktra Savaşı'nda 11.000 kişilik Sparta ordusunun karşısına 6000 askerle çıkarken ordunun sol kanadının gücünü dört misli artırıp, sağ kanattaki zayıflığım gizleyerek güçlü kanadıyla hücuma geçmişti. Çarpışmanın alışılagelmiş falanks sistemiyle, yani her iki kanadın eşit güçte olacağını sanan Spartalılar gücü artırılmış kanadın saldırdığı asker sıralarına destek vermeye zaman ve fırsat bulamadan dağılmışlar ve Thebaililer'in neredeyse hiç kaybı olmazken onlar ağır kayıplar vermişlerdi. Bu uyarıya karşın, dokuz yıl

sonra Mantinia Savaşı'nda da aynı sürprizle karşılaşıp tekrar yenilgiye uğramışlardı. Zafer kazanıldığı anda Epaminondas'ın öldürülmesi, falanks savaş sistemine yenilikler getirmiş bir komutanın kendini ne denli büyük tehlikelere attığını kanıtlamıştı ve Thebaililer krizin ortasında lidersiz kalmışlardı.Manevra yeteneği kazandıran biçimde düzenleyip batı ve kuzey sınırlarındaki düşmanlarını sindirdikten sonra Yunanlılar'ın arasındaki olaylarla ilgilenmeye başladı. 355-346 yılları arasında Üçüncü Kutsal Savaş'ta Atina'yı yenip müttefik şehir-devletlerinden birçoğunu ele geçirdikten sonra kuzeydoğu Amphiktynia Meclisi'nin başkanlığına getirildi. Yerini sağlamlaştırıp, Yunanistan dışında topraklar edinmeye başlayınca otoritesinin genişletilmesine karar verildi. Demosthenes, Atinalılar'a ve diğer şehir-devletlere tıpkı Persler'in karşısında yapmış oldukları gibi Makedonlar'm oluşturduğu tehlikeye karşı da birleşmeleri gerektiğini açıkladı ama sözünü dinletemedi.339 yılında Atina ile Thebai birleşip Amphiktyonia Meclisi'ne savaş açtılar ve 338'de Kral Philippos ile Khaironeia'da çarpışıp bozguna uğratıldılar. Ertesi yıl Philippos tüm Yunan şehir-devletlerini toplantıya çağırdı ve Sparta dışında hepsi tarafından, Persler'in etkisinden kurtulmak için Küçük Asya'ya sefer düzenlenmesi için Makedon ordusuyla birleşme önerisi kabul edildi.

Philip'in on sekiz yaşındaki oğlu İskender, Khaironeia Savaşı'nda nihai darbeyi indirmiş olan sol kanat süvarilerini yönetmişti. İki yıl sonra İskender kral ilan edildiğinde, Philippos'un ölümüne neden olan olaylarda parmağı olup olmadığı konusu bugüne dek hakkında kitap yazanları düşündürmüştür. Kralın değişmesi Makedon politikasında herhangi bir değişikliğe yol açmadı; Persler'e karşı düzenlenecek savaş konusuna İskender babasından daha büyük bir enerjiyle sarıldı. Philippos'un eski düşmanlarını kesin bir biçimde sindirip, Thebaililer'in canlanmaya başlayan isyanını bastırdıktan sonra Makedon ordusunu, eski Yunan savaşlarından sonra işsiz kalmış askerlerle destekleyerek 334 ilkbaharında dönemin Pers İmparatoru III.Darius'u tahtından indirmek için yola çıktı.İzleyenlerin soluğunu kesecek bir cüretkarlık örneği sergilemekteydi.Pers İmparatorluğu'nun sınırları Mezopotamya, Mısır, Suriye ve Yunan

kolonileri dahil olmak üzere Küçük Asya'ya kadar genişlemişti. Gerçi ordunun çekirdeğini hala savaş arabaları oluşturuyordu ama ağır süvari bölükleri ve Yunanlı paralı askerler de vardı.

İskender'in ordusu da düzenleniş bakımından Pers ordusuna benziyordu. Yunanistan'da uzun süre önce kullanımdan kalktığı için savaş arabaları yoktu ama ağır süvari alayları vardı. Ayrıca kendi kurduğu Şövalyeler Birliği ise ilkel tip eyerler kullanıp zırh giyen ve hem mızrak hem kılıç taşıyan askerlerden oluşuyordu. Ordunun güçlü falanks bölümü ise geleneksel uzun Yunan zırhı kuşanıyor ve sarissa adı verilen eskisinden daha uzun mızraklar taşıyordu. Gerçi askeri birlikler kabile esasına göre düzenlenmişti ama Persler'in üzerine gitmek için topladığı orduya güçlü bir milliyetçilik duygusunun yayılmasını da sağlamıştı. Ordunun toplamı 50.000 kişiyi buluyordu ve Peloponnes savaşlarının en kalabalık çarpışmalarında bile Sparta, büyük çoğunluğu piyadelerden oluşan en fazla 10.000 kişilik ordular toplamayı başarabilmişti. (39)

İskender Asya'da on iki yıl savaştı ve bitmek bilmez enerjisiyle yeni zaferler peşinde koşarken kuzey Hindistan yaylalarına kadar ilerledi. Persler'in kesin yenilgisini gösteren üç zafer, 334 yılındaki Granikus Irmağı, 333'deki Issos ve 331'deki Gaugamela çarpışmalarında elde edildi. Asya seferlerinin ilk yıllarında kazanılan bu zaferler Pers ordusunun karşı durma kapasitesini yok edip, dağılmasına neden oldu.Granikus çarpışması özellikle Büyük İskender'in dinamik liderliğini sergilediği süvarilerin başarısı ile anılan bir savaş oldu. "Piyade saflarında geçmesine karşın tam bir süvari hücumuydu" diye yazmıştı tarihçi Arrhionos başarılarım anlatırken, "atlar atlara dayanmış... Persler'i nehir kıyısından ovaya itmeye çabalarken, onlar da yerlerinden kıpırdamadan süvarileri nehre geri itmeye çabalıyorlardı." (40)Persler'in nehir kenarlarına sığınma yöntemlerini gözlemleyen Büyük İskender hücum yönünü bu duruma göre seçmişti. Korkaklığın ve ilginç bir biçimde "ilkel" kaçamak dövüş biçiminin açık kanıtı olan bu taktik bin yıl kadar daha Ortadoğu ordularında etkili olacaktı. Göğüs göğüse çarpışma dışındaki tüm yöntemlere karşı duyduğu sabırsızlık nedeniyle Büyük İskender, Pers ordusunun en güçlü gibi görünen kanadına saldırıp

dağıldıklarını görünce kararında haklı olduğunu anladı. İkinci sıradaki Yunanlı paralı asker olan falankslar “hiç beklenmedik felaket karşısında” donup kalmışlardı ve bir anda çevreleri sarılıp yok edildiler. (41) Çarpışma sırasında İskender de yaralanmıştı ama kazandığı zaferin görkemi arasında üzerinde bile durmadı.Zırhlı süvarilerle desteklenen bir Yunan falanks bölüğünün Pers toprakları üzerinde savaş yapıp avantaj kazanabileceğini kanıtlamıştı. Ertesi yıl Issos çarpışmasında bu konuyu pekiştirdi. Savaş alanında bulunan Darius’un yapılan hesaplara göre 160.000 askeri vardı ve İskender’in ordusundan üç misli daha kalabalıktı. Yine en güçlü görünen kanada hücum etti İskender ve “bazı noktalarda Persler siper kazıkları kullandıkları için

Darius’un hiç de gözüpek bir kişi olmadığını tüm Yunan ordusu anladı.”(42)Bileşik yay kullanan Persler’in menzilini çok süratle geçmeyi başarıp süvarilerini doğruca Darius’un bulunduğu noktaya sürdü. Tam ortada kendi falanks askerleri karşılarındaki paralı Yunan askerleri tarafından durduruldu ama Darius’un kaçmasından sonra süvarilerini düşman piyadelerini sarmaya yöneltti ve kazandığı zaferi kesinleştirdi.

Darius’un terk ettiği Suriye, Mısır ve kuzey Mezopotamya’yı ele geçirirken üçüncü karşılanma ertelenmiş oldu. İskender, Issos zaferinden yirmi üç ay sonra MÖ 1 Ekim 331 tarihinde bu kez Gaugamela’da Pers ordusuyla çarpışıp darmadağın etti. Mezopotamya’ya girmek için Fırat Nehri’ni geçerken destek güçlerini bıraktığı için Makedon ordusu lojistik sınırlarının uç noktasına erişmiş sayılırdı. Bunu hesaplayan Darius, Makedon ordusunu bu noktada yenebilse ya da geri çekilmeye zorlayıp dağılmasını sağlarsa Büyük İskender’i durdurabileceğine inanmıştı. Dicle Nehri’ne karışan ırmaklardan birinin çevresinde savaş arabalarının rahatça manevra yapabilmesi için yirmi bir kilometre karelik bir alanı düzelttirdi, hücum etmelerini kolaylaştırmak için birbirine paralel yollar açtırdı (daha önce gördüğümüz gibi Çinliler de savaş alanlarını bu biçimde önceden düzenliyorlardı.) Sonuç olarak Gaugamela’daki konumunu sağlama aldı. Ortadoğu imparatorluklarının süregelen geleneklerine uygun olarak kendisi de bir savaş arabası kullanıyordu ama

ordusunda savaş arabalarının dışında yirmi dört değişik milletin askeri vardı. Sayıları çok aza inmiş olan paralı Yunan askerleri, bozkırlardan gelen İskit atlıları, Elindu süvarileri ve bir grup fil de orduya dahildi. Tıpkı Granikus ve Issos'da olduğu gibi sayıca Makedon ordusundan fazlaydı.En az 40.000 Pers süvarisi özenle seçilmiş korunaklı yerlerinde bekliyordu.(43) Başarıya ulaşacağını garantilemiş gibiydi ama Büyük İskender bir süre Darius'u bekletti ve yepyeni bir taktik hücumu gerçekleştirdi. Saldırıyı dört gün erteleyerek Darius'un askerlerini savaş alanında bomboş oturmaya zorladı ve en sonunda hücuma geçerken ordusunu Persler'inki gibi piyadeler ortada, süvariler iki kanatta olmak üzere düzenledi.Epaminondas'ın Leuktra Savaşı'ndaki manevrasını uygulayarak Pers ordusunun önünden geçip sol kanadını vurdu. Darius'un şaşkınlığa kapılan askerleri Makedonlar'la yüz yüze gelene dek karşı hücuma geçmeyi bile düşünemediler. Karşı hücuma geçtikleri zaman ise, Şövalye Süvari Birliği, yaratılmış olan boşluğa dalıp Büyük İskender'in yolunun üstünde duran Darius'un paniğe kapılıp kaçmasına neden oldu. On ay sonra İskender, Darius'a yaklaştığı zaman, imparatorun, kendi saray görevlilerinin açtığı yaralardan öldüğünü öğrendi. Bu tarihe kadar kendisine Mısır Firavunu, Babil Kralı ve Pers imparatoru unvanlarını takmış olan Büyük İskender bu kez Asya Kralı olduğunu ilan etti. Anayurdunda sürekli huzursuzluk yaratan Atina ve Spartalılar'ın isyanları tümüyle bastırılmıştı; Yunan Devletleri Birliği yaşamı boyunca yönetimde kalmasını onaylamıştı; artık iddialarını gerçekleştirmesi gerekiyordu. Hangi yoldan yürüyeceğine karar vermek zorundaydı.

Perslerin askeri ve ekonomik gücünü yitik bir durumda bırakıp Fırat Irmağı'nın berisine çekilebilir; daha sonra Trajanus'un yapacağı gibi Mezopotamya'nın bereketli topraklarıyla yetinebilir; ya da Pers împaratorluğu'nun tümünü fethedebilirdi.Büyük İskender üçüncü yolu seçti. Çünkü Pers İmparatorluğu da Makedonya'ya benziyordu. Bereketli yaylaların kuzeyi hırçın dağ kavimlerinin saldırılarına açıktı, daha ileriki bölgeleri ise savaşçı göçerlere sınır oluşturuyordu.

Kısacası vadilerde daha önce kurulmuş olan imparatorlukların karşılaştığı stratejik sorunlar Büyük İskender'e miras kalmış gibiydi.

Çinliler'in Sarıırmak'ın büyük dönemecinin kuzeyinde yaşayanlarla, Romalılar'ın ve Bizanslılar'm Asya sınırlarında bulunanlarla ve Hıristiyan Avrupa'nın doğu bozkır sınırlarında sürekli olarak çözmeye çalıştığı problemlerle yüz yüze kalmıştı. Büyük İskender son derece olumlu bir politika izleyip kontrol hattını sürekli olarak doğuya doğru taşıyarak, Pers topraklarına saldırmaya niyetli olacak kişilerin hücuma kalkışabilecekleri noktaları ele geçirmeyi sürdürdü. Orta Asya ve kuzey Hindistan'a yaptığı uzun askeri seferlerin altında Yunan mitolojisinde var olan bir ejderhayı kovalama fikri yatıyordu aslında. Kazanılan her zaferden sonra yeni bir düşmanın varlığı ortaya çıkıyordu ve sürgün hayatından bıkan ordu geri dönmek için onu kandırıncaya dek bu seferler sürüp gitti. Geri dönerken ardında yüzeysel olarak Hellenleştirilmiş uydu devletler bıraktı ve MÖ 323'te Babil'de ölümünden sonra generalleri buraları kendi adlarına yönetmeye başladılar.Ama sağlam temellere oturmadığı için uydu devletlerin yöneticilerinin arasında kavgalar çıktı, yüzyıl içinde bir çoğu Hellenizmden ayrılıp eski biçimine döndü.

Büyük İskender durumun en uygun olduğu bir zamanda ortaya çıkmıştı. Ana hedefi olan Pers imparatorluğu, gücünün sınırlarını aşmış ve saldırılara açık bir biçime gelmişti. Büyük İskender'in hayatını yazan tarihçi Arrhionos'un da belirttiği gibi, göğüs göğüse dövüşen Makedon falanksları ve İskender'in,at sırtındaki hoplites'ler gibi savaşan zırhlı süvarileriyle karşılaştığı zaman,Pers ordusunun çoğunluğunu oluşturan askerler,Ortadoğu geleneklerine uygun olarak yakın savaştan kaçınıp, mızraklardan bir perdenin ardından dövüştüğü ve düşmanın ilerlemesini durdurmak için barikatlara güvendiği için kazanmaları olası değildi.Pers topraklarının coğrafya açısından önemli bölgelerini ele geçirdikten sonra Orta Asya'ya saldırırken, karşılaştığı toplumların, bundan sonraki bin yıl içinde edinecekleri İslam dininin gücünden ve atlı savaşlarda yeterince bilgiden yoksun olmaları,Büyük İskender'in başarılı olmasına yol açmıştı.Gerçekten de İskender'in yaşamı bir destan gibidir ama kendinden sonra gelen Bizanslılar'ın, imparatorluğun Kafkasya'dan Nil Nehri'ne dek uzanan sınırlarını ellerinde tutamamalarının nedeni

onun irade, kapasite ve gücüne sahip olmamaları değil, çok daha zor askeri problemlerle karşılaşmalarıdır.

ROMA: MODERN ORDULARIN RÜYASI

Büyük İskender'in Doğu'da kurduğu Hellenizmin çöküşü Batı'da da yaşandı ama nedeni ardılların arasındaki çekişmeler değildi.Makedonlar'ın anayurtlarında ve Yunanistan üzerindeki güçleri İskender'in zamanında önem taşımayan bir toplum olan Romalılar tarafından sona erdirildi. Roma'nın yükselmesinde Yunanistan'ın payı çok büyüktür.Roma, MÖ 6.yüzyılda, Etrüks isimleri taşıyan üç kabilenin, kuzeydeki Etruria'nın belirgin hakimiyeti altında, bir nehrin kıyısına kurduğu bir köyden ibaret bir krallıktı.MÖ 580-530 yıllarındaki Servius Tullius döneminde, halkın, mülk sahipleri arasından seçilen beş askeri sınıfa ayrıldığı ve hoplites taktikleri uygulayan bir gücü oluşturduğu sanılmaktadır.(44)Daha sonraları Romalılar taktiklerini Etrüksler'den öğrendiklerini iddia etmişlerdir ama güney İtalya'da kalabalık topluluklar halinde yaşayan Yunanlılardan öğrenmiş olmaları daha mantıksaldır. Aynı dönemde krallığın yerini bir tür cumhuriyet yönetimi aldı ve Romalılar önce kuzey İtalya'daki Galyalılar'ın baskısı altında kalan Etrüksler, sonra doğruca Galyalılar ve gnüyedeki Samnitler'le çarpışarak kontrolleri altındaki toprakları genişletmeye başladılar. Güneye doğru genişlemenin sonucunda Yunan kolonileriyle karşı karşıya kalınca, Calabria ile Apulia'daki koloniler,Büyük İskender'den sonra,MÖ 3.yüzyılda, Yunanistan'da kurulmuş krallıklardan birini yöneten Pyrrhos'dan yardım istediler. Hyrrhos çarpışmalardan galibiyetle çıktı ama Ausculum (299) ve Beneventum (295) çarpışmalarından sonra bir Roma ordusuyla savaşmanın getirdiği ağır yükten dolayı savaşlardan çekilmeyi yeğledi.

Bu arada Roma ordusu kuruluşunda örnek aldığı hoplites modelinden uzaklaşmıştı. Daha serbest, dinamik ve açık düzende savaşan Galyalılar ile karşılaştıkları zaman Romalı komutanlar

falanksların sık saflarının yol açtığı dezavantajları fark ettiler. Savaş alanında manevra yapabilecek “maniple” adı verilen küçük bölükler oluşturuldu ve zaman içinde saplama mızrağından, pilum adı verilen ciritlerin kullanımına geçildi. Askerler kargılarını attıktan sonra ellerinde kılıçlarıyla ilerleyebiliyorlardı. MÖ 4. yüzyılda “maniple” gruplarının toplanmasıyla oluşan birliklere lejyon adı verilmeye başlandı ve bu tarihten sonra ağır pohlites gereçlerinden vazgeçilip, hafif, dikdörtgen bir kalkan ve falanks çarpışmalarının saplama mızraklarına karşı koruyucu olmadığı halde kılıç darbelerini geçiştirmeye yetecek standart ve hafif bir zırhın kullanımına başlandı.Roma ordusunun gereçleri kadar taktiklerinde de görülen değişiklikler uzun süre etkili olacak yeni bir düzenin başlayacağını gösteriyordu.Sık sık paralı asker kullanmışlar ve Yunan şehir-devletlerinde görülen, yurttaş-askerlerin savaş boyunca kendi masraflarını kendilerinin görmesi kuralını biraz olsun değiştirmişlerdi. Hatta 440 yılında Atina,donanmanın ve denizaşırı garnizonların giderlerini kendisi karşılamaya başlamıştı. (45) Böylelikle bir hoplites askerinin kendi cebinden masrafını karşılayarak savaşa gitmesi bir ideal olarak kalmıştı.4.yüzyılda Romalılar bu sistemden tümüyle vazgeçip lejyonerlere günlük ücret ödemeye başladılar. Bu gelişme Yunan ve Roma askeri sistemlerinin arasındaki en büyük farkı oluşturdu.Gitgide gücünü artıran bir politik sınıfın istekleri doğrultusunda Roma’nın küçük arazi sahipleri, topraklarına bağlı yaşamak yerine orduya profesyonel asker olarak katılmaya başladılar. Roma cumhuriyeti imparatorluğa dönüşürken ordu her yıl evinden daha uzakta bir sefere çıkmaktaydı. (46)

Roma’nın yayılma politikası uzmanlar arasında epey tartışmaya neden olmuştu.Genişleme politikasının altında ekonomik sorunlar yoktu.Atina’nın yapmak zorunda kaldığı gibi artan nüfusunu doyurmak için yiyecek aramak zorunda değildi;bereketli topraklar kentin hemen yanındaydı.Buna karşılık Roma fetihlerle zenginleşti ve genişleyen imparatorluk kendi kendini beslemeye başladı.Genişleme döneminin başlangıcında İtalya’da toprak elde etmeye büyük bir hevesle girişmişlerdi çünkü hem politik sınıf mensupları için arazilere hem de çiftçiler için tarlalara gereksinim

vardı.Devlet işgal ettiği toprakları satın almak ya da kiralamak isteyenler açısından hiçbir sıkıntı yaşamıyordu.Kurduğu tarım kolonilerine insanlar derhal yerleşiyor ve kısa zamanda refaha erişiyorlardı. Politik sınıfın gitgide genişleyen arazilerinde çalıştırılmak üzere köleler edinmek için savaş açıldığı iddiasının da gerçekle ilgisi yoktur. Roma hükümetlerinin ganimetlere düşkün olduğu da doğru değildir, çünkü İtalya'da ele geçirdikleri yerler, genelde kazanç sağlamayan, değerli madenler ya da mineraller bulunmayan yerlerdi.Yine de bir Romalı'nın başarılı bir savaştan, herhangi bir kazanç sağlama fikrini ayrı tutması düşünülemezdi"; Romalılar'ın dünya görüşüne göre ikisi el ele gidiyordu ve klasik tarihçi William Harris'in tanımına göre, "Romalılar için ekonomik kazanç, başarılı bir savaşın ve genişleyen gücün ayrılmaz bir parçasıydı." (47)

Romalılar'ın savaşlarını çağdaşlarından ve komşularından ayıran yönü amacı değil -bu konuda inatçı ve bireyici Yunanlılar başı çekmektedir- şiddetidir. (48) MÖ 1. binlerin sonlarına doğru öylesine akıl almaz bir vahşet sergilemeye başlamışlardı ki, daha geniş bir tarih perspektifi içinde, davranışları ancak 1500 yıl sonra yaşamış olan Moğollar ya da Timurleng ile kıyaslanabilir. Tıpkı Moğollar gibi, istila ettikleri kentlerde karşılaştıkları direnişi büyük bir katliam yapmak için yeterli bir neden olarak kabul etmişlerdir. Erken askeri tarih konusunda önde gelen bir isim olan Romalı Polybius, İkinci Pön Savaşı sırasında 209 yılında Scipio Africanus'un Yeni Kartaca'yı (İspanyol Cartagena'sını) ele geçirdikten sonra yaptıklarını şöyle anlatır:

Roma geleneklerine uygun olarak askerlerini halkın üzerine sürerken, karşılarına çıkan herkesi öldürmelerini, ortada bir tek canlı bırakmamalarını ve emir almadan yağmalamaya başlamamalarını emretti. Bu geleneğin amacı terör yaratmaktı. Romalılar'ın eline geçen kentlerde insanlardan başka köpeklerin de ikiye biçildiğini, diğer hayvanların bacaklarının kesildiğine rastlanmıştır. Bu kez yapılan katliamın boyutu çok büyüktü. (49)

Yeni Kartaca katliamı en yaygın bir biçimde tekrarlandı ve hatta ölümden kurtulmak çabasıyla teslim olan kentlerin halkları da öldürüldü.Savaş alanlarında da aynı durum yaşandı.MÖ 199'daki çarpışmaya katılmış olan Makedonlar'ın parçalanmış cesetleri daha sonra arkadaşları tarafından bulundu.

Yunanlılar için dost ya da düşman tüm ölüleri gömmek kutsal bir görev olduğundan, bu katliam dine karşı işlenmiş bir suç olarak kabul ediliyordu.Eğer Dorset bölgesindeki Maiden Şatosu'nda arkeologların bulguları gerçeği yansıtıyorsa,MS 1.yüzyılda İngiltere'yi ikinci kez istila etmiş olan Romalılar'ın bu yöntemi uygulamayı sürdürdükleri kolayca anlaşılabilir.

Bu konuda Harris açıklamasını şöyle noktalamıştır:

Birçok açıdan Romalılar'ın davranışı diğer ilkel-olmayan eski insanların davranışlarına benziyordu, ama politik kültürün üst düzeylerine eriştikleri zaman bile böylesine bir vahşet sergileyenlere pek sık rastlanmamıştır.Roma yayılmacılığı bir bakıma insanların oldukça mantıksal davranışlarına bağlıysa, yine de karanlık ve mantık dışı temellere oturmaktadır.Roma savaşlarının en ilginç yönlerinden biri düzenli olarak yinelenmesidir. Neredeyse her yıl Roma ordusu yola çıkıp herhangi bir insan grubuna akıl almaz derecede şiddet gösterisi yapıyordu. Böylesine düzenli olarak yinelemek bu olaya hastalıklı bir nitelik kazandırmaktadır. (50)

Kıyaslamak askeri tarihin içeriğinde bu duruma şaşırmamak gerekir. Görmüş olduğumuz gibi şiddet eğilimi çok çeşitli biçimlere girer ve insanların büyük bir çoğunluğu özellikle kendi canlarını tehlikeye atmak gerektiği zaman,bu eğilimlerini açığa vurmaya çekinirken, belirli bir azınlık bundan kaçınmamıştır.Çok ağır seyrettiğinden dolayı etkileri sınırlı olan falanks savaşları, iki tarafın göğüs göğüse geldiği anda dehşet verici bir şiddet sergilemektedir ve bu olaya katılmak için hem kendi canını kurtarma içgüdülerinden hem de yüz yüze adam öldürmeyi engelleyen yaygın kültürel geleneklerden sıyrılmış olmak gerekir. Yunanlılar bu gibi duygularını yenmeyi bu yolla öğrenirken, Romalılar da başka bir biçimde öğrenmişlerdi. Her türlü toplumsal ve politik gelişmelerine karşın,

ilkel geçmişlerinden kalma avcı psikolojisini yaşatmayı sürdürmüşler ve diğer insanları bir bakıma av hayvanı olarak görmüşlerdir. Bazen yabanıl hayvan türlerinde görülen karşısındakinin yaşamına değer vermeme duygusunun benzerini taşıyarak kurbanlarını acımaksızın öldürmüşlerdi.

Yine de Roma savaş biçimi, daha sonraları Moğolların ve Timurleng'in ordusunun sergileyeceği insanlık dışı yıkıcılığın düzeyine erişmemiştir.Romalılar yavaş yavaş istila ettikleri toprakları birleştirerek büyüyorlardı. Caesar'ın Galya'yı bir defada ele geçirmesi olağan dışı bir durumdu. Pön savaşlarından sonra ise,Timurleng'den farklı olarak terör estirip yakıp yıkmayı, yağmalamayı yinelemediler. Kafataslarından piramitler yapmadılar. Topraklarının sınırlarında kurdukları askeri kolonilere MÖ 3. yüzyılda Liguria'da olduğu gibi Roma yurttaşlarını yerleştirdiler. Asurlular'ın başlattığı ve Moğollar'ın, Türkler'in ve en sonunda Ruslar'ın yaptığı gibi güven duymadıkları yöre halklarını evlerinden uzaklaştırıp cezalandırmak amacıyla sınır kolonilerine yerleştirmediler.

Roma'nın genişleme yöntemlerinin kısıtlı olmasının çeşitli nedenleri vardı. En önemlisi atlı kavimlerin sergilediği hareket yeteneğinin Roma ordusunda bulunmayışı idi. MÖ 4. yüzyılda bir Roma lejyonundaki süvarilerin sayısı oldukça fazlaydı ama bu tarihten sonra toplumsal ve maddi nedenlerden dolayı destek birliği ölçütlerine kadar azaldı. Yunanistan gibi İtalya'da da çok sayıda at yetiştirmek olanaksızdı; ayrıca şövalye sınıfı, savaşlarla uğraşmak yerine kente yerleşip politikaya atılmayı yeğlemişti. (51) Genişleme döneminde lejyonlar düzenli bir hızla her gün ilerleyerek sınırları genişletirken, devlet de hiç aksatmadan para ve gereç desteğini yerine getiriyordu. Ne var ki bir piyasa ordusu,fetihlere çıkan göçerlerin dinamik akınları yerine ağır ve düzenli bir biçimde ilerlemesini sürdürür. Bu nedenle Roma'nın büyümesi,bir anda ortalığı kasıp kavurmak yerine uzun zaman sürerek gerçekleşti.

Ayrıca bu ilerleme biçimi çok erken bir tarihte bürokrasiye ve muvazzaf askerlik sistemine bağlanmış olan ordunun yapısal durumuyla da ilgiliydi. Kartacalılar'a karşı sürdürülen Pön

savaşlarından başlayarak MS 3. yüzyılda Germen barbarlara imparatorluğun arasında çıkan sürtüşmelere kadar geçen süre içinde ordunun biçiminde hiçbir değişiklik yapılmamıştı. Muvazzaf askerlik sistemini başlatan devlet olarak, tarihçiler Asurhılar'ı kabul eder ve bu sistemin gerektirdiği düzenli maaş ödemek, teçhizat depoları inşa etmek, kışlalar yaptırmak, araç ve gereçlerin merkezi bir nokta imal edilmesini sağlamak gibi işlerin yapılması daha sonra kurulacak imparatorluklara örnek olmuştur. Ortadoğu'da olgunlaşan bu sistem,MÖ 6. ve 5. yüzyıllarda askeri faaliyetler nedeniyle batıya doğru kaymıştır.Sistemin yayılmasında en önemli etken,Persler'in Yunanlılarla teması ve devlet hâzinelerinden maaşları ödenen paralı asker pazarlarının artmasıdır. Roma cumhuriyetinden önce hiçbir orduda yasalar ve bürokrasi ile düzenlenen askere alma işlemleri, organizasyon, komuta etme ve araç gereç sağlama işlemleri bu düzeye ulaşmamıştı. Roma ordusu,Pön savaşlarından sonra, uygar dünyadaki diğer tüm kurumlardan farklı olduğunu kanıtlar bir hale gelmişti. Belki o tarihte bilinmiyordu ama bir benzeri ancak kendine yeterliliğin simgesi olan Çin mandarinleri arasında görülebilirdi.

Gerek Roma'ya karşı açılmış, gerekse kendi istekleri doğrultusunda açtıkları savaşlarda, ordunun yorulmamacasına savaşmasının bir nedeni, tüm merkezleşmiş devletlerin en önemli askeri sorunu olan sürekli güvenilir ve etkin askerlerin bulunması konusunun çözümlenmiş olmasıydı. Pön savaşları sırasında kuramsal olarak varlığını sürdüren milis gücüne katılma zorunluluğu kaldırılmıştı ve lejyonlar dilectus denilen bir seçimle asker alıyordu.Gönüllü yurttaşların arasından seçilenler altı yıllık askerlik için kaydoluyorlardı ve gerektiği zaman bu süre on sekiz yıla kadar uzatılıyordu. Dilectus sisteminin yaygınlaşması küçük çiftçilerin durumunun bozulduğunu göstermekteydi; gerçekten de zenginlerin gitgide genişleyen arazileri küçük toprak sahipliğinin temellerini sarsıyor ve çiftçilik yerine maaşla orduya yazılmayı çekici bir hale getiriyordu. Maaşla gönüllü askerlik sistemi rahatlıkla kabul gördüğü için MÖ 2.yüzyılın sonuna kadar, orduda geçen süreyi kısaltmak için bir yasa çıkarılmasına gerek duyulmamıştı. (52) Yüksek rütbeli subaylar arasında dilectus sistemine gerek yoktu, çünkü Roma'nın

politik kuruluşu herhangi bir siyasal mevkiye gelmek isteyen adayların askerlik görevini tamamlamış olmasını zorunlu kılıyordu. Yüksek sınıfa mensup gençler politikaya atılmak istedikleri takdirde her lejyonda altı kişi olmak üzere on yıl ya da on savaş boyunca orduda kalmak zorundaydılar, imparatorluğun daha geç dönemlerinde ve özellikle MS 3.yüzyılda yaşanan askeri krizler sırasında bu kuralların uygulanması biraz gevşeyecekti, ama ne cumhuriyet ne de imparatorluk devrinde devlet yönetmek için önce orduyu savaşta yönetmenin gerektiği konusundaki görüş değişmeyecekti. (53)

Roma ordusunun erişilmez gücü ve Rönesans devrinde klasik öğretilerin gündeme gelmesi sonucu, bin yıl sonra Avrupa'nın hanedanlık devletlerine örnek olan ve çağdaş orduların yaratılmasını sağlayan özelliği, askere alma sistemi, ya da yüksek komuta mevkii değil, lejyonlarda kurulmuş olan Yüzbaşılık (Centurion) sınıfı idi.Uzun süre hizmet etmiş birim liderleri arasından seçilen yüzbaşılar, tarihin tanıdığı ilk profesyonel savaşan subay sınıfını oluşturuyordu.Lejyonların dayanağı olan, kuşaklar boyu disiplin kurallarını ve taktik deneyimlerini aktaranlar, bu sınıfın mensuplarıydı. Böylelikle Roma ordusu beş yüz yılı aşkın bir süre neredeyse hiç ara vermeden yüzlerce düşmana karşı başarılı savaşlar yapabilmişti.

Romalı tarihçi Livius, bir cumhuriyet dönemi yüzbaşısının hizmet kayıtlarını bize aktararak,bu olağanüstü adamların özelliklerini tanımamıza yardımcı olmuştur. O tarihe kadar askerlik hizmetinin ya paralı askerlerle ya da tehlike anında toplanan orduyla sürdürüldüğü bir dünyada yüzbaşılık kurumunun yaratılmasının ne denli önemli bir aşama olduğunu kesinlikle vurgulamaktadır. Livius'nin anlattıklarında gerekli değişiklikler yapıldığı takdirde herhangi bir çağdaş ordunun bir muvazzaf subayının öyküsü olarak alınabilmesi olasıdır.MÖ 171 yılında Spurius Ligustinus konsüllüğe şunları anlatmıştır:

(MÖ 200 yılında kurulmuş olan) konsüllüğün bir askeri oldum. İki yıl süreyle Kral Philippos'a karşı savaşan orduda görev yaptım. Üçüncü yıl cesaretimden dolayı hastati'nin üçüncü maniplesinde bir

yüzbaşılık görevi verildi bana. (Mülk sahibi olmanın sınıflarını gösteren triarrii ve principes ile birlikte ilk lejyon maniplelerinden kalma bir deyimdir) Philippos'un ordusunu yendikten sonra İtalya'ya dönüp lejyon dağıtılınca gönüllü olarak konsül M. Porcius (MÖ 195) ile birlikte İspanya'ya gittim. Bu komutan beni hastati'nin birinci bölüğüne yüzbaşı olarak atanacak değerde buldu. Üçüncü kez Kral Antigonos ve Aitolailar'a karşı savaşa giden orduya gönüllü olarak katıldım. Principes'nin birinci bölüğünde yüzbaşı olarak atandım. Antigonos yenilip Aitolialar sindirilince bizi tekrar İtalya'ya geri getirdiler. Bundan sonra bir yıl kadar lejyonların görev yaptığı iki savaşta yer aldım. (MÖ 181 ve 180)

İki kez İspanya seferine katıldım.Flaccus tarafından Zafer Töreni'ne katılmak üzere cesaretlerinden dolayı ödüllendirilenlerle birlikte geri getirildim. Birkaç yıl boyunca dört kez primus pilus rütbesini (triarii'nin birinci bölüğünde görevli yüzbaşı) taşıdım. Komutanlarım otuz dört kez beni cesaretimden dolayı ödüllendirdiler. (54)

Altı oğlu ve iki evli kızı olan Ligustinus, tekrar görev almak için başvurmuştu ve siciline bakılarak Birinci Lejyon'un primus pilus'u (kıdemli yüzbaşı) olarak görevlendirildi.

Ligustinus'un simgelediği subay sınıfı, askerliği meslek edinmiş, politikaya atılmayı düşünmeyen, amacı mesleğinde ilerlemek olan kişilerden oluşuyordu ve tarihte ilk kez askerlik kendi kendine yeterli bir meslek olarak ortaya çıkmıştı. Bu nedenle Roma'nın sınırlarının Kafkaslar'dan Atlas Okyanusu'na kadar uzanmış olmasına şaşmamak gerekir.Küçük bir kent devletin savaşçı gelenekleri gerçek bir askerlik kültürüne dönüşmüştü ve tüm dünyanın gözünde yepyeni bir olguydu bu. Roma halkının en yüksek sınıfından en alt sınıfına kadar herkes bu görüşü paylaşmaktaydı ve bunu yaratanlar neredeyse herkesten ayrı ve kendine yeterli bir uzmanlar sınıfıydı. Yine de subayların ayrıcalıklı bir yaşam biçimi olduğu söylenemezdi, çünkü lejyonların savaştaki tüm mekanistik davranışlarına karşın, Roma savaşları son derece kanlı ve tehlikeli bir biçimde gerçekleştirilmekteydi. Subaylar tıpkı lejyon askerleri gibi düşmanla

göğüs göğüse çarpışıyor, yaralanma tehlikesini seçtiği yaşam biçiminin bir parçası olarak görüyorlardı. Bugünkü Belçika'da,Sambre Nehri'nde, MÖ 57 yılında Nerviiler'le çarpışmış olan Julius Caesar, en kritik dakikaları şöyle anlatır:

Askerler rahatça savaşamayacak kadar birbirlerine yakın duruyorlardı çünkü On İkinci Lejyon'un tüm sancakları bir araya toplanmıştı. Birinci kohortun (lejyonun onda birini oluşturan piyade taburu) tüm yüzbaşıları ve sancaktarları ölmüş, sancak kaybolmuştu. Öteki kohotta da neredeyse yüzbaşıların hepsi ya ölü ya da yaralıydı. Çok cesur bir adam olan kıdemli yüzbaşı Sextius Baculus aldığı ağır yaralardan dolayı ayakta duracak halde değildi. (55)

Lejyon savaşının gerçek yüzünün ayrıntılı anlatımı, kampların nöbet tutma, kışla görevleri, mutfak ve banyonun sağladığı rahatlık gibi tekdüze yaşam biçimi yüz yıl öncesine dek sürdürülmüş olan Avrupa garnizonların da ki orduların yaşam biçimlerinden hiç farklı değildi. Ve birdenbire tıraş olmamış, yıkanmamış, belki de yüzüne savaş boyaları sürmüş, ellerinde öldürücü silahlarla kir, korku ve ter kokuları içinde karşılarına çıkan yabancılarla kas gücü gerektiren çarpışmaya katılıvermek Romalı profesyonel askerlerin, yalnızca bu mesleğin sağladığı ödüller için görev yapmadığını anlatmaya yeterli olacaktır. (56)Romalı subayların değer yargılarını bugünkü meslektaşları da paylaşmaktadır: Farklı bir yaşam biçimi sürdürmenin verdiği gurur, silah arkadaşlarının kendisi hakkındaki iyi düşüncelerine önem verme, terfi etme umudu, rahat ve onurlu bir emeklilik beklentisi.

İmparatorluk genişleyip orduya İtalyan asıllı olmayanlar da lejyoner, süvari ya da hafif piyade yedekleri olarak alınmaya başladığı zaman askerlik mesleği çok uluslu bir özellik kazandı ve sınıfa mensup olanları birleştiren duygu Roma'ya hizmet etme şeklini aldı. MS iki yüzyıl içinde imparatorluğa hizmet vermiş olan on Romalı sakerin mezartaşına bakarsak Mauritanialı (bugün Fas) bir süvarinin Adrianus Duvarı'nda;II.Legio Augusta'nın sancaktarının, Lyon'da doğup Galler bölgesinde; Bologna doğumlu bir X.Legio Gemina yüzbaşısının Teutoburg ormanı felaketinde, Almanya'da; Rhine Nehri

kaynağı civarında doğmuş aynı lejyon gazilerinden birinin bugünkü Budapeşte'de, Tuna Irmağı kıyısında; bugünkü Avusturya doğumlu II. Legio Adiutrk lejyonerinin İskenderiye'de ölmüş olduklarını görürüz.(57)

Bu düzenli ordu imparatorluğun ani bir biçimde değil ama emin adımlarla genişlemesi için yaratılmış gibiydi. Roma ordusunun, Roma'nın doğum yerinden çok uzaklardan gelen ve hatta imparatorluğun ilk kuruluş yıllarında barbar sayılan toplumlardan asker toplama yöntemi, ilk kez Kartacalılar'la Romalılar arasında yapılan Pön savaşları sırasında başladı. MS 265'te aralarında çıkan savaş hem denizde hem de karada sürerek genişledi ve sonunda Kartacalılar yenilgiyi kabul edip, batı Sicilya'nın yönetiminin Roma'ya geçmesine boyun eğdiler. Romalılar deniz aşırı imparatorluk sınırlarına Korsika ve Sardinya adalarını katıp bu yolla Galya topraklarına giderken, Kartacalılar da İspanya'nın Akdeniz kıyılarında Roma'nın müttefiki olan kentlere saldırarak karşılık verdiler.MÖ 219'da Saguntum'un kuşatılması, savaşı tekrar başlattı ve on yedi yıl sonra Kartacalılar'ın yenilgisiyle sona erdi. Bu zafere kadar bazı felaketlerle yüz yüze gelmiş olan Roma, Akdeniz'i egemenliği altına aldı.

Büyük bir filosu olan Kartaca'nın ordusu çoğunlukla kuzey Afrika kıyılarından gelen paralı askerlerden oluşuyordu ve bunların maaşları ticaret imparatorluğunun İngiltere'nin kalay bulunan bölgelerine kadar uzanan kollarının gelirleriyle ödeniyordu. İkinci Pön Savaşı sırasında ortaya çıkan Hannibal ve Hasdrubal kardeşlerin olağanüstü yetenekli komutanlar olması, liderlik ve taktik becerileri sayesinde paralı askerlerden oluşan ordunun özelliklerini değiştirip merkez üslerden çok uzaklarda savaşacak duruma getirebilmeleri, Kartaca'nın başarıya ulaşmasını sağladı. Daha sonraları tarihin en ünlü seferlerinden biri olarak tanınacak sefere çıkan Hannibal,yıldırım hızıyla İspanya'dan güney Galya'ya geçip, Alpler'i aşıp orta İtalya'ya giderken yanında bir fil sürüsü de getirmişti. MÖ 217'de Trasimene Gölü yakınında bir Roma ordusunu yenmiş, Roma kentine uğramadan güneye inip bazı müttefikler edinmiş, Fabius Maximus'un erteleme taktiği uyguladığı savaş alanından geçmiş ve

Büyük İskender'in ardıllarından Makedonya Kralı V Philippos'un geleceğini umarak beklemeye başlamıştı. Fabius'un taktiklerinden sıkılan Roma ordusu Apulia kentlerinden Cannae yakınında Kartacalılar'la karşılaştı ve 2 Ağustos tarihinde, 75.000 askerden oluşan on altı lejyon saldırıya geçti. Romalı komutan Varro klasik düzenleme içerisinde piyadelerini ortada toplayıp süvarileri iki kanada yerleştirmişti.Hannibal tam tersi bir düzenleme yapıp ortayı zayıf bırakarak en iyi piyadelerini iki kanada ayırmıştı. Romalılar ilerleyince bir anda çevreleri sarıldı ve kaçış yolları Hannibal'in süvarileri tarafından kesildi. 50.000 civarında asker kaçarken öldürüldü.19.yüzyıl taktik analizcilerinden Ardant du Picq,Cannae çarpışmasını örnek alarak, bir ordunun, en ağır kayıpları geri çekilirken vereceği konusundaki önemli görüşleri ortaya atmıştır.

Bir şaşırtma harekatı ile Romalılar Cannae felaketinden kurtulmayı başardılar. Eve dönünce olağan koşullar altında askerlikten muaf tutulan topraksızlardan ve hatta kölelerden oluşan yeni lejyonlar düzenlendi ve Hannibal'in, Kartacalılar'ın müttefiklerinin bulunduğu güney İtalya'ya sıkışıp kalması sağlandı. Konsül Cornelius Scipio,içgüdülerine güvenerek İspanya'da Hannibal'in destek kuvvet almasını önlemek için iki lejyon konuşlandırmıştı. Ve Romalılar saldırıya geçti. 209 yılında, Scipio'nun daha sonraları Scipio Africanus adıyla ün kazanacak olan oğlu, Cartagena'ya yıldırım hızıyla saldırdı ve askerlerinin gerçekleştirdiği akıl almaz vahşet karşısında, kentin tarafsız komşuları Romalılar'ın tarafına geçmek zorunda kaldı. Kardeşi Hannibal'in on bir yıl önce geçtiği yoldan Hasdrubal alelacele Adriatik kıyılarına doğru çekilirken Metaurus Nehri kıyısında Romalılar'a yenildi. Yine Hasdrubal adını taşıyan İspanya'daki ardılı,Cannae çarpışmasını kazandıran taktikleri Kartacalılar'a karşı kullanan Scipio'ya boyun eğdi. Kartacalılar Hannibal'i geri çağırmak zorunda kaldılar ve MÖ 202 yılında iki ordu şimdiki Tunus'ta Zama bölgesinde karşılaştı. Fillerin hücumu, Scipio'nun dama tahtası biçimindeki düzeni ile bozguna uğratıldı ve karşı saldırıya geçince Kartaca ordusunun uğradığı yenilgi sonunda Hannibal kaçtı.

Kartaca'nın kesin biçimde yenilgiye uğratılması elli yıl sonraya kaldı. MÖ 196 yılında Yunan kentleri Roma himayesine girmeyi kabul etti ve Hellenistik yönetim altındaki Suriye, olayların akışını değiştirmek için araya girince, Roma lejyonları önce o bölgeye, sonra Küçük Asya'ya gönderildi ve kısa bir süre içinde her tarafa hakim oldu. Bir zamanlar İskender'in komutanları tarafından yönetilmiş ve henüz Romalılar'ın eline geçmemiş olan Ptolemaios Hanedanlığı yönetimi altındaki Mısır Krallığı da MÖ 30 yılında teslim oldu. Bu tarihe gelindiğinde en ünlü Romalı Julius Caesar,MÖ 58-51 yılları arasında süren savaşlarla Galya'yı da imparatorluğa katmıştı.MÖ 53 yılında,sindirilmiş olan Galyalılar imparatorluğa katılmaya karşı topluca isyan ettiler ve Vercingetork'in liderliğinde, Caesar'ın aynı savaşları bir kez daha yinelemesine yol açtılar. Galya savaşlarının sonuncusu, Roma yöntemlerini öğrenmiş olan Vercingetork'in Seine Nehri'nin kaynağı yakınındaki Alesia'ya çekilmesi sonucunda bir yıl sürdü. Ama bu hatalı bir karardı. Romalılar kuşatma savaşı konusunda yetenekli ve deneyimliydiler. Asurlular'ın ilk kez ortaya attığı teknikleri yüzyıllar boyu Ortadoğu'da sürüp gitmiş askeri bilimler pazarından öğrenmişlerdi ve Alesia kampını, yardım ulaşmasını engellemek için, her biri yirmi iki kilometre uzunluğunda iç içe iki duvarla çevrelediler. Lejyonerler kazma kürek kullanma konusunda ustalaşmışlardı. Her akşam her lejyon kendisine rutin olarak kamp siperleri kazardı. Çeyrek milyon askerden oluştuğu tahmin edilen destek Kelt ordusu yaklaşınca,Caesar kendi istihkamı içinde gizlediği 55.000 askeri ortaya çıkardı ve Keltler'i durdurdu. Durumu gitgide güçleşen Vercingetorix üç kez dışarı çıkmak için çabaladıktan sonra teslim oldu ve Caesar'ın zafer töreni için Roma'ya götürülüp öldürüldü. Ölümüyle birlikte,Galya'nın Roma İmparatorluğu'na katılmasına karşı kurulan direniş tümüyle yıkıldı.

Artık Roma İmparatorluğu'nun Afrika, Yakındoğu ve batı sınırları en uç noktalarına kadar genişlemişti. Yalnızca Ortadoğu'daki Parth ve Pers ülkeleri karşı koyacak güçteydiler ve bu nedenle yeni savaşların yapılması gerekecekti. Ne var ki imparatorluğun büyümesi anayurdun toplumsal ve siyasal düzeninde krizlerin ortaya çıkmasına da neden olmuştu. Roma topraklarına katılmanın vatandaşlık hakları

tanımadığı İtalyanlar arasından orduya katmak için sürekli olarak asker adaylarının aranması, yıllık seferlerinden başarıyla dönüp güçlerini artıran konsüllerin daha fazla para ve yetki istekleri ile Roma hükümetine başvurmaları, lejyonlara asker alma ve hükümet üyelerini seçimle başa getirme sistemlerini işlemez bir hale getirmişti.MÖ 2. yüzyılın sonuna doğru Gracchus kardeşlerin, hem zorunlu askerliğin getirdiği yükü hem de askeri otoritelerin bağımsızlığını azaltmak için girişimde bulunmaları pek yakında çıkacak dertlerin habercisi oldu.MÖ 90 yılında vatandaş sayılmayan İtalyanlar'ın zorunlu askerliğe karşı isyan etmeleri, problemin boyutlarını daha da belirginleştirdi ve isyan ancak tüm vatandaşlık haklarının verilmesi ile bastırılabildi.1.binlerin sonunda Konsül Marius ordunun kapılarını en alt sınıfın gönüllülerine açarak, eskiden kalma toprak sahibi olma kuralını kaldırdığı halde, lejyonlara yeterince asker bulma sıkıntısı sürüyordu. Ayrıca bu yöntem sefere çıkan komutanlarla kentin siyasi liderlerinin arasının açılmasına da neden oldu. Topraksız lejyonerler, özellikle Marius'in yaptığı gibi, başarılı hizmetlerinin ödülü olarak toprak sahibi olacaklarını öğrenince komutanlarına daha sıkı bağlandılar ve senato ile hükümet karşısında durumlarının güçlenmesini sağladılar. (58)

Caesar, Galya'nın.fethini tamamladığı zaman bu kriz doruğa ulaştı. Komutanlık süresini uzatmak için baş vurduğu zaman senato reddetti ve kendi bölgesinden ayrılıp yasal olarak komuta yetkisinin bulunmadığı Roma'ya XIII.Lejyon'un başına geldi ve bir iç savaşın çıkmasında etkili oldu. Yedi yıl (MÖ 50-44) süren savaş İspanya, Afrika, Mısır gibi uzak noktalardaki çarpışmalarla gerçekleşti ve Caesar'ın baş kaldırışına karşı koymak için senato, yeni lejyonlar ve en önemlisi Pompeius olan yeni generaller yaratmak zorunda kaldı.Caesar'ın zaferiyle sonuçlanan iç savaş, diktatörlüğe karşı çıkanların ve memnun olmayan düşmanlarının eliyle öldürülmesine yol açtı.Caesar'ın yeğeni Octavianus, MÖ 27 yılında başlattığı iç savaşta karşı duranların hepsini yenip imparator unvanını aldı ve senatonun da onaylaması sonunda Augustus adını kullanmaya başladı. O tarihten sonra ismen kalmış olan cumhuriyetçi kurumların işlerliği ortadan kalktı ve Roma her yönüyle bir imparatorluk oldu.

Askeri bir devleti dışa kapalı ve artık var olmayan seçilmiş bir politik sınıfla yönetmeye çalışmanın getirdiği bozukluklar imparatorluğa geçiş ile ortadan kaldırıldı. İlk etkileri orduda görüldü. Augustus iç savaşlar yüzünden ordunun gereğinden çok şiştiğini fark etti.Yarım milyon askerin büyük bir çoğunluğu, rakip komutanların emri altındaki paralı askerlerden farklı sayılmazdı. Asker sayısını azaltıp yirmi sekiz lejyona indirmeyi uygun buldu. Caesar'vari bir başkaldırıya karşın merkezi hükümeti koruyabilmek için Roma'da yeni bir güç olan Praetor Muhafız Gücü'nü oluşturdu. Ordunun büyük bir kısmı sınır bölgelerine dağıtıldı. En önemli güçler, halkın baskısının hissedilmeye başlandığı Almanya sınırını oluşturan aşağı Rhine bölgesi, barbarlarca rahatsız, edilen yukarı Tuna bölgesi ve Suriye'ye dağıtıldı. İspanya, Afrika ve Mısır'a daha küçük birlikler gönderildi. Milis kuvvetlerine katılma zorunluluğu kaldırıldı ve lejyonlar profesyonelleştirildi. Askerlik görevinin temelinde yaptığı değişiklikler de önemliydi. Gerçi vatandaşlara öncelik tanınıyordu ama orduya uygun görülen vatandaş olmayanlara da askere alındıktan sonra aynı haklar veriliyordu. Orduda hizmet görevi on beş yıldı ama çoğu zaman yirmi yıla kadar çıkabiliyordu. Lejyonerlerin evlenmesi yasaktı ve aileleri yasal olmayan bir biçimde kampların çevresine yerleşiyordu; maaşları dolgundu ve düzenli olarak ödeniyordu. Ordudan ayrıldıktan sonra bağlanan emekli aylığı geçinmelerine yetiyordu, tnce hesaplardan sonra ortaya çıkarılan yeni vergiler hem görevde bulunan hem de emekli olan askerlerin maaşlarının ödenmesini sağlayıp sadakat ve itaatle hizmet etmelerini garantiye almış oluyordu.

Augustus'un ordusunda yaklaşık 125.000 asker vardı ve lejyonların yedek süvari ve hafif piyade birliklerinde de yine aynı sayıda asker görev yapıyordu.İtalya'yı istila etmeye başladığından beri Roma,vatandaş olmayanlar arasından seçilen ve orduda kalış süreleri belirli olmayan askerlerin oluşturduğu yedek birlikler kullanmaktaydı.Augustus'un ardılı olan Claudius'un döneminde yedeklere de düzenli maaş bağlandı ve yirmi beş yıllık hizmet sonunda vatandaşlık hakları tanındı. Ayrıca bu koşulla terhis olan askerler evlenince bir karılarından olma oğulları da aynı haklara

sahip olabilecekti. Düzenli maaş ve vatandaşlık hakkı yedek birliklerin durumunu öylesine düzeltti ki, çok başarılı olanlara topluca vatandaşlık hakkı dağıtılmaya başlandı. Zaman geçince süvari kanatları ve piyade kohortlarının gerekli olduğu anda askere alınmasından vazgeçildi ve böylelikle nitelikleri lejyonlara yaklaşmış oldu; komuta yetkisi yerel subaylardan alınıp imparatorluğun seçtiği subaylara devredilince ülkenin her köşesinde görev yapar hale geldiler. (59)

Augustus özellikle komuta düzeyindeki değişikliklerle, ordunun da gelecekteki güvenirliğini sağlamış oldu. Cumhuriyet döneminde eyalet pro-konsülleri,sınırları içindeki lejyonları komutaları altında bulunduruyorlardı.Augustus kendini birçok eyaletin pro-konsülü ilan ederek lejyon garnizonlarını komutası altına aldı.Yöneticilerini senatonun atadığı diğer eyaletlerdeki valiler de kendi kişisel temsilcisi sayıldıkları için, buralarda bulunan lejyonlar da Augustus'a bağlanmış oldu. Merkeze bağımlı karmaşık sistemi yönetmek ve parasal kaynak bulmak için bir sivil yönetim kadrosu oluşturulup politik sınıfa mensup kişileri aldıkları maaş ve yüklendikleri sorumluluklardan zevk alacak bir biçimde işin başına getirdi. Bu kişilerin görevi bölgesel yönetimleri ve garnizonları beslemek için yeterli olacak vergileri toplamak, elde edilen geliri imparatorluk hâzinesine aktarmak ve Mısır ile Afrika'daki kent halkına bedava dağıtılan tahıl ürünlerinin fazlasını satın alıp toplamaktı; her yıl 400.000 ton tahıl ürünü Roma'ya ithal edilmekteydi.

Tarihçilerin Julio-Claudius sistemi diye adlandırdıkları ordu yönetim biçimi, kendinden sonra gelen ardılları zamanında başarıyla işledi ama içeriğinde önceden fark edilmeyen bazı tehlikeler vardı. Tahtta geçen kişi konusunda anlaşmazlıklar çıktığı ya da bir savaşta yenilgiye uğrandığı zaman otorite, tüm yönetim yapısının üzerine kurulduğu ordunun eline geçebilirdi. Roma împaratorluğu'nun başarısı savaşların kaçınılmaz olmasına yol açıyordu çünkü hem sınırlarında çıkabilecek sürtüşmelere tahammülü yoktu hem de gitgide büyüyüp zenginleşmesi kıskançlık duygularına kapılan düşmanların zorla sınırlardan içeri girmek istemesini yüreklendiriyordu. Doğuda en önemli tehlike sınır sürtüşmeleriydi;

halen varlığını sürdüren eski rakip Parth ve Pers imparatorlukları Roma'nın kontrolü ele geçirmesini çekemiyorlardı. Batıda ise Rhine ve Tuna ırmakları boyunca MS 1. yüzyılda bozkırlardan gelen baskı hissedilmeye başlamıştı ve kalabalık toplulukların göçleri sırasında sınırlar zorlanıyordu.

MS 69 yılında beklenen kriz baş gösterdi. Julio-Claudius sistemi süresince askeri başarılar elde edilmişti. MS 43'te istila edilen, Ingiltere, imparatorluğa katılmıştı ve 63 yılında Ermenistan, Roma'nın egemenliğini kabul etmişti. Buna karşılık MS 9 yılında Germen kabile şefi Arminius, Teutoburg ormanı yakınında Roma ordusunu yendi ve 66 yılında güney Filistin'deki Yahudiler, Roma yönetimine karşı ayaklandılar. 68'de ise tahtta bulunan egzantrik ve belki de deli olan imparator Neron askerlerin güvenini yitirince, ordunun isyanı ile devrildi ve iç savaş çıktı. Tahta çıkmak için rakiplerin mücadelesi uzun sürdü ve sonunda Julio-Claudius soyu yerine Vespasianus soyundan gelen bir asker-imparator başa geçti.Yetenekli ve tedbirli bir kişi olarak imparatorluğun düzenini sağladı ama askeri bir darbe ile tahtı neredeyse gaspettiği için bulunduğu mevkii yasal değildi. Ardılı Nerva, kendisinden sonra gelecek kişiyi yasallaştırmak için evlat edinme kuralını koyarak bu durumu düzeltti. Evlat edinilen dört ardıl Trajanus, Hadrianus, Antoninus Pius ve Marcus Aurelius hem çok yetenekli yöneticiler, hem de çok başarılı komutanlar oldular. Bunların döneminde (MS 98-180) Roma ordusu birbiri ardına zaferler kazanarak Mezopotamya,Asur ülkesi ve Tuna-ötesindeki Dacia bölgesini (bugünkü Macaristan) imparatorluğa kattı.

Antoninuslar döneminin başarısı, Parth ve Pers ülkeleriyle olan açık sınırların dışında kalan her yerde askeri istikrar sağlama politikasının uyarlanmasından ileri geliyordu. Bu politikaya "İmparatorluk sınırlarına çevresel bir savunma hattı oluşturarak güvenliği sağlama stratejisi" adı verilmişti. (60) Bu stratejinin karmaşıklığı konusunda tarihçiler görüş ayrılıklarına düşmüşlerdir. Bazıları böyle bir stratejiye Romalılar'ın bilinçli olarak girmediklerini öne sürmektedirler. Bu görüşe göre, Rhine ve Tuna nehirleri ile kuzey İngiltere'nin dağlık bölgelerinde ve Sahra'nın kenarında çizilen

“bilimsel” sınırların kalıntıları, günümüze kadar gelen istihkam yapılarının varlığını gösteriyordu. Bunlar yerel komutanların ya da bölgeyi gezen imparatorların, yani resmi yönetimin, karakollar ya da gümrük binaları yapmak istemesinden kaynaklanmıştı.(61)Bu görüşü paylaşan kişilerin Roma’nın askeri politikası konusunda kesin ve ayrıntılı bilgiye sahip oldukları için söylediklerine kulak vermek zorundayız. Ayrıca Roma ordusunun genel durumu da bu görüşü desteklemektedir: Stratejik kuramlar yerine “şan şeref kazanma arzusu” daha ağır basmıştır. Clausewitz ve çağdaşları Roma’nın askeri eylemlerinden etkilenmiş olabilirler ama Büyük İskender gibi, Roma savaşlarının da temelde Clausewitz’vari olduğunu iddia etmek pek doğru olmaz. Belirli askeri durumlardaki analizleri ne kadar mantıksal olursa olsun, Büyük İskender’in doğuya gidişinin ana nedeni gereksiz bir gururun tahrikinden ibarettir. Romalılar da belki benzer gereksiz gurur duygusuna kapılmışlardı çünkü “politikanın uzantısı olarak savaş” kavramından çok uzaktılar;Persler ve Parthlar dahil düşmanlarının hiçbirini uygar olarak kabul etmemişlerdi. Tıpkı Çinliler gibi dünyayı, uygarlık ve onun dışında kalan topraklar olarak ikiye bölmüşlerdi.Ancak çok gerekli olduğu zaman Ermenistan ve benzeri eski krallıklara karşı diplomatik davranışlarda bulunmuşlardı ve bunun nedeni de yalnızca kendi çıkarlarını korumak idi;karşılarındaki bir devleti asla kendileriyle eşit olarak görmüyorlardı. Gerçekten de böyle davranmaları için bir neden yoktu.Romalılar askeri ve bürokratik organizasyonlar konusunda sınırdaş oldukları tüm devletlerden üstündüler, MS 212 yılında imparatorluk sınırları içinde yaşayan tüm özgür insanlara vatandaşlık hakkı tanıyan Roma “kavramına” yaklaşan bir benzerini bulmak olanaksızdı. Ayrıca askeri güç, sivil yönetim ve ekonomik yaşamın sürdürülmesine olanak tanıyan yollar, köprüler, su kemerleri, barajlar, mühimmat depoları, kışlalar ve kamu binaları gibi yapılara da başka bir yerde rastlamak olası değildi.

Her şeye karşın tıpkı Çin Şeddi gibi, Roma’nın da tahkim edilmiş sınırları olduğu bir gerçektir. Belirli bir savunma hattı inşa etmenin güvenliği garanti altına almayacağını ve beraberinde bir “ilerleme” politikası uygulanması gerektiğini öğrenmişti Çinliler;T’ang

Hanedanlığının Dzungaria bölgesine, Mançurlar'ın bozkırlara açılması bunun örnekleridir. İki hanedanlığın arasındaki bozkır kökenli olmayan hanedanlıkların bu politikayı izlememeleri, Çin Seddi'nin yapılmış olmasını geçersiz kılmaz, çünkü tüm Çin hükümetlerinin koruma altında tutmaya çaba gösterdikleri bir kültür bölgesinin sınırlarını oluşturmaktadır. Aynı şekilde çağdaş uzmanların, Roma'nın istihkamlar yapmasının ikincil bir iş, imparatorluğun gerçek stratejik amaçlarının bir ayrıntısı olduğunu ileri sürmeleri de, istihkam duvarlarının ve yapılarının taşlarında parçalanmaktadır.Genişleme savaşlarını sürdüren Julio-Claudius kökenli imparatorlar, lejyonları, Yunanistan, Küçük Asya ve Afrika'da yeni sindirdikleri düşmanlara karşı en güçlü savunma aracı olarak kullandılar. Antoninuslar döneminde lejyonların sınırlardaki garnizonlara bölüştürülüp dıştan gelecek tehlikelere karşı birinci derecede barikat olarak kullanıldıklarını ileri süren Edward Luttvvak'm görüşüdür bu. Luttvvak, krizler baş-gösterdiği zaman barışın hüküm sürdüğü sınırlardaki lejyonların tehlike bölgesine gönderildiklerini de ileri sürmektedir. Bu görüşe karşı çıkanlar ise, Romalılar'ın sınırlardaki genişleme fikrinden asla vazgeçmediklerini ve lejyonların,kendilerine meydan okuyan düşmanlarla, özellikle Persler ve Parthlar'la sürekli çarpıştığım ileri sürmektedirler.Onlara göre,ordunun en önemli görevi, haydutluk alışkanlıklarından kaynaklanan yerel problemlerle, eşkiyalarla ve hayvan yetiştirici kabilelerin başı bozuklukları ile uğraşmaktı.

Her şeye karşın hiç kimse, MS 3. yüzyıldan itibaren, batıdaki göç hareketlerinin baskısının arttığını, doğuda ise Persler'le savaşın kızıştığını ve bu nedenlerle lejyonların sınırlardaki istihkamlarda bulunduğunu yadsımamaktadır. Sınırlarda da akılcılık çerçevesinde değişiklikler yapıldı. Roma'nın stratejisi,birliktelik sonucunda sınırların korunmasına katkıda bulunan merkezdeki toprakların savunulması üzerine odaklandı.MÖ 1.yüzyılda Augustus'un tahta çıkışından, MS 5. yüzyılda İngiltere'yi terk edene dek geçen süre içinde belki güçlerinde biraz eksilme olduysa da, sınırların şekillerinde belirgin bir değişiklik olmaması, Roma'nın askeri görünümünü kesin bir biçimde etkilediğini iddia etmek pek yersiz

sayılmaz.Belirli bir dönem ya da bir bölge ve hatta Roma İmparatorluğu'nun bütünü üzerinde çalışmaları bulunan tarihçiler, bu görüşün bazı tutarsızlıklarını bize öğretebilirler.Örneğin Gibbon'ın araştırmalarına göre Roma daima kendini barbarca bir düzensizliğin hüküm sürdüğü dünyanın merkezi olarak görmüştür. Ne var ki yalnızca bu görüşü kabullenmek, profesyonel bir ordunun hizmet ettiği hükümetlerin politikaları üzerindeki psikolojik etkilerini görmezlikten gelmeye yol açar. Korunaklı yapılarla tahkim edilen sınırlara belirli garnizonlar yerleştirildikten sonra ya da dönüşümlü olarak askeri birlikler tarafından korunmaya alındıkça, bu noktaların askerler için simgesel öneminin arttığı yadsınamaz. Roma ordusunun' tarihine bir göz atınca simgeselliğin ortaya çıkışım daha kolay görebiliriz. (62-63)

Bir ordunun bel kemiğini oluşturan profesyonel askerlerin yaşadıkları bölgelerle ilgili gelenek ve görenekleri kuşaklardan kuşaklara aktarması sonucunda, askerlerin bilinçlerinin, sınırların coğrafyası ile kısıtlanmaması olanaksızdır.Ayrıca bu arada imparatorluk topraklarının savunma görevinin yanı sıra, tahta çıkma sırasının yarattığı kavgalar, özellikle 3.yüzyılda hizmetinde bulundukları kişilerin yönetimde hak iddia etmeleri sonucunda, lejyonlar arasında çatışmaların çıkmasına yol açmıştır. Bu gibi iç savaşların birinin sonunda imparator unvanını elde eden Konstantinus (MS 312-37) tekrardan orduyu düzenleyip, çeşitli merkezi noktalara toplarken asker sayısını azaltmış ve önemli miktarda süvari birliğini orduya katmıştı. (64) Cumhuriyet döneminden beri ordunun temeli olan piyadelerin gücü iyice azalırken ordunun bileşimi de belirgin bir biçimde değişmişti. Her şeye karşın imparatorluğun toplamak konusunda bazı güçlüklerle karşılaştığı vergilerle beslenen bir ordu olarak kalmıştı ve temel görevi merkezden daha da uzaklara taşınmış olan sınırları korumaktı. Konstantinus reformlarının sürekli kargaşa çıkan uzak sınırlarda yalnız bıraktığı yedek güçlerin nitelikleri ise lejyonlarla ilişkileri kısıtladığından dolayı düşüş gösterirken, düzenli ordunun profesyonel askerleri arasında hiçbir değişiklik olmamıştı.Bu arada limitanei olarak tanımlanan yedek birliklerin askere alınmadan önce

çiftçilik yapan yerel köy milislerinden oluşturulduğunu da göz ardı etmemek gerekir.

284-305 yılları arasında imparatorluğu yöneten Diocletianus'dan sonra yönetim bakımından ülke, doğu ve batı olarak ikiye bölününce, askeri güçlerin üzerinde de bölünmenin etkileri zamanla görülmeye başlandı ama orduları neredeyse yok eden kriz ancak 5. yüzyılda ortaya çıktı. İmparator Julianus'un öldüğü 363 yılındaki Pers Savaşı'ndaki yenilgiye ve 396'da Valens'in Gotlar'ın elinde Edirne'de ölmesinin yarattığı felakete karşın, imparatorluğun içinde ve sınırların savunulmasında gerekli olan düzen, Theodosius'in olağanüstü çabalarıyla sağlandı. The-odosius, batı ve doğuyu tekrar birleştirip, toprakları işgal etmeye niyetlenen yabancılara karşı başarılı savaşlar yaptı. Eski dönemlerde imparatorluk subayları tarafından eğitilen yedek güçlerin yerine, kendi liderleri olan müttefik güçler gibi barbar birliklerini komutası altına alarak, ordunun "Romalılığından" ödün vermek gibi kötü sonuçlara yol açacak adımı atmış olan yine kendisiydi. Bu adımın bir kez atıldıktan sonra geriye dönüşü olanaksızdı. 5. yüzyılın ilk yarısında Germen askerler batı imparatorluğuna dolmaya başladı ve imparatorluk kuruluşları ismen Romalı olarak kaldığı halde, Konstantius ya da Aetius gibi yerel komutanların emrinde fethettikleri bazı bölgelere yerleştirecek kadar çok sayıda Germen kabile vardı. Hatta bazen barbarlar birbirleriyle çarpışıyorlardı; sınırların korunması zayıflamıştı ve merkezdeki kontrol sistemi iyiden iyiye düzensizleşmişti. Konstantius ve Aetius'un "Roma" orduları bileşim olarak Germen'di ve Germen silahları kullanıyorlardı; lejyon talimleri tümüyle unutulmuş gibiydi ve hatta Almanlar'ın savaş narası baritus kullanılmaya başlanmıştı. (65)

Attila ve Hunlar'la karşılaştıkları zaman, daha önceleri imparatorluk sınırları dışında yaşarken Hunlar'ın elinde işkence görmüş olan bu barbar istilacılar Aetius'un yardımına koştular ve 451 yılında Chalons'daki ordunun büyük bir kısmını oluşturdular.Bu zafer Galya ve belki de Roma'nın atlı kavimlerin eline geçmesini önlemişti ama İtalya ve başkent, başka bir yönden gelen bir tehditle karşılaşmıştı. Galya ile İspanya'yı geçip kuzey Afrika'da bir krallık kurmuş olan bir Vandal kabilesinin lideri Geiserich, denize açılıp

Korsika ile Sardinya'yı ele geçirmiş ve 455 yılında Roma'yı istila edip imparatorluğu yıkmıştı. Doğu kanadın imparatoru Leo tarafından başlatılan karşı saldırı yenilgiyle sonuçlanınca Vandallar, Akdeniz'i Sicilya ve Afrika'daki üslerinden kontrol altında tuttukları bir korsan yönetimi oluşturdular ve bu rejim, ardılları olan Saracenler ve Berberiler tarafından bin yıl kadar sürdürüldü.Galya ve İtalya'da yönetim, Ricimer, Orestes ve Odoaker isimli üç Alman reisin eline geçti ve kukla imparatorlar tahta çıkarılmaya başlandı. Bunlardan biri olan Marjorianus (457-61) gerçekten güney Galya'da kısa süreli bir imparatorluk otoritesi yaratmayı başardı ama zorbalıkla tahttan indirildi. 475'da kukla imparator Romulus'a bağlı olan İtalya'daki en büyük güç olan Roma ordusunu Odoaker dağıttı,Romulus'u tahttan indirdi, Ricimer'i güç çatışmasında yendi ve kendini imparator değil kral ilan etti.İsmen varlığını sürdüren senato,imparatorluk tacını Konstantinopolis'deki doğu imparatoruna gönderdiği zaman batıdaki Roma ordusu çoktan dağılıp gitmişti. (66)

ROMA İMPARATORLUĞU SONRASINDA AVRUPA:

ORDULARIN OLMADIĞI KITA

Doğudaki Roma ordusu, varlığını sürdürüp Kafkaslar'dan Nil Nehri'ne kadar, 1453'te Fatih Sultan Mehmet'in Konstantinopolis'i fethetmesi üzerine dağılıncaya kadar, Bizans devletinin sınırlarını savundu. Ne var ki doğu imparatorluğunun kuruluşundan itibaren ordunun biçimi lejyonlardan çok farklıydı. İmparator Justininanus'un (527-65) Vandal gücünü yıkarak İtalya ve kuzey Afrika'da kontrolü tekrar ele geçirmesine yardımcı olan ünlü generaller Belisarius ile Narses komutasında ordu, Aetius ile Marjorianus'un ordusunu andırmaktaydı. Belisarius'un Vandal Kralı Gelimer'i yendiği Tricameron (453) ve Narses'in Ravenna ile Roma'yı tekrar imparatorluğa kazandıran Taginae (455) savaşlarında, orduların çoğunluğunu Roma kökenli olmayan askerler oluşturuyordu ve aralarında Afrika'da yaşayan Hunlar ile İtalya'da bulunan Persli okçu grupları da vardı. (67) Ama Bizans İmparatorluğu'nun Tuna Nehri ile Kafkaslar arasında ve Kıbrıs,Girit ve İtalya'nın topuğunu kapsayan sınırları (Mısır, Suriye ve Kuzey Afrika 641 ile 685 yılları arasında Araplar'ın eline geçmişti) kesinleştikten sonra askeri düzen başka bir şekle getirildi. Augustus dönemindeki yapılanmaya benziyordu bu; imparatorluk thema adı verilen yönetim bölgelerine ayrılmıştı ve her bölge komutanı emrindeki bölüklerle doğrudan doğruya imparatora bağlıydı.Bölükleri oluşturan birlikler ağır donanımlı lejyonlardan çok,4.yüzyıldaki Konstantinos'un reformlarında ortaya çıkan birliklere benzeyen küçük bağımsız piyade ve süvari gruplarından oluşuyordu ve sınırlardaki milis gücüne destek gerektiği zaman birlikler istenilen biçimde bir araya getirilebiliyordu. 2. yüzyılda yedi tanesi Küçük Asya'da, üçü Balkanlar'da ve üçü de Akdeniz ile

Ege'de olmak üzere on üç thema vardı. 10.yüzyıla gelindiğinde bu sayı otuza yükselmişti ama ordudaki asker sayısı 150.000 civarında kalmıştı. Yarısı piyade yarısı süvarilerden oluşan ordunun büyüklüğü Augustus'un lejyonlarının ancak yarısı kadardı.Etkili bir bürokrasi ve vergilendirme sistemi ile zengin çiftçi toplumunun beslediği Bizans ordusu 1071 yılında başlayan Türk saldırılarına kadar, Hıristiyanlığı kabul etmiş ve büyük değişiklikler geçirmiş olan imparatorluğu savunmayı başarıyla sürdürdü. **(68)**

Batıda ise yıktıkları imparatorluğa hayranlıklarını itiraf edenler, Roma ordusunun devamını kurmayı başaramadılar. Gerçekten yeniden canlandırmak olanaksızdı çünkü (gerçi imparatorluğun son dönemlerinde insafsız bir hale gelmişti ama) sürekli ve insaflı bir vergi sistemiyle orduyu besleyebilecek düzen tümüyle yıkılmıştı. Barbar krallar ellerinden geldiğince ağır vergiler alıyorlardı ama yine de gelirleri disiplinli yetiştirilmiş askerlerden oluşan bir orduyu beslemeye yetmiyordu. Aynı zamanda, silah kullanan savaşçıların özgürlüğüne ve silah arkadaşları arasındaki eşitlik ilkesine, Germen geleneklerine uygun olarak, yürekten inanıyorlardı. Bozkırlardan gelen baskı sonucunda Rhine Nehri'ni geçmek zorunda olan Gotlar, Lombardlar ve Burgonlar aslında tarım toplumlarıydı ve yerleştikleri zaman yine çiftçilikle yaşamlarını sürdürmeyi bekliyorlardı. İtalya'da herkese işgal edilen yerlerin üçte biri verilirken, eski imparatorluk döneminde işgal bölgesinin halkın arasına yerleştirilen askerlere dağıtılması sistemine gidilmişti ve Burgundy ile güney Fransa'da toprak dağıtımı üçte iki olarak düzenlenmişti. Böylece askerler birbirinden çok uzak topraklarını işlemek zorunda kalmışlar ve saldırı sırasında kendilerini karşı konulmaz kılan askeri yeteneklerini boşa harcamaya başlamışlardı. Üstelik barışı koruyacak uygar bir ordunun kurulup yaşatılmasını sağlayacak vergileri de hükümete ödemiyorlardı. "Barbar krallıklar Roma İmparatorluğu'nun kötü huylarını birleştirmiş gibiydiler... Küçük arazilerin sahiplerinin elinden alınıp zenginlerin topraklarının genişletilmesi yoluna gidilmişti... Ayrıca (hayatta kalmayı başarmış) Romalılar, barbar kabilelerin yasalara sığmayan şiddete yönelik davranışlarını eski kötü alışkanlıklarına eklemiş gibiydiler." (69)

Geriye baktığımız zaman, yaşamın nasıl uygarlaştırılabileceğini insanoğlunun anlaması Roma imparatorluğu'nun en önemli katkısının disiplinli ve profesyonel bir ordu kurması olduğunu görürüz. Elbette İtalya yarımadası üzerinde genişleme savaşları yaparken ve daha sonra Kartaca ile savaşa girişirken böyle bir sonuca ulaşacakları akıllarına bile gelmemişti; sivil milis gücünden oluşan ordunun, savaşların gereksinimleri karşısında uzun süreli fetihlere çıkan bir orduyla değiştirilmesi bilinçli olarak alınmış bir karar değildi. "Yetenekli kişilere açık meslek" gibi göstererek, vatandaşlık hakkı olan ve olmayanların askere alınması sisteminin imparatorluğun sınırları içinde kalan her yere yayılmasının kökleri gereksinimlere dayanıyordu; Augustus'un reformları yalnızca var olan bir kurumu daha rasyonel bir biçim getirmişti. Adeta görünmez bir elin yardımıyla geçirilen gelişim dönemi Roma ordusunun uygarlığın tüm isteklerini yanıtlayacak hale gelmesini sağlamıştı. Felsefe ve sanatsal yaratıcılığa dayanan klasik Yunan uygarlığının tersine Roma uygarlığı tümüyle yasalara ve fiziksel başarılara dayanıyordu. Olağanüstü fiziksel altyapısının genişletilmesi ve yasaların işlerlik kazandırılması, beyinsel çabadan çok kişisel disiplin ve kısıtlama getirilmeyen enerjiye gerek gösteriyordu. Bu niteliklerinden dolayı özellikle kamu işlerinin yapılmasında sıklıkla ordu gündeme geliyordu ve ordunun gücünün gerek sınırlardaki askeri krizler, gerekse ekonomik ve yönetimsel çöküşlerden dolayı azalması, imparatorluğun çöküşüne de yol açmıştı; orduyla birlikte Batı Roma İmparatorluğu da sona ermişti.

Batıda kurulan krallıklar yıktıkları kurumun ne kadar değerli ve yerine konmasının ne kadar zor olduğunu öğrenemediler. Yine de Roma sonrası Avrupası'nda ahlaksal otorite tümüyle kaybolmadı. Franklar'ın 496'da kabul etmelerinden sonra Hıristiyanlık, Nesturiye mezhebi yerine Roma kilisesinin öğretilerine bağlı kalarak yerleşti ve kilisenin varlığı ile imparatorluğun kendisi değilse bile, fikri devamlılık kazanmış oldu. Hıristiyan piskoposlar, silah kullanmadan cemaate herhangi bir güç kazandıramıyorlardı; gerçi soyluların elinde yeterli kılıç vardı ama Hıristiyan dünyasına barışı getirip korumak yerine silahlarını birbirine karşı kullanmayı yeğliyorlardı. 6. yüzyılın

sonlarıyla 7. yüzyılda batı Avrupa'nın tarihi birbirini izleyen krallıkların soylu hanedanları arasında geçen sürekli çatışmalarla doludur.

Ancak 8. yüzyılın başında Karolenj Hanedanlığı, Rhine Nehri'nin her iki yakasındaki Frank topraklarında söz sahibi olduktan sonra olaylar daha ılımlı bir hale gelmiştir. Gerçi bu hanedanlığın ortaya çıkışı yine bir iç çekişmenin sonucudur, ama bir bakıma da yeni oluşan bazı tehlikelere karşı bir yanıt olarak da görülebilir: Bu tehlikelerin en önemlisi İspanya'daki Müslümanlar'ın güney Fransa'ya doğru ilerlemesi ve doğu sınırlarındaki pagan Frizler, Saksonlar ve Bavarialılar'ın saldırılarıdır. Charles Martel'in 732'de Poitiers'de Müslümanlar'a karşı kazandığı zafer, onların bir daha Pirene Dağları'nı aşıp gelmelerini kesinlikle önlemeye yeterli olmuştu. Torunu Charlemagne'nın savaşları sonucunda ülkenin sınırları Almanya'da Elbe ve yukarı Tuna'ya kadar genişledi, Roma kentini kapsayan Italyan Lombard Krallığı'nı ülkeye kattı ve 800 yılının Noeli'nde Papa III. Leo tarafından Charlemagne'a taç giydirilerek yeni imparatorluk kurulmuş oldu.

Papa onu Roma imparatorlarının ardılı olarak kabul ettiğinden dolayı Charlemagne'ın unvanı yasallaşmıştı. Tüm gücü orduya dayalıydı ve kurduğu ordu Roma ordusunun hiçbir dönemine benzemiyordu.İlk Frank kralları, diğer barbar yöneticiler gibi, gerektiği zaman cesaretle savaşacak Büyük İskender'in Companion süvarilerine benzeyen, seçilmiş savaşçılardan oluşan gruplar bulunduruyorlardı. Fetihlerin yapıldığı dönemde bu savaşçıların nasıl besleneceği konusu gündeme gelmedi çünkü önceden tasarlanmaya gerek duyulmayan bir biçimde yaşamlarını sürdürebiliyorlardı. Bir krallığın her ne kadar kötü olursa olsun, sınırları çizilince, savaşçıların da ganimetlerle geçinmenin dışında bir yaşam biçimine gereksinmeleri olduğu ortaya çıktı. Yeni krallıklara yasal tanımların büyük bir çoğunluğunu sağlamış olan Latince'de comitatus olarak bilinen Germen savaş grubunun üyelerini geçindirmek için, eski Romalılar'ın kullandığı, toprak sahibine kira ödenerek toprağın işlenmesi anlamına gelen precarium modeli benimsendi. Roma İmparatorluğu'nun görkemli döneminde precarium kira karşılığı verilirdi, ama 5. ve 6. yüzyılların karmaşasında, para ortadan

kalkınca, kira ödeme şekli, çeşitli hizmetlerin verilmesine dönüştü. Gerçi pek karışık bir sistem değildi ama tedrici olarak işlerlik kazanıyordu. Bir kralın himayesindekiler (patrocinium) bundan yararlanırken zaten krala karşı kişisel bir borca girmiş oluyorlardı; hamilerine karşı borçlarım askerlik hizmetiyle ödüyorlardı ve patrocinium'un işareti olarak kendilerine bir precarium veriliyordu. Bu ilişki biçimi her iki taraf için de uygun sayılırdı: Kelt dilinde bağımlı anlamına gelen vasal, yaşamını sürdürmek için gerekli olan her şeye kavuşmuş oluyor ve "kral onun askerlik hizmetinden emin oluyordu. Kilisenin aracılığıyla dinsel bir anlam kazanan bir davranışla sadakat yemini ediliyordu." (70)

9. yüzyılın ortalarından başlayarak Karolenj Hanedanlığı dönemindeki Avrupa'da kralların ordularını kurdukları sistemi, derebeylik olarak tanıyoruz. Yine bu tarihten itibaren kralların derebeylerine dağıttığı arazilerin, askerlik hizmeti verildiği sürece ailelerin içinde miras yoluyla devredilmesi de yasallaştı. Bu konuların yasallaşması, Charlemagne'in torunu ve Batı Franklar'ın Kralı olan II. Karl'ın (Dazlak Kari) 877 tarihinde Kiersey Kapitülasyonlarını imzalaması ile gerçekleşti.II.Kari daha önceden, tüm özgür erkeklerin (yani toprak sahibi ya da silah kullanan) bir patronu olması gerektiğini, yine her erkeğin bir atı bulunması ve en azından her yıl askerlik yoklaması için yapılan toplantıya atının üzerinde gelmesi gerektiğini ilan etmişti. "Her insanın bir patronu olunca, her tımar sahibi bir süvari olarak askerlik hizmeti verince, tımarlar ve zorunlu askerlik kalıtsal bir biçime girince feodal sistem tamamlanmış olacaktır." (71)

Karolenj dönemi derebeylik sisteminin at sahibi olma konusundaki ısrarlı tutumuna karşın, göçerlerin askeri sistemi ile eşit olarak algılanmamalıdır. Batı Avrupa'nın işlenmiş toprakları çok kalabalık at sürüleri beslemeye uygun olmadığı gibi, silah altına çağrılan feodal ordular da atlı kavimlerin savaşçılarına hiç benzemiyordu. Germen kabilelerinin askeri kültürü kesici silahlarla yüz yüze dövüşmeyi ön plana çıkardığı için atlı kavimlerden farklılık gösterirdi ve bu gelenek lejyon talimlerini henüz yitirmemiş olan Roma ordularıyla karşılaşmalarında pekiştirilmişti. Batılı savaşçılar at

binmeye başladıktan sonra da bu kültürden kopmadılar ve gerek eyer üzerinde kullandıkları silahlar, gerekse koruyucu giysileri ve gereçleri bu noktayı daha da güçlendirdi. Eyer artık sabit bir oturma yeri şeklini almıştı ve 8. yüzyılda üzengiler ortaya çıkmıştı.

Üzenginin çıkış yeri Hindistan olabilir ama 5. yüzyılda Çinliler tarafından kullanılmaya başlamış ve oradan bozkır kavimlerine geçince süratle Avrupa'ya yayılmıştı. Atlılara sabit bir eyer vermenin onları mızraklı süvariler haline getirdiği görüşüne inananlar ile üzengi kullanmayan göçerlerin de atlarla çok iyi uyum sağladığını iddia edenler arasında oldukça hararetli tartışmalar geçmiştir, ama hangi tarafın haklı olduğunu gösterecek çağdaş kanıtlar bulunmadığı için bu tartışmalara girmek aslında pek doğru olmaz. (72) Kesin olarak bildiğimiz bir konu ise 8. yüzyıldan sonra Batı'daki atlı savaşçıların yüksek eyerler ve üzengiler ve daha önceleri yalnızca piyadelere özgü olduğuna inanılan silahları kullanmaya başladıklarıdır. Gerçi Persler ve hatta Bizanslılar daha erken tarihlerde zırh kuşanmış süvariler ve zırhla örtülmüş atlarla savaşmışlardı ama nasıl giyindikleri ya da nasıl çarpıştıkları konusunda kesin bilgimiz olmadığından ağır süvari çarpışmalarının kaynağını onlarda aramak oldukça riskli bir iştir. (73) Buna karşılık 9.yüzyılda batı Avrupa'nın feodal atlılarının zincir-örgü zırh giyip, kalkan taşıdıkları ve hareket halindeyken ellerini rahatça kullanıp mızrak ya da kılıçla dövüştükleri konusunda kesin bilgimiz vardır.

Bu yenilikler tam zamanında ortaya çıkmıştı çünkü 9. yüzyılda Avrupa'nın uğradığı saldırılara, Roma İmparatorluğu sonrasında ortaya çıkan ardıl krallıklarnı gelişigüzel toplanan, çoğu zaman atı bulunmayan ordularıyla karşı koymak olanaksızdı. Bu saldırıların üç ana çıkış noktası vardı: İslam dünyası, bozkırlar ve halen pagan ve barbar kavimlerin yaşadığı İskandinavya kıyıları. İslam ülkelerinden yola çıkan korsanlar ve soyguncular 6. yüzyıldaki Vandallar'ı anımsatıyor ve tıpkı onlar gibi kuzey Afrika limanlarını kullanıyorlardı.Batı dünyasının Saracenler olarak tanımladığı Müslüman istilacılar son derece rahat davranıyorlardı çünkü 5. yüzyılda Roma donanması bozguna uğratıldıktan sonra, batı Akdeniz'de limanları koruyacak ve suların güvenli olarak açılmasını

sağlayacak hiçbir devlet donanması kalmamıştı. Atmalılar, Kartacalılar ve Vandallar gibi daha önceki saldırganlar tarafından da kullanılmış olan Sicilya, 827'de Saracenler'e geçti ve kısa bir süre sonra korsanlar İtalya yarımadasının burnunda ve güney Fransa'da üsler kurdular; 10. yüzyılda Korsika, Sardinya ve hatta Roma'ya bile saldırmışlardı. Sonunda bir kadırga filosuna sahip olan tek güç olan Bizanslılar Saracenler'i güney İtalya'dan sürmeyi başardılar ama bu arada Rhone bölgesinden Adriyatik'e kadar kıtanın içlerine girip yakıp yıkmalarına engel olamamışlardı.

Bozkırlardan gelen tehdidi, Türkler'in yükselen gücü nedeniyle batıya doğru ilerlemek zorunda olan Macarlar oluşturuyordu ve Hunlar'ın lideri Attila'nın atlarını otlatmış olduğu Tuna vadisine 862 yılında vardılar. Buradan başlayarak Flunlar'ın standartlarıyla kıyaslandığı zaman olağanüstü uzun mesafeli göçer saldırıları başlattılar ve 898'de İtalya'ya girdiler. İtalya Kralı Berenger 15.000 zırhlı süvariden oluşan ordusuyla, 899 Eylülü'nde, Brenta Nehri'nde Macarlar'la çarpışmak zorunda kaldı. 910 yılında son Karolenj İmparatoru Çocuk Louis'nin topladığı Doğu Franklar, ordusunu Augsburg yakınında korkunç bir yenilgiye uğrattılar ve bunu izleyen on yıl boyunca Almanya içlerinde ellerini kollarını sallayarak dolaşmak hakkını elde ettiler. 919-36 yılları arasında Almanya Kralı olan I. Heinrich (Kuşçu Heinrich) batı sınırlarına istihkam yapıları inşa ettirerek Macarlar'ın ilerlemesini bir ölçüde durdurdu, ama her şeye karşın 924'te Fransa, 926'da Burgundy bölgelerine girmeyi başardılar.933'te Alman kralına yenilmelerine karşın 954'te İtalya'ya girdiler. Ertesi yıl Kutsal Roma İmparatoru I.Otto, ağır süvarilerin, böylesine hareket yeteneğine sahip hafif süvarileri yenebilecekleri fırsatı yakaladı. O tarihe göre oldukça kalabalık sayılan ve genelinde Bavyeralı ve Schwabenliler'den oluşan 8000 kişilik ordusu ile Macarlar'ın kuşattığı Augstburg'u geçip, Lech Nehri'ni aştı ve geri çekiliş yollarını kapatarak saldırmalarını bekledi. Batı ülkelerinin savaş biçimini uzun zamandır tanımış olmalarına karşın, tıpkı Hunlar gibi Macarlar da en önemli silah olarak bileşik yay kullanıyorlardı ve bozkırlarda ki dağınık düzenlerinden vazgeçmemişlerdi. Çıkış yolu açmak için Lech Nehri'ni geçince kendilerini garip bir karmaşanın

ortasında buldular. Nehir arkalarında kalmıştı ve karşılarında zırh kuşanmış düşmanları vardı. Ordudan geriye kalanları da, silahlı taşralılar bölgeden uzaklaştırdılar ve Macarlar bir daha asla Tuna ovasından çıkıp batının işlenmiş topraklarına saldıramadılar. (74)

İskandinavlar'dan kurtulmak bu kadar kolay değildi. Açık denizlere çıkabilen savaş gemilerine karşı koyabilecek herhangi bir silah henüz batı Avrupa krallıklarında bulunmuyordu.Kuzey Avrupa sahillerinde yaşayanlar yüzyıllardır deniz maceralarının peşinde koşuyorlardı ve Romalılar korsanlıklarını dizginleyebilmek için İngiltere'nin "Sakson Sahilinde" ve Galya'da filo bulundurmuşlardı. 5. yüzyılda bu filo yok edilince Angıllar, Saksonlar ve Jütler, Danimarka ve kuzey Almanya'dan yola çıkarak İngiltere'ye yerleşmeye başlamışlardı. (75) Barbar göçleri sonunda Rhine Nehri'nin kuzeyindeki toprakların boşalması deniz aşırı gidişlere bir süre için son vermişti, ama 8. yüzyılın sonlarında Norveç ve İsveç'de görülen toprak açlığı, pagan kuzeylileri yerleşim yerleri aramak, yağmalamak ve kendi istekleri doğrultusunda ticarete zorlamak için arayışlara sokmaya başlamıştı. Ve işte tam bu zamanda savaşçıları fırtınalı denizlerde uzak mesafelere taşıyabilecek gemilerini mükemmelleştirmişlerdi. O dönemde kıyılara yakın seyreden gemilere oranla İskandinav gemilerinin üstünlüğü, dar uzun profili ve derin karinasından kaynaklanıyordu. Rüzgara doğru yelken açabildiği gibi, ortası geniş olduğundan rüzgar kesilince kürek çekmeye olanak vererek, savunma altına alınmış limanlardan uzakta, açık sahillere demir atmasını sağlıyordu. (76)

Kısacası, üstü açık güvertenin rahatsızlığına rağmen ve durak yerleri dışında soğuk yiyeceklerle beslenmeye tahammül ederek, uzun mesafeler yapabilecek kadar sağlam yapılı olan deniz haydutları için en uygun gemiydi bunlar. Eski Norveç dilinde korsanlık anlamına gelen Viking adıyla tanınan kuzeyli kavimler, uygarlıklara saldırmış olan en savaşçı insanlardı. Denizlere açılma döneminden önceki yüzyıl içinde göğüs göğüse çarpışmaya olan yatkınlıkları insanı dehşete düşürüyordu. (77) Ayrıca 840 yılından sonra atlarını da gemilere yükleyerek ulaştıkları limanlardan içerilere doğru girmeye ve topraklarını savunan yerli halkı beklenmedik

durumlarda şaşkına çevirmeye başladılar. 793'te kuzey İngiltere'deki Lindisfarne manastırına el koymakla başlayan istila eylemleri 844'te Müslüman İspanya'nın Seville kentini yağmalamalarına, 859'da Akdeniz'in içlerine doğru ilerlemelerine kadar devam etti. 834'te Rhine Nehri'nin ağzındaki ticaret merkezi Dorstadt'ı mahvettiler, 877'de Anglo-Sakson İngiltere'yi istilaya başladılar ve 10. yüzyılın ortasında adanın kuzey ve orta bölümünün tümü Danimarka'nın deniz aşırı krallığı haline geldi. Pasifik'teki Polinezyalılar'ı andıran bir cesaretle deniz yolculuğunda büyük aşamalar yapıp 870 yılında İzlanda'ya ve daha sonra Grönland'a ayak bastılar. Bu arada batı Avrupa'ya saldırıları biraz olsun hafiflemişti ama orta ve doğu Avrupa'nın kontrol altında olmayan bölgelerine girmelerine engel olunamamıştı. Buralarda "Rus" olarak tanımlanan Vikingler, silahlı ticarete başladılar ve İsveç'ten Baltık'ı geçip büyük Rusya nehirlerinden aşağıya inince İslam dünyası ve Bizans İmparatorluğu ile karşılaştılar. Batıda Norslar İngiltere'nin orta bölgelerini istila ederlerken bir yandan da kuzey Fransa'ya ayak basmışlardı ve 911 yılında kral, bulundukları yeri bir tımar olarak onlara vermek zorunda kaldı. Sonraları Normandy bölgesi adını alan yöreye yerleşen Normanlar 1066 yılında İngiltere'yi tümüyle ele geçirdiler ve 1027 yılında daha sonra İtalya ve Sicilya'da kuracakları krallıkların ilk kolonilerini Napoli yakınında kurdular.

9 ve 10.yüzyıllardaki çeşitli istilacıların yol açtığı felaketlerle baş edebilmek için yalnızca askeri önlemler yeterli olmamıştı. Çinliler bozkır göçerlerini kültür birikimleriyle karşılaşıp, nihilistik görüşlerini etkisiz hale getirip bünyeleri içinde eritmişlerdi. Batı Avrupa'nın, bunu yapmaya gereksinimi vardı, ama İslam dünyasının sınır savaşçılarının kendine güveniyle çarpışıp, yağmalayan, talan eden Saracenler'in batı Avrupa'ya kaynaştırılması olanaksızdı. Pagan Vikingler ile Macarlar ise hala, Hazreti Muhammed ile İsa'nın söylediklerini duymadan önce Germen ve bozkır halklarının taptıkları, intikamcı ve yakanlara kulak vermeyen ilkel tanrılara tapmaktaydılar. 496'da Franklar'ın Hıristiyanlığı seçmesi sonucunda dinin yayılması Avrupa'da olağanüstü bir barış havası estirmeye başlamıştı. Zamanla Roma topraklarım istila etmiş olanların hepsi

aynı dini kabul edince Hıristiyanlık kurumlan olan Papalık, piskoposluk ve manastırlara saygı gösterilmeye başlandı. Roma imparatorluğumdan kalma olan bu kurumlar,Hıristiyanlığı kuzeye ve batıya doğru yayıp Germenler'i ve Slavlar'ı da kapsamaya başlamıştı. Din değiştirme genellikle silah tehdidiyle yapılıyordu, ama Aziz Bonifatius gibi dindarlar vahşilere bu dini öğretmek için ölümü bile göze almış ve bu uğurda şehit olmuşlardı. Bu yöntemlerle Macarlar 10. yüzyılın sonunda Hıristiyanlığı kabul etmişler ve bozkırlardan gelen göçer istilalarına karşı bir kale oluşturmuşlardı. İskandinavlar'ın dine bağlanmaları ise 11 ve 12. yüzyılları bulmuştu.

Roma kilisesi olmadan, Roma imparatorluğu sonrasında Avrupa'nın barbarlaşması çok kolaydı; Roma'nın sivil kuramlarının kalıntıları, düzeni tekrar kuramayacak kadar zayıftı ve disiplinli orduların bulunmayışı tüm kıtanın "askeri ufkun" altına düşüp, kabile hakları, toprak sahiplenmesi gibi yerel çatışmalara girmesine neden olabilirdi. Ne var ki, kilisenin barışı sağlama çabalarının da, gerek kendi yükselişini sürdürme, gerekse gücünü nasıl kullanacağı konusundaki kısıtlamalardan gelen bir sınırı vardı. Doğuda ise Hıristiyan piskoposlar Bizans imparatoruna atfen Konstantin kilisesini sürdürmeye çabalıyorlardı. İslam dünyasının eline düşmüş eski Hıristiyan topraklarda ise hem dinsel hem de dünyasal yetki, halifenin kişiliğinde birleşiyordu.Batıda papalık bu duruma karşı koymaktaydı. Roma'da yerleşik olan papalık, imparatorluğun çöküşünden sonra, dünyasal ve dinsel yetkiler arasında belirgin bir fark yaratmak için çabalayarak diğer konuların dinsel işlerin ardından gelmesi gerektiğini savunmuştu. Charlemagne Roma Imparatorluğu'nu kılıcının gücüyle tekrar canlandırmıştı ve imparator unvanının papaların gözünde yasal olmasının tek nedeni, tacını Papa III.Leo'nun takmış olmasıydı.

İmparatorlar güçlü, papalar zayıfken, aralarında güç ve yetki çatışmaları olmamıştı ama 11. yüzyılda kilise gitgide zenginleşip güçlenmişti. Çoğunlukla hibe olarak elde ettiği toprakları krallara askeri tımar olarak dağıtıyordu. Yine hibe ya da vasiyet yoluyla kazandığı servetle kurulan manastırlar öylesine güçlü dinsel merkezler haline gelmişti ki, papalığın her şeyin üstünde olma

iddialarını destekleyecek duruma ulaşmışlardı. Bu gibi davranışlar, -imparatorların ve kralların, rahip ve piskoposları göreve getirmek, itaatkar olanlarını sivil hükümet içinde özellikle askeri güçlerin kurulması ve sürdürülmesi gibi işlerde kullanmak- geliştirdikleri yöntemlerin zayıflamasına yol açıyordu. Teologlar, bir kralın yasal haklarını korumak için yapılan savaşları bile ahlak açısından isteksizce kabul ediyorlardı. "Ceaser'ın hakkını Ceasar'a vermek" konusunda Hazreti İsa'nın sözleri bir bakıma kralları haklı göstermeye yeterli oluyordu ama yine de adam öldürme ve yaralama cezalandırılması gereken bir günah olarak kabul edilmekteydi. (78)Her şeye karşın Hazreti İsa'nın barış için çabalayanları kutsaması ise, papalık sancağı altında bile olsa, at sırtında elinde kılıçla karşısına çıkan başka bir insanoğlunun kanını akıtmaktan çekinmeyen birinin dürtülerinin, nasıl bir arada düşünülebileceği sorunu sürekli olarak Hıristiyan dünyasını meşgul etmiştir.

Bu vicdan sorunu, üst tabakanın yarısının dinsel giysilere büründüğü, diğer yarısının ise zırh kuşanıp at beslediği Avrupa ülkelerinde kaçınılmaz bir hal almıştı. 11. yüzyılın şövalye sınıfı henüz çok kaba sabaydı ve "şövalyelik" niteliklerini daha ilerde kazanacaktı. (79) 200 yıl önceki "at sahibi olan her erkek savaşa katılmalıdır" yolundaki Karolenj çağrısı "toprak sahibi soylular ile birlikte, soylu sınıfı ile tek benzerlikleri soylu bir hayvana binmek olan maceracıların da ortalığa çıkmasına neden olmuştu." Savaşçılık Avrupa toplumunun yüreğindeydi. İnsanların kanı kızıştığı zaman Tanrı'nın sözleri duyulmuyordu. Bir lord, unvanının sağladığı hakları zorla kabul ettirmeye kalktığı zaman medeni kanun buna karşı çıkamıyordu.

11. yüzyılın sonunda Hıristiyan olmayan ortak düşmana karşı savaşmak için yapılan çağrı, din adamlarının atanması konusunda çıkan tartışmaları gölgede bıraktığı için hem kilise hem de krallar rahat bir soluk alabildi. Papalık gücünü savunan Cluny manastırından gelme II.Urbanus 1088 yılında papa seçilince, diplomasi yoluyla Kutsal Roma İmparatoru ile arasını düzeltmeye çabalarken bir yandan da Hıristiyanların birbiriyle savaşmasının günah olduğunu öğretmeye çalıştı. 1095 yılındaki Clermont

Meclisi'nde, Tanrı'nın Barışı fikrini anımsattı, Lent barışından ve kutsal günlerden çağrışımlar yaptı ve Hıristiyanların "birbirini katletmekten vazgeçip haklı bir savaşa başlamaları" gerektiğini bildirdi. Yirmi dört yıl önceki Malazgirt yenilgisinin ardından Doğu'daki Hıristiyanlığı kurtarmak için Bizanslılar'ın nasıl Batı'ya başvurduğunu, Müslüman Türkler'in Hıristiyan topraklarına doğru ilerlemeyi sürdürdüklerini ve kutsal kent Kudüs'ün halen Müslümanların elinde bulunduğunu dinleyicilerine anımsattı. Kilisenin gücünü yeniden canlandırabilmek için hiç gecikmeden bir sefer düzenlenmesi gerektiğini savundu. (80)

Urbanus'un çağrısını yaptığı "Haçlı Seferi" havası zaten ortalıkta dolaşıyordu. Ispanya'da kurulmuş olan Müslüman devleti, 10. yüzyılda El Mansur'un yönetiminde İber yarımadasının kuzeyine sıkışmış olan minik Hıristiyan krallıklarının topraklarını ellerinden almaya başlamıştı. Din adamlarının atanması konusundaki tartışmalarda adı geçen VII. Gregory 1073 yılındaki seferin hamisi durumundaydı ve "İspanya Krallığı'nın St Peter'in yetkisi altında olduğunu, inançsızlardan elde edilecek topraklarda Hıristiyan şövalyelerin barınabileceğim" tüm dünyaya duyurmuştu. Böylelikle,11. yüzyılın sonlarında kutsal savaş fikri yaygınlaştı. Hıristiyan şövalyeler ve askerlerin kendi aralarındaki önemsiz çatışmaları bir kenara bırakıp inançsızlarla savaşmak için sınırlara koşmasını kilise otoritesi cesaretlendirmeye başladı. Verecekleri hizmetin karşılığı olarak tekrar ele geçirdikleri topraklar onlara bırakılacaktı.Ayrıca papalık,kutsal savaşların komutasını da eline almıştı. Çoğunlukla savaşları başlatacak ve askeri komutanları atayacaktı. Fethedilen topraklar papalığın egemenliği altında kalacaktı. Gerçi en üst düzeydeki prensler bu çağrıya kulak vermediler ama neredeyse tüm şövalyeler kutsal savaşa katılmaya gönüllü oldular. Kendi aralarında çatışmaktan utanıyor, din uğruna savaşmak istiyorlardı artık. Bu istekliliğin bir yönü de toprak açlığı idi. Özellikle kuzey Fransa'da, mirasın büyük oğula bırakılması sistemi işletilmeye başlanmıştı. Fransa'nın şövalye sınıfı arasında genel bir huzursuzluk ve macera peşinde koşma hevesi yayılmıştı. Bu durum göçer-haydut atalarıyla aralarında ancak birkaç kuşak süre bulunan

Normanlar'da çok yaygındı. Hıristiyanlığa bir hizmet verme fikri, güney ikliminde toprak sahibi olma düşü ile birleşince, karşı konulmaz bir çekicilik kazanmıştı. (81)

İlk Haçlı Seferi, Sicilya prensleri yönetiminde deniz ve kara yoluyla 1096 yılında başladı. Kara yoluyla ilerleyen gruplar Bizans İmparatoru'nun izniyle Balkanlar'ı geçip,Küçük Asya'daki Selçuk Türkleri'yle savaştılar ve 1098 yılında İngiltere, İtalya ve Flandre bölgesinden deniz yoluyla gelenler ile Suriye'de birleştiler. Suriye'ye giden sahil yolundaki en önemli nokta olan Antiokheia'yı (Antakya) kuşatmaları oldukça uzun sürdü ve 1099 yılında Kutsal Topraklar'a varıp, 15 Temmuz'da kentin duvarlarına saldırarak Kudüs'ü ele geçirdiler.Şehir, Kudüs Kralı unvanını alan bir Burgundy dükünün yönetiminde kurulan Latin Krallığı'nın başkenti haline geldi ve seferin diğer liderleri, Suriye ile Küçük Asya'nın güney kıyılarında devletler kurdular. Haçlı Seferi'nden sonra kurulan bu krallıklar Memlükler'in 1291'deki karşı saldırısıyla yok edilinceye dek varlıklarını sürdürdüler. Batıdaki Hıristiyan dünyası yeni Haçlı Seferleri düzenleyerek Latin devletlerini canlandırmak için çabaladı, çünkü Kutsal Roma İmparatorluğu'nda ve Fransa'da bu heves bitmek bilmedi, ama Müslümanlar kendileri için de kutsal sayılan toprakları geri almak ve Mısır ile Bağdat'ı birleştiren en önemli yolun üzerindeki istilacıları kovmak için güçlerini artırınca seferlerin başarısı sönükleşmeye başladı.

İslam dünyasının karşı-saldırısı, bozkır sınırlarında yaşanmış olan bir "sınır problemine" yanıt gibi düşünülebilir, ama Hıristiyanlarca yapılan savaşlar öylesine şiddetli bir hale geldi ki, 1198-1204 yılları arasındaki Dördüncü Haçlı Seferi, Bizans için onarılmaz yaralar açılmasına neden oldu. Hatalı bir kararla sefere katılan Bizans'ın gücü öylesine zayıfladı ki Müslüman Türkler'in güney Avrupa'ya doğru ilerlemesine engel olamaz duruma geldi. 250 yıl sonra Konstantinopolis'in (İstanbul) Türkler'in eline geçmesi, Dördüncü Haçlı Seferi'nin verdiği hasarın gecikmeli sonucuydu.

Askeri açıdan Haçlı orduları, Roma'nın disiplinli ordusunun yok olması ile 16. yüzyılda ortaya tekrar çıkan devlet orduları dönemleri

arasında kalan uzun süre içinde Avrupa savaşlarının yapısını ve kültürünü bizlere ayrıntılı bir biçimde tanıtmaya yaramıştır. Haçlı Seferleri, kuzey Avrupa'nın yüz yüze dövüşen savaşçıları ile bozkır atlılarının kaçamak ve yağmacı taktiklerini karşılaştırdığı için oldukça ilginç geçmiştir. îlk başında böyle değildi elbette. Memlükler'in yönetimi altına geçmeden önce Mısır Halifeliği'nin ordusu, bileşik yay yerine mızrak ve kılıçla dövüşen Arap ve Berberi hafif süvarilerinden oluştuğu için, zırhlı Haçlı askerleri ile eşit olmayan koşullarda çarpışıyorlardı. Ama 1174'te Bağdat Halifeliği'nden Selahaddin Eyyubi'nin ortaya çıkışı ve özellikle 1260'ta Baybars'ın Memlûk ordusunu kurması durumu değiştirmişti. Haçlılar savaş kazanma taktikleri olan ilk-ve-son saldırıyı daima kendilerinden daha kalabalık olan bozkır stili dövüşen ordulara karşı uygulamak zorunda kalınca, avantaj dengesi bozulup karşı tarafın eline geçmeye başlamıştı.Yine de,kendilerine özgü olmayan askeri yöntemlere karşı etkili olabilmek için yeni taktikler geliştirdiler. Bunların en önemlisi atlı birliklerin yanı sıra savaşan piyadeler oldu.Ellerindeki kesici silahlar, yaylar ve daha sonraları arbaletler (tatar yayı) ile çarpışan piyadeler,şövalyeleri dağıtmak için saldıran hafif süvarilerin korkulu rüyası haline geldi.;

Macarlar ve Vikingler'e karşı yapılan savaşlarda yaya-askerlerin pek önemli bir konumu olmamıştı. Avrupa'da şövalyeler at sahibi olmayanların ve özellikle kentlerde yaşayanların silah taşımasını engellemeye çalışmıştı; bunun nedeni savaşçıların dağıtmaya istekli olmadıkları haklan elde edebilmek için silahlı yayaların eylem yapmasını önlemekti. Buna karşılık Kutsal Topraklar'da Haçlı Şövalyelerin araç ve gereçlerini korumak ya da atlı birliklerin zayıf kanatlarına destek olmak gibi görevlerinden dolayı yaya-askerlerin varlığı önem kazanmıştı.

Haçlı orduları ile savaşan Müslümanlar'ın, en önemli taktik olarak yaya ve atlı askerleri birbirinden ayırmak yöntemini kullandığını tarihçiler uzun zamandan beri tartışmaktadırlar ve son zamanlarda karşı çıkıldığı halde, bu ayrımın Haçlılar'ın yenilgisine neden olduğu kanıtlanmıştır. (82) 1102'deki Ramla, 1179'daki Marj'Ayyun ve 1187'deki Cresson savaşlarında ve Selahaddin Eyyubi'ye Kudüs Krallığı'nın büyük bir kısmını kazandıran Hattin çarpışmasında da bu

taktik uygulanmıştı. Haçlı ordusunun yenilgilerinin altında yatan bir taktik hatası değil savaşma yapısının bozukluğu idi: Zafer kazanmak için zırhlı askerlerle saldırıya güveniyorlardı ama karşılarındaki düşmanın amacı ise bu saldırıdan ne şekilde olursa olsun kaçınmaktı. (83) Avrupa'da böyle bir saldırıdan kaçınmamak bir onur konusu haline gelmişti; bir bakıma falanks savaşçı törelerinin devamı olarak da görülebilirdi, ama Haçlı Seferleri sırasında Batılı savaşçılar gelenekleri tümüyle farklı bir düşmanla karşılaşmışlardı. Zaman içinde Haçlı orduları bu taktikleri benimseyerek, piyadelerin sayısını artırdılar, mümkün olduğunca kanatlarını koruyabilecek engellerin bulunduğu yerde dövüşmeyi yeğlediler ve aynı süre içinde Müslümanlar da Batı alışkanlıklarına yaklaşmaya başladılar. 13. yüzyılda Batıklar'a özgü at sırtında mızrak dövüşü törenleri yapmakta olduklarını gösteren kanıtlar vardır.

Kutsal Topraklar'da savaşmaya Haçlılar'ın verdiği en önemli yanıt Akdeniz'i aşıp oraya kadar gelmelerine neden olan Hıristiyanlığa hizmet inancına, savaşçılık törelerinin karışması olmuştur. 11. yüzyılda bile bu şövalyelik fikrini hissedebilmek mümkündü; bir erkeğin savaşçı sayılabilmesi için yalnızca bir atı, örme zırhı ve peşinden gideceği bir efendisi olması yeterli sayılmamaya başlanmıştı. Efendisinin beklediği biçimde askeri yeteneğini ortaya koyması, yalnızca edineceği toprakla sınırlı kalmayıp,aralarında törensel ve dinsel bir bağın oluşmasına da yol açmaya başlamıştı. Önceleri bir vasalın efendisinden göreceği iyiliğe karşı verdiği sadakat sözü kilise aracılığıyla ciddi bir biçime sokulurken, artık şövalyeler kendilerini hem efendilerine bağımlı ilan ediyorlar, hem de onurlu bir yaşam süreceklerine yemin ediyorlardı.

Haçlıların dünyasında şövalyelerin idealinin bir efendinin kulu olmak yerine kilisenin hizmetkarı olmaya dönüşmesi pek zor olmadı. 12. yüzyılın sonunda ortaya çıkan bazı yeni tarikatlar ilk olarak Kutsal Topraklar'a gidenler için hastaneleri yönetmek gibi geleneksel işlerle uğraşırlarken, kısa sürede görevlerini değiştirip Kutsal Topraklar'ın savunmasına kendilerini adamaya başladılar. Hospitalier ve Templier Haçlı tarikatlarına bağlı şövalyeler bu seferlerin temel gücünü oluşturdular, Filistin ve Suriye'de şatolar inşa ettiler ve

Avrupa’da Haçlı Seferleri için asker toplayıp, para bulmak için çalışmaya başladılar. (84)

Etkileri bulaşıcıydı çünkü yaşam biçimlerinden dolayı örnek alınacak savaşçılar haline gelmişlerdi. Savaşta itaatkar ve disiplinli davranıyorlar, kadınların ve çocukların bulunmadığı toplumsal yaşamlarında ise sade ve münzevi bir kişilik sergiliyorlardı. Hepsi aynı çatı altında yaşıyor, liderlerinden aldıkları giysi ve yiyeceklerle geçiniyor ve sahip oldukları hiçbir eşya bulunmuyordu. Asla tembellik yapmıyorlardı.Savaşmadıkları zaman mutlaka başka işlerle uğraşıyorlardı.Hiyerarşileri soyluluk yerine liyakat üzerine kurulmuştu. İyi silahlara duyulan sevgi,beden ve saç bakımının üstünde abartılı bir biçimde durmak, müsabaka ve av düşkünlüğü gibi şövalyelere özgü zevk ve prestij araçlarından vazgeçip, yoksulluk, komün yaşamı ve Hazreti İsa’ya bağlılık üzerine kurulmuş yeni bir mezhebe katılmışlardı. (85)

Askeri birliklerin biçimlenmesinde, 16. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan alaylardan oluşan orduları başlangıç olarak görebiliriz; Reform döneminde Protestan ülkelerde manastır tarikatlarının dağılıp devlet ordularına geçiş süreci içinde, savaşçı-keşişler manastırdan ayrılıp laik askerler olmuşlardı. Komutanların ve alt kademelerinin oluşturduğu hiyerarşi sistemi, Roma lejyonlarından bu yana Avrupa’nın gördüğü ilk bağımsız ve disiplinli silahlı kuvvetleri yaratılmıştı. Ne var ki bu değişim daha sonra gerçekleşecekti.Hospitalier ve Templierlar’la ve başka cephelerde pagan Prusyalılar ve Litvanyalılar’la savaşan diğer Hıristiyan savaşçıların kendi aralarında benzer tarikatlar kurmalarına neden olmuştu. Bunların en önemlisi Prusya’yı fetheden Teuton Şövalyeleri’dir ve 500 yıl sonra Büyük Friedrich onların laikleştirilmiş toprakları üzerinde askeri bir rejim kurarken, subayların çekirdeğini Teuton Şövalyeleri arasından seçmişti.

13. yüzyılın sonlarında Haçlı Seferleri’nin gitgide azalması ve sona ermesi öylesine yavaş olmuştu ki, Avrupa’nın savaşlarında kesin bir iz bıraktığı söylenemez. Her şeye karşın bu seferlerin Avrupa’nın askeri yaşamı üzerinde bıraktığı bazı etkiler bir daha

silinmemiştir. Doğu Akdeniz'de Filistin, Suriye, Yunanistan, Girit, Kıbrıs ve Ege kıyılarında Roman Katolik devletlerin tekrar kurulmasına neden oldular; kuzey İtalya kentlerinin ve özellikle kent ve ticaret yaşamının kesintiye uğramadığı Venedik'in, önce Ortadoğu ve daha sonra Uzakdoğu ile kazançlı bir ticaret ilişkisine girmesini, Akdeniz limanları arasında malların güvenlik altında taşınmasını sağladılar. Bizans împaratorluğu'nun gücünü zayıflattıkları halde Osmanlı Türkleri'nin Balkanlar'a doğru ilerlediğini görmezlikten geldiler. 15. yüzyılın başında Osmanlılar Sırbistan'daki Hıristiyan krallığı yıkıp, Macaristan'dakini tehdit ederek Tuna Nehri'ne kadar varmışlardı. Bu arada Avrupa'nın birbiriyle savaşan kralları ile sürekli huzursuzluk yaratan vasallarını gereksiz nedenlerle dövüşmek yerine büyük bir amaç uğruna birleşip savaşmanın daha yararlı olduğuna inandırmışlardı. Savaşçılık dürtülerini bazı töresel ve yasal çerçeveler içinde tutmaya çabalayan kilisenin otoritesini güçlendirdiler ve ilk bakışta bir paradoks gibi görünse de, Avrupa'nın şövalye sınıfını amaç uğruna savaşmak konusunda eğiterek, etkin krallıkların yükselmesine neden oldular. Krallıkların sınırları içinde merkezi güçlerin ortaya çıkışı ile çatışmaların günlük, yerel olaylar sayıldığı yaşam biçim sona erdi ve Avrupa'da savaş sık görülmeyen ve dış güçlere yönelik bir konuma geldi.

Sıkıntılı geçen 14. ve 15. yüzyıllarda yaşayanların bu gelişme sürecini algılayabilmesi zordu. Sahip olunan haklar konusundaki çekişmeler Fransa ve İngiltere arasında 1337-1457 yılları arasında yapılan Yüzyıl Savaşları'na yol açtı. Durum böyleyken at sırtındaki savaşçıların toplumsal, politik ve askeri egemenliğinin sonuna yaklaştığını düşünmek pek uzak bir ihtimal olacaktı.At sırtındaki zırhlı erkekler arasında, savaş alanında yaralanmaktan kaçmanın yalnızca yasal görevlere değil, aynı zamanda kişisel onurlarına bir hakaret olarak kabul edildiği savaşma biçiminin, klasik Yunanlılar'ın falanks savaşlarının gelenekleri gibi, kendi kendini yok edeceği ortaya çıktı. Atlı savaşçıların gitgide ağırlaşan ve delinmesi olanaksız hale gelen zırhları, uzun ya da bileşik yay taşıyan piyade sınıfının çoğalmasına karşın çarpışmaların öldürücü niteliğinin artmadığı dönemde, bir

savaş alanının gereksinimlerinden çok mızraklı dövüş karşılaşmalarına uygun olduğu ortaya çıktı. (86)

Haçlı dönemi tarihi uzmanı R.C.Smail'in belirttiği gibi, ortaçağ savaşlarını eldeki kanıtlara dayanarak yeniden canlandırmak olanaksızdır. (87) Yine de Yüzyıl Savaşları içindeki üç çarpışma, Crecy (1346), Poitiers (1356) ve Agincourt (1415) hakkında ayrıntılı bilgimiz vardır. İngiliz şövalyeleri okçuların desteğiyle üç çarpışmada da atlarından inip dövüşmüşlerdir;Fransız şövalyelerinin büyük bir çoğunluğu ise ikinci ve üçüncü çarpışmalarda bunu uygulamışlardır.Zırh kuşanmış,ellerinde mızraklarıyla, neredeyse dizleri birbirine değecek kadar yakınlaşarak at koşturan şövalyelerin karşılaştıkları anda her iki taraf için de ölümcül sonuçlara ulaşılmayacağına inanmak olanaksızdır.

Eski Yunan'da olduğu gibi ortaçağda da savaşlar kanlı ve korkunç geçiyordu. Yunanlılar seçtikleri savaş biçiminin yarattığı yorgunluk ve bitkinlik sonucu dayanamaz hale geldiler; şövalyelere özgü savaşma biçimi ise barutun ortaya çıkışı gibi dıştan gelen bir nedenle çöktü. Her iki durumda da ucuz ve kolay bulunan bir maden olan demir, kullanım süresini doldurmuştu.

ARA BÖLÜM 4

Lojistik ve Destek

Yalnızca yirmi kuşak önce barutun ortaya çıkarak savaşın yapısını değiştirmesine kadar ilk başından beri, taş, tunç ve demir savaş araçlarının imalinde kullanılmaktaydı. Gerek kişileri savaş alanına götürmek gerekse silah ve diğer araç gereci taşımak her zaman güçlükle başarılabilen bir iş olmuştur. Yalnızca atlı savaşçılar bu gibi güçlüklerle karşılaşmamışlardı ama tarih açısından onlar tüm savaşçıların arasında azınlık durumundadırlar. Çoğunluk savaş alanına ulaşmak ve araç gerecini taşımak için ayaklarının ve omuzlarının gücüne güvenmek zorundaydı ve ister saldırı ister savunma durumunda olsun, savaşan güçlerin dayanıklılığı ve erim mesafesi bu nedenle kısıtlıydı.

Bunun çok basit bir açıklaması vardır.En ilkel savaşların dışında kalan tüm savaşlar yer değiştirmeyi gerektirdiğinden, savaşçılar silahlarının yanı sıra tayınlarım da yanlarında taşımak zorunda kalmışlardır. Çağdaş savaş talimleri bir askerin taşıyabileceği yükün ortalama olarak otuz beş kiloyu geçmemesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Giysiler, silahlar ve diğer gerekli araç gereç bu yükün en azından yarısını oluşturur ve ağır iş yapan bir erkeğin günlük alması gereken katı yiyecek miktarı da yaklaşık bir buçuk kilo tutar. Bu nedenle yaya olarak ilerleyen bir asker en fazla on-on bir günlük yiyeceğini yanında taşıyabilir. Ayrıca taşınmaya değmesi için yiyeceklerin bozulmaması gerekir. Bu rakamlar yüzyıllardır değişmemiştir.MS 4.yüzyılda yaşamış olan Romalı askeri kuramcı Vegetius, ‘genç askerler sık sık otuz kilo yük taşıma talimleri yapmalıdırlar, çünkü savaşa giderken silahlarının yanı sıra tayınlarını da taşımak zorunda kalacaklardır’,demişti.1 Somme çarpışmasında (1 Temmuz 1916) İngiliz askerleri destek hatlarında oluşacak herhangi bir kopukluğa karşı birkaç günlük yiyeceklerini yanlarında

taşıdıkları için yükleri otuz üç kiloya ulaşmıştı.(2) .1982'de Falkland Adaları'na inen İngiliz paraşütçüleri ve deniz piyadeleri, destek sağlayacak helikopter bağlantısının kurulmaması nedeniyle, kısa bir süre için kendi ağırlıklarına eşit kiloda yük taşımış ve üstün fizik kondisyonlarına dayanılarak seçilmiş olmalarına karşın, bu çabadan dolayı bitkin düşmüşlerdir.

Sivil halkın elindeki yiyecekleri almak da askerler için bir çözüm yolu olmuştur ve son zamanlara kadar en disiplinli ordular bile bu nedenle yağmacılığa baş vurmuşlardır. Yine aynı nedenle halk da yiyeceklerini saklamak için elinden geleni yapmıştır. Wellington'ın ispanya'da yapmaya özen gösterdiği gibi bazen ordular bir pazar yeri düzenlemeyi başarmışlardır ve bu kez köylüler mallarını satmak için pazara akın etmiştir. Wellington'ın bu başarısının nedeni ise harcayacak çok parası olmasıydı.4 Tarihe bakarsak orduların genellikle parasız olduğunu, aldıkları yiyecekleri ödemek için bir çeşit senet verdiklerini ve eğer düşman topraklarında bulunuyorlarsa, istedikleri her şeye el koyduklarını görürüz. Yiyecekleri saklandıkları yerde bulsalar bile, bunu aramak için askerlerin dağılması gerekir ve bu davranış güçlerinin azalmasına yol açar. Ayrıca yağmacılıkla elde ettikleri kısa sürede tükenir. Süvari birlikleri uçsuz bucaksız otlaklar dışında bulundukları yeri bir anda talan ediverirler. Buna karşılık atların doyduğu otlaklarda da insanlar için yiyecek bulunmaz.

Süvari orduları, güçlerini saldırı ve konaklama yerinden ayrılma süratinden aldığı ve genellikle tutumlu davranışlarıyla tanınan göçerlerden oluştuğu için, otlakların yakınında bulundukları sürece, yeterinden fazla yiyecek bulundurmak sıkıntısından kurtulmuşlardır. Yaya orduların böyle bir hareket özgürlüğü yoktu. Gerek Roma lejyonları dahili ulaşım yollarında, gerekse Fransızlar'ın 1914'teki Von Kluck komutasındaki ordusu Mons'dan Marne'a ilerlerken yaya askerlerin ulaştığı en yüksek hızla, günde 32 kilometre yol alabiliyorlardı. Bu yüzden de günlük gereksinimlerini karşılayacak el değmemiş yiyecek depolarına kendi hızları içinde ulaşmaları olanaksızdı.5 Belirli aralıklarla durup yiyecek bulmak için yağmacılığa çıkıyorlar ya da gerekli olan her şeyi yanlarında taşıyorlardı.

Tüm gereksinimlerini yanında taşımak için ordunun ilerlediği yola yakın bir su yolu ya da sahil gereklidir. Bunun dışında tekerlekli araçlar ve yük hayvanları da kullanılmıştır, ama hem çok eski tarihlerde hem de yakın dönemlerde aşılması zor arazilerde kullanılan hayvanlar -örneğin Ruslar 1874'te Orta Asya'da Khiva'yı fethetmek üzere yola çıkarken 5500 askeri beslemek için 8800 deveyi yanlarına almışlardır- su yollarıyla yapılan taşımacılığın yerini pek kolay tutamaz.6 Bazen taşıma su yolu savaşın yönünü saptar: Eğer kullanılan nehir ters yönde akıyorsa arzulanan nihai çarpışma yapılamaz. Tekerlekli araçlarla yapılan taşımacılık eğer yol şebekesi iyi durumda ise daha yararlıdır ama Avrupa'da yol mühendisliği ancak 18. yüzyıldan sonra büyük ölçüde ortaya çıkmıştı ve 19. yüzyılın başlarında şoselerin yapımına kadar yolların yüzeyi genellikle tüm hava koşullarına dayanabilecek düzeyde değildi. 1860 yılında bin kişiye düşen yol uzunluğu İngiltere'de 8, Fransa'da 4.8, Prusya'da 3.7 ve İspanya'da yalnızca 1.2 kilometreydi.(7) Yolların genel durumunun istisnaları yalnızca Roma İmparatorluğu'nda ve Çin'in bazı bölgelerinde görülmekteydi. Çin'deki su yollarının en önemlisi olan ve yapımına MS 608 yılında başlanan Büyük Kanal, ülke içindeki ulaşımın temelini oluşturmaktaydı. Romalılar'da ise lejyonların inşa ettiği yollar ülkenin gücünü etkili bir biçimde ortaya çıkarmasına yarıyordu. Yalnızca Afrika'da bugünkü Fas'tan Nil havzasına kadar uzanan Roma toprakları için arkeologlar çeşitli genişlikte 16.000 kilometre yolun varlığını ortaya çıkarmışlardır. Galya, İngiltere, İspanya ve İtalya'da da aynı durum görülmekteydi ve komutanlar yiyecek sağlayacakları askeri depolar ve kışlalar arasındaki mesafeleri yürüyüş hızına göre hatasız hesaplayabiliyorlardı: Köln-Roma arası altmış yedi gün, Roma-Brindisi on beş, Roma-Antioch 454 (Antakya), denizde geçen iki gün dahil olmak üzere, yüz yirmi dört gün sürüyordu.8 Ne var ki komşu imparatorluklarda Romalılar'ın düzeyinde yollar bulunmuyordu.Roma İmparatorluğu 5. yüzyılda çökünce, görkemli yolları da kaybolup gitti. Yolların bozulması orduların stratejik yürüyüşlerine, bin yıl kadar son verdi.

Yollar olmayınca orduların gereksinimi yalnızca gemiler ya da en ilkel tekerlekli araçlarla sağlanabiliyordu. Büyük Polonya'daki kazılarda MÖ 5. yıldan beri yaygın olarak öküzlerin yük taşımak ya da tekerlekli araçları çekmekte kullanıldığı ortaya çıkmıştır ve 19. yüzyılın başına kadar Hindistan ve İspanya'da kullanımı süregelmiştir.9 Wellington her iki ülkede yaptığı savaşlarda 'iyi öküzler ya da boğalar' bulabilme fikriyle yatıp kalkmıştı. 'Hızlı hareket etmek için iyi beslenen ve iyi sürülebilen hayvanlar gereklidir,' diye yazmıştı 1804 Ağustosu'nda ve daha önce Hindistan'da da aynı noktayı vurgulamıştı: 'Askeri harekatın başarısı desteğe bağlıdır. Savaşmanın, düşmanı kayıp vererek ya da vermeden yenmenin zorluğu yoktur. Ama amacınıza ulaşmak için askerlerinizi beslemek zorundasınız.TO Harcayacak bol parası olan Wellington gibi bir komutan için öküz ya da boğaların, hem yük taşımak hem de kesilip yenebilmeleri açısından iki yararı vardı. Wellington dışında çok az komutan aynı olanaklara kavuşabilmiştir: Hayvan katarları askerlerin tayınları için kesilip yenemeyecek kadar değerli olduğundan, ordunun hızının ve erim noktasının kısıtlanmasına neden olmuştur.

Wellington gibi Büyük İskender de hareket yeteneği için öküzlere güvenmişti. Ama taktik menzilini, yiyecek sağladığı depodan yalnızca sekiz günlük yürüyüş mesafesi olarak hesaplamıştı, çünkü bir öküz bu süre içinde taşıdığı kadar yiyeceği bitiriyordu. Uzak mesafelerde savaşabilmek için ya hayvan katarından pek uzaklaşmıyor ya da gereksinimleri parayla satın almak veya zafer kazandıktan sonra ödemek koşuluyla sağlamak için öncüler gönderiyordu. İskender, MÖ 326 yılında, çıkış noktasından en uzak yürüyüşü, İndus Nehri'yle Belucistan'daki Makran arasında yapmıştı ve 480 kilometreyi aşmak için gereken dört aylık süre içinde 87.000 piyade, 18.000 süvari ve 52.000 takipçisini besleyebilmek için 52.600 ton erzak bulundurmak zorunda kalmıştı. Yürüyüş sona ermeden hayvanlar taşıdıkları yemi ve askerler on beşer kiloluk tayınlarını bitireceği için, yedek bir kataran Hint Okyanusu kıyısında tekrar yiyecek sağlayabileceğini ve mevsimsel muson yağmurları ile nehir ağızlarından gerekli suyu bulabileceğini hesaplamıştı. Lojistik hesapları sağlam temellere

dayanıyordu. Elindeki stok düzenli olarak gemilerden indirilip dağıtılabilirse, ordusu yeterince doyabilecekti ama o yıl muson rüzgarları filonun İndus Nehri'nin ağzından çıkmasına izin vermedi ve sonuçta Belucistan çöllerinde ilerleyen ordusunun dörtte üçünü yitirdi.11 Bu felaket en yetenekli ve dikkatli komutanların yönetiminde bile olsa, lojistiğin savaşları nasıl etkilediğini örneklemekte, Wellington'm 'amacınıza ulaşmak için askerlerinizi beslemek zorundasınız' sloganının önemini acı bir biçimde ortaya çıkarmaktadır. İmparatorluğun yol şebekesinden yararlanan Roma orduları ve su yolunda ilerleyen destek katarlarından uzaklaşmayanların dışında hiçbir komutan,lojistik hesapların getirdiği kısıtlamadan kurtularak yurdundan çok uzaklara gidememiştir. Kendi inşa ettikleri yolları geride bırakan Romalılar bile güçlüklerle karşılaşmışlardır. 1809-13 yıllarında Napoleon'un mareşallerinin İspanya'da karşılaştıkları gibi, kalabalık orduların kontrol altında tuttukları topraklarda açlıktan ölme tehlikesi her zaman vardır. Konservecilik ve 19. yüzyılda yapay yiyecekler ortaya çıkana dek tüm iaşe subaylarının her devirde ve her yerde en önemli problemi, yiyeceklerin kısa sürede bozulması idi. Tarih boyunca askerlerin en önemli gıdası öğütülmüş ya da kavrulmuş tahıllardı ve beraberinde verilen yağ, peynir, lejyonerlerin ana gıdası olan balık suyu hülasası, şarap, sirke, bira ve bazen de kurutulmuş, tuzlanmış ya da yeneceği zaman kesilmiş et, savaşacak güçlerini yitirmemelerini sağlıyordu. 12 En iyi iaşe subayının hazırladığı menülerde bile sebzelerin yokluğumuzun süreli kara ya da deniz seferleri sırasında beslenme bozukluğundan kaynaklanan hastalıkları ortaya çıkarıyordu.

19. yüzyılda konserve etin ortaya çıkması ile orduların tayınlarında büyük bir değişiklik oldu, ama ne var ki 1845'lerdeki konservecilik yöntemleri bu besine çok fazla yüklenenler arasında kurşun zehirlenmesine neden oluyordu. Bunun en bilinen örneği İngiliz kaşifi Franklin'in Kutup yolculuğunda rastlanan ölümlerdir. Konserve etin dışında 1860'ta yapılan konsantre süt, 1855'teki süt tozu ve 1860'larda askerleri için tereyağ yerine kullanılabilecek bir madde bulunması için yarışma açan III. Napoleon'un isteği doğrultusunda imal edilen margarin ve tayınlarda değişikliklere

neden olmuştur.13 Amerikan İç Savaşı'nda kuzey orduları genellikle Chicago ambarlarındaki konserve yerine tuzlanmış yiyeceklere baş vuruyorlardı ve güneyin Konfederasyon orduları ise mısır ve kuru fıstıkla yetinmek zorundaydı, çünkü Mississippi Nehri'ni kontrolü altında tutan kuzey ordusu Texas'ın hayvan sürülerine ulaşmalarını engellemişti. 1862 yılında bir Konfederasyon askeri, karısına yazdığı mektupta, 'Bazı günler çiğ, kızarmış ya da pişmiş elma ile beslendik. Bazen de yeşil mısır bulduk. Hiçbir şey yemediğimiz günler de oldu,' diyordu. 14

Kuzey ordularının karnı güneyde kilerden çok daha iyi doyuyordu çünkü 1860 yılına dek inşa edilmiş olan 48.000 kilometrelik (tüm dünya toplamından daha fazla) demiryolu ağını 2.4:1 oranında ellerinde tutuyorlardı ve savaşın sürdüğü her ay demiryolu inşaatına devam ediyorlardı. Birlik askerlerinin en önemli görevlerinden biri ise geçtikleri Konfederasyon demiryollarını söküp harap etmekti ve güneyin zaten kısıtlı olan bütçesi bunların onarımına yeterli değildi. Demiryolları kara savaşlarında adeta bir devrim yaratmıştır ve Amerikan İç Savaşı bu eğilimin ilk örneğini oluşturmuştur. Hatta bu, tümüyle bir demiryolu savaşı olarak da görülebilir. Kuzeyliler, kalabalık olan güneydoğu ile üretim yapılan güneybatı arasındaki bağlantıyı Mississippi çizgisinden keserek ve daha sonra 1864'te Chattanooga-Atlanta hattını ele geçirerek güneydoğunun dahili ulaşımını ikiye bölmüş ve birbiriyle ilişkisi kesilen bölgelerin ekonomileri yeterli olmadığı için güney eyaletlerinin çökmesine neden olmuşlardı. Savaşan askerler tüm açlık ve perişanlıklarına karşın Birlik ordularına karşı savaş alanlarında meydan okudukları halde yeterli lojistik destek sağlanamadığı için çöküşü kabul etmek zorunda kalmışlardı.15

Bu görüş, çarpışma ve lojistiğin zafere olan katkılarını bir bakıma çarpıtmaktadır. McClellan'ın 1862'deki Yarımada Seferi'nde öğrendiği gibi, lojistik üstünlük kararlı bir düşmana karşı zafer kazanılmasına tek başına yeterli olmaz. Karşısındaki güney eyaletleri, tıpkı 1944-45 yılında Japonya ve Almanya gibi, ekonomik krize düştükleri halde düşmana moral bozacak kadar sert bir karşılık vermeyi başarmışlardır.16 Her şeye karşın Napoleon'un ilkelerinde

yadsınmaz bir gerçek vardır: Zafer eninde sonunda büyük ordularındır ve demiryolu çağının başlaması büyük orduların her mevsimde istenilen yere hızla ulaşmasını sağlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin dışında, büyük ordu toplayabilen devletler, Avrupa'nın sanayileşmiş batı ve orta bölgelerinde yer almışlardı ve ilk demiryollarını, fabrikaları İngiltere ve Belçika'daki limanlara bağlamak için döşemişlerdi. Daha sonra demiryolu ağı hızla Fransa ve Prusya'ya yayıldı ve ağır ağır Avusturya-Macaristan ile Rusya'nın tarımsal arazilerini ortak sisteme katmak için doğuya doğru ilerledi. 1825-1900 yılları arasında sıfırdan başlayıp 280.000 kilometreye çıkarken tünellerden, köprülerden geçti, Rhine Nehri, Alpler ve Pireneler gibi doğal engellerin tümünü aştı. Bir lejyonun altmış yedi günde aldığı Roma-Köln mesafesi 1900 yılında yirmi dört saatten daha az bir sürede aşılabilir hale geldi.

Demiryollarının kuzey-güneyden çok batı-doğu yönü askeri açıdan önemliydi, çünkü çıkması olası çatışmaların beklendiği Fransa-Almanya, Almanya-Avusturya ve Almanya-Rusya sınırlarından geçmekteydi. Önceleri Prusya sonra Almanya İmparatorluğu için ulusal savunma açısından büyük önem taşıyan demiryollarının yarısı 1860'da, geri kalanı da yirmi yıl sonra hükümetin sahipliğine geçti. 1866'da Prusya Muhafız Birlikleri bir hafta içinde günde on iki trenle Berlin'den Avusturya sınırına taşınarak, askeri harekatta demiryollarının üstünlüğü kanıtlanmıştı. Ayrıca ulaşım ve seferberlik politikalarını kaynaştırmayan ülkelerin, gelecekte bunu başarmış olanların karşısında yenilgiye uğrayacağı konusunda gerekli bir uyarı niteliğini taşımaktaydı. Prusya 1866'da ordusunun büyüklüğü ve ilk cepheyi çok çabuk açışı ile Avusturya'yı yendi. 1870'te Alsace-Lorraine'de Fransa'yı yenmesinin nedeni ise Fransızların demiryolu ağının yeterli desteği sağlayacak duruma gelmemiş olmasıydı.17

1866 ve 1870-71 yıllarındaki savaşlardan tüm Avrupa genelkurmayları gerekli dersi almıştı. Alman Genelkurmayı 1876'da Reich sınırları içinde yapılacak yeni demiryollarını kontrol edecek bir bölüm kurarak savaş zamanında ordunun gereksinimlerinin aksaksız sağlanmasını garanti altına almıştı. Fransa ve Belçika sınırlarındaki

küçük taşra istasyonlarına yapılan bir buçuk kilometre uzunluğundaki peronlar birkaç trenin aynı anda çok sayıda asker ve atı indirmesine olanak vermek üzere tasarlanmıştı. 1914 Ağustosu'nda bu işlemler kolaylıkla gerçekleştirildi. 1-17 Ağustos tarihleri arasında, barış zamanında 800.000 kişilik olan ordusunu, yedekleri devreye sokarak altı kat büyüten Almanya, aynı süre içinde trenden indiği anda çarpışmaya hazır olan 1.485.000 askeri Fransa ve Belçika cephesine yığmıştı. Düşmanları da aynı başarıyı sergiledi. Fransa'nın 1870'te demiryolları ne kadar kötüyse, 1914'e gelindiğinde de o denli mükemmelleşmişti ve eylül ayındaki Mar-ne çarpışmasında tehdit altındaki bölgelere gerekli birlikleri gönderme konusunda Almanlar'dan daha başarılı oldular. Avusturya'nın seferberliği de en az Almanlar kadar etkiliydi. Alman Genelkurmayı doğu cephesindeki çarpışmayı problemsiz geçecek altı hafta içinde tamamlayıp batıdaki zaferlerine katmayı tasarlarken, Ruslar'ın organizasyon yeteneksizliğine güvenmiş ve şaşkınlığa uğramıştı. Rusya'nın Birinci ve İkinci Orduları'nı Polonya'ya taşıdığı sürat hem kendisi, hem müttefikleri, hem de Almanlar için büyük bir sürpriz olmuştu.

1914 seferberliği bundan önceki kırk yıllık barış süresinde tüm Avrupa genel urmaylarının savaşı düşünerek demiryollarını mükemmelleştirme çabalarını haklı çıkarmıştı: Savaşın çıkışından bir ay sonra her biri 15.000 kişilik 62 Fransız, 87 Alman, 49 Avusturya, 114 Rus piyade tümeni barış zamanındaki garnizonlarından alınıp birkaç milyon atla birlikte savaş alanına taşmmıştı.18 Ne var ki savaş alanına ulaşınca demiryollarının sağladığı hareket yeteneğinin uçup gittiğini gördüler. Demiryollarının bittiği yerden sonra askerler yürümek zorundaydı ve tayınları ancak atla çekilen araçlarla sağlanabiliyordu. Aslında durumları eski devirlerdeki iyi organize edilmiş ordulardan daha kötüydü, çünkü yeni silahların atış menzili birkaç kilometre olduğundan piyadelerin gerek cephane gerekse tayınları at yerine ancak insanların sırtında taşınabiliyordu.

Hareket yeteneğinin yitirilmesi lojistikten çok taktik açısından önemliydi. Ateş hattının tam ortasındaki piyadeler neredeyse bir adım bile atamadıkları için ölülerin sayısı inanılmaz rakamlara

ulaşmıştı ve ancak 1916'da tankların ortaya çıkışı ile askerler düşmanla temas halindeyken manevra yapabilme becerisine sahip oldular. Birinci Dünya Savaşı boyunca hareketsizlik lojistik açıdan da orduların peşini bırakmadı. Ateş hattında üstünlüğü elde etmek için açılan ateşin hacmini büyütmek gerekiyordu ve bu nedenle demiryollarının sona erdiği noktalarla askerler arasında gitgide artan miktarlarda mühimmat taşınması zorunluluğu ortaya çıkmıştı. Bu taşıma işlemi de ancak atlarla sağlanabiliyordu. Sonuç olarak 1914-18 yılları arasında Batı Cephesi'ndeki İngiliz ordusu için Fransız limanlarına en fazla boşaltılan yük,at yemi olmuştu.

İkinci Dünya Savaşı'nda aynı problem bir kez daha yaşandı. Alman mühendislik endüstrisi tüm kaynaklarını tank, uçak ve U-Botlar (U-boat) yapmak için kullandığından, Alman ordusunun motorlu ulaşım aracı eksikliği vardı ve ayrıca büyük bir yakıt sıkıntısı yaşandığı için 1914-18 yıllarında orduya kattığı 1.400.000 ata karşılık bu kez 2.750.000 atı hizmete sokmuştu. Tıpkı Kızıl Ordu'nun 1941-45 yılları arasında savaş alanına taşıdığı 3.5 milyon atm çoğunluğu gibi Alman atlarının da büyük bir kısmı savaş sırasında telef olmuştu.19 Amerikan petrol endüstrisi ve otomobil fabrikalarının benzeri olmayan üretim kapasitesinden dolayı, yalnızca Amerikan ve İngiliz orduları cephedeki askerlerine motorlu araçlarla taktik destek sağlayabiliyorlardı. Amerikan kaynakları öylesine büyüktü ki, kendi kara ordusu ve donanmasını yeterli sayıda kamyon ve yakıtla destekledikten başka, Kızıl Ordu'ya da 395.883 kamyon ve 2.700.000 ton benzin vermişlerdi ve Sovyetler'in daha sonra itiraf ettiği gibi, Stalingrad'dan Berlin'e ancak bu destekle ilerleyebilmişlerdi.20

Sanayileşme çağının büyük savaşlarının demiryolu, at ve motorlu ulaşıma getirdiği yük, daha önceki orduların destek katarlarına ve hatta barut devri ordularına bile oranla çok büyüktür. Kesici silah kullanan ordular yiyecek, hayvan yemi, çadır, alet ve belki de köprü kurma gereçleri gibi malzeme taşımak zorundayken, barut çağı ordularının mühimmat gereksinimi daha da azalmıştı. Toptan üretim çağının sanayisinde çelik işlenip motor gövdeleri dökülerek ulaşım konusunda devrim yaratılırken, orduların kullandığı mermi ve kurşun

sayısı da gitgide artıyordu. Örneğin Waterloo Savaşı'nda Napoleon'un 245 topu her çarpışmada yaklaşık yüzer defa ateş etmişti; 19. yüzyılın en önemli çarpışmalarından olan Sedan'da (1870) Prusya ordusu 33.134 kez ateş etmişti;1 Temmuz 1916'da, Somme çarpışmasının başlamasından önceki haftada İngiliz topçuları 1.000.000 mermi atarken toplam olarak 20.000 ton metal ve patlayıcı harcamışlardı.21 Bu gibi harcamalar 1915'te 'mermi krizine' yol açmak üzereydi ama İngiltere'de başlatılan acil-sanayileşme ile kapasitesinin altında çalışan tüm fabrikalara büyük miktarlarda sipariş verilerek bu kriz atlatılmıştı. İngiliz ve Fransız sanayileri bu tarihten sonra hiç aksatmadan üretimi sürdürdüler. Savaştan önce günde 10.000 adet 75 mm. mermi harcayacağını hesaplamış olan Fransa, 1915'te günlük üretimi 200.000 adete çıkarmış ve 1917-18'de, Amerikan kuvvetlerinin kullandığı Fransız yapısı silahlar için 10.000.000 adet mermi sağlamıştı. Ayrıca savaşta kullanılan 6287 uçaktan 4791 tanesinin mermilerini yine Fransa üretmişti. Ambargo nedeniyle nitrat bulamayan Almanya, yapay maddeler kullanmak zorunda kalmasına karşın, 1914'te 1000 ton olan aylık patlayıcı üretimini 1915'te 6000 tona yükseltmişti. Hatta hor görülen Rus fabrikaları bile 1915'teki aylık 450.000 mermi üretimini 1916'da on kat arttırarak 4.500.000 adete çıkartmıştı.22

19. yüzyılda yükselişe geçen Amerikan ve Avrupa silah endüstrisinin kapasitesi ile kıyaslanabilecek bir örnek yoktu. Taş Devri insanı çakmaktaşları ticari amaçla çıkarıp işliyordu, ama tunç silahların ve zırhların yapımı daima zanaatkarların işi olmuştu. Demirin bulunması üretimin artmasına ve hatta standartlaşmaya gidilmesine neden olmuştu. Roma ordusu, lejyonlara gereken zırh, miğfer, kılıç ve mızrakları üreten silah fabrikaları ağı kurmuştu ve işçilerin yetenekleri devlet için öylesine önem kazanmıştı ki, 398 yılında çıkarılan bir yasayla firar etmelerini engellemek için vücutlarına dağlayarak işaret konması istenmişti.23 Barbar kavimlerin istilaları silah yapımının tekrar özel kişilerin eline geçmesini sağlamıştı ama zincir-örme zırhların yapımı öylesine özel bir yetenek istiyordu ki, devlet kontrolü altına alınmasına karar verilmişti. Charlemagne 779 yılında yayınladığı bir bildiri ile örme zırh

ihraç eden herhangi bir tüccarın tüm mal varlığının elinden alınacağını bildirmişti ve bu bildiri 805 yılında yinelenmişti. Tahminlere göre savaşa çağırılan atlıların taşıdığı örme zırhların ağırlığı 180 ton tutuyordu ve imparatorluğundaki zırh üreticilerinin yıllar boyu süren el emeğinin sonucunda ortaya çıkıyordu.

Levha zırhların yapımı daha karmaşık metalurjik işlemler gerektirdiği için üreticilerin sayısı daha da azalmıştı ve en iyileri İngiltere'de, üretim merkezi Greenwich'de bulunan kraliyet atölyelerinde yapılmaktaydı. Ne var ki levha zırh üretiminin zirveye ulaştığı dönemde ortaya çıkan barut, bu zırhın kullanımını gereksizleştirmiş ve top, tüfek gibi silahlar için barut talebinin bir anda yayılmasına yol açmıştı. Maden topların yapımı önceleri çok pahalı olduğundan taş işleyen sanatkarlar taş topların üretimine başlamıştır. Barut üretimi, potasyum nitrat (güherçile) az bulunduğundan dolayı kısıtlıydı ve 19. yüzyılda imalatı için endüstri kuruluncaya dek genellikle hayvanların barındığı mağaralarda ve ağıllarda dışkılarının üzerindeki bakterilerin toprakla karışmasından elde edilmekteydi. Güherçilenin toplatılması ve kullanımı devlet kontrolü altına alınmıştı.24 Ateşli silahların üretimi, örneğin İngiltere'de Londra Kulesi'ndeki atölyeler gibi, devlet tekelinde bulunmasına karşın özellikle küçük Alman devletlerinde özel kişilerce de sürdürülmekteydi. Buna karşılık top güllelerinin kalıba dökülmesi ilk başından itibaren kralların güçlerinin bir ayrıcalığı olarak görülmüştü ve 15. yüzyılın sonunda topların yapımında görülen gelişme devlet tophanelerinin tarihini ciddi olarak başlatmıştır.

Dökme top imal etme sanatı, (ilk olarak 8. yüzyılda geliştirilmiş bir teknik) erimiş madenleri büyük cisimler olarak dökmeyi başaran çan döküm ustaları tarafından geliştirildi ve barutun yaratacağı şoka dayanabilecek tek maden olarak kabul edilen tunç ile çalışılmaya başlandı. 16. yüzyılda dökme demirle deneyler yapılmaya başlandı ama belirli bir miktar barutun enerjisini emebilmesi için tunçtan yapılanlardan daha kaim ve ağır olduğundan, ilk zamanlar yalnızca deniz savaşlarında kullanılmaya uygun örnekler elde edilebildi. Daha sonraları tüm gemilerde kullanılanlar gibi, kuşatma topları da dökme demirden imal edilir hale geldi. Döküm yöntemleri üzerinde yapılan

deneyler sonunda tunçtan yapılma kara silahlarında büyük gelişmeler görüldü. 1734 yılında Fransız devleti adına çalışmaya başlamış olan İsviçreli Jean Maritz çan tekniğinde uygulanan içi boş döküm yerine, topu bütün olarak döküp içi oyulduğu takdirde daha iyi sonuç alındığını fark etti. İçi oyulan toplarla gülleler arasında daha iyi uyum sağlandığından belirli bir menzile ulaşmak için daha az barut gerekiyordu ve sonunda daha hafif ve hareket ettirilebilen bir silah haline geldi. O tarihte hidrolik güçle çalışan oyma makinesi henüz yoktu, ama Maritz'in oğlu bunu geliştirince Ruelle'deki kraliyet tophanesinin ustabaşısı ilan edildi ve sonra Fransa'daki tüm silah imalathanelerinin başına getirildi.25

Fransız topları 1774 yılında İngiltere'ye tanıtıldı, ama barut çağının sonuna kadar Fransız devlet tophanelerinde dökülenlerin kalitesi diğer Avrupa ülkelerinde imal edilenlere oranla üstünlüğünü korumayı başardı. En önemli silah imalatçısı Jean Gribe-auval'in 1763-67 yılları arasında geliştirdiği standar-tizasyon sonucunda ürettiği silahları, Fransız ordusu 1829 yılında bile kullanmayı sürdürüyordu.26 Ne var ki bu tarihte devlet tophaneleri, sanayi devrimi sonucunda ortaya çıkan ticari gücün tehdidi altında kalmaya başladı ve sonunda boyun eğmek zorunda kaldı. İlk zamanlar raylar, lokomotifler, demir gemiler ve sanayi makinelerinin yapımı gözde işlerdi ve ordular ile donanmalar genişlemeye başlayınca, büyük küçük her türlü silahın yapımı da kazançlı bir hale geldi. Hidrolik aletler üreten İngiliz sanayicisi William Armstrong, Kırım Savaşı'nda silahların ne denli önem kazandığını düşünerek, 'askeri mühendisliğin de sivil konular düzeyine yükseltilmesine' karar verip kara ordusu ve donanma için yivli toplar üretmeye başladı. Elswick'deki fabrikasında 1857-61 yıllan arasında 1600'den fazla yivli, kamadan dolan top imal etti. Rakibi olan İngiliz Whitwort de piyasaya atılmakta gecikmedi ve ikisi de deneyler yapabilmek için devlet desteğinden yararlandı ve dış ülkelerde rekabet etmeyi başardı.27

Alman çelik üreticisi Alfred Krupp 1850'den önce Essen'deki fabrikasında silah yapımında çelik kullanımına başlamış ve 1851 yılındaki Büyük Fuar'da kamadan dolan silahları sergilemişti.

Kimyasal yapısı henüz çözülmemiş, kolay İşlenemeyen bir madendi çelik ve Krupp'un deneysel modelleri çok kırılgandı.

Kısa zamanda teknoloji ilerledi ve 1863 yılında Rusya'dan aldığı büyük siparişlerle silah yapımından kar etmeye başladı. Yüzyılın sonuna gelindiğinde Krupp'un kalibreleri 77 mm ile 155 mm arasında değişen çelik silahları, İngiliz, Fransız, Rus ve Avusturya (son ikisi kendi silah fabrikalarını kurmuştu) dışında birçok orduda kullanılmaya başlandı. 420 mm kalibreye ancak 1914 yılında ulaşılabilmişti. Krupp'un 11 inçlik donanma toplan, İngilizler'in 13.5 inçliklerinden çok üstündü.Aynı süre içinde küçük silahların üretimi de özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde girişimciler tarafından geliştirilmekteydi. Connecticut Nehri vadisine yerleşmiş olan Amerikalı mucit ve üreticiler 'değiştirilebilir parçalar' kavramını ilk kez ortaya çıkardılar. Önceleri su, sonra buhar gücüyle çalışan tam ya da yarı otomatik makinelerle istenilen parçaları hiç hatasız elde etmeye başladılar. 1850'lerde yivsiz namluların yerini alan yivli tüfekler üstün beceri gerektirmeyen bir biçimde birleştirildiği zaman bile satıcılar hepsinin aynı kalitede olduğu konusunda alıcıya garanti verebiliyorlardı. Yeni tüfeklerde kullanılan metal fişekler de aynı yöntemle üretilmeye başlanmıştı. 1850'de yeni makinelerle donanmış olan İngiliz Woolwich tophanesinde günde 250.000 adet üretilebiliyordu.

Gereğinden fazla üretim yapıp pazarı doldurma korkusu, silah üreticilerini var olanları modası geçmiş olarak nitelendirebilmek için yeni modeller aramaya ve dış ülkelerde pazarlar bulmaya zorladı. Bu konuda da Amerikalılar başı çekiyordu. 1870'te Fransızlar silah yapımcılarının geliştirmek için uzun yıllar harcadığı makineli tüfeğin hatasız çalışan bir tipini ortaya çıkardılar. Mitrailleuse tipi henüz oldukça ilkel ve yarı otomatik bir silahtı,İsveçli Nordenfeldt, Amerikalı Garnder gibi yapımcılar daha üstün bir model yaratmak için işe koyuldular. Bu yarışı 1884'te gerçek makineli tüfek diye tanımlanacak bir model geliştiren Amerikalı Hiram Maxim kazandı. Dakikada 600 mermi atan tüfeğin mekanizması bir önceki atışın enerjisiyle çalışıyordu.Maxim tüfeğini kullanan kişi, herhangi bir sanayi dalında çalışan bir işçiden farklı sayılmazdı. Tüm görevi

mekanizmayı çalıştıran tetiği çekip tüfeği mekanik olarak kontrol edilen bir biçimde hareket ettirmekti.28

Makineli tüfekler ve daha az öldürücü olan kuyruktan dolma, ince namlulu tüfekler 1914 yılında savaşa katılan tüm orduları donatmıştı. 1000 yarda menziline erişen ve 500 yarda da kesin etkili olan bu silahlar savaş alanlarında güçlü bir savunma hattı oluşturup piyade hücumlarını adeta intihar şekline dönüştürmüştü. Piyadelerin mermi yağmurundan kurtulabilmek için siperler kazmaya başladıkları anda generaller ateşin etkisini azaltmak için çareler aramaya başladılar. İlk olarak silah sayısını arttırmaya gidildi.Bunun sonucunda üretim kalitesi düştü ve mermi üreticileriyle cephe yakınındaki mühimmat sağlayan birimlerin gereğinden fazla çalışmasına yol açıldığı anlaşıldı. Tankların icadı ikinci çareydi, ama ilk yapılanların hem sayıları çok azdı hem de etkili olamayacak kadar ağır ve manevra yeteneğinden yoksundular. Savaşın sonuna doğru her iki taraf da sivil halkın morali üzerinde ve düşman tarafın üretim gücü üzerinde etkili olacak gibi görünen hava araçlarına yöneldi.Ne var ki çok ağır olan uçaklar ve hava gemileri dengeyi değiştirecek saldırı kapasitesine sahip değildi. Birinci Dünya Savaşı yeni bir askeri tekniğin icadı ya da uygulanması ile değil, sanayi ürünlerinde insan gücünün gereğinden fazla kullanımıyla sona erdi. Bu Materialschlach'ta Almanya'nın yenilmesi tümüyle rastlantıdır; düşmanlarından herhangi biri de yenilebilirdi ve içlerinden biri olan Rusya 1917'de bunun cezasını ödedi. Genelkurmayların barış sağlamak için hükümetleri ikna etmekte kullandıkları -savaş çıktığı takdirde zafer kazanmak için daha fazla asker ve daha pahalı silah edinme- savı doğru çıkmayıp destek ve lojistik için yapılan harcamalar savaşa katılanların tümünü neredeyse aynı ölçüde zarara uğratmıştı.

Buna karşılık Birinci Dünya Savaşı'na çok geç katılan Amerika Birleşik Devletleri 1865'ten sonra barışa dönük bir sanayiye yönelerek zenginleştiği için askeri sanayiden yoksundu, ama İkinci Dünya Savaşı'na 1941'de katıldığı zaman, Nazi Almanyası ile savaşmaları için iki yıl boyunca İngiltere ile Rusya'ya gerekli silahları sağlamış olduğundan sanayisinin yönü değişmişti. Büyük Bunalım ile

ağır bir darbe yiyen Amerikan sanayisi, yeniden silahlanma sayesinde canlanmaya başlamıştı ama yine de kapasite fazlası vardı. 1941-45 yılları arasında ekonomisi daha önce hiç görülmemiş bir hızla genişledi; gayrisafi ulusal üretim yüzde elli artarken, 1939-43 yılları arasında yüzde ikiden yüzde kırka çıkan savaş gereçleri üretimi borçlanma yerine, hükümetin geliriyle finanse edildi. Üretim yüzde yirmi beş artarken, fabrikaların haftalık çalışma saati kırktan doksana çıktı ve bunun sonucunda gemi yapımcılığı on kat arttı. Çelik ve lastik üretimi iki kat artarken uçak yapımı on bir kat arttı ve savaşta kullanılan 750.000 uçaktan 300.000 tanesi Amerika'da yapıldı. Yalnızca 1944 yılında 90.000 adet üretildi.29

Almanya ve Japonya'yı yenen Amerikan sanayisi idi; tersanelerinde gerekli olan her şeyi taşıyabilecek kapasitede gemiler de yapılmaktaydı. 1941-45 yılları arasında 51.000.000 tondan fazla yük gemisi inşa edilmişti ve 10.000 tonluk Liberty (özgürlük) ve Victory (zafer) gemileri ile T-2 tankerleri bu üretimin en belirgin örnekleriydi. Gemi yapımında bir devrim yaratan prefabrikasyon tekniği ile bir teknenin suya indirilmesine dek geçen yapım süresi dört gün on beş saat tutuyordu ve Amerika'da Liberty-üretme programı çerçevesinde günde üç gemi denize indirilmekteydi.30

Şimdiye dek yaşanmış en korkunç ve en büyük savaşta zaferi getiren, destek ve lojistik olmuştu. Bir ulusun savunmasında, gelecekte konvansiyonel güçler arasında çıkacak herhangi bir çatışmada sanayi kapasitesinin diğer faktörlerden çok daha önemli bir rol oynayacağı böylelikle ortaya çıkmış oldu. 1945'ten sonra böyle bir çatışmanın çıkmamasının nedeni, Amerika'nın savaş alanında çarpışarak savaşmak yerine geliştirdiği bir seçenek olan atom bombasının ortaya çıkışıdır. Bu silah 500 yıl önce başlayan teknolojik gelişmelerin sonucudur.

BÖLÜM 5

Ateş

Silah olarak ateş, tarih öncesinden beri kullanılmaktadır. ‘Rum ateşi’ şeklinde ise ilk kez 7. yüzyılda Bizanslılar tarafından kullanılmıştır.Karışımını öylesine gizli tutuyorlardı ki,bugün bile uzmanlar içindeki maddeleri tartışmaktadırlar.Kesin olarak bilinen tek nokta,kuşatmalarda ve deniz savaşlarında, yanmalarını sağlamak için ahşap yapılara bir şırınga ile sıvı olarak verildiği idi. Çağdaş ‘ateş’ anlamında patlayıcı ya da parlayıcı özelliği yoktu.Çevresini saran gizeme ve yarattığı korkuya karşın, çok etkili bir buluş da değildi. Savaşların yapısını, barutun ortaya çıkışı kadar değiştirmedi.

Yine de barutun bu ateşle bir ilişkisi vardı çünkü artık ‘Rum ateşi’nin özünde Babilliler’in ‘nafta’ ya da ‘yanan şey’ diye adlandırdıkları yüzeydeki petrol birikintilerinin sızıntısı olduğu saptanmıştır.1 Bahirde bu ateş pek işe yaramadı. Buna karşılık Çinliler MS 11. yüzyılda, yüzey sızıntılarının nafta-esaslılarını güherçile ile karıştırdıkları zaman,hem patlayıcı hem de yakıcı özelliği olan bir bileşim elde ettiler. Çinliler daha önceleri kükürt oranı yüksek toprağın üzerinde özellikle kömür ateşi yaktıkları takdirde patlayıcı etkisi olduğunu da keşfetmişlerdi. Belki de ilk kez MS 950 yıllarında Tao tapınaklarında yarı-büyücülük amacıyla yapılan arıtılmış kükürte kömür tozu ve güherçile tanecikleri katılması işlemi, bugün barut dediğimiz nesneyi ortaya çıkarmıştır.2 Ama Çinliler’in bunu savaşlarda kullanıp kullanmadığı tartışma konusudur. Havai fişekler imal etmelerine karşın, 13. yüzyılın sonundan önce top yaptıkları konusunda hiçbir kanıt yoktur.3 Bu tarihten sonra barut Avrupa’da da tanınmıştı. Simyacılar, rastlantısal olarak barutun özelliklerini keşfetmişlerdi ve patlayıcı yönü ortaya çıkınca askeri açıdan yararlı olacağı anlaşılmıştı. Barut ile gülleyi bir tüpün içine yerleştirip barutu patlatmanın ve güllenin yönünü ve menzilini

ayarlamanın nasıl keşfedildiği henüz anlaşılmış değildir. Ama 14. yüzyılın başlarında kullanılmaya başlandığı bilinmektedir: 1326 yılından kalma bir çizim, belki de bu tip cisimlerle uğraşmaya alışık bir çan dökümcüsünün ürettiği ve bir şatonun kapısına yöneltilmiş vazo biçimindeki bir kabın ucundan çıkan kalınca bir oku ve falya deliğine bir mum uzatan topçuyu göstermektedir.

15. yüzyılda top teknolojisi de gelişmişti. Okların yerini gülleler almış ve top gövdesi tüp biçimine girmişti. Bu biçimi alması için bazen fıçı yapar gibi dövme demir çubuklar, demir bileziklerle birbirine tutturuluyordu. Her şeye karşın topların kullanımı kuşatma savaşları ile sınırlı kaldı. Normandy ve Aquitane'dan İngilizler'i kovmak için savaş veren Fransızlar 1450-53 yılları arasında kaleleri top atışma tutmuşlardır.Aynı yıllarda Türkler de Konstantinopolis'de imparator Theodosius'un duvarlarım devasa toplarla dövmekteydiler. (Türkler çok büyük boyuttaki topları tercih ettikleri için bazen kuşatılan ketin duvarları önünde topları döküyorlardı.) 1477 yılında Fransa Kralı XI. Louis (1461-83),atalarından kalma toprakların üzerindeki kontrolünü güçlendirebilmek için Burgundy düklerinin şatolarına top ateşi açmıştı.1478 yılında,Fransa kralları,altı yüzyıl öncesindeki Karolenj Hanedanlığı'ndan beri ilk kez topraklarının üzerinde egemenliklerini sağladılar ve merkezi bir hükümet kurma girişiminde bulundular. Kurdukları parasal sistemde, asi vasallardan vergi toplamanın en etkili yöntemi olarak topları kullanıyorlardı ve kısa zamanda Avrupa'nın en güçlü devleti haline geldiler.4

BARUT VE TAHKİMAT

Fransız krallarının ve Osmanlılar'ın,düşmanlarının savunma duvarlarını dövdükleri toplardaki bazı yapım hataları, askeri açıdan bunların yararlılıklarını kısıtlıyordu:Çok büyüktüler,çok ağırdılar ve hareket edemeyen platformlara yüklenmişlerdi. Topların gerçek bir savaş silahı olabilmesi için ordunun ilerleme hızına uygun bir biçimde tekerlekler üzerinde taşınabilecek kadar hafif olması gerekiyordu.

1494'te Fransızlar gereken çıkış yolunu bulmuşlardı:

1490'ların başında Fransız top dökümcüleri ile çan dökümcüleri, bundan sonraki dört yüzyıl için çarpışmaların ve kuşatmaların kaderini belirleyecek olan topa benzeyen bir silah geliştirdiler. Ahşap platform üzerinden taş gülle atan,yer değiştirmesi gerektiği zaman güçlükle kaldırıp bir arabaya yüklenen ağır topun yerine, daha ince biçimli, homojen tunçtan dökülmüş, uzunluğu yaklaşık 2.5-3 metreyi geçmeyen, boyutları atış şokunu kamadan ağıza doğru emebilmek üzere dikkatle hazırlanmış bir silah ortaya çıktı. Taş güllelerden daha ağır olan demir gülleler atıyordu ama namlu genişliğiyle kıyaslandığı zaman tahrip etkisi üç kat artmıştı.5

En önemli nokta topların hareket edebilirliği idi. Gövdeler tek bir parça olarak döküldüğü için, 'muyullar' denge noktasının hemen önündeki kısa flanşlarla bitiştirilebilir ve böylece iki tekerlekli ahşap arabalara asılabilirdi. Topu taşıyan araba başka bir iki-tekerlekli arabaya, şaftların arasına da atlar doğrudan doğruya bağlanınca daha kolay hareket edebilen bir hale geldi. Topun namlusu ya da ağzını yukarı aşağı oynatmak için kamanın altına yerleştirilen takozlardan yararlanılıyordu. Sağdan sola döndürmek için ise, topa sağlam bir dayanak oluşturmak üzere yere dayanmış olan arabanın arka kısmı gerekli yöne çevrilmekteydi.

1494 ilkbaharında, VIII. Charles'ın yeni toplarından kırk tanesi Fransa'dan kuzey İtalya'daki La Spezia limanına gönderildi. Ordusu Mont-Genavre geçidinden Alp Dağları'nı aşınca, Napoli Krallığı'na el koyabilmek için İtalya yarımadasında güneye doğru ilerlemeye başladı. Toplarının Firizzano Şatosu'nun duvarlarını ne kadar kolayca yerle bir ettiği söylentisi yayılınca yoluna çıkan kent-devletleri ve papalık toprakları direniş göstermekten vazgeçtiler. Kasım ayında Floransa'yı fethetti ve ertesi yılın şubatında, yedi yıl süren geleneksel silahların kullanıldığı kuşatmaya karşı durmuş olan San Giovanni kalesini sekiz saatte ele geçirip Napoli'ye girdi. İtalya'nın tümü titremeye başlamıştı. Kullandığı toplar savaşta gerçek bir devrim yaratmıştı. İtalyan çağdaşı Guicciadini 'toplar duvarların önüne öylesine hızlı yerleştirildi, atışlar arasındaki süre o kadar kısa ve gülleler öylesine hızlı ve öylesine güçlüydüler ki, birkaç saat içinde verilen zarar İtalya'da daha önceleri ancak birkaç günde veriliyordu' diye yazmıştı. 6

VIII.Charles'ın Napoli zaferi fazla uzun ömürlü olmadı. Yöntemleri İtalyan devletlerini dehşete düşürünce, Venedik, Kutsal Roma İmparatorluğu, Papalık ve İspanya ona karşı birlik kurdular, ama Kutsal Birlik Savaşı'nın en önemli çarpışması olan Fornovo'da silahlarının yardımıyla zafer kazandığı halde, İtalya'yı terk edip Fransa'ya dönmeye karar verdi ve 1498'de öldü.Silah konusunda yarattığı devrim ise kalıcı oldu. Kuşatma mühendislerinin bin yıldır başaramadıklarını, yeni silahlar bir anda gerçekleştirivermişti.O tarihe kadar bir kalenin gücü temel olarak duvarlarının yüksekliğinden geliyordu. Ayrıca suyun sağladığı savunmayı da göz ardı etmemek gerekirdi. Üstelik yükseltinin gerektirdiği kalınlık da kuşatma silahlarını etkisiz kılar. Katapültlerin attığı gülleler bu tip duvarlara ancak dokup geçer; yatay atış yapan torsiyon-araçları ise gerektiği kadar güçlü değildir.

Yeni toplar duvarlarının çok yakınına yerleştirilip, istenilen yönde atış yapabildiği için mayınlamanın görevini üstlenmişlerdi. Duvarın alt tarafına doğru, aynı hizada atılan demir gülleler, süratle taşların arasında bir yarık oluştururlar ve toplam etkisi duvar inşaatı tekniğinin ters tepmesine yol açar: Duvar ne kadar yüksekse, o

kadar çabuk zedelenir ve yıkıldığı zaman ortaya çıkan gedik o kadar büyük olur. Ayrıca yıkılan taşlar hemen önündeki hendeği doldurduğu için, saldıran tarafa bir geçiş yolu hazırlar. Duvarla birlikte bir kulenin yıkılması da savunanların saldırganlara yüksekten ateş açması olanağını ortadan kaldırır. Böyle bir gediğin açılması kalenin düşmesi demektir. Bir gedik açıldıktan sonra savunanların teslim olmaması, kuşatma savaşlarında, saldırgan tarafı, yağmacılıktan kaçınma ya da esirleri öldürmeme zorunluluğundan kurtarmaktadır. Eski tarihlere dayanan bu gelenek, topların kullanılmaya başlamasından sonra kesin bir biçim aldı.

Napoli felaketi doğal olarak tepkiye yol açtı. Özellikle Rönesans Avrupası'nın küçük devletlerinde ilk savunma hattı olarak kabul edilen şatoların inşaası ve bakımı devlet gelirinin büyük bir kısmını gerektirdiği için, yüzlerce yıldır sapasağlam duran duvarlar VII.Charles'ın toplarıyla kolayca yıkılınca, istihkam mühendisleri daha iyisini başarabilmek için çalışmaya başladılar. 16. yüzyılın ilk yarısında Fransa, İspanya, Kutsal Roma imparatorluğu ve sürekli müttefik değiştiren küçük İtalyan kent-devletleri arasında süren savaşlarda, eski istihkamları güçlendirmek için hayranlık uyandıran işler başarıldı. Örneğin 1500 yılında Pisa'da mühendisler, kentin dış duvarlarının iç tarafına toprak bir set ve bir hendek yaptılar ve Fransızlar'ın müttefiki olan Floransalılar'ın toplarının açtığı gediğe karşın yapılan tahkimat bozulmadı. 'Çift Pisa suru' çok kez kopya edildi ve en azından kuşatmanın ilk döneminde demir güllelere karşı koyabilen toprak ve ahşap dış kuleler ve duvarların yapımına başlandı.7 Kent ve kale komutanları açılan gediklerin ateşli silahlara sahip piyadeler tarafından kolayca savunulabileceğini keşfettiler. 1523'te Cremona ve 1524'teki Marsilya kuşatmasında yeni model silahların oldukça etkili oldukları kanıtlandı.

Ne var ki yapılan eklemeler, eski duvarların sonsuza dek yeni silahlara direnmesini sağlayamadı. Daha farklı bir tahkimat sistemi gerekiyordu. Hareketli topların ortaya çıkışından hemen soma bir savunma kavramının çekirdeği oluşturuldu. Toplar en fazla hasarı, yüksek duvarlara verdiği için, yeni yapılacak duvarların alçak olması gerekiyordu. Ama bu kez de saldırganların duvarları kolayca aşıp

kaleye girmeleri tehlikesi vardı. Yeni sistem hem toplara karşı direnebilecek hem de düşman piyadelerini uzak tutacak biçimde olmalıydı. Yükseklikten vazgeçip, derinlik kazanmak için açılı tabyaların inşaatı konusu gündeme geldi.Bu tabyalar duvarların önünde yer alıp,hendekleri koruyacak,top ve tüfekle ateş edilmesini sağlayacak platformlar oluşturacak ve düşmanın top ateşi ne denli yoğun olursa olsun yıkılıp yok olmayacaktı. En uygun biçimin iki ön, iki yan olarak toplam dört cepheli olduğuna karar verildi. İki cephesi dar açıyla öne doğru çıkıp, hem düşmanın gözlenmesine hem de silahların konuşlandırılmasına olanak tanırken, iki yan cephe . tabyayı dik açıyla duvara bağlıyordu. Bu bölümlerin üzerinden de savunma silahları ile, hendek ve tabyalar arasında uzanıp giden duvarlar korunma altına alınabilirdi. Tuğla da kullanılabilirdi, ama tabyaların taştan inşa edilmesi daha uygundu. îç tarafları toprakla doldurulunca hem sağlam bir top platformu oluşturacak hem de dış yüzeyleri düşman toplarının ateşinden etkilenmeyecekti. 8

Kale mühendisleri, VIII. Charles'ın, 1494'te İtalya seferinin şato devrinin kapandığını kanıtlamasından önce, tabya inşaatları, duvarları kalınlaştırma ve yüzeylerine eğim verme konularına eğilmişlerdi. Gerçi bu deneysel çalışmalar pek azdı ama böylesine büyük çapta bir değişiklik gerektiği zaman, yeterince bilgi sahibi kişinin bulunduğu ortaya çıkmıştı. Giuliano da Sangallo ile kardeşi Antonio istihkam konusunda İtalya'nın en önde gelen 'ailesinin' temellerini atarak 1489''de, Foggıo Imperiale kenti için tabyalı bir tahkimat planı çizdiler.1494'te ise Antonio,Papa V Alexander için Civita Castellana kalesinin tabya sistemini inşa etmeye başladı.9 Düşman saldırılarına karşı direnç gösterdiğine inanan devletler gerekli parayı bulduğu anda inşaatlar başladı. Sangallolar'ın ticari başarısı üzerine önce San Micheli, sonra sırasıyla Savorgnano, Peruzzi, Genga ve Antonelli aileleri de rakip olarak ortaya çıktı.

Çok kazançlı olduğu görülünce, Cesare Borgia'nın kalesinin denetimini yapan Leonardo da Vin-cilO ve Michelangelo gibi hiç beklenmedik kişiler de bu sahaya atıldı. 1545'te Anodio da Sangallo ile münakaşa ederken Michelangelo, 'Resim ve heykel konusunda belki pek fazla bilgim olmayabilir ama tahkimat konusunda epey

bilgim var ve tüm Sangallolar'dan daha fazla bilgili olduğumu kanıtladım bile, demişti. 1527-29 yılları arasında Michelangelo, doğduğu kent olan Floransa'yı savunma sistemleri ile donattı, ama aldığı siparişlerin gitgide azalması güzel sanatlar açısından şanslı bir durum yarattı.

Sangallolar gibi bu işle uğraşan diğer ailelerin çalışmaları ise hiç bitmeyecek gibiydi. Fransa, İspanya, Portekiz, Ege kıyıları, Malta (Kutsal Topraklar'dan sürülen hospitalier şövalyeleri bu adaya yerleşmişti) ve hatta Rusya, Batı Afrika ve Karayip Adaları'nda da bu gibi inşaatlara imzalarını attılar.MÖ 1.bin yılda Ortadoğu'nun savaşan soylularına mesleklerini satan savaş arabaları yapımcılarından sonra, uluslararası piyasalarda yetenekleriyle para kazanan ilk kişiler Sangallo ailesi olmuştu. Tabii bu konuya eğilmelerini sağlayan yeni topların yaratıcıları da tıpkı onlar gibi çeşitli uluslar adına çalışıyorlardı. Bir İtalyan tarihçisi yaşamlarını şöyle anlatır:

Kendimizi bu adamların yerine koymalıyız.Pek zengin sayılmazlardı, ama yeteneklerinin farkındaydılar. İtalyanlar'dan daha az uygar olduklarına inandıkları insanların arasında dolaşan üstün kişiler gibi görüyorlardı kendilerini.Aralarında daha yüksek mevkilere gelmiş olan birkaç kişinin olması bile onları üzmeye yetmişti. En uzak noktalardaki prenslerin bile çekici önerilerini kabul edecek durumdaydılar. Ama sonunda zengin olamadılar. Alacaklılarının sayısı çok kabarıktı ve cüzdanları hiç de dolu değildi. Uzun yolculuklar çok pahalı olduğundan evlerine geri dönmeleri epey zorlaşmıştı. Savaş ve silah kuramlarını birleştirmeye çabalayan askerlerin çevrelerindeki sivillere karşı takındığı horgörüye tahammül etmek zorundaydılar. 12

Kendileri de paralı asker olan savaşan kesim, mühendisleri hor gördüyse bunun nedeni korkunç masraf ve iş gücü harcamasıyla yapılan yeni savunma hatlarının yeterli olmaması değil yalnızca sahip oldukları savaşçı gururuydu, işin aslında da tabyalar savunmayı saldırıdan daha avantajlı hale getirip 15. yüzyılın sonunda hareketli topların yarattığı değişiklik yok etmişti. 16 .

yüzyılın sonunda ise ülkesini korumak isteyen tüm krallar en zayıf noktalar olan dağ geçitleri, nehirlerdeki geçiş yerleri ve gemilerin dolaşmasına uygun nehir ağızlarını modern savunma hatlarıyla sağlamlaştırmıştı. Sınırların dahilindeki istihkamların biçimi de değişmişti. 'Yıldız kalelerin' sayısı çok azalmıştı. Krallar pahalı silahlar üzerinde kurdukları tekel ile başkaldıran soyluları yenilgiye uğratmış ve tabyalı şatolar inşa etmelerini önlemişlerdi. Buna karşılık sınır boylarında hem yönetimlerin yetki alanlarını belirlemek hem de askeri engeller oluşturmak açısından daha önceleri hiç görülmemiş bir biçimde tahkimat yapılmaktaydı. Reform sonrası din ve dil açısından var olan sınırları düzenleyen kale ve surlar,Avrupa'nın modern sınırlarının temellerini oluşturmuştur.

Rhine, Meuse ve Scheldt nehirlerinin hep birlikte Kuzey Denizi'ne döküldüğü Hollanda'da bu konunun en belirgin örneklerini görmek olasıdır. Katolik İspanyol kralların yönetimi (1519'dan sonra Habsburglar Avusturya, Almanya ve İtalya'nın imparatorluk topraklarını birleştirmişlerdi) altındaki Protestan Hollanda halkı 1566'da başkaldırmıştı. Sekiz yıl süren savaş, Almanya'daki Otuz Yıl Savaşları (1618-48) ile birleşti ve 1588'de İspanyol Armadası'nın İngiltere'ye savaş açması gibi ikincil çatışmalara neden oldu. Felemenkler'in çok uzun süre direniş gösterebilmelerinin iki nedeni vardı: Merkezi Avrupa'nın yukarıya akan nehirlerini kontrol altında tutup denizle de bağlantıları olduğu için, zenginlikte neredeyse Venedik ile yarışabilecek duruma gelen, ticaretle uğraşan bir ulus olmuşlardı ve servetlerinden dolayı bağımsızlıklarını korumalarına yardımcı olacak kaleleri inşa edebilmişlerdi. İspanya'nın Hollanda valisi olan Requesens 1573'te, 'asi kentlerin sayısı o kadar arttı ki, neredeyse Hollanda ile Zeeland'ın tümünü kaplıyorlar. Ancak büyük zorluklarla ya da donanma gücüyle alt edilebilirler: Eğer kentlerin çoğu direnmeye karar verirse, asla onları elde edemeyiz'13 diye rapor vermişti. Bu kentler gerçekten de direnmeye karar verdi ve taş ve tuğlaların henüz işe yaramadığı yerlerde toprak tabyalarla tahkimat yapmaya başladılar. Sayıları çok az olsa bile İspanyollar'ı durdurmaya yetti ve Haarlem ile Alkmaar kentleri öylesine güçle

savunulmaya başlandı ki, 1573'teki İspanyol karşı-saldırısında tüm askeri gücün buraya yöneltilmesi gerekti.

Tabyalı tahkimatlarda yeterli silah kullanabilmek için büyük boyutlarda kazı yapılması gerektiğinden, kuşatma savaşı uzun zaman ve insan gücü harcanmasına yol açıyordu. Tabyalı tahkimatlar 'bilimsel' yapılar haline gelmişti; düşman ateşinin etkili olacağı duvar yüzeylerinin nasıl azaltılabileceği ve savunma ateşinin açılabileceği boş arazinin nasıl bırakılacağı ince matematiksel hesaplar sonucunda ortaya çıkmıştı. Bu nedenle saldırıların da 'bilimsel' olması gerekiyordu. Kuşatma mühendisliği kısa bir süre sonra bazı ilkeler yarattı. Tabyanın bir yüzeyine paralel olarak bir siper kazılıp toplar yerleştirilecek ve açılan ateşin koruması altında 'yanaşma' siperleri kazılıp, duvara yan bir 'paralel siper' daha hazırlanacak ve toplar buraya taşınıp daha yakından ateş etme olanağı yaratılacaktı. XIV. Louis'nin kuşatma mühendislerinin başı olan Vauban,17.yüzyılda bu tekniği mükemmelleştirip üç paralel hendek yöntemini yarattı. Üçüncü hendek, bir tabyayı yıkacak güçte ateşin açılmasına olanak verecek ve yıkılan duvar, hendeği doldurup piyadelerin gedikten içeri girmesini sağlayacaktı.

Her ne kadar hor görülürse de, tabyalı tahkimatlara piyade hücumu her zaman zor bir iş olmuştur. Açılacak bir gediğin arkasına içi toprak dolu silindir biçimi tabya sepetleri, demir borlar ve tahta barikatlarla engeller oluşturmak savunma işleminin neredeyse evrensel bir biçimiydi ve hemen yandaki tabyalardaki silahlar hendeği geçmeye yeltenenlerin üzerine çevrilebilirdi.16.yüzyıl piyadelerinin kuşatma savaşma itiraz etmesinin ana nedeni karşılaşacakları korkunç savunma silahları değil, hendek ve siper kazmanın gerektirdiği ağır işçilikti. Özellikle bazen toprağın altmış santim altında su katmanına rastlanan Hollanda'da toprağı kazmak çok zordu. İspanyol komutanların en önemlilerinden biri olan Parma'nın, siper kazanlara fazla ücret ödeme yöntemi birkaç yüzyıl sürecekti, ama yine de bir ödül uğruna çalışmayı sokaklarda dilenmek kadar onursuz bir iş olarak gören Kastilya halkının çarpık onur anlayışı ile savaşı sürdürmek zorunda kalacaktı. 14

Her şeye karşın İspanyollar, Felemenk başkaldırısının ilk yirmi yılında ilerleme kaydedip, Scheldt ve Meuse nehirleri arasındaki asi kentleri sindirdiler. Bu bölge daha sonra kuzey Belçika'nın Katolik kesimini oluşturacaktı. Rhine Nehri'nin kuzeyinde ve Ijssel'in batısındaki daha sulu yörede yer alan Rotterdam, Amsterdam ve Utrecht gibi büyük kentlerde ise başarıya ulaşamadılar. 1590 yılında Felemenk ordularının başkomutanı olan Kont Maurits van Nassau, kuzenleri William Louis ve John ile birlikte Roma lejyonlarının talim ve disiplinini yeniden canlandırıp saldırıya geçebilecek güce ulaştı. 1590 ile 1601 yılları arasında ülkenin sınırlarını Rhine Nehri'nin güneyine kadar ilerletip Breda ve Eindhoven gibi kentlerin Hollanda'nın elinde kalmasını sağlarken kuzeydeki İspanyol garnizonlarının sayısını da azalttı. Böylelikle kurulacak olan Hollanda Krallığı'nın sınırları Almanca konuşan ülkelere sağlam bir biçimde dayanmış oldu. 1601 yılında 'Hollanda Kalesinden' Ostend'a giderken İspanyollar'a yakalandı ve tahkim edilmiş bu Felemenk ileri karakolunu ancak üç yıl süren bir kuşatma sonunda geri alabildiler. Askeri açıdan bitkin düştükleri için ateşkes anlaşmasını imzalamayı kabul ettiler. Ne var ki barış dönemi anlaşmada belirtilen on iki yılı dolduramadı. 1618'de kuzey Avrupa'da büyük bir savaş çıktı. Felemenkler'le İspanyollar arasındaki durağan kale önü çarpışmalarına hiç benzemeyen Otuz Yıl Savaşları sırasında kullanılmaya başlanan barut, tarafları çok daha zorlu bir deneyden geçirdi.

DENEYSEL ÇAĞDAKİ BARUT SAVAŞLARI

14. yüzyıl askerleri barutun gizemli gücüne öylesine yabancıydı ki, ancak büyük bir saygıyla uzaktan kullanabiliyorlardı.İlkel toplarda falya deliğine uzun bir mumun yanan ucuyla dokunup barutu ateşlemek, topların bazen patlamanın şiddetiyle paramparça olduğunu göz önünde bulundurursak, ancak çok cesur bir askerin yapabileceği bir işti.Elde tutulan bir silahın fırlatma gücü olarak kullanılabilmesi için, güvensizlik, endişe ve korku duygularının aşılması gerekecekti. Yine de 15. yüzyılın ortalarına doğru bazı Avrupalı askerler böyle bir silahla deneyler yapmaya başlamışlar ve 1550 yılında bu silahın kullanımı yaygınlaşmıştı.

Askerlerin barutla ateşlenen silahlara yaklaşabilmelerini psikolojik açıdan sağlayan araç arbaletti. Yayın kurgusu boşaltıldığı zaman uzun mesafeye tam isabetli bir atış yapmak olasıydı. MÖ 4. yüzyıla ait Çin mezarlarında arbaletler ortaya çıkarılmışken, Avrupa'da ilk kez MS 13. yüzyılın sonlarında görülmeye başlandı ve belki de yöresel olarak yaratıldı.14.yüzyılda öldürücü bir silah olarak çarpışmalarda kullanılmaya başlandı; kısa ve orta mesafelerde bir zırhı delme gücüne sahipti.

Arbaletlerin mekanizması ve şekli barutla kullanılmaya çok uygundu. Tetiğin boşalmasının yarattığı tepmeyi karşılayacak kadar sağlam olan kundak bölümü omuza yaslanarak kullanılırdı ve arbalet kullanmaya alışık olan askerler barutlu silahın ateşlendiği andaki tepmesine kolayca alışabilirlerdi. Belki de ateşli silahları ilk kullananlar arbaletçilerdi.

Komutanlar arbaletçileri savaş alanında en iyi biçimde nasıl kullanacakları konusunda hep sıkıntı çekmişlerdi ve ateşli silahlar söz konusu olunca aynı problem tekrar ortaya çıkmıştı. 14 ve 15. yüzyıllarda İngilizler uzun yay kullanan askerlerden en etkin biçimde yararlanmayı başarmışlardı ama uzun yay, kullanılması oldukça zor

bir silahtı ve bunu başarmak için çok sabırlı olmak gerekiyordu. Tıpkı birleşik yay gibi uzun yayı kullananlar da bol vakti olan taşralılardı. Fırlatılan mızraklar daha basit bir silah cinsiydi ve şövalye sınıfının kısıtlı olduğu İsviçre gibi ülkelerden gelen güçlü ve kavgası köylülerin elinde, bir süvari saldırısına karşı durma cesaretini gösterdikleri takdirde, etkin bir engel oluşturuyordu, isviçreliler korkusuz mızrakçılar olarak ün yaptılar ve 15.yüzyılda Habsburg Hanedanlığı'ndan bağımsızlıklarını aldıkları gibi bunu izleyen üç yüzyıl boyunca Avrupa'nın önde gelen paralı askerleri olarak geçimlerini sağladılar.

16. yüzyılın başlarında mızrakçılar, arbaletçiler, bileşik ve uzun yay ve ateşli silah kullanan askerlerin bir arada açık savaş alanlarında süvarilere karşı etkin bir güç oluşturacağı anlaşıldı. Bundan daha iyi bir karışım ise süvariler, okçular, ateşli silah kullananlar ve piyadelerin bir araya gelmesiydi. Son Burgonya Dükü Cesur Charles 1474-77 yılları arasında savaşlarda İsviçreliler'in karşısına böyle bir orduyla çıkmıştı, ama yenilmesinin nedeni ordusunun güçsüzlüğü değil, parasızlıktan dolayı İsviçre ordusu kadar kalabalık sayıda askeri besleyememe siydi.15 Ordusunun dağılımı ise şöyleydi: 1250 zırhlı süvari, 1250 mızrakçı, 1250 topçu ve 5000 okçu. 1471 yılında bu oranlar henüz deneysel sayılırdı ve belki de hatalıydı ama henüz hiç kimse doğrusunu bilmiyordu. Machiavelli bir orduda her süvariye karşılık yirmi piyade bulunması gerektiğini söylemişti ama silahlarının cinslerini belirtmemişti.16.yüzyıl boyunca doğru bileşimleri bulmak için epey çaba harcandı.

Ticaretle yaşayan ve bunu korumak için gerekli askeri gücü bulunduran Venedik, 1490 yılında tüm arbaletleri barutlu silahlarla değiştirmeye karar verdi ve 1508'de yeni kurulan devlet ordusunu ateşli silahlarla donattı.16 1550 yılında zırh-delici ilk tüfekler ortaya çıkana dek elde taşman ateşli silahlar pek etkili olmadı. Açık falya deliğine bir kibrit sokularak ateşlenen bu silahlar, yağmurlu havalarda çalışmadığı gibi, oldukça hafif gülleleri ancak yakın mesafelere atabiliyordu. Yine de yakın mesafede piyadeleri ve süvarileri ürküttüğü ve bazen de yaraladığı için Rönesans dönemi komutanları

bu silahlara karşı yöntemler aramak zorunda kaldılar. Toplar istenilen etkiyi yaratabilecek gibiydi. Belki de 1512 Ravenna ve 1515 Marignano çarpışmalarının garip yapısının bir kez daha yinelenmemesinin nedeni buydu. Fransız ve İspanyol orduları arasında yapılan iki meydan savaşında da, ele geçiren tarafın barutlu silahlarını kullanmasına olanak verecek bir tabya ile tahkim edilmiş bir siperin çevresinde manevra yapılıyordu.

Ravenna çarpışmasında Fransız ordusunda görev yapan paralı Alman askerlerinin sayısı oldukça fazlaydı. Fransızlar'ın elli dört adet hareketli topuna karşılık İspanyollar'ın siperde bulunan otuz topu vardı; Fransızlar bitmek bilmez gibi görünen top atışlarıyla İspanyol süvarilerini saldırıya geçmek için kışkırttılar ve dağıttılar. Alman paralı askerleri ilerleyince siperdeki silahlarla durduruldular ve göğüs göğüse çarpışmaya zorlandılar. Sonunda iki Fransız topu,İspanyollar'ın siperinin arka tarafına yerleştirildi ve açılan ateş sonucunda paniğe kapılan İspanyollar gerilemek zorunda kaldı.

Üç yıl sonra roller değişmişti. Marignano'da Fransızlar siperdeyken, İspanyollar'ın müttefiki olan İsviçreliler kendilerine özgü inanılmaz bir hızla yaklaştılar ve Fransız silahlarının gücünü göstermesine izin vermediler. Sonunda karşı saldırıyla İsviçreliler püskürtüldü ama tekrar toplanıp ertesi sabah yine saldırdılar. (Marignano, bir günden fazla süren çarpışmaların en erken örneklerinden biridir.) Bu kez Fransız topçuları hazırlıklıydı ve siperin içindeki çarpışma kanlı bir dövüşe dönüştü ve ancak Fransızların müttefiki olan Venediklilerin arkadan yaklaşıp İsviçreliler'i geri çekilmeye zorlamaları ile sona erdi. Saldırdıkları İsviçreliler süratle çekildi, ama o kadar ağır kayıplar vermişlerdi ki, Fransızlar'ın barış anlaşması pazarlığına boyun eğdiler. Bu anlaşmanın sonucunda 250 yıl boyunca Fransız ordusuna paralı asker sağlayan en önemli kaynak haline geldiler. 17

Ravenna ve Marignano çarpışmalarının olağan dışı sayılmasının nedeni, açık alanda yer almasına karşın, önceden hazırlanmamış bir kuşatma savaşı gibi yapılmasıdır. Anlaşılan komutanlar toplarını kullanabilmek için en iyi yöntemin bir anda yaratılan geçici siperler ve

barikatlar olacağına karar vermişlerdi, ama kendi hücumları açısından taktiklerini biraz daha geliştirmeleri gerekiyordu.

Aslında alternatif bir yöntem mevcuttu. 1503'teki Cerignola çarpışmasında İspanyol hafif topçularının ateş gücüyle Fransızlar siperlerde geri tutulmuştu ve 1522'deki Bicoeca'da aynı işlem yinelenmişti. Fransızlar'ın yanında çarpışan 3000 İsviçre piyadesi, siperlerini akıl almaz bir şiddetle koruyan İspanyolların açtığı ateşle yarım saat içinde ölüvermişti. Savaş alanlarında tehlikelere aldırmazlıkları ile ün yapmış olmalarına karşın, bu deneyden sonra İsviçreliler bir barikat ardına yerleştirilmiş el toplarına hücum etmekten kaçınmaya başlamışlardı.

Bir tarafın siperlerde kendini garantiye alıp saldırıyı beklediği sürece savaşmak yönteminin pek uzun sürmeyeceği belliydi. Bu davranış biçiminde, siperde yer alan ordu, kendisini tek noktaya bağımlı kılarken, düşman ordusu saldırmadan geçip, tarlalarını harap edebilir ya da uzaktaki şatolara saldırabilirdi. Bu değişik meydan savaşı biçimi ancak karşı taraf kabul ederse sürdürülebilirdi; eğer düşman ordusu değişken bir harekata yönelirse savunma pozisyonunda olanların da aynısını yapmaları zorunluydu. Toplar ve ateşli silahlarla hareketli çarpışma yöntemine başlamak için Rönesans ordularının geleneksel tutumlarını değiştirmeleri gerekiyordu. Alışılagelmiş yöntemlerine gerçi barut teknolojisini katmışlardı ama henüz tam anlamıyla uyguladıkları söylenemezdi. Mısır sultanının ateşli silah kullanan siyah kölelerine karşı ellerinde kılıçlarla saldıran Memlükler gibi, Avrupa ordularında da savaşçı statüsü yalnızca kesici silahlarla dövüşen süvarilere ve piyadelere verilmekteydi. Charlemagne döneminden beri Avrupa savaşlarını etkilemiş olan zırhlı askerlerin soyundan gelenler için uzakta durup fırlatma silahları kullanmak, kendilerine yakıştıramadıkları bir uygulama idi. Büyükbabaları gibi at sırtında dövüşmek istiyorlar; yanlarındaki piyadelerin düşman süvarilerinin hücumunu yalnızca ellerindeki mızraklarla karşılayacak kadar erkekçe bir cesaret göstermelerini bekliyorlardı.Eğer ateşli silahlar savaş meydanında kullanılacaksa, ait oldukları yerde siperlerin gerisinde durmalıydılar.Dayanıklı piyadelerin kurnaz arbaletçilerin düzeyine

inmesini istemiyordu süvariler.Hele attan inip barutla savaşmanın sanatını öğrenmek ise hiç işlerine gelmiyordu.

Atlı soyluların barutun yarattığı devrime direnmelerinin kültürel kökleri çok eskiye dayanıyordu. Daha önce de gördüğümüz gibi falanks savaşları döneminde Yunanlılar, ilkel savaşların birbirinden kaçınarak sürdürülen biçimini terk edip aynı düşünceyi paylaşan düşmanları ile yüz yüze çarpışan ilk askerlerdi. Kabile çarpışmalarında ya da Homeros'un anlattığı Truva Savaşı'nın heyecanlı sahnelerinde gördüğümüz 'şampiyonların çatışması' gibi başlangıçlara gereksinimleri yoktu. Klasik çağdaki Yunanlılar her çatışmayı en çabuk ve dolaysız yoldan halletmeyi yeğlemişlerdi. İlk cumhuriyet dönerleri düşman kalkanlarını mızraklarıyla deldikleri zaman, Caesar 'Kendilerini kurtarmak için boş yer çabaladıktan sonra Helvetler kalkanlarını bırakıp bedenlerini korumadan çarpışmayı tercih ettiler' diye yazmıştır. 'Ancak aldıkları yaralara ve çarpışmanın sertliğine dayanamayacak hale gelince çekilmeye başladılar'18. Romalılar ile karşılaşmadan önce de Galyalılar'ın yüz yüze çarpıştıkları bilinmektedir ve eğer Halstatt kültürünün büyük kılıçları belirli bir kanıt olarak kabul edilebilirse, cesaret ve savaşçılıklarıyla Tacitus'u derinden etkilemiş olan Germenler de MS 1. yüzyılda Rhine Nehri üzerinde Romalılar ile karşılaşmadan önce aynı yöntemlerle savaşmaktaydılar. Falanks savaşlarının ancak Dorlar'ın Yunanistan'a gelişinden sonra başladığını düşünürsek ve Dorlar'ın da büyük bir olasılıkla Tuna Nehri'nin ötesinden geldiğini anımsarsak, Victor Hanson'm deyişiyle, 'Batı usulü savaşın' çıkış noktasını bulmuş oluruz. Bozkırlar ile Yakın ve Ortadoğu'nun kaçmık savaş biçimi karakteristiği ile batı biçiminin arasında belirgin bir çizgi vardır. Bozkırların doğusunda ve Karadeniz'in güneydoğusunda savaşçılar düşmanlarıyla aralarına mesafe koymayı sürdürürken, bozkırın batısında ve Karadeniz'in güneybatısında yaşayanlar tedbiri elden bırakıp düşmanlarına bir kol boyu kalana dek yaklaşmayı öğrenmişlerdi.

İlkellik alışkanlıklarının ve psikolojisinin diğer yörelerde sürdüğü dönemde Batı'da terk edilmesinin nedenleri, uzmanları şaşkınlığa sürüklemiştir. Bu ayırım çizgisi iklim, bitki örtüsü ve topografik

yöreleri yakından izlediği halde, dil farklılığını kesin bir biçimde ortaya çıkarmamaktadır. Yunanlılar, Romalılar, Germenler ve Keltler, Hint-Avrupa dillerini kullanıyorlardı, ama aynı dil grubuna mensup olan İranlılar mızrak ve kılıç kullanmak uğruna yay ve oktan vazgeçmediler; fırlatma silahları ile ani saldırı ve geri çekilme taktiklerini uygulamayı sürdürdüler. Bu nedenle ırksal açıdan bir açıklama getirmeye çalışmak da tehlikeli olabilir.19.yüzyılda Zulular ve Japonlar,Batı-stili savaş yöntemlerini prensiplerinden başlayarak kendi çabalarıyla öğrendiler. Eğer gerçekten bir 'askreri ufuk çizgisi' varsa, yüz yüze çarpışma sınırları da vardır ve Batılılar geleneksel olarak bu sınırın bir tarafında yer alıyorlarsa, geri kalan insanların büyük bir çoğunluğu karşı tarafında bulunmaktadır.

Yüz yüze çatışma yöntemine zorlamak 16. yüzyılda savaşçı krizlerine yol açtı. Elinde bir arbaletle herhangi biri, bir şövalye olmak için gereken uzun eğitimden geçmeden ya da mızrakla dövüşen bir yaya askerin cesaretine sahip olmadan, her ikisini de uzaktan rahatça öldürebilirken, kendini asla tehlikeye atmamış olurdu. Arbaletçiler için geçerli olan bu fikirler el topu kullananlar için de fazlasıyla geçerliydi; üstelik onların silahı korkaklığın yanı sıra gürültü ve pisliği de imgeliyordu ve kullanmak için kas gücüne bile gerek duyulmuyordu. 16. yüzyıl savaşçısı Louis de la Tremouille'un yaşamını anlatan bir yazar, 'Bu gibi barutlu silahlar eğer savaşlarda kullanılacaksa, şövalyelerin silah kullanma sanatına, güçlerine, yiğitliklerine, disiplinlerine ve onurlandırılma arzularına ne gerek var artık?' diye sormuştu.19 Geleneksel savaşçı sınıfının tüm itirazlarına karşın, 16. yüzyılın ortalarında toplar ve ateşli silahların yaygınlaştığı açıkça görülmektedir. Arkebüz ve ağır misket tüfeği, tetiğin çekilmesiyle falya tavasında ki barutu ateşleyen bir fitili harekete geçiren bir mekanizma ile çalışıyordu ve özellikle 200-240 adım mesafesinde bir zırhı delebilme özelliğinden dolayı misket oldukça etkili bir silahtı. Piyadelerin göğüs zırhları artık koruyucu olmaktan çıkıyordu ve daha da korkuncu, süvarilerin bütün-zırhları da yeterliliğini yitirmesiydi. Yüzyılın sonunda göğüs zırhı kullanımdan tümüyle kalkarken, savaş alanlarında süvarilerin bulunmasının da amacı yok olmaktaydı. Aslında bu amaç pek belirgin değildi; süvari

hücumları at sırtındaki askerlerin saldırı gücünden çok, hücum edilen tarafın moral çöküntüsüne dayanıyordu. Ayrıca süvarilerin karşısında İsviçreli mızrakçıların gösterdiği cesaretle durabilenler ortaya çıkınca, ya da misket tüfeği gibi, biniciyi kolayca yere düşürebilecek bir silah gelişitirilince, şövalye sınıfının ordunun nasıl düzenlenmesi konusunda söz sahibi olması ve toplumda ayrıcalık kazanması konusu tartışılır hale geldi. Fransa ve Almanya'da soylular 'piyadeleri güçlendirmek için attan inme' fikrine karşı koydularsa da, yaşamın gerçekleri onlardan yana değildi ve devletin haznedarları ödedikleri paraların karşılığını almak için ısrar ediyorlardı.20 İngiltere, İtalya ve İspanya'daki geleneksel askeri sınıf, rüzgarın yönüne ayak uydurmaya daha kolayca razı oldu, barut teknolojisine kucak açtı ve yaya olarak çarpışmanın da onurlu bir görev olacağına kendini ikna etmeyi başardı.İspanya'da barutun mantığını daha çabuk kabul ettiler; belki de bunun nedeni bu deneysel çağda ülkelerinin çok büyük savaşlara girmek zorunda kalmasıydı. Yüzyılın ilk yarısındaki İtalyan savaşları hiç tartışmasız topların etkili olacağı ortamlarda yapılmıştı.İtalyan kuşatma mühendislerinin top atışlarına karşı koymak için yarattığı istihkamların varlığı, hor görülen silah kullanma sanatını öğrenmemiş olan askerlerin savaş üzerinde ayakta kalamayacaklarını vurguluyordu.Hollanda'nın sulak arazilerinde ise, duvarlarla çevrili kentler, kanallar ve nehir ağızları arasında ancak piyadeler kolayca ilerleyebileceği için süvariler hiç düşünmeksizin önceliği onlara bırakmışlardı.Felemenk savaşları boyunca genç İspanyol soyluları, ordudaki düzenli askerlerle birlikte piyade subayı olarak görev yapmayı hevesle kabul etmişler ve İtalya, Burgonya, Almanya ve İngiliz adalarından gelme paralı askerlerle omuz omuza çarpışmaya başlamışlardı. Onların yarattığı bu örnek 18. yüzyılda İngiliz, Fransız, Rus ve Prusya alaylarında seçme piyadeler olmak için yanşan iyi ailelere mensup gençlerin ortaya çıkmasına neden oldu.21

DENİZDE BARUT KULLANIMI

Kara orduları barutu isteksizce ve çekinerek kullanmaya başlarken, Avrupalı denizciler daha olumlu bir bakış açısıyla uygulamaya başladılar. Bozuk yollarda ya da hiç yolun bulunmadığı yerlerde topların taşınması komutanları sürekli olarak zorlayan bir problemdi ama deniz savaşçıları böyle bir konuyla karşılaşmadılar. Tam tersine sanki gemiler ve toplar birbirleri için yaratılmıştı. Bir yük taşıma aracıyla topun ağırlığı dengelenebiliyordu ve gülle ve barut gibi gereksinimler de geminin kargo bölümlerine yerleştiriliyordu.Gemi yapımcıları için tek sorun, topun geri tepmesini geminin kısıtlı boyutları içinde nasıl emilebileceği idi.Eğer serbest bırakılırsa, geminin ahşap kısmını zedeleyebilir, yan tarafında bir delik açabilir ya da bir direğin devrilmesine neden olabilirdi. Gemiye sıkıca bağlanması gerekliydi ve geri tepmesi bir fren sistemi ile azaltılacak ya da geminin en düşük direnç yönüne uyarlanacaktı.

Akdeniz'de ilk kez top kullanan kadırgalarda ikinci yöntem uygulanmaya başlandı. Akdeniz kadırgalarının tarihi Mısırlılar'ın kürekli teknelerine ve MÖ 2. bin yılda açık denizlerde savaşan 'Deniz Kavimlerine' uzanıyordu ve ince uzun orta kısmı kürekçilerle dolu olduğundan toplar pruvasına ya da kıçına yerleştirilebilirdi.Gemi yapımcıları Pers savaşlarından beri pruvayı mahmuzlamak için sağlamlaştırmaya alışkan olduklarından topları pruvaya 49-4 yerleştirmeyi uygun gördüler. Patlatıldığı zaman geri tepmenin bir kısmını geminin kendisi özümlüyordu; eğer seyir halindeyse bir an için duraklıyor, hareketsiz ise belli belirsiz geriye gidiyordu.İlk tepmeyi özümlemek için geriye doğru gidiş daha uygun görüldüğünden, ortadaki en büyük top bir platform üzerinde geri kayacak biçimde yerleştirilmeye başlandı.22

16. yüzyılın ilk yarısında Osmanlılar ile Hıristiyan düşmanları arasında doğu Akdeniz'in kontrolü için yapılan savaşlarda bu

biçimde silahlandırılmış kadırgalar kullanılmıştı. 1453 yılında Osmanlılar Konstantinopolis'i ele geçirince Doğu Roma İmparatorluğu'ndan geriye kalanları canlandırıp yaşatmak için çabalamış olan Bizanslılar'ın ellerinde hiçbir şey kalmadı. 1439'da Sırbistan, 1486'da Arnavutluk ve 1499'da Peloponnes, Osmanlılar'ın kontrolüne geçti. Bazı dahili problemler bu tarihten sonra Osmanlı-lar'ın ilerlemesini durdurduysa da 1512'de tahta çıkan Yavuz Sultan Selim, iki yıl sonra Safeviler'in yönetimindeki İran'ı ve ertesi yıl Memlükler'in elindeki Mısır'ı alarak genişlemeyi sürdürdü. 1515 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları Tuna'dan Aşağı Nil'e ve Dicle ile Fırat ırmaklarının çıkış noktasından Adriyatik Denizi'ne kadar uzanıyordu;7.yüzyıldaki büyük Arap saldırısından önce Bizanslılar'ın elinde bulunan topraklar kadar geniş bir araziye sahip olmuşlardı. Sultan Selim'in oğlu Kanuni Sultan Süleyman 1520 yılında tahta çıktıktan sonra Osmanlı topraklarını daha da genişletmeye başladı. 1522'de Hospitalier mezhebine bağlı şövalyelerin elinde bulunan Rodos'u aldı, Balkanlar'da uzun süren bir savaş sonunda Belgrad'ı ele geçirdi (1521), 1526'daki Mohaç Savaşı'yla Macar Krallığı'nın ordusunu yok etti ve 1529 yılında Viyana kapılarına kadar gelip Habsburg Hanedanlığı'nı tehdit ederek kenti ilk kez kuşattı.

Aynı zamanda Hıristiyanlığa karşı batıya doğru ilerlemelerini denizde de sürdürdüler. Habsburg Hanedanlığı'nı doğudan sarmak ve Ege adalarındaki varlığını ancak kendi izinleriyle sürdürdüğünü Venedik'e anımsatmak için Adriyatik Denizi'ne kadar uzanmışlardı.Ama Hıristiyan dünyası da karşılık verdi. Önemli ticaret kenti Cenova'nın Amirali Andrea Doria, Peloponnes'e saldırdı ve 1538'de İspanya, Venedik ve Papalığın kurduğu ikinci Kutsal Birlik, hem Akdeniz'de Osmanlı hakimiyetine karşı çıkmak hem de 1536'da Osmanlılar'la müttefik olan Fransa'nın İtalya'daki egemenliğine son vermek için savaş açınca, birleşik donanmanın başına getirildi. Savaşın dengesi baştan sona kadar iki tarafın arasında değişip durdu. 1535'te büyük Türk Amirali Barbaros Hayrettin, Tunus'u ele geçirdi ve daha sonra Andrea Doria geri aldı ama 1538'de Yunanistan'ın batı kıyıları açığında yapılan Preveze Savaşı'nda

Osmanlılar'a yenildi. Bu zaferden sonra Osmanlı donanması batı Akdeniz'de özgürce dolaşmaya başladı ve 1543'te henüz Fransızlar'ın elinde olmayan Nice'i ve 1558'de de İspanyollar'a ait Menorca Adası'nı ele geçirdi. Kuzey Afrika sahilindeki bazı Müslüman korsanların limanlarında, özellikle 1560'ta Cerbe'de, yapılan çarpışmaları Hıristiyanlar'ın kazanması bile Türkler'in elindeki avantajın karşı tarafa geçmesini sağlayamadı.Yunanistan ve Arnavutluk'tan para karşılığında kadırgalarda çalışacak Hıristiyan kürekçileri getirtiyordu Osmanlılar; buna karşılık daha çok kölelere ve suçlulara güvenen Venedik ile İspanya aynı sayıda kürekçi bulamıyordu. Osmanlılar'ın Akdeniz'in tümünü istedikleri gibi kullanmasını önleyen tek engel olarak Malta kalmıştı.Sicilya ile kuzey Afrika'nın birbirine yaklaştığı noktada, batı ve doğu Akdeniz'i ayıran Malta Adası'nı Hospitalier şövalyeleri güçlü bir kale şekline sokmuşlardı ama kaleyi savunacak kadar çok sayıda asker yoktu.1565 Mayısı'nda kuşatılan kale, deniz ve kara saldırılarına ancak eylül ayma kadar dayanabildi ve bir İspanyol donanmasının araya girmesiyle kurtuldu. Osmanlılar'ın Akdeniz'in tümünü ele geçirme tehlikesi güçlükle atlatılabilmişti. 1571'de Peloponnes açıklarında yapılan İnebahtı Savaşı'nda Osmanlılar'ın Kutsal Birliğe yenilmesi bu tehdidin sonunu getirdi. Bu savaşın Osmanlılar için en acı sonucu, yitirdiklerinin yerine kısa zamanda yenilerini yaptıkları kadırgalar değil, bileşik yay kullanan askerlerinin sayısındaki zayiatın çokluğu idi.

Tarihçi John Guilmartin'in açıkladığı gibi Akdeniz kadırga savaşları, iki bin yıl boyunca hiç değişmeden sürüp gitti. Deniz savaşları kara savaşlarının bir cinsi olarak görülürken, deniz seferleri de genel olarak karadaki harekatın devamı olmaktaydı. Kara orduları, donanmaları mümkün olduğunca sahilden izliyor ve ancak donanmanın karaya yakın olan tarafı düşmanla kapıştığı zaman çarpışmayı uygun görüyordu. Genellikle de hem kara hem de deniz askerine topçu desteği verebilecek bir kale ya da benzeri bir tahkimatın yakınında yapılmasını önem veriliyordu.İnebahtı Savaşı ise bir istisna idi. Eğer sahile yakın sulardaki bir çarpışmaya gerçek bir donanma savaşı denebilirse, bunun ilk örneği İnebahtı idi. Yine

de zafere giden yol ne mahmuzlama taktiğinden ne de top atışından geçmişti. Her iki tarafın güverte askerlerinin kısa mesafede kullandıkları silahlarla gerçekleştirilmişti. Hıristiyanların arkebüz ve misket tüfeklerine karşılık Osmanlılar geleneksel Türk silahı olan bileşik yay kullanmışlardı. Osmanlılar'ın 60.000 askerden 30.000'ini yitirmesi Akdeniz üzerindeki egemenlik açısından bir dönüm noktası olmuştu. Yetenekli, denizci-okçular yalnızca bir kuşak boyunca yetiştirilemeyeceği için,İnebahtı Savaşı Osmanlı gücünün altın çağının kapandığını, tekrar yerine konamayacak yaşayan bir geleneğin ölümünü simgeliyordu'.23 Akdeniz'in dışında ise deniz savaşları pruvaya yerleştirilmiş toplar ve denizcilerin elde taşıdıkları silahların yerine tüm gemiye dağıtılmış ağır silah bataryaları ile yapılmaktaydı. Bu tarihe kadar ticaret gemileri kürekleri bulunmadığı, yelkenleriyle yüksek sürat yapamadığı ve biçimsiz gövdelerinden dolayı savaş gemilerinin arasına sokulamadığı için deniz savaşlarında kullanılmamıştı.İç denizlerde rüzgar olmadığı zaman mahmuzlanmak ya da topa tutulmak için kolay hedef durumuna düşebilirlerdi ama okyanuslara açılmdığı zaman roller değişiyordu. Kadırgaların uzunluğu ve derin olmayan omurgaları okyanusların büyük dalgalarında seyretmeye uygun olmadığı gibi, kürekçilerine yiyecek sağlamak için sık sık limanlara dönmek zorunda kaldıklarından, hava koşulları izin verse bile denizlerde uzun süre dolaşamıyorlardı.Kuzey denizlerinde idik taşımak için inşa edilmiş olan yelkenli gemiler hem sert dalgalı sularda seyretmeye uygundu hem de derin omurgaları içinde denizcilere aylarca yetecek kadar erzak ve içme suyu bulundurabiliyorlardı.Bunların da değişik bir kusuru vardı:Pruvaya yerleştirilen toplar ancak rüzgar arkadan esince kullanılabiliyordu ve düşmanın başka yönden gelmeyeceğinin de garantisi yoktu.Gemilerin yan tarafına açılacak lumbozlardan ateş etmek de mümkündü ama bu kez geri tepmeyi özümleyecek bir fren mekanizmasının yaratılması ve savaş sırasında gemilerin daha farklı yönetilmesi için sistemlerin geliştirilmesi gerekiyordu.

Karadaki istihdam mühendislerinin göterdiği başarı gibi, bu problem kendilerine sunulunca gemi yapımcıları da hemen çözüm bulma başarısını gösterdiler.15. yüzyılın küçük topları baş ve kıçtaki

‘kalelere’ yerleştirilmişti. 16. yüzyılda geliştirilen ‘büyük toplar’ ise alt güverteye oturtulup, atış yapılınca kontrolden çıkmamaları için bir palangayla tutturuldu ve ‘borda ateşi’ açmak üzere yerleştirildi. Bu biçimde inşa edilen ilk geminin İngiliz yapımı Mary Rose (1513) olduğu düşünülmektedir ve 1545 yılına gelindiği zaman Great Harry gibi İngiliz gemileri iki güvertesinde de ağır toplarla donanmış bulunmaktaydı. 1588’de bu biçimde silahlandırılmış büyük filolar Manş Denizi’nde yedi gün süren savaşlar yapıyorlardı.24

İspanyol Armadası’nın yenilgisi, 16. yüzyıl dinsel amaçlı savaşlar sırasında Protestanlar’la Katolikler arasındaki dengeyi saptamak bakımından önemlidir ama silahlandırılmış yelkenli gemiler açısından önemli bir yeri yoktur. Yalnızca yelken gücüyle hareket edip, küreklerin yardımcı gücünden sıyrılmış olan kuzey Avrupa tipi yelkenli gemiler 1492’de Kristof Kolomb’u Amerika’ya götürdüğü gibi, Meksika’daki Aztek, Yucatan’daki Maya ve Peru’daki İnka uygarlıklarını yıkan İspanyol istilacılarını da taşımıştır. Fetih seferlerine çıkan gemilerin en önemli yükü toplardan çok atlardı. Batı yarım küresindeki at ırkı 12.000 yıl önceki ilk göçlerin sonunda avcılar tarafından yeryüzünden silindiği için yerli halka bu hayvanlar korkutucu bir biçimde yabancı gelmişti. Üstelik yerlilerin, kurban etmek üzere esir almak amacıyla savaş yapmalarına karşılık Avrupalılar’ın kazanma amacıyla savaşmaları da hiç birbirine benzemiyordu. Ama binlerce yerli savaşçıya karşılık yüzlerce istilacının sürdürdüğü çarpışmalarda nihai avantajı elde etmelerinin tek nedeni atların varlığı idi.

Diğer bölgelerde ise Avrupalı denizci maceracılarının en önemli silahı toplardı. 1517’de batıdaki İslam devletlerine deniz yoluyla giden baharat ticaretini önlemek için Ümit Burnu’nu dolaşarak Kızıldeniz’e varan Portekizliler, Cidde’de sahildeki toplarla desteklenen yerel filo (karşılarına çıkan Memlükler’di) ile savaşmanın çok tehlikeli olduğunu öğrenmişlerdi. Buna karşılık, günümüzde Körfez petrolünün taşındığı Hürmüz Boğazı’nda 1507’de ve Hindistan’ın batı sahilinde Diu’da 1509’da kazandıkları zaferlerle Hint Okyanusu’nda varlıklarını kanıtlamışlardı.25 Kısa bir süre sonra Doğu Hint Adaları (1511) ve Çin’de (1557) koloniler kurdular ve

Filipinler'in sahipliği konusunda İspanya ile çatışmaya girdiler.Yüzyılın sonunda İber yarımadasının denizci uluslarının dünyanın tüm okyanuslarının sahillerinde inşa ettikleri toplarla donanmış kaleler bundan sonraki 300 yıl içinde yükselecek imparatorlukların sahip çıkmak için savaşacakları yerler haline geldi.

Avrupalı denizcilerin ilk karşılaştıkları toplumların, önce ticaret hakkı, sonra sırasıyla ticaret kolonisi kurma hakkı ve askeri kontrolle güçlendirilmiş ticaret ayrıcalıkları isteklerine karşı koyacak güçleri yoktu. Afrika kıyılarındaki krallıklar bazı hastalıkların yarattığı engellerden dolayı 19. yüzyıla dek bozulmadan yaşamlarını sürdürmeyi başardılar ama buna karşılık kıtanın içlerinde başlamış olan ve gitgide artan korkunç köle trafiğine suç ortağı olmak zorunda kaldılar. Japonlar geleneksel toplum yapılarını koruyabilmek için deniz sınırlarını kapattılar ve Avrupalılar'ın, cesaretlerini samuraylarla yapacakları savaşlarda sınamalarını istediler.Çin ise bölünmekten, topraklarının büyüklüğü ve bürokratik birliği sayesinde kurtuldu.Dünyanın geri kalan yöreleri daha kolay av durumundaydı.Portekiz ve İspanyolların kolonileştirmek çabalarını ilk başından beri sürdürdüğü Amerika kıtasının yerli toplumlarında, yabancıların askeri gücüne karşı koyacak ne etkili araç gereç ne de gerekli düşünce yapısı vardı. Doğu Hint Adaları'ndaki küçük sultanlıklar kolayca denizcilere boyun eğerken, İspanyollar'ın karşılaştığı Filipinler ise basit kabile çiftçileriydi. Yalnızca Hindistan'da Avrupalı istilacılara karşı koyacak düzeyde bir devlet yapısı vardı ama ülkeyi en son fethetmiş olan Moğollar'ın bile gücü merkezden sınırlara doğru gittikçe zayıfladığı için, tam anlamıyla direniş gösteremediler. Ayrıca hiçbir Moğol imparatoru sahillerinin güvenliğini sağlamak için toplarla donatılmış bir filoya sahip olmayı başaramamıştı.

Osmanlılar'ın deniz sınırları dışında pek fazla direniş görmeyişleri, tüm seferlerin olaysız geçtiğini göstermez. Tam tersine kazanılacak ödüllerin değeri öylesine yüksekti ki, baharat ve altın kaynağı olan ülkelere yapılacak seferler nedeniyle hem uzak denizlerde hem de anayurtlarının yakınında sık sık bir-biriyle savaşıyorlardı. Hindistan sahilindeki Coromandel'e ilk olarak

Felemenkler 1601 yılında ayak bastılar ve sekiz yıl sonra İngilizler onları izledi. Bir süre sonra ikisi birden Hint Okyanusu'nda Portekizlilerle savaşmaya başladılar. 1624-29 yılları arasında Felemenkler'le Portekizliler Brezilya için de savaştılar. Felemenkler'le İngilizler ise 1652-74 yılları arasında Manş ve Kuzey denizlerinde büyük deniz savaşları yaptılar.Kanarya Adaları'ndan şeker kamışı ve Afrika'dan köleler götürüldükten sonra dünyanın en zengin kolonisi haline gelen Karayip Adaları üzerindeki ticaret hakları konusunda Felemenkler'le İngilizler, İspanya ile çalıştılar. Deniz seferlerine çok geç başlayan Fransa ile savaşlar, Hindistan ve batı Afrika'daki denizaşırı imparatorluğunun temellerinin atılması konularında ortaya çıktı.

1650 yılında artık her biri ellişer topla donatılmış en az yetmiş gemiden oluşan filoların yaptığı deniz savaşları, barutun denizle kullanımının karadaki istihkamlara karşı yapılan savaşlardan daha etkili olduğunu ortaya çıkardı. Sağlam inşa edilmiş bir kaleyi yıkmak için en iyi kuşatma mühendisleri birkaç hafta çalışmak zorunda kalırken,güney İngiltere açıklarında 1653'te yapılan Üç Gün Savaşı'nda Felemenkler yetmiş beş gemilerinden yirmisini yitirdiler ve 3000 askerleri öldü. Bu sayılar deniz çarpışmalarının ne kadar şiddetli geçtiğini gösterdiği gibi daha korkunç olayların da beklenmesi gerektiği konusunda bir uyarıydı.18. yüzyılın sonunda büyük savaş gemilerinde artık yüz top bulunuyordu ve 1805 yılındaki bir gün süren Trafalgar çarpışmasında Fransız-İspanyol ortak filosundaki ölen askerlerin sayısı 7000'i aşmıştı. Atlı ve mızraklı savaşçıların kültürü denizlere taşınmış gibiydi. Denizci-topçular falanks ordularındaki hoplitesler gibi gözlerini kırpmadan toplarının başında duruyorlardı.

BARUTUN YERLEŞMESİ

16. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ‘büyük gemiler’ ile 19. yüzyılın ortalarında görünmeye başlayan buharla çalışan zırhlı gemiler arasında geçen süre içinde barutlu silahlarla yapılan deniz savaşlarında Avrupalı deniz askerlerinin cesaret ve yeteneklerinde önemli bir değişiklik olmadı. Buna karşılık barutlu silahların gitgide artan kapasitelerinden dolayı kara askerleri 16 ve 17. yüzyıllar boyunca huzursuzluk duydular. Topların atış gücü ile hareketliliği gitgide artıyordu ve daha hafif olan tipleri 17. yüzyılın sonlarına doğru tüm savaş alanlarında yaygın bir biçimde kullanılır hale gelmişti.26 Aynı tarihte misket tüfeklerinin atış gücü ve kullanımı da gelişmişti. Yeni çakmaktaşlı mekanizma eski barutlu fitil gibi ıslanmaya yatkın değildi ve ara vermeden ateş etmesi de sağlanmıştı. Yine de piyade sınıfının içindeki ‘atışçılar’ ile mızrakçılar ve daha sonraları piyadeler ile süvariler arasındaki doğru oranların bulunmasında güçlük çekilmekteydi.

Ateşli silah kullanan piyadelere karşı savaş alanlarındaki rollerini sürdürmek isteyen süvariler, Memlükler’in furusiyya talimlerini andıran karmaşık dönüşler ve yarım çark hareketleri ile binicilik yeteneklerini geliştirmeye başladılar. (Bu yöntemler hala Viyana’daki İspanyol binicilik okulunda öğretilmektedir.) Bu manevraların at sırtında ateşli silah kullanımını kolaylaştıracağı umulmaktaydı. Ama bu deneyler başarılı olmadı. Ateşli silahlarla atlar birbiriyle kolayca kaynaşmıyordu ve piyadeler de süvarilerin, misket tüfeği taşıyanları kötü duruma düşürmelerini önlemek için taktiklerini etkili bir biçimde geliştirdiler. Bu nedenle 17. yüzyılın ortalarına dek ordularda iki ye bir oranında misketçilere karşı mızrakçılar bulunduruldu. Ateşli silah kullanan piyadeler kendilerini korurken, mızrakçılar kılıç ya da tabanca ile tehdit eden süvarilerin manevra alanlarını daraltabiliyorlardı.

Ne var ki silahları birbirini tamamladığı halde mızrakçılarla misketçiler aynı anda, aynı yerde bulunamaz ve aynı işi yapamazlardı. 1618-48 yılları arasında Almanya'da, Fransız, İsveç ve Habsburg orduları arasında yapılan Otuz Yıl Savaşları'nın çarpışmaları bu nedenle karmaşık ve düzensiz geçmişti. İsveç'in asker-kralı Gustavuz Adolphus 1632'de Lützen'de,misketçilerle süvariler arasındaki bir çekişmenin tam ortasına atını sürdüğü için ölmüştü. Bu sorunun çaresi ise kolayca bulundu. 17. yüzyılın sonunda tüm Avrupa orduları neredeyse aynı anda tüfeklerine süngü takarak, silahların hem ateşli silah hem de mızrak gibi kullanılmasını sağladılar.2718. yüzyıl savaşlarının özelliği ise yalnızca misket-süngü karışımının kullanımı değil, piyade talimlerinin yaygınlaştırılmasıydı.Piyade talimlerinin tarihi çok eskilere dayanmaktadır.Makedonlar'ın falanks ordularını talim ettirdiği düşünülürse de,falankların taktiklerinin basitliği bu konuyu kanıtlamamaktadır.

Buna karşılık Romalılar'ın lejyonerlerini silah kullanma eğitiminden geçirdikleri, mızraklarını belirli bir hedefe atıp, kalkan ve kılıçlarını aynı zamanda, aynı biçimde kullanmayı öğrettikleri kesindir. Roma lejyonlarında yapılan manevraların, misket-süngü kullanan askerlerin talimlerine hiç benzemediği açıkça görülmektedir. Romalılar uygun adım yürüyüşü öğrenmemişlerdi. 18. yüzyılda hükümetler büyük ve düz geçit alanları yaratıncaya kadar askerlerin bu konuya eğilmiş olması olanaksızdı. Kas gücüyle yapılan dövüşlerinse belirli bir düzene sokulması olanaksızdı. Her lejyonerin kargısını atacağı bireysel bir hedef seçmeye yönlendirilmiş olduğu sanılmaktadır.28

Barutlu silah talimlerinin başka bir nedeni olduğu açıktır. Askerlerin silah kullanırken birbirlerini yaralamaları korkusundan çıkmış olduğu kuşkusuzdur ve hiç araştırılmadığı halde okçuların da aynı endişeyi taşımış oldukları var sayılmaktadır. Bir okçu yalnızca bir tek kişiyi yaralama riskini taşırken, sık saf halindeki misketçiler özellikle ilk dönemlerde yanık fitillerin çevresine barut tozu döktükleri için, kaza sonucu zincirleme bir ateşe neden olabilirlerdi ve bunu önlemek için hepsinin tüfeği doldurma, nişan alma ve ateş etme

hareketlerini uyum içinde yapmaları gerekiyordu. Daha sonraki çağlarda çıkan endüstriyel kullanım kılavuzlarına benzeyen tüfek talim kitapçıkları 17. yüzyılın başlarından itibaren çok sayıda basılıp dağıtılmıştı. Orange Kontu Maurice'in hazırladığı kitapta tüfeğin ele alınmasından tetiği çekene dek yapılacak hareketler kırk yedi aşamada gösterilmişti.

Her şeye karşın 17. yüzyılda misket tüfeği kullanan bir piyade bireysel davranmaktaydı. Belki tetiği çekeceği zamana kendi karar veremiyordu, ama karşı tarafta nişan alacağı kişiyi kendisi seçiyordu. 18. yüzyıla gelindiğinde bu özgürlük yok olmaya başlamıştı. Otuz Yıl Sayaşları'nın ertesinde Avusturya (1696), Prusya (1656) ve İngiltere (1662) ordularında kurulan kraliyet alaylarının misketçileri bir tek kişi yerine düşman ordusunun neredeyse tümüne nişan almak için eğitilmekteydiler. Talim çavuşları ellerinde (başka hiçbir işe yaramayan) kısa kargıları ile ön sıradaki askerlerin tüfek namlularını aynı hizaya getirmek için çabalarlardı. Böylece ateş emri verildiği anda en azından kuramsal olarak tüm mermilerin yerden belirli bir yükseklikte ilerleyip düşmana isabet etmesi sağlanacaktı.29 Askerlerin bireyselliğini yitirmeleri başka yönlerde de ortaya çıktı. 17. yüzyılın sonlarında tıpkı evlerdeki uşaklar gibi üniforma giymeye başladılar. Asker üniformasının altında yatan neden, uşakların kinden farklı değildi. Bunu giyen kişinin bir efendinin hizmetinde olduğunu ve hakları ile özgürlüklerinin kısıtlandığını işaret ediyordu. 16. yüzyıl askerleri ise birbirinden farklı, genellikle ganimet olarak ellerine geçmiş giysilerinden onur duyuyorlardı.Üst giysileri yırtıp altındaki ipek ve kadifeleri sergilemek Rönesans döneminde yaratılmış bir modaydı ve bir askerin arzuladığı güzel giysilere el koyup ceza görme korkusuna kapılmadan kullanabileceğini kanıtlıyordu.Liderleri de onları bu yönde yüreklendiriyordu. Askerler istedikleri giysileri seçebilmelidirler... böylelikle daha cesaretle ve neşeyle savaşırlar.'30 18. yüzyıl askerlerinin ise neşe yerine görev duygusuyla çarpışması bekleniyordu ve subaylar disiplini sağlamak için 16 ve 17. yüzyıl özgür mızrakçılarının ve paralı askerlerinin asla tahammül etmeyecekleri bir haşinlik sergiliyordu, isyan çıkarma ya da cinayet suçlarından dolayı asılma cezasını kabul edebilirlerdi,

ama krallıkların üniformalı askeri hizmetkarlarının düzenini sağlamak için sürdürülen tokatlama ya da kırbaçlama yöntemlerini kabul etmeyecekleri kesindi.

Gerçekten de İtalyan savaşlarına ve Otuz Yıl Savaşları'na katılan asi serserilerden çok farklı yaratılıştaki kişiler ancak bu yeni yönetim biçimine boyun eğebilirdi. 17. yüzyılda Fransa iç savaşlarına katılan askerlerin büyük bir bölümünü 'serseriler, hırsızlar, katiller, borçlarını inkar edenler, kanun kaçakları ve Tanrı'yı yadsıyanlar' oluşturmuştu ve sivil yaşamla pek iyi uyum sağlayamadıkları için orduya yazılmışlardı.31 Elbette ki askerlerin tümü bu sınıflardan değildi.İspanya ve özellikle İsveç ordusunda (Inde-lingsverket diye adlandırılan askeri küçük işletmeler sistemi ile) köylerden ya da çiftliklerden doğru dürüst insanların da katılması sağlanıyordu; ama paralı askerleri kiralayan ordular genellikle 'alt tabaka' ile iş yapmak zorundaydı.Hanedan krallıklar ise başka bir sistem kurmuştu: Yoksul ve kalabalık ailelerin, sivil yaşamda iş bulma şansı az olan küçük oğulları orduya almıyordu. Bu yöntem özellikle Fransa'da yaygındı ve 17. yüzyıldan itibaren köle gözüyle bakılan köylülere Prusya ve Rusya'da zorla askerlik yaptırılmaktaydı.32 Gerçi belki bu sistemleri denetleyenler karşı çıkacaklardır ama askeri kölelik sisteminin Osmanlılar'daki yeniçerilerden farklı bir yönü yoktu. Zorunlu olarak toplanan yeniçeriler sert bir disiplin altında yetiştiriliyor ve neredeyse hiçbir hakları bulunmuyordu. Sıkışık saflarda yaptıkları tekdüze talim hareketleri, askerlerin kişiliklerinden sıyrılmış olduklarını yansıtmaktaydı.

Kraliyet ordularının subayları da gerçek ya da hayal ürünü şövalye atalarının sahip olduğu kişisel özgürlüklerinin büyük bir kısmından vazgeçmişlerdi.

17. yüzyılın başlarında "soylu ailelerin asi ve huzursuz gençleri" yüzünden Venedik'te bir dizi askeri akademinin kurulup, ismen olmasa bile bir "subay sınıfı" yaratmak için bu gençlere disiplinli ve profesyonel eğitim verilmesi amaçlandı. Nassau kontları Maurice, John ve William'ın reformları da bu işlemi hızlandırdı. Bilinçli olarak klasik askeri eğitime dönerek, Roma lejyonlarının yapısını ve ruhunu

canlandırmak istediler ve sonucunda tıpkı istihkam mühendisleri gibi bilgilerini uluslararası pazarlarda satmaya hazır profesyonel talim subayları yetiştirildi. Açılan askeri akademilerin amacı ise hırçın genç soylulara resmi-geçit talimleri, eskrim ve binicilik dersleri vererek eğitmek ve bir bakıma terbiye etmekti.

Nassau Kontu John'un 1617-23 yılları arasında Siegen'de var olan schola militaris'i, Avrupa'da kurulmuş ilk gerçek askeri akademi sayılabilir; "en önemli amacı, teknik yetenekleri geliştirilmiş piyade sınıfı subayları yetiştirmekti." Gerçi hiçbiri günümüze kadar gelebilenlerin öncüsü sayılmaz ama Profesör John Hale, 1570-1629 yılları arasında Fransa ve Almanya'da kurulmuş olan beş akademinin varlığını saptamıştır ve bu akademilerin kuruluşu bir fikrin yeniden doğuşunu simgelemektedir: Romalılar devrinde olduğu gibi, savaşta liderlik yapacak kişinin askeri olduğu kadar sivil yeteneklerinin de bulunması gerekir. (33) Orta sınıfa mensup gençleri, birincisini XIV. Louis'nin Metz'de 1668'de kurduğu topçu ve mühendislik akademilerinde eğitmekten çok daha belirgin bir gelişmeydi bu. Müstakbel topçu ve istihkam sınıfı askerleri için matematik bilgisinin olması kesinlikle gerekliydi. Talimlerin rutin hareketlerini öğrenmek, klasik metinleri incelemek ve dayak tehdidi tümüyle ayrı bir düzenin ortaya çıkardığı buluşlardı. Avcılık, şahincilik ve at üstünde mızrak dövüşü gibi oyunların bir savaşçının yetişmesi için yeterli olduğunun düşünüldüğü günlerin sona erdiğini işaret ediyordu.(34)

Talim, disiplin, mekanik taktikler, bilimsel topçuluk, 18. yüzyıl savaşlarını, 16. ve 17. yüzyılların karmaşa içindeki deneysel biçiminden çok farklı bir hale getirdi. 1700 yılında silahların aldığı şekil 150 yıl boyunca hiç değiştirilmedi. Piyadelerin misketleri yüz yardadan sonra etkisini yitiriyordu ama aynı anda ateş edildiği zaman, karşı tarafın ön sıralarında ölümcül bir etki yaratıyordu. Gitgide hareketlenen ve daha seri ateş etmeye başlayan saha topları, talimli piyadelerin düzenini bozabilecek tek silah gibi görünüyordu ama savaş alanlarında topların güven içinde yer değiştirmesine yalnızca süvarilerin iyi bir zamanlama ile yaptıkları hücumlar engel olabiliyordu. Süvari birliklerinin, top atışıyla dağılan

piyadeleri ya da kaçmaya çalışanları bozguna uğratmak gibi ikincil görevlere kaydırılmaları zamanla kesinleşiyordu.

18. yüzyıl ordularının üç unsuru olan top, tüfek ve atlar, meydan savaşlarına garip bir dengesizlik getirdi ve 17. yüzyılın sonundaki Felemenk savaşlarından Fransız devriminin başlangıcına dek geçen süre, batı Avrupa'nın hanedan krallıkları arasında çatışmaların,Profesör Russell Weigley'in belirttiği, sürekli kararsızlık ortamına yol açtı. Her seferinde üniformalı piyadeler sık saflar halinde yerlerini alıp ateş ettiler, top ateşi altında geriye çekildiler ve ara sıra süvarileri püskürtüp, bazen de onlardan kaçtılar ve günün sonunda savaş alanından, çarpışma güçlerinden hiçbir şey yitirmeden ayrıldılar. Hanedanlık savaşlarının en "büyükleri" olan blenheim (1704), Fontenoy (1745) ve Leuthen(1757)ulaşılmak istenen amacın kalıcılığından çok, ölen itaatkar askerlerin kabarık sayısıyla dikkati çekmektedir.

Savaşların kararsızlık havasını gidermek için, Avrupa orduları, geleneksel savaşçı niteliklerine sahip kişileri de orduya almaya başladılar ve onların belirli bir düzene uymayan yöntemlerinin üniformalı askerlerin saldırganlık yönlerini arttıracağını umdular. Husarlar adıyla bilinen Macar hafif süvarileri Macaristan'dan, keskin nişancılar orta Avrupa'nın dağ ve ormanlarından, Hıristiyan göçmenler (Arnavutlar olarak da tanınırlardı) ise Osmanlılar'ın elindeki Balkanlar'dan ordulara katıldı. Mozart'ın Cosi fan tutte operası, bu egzotik yabancıların uygarlaştırılmış hayal gücü üzerindeki çekiciliğini konu edinmiştir. Uygulamaya gelince, bu insanların sayısı avantaj dengesini herhangi bir yöne çekecek kadar fazla değildi ama askere alınmaları 19. yüzyıla kadar süren bir alışkanlık olarak devam etti. Kuzey Afrika Zuhaflar'ın, Bosnalı Müslümanlar'ın, Tirollü Jagerler'in, Pencaplı Sihler'in ve Nepalli Gurkhalar'ın birliklerini yönetmek genç Fransız, Avusturyalı ve İngiliz subayların çok hoşuna gidiyordu ve bu kişilerin özel giysileri düzenli ordunun üniformaları arasında değişik bir manzara oluşturmaktaydı. Çarpışmalardaki etkilerinden çok Zuhaflar'ın "Türk" tipi giysileri 19. yüzyılın giyim modasını etkilemiştir. Ayrıca egzotik yabancılar denizaşırı ülkelerdeki "küçük savaşlarda" da yararlı oluyorlardı;

İngilizler'in hizmetindeki Alman hafif piyadeleri Amerikan Devrim ordularının tüfekli erlerine karşı iyi bir mücadele verirken,Amerikan yerlileri (Kızılderililer) ellerindeki Avrupa malı silahlarla düzenli askerleri bozguna uğratarak büyük ormanların içlerine dek kaçmaya zorluyorlardı.

Gerçi paradoks gibi görünüyor ama Avrupa standartlarında talim yapmış ordular en kolay zaferlerini, çoğunluğunu geleneksel savaşçıların oluşturduğu düşman ordularına karşı kazandılar. 17. yüzyılın sonunda Osmanlılar'ın Avrupa'ya saldırılarının son bulmasının nedeni, Habsburglar'ın, padişahın yeniçerileri ile çarpışacak güçte düzenli bir orduyu yaratmayı başarmalarıdır. Memlükler'in köle asker sistemi üzerine kurulmuş olan yeniçeri ordusu, Balkanlardaki Hıristiyan çocukların zorla toplanması (devşirme) ve piyade eğitimi görmesiyle oluşturulmaktaydı.İlk başında yeniçerilerin gücü Batı ordularıyla aynıydı ama 17. yüzyılın sonunda, disiplin ve dayanıklılıklarına, talimleri daha üstün olan Batı orduları da erişmişti. 1683 yılındaki Viyana kuşatması sırasında yeniçeriler Avrupa'yı türetmişti ama yirmibeş yıl sonra güney Macaristan ve kuzey Sırbistan'dan sürülmüşler ve 1699 tarihinde Karlofça anlaşmasını imzalayan Osmanlılar, 1911-12 Balkan savaşlarına kadar sürecek olan İstanbul'a doğru geri çekilme dönemine girmişlerdi.

Diğer İslam ülkelerinde ve özellikle Hindistan'da ki Moğol yönetiminde yeniçerilerin düzeyinde bir ordu asla kurulamamıştı.16.yüzyılın başından itibaren Türk topçuları ve kuşatma mühendisleri Hindistan'dan çalışıyordu ve Belgrad'taki kalenin hala kanıtladığı gibi Türkler,Batı'daki tüm kalelerle boy ölçüşecek kadar görkemli inşaatlar yapmışlardı. 18. yüzyılda Moğollar talim subayları aradılar ama bozkır geleneklerine öylesine bağlı kalmışlardı ki Fransız ordusunun gönderdiği subayların tüm çabaları boşa çıktı. Moğol hanedanlığının kurucusu olan Babür Han (1483-1530) "bir piyade çekirdeği olmadan da süvari ordusunun çarpışmaları kazanacağına" inanıyordu.Moğol sarayında 1615-19 yıllarında İngiliz elçisi olarak bulunmuş olan Sir Thomas Roe,ordunun "düşmanları korkutmaktan çok yağmacılığa yatkın"

olduğunu öne sürmüş ve İstanbul'daki meslektaşlarına, "hiç asker görmedim ama asker olduğunu ileri süren çok kişi var" demişti.(36) "Kaliteli" yerine "sayıca kalabalık" ordu Moğollar'ın sonunu hazırlamıştı: 18. yüzyılın ortasında İngilizler, bozkır geleneklerini bilmeyen Hindular'dan asker toplayıp eğitmeye başlayınca sayılarının azlığına karşılık piyade talimleri çok üstün olan bir ordu düşüvermişti. 1757'deki Plassey çarpışmasında İngiliz komutanı Clive'in 1100 Avrupalı ve 2100 Hindu sepoy'dan oluşan ordusu, çevrelerini saran 50.000 kişilik Moğol piyade ve süvari ordusunu sürekli tüfek atışlarıyla dağıtıp savaş alanından kovalamayı başararak İngiliz imparatorluğunun zaferini ilan etmişti. 150 yıl önce Nassau kontlarının tahmin ettiği gibi talimler ve lejyon biçimi ordu düzeni, istenileni elde etmeye yaramıştı ve bu ordunun, daha farklı geleneklere göre yetiştirilmiş düşman askerleri hazırlıklı olmadı.

POLİTİK DEVRİMLER VE ASKERİ DEĞİŞİKLİKLER

Talimler ve bunların sağladığı özellikler,Hindistan'da,Avrupalı rakiplerinin top ve tüfeklerinin benzeriyle savaşan askerlere karşı bile görkemli zaferlerin kazanılmasını sağladı; Plassey ve benzeri en az bir düzine çarpışma, Napoleon'un hesaplarına göre, manevi faktörlerin maddi faktörlere oranla, savaşta üçe karşı bir galip gelmeyi sağladığı savını doğrular gibiydi. Denizaşırı ülkelerde, İngilizler'le Amerikalı koloniciler ve İspanyollar'la onların kolonicileri arasında geçen, her iki tarafın teknik açıdan eşit olduğu çarpışmalarda ise başka bir faktör talimin gücünü altetti: Avrupalı göçmenler, kendi demokrasilerini kurmak için savaşmanın yasal bir yönü olduğuna inanmışlardı. Kuzey Amerika'daki kolonilerin İngiltere ile yaptığı savaş,Güney Amerika'da kilerin İspanya ile savaşmasına esin kaynağı olmuştu ve din farkı, hakların kullanımı gibi geleneksel dürtülerden arınmış olduğundan ilk gerçek politik savaş olarak kabul edilmektedir. Soyut ilkelerin kabul edilmesi için savaşılırken, amaç yalnızca bağımsızlık kazanmak değil, yeni ve daha üstün olacağı umulan bir toplum yaratmaktı. Bu özgürlük çatışması kısa sürmedi. Kolonilerin belki üçte biri bu uğurda savaşırken, üçte biri çekimser kaldı ve geri kalan üçte biri de eski düzene sadakatini korudu.Devrimcilerin oluşturduğu ordu önceleri oldukça zayıftı ve pek iyi silahlandığı söylenemezdi, ilk kolonileri Amerika yerlilerine ve daha sonra Kanada'ya yerleşmiş olan Fransızlar'a karşı korumak için kurulmuş olan koloni milislerinin, İngilizler'in düzenli ordusuna karşı direnmeleri çok zordu ve ancak Kuzey Amerika'nın uçsuz bucaksız topraklarına yayılmış çeşitli cephelerde çarpışarak başarıya ulaştılar. Ayrıca koloniciler fırsat buldukları zaman düşmana saldırmaktan da kaçınmadılar: 1775'te Kanada'yı istila edip Quebec'deki kaleleri zorladılar ve 1779 ile 1781 yıllarında çarpışmaları, Ohio Nehri ve Carolina eyaletlerinin merkezi gibi daha

iç taraflara taşıdılar. Bu strateji İngilizler'in güçlerini dağıtmalarına neden oldu ve üstünlüklerinin temel nedeni olan sahillerdeki yerleşim merkezlerine deniz yoluyla asker taşıma yönteminden yararlanamadılar.Avrupa'da da düşmanları olan Fransa ile İspanya'nın savaşa karışmasıyla İngiltere avantajlarını büsbütün yitirdi.1780'de Fransa kalabalık bir ordu ve filo gönderince olayların akışı tümüyle değişti ve İngiliz ordusu 1781 Ekim'inde Yorktown'da teslim oldu.

Tüm dış yardımlara karşın, zafer hiç kuşkusuz Amerikalılar'ındı ve meşrutiyet yanlısı Fransızlar'ın ortaya sürdükleri isteklere önemli bir dürtü kaynağı oldu. 1789'da XVI. Louis, yüz yıldan beri toplanmamış olan meclisi çağırıp yeni vergi sistemini görüşmek zorunda kaldı. Fransa'nın gelir kaynakları azalmıştı; 18. yüzyılda kralların sürekli olarak savaşmasının ve İngilizler'e karşı Amerikalı koloncilere askeri yardım yapılmasının sonucunda maliye sistemi neredeyse tümüyle çökmüştü.(37) Bozkır gelenekleriyle yetişmiş saldırganların dışında kalan herkes için savaşmak pahalı bir olaydır ve daha önceleri de devletlerin çöküşüne ve bir hanedanlığın yerini bir başkasının alışma sıkça rastlanmıştı. Ama savaş nedeniyle iflas etme tehlikesi, o tarihe kadar yeni bir hükümet felsefesinin ortaya çıkmasına neden olmamıştı. Soylu, ruhban ve halk meclislerinin bir araya gelişinden oluşan Etats-Generaux'nun toplantısında, oyların kişilerin mevkiine göre dağılması yerine herkese eşit oy hakkı verilmesi ve üç meclisin daima birlikte toplanması ve kralın gücü demokratik bir anayasa ile sınırlanıncaya dek toplantı halinde kalınması karara bağlandı. Kendilerine Ulusal Meclis adını takmış olan meclisleri, kral bir süre gücüyle tehdit etmeye çabaladı ama Paris'teki ayaklanmayı başlatmalarına engel olamadı. Bir süre Devrim'e uyum sağlamak için çalıştıktan sonra ülkeden kaçmak istedi ama başaramadı. Bu arada Meclis, özellikle Prusya ve Avusturya gibi komşu ülkeleri, bir karşı devrim hazırlığı içinde olan cumhuriyet karşıtı sığınmacıları koruma altına almanın, savaş için tahrik unsuru olarak kabul edileceğini bildirerek uyardı. 1792 Nisan'ında XVI. Louis, Meclis'in kışkırtmasıyla Avusturya'ya savaş ilan etti ve kısa bir süre sonra Prusya ile Rusya'da düşman

saflarında yerlerini aldılar. 1793'te İngiltere de onlara katıldı. Fransa'nın istila edilmesi ise 1792 Temmuz'unda başladı.

Fransız devriminin savaşları, 1799'da Birinci Konsül seçilerek hükümetin başına gelen Napoleon Bonaparte tarafından 1815 yılına dek sürdürüldü. Fetih savaşlarından 1790 Mayıs'ında vazgeçmiş olan Fransa, önceleri kendini savunmakla yetinirken, Avrupa tarihinin gördüğü en geniş saldırıya girişti. İlk başında devrim özgürlüklerini komşu krallıkların halklarına götürme amacı taşırken, ulusal büyüme hırsıyla sürekli bir askeri programa kendilerini bağlamış oldular. 1812 yılında Napoleon'un İspanya'dan Rusya'ya kadar tüm kıtaya yayılmış ordusunda bir milyondan fazla asker vardı ve yönettiği hükümetin ekonomik gücü yalnızca ordularını savaş alanlarında barındırmaya yönelikti. Rusya dışındaki kıta Avrupası'nın önemli askeri güçleri kendi topraklarında yenilgiye uğratılmış, küçük devletlerin orduları doğrudan doğruya Fransız ordusuna katılmıştı ve sağlıklı erkeklerin hepsi ya askere alınmıştı ya da askere-alma subayının korkusuyla yaşıyorlardı. Yirmi yıllık bir süre içinde yalnızca ekonomik yaşamın uçlarında bulunan kişilerin askere alındığı bir toplum biçiminden başta ayağa askerleştirilmiş bir toplum yaratıldı. Yalnızca bazı gönüllü ya da çoğu zaman pek gönüllü olmayan bir azınlığın tanıdığı askerlikten yaşamının güçlüklerini ve görkemini bir tek kuşak boyunca hemen hemen herkes tanıdı. Nasıl olmuştu bu?

Fransızlar "tüm erkekleri asker yapma" fikriyle ortaya çıkmadılar; Devrim'in temel idealleri anti-militarist, rasyonel ve yasalara saygılı idi. Soylu sınıfın feodal ayrıcalıklarına son veren haklı yasaların rollerinin ve mantığının dalgalanmasını önlemek için, Devrim'in yurttaşları silaha sarılmıştı. On beş yıl önce Amerika'daki koloniciler de aynısını yapmıştı.(38) Ne var ki koloniciler Kızılderiler'e ve Fransızlar'a karşı yerleşim yerlerini korumak amacıyla kurmuş oldukları milis güçlerini başka bir amaçla kullanmak için değiştirirlerken, Fransızlar yepyeni bir güç oluşturmak zorunda kalmışlardı. Kraliyet ordusu kuşku altındaydı ve Devrim'in Kral'a karşı davranışlarını protesto etmek için ülkeden ilk ayrılanlar arasında eğitimli subayları yitirmişti.Hevesli gönüllüler,devrim kurumlarını,geride kalan kralcılara karşı korumak üzere bir Ulusal

Muhafız birliği oluşturmak istediler ama 1789-91 yılları arasındaki yönetici sınıf, klasik Yunanistan'ın site-devletleri gibi silah kullanma hakkını kısıtlı tutmaya çabalayarak, yalnızca mülk sahibi olanlara tanımak istedi. Böylece ilk kurulan Ulusal Muhafızların hem sayısı azdı hem de etkin bir askeri güç oluşturamayacak kadar çok sayıda evini-seven burjuvadan oluşuyordu. Tehditler yalnızca ülkenin içinden geldiği zaman bu nokta önemli değildi, Kral'a sadık kalan birliklere karşı çıkacak güruhlar her an toplanabilirdi. Temmuz 1792'den sonra istila tehdidi baş gösterince Fransa'nın ivedilikle kalabalık ve etkin bir orduya gereksindiği ortaya çıktı. Zaten 1789'un antimilitarist ilkeleri unutulmuş, Amerika'nın anayasal "silah sahibi olma" hakkının mantığı yaygınlaşmış ve silah taşımak yurttaşların özgürlüğünün garantisi olarak kabul edilmeye başlanmıştı. Ulusal Muhafızlar'a katılmak için gerekli olan mülk sahipliği koşulu 30 Temmuz'da kaldırıldı, düzenli ordudaki 150.000 askere destek olmak üzere 50.000 kişinin katılması için 12 Temmuz'da çağrı yapıldı. 1793 yılı başlarında 300.000 kişiye gönüllü olmadıkları takdirde zorunlu olarak askere alınacakları bildirildi ve 23 Ağustos'ta ilan edilen "levee en masse" bildirisiyle tüm sağlıklı erkerlerin Cumhuriyet'in hizmetine alınacağı açıklandı. Muvazzaf askerlerin ve Ulusal Muhafızların bire iki oranında tugaylara bölünmesi ve gönüllüler mesleklerinde ilerleyene dek muvazzafların onlara yardımcı olması daha önce emredilmişti.

Tümüyle yeni bir ordu çıkmıştı ortaya. Disiplin dayakla değil, subaylar ve askerlerden oluşan mahkemelerce sağlanıyordu (ama sarhoşlara boğuluncaya dek su içirilmekteydi).Ulusal Muhafızlar'ın sistemi sürdürülerek subaylar seçimle iş başına getiriliyordu ve devrim gönüllülerine oranla maaşları epey yüksekti. Savaşın baskısı artınca 1794'te subayların seçilmesi sistemi terk edildi ve 1795'te disiplin kurulları baskı altına alındı ama ordunun sosyal yapısındaki değişiklik bu kararların geri çevrilmesine olanak tanımayacak kadar yerleşmişti. Saygın erkekler arasında gönüllü olma eğilimi biraz yavaşlamıştı ama subay sınıfının karakteri tanınmayacak kadar değişmişti. 1789'da subayların yüzde doksanı soyluyken (itiraf etmek gerekir ki çoğunun soyluluk unvanı öylesine önemsizdi ki, toplumda

kendilerine bir yer edinmekten başka bir işe yaramıyordu), 1794'te bu oran yüzde üçe düşmüştü. (39) Boşalan mevkilere siviller ve daha çok, Devrim'in "yeteneklilere açık bir meslek" sunması sonucunda kraliyet ordularının kurmay olmayan subayları getirilmişti. Napoleon'un yirmi altı mareşalinden Augereau, Lefebvre, Ney ve Soult, 1789 öncesinde çavuş rütbesini taşıyorlardı. Daha önemlisi Victor'un bandocu olması ve Jourdan, Dudinot ile Bernadotte'un er oluşuydu.Bernadotte daha sonra yaşamını İsveç Kralı olarak sürdürdü. Bu yetenekli kişilere eski ordu hiçbir fırsat tanımamıştı. 1782 gibi çok geç bir tarihte subaylar, büyük büyükbabaları soyluluk unvanı taşıyan adayların kurmay olma hakkının kısıtlanmasını sağlamışlardı.Buna karşılık yeni subaylar 1789'daki toplumsal özgürlüğün verdiği kendine güvenin yardımıyla çok dikkati çeken komutanlar olmuşlardı. (40)

Yine de Napoleon'un ordusunda 1789'dan önce kurmay olmuş subaylar da vardı. Marmont tıpkı Napoleon gibi XIV. Louis'nin Metz'inki topçu okulundan mezundu, Grouchy ise kaynağı Bourbon Sarayı'nın Varang Muhafızları olan Gardes ecossaises'de görev yapmıştı. "Yeteneklere açık olmak" aslında Devrim'e hizmet etmek isteyen kraliyet subaylarına ve hatta göçmen durumuna düştüğü halde bu kararından vazgeçenlere yapılan bir çağrıydı. 1796'da Napoleon, İtalya'daki Habsburg topraklarına karşı kılıcını sallamaya başladığında,Cumhuriyet ordusu tam anlamıyla karmakarışıktı: Eski muvazzaf askerler ve eski Ulusal Muhafızların yanı sıra yeni Fransa'ya hizmet vermek kadar, ordudaki başarılı bir yaşamın getireceği ödülleri düşünerek askere yazılmış çeşitli geleneklere bağlı subaylar da yer almaktaydı. Düşledikleri ganimetlere ve terfilere yirmi yıl içinde bol bol kavuşacaklardı. Bu arada ivedilikle halledilmesi gereken en önemli konu misket ve süngü savaşının yerleşik kararsızlığım yok etmek ve halkın iradesi nasıl kraliyet hükümetini alaşağı ettiyse, aynı canlılıkla devrimle devrim öncesi rejim arasında geçecek çatışmayı savaş alanında gerçekleştirmekti.

Buna bir çare bulunabilirdi. Kraliyet ordusu bile yakın zamanda yaşanan Yedi Yıl ve Avusturya Veraset savaşlarında çekimser çarpışmalardan rahatsızlık duymuştu ve aralarında Kont de Guibert

gibi soyluların da bulunduğu subaylar taktik gelişmeler önermekteydi. Guibert çağdışı olan diğer subaylar gibi Prusya Kralı Büyük Friedrich'in çok disiplinli düzenli askerlerden oluşan küçük ordusuyla kendininkinden çok daha kalabalık orduları sık sık yenmesinden etkilenmişti. Friedrich'in savaşlara karşı sürdürdüğü acımasız rasyonel tutum, çağın ruhuna da uygundu:Aydınlanma Çağı, hükümetlerin tüm kuramlarının halkın arzu ve ruh durumuyla uyum içinde olması gerektiği fikrini ortaya atmıştı.(41) Tipik bir soylu rasyonalist olan Guibert, Prusya yöntemi eğitim ve talimin Fransız ordusunu, devlet gücünün mantığa uygun bir aracın biçimine getireceğinden emindi. Çağdaşlarının çoğu gibi Guibert de, tüfekçileri düz bir çizgi üzerine yerleştirip düşmanın direncini kırmayı beklemenin yararlı olmadığını düşünüyor ve daha büyük kitlelerin yapacağı manevranın etkili olacağını ileri sürüyordu. Bu tartışmalar 1789'a kadar sürdü ama kesin bir sonuca ulaşamadı çünkü soylu subayların, askerlerin devlete daha iyi hizmet vermekle birlikte, kendilerini de devletin bir parçası olarak görmeleri gerektiği fikrini kabul ettirmeleri gerekiyordu. Kralların kayıtsız şartsız yönetimine kalben inanıyordu. Guibert ve yurttaş-asker fikrini mantıksal olarak kabul ettiği halde, toplumsal ön yargılarından dolayı bu gerçeği görmekten kaçmıyordu.

Devrim bu çelişkiyi yok etti ve neredeyse bir gecede bir yurttaş-asker ordusu oluştu.Devrim ordularının hareketli top desteğinde kalabalık sıralar halinde çarpışmasının nedeninin yurttaş-askerlerin amatörlüğünün komutanlara fazla bir seçenek bırakmamasından ileri geldiği iddia edilmiştir ama yakın zamanda bu görüşün pek ileriye dönük olmadığı ortaya çıkmıştır: Her şart altında değişiklik gerçekleşecekti ve Devrim'in subayları bunu çabuklaştırmışlardı. Yine de bu açıklama, değişikliklerin niçin işe yaradığını anlatmaya yetmiyor. Dumouriez, Jourdan ve Hoche gibi generallerin komutası altında, 16. yüzyılda ulusal sınırların toplarla sağlamlaştırılmış kalelerin oluşturduğu, orduların hareketini ve kararlılığını kısıtlayan güçlükler sanki sihirli bir el değmiş gibi bir anda yok oluverdi. Fransız orduları, Belçika, Hollanda, Almanya ve İtalya sınırlarını aşarken, düşmeyen kalelerin yanından geçip gittiler ve bu asker seline karşı

koymaya çabalayan Avusturya ve Prusya ordularını her karşılaşmalarında yendiler. Başarılarının bir bölümü, daha sonraları ‘beşinci kol’ olarak tanımlanacak olgulara dayanıyordu: Örneğin Felemenklerin bir kısmı Devrim’i kucaklamaya dünden hazırdı ve Devrim İtalya’da da içtenlikle karşılanıyordu. Bir başka nedeni ise Devrim ordularının olağandışı kalabalıklığıydı: Yüzyıl boyunca 100.000 kişilik ordular çok büyük kabul edilirken, 1793 yılında 983.000 kişiye yükselmişti Lojistik alışkanlıklara önem vermemeleri de başka bir nedendi:Destek hattını engelleyen kaleler, çevrelerindeki açık arazi, istedikleri her şeye el koyan askerlerle dolunca önemlerini yitiriyorlardı.

Başarının en önemli nedeni ise Devrim ordularının üstün nitelikleriydi. En azından ilk önceleri gerçekten hevesli askerlerden, ‘rasyonel’ bir devlete bağlı olanlardan ve kişisel nitelikleri dikkati çeken subaylardan oluşmaktaydı. Yeterli eğitimi almadıkları doğru değil gibi görünüyor. 1793-94 yıllarında yeni subay sınıfı hem eskiden kalma kraliyet ve hem de yeni gönüllü birliklerini eğitmek için ellerinden gelen gayreti gösterdi ve 1793 Haziran’ında iki Devrim görevlisi şu raporu hazırladı: ‘Bitmek bilmeyen bir gayretle askerler talim yapıyor... gönüllülerimizin manevralarındaki hatasızlık eski askerleri hayretler içinde bırakıyor.’ Bu arada Gribeuaval’in yarattığı yeniliklerle Avrupa’nın en iyisi olan topçu sınıfında, 522 eski subay ve askerlerin büyük bir çoğunluğu görevini sürdürmekteydi.(42) Çarpışmaya girince, birbirine ‘kaynaşmış' olan birimler, hala aptalca itaatkarlıklarını ve Fransızların kaçınmayı öğrendikleri tekdüze taktiklerini sürdürme kapanma kısılmış olan düşmanlarından çok daha iyi dövüşüyorlardı.

1800 yılında Devrim tüm yabancı düşmanlarından korunmuş ve ülkenin içinde de tutucu tepkilerle sağlamlaştırılmıştı. Genç Bonaparte, zaferlerin kazanılmasında tüm rakiplerini geride bırakmıştı ve 1799 Kasım’ındaki Brumaire darbesini kesin bir biçimde bastırarak yurt içindeki aşırı uçları yok etti. Politik ve askeri güç doğal bir biçimler avuçlarına kaydı. 1802-3 yıllarında Fransa’nın düşmanları olan Avusturya, Prusya, Rusya ve İngiltere ile gergin bir barış dönemine girdi ve sonra, on iki yıl sürecek daha uzun mesafeli

ve hızlı savaşlara soktu orduyu. Napoleon'un Büyük Ordusu artık Devrim ordusu değildi; subay ve askerlerin bir kısmı 1793-96'dan kalmaydı ama artık bir ideoloji yerine devlet gücünün aracıydı. Austerlitz (1805), Jena (1806), Wagram (1809) gibi büyük Napoleon zaferlerini, kasırga geleneklerinin bir uzantısı gibi gösterecek yeterli devrim özellikleri ise halen varlığını sürdürmekteydi. Devrim ordularıyla Prusya'nın ilk savaşlarını yaşamış, Napoleon'un zaferlerini ve 1815'te yenilgisini görmüş olan Clausewitz, halk iradesinin stratejik amaçlara bağlanması halinde 'gerçek savaşın' 'doğru savaşa' yaklaşacağı kuramını ortaya atmış ve savaşmanın politik bir hareket olduğu konusundaki inancının temellerini oluşturmuştu.

Kendisinin de kabul ettiği gibi Clausewitz'in fikirleri tümüyle orijinal değildi. Machiavelli'nin 'askeri konularda kusursuz yargıları' olduğunu söylerken onu belirsizce övüyordu. 16. yüzyılda yirmi bir baskı yapan The Art of War adlı yapıtı, savaşmayı hükümetle doğrudan bağlantılı olarak gösteren ilk kitap olduğundan bir devrim yaratmıştı.(43) Philo, Polybuis ve Vegetius gibi daha önce klasik yazarlar, yalnızca askeri olayları en iyi şekilde nasıl düzenleneceğinden söz etmekle yetinmişlerdi. Machiavelli ise iyi düzenlenmiş bir ordunun -bunu derken askere alınan bireylerden, paralı asker pazarından kiralananlardan değil, halkın arasından askere alınanlardan söz etmekteydi- bir yöneticinin amaçlarına erişmesi için en şekilde kullanılması gerektiğini anlatıyordu. Yeniden canlanan ekonominin eski feodal asker edinme sistemini yok ettiği bir dönemde, güvenilir ordular oluşturma konusunda ne yapmaları gerektiğini bilmeyen devlet başkanları için son derece değerli bir yapıttı bu. Machiavelli'nin amaçları aslında alçak gönüllüydü; zengin Rönesans kent-devletleri-nin politik sınıflarına mensup kendisine benzeyen kişilere, uygulanabilir fikirler vermek istemişti. Clausewitz'in entellektüel amaçları ise neredeyse megalomanlık sınırındaydı. Tıpkı çağdaşı Marx gibi, konu aldığı fenomenin temel gerçeğine inmiş olduğunu iddia ediyordu. Fikir vermekle uğraşmak yerine, kaçınılmaz gerkçekler olduğunu savunduğu konularla ilgilenmekteydi. Savaş, politikanın başka araçlarla oluşturulan bir

uzantısı idi ve bu gerçeği görmezlikten gelen herhangi bir hükümet, bunu kabul eden düşmanının acımasızlığına kendini terk etmiş sayılırdı.

Savaş akademisindeki ve genelkurmaydaki öğrencileri ve yandaşları tarafından aktarılan fikirlerini kendi Prusya hükümeti 19. yüzyılın ortasında büyük bir coşkuyla kabullenmişti. On War, etkisi ağır ağır ortaya çıkan bir yapıttı. Prusya ordusu, Almanya'da egemenlik savaşlarına girişince, Clausewitz'in fikirleri adeta içine işlemişti ve 1866 ile 1870-71'de kazanılan zaferler yeni Alman İmparatorluğu'nun diplomasisinin yönünü çizmeyi garantilemişti. Karşı durulmaz bir geçişme olgusuyla bu fikirler Avrupa'nın askeri kuramlarına yayıldı ve 1914 yılma gelindiğinde, kıtadaki sosyalist ve devrimci hareketler ne kadar Mandaysa, dış görünümünde de o kadar Clausewitz'ciydiler.

Birinci Dünya Savaşı'nın amaçlan büyük ölçüde Clausewitz'in fikirlerine dayalı olarak saptandığı için, savaşın sonunda tarihi bir felaketin entellektüel babası olarak görülmeye başlandı, o tarihte İngiltere'nin en etkili askeri yazarı olan B.H.Liddell Hart onu 'Kitlelerin Mehdi'si olarak sergiledi.(44) Daha derin düşününce, etkisi konusundaki tahminlerin abartılmış olduğuna inanılmaya başlandı. Gelecekteki savaşlarda avantajı elde tutmak için çok sayıda asker bulundurmak konusunda 1914 öncesi generallerinin fikirlerini Clausewitz'in etkilediği kuşkusuzdur; ölü sayısının yüksek olacağı tahmini de yine onun etkilerine dayanmaktadır. Sonuç olarak Avrupa orduları, etkin bir savunma hattı oluşturabilmek için her yıl askere alınanların sayısının arttırılmasına gidilmişti. Ama eğer erkekler orduya katılmaya gönüllü olmasalardı, zorunlu askerlik sistemini uygulayan ülkelerde bile yeterli sayıda asker bulunamayacağı için, generallerin bu arzusu sonuçsuz kalacaktı. Devletler çok genç ve bürokrasi tarihi işe yaramayıp bir kenara atılmış askerlere çağrı örnekleriyle dolu olduğu için generaller her zaman daha fazla asker isteğinde bulunmuşlardı. 1914'de tüm Avrupa ülkelerinde olduğu gibi devlet, sağlıklı genç erkeklerin iş ya da ev adreslerini bilse bile, belirli bir yaş grubuna mensup olanlar kışlalara gitmeyi reddederlerse ve

toplum bu direnişi desteklerse, en iyi polis gücü bile bunları toplamaya yetmeyecektir.

Gençlerin karşı koymamaları ve bu yönde desteklenmemeleri gerçeği, Clausewitz'in Birinci Dünya Savaşı'nın mimarı olduğunu düşünenlerin ileri sürdüklerinden çok farklı bir noktayı bize anlatmaktadır. 1914 yılında daha önce örneği bulunmayan bir kültür ruhu Avrupa toplumunu sarsmıştı ve tüm sağlıklı genç erkeklerin, devletlerin isteği doğrultusunda askerlik hizmeti yapması olağan karşılanıyordu. Askerlik yapmanın uygarlık erdemi için gerekli bir eğitim olduğuna inanılıyordu ve seçtiği meslekten dolayı savaşçı olarak tanımlanan kişilerle geri kalanlar arasındaki çok eski tarihlere dayanan ayırım, modası geçmiş bir önyargı olarak nitelendiriliyordu.

19. yüzyılda başlayan iyi niyetle ilerleme inançları, gitgide artan refah seviyesi ve liberal anayasal hükümet biçiminin yaygınlaşması aslında bu akımın tersine çalışmaktaydı. Hem devrimleri hem de bilimin evreni açıklama iddialarının tanrısızlık olarak nitelendiren dinsel bağlılıkların güçlü bir biçimde yeniden canlanması da bu havaya karşı çıkmaktaydı. İyimser bakış açıları ve şiddete ahlaksal açıdan karşı koymak fikirleri bile Avrupa toplumlarının son sürat militarize edilmesine etken olan diğer güçlerle başa çıkmayı başaramadı.

Yüzyılın ortasında Batı toplumlarının arasında en düşük düzeyde militarize olan Amerika Birleşik Devletleri, bu gelişimin tehlikesini ilk fark eden oldu. 1861'de İç Savaşa başlarken, ne Kuzey ne de Güney uzun süreceğini tahmin etmemişti. Her ikisi de kısa zamanda zafer kazanacağını umarak aceleyle amatör ordular oluşturuvermişti ve insan gücü ya da sanayide büyük ölçüde seferberlik yapmayı düşünmemişti.Güney'in aslında seferber edebileceği pek bir sanayi olduğu da söylenemezdi. Savaş alanlarında son darbenin indirilmesi uzadıkça, iki taraf da başarıyı yakalamanın yolunun komutanlarından değil, asker sayısının çokluğundan geçtiğini düşünerek ordularını genişletme çabasına girmişti. Sonunda Güney'in elindeki 1.000.000 askere karşılık Kuzey ordusu 2.000.000 kişiye yükseldi. Savaş öncesi toplam nüfusu 32.000.000 kişinin yaklaşık yüzde onu silah

altına alınmıştı. Bu askeri katılım oranı daha önce de gördüğümüz gibi, bir toplumun olağan yaşamını sürdürebilmesi için orduya verebileceği en yüksek sayıda askeri işaret etmektedir. Gerçi Güney,4.000.000 kölenin arasından sağlıklı erkekleri de orduya katabilirdi ama savunmak amacıyla savaşa girdiği kölelik sistemi buna izin vermezdi. Daha büyük bir donanma, ticaret filosu ve geniş demiryolu ağını kapsayan üstün ekonomik kaynaklarına dayanarak Kuzey, ilk başından itibaren, Güney'i abluka altına almayı ve ordularını düşmanın zayıf noktalarına taşımayı başarmıştı. 1863'te Güney'i ikiye ayırmış ve 1864'te en verimli arazilerini batıdan doğuya doğru ikiye bölmüştü. Ne var ki, Güneyli askerler sonuna dek savaşmaya istekli oldukları sürece, lojistik üstünlük Kuzey'in savaşı kazanmasına yetmemişti. Bu nedenle 1864 yılındaki çarpışmalar da 1862-63'dekiler kadar kanlı geçiyordu. 1865 Nisan'ında Kuzey adeta Güney'in gırtlağını sıkarak amacına ulaştı. Savaşta ölen 620.000 Amerikalı, iki dünya savaşı,Kore ve Vietnam savaşlarından ölenlerin toplamından daha fazlaydı.

Savaşın ruhsal sonuçları, üniformaların ve eğitim kitaplarının yapay romantikliğine karşın birkaç kuşak Amerikalı'yı aşılamıştı. Büyük amatör orduların yaratılmasıyla oluşan manzara, yine de diğer ülkelerde yurttaş-asker biçimine gelecek 'gönüllüler'in ortaya çıkmasını yüreklendirmişti.Bu durum özellikle İngiltere'de görülmüştü ve Almanya,Fransa,Avusturya,İtalya ve Rusya'da seferberlik konumuna getirilebilecek yedeklerin sayısının arttırılmasına yol açmıştı.

Bu ülkelerin gittikçe artan milliyetçiliğinin dürtüsü militaristti ve denizaşırı yörelerdeki başarılı yayılmacılıklarıyla beslenmekteydi. Gelip geçici iç savaşlara ve 1848-71 arasında görülen bazı uluslararası savaşlara karşın, kıta Avrupa'sı 1815 ile 1914 yılları arasında önemli bir savaş yaşamamıştı ve bu dönem hala 'büyük barış' olarak tanımlanmaktadır. Avrupa'nın ordu ve donanmaları Hindistan, Afrika ve Orta ve Güneydoğu Asya'da sürekli olarak görevdeydi; hacmi küçük, sonuçları olağanüstü savaşlar kazanarak, ülkelerine yeterli doyumu sağlıyorlardı. Yine de halkların militarizasyonu kabulllenmesini etkileyen duygu, bu işlemin getirdiği

heyecandı. Eşitlikçiliğin ilan edilişi, belki de Fransız devriminin en çekici yönü olmuştu. Eşitlikle silah sahibi olmak arasında fark gözetmemenin temelinde yatan çekicilik, Avrupa'nın bilincinde, asker olarak hizmet vermenin kişiyi yurttaş tanımına biraz daha yakınlaştırdığı fikrinin doğmasına neden olmuştu. Devrim etkili bir biçimde paralı askerliğe son verdiği gibi, eski savaşçı sınıfının liderlik ve komuta konularındaki tekel iddialarını da ortadan kaldırmıştı. Fransız devrimi ve imparatorluğunun ortaya çıkardığı ordular toplumsal beraberliğin ve hatta sınıfların silinmesinin bir aracı olarak görülmekteydi. Belki de bu görünüm aldatıcıydı çünkü eski savaşçı sınıf inatla komuta mevkilerine gelmek için iddialarını sürdürmekteydi.Orduya katılan orta sınıfa mensup gençler hem yüksek rütbelere hem de toplumsal konumlara yükselebilirdi. Üniforma giymekle, toplumun eşit bireyleri olduklarını kanıtlayabilirlerdi. Paralı ve muvazzaf askerlik bir bakıma değişik biçimlerde kölelik gibi algılanabilirse de, zorunlu askerlik sistemi saygınlık ve daha geniş ufuklara erişme olanağı sağlıyordu. William Mc Neill'in dediği gibi, *'Paradoks gibi görünse de, bazen özgürlükten kaçmak gerçekten özgür olmaktır. Özellikle yetişkin erkek rollerini henüz tam anlamıyla benimsememiş olan ve süratle değişen koşullar altında yaşayan gençler için geçerli bir kuramdır bu.* (45)

Militarist eğilimleri Avrupa'nın büyük bir coşkuyla karşılanmasında bu nedenle çocukça bir duygunun yattığı ortaya çıkar ve belki de İngilizce'de piyade sözcüğünün karşıtı olan 'infantry' ile çocuk sözcüğünün karşılığı olan 'infant' kelimelerinin aynı kökten türemiş olmalarının nedeni budur. Eğer durum böyleyse, sözünü ettiğimiz çocukça duygular, düşünebilen bir çocuğa aitti. Zeki insanlar ve hükümetler, kendilerini haklı göstermek için laftan ibaret tartışmalar öne sürmüşlerdi. Fransız meclisinin, 1905'teki zorunlu askerlik başvurularının olağandışı artışıyla ilgili olarak ordunun daha fazla genişletilmesi için düzenlenen raporunun açılış cümleleri şöyleydi:

Büyük bir cumhuriyetçi demokrasinin askeri fikirleri, Fransız devriminin yarattığı yüksek fikirlerden esirgenmelidir: yüzyılı aşkın bir süre sonra, bir yönetici servet, bilgi ve eğitim farklılığı gözetmeden

tüm yurttaşlarına, hiçbir ayrıcalık tanımaksızın, zamanlarının eşit olarak bir bölümünü ülkeleri için Harcamalarını söyleyebiliyorsa, demokrasinin ruhunun bir kez daha zamanı aştığının kanıtıdır. (46)

Kitlesel yurttaş orduları yaratılmasının sonuçlarının ortaya çıkmasından dokuz yıl önce, Avrupa'nın en önde gelen demokrasinin parlamentosu, Işıklar Kenti'nde işte böyle konuşuyorlardı. 3 Ağustos 1914'de, Birinci Dünya Savaşı'nın üçüncü gününde, Bavyera Üniversitelerinin rektörleri toplu halde aşağıdaki çağrıyı yayınladılar:

Öğrenciler! Artık şiirler sessiz. Konu savaştır. Alman Kültürü Doğu'daki barbarlar tarafından tehdit edilmekte, Alman değerleri Batı'daki düşmanlar tarafından kıskanılmaktadır. Böylece furor teutonicus (Germen hiddeti) bir kez daha alevlenmektedir.Özgürlük savaşlarının şevki bir kez daha canlanmakta ve kutsal savaş başlamaktadır.(47)

Alman profesörler sınıfının önde gelen mensuplarının bu olağanüstü heyecanı ancak toplumun içinde en ön yeri işgal etmek için mücadele veren genelkurmay ile kıyaslanabilirdi;insanoğlunun savaş konusundaki uzun deneyimlerinden yarım düzine, yarı-unutulmuş, yarı -ya da tümüyle- ilkel unsurlar tekrar yüzeye çıkmıştı. Mantık ve eğitim bir kenara atılmıştı (Artık şiirler sessiz). Bozkırlardan esen terör çağrıştırılmıştı ('Doğudaki barbarlar' burada Rusya'nın Kossakları'dır). Almanya'nın kendi barbar geçmişi birdenbire değer kazanmıştı. (Klasik uygarlığı yok eden furor teutonicus, Alman bilim ve düşün adamları tarafından tekrar ortaya atılmıştı.) Hıristiyan ya da hatta Batı fikri bile olmayıp yalnızca Müslümanlara özgü olan kutsal savaş çağrısı, İslam'ın başarısının Kuran'ın öğretilerine bağlı olduğuna inanan Avrupa düşüncesini paylaşan kişiler tarafından yapılmıştı.Bu çelişkileri Bavyera ya da Almanya'nın tüm üniversite öğrencileri fark edemediler. Zorunlu askerlik yasaları öğrenim süreleri bitene dek onları bu hizmetten muaf tutmasına karşın, neredeyse tek bir vücut halinde gönüllü oldular ve yeni birlikleri oluşturup iki aylık talimden sonra 1914 Ekim'inden, Belçika'da Ypres yakınında İngiliz ordusunun muazzam askerleri ile savaşmak için cepheye gönderildiler. Masum çocukların

katledilişinin dehşet verici anıtı bugün bile görülebilir.Bu olay Almanya'da Kindermord bei Ypern olarak bilinmektedir. Langemarck mezarlığında, Alman üniversitelerinin amblemleri ile bezenmiş bir tapınağın altındaki toplu mezarda 36.000 gencin cesedi bulunmaktadır. Hepsi üç hafta süren bir çarpışmada ölmüştür ve bu sayı neredeyse yedi yıllık Vietnam Savaşı boyunca Amerika Birleşik Devletleri'nin tüm kayıplarına eşittir.

ATEŞ GÜCÜ VE ASKERLİK KÜLTÜRÜ

Karmaşık ruh yapısından dolayı yüksek öğrenimini sürdürme fırsatını yakalayamayan ve üniversite arkadaşları arasında farklı bir tip gibi görünen Adolf Hitler, Langemarck'dan sağ olarak kurtulmayı başarmıştı.İyi bir asker olduğunu kanıtlamış ve aldığı çeşitli yaralara karşın savaşın sonuna dek çarpışmayı sürdürmüştü, içinde bulunduğu 16. Bavyera Yedek Alayı, Ypres cephesinde bir ay geçirdikten sonra 3600 askerden yalnızca 611'i yara almadan ayrılmıştı. Tüm orduların savaşan birimleri arasında bu tip kayıp listeleri olağan bir hal almıştı. Akan kanın hesabı iki ayrı açıdan tutuluyordu: Belirli bir savaş süresince şimdiye dek görülmediği kadar kabarıktı ölülerin sayısı ve savaşan insan gücünün yüzdesi olarak alman ölüm oranı yine bilinenlerin çok üstündeydi, çünkü bu tarihe kadar hiçbir toplumun bu kadar kalabalık bir kesimi savaş durumuna girmemişti. Ölü sayısında net rakamlar elde etmek oldukça zordur çünkü tüm askeri tarihçilerin bildiği gibi, bu konu, kurtulmaya çalışan bir uzmanın çabaladıkça biraz daha battığı bir bataklık gibidir.19.yüzyıl öncesinde sayım yapılmadığı için, sivil toplumların nüfusu hakkında kesin rakamlar yoktur, orduların gücüne dayanarak yapılan hesaplar da genellikle güvenilir olmadığından savaşta ölenlerin sayısının, savaşan ulusun askeri insan gücüyle oranını bulmak çok zordur.Örneğin Cannae Savaşı'na katılan Roma cumhuriyetinin 75.000 askerinden 50.000'inin yitirildiği kabul edilmektedir ama MÖ 3. yüzyılda Roma'nın askeri insan gücünün toplamını bilmediğimiz için,bu felaketin derecesini MS 1.yüzyılda yaşamış olan Teutobourg ormanı felaketi ile kıyaslayamayız.

Zorunlu askerliğin ortaya çıkmasından önce tüm devletlerde ordunun, toplumun en küçük yüzdesini oluşturduğunu varsaymak güvenilik bir dayanaktır. Örneğin Fransa'da 1793 askerlik çağrısı bu'sayıyı 983.000 kişiye yükseltmiş olmasına karşın, 1789'da 29.100.000 kişi olan toplam nüfusa karşılık ancak 156.000 asker

vardı. Ayrıca savaşa katılan tarafların yüzde ondan fazla kayıp vermesinin de çok seyrek olduğunu, savaşlardaki çarpışma sayısının yüksek olmadığını da biliyoruz. 1792 ile 1800 yılları arasında denizde ve karada yalnızca elli çarpışma yaşamış olan Fransız Cumhuriyeti için, daha önceki standartlara göre yılda altı çarpışma çok yüksek sayılırdı (48). Böylelikle 19. yüzyıl öncesinde, savaşta birinin ölmesi oldukça az rastlanan bir aile felaketiydi diyebiliriz. Napoleon devrim öncesi dönemdeki toplam Fransız ordusundan daha kalabalık olan güçlerle savaşa girmişti ve oranları yükseltmişti. 1812'de Moskova yakınlarındaki Borodino çarpışmasında 120.000 askerden 28.000'ini yitirmişti ve kesin istatistik yöntemlerinin uygulanabileceği ilk çarpışma olan Waterloo'da 72.000'den 27.000 asker kaybı vardı. Buna karşılık Wellington'un 68.000 askerinden 15.000'i ölmüştü. Dullara ödenen emekli maaşlarından dolayı kesin rakamlar edinilebilen Amerikan İç Savaşı'nda yükselme eğilimi görülmüştü: Dört yıllık savaş sonunda silah altına alınan 1.300.000 Güneyli'den 94.000'i kırk sekiz önemli çarpışma sırasında ölmüştü. Aynı süre içinde Kuzey'in 2.900.000 askerinden 110.000'i ölmüştü. Kuzeyin yüzde üçlük oranına karşılık Konfederasyon güçlerinde oranın yüzde yedi olmasının nedeni, firar edenlerin sayısının daha az oluşu ve daha küçük ordunun birimlerinin daha sık çarpışmalara katılmasıyla açıklanabilir (49).1860 yılında toplam nüfusu 32.000.000 olan bir toplumun dört yıl içinde yaklaşık 200.000 gencini yitirmesinin açtığı yara, Birleşik Devletler'de savaşlara karşı lanet okunmasına neden olmuştu. Bu rakama hastalık gibi nedenlerle ölen 400.000 kişinin daha eklenmesi duyulan acıyı biraz daha arttırmıştı (50).

1914 yılma gelindiğinde, savaşlarda ölümlerin en önemli nedeni olan hastalıklar ortadan kalkmıştı; 1899-1902 yıllarındaki Boer savaşı,İngilizler için mermilerden çok hastalıktan ölenlerin bulunduğu son savaştı. Ve bu durum 1914-18 yıllarının kayıp listelerini daha zor dayanılır bir hale getirmişti. Askerlik sağlıklı bir yaşam biçimine dönüşmüştü: Ordunun sağlık koşulları evlerden daha üstündü, askerler modern tekniklerle elde edilen tarım ürünleriyle besleniyordu, sürekli idmanlı ve kuvvetli oluyorlardı ve bir bakıma Birinci Dünya Savaşı'nın upuzun kayıp listeleri, bebek ölümlerinin

azaldığını ve sivil toplumlarda geçen yüzyıla oranla yaşam süresinin uzadığını göstermekteydi. Bu faktörler bir araya gelince, her yıl hacmi artan kıyıma gidenlerin sayısı da yükselmekteydi. 1915 Eylül'üne kadar Fransız ordusunda Marne, Aisne, Picardy ve Campagne cephelerindeki çarpışmalarda, üçte biri ölümcül durumda 1.000.000 yaralı vardı. 1916'daki Verdun çarpışmasında ise yaralı ya da ölü olarak kayıpların sayısı 500.000 idi (yaralı/ölü oranı genellikle üçte bir olarak hesaplanır). Almanların kayıpları ise 400.000'den fazlaydı. 1 Temmuz'da Somme çarpışmasının ilk gününde İngiliz ordusundaki ölü sayısı 20.000 idi ve bu sayı tüm Boer Savaşı boyunca hastalık ve yaralanmalar sonucunda ölen asker sayısına neredeyse eşitti.

1917 yılında Fransız ordusunun ölü sayısı 1.000.000 askere çıkmıştı ve nisan ayındaki Champagne'daki feci çarpışmadan sonra, savaşan güçlerin yarısı saldırı komutlarına itaat etmeyeceklerini bildirdiler. Bir isyan olarak tanımlanan bu olay aslında ters sonuçları önceden belli olan bir harekata karşı, geniş çaplı bir askeri grevdi. Savaşın bitiminde silah altına alınıp cephelere gönderilmiş her dokuz Fransız'dan dördü ya ölmüş ya da yaralanmıştı. 1915 Mayıs'ında Avusturya ile savaşa başlayan İtalyan ordusu,on bir sonuçsuz Alp saldırısında 1.000.000 kayıp verdikten sonra aynı duruma girmişti ve Avusturya-Almanya ortak karşı-saldırısında çökmüştü. Ateşkes imzalanana dek yerinden kımıldayamaz bir biçimde kalması sağlanmıştı. Kayıplarının sayısı rakamlara dökülmemiş olan Rus ordusu artık Lenin'in deyişiyle 'ayaklarıyla barış için oy vermeye' başlamıştı. Eğer meşru hükümetin destek aldığı birlikler Doğu Prusya, Polonya ve Ukrayna cephelerinde eriyip gitmemiş olsaydı, Ekim 1917'deki Petrograg devriminde, Lenin politik zafer kazanamazdı.

Geçmişe dönerek, ölü ve yaralı sayısındaki bu muazzam artışa mekanik açıklamalar bulmak olasıdır. 18. yüzyıldaki 'kararsız' barut döneminden bu yana hem askerlerin bireysel silahlarının hem de onları destekleyen topların ve makineli tüfeklerin ateş gücü yüzlerce kat artmıştı. Ayrıca her el atışın oluşturduğu ölüm oranının (toplar hesaba dahil değildir) 200'e bir ile 460'a bir arasına düştüğü de

hesaplamıştır 1).Misket tüfekçileri dakikada en fazla -ateş ederken, karşılarındaki düşman gücü 50.000 kişiyi geçmiyordu ama birkaç dakikalık karşılıklı ateş sırasındaki yaralanmalar taraflardan birinin paniğe kapılıp geriye kaçmasına neden oluyordu ve komutanlar da savaş alanım ele geçirmek için böyle bir paniğin yaratılmasını bekliyorlardı(52). 1914 yılında ise piyadeler dakikada on beş el ateş ederken, makineli tüfekler 600, çelik bilyelerle doldurulmuş şarapneller atan toplar ise yirmi el ateş edebiliyordu. Piyadeler siperdeyken böyle bir ateşin etkisi fazla olmuyordu, ama saldırmak için doğruldukları anda, birkaç dakika içinde bin kişilik bir tabur yok edilebilirdi.1 Temmuz 1916'da,I.Newfoundland Alayı'nın başından böyle bir deney geçmişti ve benzer olayları başka birlikler de yaşamıştı. Ayrıca böyle bir ateşten kaçmak da çıkar yol değildi; firar eden kişi siperlerin korumasına erişmeden önce yüzlerce metre öldürücü ateş menzili içinden geçmek zorundaydı.Yani açılan ateş bir askeri olduğu yere çiviliyordu ve eğer yaralanmışsa çoğu zaman, bakım görmeden ölene dek orada kalıyordu.

Birinci Dünya Savaşı'nın yüksek komuta düzeyinde, ateş gücünün cepheleri kımıldanamaz hale getirmesinden sıyrılabilmek için başka yöntemler araması sonuçsuz kaldı. Özellikle ahşap gemilerin yerine madenden inşa edilenlerin ortaya çıkışından beri geçen altmış yıl içinde harcanan yüksek meblağlara karşın, donanmaların savaşa katılması pek yararlı olmadı. Daha önce gördüğümüz gibi barut döneminde ahşap donanmalar hem Avrupa hem de uzak denizlerde olağanüstü başarılı olmuşlardı. Bu gemilerle denizci Avrupa ülkeleri, güçlerini çok uzaklarda yaşayan toplumlara kadar götürebilmişler ve ellerin de barutlu silahlar olsa bile savaşçı kültürlerinden dolayı yüz yüze çarpışamayacak insanları yenilgiye uğratmışlardı.

Avrupa denizlerinde ise denizci ülkeler, özellikle İngiltere, ticaret yollarını ve kritik operasyon bölgelerini uzun süre egemenlikleri altında tuttukları gibi, abluka ve lojistik destek gibi yöntemleri karadaki ordularına etkili bir biçimde yardımcı olmuşlardı. Bu amaçlar doğrultusunda 20. yüzyılın ilk on yılı boyunca dretnotların inşa edilmesi yarışında Almanya, İngiltere ile çekişmeye başlamıştı

ve kısa sürede her iki donanmadaki zırhlı gemi sayısı büyük bir artış göstermişti.1914'te İngiltere'nin 28,Almanya'nın 18 dretnotu vardı ve yirmi millik menzillerde birbirlerini yok edebilecek güce sahiptiler. Alman donanma kurmayının umudu,İngiliz filosunu Kuzey Denizi'nde kıstırıp ağır darbeler indirerek Atlantik ticaret yollarına çıkabilme özürlüğünü kazanmak ve İngiliz ticaretini yok etmekti.Bu çabalar özellikle 1916 Mayıs'ındaki Jutland çarpışmasında sonuçsuz kaldı ve Alman donanması üslerine sıkıştı. 1917'de süratle sayısını arttırdığı U-Bot filosu ile İngiltere'ye karşı abluka uygulamak ve uyarmadan batırmak politikasını izlemekle daha büyük başarı elde etti.İngiltere Donanma Bakanlığı,tıpkı 18.yüzyılda olduğu gibi ticaret gemilerinin konvoyuna savaş gemilerinden eskort vermeye başlayınca bu başarılara da gölge düştü.

İngiltere, düşman karasularının zayıf noktalarında kendi kara ordusuna destek vermek için geleneksel amfibik stratejisini canlandırmaya çabaladı, ama bunu ilk kez denediği Gelibolu'da (Nisan 1915) şiddetli bir karşılık gördü.Almanya'nın yakın zamanda müttefiki olan Türkler,Hıristiyan Avrupa'yı 300 yıl önce korkutan cesaretlerini sergilediler ve yeni çıkan ateş gücü teknolojisinde ustalaştıklarını kanıtladılar. Gelibolu'da, sahildeki yerel ateş gücü, denizdeki stratejik gücü yenilgiye uğrattı.

Stratejik deniz gücü, Müttefikler'le Almanya arasında Fransa'daki Batı Cephesi'nde yer alan ateş gücü çekişmesinde etkili oldu. Özellikle 1918'de çöküntüye uğramış Fransa ile İngiltere'ye destek olacak sayılarda gelmeye başlayan Amerikan ordusunun, Atlas Okyanusu'nu güvenli bir şekilde aşmasını sağladı, ilkbahar ve yaz aylarında, Alman ordusunun ilerlemesini önlemek için aceleyle oluşturulmuş savunma hatlarını parçalayan beş 'savaş kazandıran' saldırı yapmış olan Almanya, Amerikan ordusunun gelişi üzerine umudunu yitirmeye başladı.Bir yıl önce Fransız, Rus, İtalyan ve hatta İngiliz ordularında görülmüş olan savaş yorgunluğu 1918 Ekim'inde Alman ordusunda da baş gösterdi. Aynen düşmanları gibi, Almanlar da piyade birliklerinin ilk baştaki gücünü ikiye ve hatta üçe katlamışlardı.Doğu Cephesi'nde Rusya'ya karşı kazandıkları zafere ve diğer cephelerdeki zincirleme başarılarına, batı ülkelerinin

güçlerini neredeyse yenmekle tehdit etmelerine karşın, daha fazla gereksiz kurban vermekten kaçınır gibiydiler.Kasım ayında askerlerini gereğinden fazla zorladıklarının karşı çıkılmaz kanıtlarını saptayan Alman genelkurmayı, ateşkes görüşmelerine başladı.İşin gerçeğinde, savaşa katılan tüm ülkeler askerlerini gereğinden fazla zorlamışlardı. Düşmanlarına olduğu kadar kendilerine de zarar vermişlerdi. 1914'te patlak veren savaşı istekle karşılayan toplumlar gençlerini cephelere gönderirken yalnızca zafer değil, şan ve şeref kazanacaklarının düşünü de yaşıyorlardı. Onurlu bir biçimde geri dönüşleri ise, zorunlu askerlik hizmetine ve savaşçılık kavramına olan inançlarının haklı olduğunu kanıtlayacaktı. Ama savaş bu düşleri paramparça etti. Askerlik çağrısının altında yatan 'her erkek askerdir' felsefesi, insan yapısının potansiyelinin, temelde yanlış anlaşılmasına dayanıyordu.

Gerçi savaşçı kavimler belki her erkeği asker yapmışlardı ama düşmanla karşı karşıya gelmekten ve uzun süreli çekişmelere girmekten kaçınmaya özen göstermişler, dövüşlerden çekilmenin kabul edilirliğini vurgulamışlar,umutsuz cesarete adeta tapınmak gibi hatalara düşmemişler ve şiddetin kullanımında çok dikkatli ölçütler bulundurmuşlardı. Yunanlıların daha cesur bir tutumu vardı;Yine de yüz yüze savaşma stilini ortaya çıkarırlarken, sonuçta Clausewitz'vari yıkıma neden olacak kadar savaşçılık etiklerini zorlamamışlardı. Onların soyundan gelen Avrupalllar da savaşlarının amaçlarına sınır koymuşlardı; Romalılar'ın amacı topraklarını bütünleştirmek ve uygarlıklarını savunabilecekleri bir sınır oluşturmaktı. Çin'in askeri felsefesinin temeli de aynı idi. Roma'nın ardılı olan devletler ise, kendi toprakları üzerinde bazı haklarını elde edebilmek için neredeyse hiç ara vermeden savaşmışlardı. Reform döneminde çatışmalar şiddetlenmişse de,Protestanlar, yani dinsel farklılıklar yaratacakları yerde var olanlara karşı çıkmakla yetinmişlerdi. Ama bu savaşların hiçbirinde, başarıya ulaşmak için ülkedeki erkek nüfusunun tamamını silah altına almak aldatmacasına kapılmamışlardı. Hem tarım işleri bedensel güç gereksindiği hem de devletlerin parasal olanakları kısıtlı olduğundan, 1789 öncesi toplumlarda askerlik görevi, seçilmiş bir azınlığın dışına

çıkmamıştı. Savaşmak çok gaddarca bir iş olarak kabul edildiğinden, ya bu meslek için özel yetiştirilmiş insanlar ya da barışçıl bir yaşamın onlara sıkıntıdan başka bir şey sağlayamayacağına inanılan yoksul, işsiz güçsüz ya da suçlular, paralı ve muvazzaf askerlik için uygun kabul edilmişlerdi.

Eğitimli, yetenekli, az da olsa mal varlığı olan kişilerin askerlik hizmetinden uzak tutulması, savaşın insan doğası üzerindeki etkilerine sağduyu ile bakıldığına işaret etmekteydi.Rahat, düzenli ve üretici bir yaşam biçimi seçmiş olan erkeklerin savaşın zorluklarına katlanamayacakları na inanılıyordu.Eşitlik sağlama çabası içinde, Fransız Devrimi bir azınlığın elinde olan askerlik yapma ayrıcalığını çoğunluğa dağıtmıştı ve bunu yaparken de tümüyle hatalı değildi. Babaları askerlik hizmetinden muaf tutulmuş birçok saygın insan, başarılı askerler olabileceklerini kanıtlamışlardı: Napoleon'un en gözde mareşali olan Murat, din eğitimi almıştı, Bassiares tıp öğrencisiydi, Brune ise gazete editörüydü(53).İlahiyat eğitimciliği ile gazete editörlüğü Stalin ile Mussolini geçmişlerinde de vardı ama bu kişiler daha geç bir çağda ortaya çıkan haşin yapılı insanlardı. Kendi dönemlerinde Murat, Bessiares ve Brune saygın burjuva olarak görüle-bilirlerdi ve doğalarının, askeri yaşamın disiplin ve tehlikelerine uygun olması nedeniyle başarıya ulaşmışlardı.Napoleon'un ordusu içinde bile istisna olarak kabul edilmekteydiler. Ama yüz yıl sonra böyle bir durum söz konusu olmayacaktı. Birinci Dünya Savaşı'nın ordularında toplumun her sınıfından insan vardı ve içlerinden bazıları hiç şikayet etmeden üç hatta dört yıl çarpışmışlardı. Ama ölü sayısının 1.000.000'u geçmesi, kayıp oranının yüzde 200 ya da 300'ü bulması her toplumun iyimserliğini paramparça etmeye yeterlidir. 1918 Kasım'ında Fransa 40.000.000'luk nüfusundan 1.700.000 gencini yitirmişti. İtalya 36.000.000'dan 600.000 yitirmiş ve İngiltere'nin yitirdiği 1.000.000 askerden 700.000'i, 50.000.000 nüfuslu Britanya adalarından gelmişti.

Savaş öncesinde nüfusu 70.000.000 olan Almanya'nın 2.000.000'dan fazla kaybı olmasına karşın, savaşı sürdürme inadı son derece dikkat çekicidir. Bunun bedelini Almanya, galip gelen

ülkelerinkinden çok farklı bir biçimde ödemişti.Bir daha yüklenilemeyecek kadar ağır bir bedel olduğuna inanılmıştı.İngiltere'nin eski başbakanlarından birinin karısı olan Cynthia Asquith 1918 Ekim'inde, 'Barış olasılığı karşısında, gözlerimi kurulamaya başlayacağım' diye yazmıştı, 'bunu başarmak için daha önce hiç tanımadığımız bir cesarete gereksinmemiz olacak... insanlar artık ölenlerin yalnızca savaş süresince ölü olarak kalmadıklarını anlayacak.'(54).1918 Kasımı milyonlarca aileye dört yıl süren endişeli bekleyişin sonunu getirmişti; kapıdaki postacının ölüm haberi taşıyan bir telgraf getirip getirmediğinden ürkmeyecekti insanlar,ama Cynthia Asquith'in bulguları da doğruydu. Kayıp listeleri neredeyse tüm ailelerde eksilmelere yol açmıştı ve savaştan sağ olarak kurtulanlar yitirdiklerinin acısını çok uzun bir süre unutamayacaklardı. Bugün bile İngiliz gazetelerinin 'Anıyoruz' sütunlarında yaklaşık seksen yıl önce siperlerde ya da iki cephe arasındaki boş arazilerde ölmüş babalara ya da ağabeylere ait yazılar çıkmaktadır. Böylesine derin ruhsal yaralar, anıların bulanıklaşmasına karşın kolayca iyileşmemektedir.İngiltere ile Fransa'nın ulusal bilincinde yaşayan bu yaralar 1918 sonrasında, aynı acıların bir daha yaşanması fikri karşısında isyana yol açmıştı.

Siperlerde yaşadığı acıyı bir kez daha tatmak istemeyen Fransa, Almanya sınırına,ilk aşamasında bile 3.000.000.000 frank tutan, Maginot Hattı diye bilinen beton siper sistemini inşa etmeye başladı. Bu siperlerin maliyeti 1906-13 yılları arasındaki İngiltere'nin dretnot inşa etme programı gibi çok pahalı idi. Neredeyse denizlere sığmayan savaş gemisi filoları Almanya'nın gelecekteki olası bir saldırısına karşı inşa edilmişti ama barış anlaşmasının koşulları Almanya'nın ordu bulundurmasını yasaklıyordu(55).Bir daha böyle büyük bir savaş yaşama fikrinden, Fransızların gerçekçiliğe sahip olmasalar bile İngilizler de en az onlar kadar nefret ediyorlardı. 1919'da eski Deniz Kuvvetleri Bakanı ve Savaş Bakanı olan Winston Churchill'in teşvikiyle İngiltere, 'savunma bütçesinin hesaplanmasında herhangi bir tarihten sonra on yıl boyunca önemli bir savaş olmayacağı öngörülmelidir' kuralını benimsedi ve 1932'ye kadar bu 'on yıl kuralı' her yıl yenilendi. 1933'te Birinci Dünya

Savaşı'nın Almanya açısında yarattığı sonucu değiştirmeye kararlı olan Adolf Hitler başa geçtiği halde, İngiltere 1937 yılına dek silahlanma konusunda hiçbir önlem almadı (56). Bu süre içinde Hitler zorunlu askerlik sistemini tekrar uygulamaya ve yeni kuşak Alman gençleri arasında bir savaşçı kültürü yaratmaya başlamıştı.

1

Dretnot yapımı için bkz: Robert KMassie, Dretnot: Ingiltere, Almanya ve Yaklaşan Savaşın Ayak Sesleri, Sabah Kitapları, 1995.

SON SİLAHLAR

Hitler için Birinci Dünya Savaşı, yaşadığı ‘en önemli deneyimdi’(57). Tüm ordularda sayıları çok az da olsa, sağ kurtuldukları savaşın heyecan ve tehlikelerinden zevk almış kişiler vardır ve Hitler de bunlardan biriydi. Yakın dostlarına anlattığı gibi, yıllarca Viyana’nın arka sokaklarında pejmürde bir yaşam sürmek, Alman ulusunun diğer uluslardan üstün olduğu inancını daha da pekiştirmişti. Versailler antlaşmasının alçaltıcı koşulları, toprak kaybı, kara ordusunun 100.000 kişiye indirilmesi, donanmaya modern gemilerin katılmasına izin verilmemesi, hava kuvvetlerinin tümüyle yok edilmesi onu çılgına çeviriyordu. Müttefik donanmalarının ablukası, savaş yıllarında başaramadığını şimdi yapıp başka bir şans tanımadığı için Alman hükümeti bu koşulları kabul etmek zorunda kalmıştı. 1921’de sağ kanattan politikaya atılıp, öfkesini paylaşan eski askerlerin yeterli desteğini alınca paramiliter bir partinin çekirdeğini oluşturmaya başlamıştı.

Birinci Dünya Savaşı’nda yenilgiye uğramış ülkelerin hemen hemen hepsinde, 1920’lerde paramiliter partiler ortaya çıkmaya başlamıştı. Yalnızca Türkiye’de durum farklıydı. Müttefik devletler Ortadoğu’ya yayılmış Osmanlı împaratorluğu’nu dağıttıktan sonra, Türkler’in anavatanını yaratan kurtarıcı Atatürk ilk kez savaşçı ruhuna sahip olan ulusunu ılımlı görüşe döndürmeyi başarmıştı. Rusya’da iç savaştan galip çıkan Bolşevik partisi ise,eşitlikçi bakış açısında Fransız devrimcilerinden daha ileri giderek kamu yaşamını her açıdan eşit tutmayı amaçlıyor, özel yaşamları kontrol altına alıyor, gelişigüzel disiplinler ve casusluk şebekeleri ile tepeden komuta eden bir rejim biçimi yerleştirmeye başlıyordu. İtalyanlar’ın da savaşta yeterince kan akıttığını, ama İngiltere ile Fransa’nın galibiyet pastasından daha büyük pay aldığını savunanların sesi olan Mussolini, 1923’te askeri üniformalar giyip,politik görüşlerinde karşıt olanları sürgüne gönderen ya da hapse atan,devlet ordusunun

yanısıra kendi milis gücünü oluşturan bir partiyle hükümeti adeta gaspetmişti.

Mussolini'ye derin bir hayranlık duyup onu Sezar ile kıyaslayan Hitler, lejyoner simgelerini ve 'Roma biçimi' selamı kendi devrim grubuna uygulamaya başlamıştı. Alman devleti yenilgiden dolayı zayıfladığı halde, İtalyanlar'dan daha çetin bir ceviz olduğunu kanıtlamaktaydı. Bavyera polisi, savaş üniformalarının benzerleri içinde ortaya çıkan ayak takımının ulusal görevlerine meydan okumasına göz açtırmak istemeyen ordunun da desteğiyle Hitler'in 1923'teki darbe girişimini kolayca bastırdı. Hapishanede geçirdiği on altı ay içinde Hitler yaptığı hataları gözden geçirip bir kez daha orduya doğrudan doğruya karşı çıkmamaya karar verdi. Askeri liderliği ele geçirmek için elinden geleni yaparken, 'fırtına birlikleri' adı verilen üniformalı milis güçlerinin sayısını arttırdı (1931 yılında 100.000 kişilik milis gücü orduya eşit olmuştu) ve başa geçmek için seçim yöntemini kullanmaya karar verdi(58).Ocak 1933'teki seçimde çoğunluk oylarıyla şansölyeliğe getirildi ve hiç zaman yitirmeden Almanya'yı eski günlerdeki görkemli askeri gücüne kavuşturmak için çalışmaya başladı. 8 Şubat'ta kabineye gizlice 'bundan sonraki beş yılın Almanlar'ı yine silah kullanacak bir hale getirmek kullanılması gerektiğini' bildirdi(59). Ertesi yıl savaş döneminde başkomutan olan Başkan Hindenburg'un ölümü üzerine, tüm ordu mensuplarının yeni devlet başkanına (Führer ya da 'lider') kişisel bağlılık yemini etmelerini sağladı. 1935'te Versailles antlaşmasının ordunun asker sayısını 100.000'de donduran koşullarını reddederek zorunlu askerlik sistemini tekrar başlattı ve bağımsız bir hava kuvvetleri oluşturacağını açıkladı. 1936 yılında U-Bot'lar inşa edebilmek için İngiltere ile yeni bir Anglo-Alman donanma anlaşması imzaladı ve askerden arındırılmış olan Rhine bölgesini Alman birlikleri ile adeta istila etti. Bu arada yasadışı tankların yapımına başlanmıştı bile. Panzehirlerin babası olarak tanınan Guderian, 1934 Ocak'ında Kummersdorf'da prototiplerini gösterdiği zaman Hitler, 'İşte buna ihtiyacım var! Bunlara sahip olmam gerek!' diye haykırmıştı ve 1935'te üç panzer bölüğü kurulmaktaydı(60). 1933 yılında yalnızca yedi piyade birliği bulunan ordunun gücü 1937'de otuz altı piyade ve

üç panzer birliğine yükselip yedekleriyle birlikte 3.000.000 askere ulaşınca, dört yıl içinde otuz kat artmış oldu. 1933'te bir tek uçağı bulunmayan Luftvvaffe'nin elinde 1938'de, 3350 yeni savaş uçağı vardı ve paraşütçü birliklerini eğitmeye başlamıştı.Donanma ise yeni savaş gemileri inşaatını hızlandırırken, bir uçak gemisi planlamaktaydı.

Yeniden silahlanmanın halk tarafından tutulmasının tek nedeni genç nüfusun işsizliğine son vermesi ya da Rhine bölgesi ile 1938'de Avusturya ile Çekoslovakya'nın Almanca konuşulan bölgelerinin, topraklarına katılmasıyla ülkenin genişlemesi değil, Alman halkının ulusal gururunun yeniden kazanılmasıydı. Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan ülkelerde bunun bedeli halkların bir daha savaş yapmamak duygusuna kapılmaları olmuşken, Almanya için savaşı kaybetmenin bedeli, sonucu değiştirmeye çabalama dürtüsüne yol açmıştı. Tüm benliğiyle bu inanca kapılan Hitler, görünürdeki resmi düşünce tarzının altında aynı duyguların yattığını sezmiş ve on beş yıllık politik çalışmalarla yüzeye çıkarmayı başarmıştı. Versailles anlaşmasını imzalayanları vatan haini ilan etmesi ve intikam almak için durup dinlenmeden çaba göstermesi, sözlerine kulak verenlerin hoşuna gitmekteydi.

Fransızlar Maginot Hattını sağlamlaştırıp, İngilizler yeniden silahlanmaya kesin olarak karşı koyarken, Alman gençleri 1914'te Alman ulusunun ana simgesi olan orduyu anımsatan, siperlerin gri üniforması içinde tıpkı babaları ve dedeleri gibi sivil halkın hayranlığını kazanmaktaydı. Tankların, savaş uçaklarının ve pike-bombardıman uçaklarının varlığı ise heyecanı biraz daha arttırıyordu. Mussolini'nin İtalya için kurduğu düşleri sanattaki 'gelecekçilik' akımı etkilemişti; Hitler'in Almanya'nın geleceği için düşünceleri ise faşist İtalya'da olduğu gibi yalnızca bir hayal olarak kalmayıp kişilerin aklını başından alan bir gerçeğe dönüşmüştü. 1939 yılında Alman toplumu tümüyle yeniden silahlandığı gibi, 'her erkek askerdir' felsefesine pek aldırış etmeyen tüm komşularını yenecek güce kavuştuğuna ve yirmi bir yıl önce yitirilen zaferi elde edebileceğine inanmaya başlamıştı.

1 Eylül 1939'da Polonya'ya karşı savaş açtığını ilan eden Hitler, böylelikle Fransa ile İngiltere'ye karşı da cephe almış oluyordu. 'Hiç bir Alman erkeğinin, benim Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında yaptıklarımdan fazlasını yapmasını istemeyeceğim... Şu andan itibaren Reich'in bir askerinden başka biri değilim artık. Benim için son derece değerli ve kutsal olan üniformamı giyiyorum. Zafer kazanmam kesin oluncaya dek sırtımdan çıkarmayacağım ya da başka hiçbir sonuca katlanmayacağım'(61). Beş buçuk yıl sonra düşman mermileri Berlin kentinin yıkıntıları arasında saklandığı sığınağa yağarken intihar eden bir politik liderin insanı ürküten kehanetiydi bu sözler. Başlangıçta yenilgi olasılığı yok gibiydi. Profesyonel askerlerin her zaman yaptığı gibi Hitler'in generalleri de, taşanların uygulanması istendiği zaman, Polonya'da zafer kazanmanın pek çabuk olmayacağım söylemişlerdi. Polonya'nın hiçbiri zırhlı olmayan kırk birliği daha ilk günden Almanya'nın, on panzer birliği dahil, altmış iki birliği tarafından sarılmıştı ve beş hafta süren çarpışmalarda neredeyse tümüyle yok olmuştu.Polonya hava kuvvetlerinin hepsi çok eski olan 935 uçağı daha çarpışmanın ilk gününde yok edilmişti. 1.000.000 Polonyalı esir düşmüştü ve bunların 200.000'i, 1914'teki gibi iki cephede savaşmak tehlikesinden uzak kalmak isteyen Almanya'nın gizlice imzaladığı bir anlaşma sonucunda, çarpışmalar başlayınca ülkenin doğu kesimlerine sahip çıkmak isteyen Rusya'nın elindeydi.

Polonya seferi, Alman kara ve hava ordusunun eğitimini gördüğü ve araç gerecini kuşandığı yeni taktikleri ortaya çıkardı. Bir gazete muhabirinin deyimi olan ve durumu çok iyi tanımlayan Blitzkrieg 'yıldırım savaşı', panzer bölüğünün tanklarının falanks biçiminde ilerlerken, 'uçan top bataryaları' diye adlandırılabilecek pike-bombardıman uçaklarının desteği ile herhangi bir zayıf noktaya saldırmasından oluşmaktaydı. Böylesine bir güç karşısında ise tüm noktalarda zayıf kalıyordu. Kara birlikleri düşman hatlarını yarıp, ardında korkunç bir karmaşa bırakarak ilerlemesini sürdürüyordu.Epaminondas'ın Leuctra'da tanıttığı, Gaugamela'da Büyük İskender'in Kserkses'e karşı kullandığı ve Napoleon'un Marengo, Austerlitz ve Wagram'da uyguladığı taktikti bu. Ne var ki

Blitzkrieg daha önceki komutanların-erişemediği ölçüde başarılı olmaktaydı. O dönemlerde bir güç kaynağı olarak ya da rapor ve mesajları taşımak için kullanılan atların hız ve dayanıklılığı, saldırıları kısıtlamıştı. Tanklar, piyadeleri kolayca geçtiği gibi, saatte otuz hatta elli mil sürat yapabiliyor ve yeterli yakıt ile yedek parça sağlandığı takdirde yirmi dört saat ilerleyebiliyordu. Radyo ile karargahla bağlantı kurulabildiği için çarpışmanın süratini düşürmeden emir ve bilgi alabiliyordu. Bu gelişmeye savaş sırasında 'gerçek zaman' adı verilmişti.

Birinci Dünya Savaşı'nda da radyo haberleşmesi denenmişti ama ilk araçların büyük güç kaynaklarına gereksinimi vardı ve ancak denizde iyi bağlantı kurutabiliyordu. Araçların küçülmesi, güç kaynağının azalmasına neden olmuştu ve gerek tanklara gerekse komutanların araçlarına yerleştirilebilir hale gelmişti. Almanlar bu arada mesajlarını şifreli olarak vermek konusunda da başarıya ulaşmışlardı. Saldırı savaşında gerçekleşen devrimin temeli buydu.

Savaş öncesinde Alman hava kuvvetleri generali Erhard Milch'in Blitdzkrieg taktikleri hakkındaki konuşmasında özetlenebilirdi: 'Pike-bombardıman uçakları uçan topçu birlikleri gibi görev yapıp karadaki kuvvetlerle çok iyi radyo bağlantıları kuracak... tanklar ve uçaklar komutanların emri altında bulunacak. Bu işin en önemli sırrı, hızdır-iletişim süratinden kaynaklanan saldırı süratidir'(62).

Saldırı devriminin kapsamı, Hitler ve ileri görüşlü generallerini, batıdaki düşmanlarının halen geleneksel biçimde organize edilmiş ordularını çok az kayıp vererek yenebilecekleri konusuna inandırdığı gibi, Alman sanayisini tümüyle savaşa yönlendirerek yaratılacak ekonomik güçlüklere gerek olmayacağına da ikna etmişti. Alman askeri kurumlan, 1918'deki Müttefikler'in kazandığı zaferi, 'malzeme savaşını' daha başarılı sürdürmelerine bağlıyorlardı; böylece Alman askerlerinin aslında yenilmemiş olduğu hayali sürdürülebiliyordu. Silahları daha ucuz sayılabilen Blitzkrieg ise Alman toplumunun büyük bir savaş ilan edildiği zaman katlanılan parasal fedakarlıklara gerek duymadan zafer meyvesini toplamasını sağlayabilecekti.

1940 Mayıs'ında ve Haziran'ında Fransa ile Benelüks ülkelerine yapılan seferler bu beklentiyi haklı çıkarır gibiydi. Maginot Hattı'nın kuzeyindeki Ardennes ormanlarında gizlenmiş olan Alman panzer birlikleri üç gün süren çarpışmaların sonunda Fransız savunma hatlarını yarıp 19 Mayıs'ta Abbeville'de Manş denizi kıyısına ulaştılar. Bu ilerleme Müttefik ordularım ikiye bölüp Fransız ve İngilizler'in en iyi güçlerini kuzeyde yalnız bırakırken, güneydeki Fransız toprakları hareket yeteneği olmayan ikinci sınıf güçlerin savunmasına terkedilmiş oldu. Kuzeydeki güçler 4 Haziran'da yenilgiye uğradı ve İngiliz ordusunun büyük bir kısmı Dunkirk'ten deniz yoluyla geri çekildi. Güney cephesi ise birkaç gün içinde yok edildi. 17 Haziran'da Fransız hükümeti ateşkes için hem Almanya'ya hem de onlarla birlik olan İtalya'ya başvurdu ve bu anlaşma 25 Haziran'da yürürlüğe girdi. 'Büyük Fransa savaşı sona erdi' diye yazdı genç bir Alman subayı, 'Tam yirmi altı yıl sürmüştü.' Genç subayın duyguları Hitler'in duygularını yansıtmaktaydı. 19 Temmuz'da Berlin'de bir zafer kutlaması düzenleyerek on iki generalini mareşal rütbesine yükseltti. Ordunun yüz birliğinden otuz beşini terhis ederek, tüketime yönelik maddelerin barış zamanındaki düzeylerde imal edilmesini sağlayaacak insan gücünü ortaya çıkarmaya karar vermişti.

1940 yazında Almanya her şeye kavuşmuş gibiydi: Zafer kazanmıştı, ekonomik durumu sağlamdı ve savaşçılar evlerine dönmüşlerdi. Çarpışmaların tekrar başlamasına karşı bir önlem olarak Hitler yeni silahların yapımına devam edilmesi emrini verdi; tank birliklerinin sayısı iki kat artacak,U-Bot'ların denize indirilmesi hızlandırılacak ve geliştirilmiş savaş uçaklarının yapımına başlanacaktı. Görünürde hiçbir tehdit unsuru yok gibiydi. Hitler'in savaş öncesinde Stalin ile yaptığı anlaşma uyarınca topraklarına kattığı doğu bölgeleri Sovyetler Birliği için yeterli olmuştu ve yine aynı anlaşmaya göre hammadde siparişlerini teslim etmekle yetiniyorlardı. Kıta Avrupası'ndan sürülen İngiltere, ağır silahlarını geride bırakmak zorunda kaldığından saldırıya geçecek konumda değildi; yalnızca hava ve deniz sahalarını savunmayı amaçlayabilirdi. Tüm mantıksal hesaplara göre barış istemek zorundaydı. Bu hesapları yapan Hitler, haziran ve temmuz ayları boyunca

Churchill'den haber bekledi.Hiçbir haber gelmedi. Bunun yerine savaşın yönü değişti.Açık doğu sınırında Rusya'yı rahatsız etmeden bırakmanın ne kadar güvenli olduğunu düşünmeye başlamıştı Hitler.Doğal sınırların olmayışı, batı bozkırlarının tankların ilerlemesine uygun bulunuşu, geniş çaplı bir Blitzkrieg için ideal sayılırdı; başarılı bir yıldırım savaşı, Almanya'nın, Avrupa'nın sonsuza dek en büyük gücü olmasını sağlayacak endüstriyel kaynaklan elde etmesine olanak verebilirdi. İngiltere ateşkese yanaşmadığı takdirde, bu durum Amerika Birleşik Devletleri'nin, 1917'de yaptığı gibi Avrupa savaşma katılıp güç dengesini tersine çevirmesi tehlikesini ortadan kaldıracağı için, böyle bir Blitzkrieg başlatılamazdı. Ne var ki İngiltere, ağustos ayındaki büyük çaplı hava saldırısına karşın, çekimser kalmayı sürdürmekteydi.İngiliz hava savunmasının daha ne kadar dayanabileceğini izleyen Hitler,Fransa Savaşı'na katılmış olan birliklerin terhisini durdurmaya karar verdi ve panzer birliklerini doğuya doğru kaydırmaya başladı.

Geriye dönüp bakınca uygarlığı etkilemiş olan en tehlikeli savaş lideri olarak görülebilir Hitler, çünkü birbirini tamamlayan üç vahşi inanca sahip bir görüşü vardı ve bu inançlar, daha önceleri de görüldüğü halde, asla bir tek beyinde biraraya gelmemişti. Savaş teknolojisine adeta tutkuyla bağlıydı, ayrıntılarını çok iyi bilmekle övünürdü ve üstün silahların zafere giden yolu açtığına kesinlikle inanıyordu.Bu açıdan,Alman ordusunun, askerlerin çarpışma gücünün ve genelkurmayın profesyonel yeteneklerinin zafer kazandırdığı konusundaki geleneksel görüşüne karşı çıkmaktaydı(63). Ayrıca savaşçı sınıfının ayrıcalığına da inanmaktaydı ve Alman toplumuna verdiği politik mesajlarında acımasız bir ırkçılık yatmaktaydı. Son olarak da Clausewitz'in görüşlerine sıkı sıkıya bağlıydı: Gerçekten de savaşı politikanın uzantısı olarak kabul ediyor, politika ile savaşın birbirinden tümüyle ayrı iki eylem olabileceğini düşünmüyordu.Kolektivizm kuramı,tüm ırkları hiçbir ayrım gözetmeksizin ekonomik kölelikten kurtarmaya yönelik olduğundan, bu görüşünü küçümsediği halde tıpkı Marx gibi yaşamı bir mücadele olarak algılıyor ve ırksal politikanın amacına ulaşması için savaşın doğal bir araç olduğunu kabul

ediyordu.‘Hiçbiriniz Clausewitz’i okumamışsınız’ demişti 1934’te Münih’te yaptığı bir konuşmada, ‘ya da okumuşsanız, bugüne nasıl uygulayacağınızı öğrenememişsiniz’. 1945 Nisan’ında Berlin’de yaşamının son günlerinde Alman toplumuna politik vasiyetnamesini hazırlarken, ulaşmaya çalıştığı amaçlarını haklı göstermek için sözünü ettiği tek kişi, ‘büyük Clausewitz’ olmuştu(64).

Devrim yaratan silahlar, savaşçı sınıfın etikleri ve askeri ve politik amaçları birbirine katan Clausewitz felsefesi Hitler’in elinde biraraya gelince 1939-45 yılları arasında Avrupa’da geçen savaşın hacmini, ne Büyük İskender, ne Cengiz Han ne de Napoleon gibi daha önceki liderler düşleyebilmişti. İlk başında, sivil hedeflere hava saldırısı yapılmaması konusunda İngiliz ve Fransız hükümetlerinin ortak bildirisini kabul etmişti Hitler. Ama 10 Mayıs 1940’ta Alman kuvvetleri hata sonucunda Alman kenti olan Freiburg’a saldırınca, suç Fransızlar’ın üstüne atılıp koşullar unutulmuştu.(65) İtalyan askeri kuramcı Douhet, hava gücüyle savaşların kazanılabileceği fikrini daha önceden ortaya atmıştı, İtalyanlar 1911-12’deki Libya Savaşı’nda Türkler’e karşı askeri amaçlı uçak kullanan ilk ulus olmuşlardı.Gerçi Birinci Dünya Savaşı’nda uçaklarla birbirlerinin kentlerini bombalamak çok az zarar vermiş ve ölü sayısı pek yüksek olmamıştı ama Hitler, bin bombardıman uçağına sahip olan yeni Hava Kuvvetleri’nin yoğun bir saldırı ile hem Kraliyet Hava Kuvvetleri’ni yok edeceğine hem de İngiliz sivil toplumunun moralini sıfıra indireceğine inanıyordu.(66)

Alman Hava Kuvvetleri, 7 Eylül 1940 tarihinde Londra limanını yakıp yıkmış, Thames Nehri’nin iki yakasında kentin geniş alanlarını yerle bir etmişti; 31 Aralık’ta kent merkezini ve batıya yapılan ilk panzer saldırısının yıldönümü olan 10 Mayıs’ta Whitehall, Westminster ve Avam Kamarası’nı enkaza çevirmişti. Yalnızca 1940 yılı boyunca 13.596 Londralı’nın ölümüne neden olduğu halde ağustos ve eylül aylarında 600 bombardıman uçağı yitiren Hava Kuvvetleri,Douhet’in “hava gücüyle zafer kazanma” doktrinini gerçekleştirme çabasına son vermişti.(67) 1941-43 yıllar arasında İngiliz hedeflerine karşı yalnızca gece saldırıları düzenlemekle yetinilmişti.

Hava bombardımanı ile İngiltere'ye yenilgiyi kabul ettirme çabalarının sonuçsuz kaldığını gören Hitler, Avrupa'da özlediği zaferi kazanabilmek için diğer yeni silahı olan panzer gücünü kullanmaya karar verdi. 1941 ilkbaharında doğu sınırında birliklerin yerleştirilmesi tamamlanmıştı ve güney Avrupa'yı yeniden düzenleme konusundaki diplomatik görüşlerine katılmayan Sovyetler Birliği'ne saldırmak için tüm hazırlıklar sona ermişti. Egemenliğini kabul etmeye yanaşmayan Yugoslavya ile Yunanistan'ı istila ettikten sonra 22 Haziran'da tanklarını Rusya'ya doğru yola çıkardı.

1940 ilkbaharında batıda olduğu gibi Rusya savaşının ilk altı ayı boyunca Blitzkrieg başarıyla yürütüldü. Aralık ayında Alman tankları,Sovyetler Birliği'nin tarım bölgesi ve endüstriyel ve doğal ürünlerinin kaynağı olan Ukrayna'yı geçmiş, Leningrad ve Moskova kapılarına dayanmıştı. Hitler'in Clausewitz'den esinlenen felsefesi, saldırılara destek veren ve ateşli bir savunucusu olduğu askeri teknolojinin yardımıyla amacına ulaşmış gibiydi. Savaş konusunda silahların üstünlüğünü önemli bir unsur olarak kabul etmeyen Clausewitz'den yalnızca bu noktada ayrılıyordu.Hitler'in, savaşçı sınıfının özellikleri üzerinde durması da büyük bir rol oynamıştı. Batıdaki çarpışmalarda yürürlükte olan yasal kurallara uyan Alman askerleri, doğudaki çarpışmalarda barbarca davranmakta geri kalmıyorlardı. Reich propagandacılarının etkisiyle bozkırların tehlikesinin anıları tekrar canlandırılmış ve Kızıl Devrim'in baştan aşağıya kanla bezenmiş olduğu anımsatılmıştı.Minsk,Smolensk ve Kiev'de yüz binlercesi esir düşen Kızıl Ordu askerlerine karşı acımasızca davranmalarının nedeni belki de buydu. Wehrmancht tarafından esir alman 5.000.000 Sovyet askerinden 3.000.000'unun çoğu, savaşın ilk iki yılında olmak üzere kötü muameleden ölmüştü. (68)

Karada sürdürülen Blitzkrieg, 1942 sonbaharında bozkırın ortasındaki Stalingrad çarpışmasına kadar başarıyla yürütülmüş sayılırdı. Diğer cephelerde ise Hitler'in yeni silahlara ve stratejilere olan güveni hiç beklenmedik direnmelerle karşılaşmıştı. 1917-18'de yeterli sayıda denizaltı bulunmadığından gerçekleştiremediği ablukayı bu kez U-Bot'ları ile sürdürebileceğine inanmıştı ama

1943’te Müttefik güçler, transatlantik konvoyların rotalarını uzun-menzilli hava silahlarıyla koruyup eskort gemilerle destek verince, Hitler’in beklentileri suya düşmüştü. Üstelik Almanlar’ın şifrelerini çözerek U-Bot’ların konvoylara saldırmak için aldıkları emirleri öğrenmişler ve yollarını değiştirmeyi başarmışlardı.(69)

Bu arada kıta üzerindeki hava sahasında Hitler’in düşmanları belirgin bir avantaj yakalamak üzereydiler. Almanya’nın savaş alanında kullanılacak silahlara -tanklar, pike- bombardıman uçakları, otomatik piyade tüfekleri- yönelik ekonomik politikası, Hava Kuvvetleri’nin gerçek bir stratejik güç kaynağına sahip olmasını engellemişti. Daha savaş başlamadan önce, Hitler, Blitzkrieg fikrine öylesine kapılmıştı ki, uzun-menzilli büyük bombardıman uçaklarının yapımı konusundaki önceki planlar rafa kaldırılmıştı. (70) Ingiliz ve Amerikan hava kuvvetlerinin politikası ise tam tersiydi. Kraliyet Hava Kuvvetleri’nin parasal kaynaklarını bombardıman yerine savaş uçağı yapımında kullanmak konusunda ikna etmek için savaş öncesinde İngiliz hükümeti epey zorluk çekmişti çünkü komutanlar Douhet’nin “hava gücüyle zafer kazanma” doktrininin gerçekliğine kesinlikle inanmışlardı, ilk Ingiliz bombardıman uçakları kapasiteden çok kavramsal olarak stratejik sayılırdı ama Almanya’ya karşı başlatılacak stratejik bombardımanları gerçekleştirmek için Kraliyet Hava Kuvvetleri’ne yardımcı olmak amacıyla gelen Amerikan Hava Kuvvetleri’nin B-17 uçakları istenilen tüm niteliklere sahipti: Hızlıydı, uzun-menzilliydi, ağır bombaları hedeflere kesinlikle isabet ettirme yeteneği vardı ve savaş uçaklarının saldırısına karşı kendini savunabiliyordu.

Sivil hedefleri bombalamama konusundaki anlaşmayı Hitler’in tek taraflı olarak feshetmesi üzerine İngiltere, 1940 yılında Alman kentlerini bombalamaya başladı.İlk iki yıl bombardıman pek etkili olmadı ama 1942 Şubat’ında Bombardıman Komutanı Mareşal Arthur Harris, tanımlanabilir askeri hedeflere saldırma politikasından vazgeçip “bölgesel bombalama” taktiği başlattı. 1903 yılında ilk uçağı yapan Wright kardeşlerin gelecekte bu aracın insanları yakınlaştıracağını öne sürdüklerini düşününce, 14 Şubat’ta İngiliz Hava Kurmayı’nın saldırıların“düşman sivil toplumlar ve özellikle

sanayi işçilerinin morali üzerinde yoğunlaştırılmalı" talimatı, son derece ironik gelmektedir.(71) Kısa bir süre sonra bin adet İngiliz bombardıman uçağı, seçilen Alman kentlerini bir anda bomba yağmuruna tutmaya başladılar. 24-30 Temmuz 1943'te Hamburg'a yapılan gece saldırılarında kentin binalarının yüzde sekseni yerle bir edildi, 30.000 kişi öldü ve 40.000.000 ton - moloz sokaklara yayıldı. Amerikan ordusu hava kuvvetlerinin koordineli olarak gündüz yaptığı saldırılar da eylemin devamına yardımcı oldu. Uzun-menzilli eskort savaş uçaklarına sahip olduktan sonra, bombardıman uçakları neredeyse hiç ara vermeden Almanya üzerinde uçmaya başladılar.

Müttefiklerin Alman kentlerine yaptıkları stratejik hava saldırıları savaş konusunda devrim yaratan bir gelişmeydi ve ancak birkaç cesur insan, bu durumu ahlaksal açıdan gerileme olarak nitelendirdi. Pasifik'te amfibik hava gücünün kullanılması stratejik açıdan daha da başarılı oldu. Çin sınırları içinde söz sahibi olduğu toprakları ele geçirmek için, Almanya'ya savaş ilan ederek Birinci Dünya Savaşı'nın ismen galip gelen ülkelerinden biri olan Japonya, savaş sonrası ganimetlerinden yeterince yararlanamadığını düşünerek, 1921'den itibaren askeri bütçesinin büyük kısmını dünyanın en büyük ve en iyi donatılmış donanma hava gücünü yaratmak için harcamaktaydı. 1937'de ordu kökenli politikacıların etkisiyle Çin'e saldırı düzenleyen Japon hükümetinin altı büyük uçak gemisinden oluşan filosu pek işe yaramamıştı ama, 1941'de, Çin topraklarına yaptığı saldırılara son vermesi ve Malaya ile Doğu Hint Adaları'ndaki İngiliz ve Hollanda topraklarına başlattığı saldırılardan vazgeçmesi konusundaki Amerikan baskısına karşı koymaya dönük Tokyo kararında, bu gemiler çok önemli stratejik bir rol üstlenmişlerdi.Japonya'nın en önde gelen donanma stratejisi uzmanı olan ve Amerika Birleşik Devletleri'ni yakından tanıyan birkaç Japon'dan biri olan Yamamoto, komutası altında filonun göreceli zayıflığı konusunda uyarıda bulunup "altı ay ya da bir yıl istediğimiz gibi davranabiliriz" diye tahmin etmişti; bundan sonra ise, "Texas'daki petrol kuyuları ile Detroit'teki fabrikaların" kaçınılmaz ve nihai bir karşı-saldırı için yeterli araç ve desteği sağlayacağını belirtmişti.(72) İtirazlarına aldırış edilmedi ve 1942 yılının ilk altı ayı içinde Japon

kara ordusuna hem eskortluk hem de öncülük eden Japon donanması neredeyse batı Pasifik'in tümünü ve güneydoğu Asya'yı ele geçirdi ve stratejik kontrolün aşılmaz sınırı olarak bilinen hattı Avustralya'nın kuzey kesimlerine kadar ilerletti.

Japonları'ın, dünyanın tanıdığı en ürkütücü askerler haline gelmesine neden olan savaşçı özellikleri nereden kazandıkları, 7 Aralık 1941 tarihinde Pearl Harbor'daki Amerika Birleşik Devletleri'nin Pasifik filosunun savaş gemilerini alevler içinde bırakan Birinci Hava filosunun saldırıya geçtiği gün olduğu gibi, bugün de sırrını korumaktadır.13.yüzyılda savaşçı bir toplum olmuşlardı ve Mısır'daki Türk Memlükler dışında, tam zamanında ortaya çıkan bir tayfunun yardımıyla, Moğollar'ın istila gücünü püskürten tek ulus olarak tanınmışlardı, "ilkel biçimi sürdüren, silah kullanma yeteneğine önem veren, törensel yönü ağır basan çarpışma yöntemleri uygulayan savaşçı sınıfının ana amacı toplumsal düzeylerini korumak ve silah taşımayanları samurayların egemenliğinde tutmaktı.17.yüzyılda barutun adalara girmesini bu nedenle önlemişler ve yabancı tüccarlarla ilişki kurmayı reddetmişlerdi. Ancak 1854'te Amerikan buharlı savaş gemilerinin gelişinden sonra, dış dünyaya kapanmanın bir anlamı olmadığını algılamışlardı.

Batının teknolojik meydan okumasına geleneksel kültürleri ile karşı durmaya çabalayan Çinli Mançular'dan farklı olarak Japonlar, 1866'dan sonra Batı'nın maddesel üstünlüğünün gizlerini çözmeye eğilmiş ve bunları kendi milliyetçiliklerinin hizmetine sunmaya başlamıştı.Korkunç iç savaş sırasında değişim programlarım reddeden eskiye bağımlı samuraylar ilk kez halkın da aralarına katıldığı ordular tarafından yenilgiye uğratılmıştı.Feodal ailelerin etkin olduğu galip gelen taraf değişikliğin gerekli olduğuna inanarak, Batı ülkelerinin gücünü oluşturan kurumlan Japonya'ya tanıtmaya başlamıştı.Sanayi kesimindeki gelişmelerin yanı sıra, kara ve deniz kuvvetlerinde zorunlu askerlik sistemi geliştirilmiş ve askerler en gelişmiş silahlarla donatılmıştı. Zırhlı savaş gemilerinin Japon tersanelerinde yapımı ise 1911'de başlamıştı.

Batı'nın askeri gücünü kendi ülkelerinde uygulamak isteyen Mehmet Ali Paşa yönetimindeki Mısır ve 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu gibi Avrupalı olmayan uluslar başarılı olamamışlardı. Batı silahlarını satın almak, askeri kültürüne de beraberinde sahip olunmasına yol açmıyordu. Ama Japonlar her ikisini de birlikte ele geçirmeyi başardılar. Mancurya'nın yönetimi konusunda 1904-5 yılları arasında Rusya ile yapılan savaşı gözlemleyen Batılılar, zorunlu olarak orduya katılan Japon askerlerinin örnek alınacak savaşma gücüne tanık olmuşlardı.(73) Bu örnek daha sonra 1941-45 arasındaki Güneydoğu Asya ve Pasifik savaşlarının açılış dönemlerinde de yaşanmıştı. İngiliz subayların komutasındaki Hindistan'ın "asker halkı" yüzyıl kadar önce silah taşıma hakkı bulunmayan Japon çiftçilerinin torunları tarafından yenilgiye uğratılmıştı.

Japon savaşçılarının kişisel yetenekleri Yamamoto'nun uyardığı gibi bir süre sonra altedilmişti: Amerikan endüstrisinin yüksek kapasitesi, cepheye gönderdiği savaş gemisi ve uçak sayısında Japonya'yı kat kat aşmıştı. Ama Pasifik'teki savaş alanlarında Japonlar'la çarpışan Amerikalı askerlerin yetenek ve cesaretlerini de gözardı etmemek gerekir. 1945'te Ivo Jima ya da Okinava adalarını ele geçirmek için savaşan Amerikan Deniz piyadelerinin başarısı, Hitler'in Amerikalılar'ı parasal refah düzeyinin yüksekliğinden dolayı zayıf olarak kabul eden ırkçı görüşünü yalanlar gibiydi. Her şeye karşın Japonlar'm ölünceye dek savaşmaya kararlı olmaları, ki en belirgin örneği 1943'teki Tarawa saldırısında 5000 kişilik Japon garnizonundan yalnızca sekiz kişinin sağ kalmasıdır, 1945 yılındaki Amerikan Genelkurmayını adalara saldırı düzenlemenin çok ağır kayıplara yol açacağım düşünmeye zorladı. Hesaplanan bir milyona yakın kayıp ya da ölü sayısı, başka bir çıkar yol kalmadığı takdirde göze alınabilecek bir rakam olabilirdi.1945 ortasında ise böyle bir çıkar yol bulunmuştu.

Cesareti ateş gücüyle yıkma çabası içindeki Amerika, ileri teknolojik silahlarının neredeyse tümünü Japonya'ya karşı kullanıma sokmuştu. Mercan Denizi ve Midway çarpışmalarında sayıca daha az olduğu halde başarıyla yönetilen filosu, 1942'de Pasifik'te eşit

duruma gelmişti. 1941-44 yılları arasında Amerika yirmi bir adet uçak gemisi denize indirirken, Japonya ancak beş tane indirmişti ve destek filosunun sayesinde Amerikan Pasifik filosu isteği doğrultusunda hareket edip, haftalarca denizde kalabilecek konuma gelmişti. 1944'ün sonunda Amerikan denizaltıları,Japon ticaret filosunun yarısını ve tankerlerinin üçte ikisini batırmıştı. 1945 yazında ise stratejik hava kuvvetleri, Japonlar'ın ahşaptan inşa edilmiş kentlerine karşı yakma hareketine girişip, en büyük altmış kentin yerleşim alanlarının yüzde altmışını tümüyle yakmıştı.Yine de hava kuvvetleri generallerinin dışındakiler,bombardıman sonucunda Japonya'nın yenilgiyi kabul edeceğinden kuşku duymayı sürdürüyorlardı.

Stratejik bombardıman Almanya'yı yenmeye yeterli olmamıştı. Avrupa savaşının son aylarında Anglo-Amerikan ortak bombardımanı Almanya'nın tüm yapay yakıt fabrikalarım yok ederek, demiryollarında ulaşımı durdurmuştu. Bu arada Anglo-Amerikan kara orduları 1944 Haziran'ında Fransa'ya ayak basmış ve aynı tarihlerde Kızıl Ordu, Wehrmacht'ın Beyaz Rusya'daki son savunma hattını yatırıp Alman topraklarının içlerine doğru ilerlemeye başlamıştı. Tüm orduda artan tank sayısı, 1941-42'deki kısa süreli Blitzkrieg döneminde savaşlara getirilen yeniliklerin önemini yitirmesine neden olmuştu. Bombardımanlarda da, her seferinde yüzde beş hatta bazen yüzde on asker yitirmek, moral bozduğu gibi, Almanya semalarını uçaksavarların savunmasına terk etmeye neredeyse yol açacaktı. 1940'ta İngiltere'ye karşı yürüttüğü bombardıman sırasında Hitler'in de öğrendiği gibi, bu tip uçaklar son derece zayıf bir saldırı silahıydı. 1937'den beri ordunun cömertlikle desteklediği insansız-hava taşıtı geliştirme programını büyük bir şevkle karşılamasının ana nedeni buydu.1942 Ekim'inde, 160 mil menzilli, bir ton yüksek-patlayıcı taşıma kapasiteli bir roketin deney atışı gerçekleştirildi, 1943 Temmuz'unda Hitler bu roketi "savaşın nihai silahı" ilan etti ve "gereken her türlü işgücü ve materyalin gecikmesiz sağlanmasını" emretti.

Müttefikler tarafından V-2 olarak adlandırılan roketler ancak 1944 Eylül'ünde hizmete girdi ve yalnızca 2600 tanesi fırlatıldı. Bunların

hedefi önce 2500 kişinin ölümüne yol açtıkları Londra ve sonra, Anglo-Amerikan ordularının Almanya'nın batı sınırına saldırısı sırasında ana lojistik üssünün bulunduğu Antwerp idi.(75) Ama bu roketlerin potansiyelini herkes görebilirdi. 1939 Kasım'ında Müttefikler'e dost gözüyle bakan bir Alman'ın yaptığı esrarengiz açıklama ile bunların ilk kez haberini alan İngilizler dehşete düşmüşlerdi. 'Oslo Raporu' İngiliz teknik istihbaratına savaşın ilk iki yılı boyunca yeterli bilgi vermiş oldu. Yine de İngiliz bilimsel istihbaratı,Almanlar'ın askeri amaçlı olarak atom enerjisini kullanma deneylerine girişmelerinden çekinmekteydi.

Şimdilik bu tehdit yalnızca kuramsaldı: Hiç kimse füzyon yoluyla zincirleme-tepkime elde etmeyi başaramamıştı ve atomların patlama gücünü sağlayacak makineler henüz ortaya çıkmamıştı. Buna karşılık Amerika'da Albert Einstein, 11 Ekim 1939 tarihinde Başkan Roosevelt'e atom tehlikesi uyarısında bulununca, Başkan derhal bir komite kurup Manhattan Projesi'nin geliştirilmesini sağladı.(76) Aynı süre içinde İngilizler de atom konusundaki araştırmaları geliştirmek için gerekli madde ve insan gücünü bir araya getirirken, Almanlar'a olanak tanımamak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Pearl Harbor baskınının ertesinde, Tube Alloys kod adıyla çalışan İngiliz araştırma grubu, derhal Amerika'ya gönderilmiş ve yine yanıltıcı bir isim olan, Manhattan Projesi ile uğraşanlarla işbirliğine girişilmişti.Almanlar'ın daha ileriye gitmiş olmaları korkusu çalışmaların hızlandırılmasına neden olmuştu. Füzyon kuramını gerçeğe dönüştürüp nihai silahı elde etmek için yarış başlamıştı. Bu çabaların sonucu, Almanya'nın yenilgiye uğramasından önce açıklanmadı. Müttefik uzmanların kurduğu ekiplerin araştırmasında, Almanlar'ın zincirleme-tepkimeyi ortaya çıkarmaktan henüz çok uzak oldukları öğrenilmişti.

İlk atom bombasının New Mexico Çölü'nde, Alamagordo'da 16 Temmuz 1945'te başarıyla patladıldığını öğrenince Winston Churchill, 'Barut neydi? Basit. Elektrik neydi? Anlamsız. Bu atom bombası İkinci Gelişin Gazabıdır!' kehanetinde bulunmuştu. (77) Görüşmekte olduğu Amerikan Savaş Bakanı Henry Stimson, Pearl Harbor'a o feci baskını düzenleyen, çarpışmalarda acımasızlıklarıyla ün yapan, esirlere karşı insanlık dışı davranışlarda bulunan

Japonlar'ın teslim olmasını sağlamak için böylesine korkunç bir silahın kullanılıp kullanılmaması konusunda kendi hükümeti içinde başlayan çarpışmaların tam ortasında bulunuyordu. Japonlar hakkında öğrendikleri her şey Amerikan toplumunun onlara karşı duyduğu sempatiyi yok etmişti. Karara varmak uzun sürmedi: Japon adalarına yapılacak bir baskında Amerikalı askerler arasından yaklaşık bir milyon kayıp verileceği beklentisi tartışmanın yönünü değiştiriverdi. Başkan Truman'ın talimatım destekleyenlerin adına konuşan Stimson daha sonraları 'imparator ve askeri danışmanlarının gerçekten teslim olmalarını sağlamak için, imparatorluğu yıkabilecek güce sahip olduğumuza inandıracak bir şok yaşamaları gerektiğine inanıyordum,' diye açıklayacaktı.6 Ağustos 1945'te Hiroşima'da ve üç gün sonra Nagasaki'de yaşanan şok sonunda 103.000 kişi öldü. Direnmeyi bırakmadığı takdirde 'havadan ölüm yağmasını beklemek zorunda kalacağı' bildirilen Japon imparatoru, 15 Ağustos tarihinde, savaşın sona erdiğini halkına duyurdu.

YASALAR YE SAVAŞIN SONU

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve atom silahlarının ortaya çıkması savaşların bitmesine neden olmadı. Doğu'daki Avrupa imparatorluklarını yıkıp, Avrupalı yöneticileri ve yerleşmiş olanları, yerli halkın gözünde küçük düşüren Japonya, 1945'ten sonra koloni yönetiminin ancak güç kullanılarak yeniden kurulabileceğini ortaya çıkardı. 1948 yılında Burma'ya bağımsızlığını veren İngiltere, aynı yıl Malaya'da ortaya çıkan komünist eğilimli isyanlardan çekinmiş ve ancak kendi kendilerini yöneteceklere söz verildiği takdirde, bu isyanı bastırmak için halkın desteğini alabileceğini anlamıştı.Hollanda da,tıpkı Burma'da olduğu gibi Japonya kaynaklı, halkın sadakatini kendine çekmiş bir özgürlük hareketinin baş gösterdiği Doğu Hint Adaları'ndaki koloni yönetiminden hızla vazgeçti. Yalnızca Fransa bu görüşe katılmadı. Çinhindi'nde karşılarına çıkan komünist eğilimli nasyonalist partinin Japonya'dan silah temin ettiğini öğrenince, savaş-öncesi yönetimini tekrardan işler hale getirebilmek için asker gönderdi ama ordunun ayak bastığı 1946 yılından başlayarak düşmanın büyük bir yetenek ve beceriyle sürdürdüğü gerilla eylemleri ile başa çıkmak zorunda kaldı. Viet Minh olarak tanınan nasyonalist hareket, gerilla taktiklerini Mao Çe-Tung'un Çin'deki komünist ordusundan öğrenmişti. Sekiz yıl süren istila ve Japonya ile yaptıkları savaş yüzünden yoksulluğa düşmüş ve istikrarını yitirmiş olan Çin'de 1948-50 yılları arasında çıkan iç savaş sonunda komünistler, Çan Kay-Şek hükümetini devirmişlerdi. Gerçi Mao'nun ordusu zaferi konvansiyonel taktiklerle kazanmıştı ama önceki yıllarda kendilerine özgü savaş felsefesini geliştirmiş ve kaçınma ve ertelemeye dayalı geleneksel Çin stratejisini, devrim zaferinin kaçınılmazlığını ileri süren Marxist görüşlerle pekiştirmişti. Arazi yapısı, şaşırtmaya dayalı eylemler, küçük, kısa süreli saldırılar ve süratle olay yerinden kaçmaya uygun olan Çinhindi'nde Mao'nun 'uzatılmış savaş' adını verdiği yöntemlerin uygulanması, Fransız

ordusunun direncini kırmak konusunda başarılı olmuştu. 1955'te Fransız hükümeti bu mücadeleden vazgeçip yönetimi Viet Minh'e bıraktı.

Viet Minh örneği, özellikle Fransız Kuzey Afrikası, İngiliz Arabistanı ve Portekiz Afrikası gibi eski koloni bölgelerinden yerli halkların esin kaynağı oluverdi. 1960'lı yıllarda, Avrupa ülkeleri, tüm cephelerde hatta halen barış içinde yaşayan kolonilerde bile yenilgiye uğradılar. 'Değişim rüzgarları' artık Avrupa'nın egemenliğinin aksine esiyordu ve barut döneminden beri maddesel üstünlüklerine güvenerek uzak denizlere açılmış olan Avrupa'nın denizci güçlerinin özgüvenlerini paramparça edecek kadar güçlüydü.

1945'ten sonraki kırk yıl içinde Asya ve Afrika'nın yeni bağımsız ülkelerinin Batı-biçimi militarizasyonu, 19. yüzyılda savaşçı olmayan Avrupa toplumlarında görüldüğü gibi, son derece dikkati çeken bir olaydı. Her ikisinde de silahlara gereğinden fazla para harcama, sivillerin askeri değerlere boyun eğmesi, kendi içlerinden seçilen ayrıcalıklı askerlere gereğinden çok saygınlık kazandırılması ve hatta savaşa girişilmesi gibi kötü sonuçlar beklentisi vardı. Koloni döneminin sona ermesiyle ortaya çıkan yaklaşık yüz ordudan birçoğunun askeri açıdan pek değeri olmayacağı da düşünülebilirdi. Zengin Batı ülkelerinin, bedelini güçlükle ödeyebilen yoksul ülkelere bencilce silah satmalarına verdikleri 'teknoloji transferi' ismi, Batılılar'ın elinde öldürücü nitelik kazanan gelişmiş silahları kullanma kültürünün aktarılmasını kapsamaktan çok uzaktı aslında.Yalnızca, Amerika Birleşik Devletleri'nin 1965-72 yılları arasında sonuçsuz bir ideolojik savaşa girdiği Vietnamlılar, tıpkı 1866'daki Meiji döneminde Japonlar'ın olağanüstü bir başarıyla gerçekleştirdikleri gibi, bu aktarmayı yapabilmişlerdi. Diğer yörelerde ise militarizasyon yalnızca ayrıntı ve bezemelerde kalmış, disiplinin değeri yerini bulamamıştı.

Koloni dönemi sonrasında ortaya çıkan küçük savaşlar, eski imparatorlukların liberal bilinçli olanlarına neredeyse bir hareket gibi gelmişse de, 1945 yılında savaştan galip ayrılanların hiçbiri, ele geçirdikleri barışın tehdit altında olduğunu düşünmeye başlamamıştı. Bu tehditler başka bir yönden geldi: İkinci Dünya Savaşı'nı ani bir

biçimde sona erdiren nükleer silahların varlığı. Amerika Birleşik Devletleri'nin nükleer sırlar üzerindeki tekeli kısa bir süre için bu korkuyu frenledi ama 1949'da Sovyetler Birliği'nin ilk atom bombasını patlattığı haberi duyurulunca ve 1950'li yıllarda her iki ülke de yıkım gücü daha fazla olan hidrojen bombasını geliştirmeye başlayınca, endüstriyel dünya kendi kendine yarattığı karabasanın boyutlarını algılayabilmek için durup düşünmeye başladı.500 yıllık bir süre içinde, uluslararası düşmanlıklarını sergilemek için insan ve hayvan kaslarının gücüyle sınırlı silahların kullanılmasından başlayıp, kimyasal enerji aracılığıyla dünyayı yok edebilecek bir konuma gelinmişti.Stimson'a atom bombasını ilk duyduğu zaman söylediği sözler, 'yok etme gücü korkunç bir silahtan da öte...psikolojik bir silah,' tahmin ettiğinden daha doğru çıktı.(79) Nükleer silahlar insanoğlunun beynini kemirip korkulara boğarken, Clausevvitz'vari analizlerin yüzeyselliğini kesin olarak son kez ortaya çıkardı. Rasyonel politikanın ana amacı varlıkların refahını sağlamak ise, savaş politikanın uzantısı nasıl olabilir? Nükleer ikilem tüm düşünen bireyleri, devlet adamlarım, bürokratları ve daha da önemlisi profesyonel asker sınıfım, kendi başlarına açtıkları bu beladan kurtulmak için çıkar yol bulmak çabasına zorladı.

Batılı hükümetlerin politikalarım yaratan kuramlarına alınmış olan, aralarında akademisyenlerin de bulunduğu bazı çok zeki insanları, Clausewitz mantığının şimdiye dek olmadığı kadar haklı göründüğünü sergilemek için bu felakete uyarlanabilecek bir tartışma ortamı hazırladılar: Nükleer silahların politik amaçlar için işe yaraması, kullanımları değil, yalnızca kullanma tehdidinin öne sürülmesiydi. Bu 'caydırma' politikasının kökleri çok eskiye dayanıyordu. Yüzyıllar boyunca askeri kurumlar orduları toplayıp eğitirken, kaynağı Romalılar'a dayanan 'Eğer barış istiyorsanız, savaşa hazırlıklı olmalısınız' sloganım kullanmışlardı. 1960'ların başında bu düşünce, Amerika Birleşik Devletleri'nde biraz değişiklik gösterip 'karşılıklı yok etme garantisi' doktrinine dönüştü: 'Bilinçli bir nükleer saldırıdan caydırmanın en etkili yolu, ilk darbeyi yedikten sonra bile herhangi bir saldırgana kabul edilemez derecede zarar verilebileceği fikrinin sürekli olarak en açık biçimde belirtilmesi'

olarak açıklanıyordu. (80) Nükleer savaş başlıkları ve bunları taşıyacak olan hava taşıtları ve Alman V-2 roketlerinden geliştirilen füzelerin sayısı düşük tutulduğu sürece, 'karşılıklı yok etme garantisi' kavramı, nükleer güç sahibi, ortak kuşkuları nedeniyle silahsızlanma fikrine uzlaşmaz bir biçimde karşı koymaları nedeniyle silahsızlanma fikrine uzlaşmaz bir biçimde karşı koymuşlardı. 1980'lere gelindiğinde, kıtalar arası nükleer füze rampalarının sayısı her iki tarafta da 2000'e yükselip, savaş başlıkları onbinlerceye ulaşınca, barışı korumanın daha iyi bir yolu olması gerektiği görüşü kesinlik kazandı.

Çok uzun zamandan beri insanlık, savaşları yasaları belirlemeye çalışmıştır: Bir savaşa ne zaman izin verilip verilmeyeceği (uluslararası hukukçuların deyişiyle ius ad bellum) ve bir savaş içinde nelere izin verilebileceği (ius in bellum) yasalarla kısıtlanmaya çalışılmıştır. Eski devirlerde, ancak bir develet ya da görevlilerine karşı hakaret ve de yaralama olduğu zaman çıkan savaşa "haklı savaş" gözüyle bakılıyordu. îlk Hıristiyan devlet ilahiyatçısı olan Hippolu Aziz Augustinus (MS 354-430) gibi Katolik hukukçular bu İlkeleri biraz daha ayrıntılı bir hale getirdiler ve örneğin, devlet adına savaşan dinsiz bir kişinin kendi inancına saygı duyulması karara bağlandı. Ünlü Hollandalı Protestan avukat Hugo Grotius (1583-1645) ise "haklı" ve "haksız" savaşları tanımlayabilmek için çabaladı ve haksız savaş açan tarafların bu hatadan dolayı ceza görmeleri gerektiği görüşünü ortaya attı.

18 ve 19. yüzyıllarda Grotius'un tanımları göz ardı edilmişti. Çünkü, yöneticilerin seçtikleri hareket biçiminin ülkeye gerekli olan tüm haklılığı sağladığı görüşüne dayanan ulusal politikalar, Machiavellist kavramlardan etkilenmişti. Reform döneminden sonra bu düşünce, biçimini sorgulayacak ya da yadsıyacak hükümet üstü bir otorite kalmadığı için, barut devri boyunca hükmünü sürdü. Ünlü uluslararası hukukçu W.E.Hall, 1880'de konuyu şöyle anlatmıştı:

Uluslararası yasaların, çıkış nedeninin haklılığından bağımsız olarak, savaşı, katılan tarafların istekleri doğrultusunda kuracakları bir ilişki içinde kabul etmekten başka seçeneği yoktur ve yasalar

ancak, bu ilişkinin etkilerini düzene koymakla görevlendirilebilir. Savaşan tüm taraflar yasal olarak eşit durumda görüldükleri için, eşit haklara da sahip oldukları kabul edilebilir. (81)

19. yüzyılın sonunda toptan yok etme gücüne sahip silahların geliştirilmesiyle birlikte, bu umursamazlık doktrunu en güçlü devletlerin gözünde bile tehlikeli görünmeye başladı ve 1899 ve 1907 tarihlerinde toplanan Lahey Konferansları'nda büyük güçler, istedikleri anda savaş ilan etme özgürlüklerine biraz olsun kısıtlama getirmeyi kabul ettiler. (Nasıl savaşacakları konusu ise, birincisi 1864'te .on iki büyük güç tarafından imzalanan Cenevre Sözleşmesiyle düzene konmuştu.) Birinci Dünya Savaşı'nm başlama koşulları Lahey hareketiyle alay eder gibi göründüğünden, bu konferansın ruhu 1918'de toplanan Milletler Cemiyeti'nin Anayasası'nda yeniden güçlendirildi ve Amerika'nın ısrarı üzerine çatışma konumuna gelen devletler arasında, bir hakemlik kurumu ile yargıya varılması ve istemediği karara itiraz eden tarafa, uluslararası yasalara itaatsizlik cezası verilmesi sistemi getirildi. 1928 yılında savaşlar üzerindeki yasal kısıtlamalar Paris Antlaşması ile son halini aldı. Tam adı "Savaştan Kaçınmak için Genel Anlaşma" olan Paris Antlaşması, Milletler Cemiyeti Anayasasından bağımsız olarak, imzalayan ülkelerin tümünü, gelecekteki anlaşmazlıklarını "barışçı yollarla" çözmeye zorunlu kılıyordu. (82) Bu tarihten sonra tüm savaşlar teknik olarak yasa-dışı sayıldı ve 1945 yılında, Almanya ve Japonya'ya karşı birleşmelerin uluslararası hukukun bu yeni ilkesine karşı olduğuna inanarak, Amerikan hükümeti, kendiliğinden yaratılmış olan Birleşmiş Milletler örgütü ruhunun ne denli hayal kırıklığına uğratıldığı bir kez daha yinelenmesine gerek olmayacak kadar yakından bilinmektedir. Sovyetler Birliği'nde Marksist rejimin 1990 yılında ani çöküşü ile bu çekişmenin son bulmasından daha önce, iki süper güç, nükleer silahsızlanma yolunda bazı adımların atılmasına karar vermişti.Yeni silahların mükemmelleştirilmesi her ikisini de gitgide büyüyen tehlikenin boyutları hakkında ürkütmeye başlamıştı. Bu gerginliğin.giderilmesi, 1945'te kurulduğundan beri Birleşmiş Milletler örgütünün uluslararası ilişkiler konusunda gösterdiği en umut verici gelişme oldu.

Yine de dünyayı saran yeni uyum havasının nedeni bu nükleer silahsızlanma, ne de Rusya'nın Marksist yönetimden vazgeçmesi idi. Sovyetler Birliği'nin varlığının son aylarında (1990 sonbaharında) Kuveyt'i istila eden Irak'a karşı Birleşmiş Milletler'in askeri müdahale kararını desteklemiş olması, savaşlarla bunalmış dünyanın huzurlu bir barışa doğru adım atmasına neden olmuştu. Irak, bu saldırı ile "haklı savaş" tanımlarının hepsini çiğnediği gibi, Cemiyetler Anayasası, Paris Antlaşması ve Birleşmiş Milletler Bildirisi'nin oluşturduğu uluslararası antlaşmaların tüm kurallarına da karşı çıkmıştı.

Birleşmiş Milletler'in barışı sağlama işlevini başarıyla sürdüreceğine inananların, bu umutlarının gerçekleşmesi için daha epey uzun bir süre beklemeleri gerekiyor, insanoğlunun şiddet potansiyelini yadsımak olası değildir ve bir toplumun içindeki azınlığın bu potansiyele sahip olduğunu düşünsek bile, her an işlevsellik kazanacağını da kabul etmemiz gerekir. Düzenli orduların ortaya çıkışından bu yana geçen 400 yıl içinde, insanlar, bu azınlığın arasından asker olabilecekleri seçip, eğitip, silahlandırıp, gerekli parasal desteği sağlamışlar ve çoğunlukla kendilerini tehdit altında gördükleri zaman azınlığın davranışlarını alkışlamışlardır. Biraz daha ileri gidersek, disiplinli, söz dinleyen ve yasalara uyan orduların olmadığı bir dünyanın yaşanacak bir yer olmaktan çıkacağını görürüz. Bu düzeydeki ordular uygarlığın hem bir aracı hem de simgesidir. Onların yokluğunda insanlar yeniden ilkel yaşam biçimine dönmek, "askeri ufuk çizgisinin altına" inmek ve Hobbes'un tanımladığı gibi "herkes herkese karşı" kitle savaşları yaşamak zorunda kalacaktır.

Dünyanın bazı bölgelerinde kitlesel kin ve şiddetin neden olduğu bölünmeler, endüstriyel dünyanın yüzkarası olan ucuz silahlarla sürdürülen çarpışmalar, herkesin herkese karşı olduğu durumları şimdiden yaratmıştır ve bu olayları televizyon ekranlarından izledikçe,uyarılmaktayız.Clausewitz'in savaşın politikanın uzantısı olduğu fikrini yadsımaktan vazgeçtiğimiz ve savaşa giden politikanın zehirli bir sarhoşluğa yol açtığını görmezlikten geldiğimiz zaman,

savaşların başımıza ne gibi dertler açacağını bu olaylar bize öğretmektedir.

Clausewitz öğretilerine sırt çevirmek, Margaret Mead gibi savaşın “icat edilmiş” olduğuna inanmamızı gerektirmez.Genetik katılımımızı değiştirmeyi düşünmek zorunda değiliz. Bugünkü koşullarımızdan uzaklaşmamız bile gerekmiyor, iki yüzyıl öncesindeki en iyimser atalarımızın bile düşleyemeyeceği malzemelere sahibiz.Yalnızca 400 yıl boyunca sürekli deneyler ve yinelemeler sonunda savaşmanın bir alışkanlık haline geldiğini kabul etmeliyiz, ilkel dünyada bu alışkanlık töreler ve ayinlerle sınırlandırılmıştı. ilkellik sonrası dönemlerde ise insanlar töreleri ve ayinleri bir kenara itip, savaşlara getirilen kısıtlamalardan vazgeçmiş ve şiddet eğilimli kişilerin dayanıklılık sınırlarını zorlamaya ve hatta aşmaya teşvik etmiştir. Filozof Clausewitz, “Savaş, en uç sınırlarına kadar sürmüş bir şiddet gösterisidir” demişti. Savaşçı Clausewitz bu felsefe mantığının erişebileceği dehşeti tahmin edememişti ama bizler bunu gözlemledik, ilkel insanların diplomasi, kısıtlama ve anlaşma konularına yatkınlıklarını yeniden öğrenmek zorundayız. Kendimize öğrettiğimiz alışkanlıklardan vazgeçmeyi öğrenmezsek, hayatta kalamayız.

Sonuç

Bu kitaba “SAVAŞ NEDÎR?” sorusu ile başlamıştım. Eğer okurlar beni sonuna kadar izlemişlerse, bu sorunun bir tek yanıtı bulunduğunu ya da savaşların yapısının benzer olduğu inancına kuşku düşürdüğümü umuyorum. Ayrıca insanoğlunun savaşmak zorunda bulunduğu ya da dünyanın tüm işlerinin sonunda şiddetle çözülmesi gerektiği görüşlerine de kuşkucu bir bakış açısı getirdiğimi sanıyorum. Dünyanın yazılı tarihi, genelinde bir savaş tarihidir çünkü içinde yaşadığımız ülkeler, fetihler, iç savaşlar ve bağımsızlık çarpışmalarıyla bugünkü konumlarına gelmişlerdir. Yazılı tarihin tanıdığı ünlü devlet adamları da çoğunlukla şiddete eğilimli insanlardır. Bu yüzyılda savaşların şiddeti ve sıklığı sıradan erkek ve kadınların savaşlara bakış açısını da değiştirmiştir. Batı Avrupa’da, Amerika Birleşik Devletleri’nde, Rusya’da ve Çin’de iki, üç ve hatta dört kuşak boyunca aileler savaş ortamında yaşamıştır. Silah altına alınmalar, oğulları, babaları, kocaları ve ağabeyleri savaş alanlarına götürmüş ve milyonlarcası geri dönmemiştir. Savaş tüm insanların sevgi duygularını incitmiş; çocuklarının ve torunlarının kendi çektiklerini yaşamamaları umuduna bağlanmalarını sağlamıştır. Günlük yaşamlarında insanlar şiddet, acımasızlık ve vahşet duygularıyla pek tanışmazlar.Dünyayı döndüren, çekişmeler değil, işbirliğinin yarattığı ruhtur.

İçinde yaşamayı yeğlediğimiz uygar toplumlar yasalarla yönetilmekte, yani polis gücü bulunmakta ve bu polis gücü bir tür zorlayıcılık yaratmaktadır. Polis kuramlarını kabul ederken, insanoğlunun karakterinin karanlık bir yönü bulunduğunu ve bunun daha üstün bir güç tarafından kontrol altında tutulması gerektiğini da kabullenmiş oluyoruz. Bu yönlerine sahip olamayanlara karşı ceza yaptırımlarının aracı ise polis gücüdür. Şiddet potansiyelimize karşın, yapabileceklerimizin en kötüsünden bizleri korumaya hazır durumda üstün bir güç bulunmadığı zamanlarda, şiddet eğiliminin etkilerini sınırlama yeteneğimiz de var. Bu nedenle kitabın başında açıklanan “ilkel” savaş fenomenleri son derece öğreticidir. Bu yüzyılın savaşları

öylesine acımasız bir şekle bürünmüştür ki, çağdaş insanın, sınırları zorlayan savaşların neredeyse kaçınılmaz olduğuna inanmasına yol açmıştır. Modern savaşlar, ılımlı görüşleri ve kişinin kendini kısıtlamasını kötü adlandırmıştır; arabuluculuk eylemleri alaycı bir bakışla, tahammül edilemez dehşetlerin gizlenmesi ya da hafifletilmesi için araç olarak kabul edilmektedir. "İlkel" savaşların gösterdiği gibi, savaşan insanların davranışlarının yapısını ve etkisini sınırlandırma yeteneği vardır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, ilkel savaş biçimini idealleştirmek de önemlidir. Beklenmedik bir biçimde şiddete yöneldiği anda tüm alışkanlıklar, töreler, önlemler bir yana atılıp, vahşete dönüşebilirdi. Kısıtlamalara uyumlu davranıldığı zaman bile bazı tarafların üzerinde istenmeyen etkileri olabilirdi. Bu etkilerin en kötüsü zayıf tarafın kendi topraklarından daha verimsiz arazilere doğru uzaklaştırılmasıydı. Bu gibi yer değiştirmeler, savaşları kontrol altında tutan kültürel kısıtlamaları oluşturan kültürün zarar görmesine ve hatta yok olmasına neden olabilirdi. Uygarlık kültürleri sonsuza dek kendine yeterli değildir. Düşmanca etkilerin altında zayıf düşecek yönleri vardır ve savaşmak bu etkilerin en önemlilerinden biridir.

Asya'daki gelişmeler tarihinin belirttiği gibi kültür, savaşların yapısının en önemli saptayıcısıdır. Doğu biçimi savaşların, eğer bunları Avrupa biçimi savaşlardan ayrı olarak tanımlayabilirsek, kendilerine özgü yönleri vardı. En belirgin özellikleri kaçamak, erteleyici ve dolaylı oluşlarıydı.Attila,Cengiz ve Timurleng'in seferlerinin dinamikliği ve acımasızlığını anımsadığımız zaman, saydığımız özelliklere uyum gösterdiklerini söyleyemeyiz ama bu savaşları, önceki ve sonrakilerle aralarındaki bağlantıya dikkat ederek incelememiz gerekir. Binek hayvanlarının en önemli savaş aracı olarak kullandığı 3000 yıllık süre içinde bu gibi savaşlar uzun aralarla yaşanmış olaylardır ve Avrasya'nın askeri tarihinin sürekli ve düzenli bir parçası değillerdir. O dönemlerde atlı savaşçılar sürekli bir tehdit unsuru oluşturuyorlardı ama olağan koşullar altında bunun önlemini almak olasıydı. Önlem alma kolaylığının tek nedeni ise, kaçamak, erteleyici ve dolaylı çarpışma biçimlerinin yeğlenmesi değildi. Atlı savaşçılar, uzak mesafelerden dövüşmeyi, kesici yerine

fırlatılan silahları kullanmayı yeğliyorlar, direnme ile karşılaştıkları zaman geri çekiliyorlardı. Düşmanlarını var güçleriyle saldırıp yok etmek yerine, yorgunluğun sağladığı yenilgiye uğratmak yöntemini uyguluyorlardı.

Bu nedenlerden dolayı, atlı savaşçılara karşı, yaşadıkları bölgelerin sınırlarında oluşturulacak sabit savunma sistemleri ile etkin bir önlem alınabiliyordu. Atlı savaşçılar kendi bölgelerinin dışında, büyük at sürülerini yetiştirmek ve yönetmek konusunda sıkıntı çekiyorlardı ve Çin Şeddi ya da Rusya'daki cherta hatları gibi engeller savaşmalarını daha da zorlaştırıyordu. Yine de bazı atlı savaşçılar yerleşik düzen süren toplumların topraklarına girmeyi ve onları yönetmeyi başardılar. Bu savaşçı kavimlerin en dikkati çekenleri, Hindistan'a giren Moğollar, Osmanlı Türkleri ve çeşitli zamanlarda Arabistan'da güç sahibi olmuş olan Memlükler'dir. Ama gördüğümüz gibi, başarıya ulaşan atlı savaşçılar, fethetme dürtülerinden vazgeçip, yaratıcı ve yönlendirici bir hükümet biçimi kurmayı başaramamışlardır. Yıktıkları imparatorlukların başkentlerinde gösterişli bir yaşam sürerlerken bile, kamp, at ve ok kültüründen bir türlü sıyrılamayıp göçer reisleri gibi davranmayı devam ettirmişlerdir. Savaş yöntemlerinde teknolojik gelişmeler göstermiş güçlerle karşılaştıkları zaman ise, kendi kültürlerine olan bağlılıklarından dolayı etkili bir karşılık verme fırsatını yakalayamamışlar ve sonunda silinip gitmişlerdir.

Her şeye karşın Doğu savaşlarının daha sonraları Batı'ya aktarılan bir özelliği, ürkütücü olduğu kadar kendi kendini kısıtlayan bir amaç olarak yaygınlık kazanmıştır. Bu özellik savaşların ideolojik açısıdır. Batı toplumlarının savaş felsefesine ulaşmalarından çok önce,Çinliler buna erişmişti. Konfüçyus'un mantık, süreklilik ve kurumların muhafaza edilmesi ilkeleriyle, savaşçı içgüdülerini yasa ve geleneklerle kontrol altında tutma yolunu seçmişlerdi.Ama bu ilkelere her zaman bağlı kalmak olanaksızdı: Bozkırlardan gelen tehlikeler ve genellikle bunların yol açtığı dahili çekişmeler, bunu engelliyordu. Yine de Çin askeri yaşamının en belirgin özelliği, dıştan gelen istilalara ya da dahili ihtilallere hizmet etmek yerine, kültürel kurumlan muhafaza etmek için gösterdiği ılımlı davranıştı. Çinliler'in

en büyük başarılarından biri, bozkırlardan gelen istilacıları Çinlileştirmek ve yıkıcı alışkanlıklarını uygarlığın merkezi değerlerine boyun eğmeye zorunlu bırakmak olmuştu.

Savaşlara kısıtlama getirmek, Asya'da hüküm süren İslam uygarlığının da özelliklerinden biriydi. Fetih dini olarak tanınan İslam'ın en bilinen ilkesi inançsızlara karşı kutsal savaş açmaktır. İslam fetihlerinin tarihi ve kutsal savaş doktrinlerinin yapısı Müslüman toplumların dışında yanlış anlaşılmıştır. Fetih devrinin kısa süre sonra sona ermesinin nedeni İslamiyet'e karşı olanların kendilerini savunmak için harekete geçmeleri değil, savaşın ahlaksal açıdan Müslümanlar'ı bölmesidir. Müslümanlar'ı birbirine düşüren iç çekişmelerin ortaya çıkması üzerine, birbiriyle savaşmamaları gerektiği doktrininden sapmamak için, yönetici sınıf, savaşmak görevini üstlenecek kişileri toplayarak ayrı bir sınıf yaratmıştı. Böylelikle, çoğunluğu askerlik zorunluluğundan uzak tutmayı başarmış ve dindarların, kutsal savaşı, kişisel yaşamlarında "kendi benlikleriyle savaş" olarak nitelendirilebilecek bir biçimde sürdürmelerine olanak vermişti. İslam dünyasının kendi adına savaşmak için seçtiği kişiler bozkır atlılarından oluşuyordu. Değişen koşullara karşın askerlik üzerine kurulmuş kendi kültürlerini değiştirmeyi reddettikleri için, silahları tekellerinde bulundurup güç sahibi oldukları halde, İslam dünyasının savaşları da Çin uygarlığında olduğu gibi kısıtlama altında kalmıştı. Uygarlığın içinde bu durumun etkileri yararlıydı. Ne var ki, Doğu geleneklerini tanımayan başka kültürlerin saldırısı ile karşılaşınca, kendini savunabilecek bir seferberliği düzenlemeye fırsat olmadığı gibi hiç beklenmedik bir acımasızlıkla yüz yüze gelmiş oldu.

Karşılaştıkları Batı kültürü idi ve bunu oluşturan üç unsurdan biri kendi içinden gelirken, İkincisi Doğu görüşlerinden alınmıştı, üçüncüsü ise, uyarlama ve denemeye yatkınlığından kaynaklanıyordu. Bu unsurları sırasıyla ahlak, zeka ve teknoloji olarak tanımlayabiliriz. Ahlak unsuru klasik devirdeki Yunanlılar'dan miras kalmıştı. MÖ 5. yüzyılda ilkel savaş biçimleriyle tüm bağlantılarını kesip, savaşların töre ve geleneklerine saygıyı kaldırıp, yüz yüze, ölümüne dek dövüşmeyi yaratanlar Yunanlılar'dı. Önceleri

yalnızca Yunanlılar arasında yaşanan bu savaş biçimi dış dünyaya açıldığı zaman, inanılmaz derecede şaşırtıcı olmuştu. Büyük İskender'in, savaş biçimi hem ilkel toplumların törelerinden hem de atlı savaşçıların kaçamak saldırılarından oluşan Pers İmparatorluğu ile karşılaşması,Arrhionos'un aktardığı gibi gerçek bir tarihtir ve kültür farklılıklarının paradigmasıdır. İmparator Darius gerçekten de acınacak bir durumda kalmıştır, çünkü temsil ettiği uygarlık, avantajı kendi ellerine geçirdikleri zaman anlaşmaya razı olmayan bir düşmanla mücadele etmeye hiç de hazırlıklı değildi. Üstelik bu düşman her seferinde konuyu savaş deneyimine getiriyor, çarpışmaları adeta ulaşacağı sonuç her şeyden daha üstünmüş gibi gerçekleştiriyor ve hatta kendi yaşamım bile tehlikeye atmaya aldırış etmiyordu.Darius'un,Büyük İskender cesedini bulursa, kendi canlarını kurtarabileceklerini düşünen maiyeti tarafından öldürülmüş olması, çıkar ve onur olarak tanımlanabilecek iki farklı savaş geleneğinin arasındaki kültürel çatışmayı mükemmel bir biçimde özetlemiştir.

Yaya olarak ölümüne savaşmanın özelliklerinin, Yunanlılar'dan Romalılar'a geçişinin, güney İtalya'da yerleşik Yunan kolonilerinden kaynaklandığını biliyoruz. Ama bu etkilerin Romalılar'ın yenilgiye uğradığı son savaşlarını yaptıkları Germen kavimlerine nasıl ulaştığını belki de hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz. Germen istilacıların, yüz yüze çarpışan savaşçılar oldukları kesindir, aksi halde batı imparatorluğunun çöktüğü yüzyılda bile Roma ordularını yenmeleri olanaksızdı.Ardıl Germen krallıklarının en farklı başarısı ise, yüz yüze çarpışma yöntemlerini süvarilere de uygulamış olmalarıdır. Böylece Batılı şövalyeler, bozkır göçerlerinden farklı olarak, uzaktan savaşma taktikleri yerine düşmanlarının temel güçlerinin üzerine doğru yürüyerek saldırma yöntemini uygulamışlardır. Kutsal Topraklar adına yapılan Haçlı Seferleri'nde karşılaştıkları Arap ve Memlûk güçlerine karşı ise yüz yüze çarpışma taktiklerini kullanmak pek kolay olmamıştı, çünkü düşmana karşı durmaktan kaçınmayı onursuzluk saymayan bir orduya karşı, topluca akın yapmanın hiçbir yararı olmuyordu. Yine de Ortadoğu'da

Müslümanlar'ın Hıristiyanların çarpışması sonucunda çok önemli bir kültür alışverişi gerçekleşmişti.

Kişisel onur ahlakının getirdiği yüz yüze dövüşme biçimine eklenen bu ideolojik boyuta, teknolojik gelişmeler de katılınca, nihai Batı savaş yöntemi ortaya çıkmış oldu. 18. yüzyılda barut devrimi kabul görüp, ateşli silahlar geliştirilince, bu yöntem yaygınlaştı. Batı kültürünün, teknolojinin sunduğu gelişmelere açık olmasına karşın Asya kültürünün bundan uzak kalması ancak başka bir bağlamda tartışılabilir. Asya kültürünün, yenilikleri uygulama konusuna kapalı tutan en önemli faktörün, seçilmiş kişilerin geleneksel silahları tekelinde bulundurmalarıdır. Diğerlerine oranla her ne kadar eski moda kalmışlarsa da, bu tutumla bir cins silah kontrolü uyguladıklarını kabul etmek gerekir. Batı dünyası ise silah kısıtlamasına gitmeyerek kendine bambaşka bir yol çizmiş ve Clausevvitz'in tanımladığı savaş biçimini yaşamıştır. Savaş politikanın uzantısıdır derken Clausewitz, ideolojik açıyı kabul ediyor ve çarpışma biçimlerinden söz ederken yüz yüze çarpışmayı öngörüyordu. Batı'daki teknolojik devrimin geliştirdiği silahları ise sözünü etmeye değmeyecek kadar olağan buluyordu.

Batı tarzı savaşlar Clausewitz'in ölümünden sonraki yıllarda da sürüp gitti. 19. yüzyılda, Çinliler, Japonlar, Taylandlılar ve Osmanlılar'ın egemenliği altındakilerin dışında kalan tüm Asya halkları Batı yerlilerinin de karşı duracak fırsatı olmamıştı. Ancak Tibet, Nepal, Etiyopya gibi ulaşılması çok zor bölgelerde yaşayanlar, Batı'nın deneyimli istilacılarının elinden kurtulabilmişlerdi. 20. yüzyılın ilk yarısında Çin,batılılaşmış Japonya'ya yenik düşerken, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının büyük bir kısmı da Batı ordularının eline geçmişti. Yalnızca Türkiye'de yaşayan sert, zeki ve dayanıklı savaşçı ırka mensup Türkler, at ve ok gibi yeterli olmayan silahlarıyla düşmanlarına bir sürü askerlik dersi vermişler ve yüzyılın ortasında bağımsız bir ülke olarak ortaya çıkarak emir almaya gelmeyeceklerini kanıtlamışlardır.

Aslında Batı yöntemi savaşların başarısı aldatıcıydı. Farklı askeri kültürlere karşı kullanıldığı zaman karşı konulmazlığını kanıtlamıştı,

ama kendi üstüne çevrilince yalnızca felaketlere neden olmuştu. Neredeyse yalnızca Avrupa devletleri arasında yaşanan Birinci Dünya Savaşı, dünya yüzündeki Avrupa egemenliğinin son bulmasına neden olmuş, katılan taraflara verdiği acılarla uygarlıklarının özgürlük ve umut gibi en iyi boyutlarını yitirmelerine yol açmış ve geleceğin kendi ellerinde olduğunu ilan eden totaliter ve militaristlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Siyaset devam edecektir ama savaşlar sürüp gidemez. Ama bunu söylemek, savaşçıların rolünün bittiği anlamına gelmez. Dünya toplumunun, kendilerini otoritenin hizmetine vermeye hazır, yetenekli ve disiplinli savaşçılara her zamankinden daha çok gereksinimi vardır. Bu savaşçılar uygarlığın düşmanları değil, bekçileri olarak görülmelidir. Irk ayrımcılarına, yerel isyancılara, ideolojik uzlaşmazlara, sıradan yağmacılara ve uluslararası organize suç örgütlerine karşı uygarlığı savunmak için bu savaşçıların sürdürdüğü mücadele, yalnızca Batı biçimi savaşma yöntemlerinden derlenme değildir. Gelecekte barışı kuracak ve savunacak olanların, yalnızca Doğu değil, aynı zamanda ilkel dünyanın askeri kültürlerinden de öğrenecekleri çok şey var. Mantıksal kısıtlamaların ve hatta simgesel geleneklerin ilkelerinde bile yeniden keşfedilmesi gereken bir bilgelik vardır. Savaş ve politikanın ayrılmazlığına karşı çıkmak ise daha da büyük bir bilgeliktir. Bunu yapmadığımız sürece, bizim geleceğimiz de Paskalya Adası halkının sonu gibi, yalnızca eli kanlı kişilere ait olacaktır.

NOTLARDA KULLANILAN KISALTMALAR

s.: sayfa

AGE: Adı geçen eser AGY: Adı geçen yer Bkz.: Bakınız C.: Cilt ed.: Editör çe: Çeviri

Bölüm 1: insanlık Tarihinde Savaş

1. Cari von Clausevvitz On War (çe: J.J.Graham) Londra 1908,1, s.23

2. Luke 7: 6-8 Onaylanmış Baskı

3. Michigan Askeri Akademisinde söylev, 19 Haziran 1879, J. Wintle, The Dictionary of War Ouesti-ons, Londra 1989, s.91

4. R. Parkinson, Clausewitz, Londra 1970 s. 175-

76

5. R. McNeal, Tsar and Cossack, Basingstoke 1989, s.5

6. A. Seaton, The Horsemen of the Steppes, Londra 1985, s.51

7. Parkinson AGE, s. 194

8. Seaton, AGE, s.121

9. Seaton, AGE, s. 154

10. Parkinson, AGE, s. 169

11. G. Sansom, The Western World and Japan, Londra 1950, s.265-6

12. W. St Clair, That Greece Might Stili Be Free, Londra 1972, s.114-5

13. Marshal de Saxe, Mes reveries, Amsterdam 1757, s.86-87

14. P. Contamine, War in the Middle Ages (Ç.M. Jones), Orford 1984, s. 169

15. M. Howard, War in European History, Oxford 1976, s.15

16. L. Tolstoy, Anna Karenin, Londra 1987, s.190-

5

17. M. Howard, Clausewitz, Oxford 1983, s.35

18. P.Paret, Understanding War, Princeton 1992, s. 104

19. P.Paret, Clausewitz and the State, Princeton 1985, s.322-4

20. M.Howard, AGE, s.59

21. Cari von Clausewitz, On War (çe: M.Howard ve P.Paret) Princeton 1976, s. 18

22. Cari von Clausewitz, AGE, s.593

23. M.Sahlins, Tribesmen, New Jersey 1968, s.64

24. S.Engleit, Islands at the Centre of the World, New York 1990, s.139

25. M.Wilson ve L.Thompson (ed.ler) Oxford Elistory öf South Africa, l.c, Oxford, 1969

26. K.Otterbein, “The Evolution of Zulu Warfa-re”, B.Oget (ed) War and Society in Africa, 1972

27. Wilson **ve** Thompson, AG1E, **s.338-39**

28. G.Jefferson, The Destruction of the Zulu Kingdom, Londra 1979, s.9-10,12

29. E.J. Krige, The Social System of the Zulus, Pi-etermaritzburg 1950, 3. Bölüm (birçok yerde)

30. Wilson ve Thompson, AGE, s.345

31. Wilson ve Thompson, AGE, s.346

32. D.Ayalon, “Preliminary Remarks on the Mamluk Institutions in İslam”, V. Parry ve M.Yapp, **584**

(ed.ler) War, Technology and Society in the Middle East, Londra 1975, s.44

33. Ayalon, AGE, s.44-7

34. D.Pipes, Slave Soldiers and İslam, New Haven 1981, s.19

35. P.Holt, A. Lambton ve B.Lewis (ed.ler) The Cambridge History of İslam, Cambridge 1970 C.1A, s.214

36. H.Rabie, “The Training of the Mamluk Faris”, Parry ve Yapp, AGE, s.153-63

37. D.Ayalon, Gunpowder and Firearms in the Mamluk Kingdom, Londra 1956, s.86

38. Ayalon, AGE, s.94-95

39. Ayalon, AGE, s.70

40. A. Marsot, Egyth in the Reign of Muhammad Ali, Cambridge 1982, s.60-72

41. N.Perrin, Giving up the Gun, Boston 1988, s.19

42. R.Storry, A History of Modern Japan, Londra 1960, s.53-54

43. J.Hale, Renaissance War Studies, Londra ' 1988, s.397-98

44. Sansom, AGE, s. 192

45. Storry, AGE, s.42

46. Perrin, AGE, s.11-12

47. I. Berlin, The Crooked Timber of Humanity, New York 1991, s.51

48. Berlin, AGE, s.52,3

49. Clausewitz (çerGraham) AGE, s.25

50. J.Shy “Jomini”, P.Paret, Makers of Modern Strategy, Princeton, 1986, s. 181

51. A.Kenny, The Logic of Detterence, Londra 1985, s.15

52. J.Spence, The Search for Modern China, Londra 1990, s.395

53. Spence, AGE, s.371

54. B.Jelavich, History of the Balkans (Tventieth Century), Cambridge 1983, s.270

55. F.Deakin, The Embattled Mountain, Londra 1971, s.55

56. N.Beloff, Tito's Flawed Legacy, Londra 1985, s.75

57. K.McCormick ve H.Perry, Images of War, Londra 1991, s.145, 326, 334

58. Deakin, AGE, s.72

59. M.Djilas, Wartime, New York 1977, s.283

60. Spence, AGE, s.405

61. A.Horne, A Savage War of Peace, Londra 1977, s.64, 537-38

62. R.Weighley, The Age of Battles, Blooming-ton, 1991, s.543

63. J.Mueller, "Changing Attitudes to War. The Impact of the First World War", British Journal of Political Science, 21, s.25-26, 27

Ara Bölüm 1: Savaşlara Getirilen Kısıtlamalar

1. Mariner's Mirror, c.77, sayı 3, s.217

2. A. Ferrill, The Origins of War, Londra 1985, s.86-87

3. (bkz) J.Guilmartin, Gunpowder and Galleys, Cambridge 1974. Özellikle topların ortaya çıkışıyla kadırgaların işlevinin sona ermediğini öne süren 1. bölüm

4. J.Keegan, The Price of Admiralty, Londra 1988, s.137

5. O.Farnes, War in the Arctic, Londra 1991, s.39

6. (Bkz) "Adrianople" R.ve T.Dupuy, The Ency-clopedia of Military History, Londra 1986

7. J-P. Pallud, Blitzkrieg in the West, Londra 1991, s.347

8. J.Keegan, The Second World War, Londra 1989, s.462

9. Punch 1853, A Dictionary of Military Quaotati-ons, Londra 1990, s.123 T.Royle tarafından alıntı yapılmıştır.

10. The Times Atlas, (Genişletilmiş Baskı) Londra 1977, s.5

11.1. Berlin, Kari Marx, Oxford 1978, s.179

12. A.Van der Heyden ve H.Scullard, The Atlas of the Classical World, Londra 1959, s. 127 ve C.Duffy, Siege Warfare, Londra, 1979, s.204-7, 232-37

13. N.Nicolson, Alew, Londra 1973, s.10

14. (Bkz) A.Fraser, Boadicea's Chariot, Londra 1988

Bölüm 2: Taş Devri

1. J.Groebel ve R.Hindle (ed.ler) Aggression and War, Cambridge 1989, s.xiii-xvi

2. A.J. Herbert, "The Physiology of Aggression" AGE, s.67

3. AGE, s.68-9

4. R.Dawkins, The Selfish Gene, Oxford 1989

5. A.Manning, Groebel ve Flinde'nin AGE, s.52-

55

6. Groebel ve Hinde, AGE, s.5

7. A.Manning, Groebel ve Hinde'nin AGE, s.51

8. R.Clark, Freud, Londra 1980, s.486

9. KLorenz, On Aggression, Londra 1966

10. R.Ardrey, The Territorial Imperative, Londra 1967

11. L.Tiger, Men in Groups, Londra 1969

12. M.Harris, The Rise of Anthropological The-ory, Londra 1968, s. 17-8

13. D.Freeman, Margaret Mead and Samoa, Cambridge, Mass., 1983, s.13-17

14. Freeman, AGE, Bölüm 3

15. Harris, AGE, s.406

16. A.Kuper, Anthropologists and Anthropology, Londra 1973, s.18

17. Kuper, AGE, s.207-11

18. A.Mockler, Haile Selassie's War, Oxford 1984, s.219

19. A. Stahlberg, Bounden Duty, Londra 1990, s.72

20. H.Turney-High, Primitive War: Its Practice and Concepts (2. Baskı), Colombia, SC, 1971, s.5

21. Turney-High, AGE

22. AGE, s.55

23. AGE, s.142

24. AGE, s.14

25. AGE, s.253

26. AGE, s.v

27. R.Ferguson (ed), Warfare, Culture and Envi-ronment, Orlando 1984, s.8

28. M.Mead, "Warfare is Only an Invention", L.Bramson ve G.Goethals'in War: STudies from Psychology, Sociology, Anthropology adlı eserinde, New York 1964, s.269-74

29. R:Duson-Hudson, Human Intra-specific Conflict: An Evolutionary Perspective, Guggenheim **588**

Institute, New York 1986

30. Ferguson, AGE, s.6, 26

31. M. Fried, M.Harris ve R.Murphy (ed.ler) War: The Anthropology of Armed Conflict and Aggressi-on, New York 1967,

s.132

32. AGE, s. 133

33. AGE, s. 128

34. US News and World Report, 11 Nisan 1988, s.59

35. W.Divale, War in Primitive Society, Santa Barbara 1973, s.xxi

36. A.Vayda, War in Ecological Perspective, New York 1976, s.9-42

37. AGE, s.15-16

38. AGE, s.16-17

39. J.Haas (ed), The Anthropology of War, Cambridge 1990, s.172

40. P.Blau ve W.Scott, Formal and Informal Orga-nisations, San Francisco 1962, s.30-32

41. M.Fried, Transactions of New York Academy of Sciences, Seri 2, 28,1966, s.529-45.

42. J.Middleton ve D.Tait, Tribes Without Rulers, Londra 1958, s.1,31

43. R.Cohen, “Warfare and State Formation”, Ferguson’un AGE s.333-4

44. P.Kirch, The Evolution of the Polynesian Chi-efdoms, Cambridge 1984, s. 147-48

45. AGE, s.81

46. AGE, s.166-7

47. Vayda, AGE, s. 115

48. Kirch, AGE, s.209-11

49. Vayda, AGE, s.80

50. Turney-High, AGE s.193: “Brezilya kıyısında yaşayan Cayte’ler kazaya uğrayan tüm gemilerin mürettabatım yediler. Bir

yemek sırasında, Bahia birinci piskoposunu, iki rahibi, Portekiz Kraliyet Hâzinesi başmemurunu, iki hamile kadını ve birçok çocuğu yemişlerdi.”

. 51. AGE, s.189-90

52.1. Clendinnen, Aztecs, Cambirdge 1991, s.87-8

53. R.Hassing, “Aztec and Spanish Conquest in Mesoamerica”, B.Ferguson ve N.Whitehead’in War in the Tribal Zone adlı eserinde, Santa Fe 1991, s.85

54. AGE, s.86

55. Clendinnen, AGE, s.78

56. AGE, s.81

57. AGE, s.116

58. AGE, s.93

59. AGE, s.94-95

60. AGE, s.95-96

61. AGE, s.25-27

62. I. Clendinnen, Ambivalent Conxuest, Maya and Spaniard in Yucatan, 1515-70, Cambridge 1987, s.144,148-49

63. J.Roberts, The Pelican History of the World, Londra 1987, s.21

64. AGE, s.31

65. H.Breuil ve R.Lautier, The Men of the Old Stone Age, Londra 1965, s.71

66. AGE, s.69

67. AGE, s.20

68. AGE, s.69

69. A. Ferrill, AGE, s. 18

70. W.Reid, Arms Through the Ages, New York 1976, s.9-11

71. Breuil ve Lautier AGE, s.72 **590**

72. C.Robarchak, Papers Presented to the Gug-genheim Foundation Conference on the Anthropology of War adlı eserde Santa Fe, 1986; ve Haas'ın AGE, s.56-76

73. H.Obermaier, La vida de neustros antepasa-dos cuaternanos en Europa, Madrid 1926

74. F. Wendorf (ed) The Prehistory of Nubia, II, Dallas 1968, s.959

75. Ferrill, AGE, s.22

76. M.FIoffman, Egypt Before the Pharaohs, Londra 1988, s.87-89

77. Roberts, AGE, s.51

78. J.Mellaert, "Early Urban Communities in the Near East, 9000-3400 BC", P.Moorey (ed) The Ori-gins of Civilisation, Oxford 1979, s.22-25

79. H.de la Croix, Military Considerations in City Planinng, New York 1972, s.14

80. Y.Yadin, The Art of Warfare in Biblical Lands, Londra 1963, s.34

81. Mellaert, AGE, s.22

82. B.Kemp, Ancient Egypt Anatomy of a Civilisation, Londra 1983, s.269 <

83. S.Piggott, "Early Towns in Europe", Moo-rey'in AGE, s.3, 44

84. H.Thomas, An Unfinished History of the World, Londra, s.19, 21

85. J.Bottero (ed) The Near East: The Early Civi-lisations, Londra 1967, s.44

86. AGE, s.6

87. Roberts, AGE, s.131

88. Hoffman, AGE, s.331-32

89. Kemp, AGE, s.168-72

90. AGE, s.223-30

91. AGE, s.227

92. Yadin, AGE, s. 192-93

93. Kemp, AGE, s.43, 225

94. Hoffman, AGE, s.116

95. W.Hayes, “Egypt from the Death of Atnmane-mesll to Seqenenre II”, Cambridge Ancient History (3. baskı), e. II, Bölüm 1, s.73

96. Kemp, AGE, s.229

97. MÖ 2160-1991 yıllarında Eski ve Orta Krallık dönemleri arasında geçen süre, yerel güç sahipleri arasında süren savaşların devri olarak bilinir ama o devire ait bir metin (Bottero AGE s.337) şunu anlatır: “Askerlerimi silahlandırıp savaşa doğru yola çıktım. Benden ve kendi askerlerimden başka kimse yoktu. Nübye ve diğer bölgelerden gelen paralı askerler bana karşı birleşmişlerdi. Zaferle geri döndüğümde hiç kayıp vermemiştim ve tüm kent halkım yanımdaydı.”

98. Bottero, AGE, s.70-1

99. W.McNeill, The Pursuit of Power, Oxford 1983, s.5

100. J.Laessoe, People of Ancient Assyria, Londra 1963, s. 16

101. Yadin, AGE, s.130

102. G.Roux, Ancient Iraq, New York 1986, s.129

103. P.J.Forbes, Metallurgy in Antiquity, Leiden 1950, s.321

104. AGE, s.255

105. W.McNeill, A World History, New York 1961, s.34

106. R.Gabriel ve KMetz, From Sumner to Ro-me, New York 1991, s.9

Ara Bölüm 2: İstihkam

1. D.Petite, Le balcon de la Cote d'Azure, Marig-nan 1983, çeşitli sayfalarda

2. A. Fox, Prehistoric Maori Fortifications, Auck-land 1974, s.28-29

3. F.Winter, Greek Fortifications, Toronto 1971

4. N.Pounds, The Mediaevel Castle in England and Wales, Cambridge 1990, s.69

5. S Johnson, Roman Fortifications on the Saxon Shore, Londra 1977, s.5

6. Kemp, AGE, s.174-6

7. S.Piggott, "Early Towns in Europe", Moorey'in AGE, s.48-49

8. A.Flogg, Fiili Forts of Britain, Londra 1975, s.17

9. Piggott, AGE, s.50

10. W.Watson, Moorey'in AGE, s.55

11. S.Johnson, Late Roman Fortifications, Londra 1983, s.20

12. E.Luttwak, Grand Strategy of the Roman Em-pire, Baltimore 1976, s.96,102-4

13. B.Isaacs, The Limits of Empire, Oxford 1990; A. Horne, A Savage War of Peace, Londra 1987 s.263-67

14. Q.Hughes, Military Architecture, Londra 1974, s.187-90

15. C.Duffy, Siege Warfare, Londra 1979, s.204-7

16. J.Fryer, The Great Wall of China, Londra 1976, s.104; A.Waldron, The Great Wall of China, Cambridge, 1992, s.5-6

17. O.Lattimore, "Origins of the Great Wall", Studies in Frontier History adlı eserde, Londra

1962, s.97-118

18. J.Needman, Science and Civilitaion in China, I, Cambridge 1954, s. 144

19. S.Johnson, Late Roman Fortifications, Haritalar 25, 44, 46

20. P.Contamine, War in the Middle Ages, Orford 1984, s.108

21. AGE, s.46

22. Pounds, AGE, s.19

23. Winter, AGE, s.218-19

24. Yadin, AGE, s.158-59, 393, 409

25. S.Runciman, A History of the Crusades, I, Cambridge 1951, s.231-34

26. Pounds, AGE, s. 115

27. AGE, s.213

Bölüm 3: Hayvanlar

1. A.Azzarolli, An Early History of Horsemans-hip, Londra 1985, s.5-6

2. S.Piggott, The Earliest, Wheeled Transport, Londra 1983, s.87

3. AGE, s.39

4. Azzarolli, AGE, s.9

5. R.Sallares, The Ecology of the Ancient Greek World, Londra 1991, s.396-97

6. Piggott, AGE, s.64-84

7. W.Mcneill, The Rise of the West, Chicago 1963, s.103

8. A.Friendly, The Dreadful Day, Londra 1981, s.27

9. Yadin, AGE, s.150,187

10. J.Guilmartin, AGE, s.152; P.Klopsteg, Turkish 594 and the Composite Bow, Evanstown 1947

11. Yadin, AGE, s.455

12. Y.Garlan, War in the Ancient World, Londra 1975, s.90

13. O.Lattimore, AGE, s.41-44

14. Piggott, AGE, s.103-104

15. H.Creel, The Origins of Statecraft in China, Chicago 1970, s.285-86

16. Guilmartin, AGE, s.157

17. Lattimore, AGE, s.53

18. Cambridge Ancient History, c.ll, Bölüm 1, Cambridge 1973, s.375-76

19. Laessoe, AGE, s.87, 91

20. Cambridge Ancient History, c.ll, Bölüm 1, s.54-64

21. J.Gernet, A History of Chinese Civilisation, Cambridge 1982, s.40<45

22. H.Saggs, The Might That Was Assyria, Londra 1984, s.197

23. AGE, s.199, 255

24. AGE, s.100

25. AGE, s.101

26. AGE, s.258

27. Creel, AGE, s.258, 265

28. AGE, s.259

29. AGE, s.266, 264

30. Robert Thurton, “The Prince consort in Ar-mour”, M.Girouard’m The Return of Camelot adlı eserinde, New Haven 1981; Hubert Lanzinger, “Hit-ler in Armour”, P.Adam’m “The Arts of the Third Reich adlı eserinde, Londra 1992

31. Yadin, AGE, s.100-103; Cambridge Ancient History c.ll, Bölüm 1, s.444-51

32. Yadin, AGE, s. 103-4

33. AGE, s.218-21

34. McNeill, The Rise of the West, s. 15

35. Saggs, AGE, s.169

36. J.Saunders, The History of the Mongol Con-quests, Londra 1991, s.9-10

37. AGE, s.14; Gernet, AGE, s.4-5

38. W.McNeill, The Human Condition, Princeton 1980, s.47

39. D.Maenchen-Helfen, The World of the Huns, Berkeley 1973, s. 187

40. AGE, s.267

41. AGE, s.184

42. AGE, s.180

43. J.Jakobsen ve R.Adams, “Salt and Silt in An-cient Mesopotamian Agriculture”, Science CXXVI-II, 1958, s.257

44. L.Kwantem, Imperial Nomards: A History of Central Asia, 500-1500, Leicester 1979, s.12

45. AJones, The Later Roman Empire, 284-602, Oxford 1962, s.157

46. J.Bury, A History of the Later Roman Empire, 1927,1, s.300, n.3

47. R.Lindner, “Nomadism, Horses and Huns”, Past and Present, 92 (1981) s.1-19

48. J.Lucas, Fighting Troops of the Austro-Hun-garian Army, New York 1987, s.149

49. Marquess of Anglesey, A History of British Cavalıy, IV, Londra 1986, s.297

50. Maenchen-Helfen, AGE, s.152-3

51. P.Ratchnevzky, Genghis Khann, Oxford 1991, s.155

52. Kwantem, AGE, s.21; Eftalitlerin artık kulla-596 mlmayan bir Hint-Avrupa dili olan Toharca konuştukları sanılmaktadır.

53. Saunders, AGE, s.27

54. AGE.

55. J.Keegan, The Mask of Command, Londra 1988, s.18

56. Ferrill, AGE, s.70

57. A.Hourani, A Elistory of the Arab Peoples, Londra 1991, s.19

58. Kuran 9: 125

59. P.M.Holt ve diğerleri, Cambridge History of İslam, C.IA, Cambridge 1977, s.87-92

60. Cambridge History of İslam, AGY, s.42

61. Salleres, AGE, s.27

62. D.Hill, “The Role of the Camel and the Horse in the Early Arab Conquests”, Parry ve Yapp’m AGE, s.36

63. AGE, s.57-58

64. Cambridge History of İslam, AGY s.60

65. AGE.

66. Pipes, AGE, s.109-13

67. AGE, s.148

68. Saunders, AGE, s.61

69. Kwantem, AGE, s.61

70. Cambridge History of İslam, AGY, s.150

71. Ratchnevsky, AGE, s. 109

72. Rvvantem, AGE, s. 12-13

73. Chen Ya-tien, Chinese Military Theory, Steve-nage 1992, s.21-30

74. Gernet, AGE, s.309

75. AGE, s.310

76. Ratchnevsky, AGE, s.194-95

77. Rvvantem, AGE, s. 188

78. Ratchnevsky, AGE, s.4-5

79. B.Manz, The Rise and Rule of Tamerlane, Cambridge 1989, s.4

80. Saunders, AGE, s.196-99

81. Kwantem, AGE, s.192

82. AGE, s.108

83. Saunders, AGE, s.66

84. Ratchnevsky, AGE, s.96-101

85. Cambridge History of İslam, AGY, s.158

86. Kwantem, AGE s. 159; S.Shaw, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, c.ll, Cambridge 1976, s.184

87. D.Morgan, The Mongols in Syria, REdburg (ed) Crusade and Settlement, Cardiff 1985, s.231-35

88. P.Thorau, “The Battle of Ain Jalut: A Re-exa-m in a ti on” AGE, s.236-41

89. AGE, s.238

90. Manz, AGE, s.14-16

91. B.Spuler, The Mongols in History, Londra 1971, s.80

92. Shaw, AGE, c.l, s.245

93. Ratchnevsky, AGE, s.153-54

94. (Bkz) Keegan, Mask of Command, Özellikle Bölüm 2

95. C.Duffy, Russia’s Military Way to the West, Londra 1981, s.2

96. J.Fairbank, “Varieties of Chinese Military Ex-perience”, F.Kierman ve J.Fairbank’ın Chinese Ways in Warfare adlı eserinde, Cambridge, Mass., 1974

97. AGE, s.7

98. AGE, s.15

99. AGE, s. 14

100. Gernet, AGE, s.493 598

Ara Bölüm 3: Ordular

1. Parkinson, AGE, s.176.

2. J.Elting, Svvords Around a Throne, Londra 1989, Bölüm 18-19

3. H.Roeoer, (ed) The Ordeal of Captain Roeder, Londra 1960

4. NJones Hitler’s Heralds, Londra 1987, çeşitli sayfalarda

5. S.Andreski, Military Organisation and Society, Londra 1968

6. W.McNeill, Plagues and People, New York 1976

7. Andreski, AGE, s.33

8. AGE, s.91-107, 75-90

9. AGE, s.26

10. Seaton, AGE, s.57

11. Anderski, AGE, s.27

12. AGE, s.37

13. M.Lewis, The Navy of Britain, Londra 1948, s.128-44

14. G.Jones, A History of the Vikings, Oxford 1984, s.211

15. Manz, AGE, s.17

16. Ratchnevsky, AGE, s.66

17. Hourani, AGE, s. 139-40

18. S.Blondel, The Varangians of Byzantium, Cambridge 1978, s.230-35

19. P.Mansel, Pillars of Monerchy, Londra 1984,

s.l

20. Garlan, AGE, s.95

21. M.Mallet, Mercenaries and their Masters, Londra 1974, s.60-61

22. L.Keppie, The Making of the Roman Army, Londra 1984, s.17

23. RParet (ed), Makers of Modem Strategy, s.19

24. W.Doyle, The Oxford History of the French Revolution, 1989, s.204-5

Bölüm 4: Demir

1. R.J.Forbes, Metallurgy in Antiquity, Londra 1950, s.380

2. AGE, s.418-19

3. R.Oakeshott, The Archaeology of Weapons, Londra 1960, s.40-2

4. N.Sandars, The Sea Peoples, Londra 1985, s.56-58

5. P.Greenhalgh, Early Greek Warfare, Cambridge 1993, s.10-11

6. AGE, s.1-2

7. N.Hammond, A History of Greece to 332 BC, Oxford 1959, s.73

8. AGE, s.81

9. AGE, s.99

10. AGE, s.100

11. AGE, s.101

12. V.Hanson, The Western Way of War, New York 1989

13. V.Hanson, Warfare and Agriculture in Classi-cal Greece, Pisa 1983, s.59

14. AGE, s.50-54

15. AGE, s.42

16. AGE, s.67-74

17. Hanson, Western Way, s.6

18. AGE, s.4, 34 600

19. M.Finley ve H.Plaket, The Olympic Games, New York 1876, s.19

20. D.Sansome, Greek Athletics and the Genesis of Sport, Berkeley 1988, s.19, 50-53, 96

21. M.Paiakoff,Combat Sports in the Ancient World, New Haven 1987, s.93, 96

22. Finley ve Plaket, AGE, s.21

23. Poliakoff, AGE, s.93-94

24. A.Snodgrass, “The Hoplite Reform and History, Journal of Hellenic Studies, sayı 85, (1965), s.110-22

25. M.Jameson, “Sacrifice before Battle” V.Han-son (ed.), Hoplites, Londra 1991, s.220

26. E.Wheeler, “The General as Hoplite”, AGE, s.150-54

27. J.Lezenby, “The Killing Zone”, AGE, s.88

28. Hanson, Western Way, s. 185

29. AGE, s.64-65

30. AGE, s.180-81

31. AGE, s.36

32. AGE, s.4

33. Roberts, AGE, s.178

34. E.Wood, Peasant, Citizen and Slave, Londra 1981, s.42-44 •

35. Hanson, Western Way, s.10,16

36. Sandars, AGE, s.125-31

37. Garlan, AGE, s.130-1

38. Hammond, AGE, s.289-90

39. AGE, s.661-62

40. Keegan, Mask of Command, s.78-79

41. AGE, s.80

42. AGE, s.82

43. Hammond, AGE, s.615

44. L.Keppie, EGE

45. Hammond, AGE, s.236

46. Keppie, AGE, s.18

47. W.Harris, War and Imperialism in Republican Rome, Oxford 1979, s.54-67

48. AGE, s.56

49. AGE, s.51

50. AGE, s.48

51. Keppie, AGE, s.18

52. Harris, AGE, s.44-46

53. AGE, s.11-12

54. Keppie, AGE, s.53

55. J.Keegan, The Face of Battle, Londra 1976, s.65

56. G.Watson, The Roman Soldier, Londra 1985, s.72-74

57. Van der Heyden ve Scullard, AGE, s.125

58. Keppie, AGE, s.61-62

59. J.Baldson, Rome, Londra 1970, s.91

60. A.Ferrill, The Wall of the Roman Empire, Londra 1986, s.25

61. Luttwak, AGE, s.191-94

62. D.Breeze ve B.Dobson, Hadrian's Wall, Londra 1976, s.247-48

63. Baldson, AGE, s.90-91

64. Ferrill, Fail of the Roman Empire, s.48-49

65. AGE, s. 140

66. AGE, s.160

67. J.Filler, The Decisive Battles of the Western World, Londra 1954, s.307-29

68. AJones, The Decline of the Ancient World, Londra 1966, s.297-99

69. AGE, s.102 602

70. J.Beeler, War in Feudal Europe, 730-1200, It-haca 1991, s.2-5

71. AGE, s.17

72. M.Van Crefeld, Technology and War, Londra 1991, s.18

73. AGE, s.20

74. Beeler, AGE, s.228-32

75. Johnson, Late Roman Fortifications, s.8-16

76. G.Jones, Vikings, s. 182-92

77. AGE, s.76

78. El.Cowdray, The Genesis of the Cruşades", T.Murphy, (ed), The Holy War, Columbus 1976, s.17-18

79. Beeler, AGE, s.12

80. Runciman, AGE, s.106-108

81. AGE, s.91-92

82. R.Smail, Crusading Warfare, Cambridge 1956, s.115-20

83. AGE, s.202

84. G.Sainty, The Order of St.John, New York 1991, s.105

85. P.Contamine, War in the Middle Ages, s.75

86. Ewart, AGE, s.283-84

87. Smail, AGE, s. 165-68

Ara Bölüm 4: Lojistik ve Destek

1. Watson, AGE, s.63-65

2. P.Liddle, The 1916 Battle of the Somme, Londra 1992, s.39

3. J.Thompson, No Picnic, Londra 1992, s.89

4. Keegan, Mask of Command, s. 134

5. Luttwak, AGE, Flarita 2.2

6. C.Callwell, Small Wars: Their Principles and Practice, Londra 1899, s.40

7. T.Derry ve T.Williams, A Short History of Tech-nolog, Oxford 1960, s.433

8. R.Chevailier, Roman Röads, Londra 1976, s.152

9. Piggot, AGE, s.345

10. Keegan, Mask of Commands, s. 114

11. D.Engels, Alexander the Great and the Logis-tics of the Macedonian Army, Berkeley 1978, s.112

12. M.Grant, The Army of the Caesars, Londra

1974, s.xxiii

13. Derry ve Williams, AGE, s.691-95

14. B.Wiley, The Life of Johnny Reb, Baton Rou-ge, 1918, s.92

15. J.McPherson, Battle Cry of Freedom, New York 1988, s.11-12

16. AGE, s.424-27

17. D.Showalter, Railroads and Rifles, Hamden

1975, s.67

18. J.Edmonds, A Short History of World War I, Oxford 1951, s.9-10

19. J.Piekalkiewicz, Pferd und Reiterim II Qelt-krieg, Münih 1976, s.4

20. J.Beaumont, Comrades in Arms, Londra 1980, s.208

21. J.Thompson, The Lifeblood of War, Londra 1991, s.38

22. McNeill, Pursuit of Power, s.322, 324, 329

23. Watson, AGE, s.51

24. Derry ve Williams, AGE, s.269

25. McNeill, Pursuit of Power, s.166-67

26. AGE, s.170 604

27. AGE, s.238

28. AGE, s.290

29. A. Milward, War, Economy and Society, 1939-45,1977, s.64-69, 76

30. D.Van der Vat, The Atlantic Campaign, Londra 1988, s.229, 270, 351

Bölüm 5: Ateş

1. Derry ve Wells, AGE, s.268-69, 514

2. J.Needham, Science and Civilisation in China, I, Cambridge 1954, s.134

3. McNeill, Pursuit of Power, s.39

4. AGE, s.82-83

5. Duffy, Siege Warfare, s.8-9

6. AGE, s.9

7. AGE, s. 15

8. AGE, s.25

9. AGE, s.29-31

10. Mallet, AGE, s.253

11. Duffy, Siege Warfare, s.40

12. AGE, s.41-42

13. AGE, s.61

14. AGE, s.64

15. G.Parker, The Military Revolution, Cambridge 1988, s. 17

16. AGE, s. 17

17. Mallet, AGE, 254-55

18. Grant, AGE, s.15-16

19. Elale, Renaissance War Studies, s.396

20. J.Hale, War and Society in Renaissance Euro-pe, Leicester 1985, s.96

21. G.Parker, The Army of Flanders and the Spa-

nish Road, Cambridge 1972, s.27-29

22. Guilmartin, AGE, s.207

23. AGE, s.251-52

24. Lewis, AGE, s.76-80

25. Guilmartin, AGE, s.8-11

26. Weigley, AGE, s.15-16

27. AGE, s.76-77

28. Watson, AGE, s.57-59

29. C.Duffy, The Military Experience in the AGe of Reason, Londra 1989

30. G. ve A. Parker, European Soldiers 1550-1650, Cambridge 1977, s.14-15

31. Hale, War and Society, s.87

32. A.Corvisier, Armies and Society in Europey, Bloominghton 1979, s.54-60

33. Hale, Renaissance War Studies, s.285, 237-42

34. Weigley, AGE, s.44

35. Shaw, AGE, C.I, s.113-14

36. B.Lemnan, “The Transition to European Military Ascendancy in India” J. Lynn’in Tools of War adlı eserinde, Chicago 1990, s.106

37. Doyle, AGE, s.67-71

38. J.Galvin, The Minute Men, McLean, 1989, s.27-33

39. J.Lynn, “En avant: The Origins of the Revolu-tionary Attack”, AGE, s.168-69

40. Elting, AGE, s.123-56

41. Weigley, AGE, s.265

42. Lynn, AGE, s.167

43. F.Gilbert, “Machiavelli”, P.Paret’in Makers of Modern Strategy adlı eserinde, s.31

44. B.Liddell Hart, The Ghost of Napoleon, Londra 1933, s.118-29

45. McNeill, Pursuit of Power, s.254

46. R.Challener, The French Theory of the Nati-on in Arms, New York 1955, s.58

47. M.Eksteins, Rites of Spring, New York 1989, s.93

48. C.Jones, The Longman Companion to the French Revolution, Londra 1989, s.156, 287

49. T.Livermore, Numbers and Losses in the American Civil War, Bloomington 1957, s.7-8

50. McPherson, AGE, s.9

51. Duffy, Experience of War, s.209

52. A. Corvisier, “Le moral des combattants, pa-nique et enthousiasme”, Revue historique des arme-es, 3,1977, s.7-32

53. Elting, AGE, s.30-31, 143

54. T.Wilson, The Myriad Faces of War, Cambridge 1986, s.757

55. A. Horne, To Lose a Battle, Londra 1969, s.26

56. R.Larson, The British Army and the Theory of Armoured Warfare 1918-40, Nawark 1984, s.34

57. Keegan, Mask of Command, s.238

58. A. Bullock, Flitler and Stalin, Londra 1991, s.259

59. AGE, s.358

60. C.Barnett (ed), Hitler’s Generals, Londra 1989, s. 19-20

61. Keegan, Mask of Command, s.235

62. G.Welchman, The Flüt Six Story, Londra 1982, s.19-20

63. Keegan, Mask of Command, s.302

64. AGE, s.286

65. T.Taylor, The Breaking Wave, Londra 1967, s.114-15

66. AGE, s.97

67. K.Wakefield (ed), The Blitz Then and Now, Londra 1988, s.8

68. O.Bartov, The Eastern Front 1941-5, Basing-ston, 1985, s.107-19

69. D.Kahn, Seizing the Enigma, Londra 1991, s.245-58

70. W.Murray, Luftwaffe, Londra 1985, s.8-12

71. J.Terraine, The Right of the Line, Londra 1985, s.474

72. R.Spector, Eagle Against the Sun, Londra 1984, s.79-82

73. R.Connaughton, The War of the Rising Sun and the Tumbling Bear, Londra 1988, s.166-67

74. Spector, AGE, s.259-67

75. N.Longmate, Hitler’s Rockets, Londra 1985, s.59

76. M.Gilbert, Second World War, Londra 1989, s.20-21

77. L.Freedman, The Evolution of Nuclear Stra-tegy, Londra 1989, s. 16

78. AGE, s.19

79. AGY.

80. AGE, s.246

81. G.Draper “Grotius” Place in the Develop-ment of Legal Ideas about War”, FI.Bull (ed) Hugo Grotius and International Relations, Oxford 1990, s.201-202

82. G.Best, Flumanity in Warfare, Londra 1980, s.150-51

Kaynakça

Adam, P.The Arts of The Third Reich, London, 1992

Andreski, S.Military Organisation and Society, London, 1908 Anglesey, Manquess of, A History of British Ca-valry, IV, London 1986

Ardrey, R.The Territorial Imperative, Londan, 1967

Ayalon, D.Gunpowder and Firearms in the Mam-luk Kingdom, London, 1956 Balsdon, J.Rome, Londan, 1970 Bar-Kochva, B.The Seleucid Army, Cambridge, 1976

Barnett C.(ed.) Hitler's Generals, London, 1989 Bartov, O The Eastern Front 1941-45, Basingsto-ke, 1985

Beaumont, J.Comrades in Arms, Londan, 1980 Beeler, J.War in Feudal Europe, 730-1200, Ithaca, 1991

Beloff, N.Tito's Flawed Legacy, London, 1980 Berlin, I.Karl Marx, Oxford, 1978 Berlin, I.The Crooked Timber of Humanity, N.Y., 1991

Best, G.Humanity in Warfare, London, 1980 Blau, R and Scott, W.Formal and Informal Orga-nisations, San Francisco, 1962

Blondal, S.The Varangians of Byzantium, Cambridge, 1979

Bottero J. et al (ed.ler) The Near East: the Early

Civilisations, London, 1967 Bramson, L. and Goethals, G. War: Studies from Psychology, Sociology, Anthropology, New York. 1964

Breeze D. and Dobson, B. Hadrian's Wall, London, 1976

Breuil H. and R. Lautier, The Men of the Old Stone Age, London, 1965

Bull, H. et al(ed.ler) Hugo Grotius and International Relations, Oxford, 1990 Bullock, A. Hitler and Stalin, London, 1991 Bury, J.A History of the Later Roman Empire, London, 1965 Callwell, C. Small Wars, Their Principles and Practice, London, 1899 Challener, R. The French Theory of the Nation in Arms, New York, 1955

Chevallier, R. Roman Roads, London, 1976 Clark, R. Freud, London, 1980 Clausewitz, Cari von, On War (çev:M.Howard ve P. Paret), Princeton, 1976

Clausewitz, Cari von, On War (çev:J.J. Graham), London, 1908 Clendinnen, I. Ambivalent Conquests, Maya and Spaniard in Yucatan, 1515-70, Cambridge, 1987 Clendinnen, I. Aztecs, Cambridge, 1991 Connaughton, R. The War of the Rising Sun and the Tumbling Bear, London, 1988 Contamine, P. War in the Middle Ages (çev:MJo-nes), Oxford, 1984 Corvisier, Al. 'Le moral des combattants, panique et enthousiasme'in Revue histoique des armees, 3, 1977 610

Corvisier, A. Armies and Society in Europe, Blo-omington, 1979

Creel, H. The Origins of Statecraft in China, Chicago, 1970

Dawkin, J. The Selfish Gene, Oxford, 1989 de la Croix, H. Military Considerations in City Planning, New York, 1972

Deakin, F. The Embattled Mountain, London, 1971

Derry, T. and Williams, T. A Short History of Technology, Oxford, 1960

Divale, W. War in primitive Society, Santa Barbara, 1973

Djilas, M. Wartime, New York, 1977 Doyle, W. The Oxford History of the French Re-vohıtion, 1989

Duffy, C. Russia's Military Way to the West, London, 1981

Duffy, C. Siege Warfare, London, 1979 Duffy, C. The Military Experience in the Age of Reason, London, 1987

Dupuy, R. ve T. The Encylopaedia of Military History, London, 1986 Edburg, P. Crusade and Settlement, Cardiff, 1985 Edmonds, J. A Short History of World War I, Ox-ford, 1951

Eksteins, M. Rites of Spring, New York, 1989 Elting, J. Swords Around a Throne, London, 1989 Engels, D. Alexander the Great and the Logistics of the Macedonian Army, Berkeley, 1978

Engleit, S. Island at The Centre of the World, N.Y., 1990

Farnes, O. War in the Arctic, London, 1991

Ferguson, B. ve Whitehead, N. War in the Tribal Zone, Sante Fe, 1991

Ferguson, R. (ed.) Warfare, Culture and Environ-ment, Orlando, 1984

Ferrill, A. The Fail of the Roman Empire, Lon-don, 1986

Ferrill, A. The Origins of War, London, 1985 Finley, M. ve Plaket, H. The Olympic Games, New York, 1976

Forbes, PJ. Metallurgy in Antiquity, Leiden, 1950 Fox, A. Prehistoric Maori Fortifications, Auck-land, 1974

Fraser, A. Boadicea's Chariot, London, 1988 Freedman, F. The Evolution of Nuclear Strategy, London, 1989

Freeman, D. Margaret Mead and Samao, Cambridge, Mass. 1983

Fried, M. Transactions of New York Academy of Sciences Series 2, 28,1966 Fried, M., Harris, M. ve Murphy, R. (ed.ler) War: The Anthropology of Armed Canflict and Aggressi-on, New York, 1967 Friendly, A. The Dreadful Day, London, 1981 Fryer, J. The Great

Wall of China, London, 1975 Fuller, J. The Decisive Battles of the Western World, London, 1954-6

Gabriel R. ve Metz, K. From Sümer to Rome, New York, 1991 Galvin, J. The Minute Men, McLean, 1989 Garlan, Y.War in the Ancient World, London, 1975

Gernet, J. A History of Chinese Civilisation, Cambridge, 1982 612

Ferguson, B. ve Whitehead, N. War in the Tribal Zone, Sante Fe, 1991

Ferguson, R. (ed.) Warfare, Culture and Environ-ment, Orlando, 1984

Ferrill, A. The Fail of the Roman Empire, Lon-

don, 1986

Gilbert, M. Second World War, London, 1989 Girouard, M. The Return of Camelot, New Ha-ven, 1981

Grant, M. The Army of the Caesars, London, 1974

Greenhalgh, K. Early Greek Warfare, Cambridge, 1973

Groebel, J. ve Hinde, R. (ed.ler) Aggression and War, Cambridge, 1989

Guilmartin, J. Gunpowder and Galleys, Cambridge, 1974

Haas, J.(ed.) The Anthropology of War, Cambridge, 1990

Hale, J. Renaissance War Studies, London, 1988 Hale, J. War and Society in Renaissance Europe, Leicester, 1985 Hammond, J. A History of Greece to 322 B.C., Oxford, 1959 Hanson, V.(ed.) Hoplites, London, 1991 Hanson, V. The Western Way of Warfare, New York, 1989

Hanson, V. Warfare and Agriculture in Classical Greece, Pisa, 1983 Harris, M. The Rise of Anthropological Theory, London, 1968 Harris, W. War and Imperialism in Republican Rome, Oxford, 1979 Hayes, W.'Egypt form the Death of Ammanemes II to Seqemenre ITin Cambridge Ancient History, 3rd ed., Cilt II, Bölüm 1

Hoffman, M. Egypt Before the Pharaohs, London, 1988

Hogg, A. Hill Forts of Britian, London, 1975

Holt P., Lambton A., ve Lewis B., (ed.ler), The Cambridge History of İslam, Cilt IA, Cambridge, 1970

Horne, A.A Savage War of Peace, London, 1977 Horne, A. To Lose a Battle, London, 1969 Hourani, A. A History of the Arab

Peoples, London, 1991 Howard, M. Clausewitz, Oxford, 1983 Howard M. War in European History, Oxford 1976

Hughes, Q. Military Architecture, London, 1974 Isaac, B. The Limits of Empire, Oxford 1990 Jakobsen, J. ve Adams, R. ‘Salt and Silt in Ancient Mesopotamian Agriculture’, Science, CXXVIII, 1958

Jefferson, G. The Destruchion of the Zulu King-dom, London, 1979 Jelavich, B. History of the Balkans, K(Twentieth Century), Cambridge, 1983 Johnson, S. Late Roman Fortifications, London, 1983

Johnson S. Roman Fortifications on the Saxon Shore, London, 1977 Jones, A. The Decline of the Ancient World, London,1966 Jones, A. The Later Roman Empire, Oxford, 1962

Jones, C. The Longman Companion to the French Revolution, London, 1989 Jones, G. A History of the Vikings, Oxford, 1984 Jones, N. Hitler’s Heralds, London, 1987 Kahn, D. Seizing the Enigma, London, 1991 Keegan, J. The Mask of Command, London, 1987 614

Keegan, J. The Face of Battle, London, 1976 Keegan, J. The Price of Admiralty, London, 1988 Kemp, B. Ancient Egypt. Anatomy of a Civilisati-on, London, 1983 Kenny, A. The Logic of deterrence, London, 1985 Keppie, L. The Making of the Roman Army, London, 1984 Kierman, F. ve Fairbank, J. Chinese Ways in War-fare, Cambridge, Mass., 1974 Kirch, P. The Evolution of the Polynesian Chief-doms, Cambridge, 1984

Klopsteg, P. Turkish Archery and the Composite Bow, Evanstown, 1947 Krige, E.J. The Social System of the Zulus, Pietermaritzburg, 1950

Kuper, A. Anthropologists and Anthropology, London, 1973 Kvvantem, L. Imperial Nomads: A History of Central Asia, 500-1500, Leicester, 1979 Laessoe, J. People of Ancient Assyria, London, 1963

Larson, R. The British Army and the Theory of Armoured Warfare 1918-40, Newark, 1984

Lattimore, O. Studies in Frontier History, London, 1962

Lewis, M. The Navy of Britian, London, 1948 Liddell Hart, B. The Ghost of Napoleon, London, 1933

Liddle, P. The 1916 Battle of the Somme, London, 1992

Lindner, R. ‘Nomadism, Horses and Huns’, Past and Present, (1981)

Livermore, T.Numbers and Losses in the Ameri-can Civil War, Bloomington, 1957 Longmate, N. Hitler’s Rockets, London, 1985 Lorenz, K. On Aggression, London, 1966 Lucas, J. Fighting Troops of the Austro-Hungari-an Army, New York, 1987 Luttwak, E. The Grand Strategy of the Roman Empire, Baltimore, 1976 Lynn, J. Tools of War, Chiacago, 1990 Maenchen-Helfen, M. The World of the Huns, Berkeley, 1973

Mallet, M. Mercenaries and Their Masters, London, 1974

Mansel, R Pillars of Monarchy, London, 1884 Manz, B. The Rise and Rule of Tamerlane, Cambridge, 1989

Marsot, A. Egypt in the Reign of Muhammed Ali, Cambridge, 1982

McCormick, K. ve Perry, H. Images of War, London, 1991

McNeal, R. Tsar and Cossack, Basingstoke, 1989 McNeill, The Pursuit of Power, Oxford, 1983 McNeill, W. A World History, New York, 1961 McNeill, W. Plagues and People, New York, 1976 McNeill, W. The Human Condition, Princeton, 1980

McNeill, W. The Rise of the West, Chicago, 1963 McPherson, J. Battle Cry of Freedom, N.Y., 1988 Middleton, J. ve Tait, D. Tribes Without Rulers, London, 1958 Mihvard, A. War, Economy and Society, 1939-45, London, 1977 Mockler, A. Haile Selassie's War, Oxford, 1979 Morey, P. (ed.) The Origins of Civilisation, Ox-616 ford, 1979

Mueller, J. 'Changing Attitudes to War. The Im-pact of the First World War', British Journal of Poli-tical Science, 21

Murphy, T. (ed.) The Holy War, Columbus 1976 Murray, W. Luftwaffe, London, 1985 Needham, J. Science and Civilisation in China, I, Cambridge, 1954 Nicolson, N. Alex, London, 1973 Oakeshott, E. The Archaeology of Weapons, London, 1960

Obermaier, H. La vida de nuestros antepasados cuaternanos en Europa, Madrid, 1926

Oget, B. (ed.) War and Society in Africa, 1972 Pallud, J-P. Blitzkrieg in the West, London, 1991 Paret, P. (ed.) Makers of Modern Strategy, Prin-ceton, 1986

Paret, P. Clausewitz and the State, Princeton, 1985

Paret, P. Understanding War, Princeton, 1992 Parker, G. The Army of Flanders ant the Spanish, Road, Cambridge, 1972 Parker, G. The Military Revolution, Cambridge, 1988

Parker, G. ve A. European Soldiers 1550-1650, Cambridge, 1977 Parkinson, R. Clausewitz, London, 1970 Parry, V. ve Yapp, M. (ed.ler) War, Technology and Society in the Middle East, London, 1975 Perrin, N. Giving Up the Gun, Boston, 1988 Petite, D. Le balcon de la Cote d'Azure, Marig-nan, 1983

Piekalkiewicz, J. Pferd und Reiter im II Weltkri-eg, Munich, 1976 Piggott, S. The Earliest Wheeled Transport, London, 1983

Pipes, D. Slave Soldiers and İslam, New Haven, 1981

Poliakoff, M. Combat Sports in the Ancient World, New Haven, 1987 Pounds, N. The Mediaeval Castle in England and Wales, Cambridge, 1990

Ratchnevsky, P. Genghis Khan, Oxford, 1991 Reid, W. Arms Through The Ages, New York, 1976

Robarchak, C., in Papers Presented to the Gug-genheim Foundation Conference, On the Anthro-pology of War, Santa Fe. 1986

Roberts, J. The Pelican History of the World, London, 1987 Roeder, H. (ed.) The Ordeal of Captain Roeder, London, 1960 Roux, G. Ancient Iraq, New York, 1986 Royle, T. A Dictionary of Military Quotations, London, 1990 Runciman, S. A History of the Crusades, I, Cambridge, 1951

Saggs, H. The Might That Was Assyria, London, 1984

Sahlins, M. Tribesmen, N.J., 1968 Sainty, G. The Order of St. John, New York, 1991 Sallares, R. The Ecology of the Ancient Greek World, London, 1991 Sanders, N. The Sea Peoples, London, 1985 Sansom, G. The Western World and Japan, London, 1950 618

Sansome, D. Greek Athletics and the Genesis of Sport, Berkeley, 1988 Saunders, J. The History of the Mongol Conqu-est, London, 1971 de Saxe, Marshal. Mes reveries, Amsterdam, 1757 Seaton, A. The Horsemen of the Stepps, London, 1985

Showalter, D. Railroads and Rifles, Hamden, 1975

Smail, R. Crusading Warfare, Cambridge, 1956 Spector, R. Eagle Against the Sun, London, 1984 Spence, J. The Search for Modern China, London, 1990

Spuler, B. The Mongols in History, Londan, 1971 St. Clair, W. That Greece Might Stili Be Free, London,1972 Stahlberg, A. Bounden Duty, London, 1990 Storrey, R. A History of Modern Japan, London, 1960

Taylor, T. The Breaking Wave, London, 1967 Terraine, J. The Right of the Line, London, 1985 Thomas, H. An Unfinished History of the World, London,1979 Thompson, J. No Picnic, London, 1992 Thompson, J. The Lifeblood of War, London, 1991

Tolstoy L. (çev:R. Edmonds) Anna Karenin, London, 1987

Turney-High, H. Primitive War. Its Practice and Concepts (2. baskı), Columbia, S.C 1971

Van Crefeld, M. Technology and War, London, 1991

Van der Heyden A. ve Scullard H. (ed.ler), Atlas of the Classical World, London, 1959

Van der Vat, D. The Atlantic Compaign, London, 1988

Vayda, A. War in Ecological Perspective, New York, 1976

Wakefield K. (ed.) The Blitz Then and Now, London, 1988

Waldron, A. The Great Wall of China, Cambridge, 1992

Watson, G. The Roman Soldier, London, 1985

Weigley, R. The Age of Battles, Bloomington, 1991

Welchman, G. The Hut Six Story, London, 1982

Wendorf, F. (ed.) The Prehistory of Nubia, II, Dallas, 1968

Wiley, B. The Life of Johnny Reb, Baton Rouge, 1918

Wilson, T. The Myriad Faces of War, Cambridge, 1986

Windter, F. Greek Fortifications, Toronto, 1971

Wintle, J. The Dictionary of War Ouotations, London, 1989

Wood, E. Peasant, Citizen and Slave, London, 1988

Ya-tien, Chen Chinese Military Theory, Stevena-ge, 1992

Yadin, Y. The Art of Warfare in Biblical Lands, London,1963

Herkesin bir ölçüde avcı ve savaşçı olduğu ilkel çağlardan profesyonel ordulara ve askerlik sınıfına geçiş,hep uygarlığa paralel

olarak gelişen uzmanlaşma içinde anlamını bulur. Uygarlığını geliştiren insan aynı zamanda,en az çabayla en fazla sayıda insanı nasıl yok edebileceğini de bu süreç içinde öğrenmiştir. Belki bir paradoks,ama uygarlaşan insan giderek daha uygar ama acımasız savaş yöntemlerini de yaratmıştır.Tarih boyunca,Taş Devri'nden Saddam Hüseyin'e uzanan savaş sanatının yeni bir yorumunu ve insanın savaşma içgüdüsünün dünya tarihinde oynadığı rolün analizini yapan bu kitapta,savaşın insan kültürü içindeki merkezi önemini görecek ve değişik kültürlerde aldığı farklı biçimleri ilgiyle okuyacaksınız.